

114
1961/5

საქართველოს
საბავშვო
საბიბლიოთეკო

მეათეობი



7

1 9 6 1

გნათობი



ქრისტიანული ლიტერატურული-მხატვრული
და საზოგადოებრივ-კოლმედიკური შუამდგომლობის

წელიწადი 38-ე

№ 7

ივლისი, 1961 წ.

საქართველოს საბჭოთა მწიგნობრობის კავშირის ორგანო

შინაარსი

ვაჟა-ფშაველას უცნობი ლექსები	3
კონსტანტინე გამსახურდია — ტკბილზმოვანი ორფეოსი	6
ნაყოლოზ ტახონოვი — ვაჟა-ფშაველა. ლექსი. თარგმანი აჩილ სულაქაური	13
ირაკლი ანდრონიკაშვილი — ვაჟა-ფშაველას შემოქმედების მსოფლიო მნიშვნელობა	11
ალიო ადამია — ლექსები	13
კორნელი ზელინსკი — ზირალდანი მთებში	14
ლადო სულაბერიძე — ვაჟა მისმობდა და მიქეზებდა. ლექსი	16
კამილ იაშენი — ვაჟა ზვენთვისაც ახლობელი და ძვირფასია	17
ვახტანგ გორგანელი — მთაწი მალაღრი. ლექსი	19
ზურაბ ლორთქიფანიძე — შემოდირდა ვაჟა თბილისში. ლექსი	20
გიორგი ლეონიძე — ჩორუხი. მოთხრობა	21
ოსკარ უაილდი — რედინგის ციხის ბაღადა. პოემა. თარგმანი ინგლისურიდან. გივი გაჩეჩილაძისა	31
ჯერომ სელიჯერი — თამაში კვავის ყანაში. რომანი გაგრძელება. თარგმანი ინგლი- სურიდან ვახტანგ კელიძისა	39

შვიდწლადის მოწინავენი

ილია მუხაძე — მსოფლიოში საუკეთესო	65
შალვა ამისულაშვილი — ბოდბელებთან	73
ბ. შატბერაშვილი — მწიგნობრობის კავშირის ორგანო	78

(იხ. მეორე გვ.)



8746



ვახტანგ რაზიკაშვილი — მამაჩემი — ვაჟა-ფშაველა. დასასრული	81
ბაბილინა ხოსიტაშვილი — ნიკო კერძღელაშვილის („ნარკანის“) შეხვედრები ვაჟა-ფშაველასთან	97
ეპერ რაზიკაშვილი — ცოტა რამ მამაჩემ-ბიძაჩემებზე	101
სიმ. ხხირტლაძე — უცნობი ფურცლები ვაჟა-ფშაველას ფსიქოლოგიური და პედაგოგიკური ნაბრუნებიდან	109
შალვა მარკოზაშვილი — ერთი დღე ვაჟას ქალებთან	128

კრიტიკა და კავშირისკენ

აკაკი ვაწერელია — ქართული პოეზიის დიდება	133
პ. გუგუშვილი — ვაჟა-ფშაველა, როგორც პეზიციისტი	143
თამაზ ჩხენკელი — აღუდა ქეთელაური	154
ანა ლენინაშვილი — ვაჟა-ფშაველა და საბავშვო ლიტერატურა	159
ბენო დობოჯგინიძე — ბუნების ესთეტიკური აღქმა ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაში	165
ვალერიან ითონიშვილი — ვაჟა-ფშაველას წინაპრები	173
ს. ზუციშვილი — დიდი ბრძოლების კარიბჭესთან	179

წიგნების მიმოხილვა

გ. მესხიშვილი — ოტია იოსელიანის ნოველები	183
ილია შისურაძე — ნაშრომი ზევსურულ დიალექტზე	185
რ. ყვიციანიძე — სასურდადღებო ნაშრომი ფილოსოფიის ისტორიის საკითხებზე	197
მამისა ბერძინიშვილი — ჰეროდოტეს ცნობები საქართველოზე	190
ახალი წიგნები	192

რედაქტორი: გრიგოლ აბაშიძე

ს ა რ ე დ ა ქ ე ი ო კ ო ლ ე გ ი ა :

დ. ბენაშვილი, თ. ბუაჩიძე, დ. გამეზარდაშვილი, გ. მარგველაშვილი, ე. შალვაძე (პ/მგ. მდივანი), ბ. ფლენტი, ა. ქუთათელი, ს. შანშიაშვილი.

რედაქციის მისამართი: თბილისი, ლენინის ქ., № 63. ტელეფონი 2-13-42; 2-11-66.

ბელმოწერილი დასაბეჭდად 15/V111-61 წ. ქალაქის ზომა 70x108. ანაწყობის ზომა 7 1/4 x 12 1/2 ფიზიკურ ფორმათა რაოდენობა 12. პირობით ფორმათა რაოდენობა 16. უფ 02601. ტირაჟი 5.600. შეკვეთა № 1104.

საქართველოს სსრ კულტურის სამინისტროს შთავაზოპოლიგრაფიკომპლექსების ბეჭდვათა სიტყვის კომბინატი. თბილისი, მარჯანიშვილის ქ. № 5.

Комбинат печати Главполиграфиздата Министерства культуры Грузинской ССР, Тбилиси, ул. Марджанишвили, № 5.



ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ԳՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆ



ვაჟა-ფშაველას უცნობი ღმკმები

ვაჟა-ფშაველას დაბადების ასი წლისთავისათვის გამოცემლობა „საბჭოთა საქართველო“ ზეთ ტომად სცემს მწერლის თხზულებათა სრულ კრებულს, რომელიც დასაბეჭდად მოამზადა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის შ. რუსთაველის სახ. ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტმა. კრებულში შედის ვაჟა-ფშაველას ზოგიერთი დღემდე უცნობი ნაწარმოები.

გვექვამთ ვაჟას დღემდე უცნობ რამდენიმე ლექსს თხზულებათა პირველი ტომიდან, რომელიც დასასტამბავად მოამზადებულია ზურაბ კუშმურთიძის მიერ. ამ ლექსების ავტორგრაფებია დატული სახელმწიფო ლიტერატურულ მუზეუმში (№ 15655, 15641, 15653).

• •
•

გულზე წყლულები გამრავლდა,
თავში ფიქრები ღელავენ;
ზოგებს ჩაუცვამ შავები,
ზოგნი ისევა ელავენ,
ლაფიანს სინამდვილესა
ია-ვარდითა ჰფერავენ.
დაფლეთილს ობლის კაბასა
ფერად ნაჭრებით ჰკერავენ...
მიყვარს ნათელი ფიქრები,
არ მტანჯვენ, არა მთელავენ.
მტირალო შავო ფიქრებო,
არ მამწონ თქვენი გოდება.
დამწვარს და გაოხრებულსა
ცრემლის-ლა მინდა მოდება?!
უსასოებას მიმოდღერებთ,
ცოცხალს სულსა მხდით ძალადა.
ჯერ ცოცხალი ვარ ისევა —
ძალ-ლონეცა მაქვს მრავლადა.
მომესიენით, წყეულნო,
რა მნახეთ, გავხდი ავადა?
დღეს ავადმყოფი, არ უწყით,
ხვალ შევიქნები კარგადა!
მოგიგდებიანებთ, არ გზიდავთ
უსიამოვნო ბარგადა.
შორს ჩემგან, შავო ფიქრებო,
გამშორდით, დაიკარგენით,!
იმით ეწყვიეთ, ქვეყანას,
ვინც სტანჯავს ავის ჩადენით.
თქვენ ჩემთან ხელი არა გაქვთ, —
შემოსილი ვარ ნათელით.

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

ზღვა დამდგარიყო ცრემლისა,
შიგა ჰყვაოდენ იანი.
ნეტავი არ გამაგონა,
ტურთავ, მე შენი ზიანი.
შენკენ იტაცებს თვალ-გულსა
ლალი ოცნება, ფრთიანი
როცა ვერ გხედავთ თვალითა,
დღე მილამდება მზიანი.
მზეთუნახავის ნახვაცა
უშენოდ ჩალა-ბზე არი.
უშენოდ დღე მიბნელებდა,
შენგნით კი ღამეც დღე არი.
მე კი მიყვარდე. შენ-არა,
ეს სადაური ზნე არი?!

ნეტავი როგორც მიწასა
დაამშვენებენ იანი
გაზაფხულზედა, ისე მე
დღე გაიითენა მზიანი.
სულს ობოლს, უპატრონოსა
ალარა ჰღრღნიდენ ჭიანი,
მისა შიდამოც ჰშვენიოდეს
თავ-ბოლოს ყვევილიანი,
დასტრიალებდენ მერცხლები,
ეხა აქვთ ჭიკჭიკიანი.
ობოლის სულის ბალშია
ბუღბუღის სტვენა მსძენოდა,
იჩია ყეფით და „ტია-ტიო“
თუნდა მრავალიც მწყენოდა.
დავრდომილს, დაკუტებულსა
ფეხზე ადგომა ჰშვენიოდა.
მეც გულზე იმის პატრონსა
სილადე გადამფენოდა.
გამოლამებულს თვალეში
ნათელი გადამფენოდა.

ანკარა წყარო მთიდანა
 ეშურებოდა ბარადა —
 გადადიოდა ლოდებზე
 წვრილ მარგალიტის თვალადა,
 თან ამას მოიმღეროდა,
 ვით საპატარძლო ქალია:
 — ნეტავ სულ ია-ვარდს ვრწყავდე,
 იმდენი მომცა ძალია...
 ნეტავ არავინ მამღვრევედეს,
 არა მქელავდენ ღორები,
 რაც ღმერთმა მომცა ბუნება,
 იმას ნუმც გავეშორები.



კონსტანტინე გამსახურია

ტკბილხმოვანი ორფემოსი

სიყრმეში ვაჟა-ფშაველა წარმოდგენილი მყავდა როგორც ჩოხიანი დევკაცი, ფანდურით ხელში. უფრო მეტი: იგი თავჩაჩქნიან და თორიან ვაჟაკად მეოცნებებოდა. როგორ გავოცდი, როცა ქუთაისს ეწვია ვაჟა, საკმაოდ გახუნებულ ჩოხაში გამოწყობილი, არც მისი საკმაოდ დაბალი შუბლი და არც თვალები გენიოსობის ნიშატს არ ატარებდნენ.

მერმე ის იყო, მე უცხოეთს წავედი და სამშობლოდან მომესმოდა მისი გოლიათური ბუბუნი.

ჯერ კიდევ ძველ რომაელებსა და კელტებს, ფრანკებსა და გერმანელებს. სკანდინავიელებსა, ბრიტანელებსა და ირლანდელებს ჰყავდათ ხალხური მომღერლები, რომელნიც მეფეთა მიერ გამართულ საზეიმო სუფრაზე უმღეროდნენ ღმერთებისა და გმირების სიქველს.

ვაჟა ძველი საქართველოს რაინდული სიქველის წარსულის ბარდია. ხმალი და ლირა, ჩაჩქანი და რკინის პერანგი შეეძლო ეტარებინა მხოლოდ ვაჟას.

მსოფლიო პოეზიაში მე არ შეგულება ვაჟას ბადალი პოეტი, ასეთი თავისთავადი ორიგინალობით მოსილი. მისი გამოჩენა ქართული პოეზიის ვარსკვლავებზე იწვევს ჩვენს გულში აღტაცებასა და განცვიფრებას.

როგორც აღმოსავლეთის, ისე დასავლეთ ევროპის პოეზიაში უკვე დრომოკმულად ითვლებოდა ეპიკა.

ვაჟამ გააბათილა ლიტერატურის

კრიტიკოსების, მათ შორის უპირატესად ბრუნეტერის თეორია მწერლობის ევოლუციის შესახებ. გააბათილა იმის მტკიცებაც, თითქოს ჩვენს ეპოქაში, ეპიური ძანრის პოეზია, სახელდობრ პოემა, ნონსენსიაო.

რუსთაველმა და გურამიშვილმა დაანათლეს ვაჟას დიდი მადლი.

პოეტის შეფასებაში ჩემთვის ერთი უმთავრესთაგანია ენობრივი პოზიცია ავტორისა, რადგან ენა იგივეა მწერლისათვის, რაც კომპოზიტორისათვის სამუსიკო ინსტრუმენტი. აქ ბევრი რამ ჰქონდათ სადავო აკაკი წერეთელსა და სილოვან ხუნდაძეს. მე სიყრმიდანვე ვაჟას მომხრე ვიყავი, და გიმნაზიის უკანასკნელ კლასებში მერხიდან ვუწვევდი ოპოზიციას ჩემს მასწავლებელს, სილოვან ხუნდაძეს.

იმ დროიდან მე არ შემცვლია შეხედულებანი ვაჟას ენისმიერი პოზიციების მიმართ. მიუხედავად იმისა, რომ მე პირადად მუდამ აგრე მიმაჩნდა: ქართული ენის გენერალური ხაზი ეს არის ის მაგნიტური ველი, რომელსაც მწერალი არ უნდა გადასცდეს.

ვაჟა შუში გენიოსი იყო და, როგორც ცნობილია, გენიოსთათვის კანონი არ დაწერილა. როგორც პროვანსის, ისე გერმანიის პოეზიაში ზოგ-ზოგნი ვერ გადაცდებოდნენ ხოლმე კუთხურ მეტყველებას. ასე მოუვიდა გერმანელ პოეტს როიტერს. შედეგი ის იყო, რომ გერმანულ ენაზე მეტყველთა სამ მოთხელს მისი ენა აღარ ესმით.



ზოგს აგრე ჰგონია: ვაჟას კუთხური— ფშაე-ხევისურული დიალექტი რომ ვერ მოეშველებინა, ასეთ სიმალღეზე ვერ ასწევდაო თავის პოემებსა და ლექსებს.

მე კი ვფიქრობ: ვაჟა განზრახ გაემიჯნა ტრივიალურ პროვინციალიზმში გადაჭრილი მწერლების ენას.

ჩვენ ვიქსებით უსამართლო განმსჯელნი, თუ დიალექტიზმის ცოდვებს მოვხსნით ჩვენს კლასიკოსებს, ილიასა და აკაკის, მით უმეტეს დავით კლდიაშვილს, ე. ნინოშვილს, სოფრომ მგალობლიშვილს, გიორგი წერეთელს, რომელნიც არ იყვნენ უცოდველნი ამ საქმეში.

ვაჟას ბარდული შემართება პოეზიაში ისეთ შთაბეჭდილებას ქმნიდა, თითქოს მან არც კი იცოდა თავისი დიდი ტალანტის ფასი.

უცნაური იყო ზოგ-ზოგი კრიტიკოსის მიერ იმის მტკიცება. თითქოს ვაჟა ველური, გაურანდავი ტალანტი ყოფილიყოს. საკმარისია გადაათვალიეროთ მისი კრიტიკული წერილები, რათა დარწმუნდეთ, რომ ვაჟა დიდად განათლებული ადამიანი იყო.



მსოფლიო მწერლობაში ორი საწყისი ებრძოდა ურთიერთს — მთისა და ბარისა. ამას ვაკვირდებით როგორც გერმანიის, ისე საფრანგეთისა და იტალიის ლიტერატურაში.

არსებითად ვაჟა-ფშაველა განერიდა არსიციზმებითა და ბარბარისმებით დაზიანებულ ქართულ ენას და, კემშარიტად „მარგალიტების მთესველმა“, ქართულ ენაში შემოუშვა მთაში გახიზნული ქართული ლექსიკური მარაგი და მისი მითოლოგია.

ვინ არ იცის, რომ მსოფლიო პოეზიის ფუძე ეგ არის სწორედ მითოლოგია. პინდური მამაბპარატას დიდი ციკლი, ჰომეროსის ორივე პოემა, სამხრეთ საფრანგეთის პოეზიის დიდი მესიტყვე-

ნი — ეს ყოველივე იყო საფუძვარი დიდი მასშტაბის ლიტერატურათა და პოეზიისა.

საგანგებო შესწავლას მოითხოვს ვაჟა-ფშაველას ბუნებისადმი დამოკიდებულება. ძველ ბერძნებს ბუნებაში ეგულებოდათ კეთილი და ავი ღმერთები. ფრანჩესკო ასიზელი ღვთისშვილებს უწოდებდა ცხოველებსა და ფრინველებს, ხოლო ვაჟა ბუნების ყოველ არსებაში ჰხედავს თავისი განუსაზღვრელი სიყვარულის საგანს. თვით იუბიკ მისი „წაწლებია“. ეს თავჩაჩქნიანი მთები, ხეები, ნადირები და ფრინველები მისი სიყვარულის საგანია. ამ დიდ სიყვარულს უძღვნა მან თავისი მინდია: მინდია თვით ხეებსაც არა „ჰკლავს“, ბოლოს, ოჯახისა და თემის მიერ შევიწროებული, იგი იძულებული ხდება ხე მოკვეთოს — აქედან იწყება შეცოდება.



ვაჟას პატრიოტიზმი უფრო მაღალია, ვიდრე მთის ტომების მეშუღლეობა. იგი მუდამ თავდაცვითი პატრიოტიზმის ბაირახტარი იყო:

სამშობლოს არვის წავართმევთ,
ჩვენც ნურვინ შეგვეცილება,
თორემ ისეთ დღეს დავაყროთ,
შკედარსაც კი ვაეცილება.

ეს არის პატრიოტიზმი ილიასი და აკაკის, ყოველი ჩვენთაგანისა.



ერთი და უდიდესი საქმე გააკეთა ვაჟამ: მან ქართველი ხალხის გმირული ბრძოლა თავისი დამოუკიდებლობისათვის დაუღო საფუძვლად თავის პოემებს. მერმე როდის? ისეთ დროს, როცა პოემებს აღარავინ სწერდა ევროპაში, როცა „პატარა ქუთის დიდი კოლოფები“

ამტიცებდნენ ყველა ხალხის ლიტერატურათმცოდნეობაში, თითქოს პოეტური ეპიკა მოკვდა და პოემების წერა საჭირო აღარ არისო.

ვაეას პოემებში მე განსაკუთრებით ვაფასებ მის „ბახტრიონს“.

თუ ადრინდელ ქართველ მწერალთა ნაწერებში ძეგლები და სარდლები წინ უძღოდნენ ხალხს, „ბახტრიონში“ თავად ხალხია მეთაური იმ ბრძოლისა და გამარჯვებისა, რომელიც თუშებმა, ფშაველებმა, ხევსურებმა და კახელებმა მოიპოვეს შამაბას პირველის ჯარებზე.

გოეტეს ექვსმარცვლიანი ლექსის დინამიკითა და ოსტატობითა დაწერილი ყვავე-ყორნებთან ბრძოლაში დაკოდილი მისი არწივი.

უახლეს საუკუნეებში არც ერთ ქართველ პოეტს ისე ომახიანად არ უმღერია თამარისათვის:

ქალო, ქართველთა სულისდგამე,
ქალო, ქართველთა დედაო,
ტუთილად ვამბობა შენს სიკვილს,
თამარს ცოცხალსა გხედავო.

შენს და შოთაის მარჯვენას

ვემთხვიე ზედიზედაო.

შენა ხარ ერის სიცოცხლე,

თავი არ მამიკვდებო.

მოწყალედ გვექმენ ქართველთა,

ჩვენო ლამაზო დედაო.

ვინ იყო ეს „ჩვენი ლამაზი დედა?“

დიდი თამარი დავით აღმაშენებლის შვილისშვილისშვილი, რომელმაც ბრწყინვალედ განაგრძო გზა დავითისა, გზა დეფენსიური, თავდაცვითი პატრიოტიზმისა. თამარმა არამც თუ შეინარჩუნა განთავისუფლებული საქართველო ნიკოფსიიდან დარუბანდამდის, არა ერთგზის შეაფიწროვა არაქსის გადამღელი სელჯუკები. თურქებმა კიდევ ერთხელ სინჯეს ანისის იავარქმნა, მაგრამ თამარმა აღდგომა დღეს წარგზავნა ანისს თავისი მამაცი სარდლები და ჯარი და განთავისუფლა მრავალტანჯუ-

ლი სომხეთის სატახტო ქალაქი ანისი.

დასავლეთ ევროპის ისტორიას ჯეროვანად არა აქვს შეფასებული ის დიდი დეაწლი, რომელიც დავით ქრისტიანულ ცივილიზაციას ქართველებმა, სომხებმა და ბერძნებმა. ქართველმა ერმა გასწია სამკედრო-სასიციოცხოლო ომი ისლამური რეაქციის წინააღმდეგ.

ჯერ კიდევ დავით აღმაშენებლის სიცოცხლეში ზედიზედ დაამარცხეს ევროპელი ჯვაროსნები სელჯუკებმა. რა თქმა უნდა, არ იყო ადვილი ამ აურაცხელი ურღოების გამკლავება. დავითის დიდი საქმე განაგრძეს მისმა ვაჟმა დემეტრემ, დემეტრეს ძემ გიორგი III და ბოლოს თამარმა.

მსოფლიო ისტორიაში არ მეგულება ასეთი დეფიციტობა ქალისა. თამარი ერთგვარ ათინა პალადად წარმოდგენილია ჩვენს ხალხურ პოეზიაში, მისი კულტი დღესაც არსებობს მთაში, ხოლო მისადმი უჭკნობი სიყვარული გვასხივოსნებს ჩვენ ყველას, დიდსა და გინდა მცირეთა.

საგანგებო მონოგრაფიების ღირსია ვაეას ლირიკა. იგი განსხვავებულია როგორც ქართული ისე ევროპული პოეზიის უბრწყინვალესს ნიმუშებისაგან.

ბრწყინვალეა მისი გამიჯნულება ქალისადმი, მისი გამიჯნულება ბუნების მიმართ.

თუ მეცხრამეტე საუკუნის პოეტები, როგორც საქართველოსა და რუსეთში, ისე ევროპაში, უმღეროდნენ დედოფლებს, თავადის ქალებს, პერცოგებისა და გრაფების მეუღლეებს და ასულებს, ვაჟამ უმღერა მთიელ წაწალ გოგონებს, „ფეხშიშველა ქალებს“, რომელნიც კაკაბივით დაგოგავენ ეროებში. აქ კიდევ ერთხელ თავს იჩენს მისი ჰუმანიზმი და დემოკრატიზმი.

თითქმის გასაოცარ სიფაქიზეს იჩენს ვაეა ქალისადმი.

ვაჟა-ფშაველა უბრალო ფშაველის
ფეხშიშველა გოგონას უმღერის, რო-
გორც „ფერდობში მოგოგმანე“ კაკაბს.
ასეთივე სინატიფით მიმართავს იგი სა-
ტრფოს:

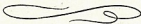
მინდა ვაკოცო, ვაკოცო,
შენს თვალებს ვხედავ მღიპარეს,
მაგრამ ვერსაით ვადმოვედ
ამ სატილო მდინარეს.

მოიგონეთ ფშაველი ქალი ლელაი,
რომელიც ბახტრიონის აჯანყებაში თავს
დასდებს საშშობლოსათვის.

• •
•

თავისებურია და განუმეორებელი ვა-
ჟას პატრიოტული ლირიკა. მისი დაჭრი-

ლი არწივი ნამდვილი შედეგებია
შეუღარებელია ვაჟას მიერ, ბუნებრივ
აპოლოგია, როგორც თავის „გველის-
მჭამელში“, ისე სხვა პოემებსა და ლე-
ქსებში. უნატიფესი გრძნობებით უმღე-
რის პოეტი მთების დიდებულებას,
ღვას და ქუჩას, ჯიხვებსა და არჩევებს,
ყოველ არსს, ყოველ ქმნილებას, დედა
ბუნებას. მისი არწივები, მისი ჯიხვები
და ჯეირნები მუდამ იარსებებენ ქარ-
თულ პოეზიის პანთეონში, როგორც მი-
სივე ადამიანები, გმირები. ამიტომაც
გვიყვარს ჩვენ ვაჟა-ფშაველა როგორც
ტაბილზმოვანი ორფეოსი ქართული
პოეზიისა.



ნიკოლოზ ზინოვოვი

ვაჟა-ფშაველა

უბრალოდ ცხოვრობს ის სხვებთან
ერთად
და არასოდეს ჩამოდის მთიდან,
მაგრამ უეცრად გაჩნდება შენთან,
თუკი მოუხმობ და გულით გინდა.

და მე მეცნობა, ასე მოსული
აქ, ჩრდილოეთში, ზმანება იგი:
შორი ჩარგალი, ბნელით მოცული,
და დანისლული პოეტი ფიქრით.

იგი ზის მარტო ცეცხლთან დახრილი,
მასში,
მის გარეთ ღამის ხმა ისმის
და უცებ, როგორც ელვის მახვილი,
წყვილიადს გააპობს ტკივილი მისი.

რა ტკივილია, რა ნაღველია,
რას ფიქრობს ნეტა ეს მარტოსული?
იქნებ წარსულმა გადუხსნა წყლული,
იქნებ იღუმალ რასმე მღერიან
მთები და წამლად ვაჟას ელიან?

მთები არ არის ყორე ლოდების,
ფიქრი ეხვევა შუბლზე ღრუბლებად...
ის კი კაცია, ვისთანაც მოდის
თვით ბუნება და გასაუბრება.

ფიქრებმა ღამე ასე შელეწეს,
წყვილიადი გაპქრა და ლექსი დარჩა...
ის წერდა: ვინმე მესხი შელექსე,
ხოლო ეს დაწერს: ფშაველი ვაჟა.

მე ახლა ვფიქრობ მშვიდად და წყნარად
და ვხედავ, რასაც ვერავინ ნახავს:
ხეობას ღამის წყვილიადი ფარავს
და ჩანს ქვეყანა ქედების გაღმა.

ჩვენთან ვმირების მშვიდი მხარეა,
იქ სულს სხვა ზარი აგუგუნებდა,
იქ გრიგალია და ილეწება
ქარში ვნებანი საუკუნეთა,
ეს მთლიანობა არის ნისლევის,
ადამიანის, ღამის და ცეცხლის,
ბედნიერების, ტანჯვის, სიზმრების!

თარგმანი არჩილ სულაბაძისა.



ირაკლი ანდრონიკაშვილი

ვაქა-ფშავედას შემოქმედების მსოფლიო მნიშვნელობა

როცა მშობლიური ფშავეთიდან თბილისის ესტუმრებოდა ცხენით ჩამოსული ახალგაზრდა ვაქა, მაღალ-მაღალი, ტანადი, ნათელთვალემა, წაბლისფერ-წვერულეაშიანი, შალის ჩოხიანი, წელზე — შავქარქაშიანი ხანჯლით, შედგებოდა ჩერქეზოვის ქუჩაზე „ივერიის“ რედაქციასთან და ამოალაგებდა ხურჯინიდან ჩარგალში ბუხართან ნაწერ ლექსებსა და პოემებს. — განა რომელი გამვლელთაგანი იფიქრებდა მაშინ, ეს მთიელი საქართველოს ერთ-ერთი უდიდესი პოეტია — გენიალური ნიჭისა და უზარმაზარი კულტურის მქონე ადამიანიო?! ადამიანი, რომლის თანამოსაუბრენი ჩარგალში იყვნენ რუსთაველისა და დანტეს, პლატონისა და სოკრატეს, სერვანტისის, შექსპირისა და გოეთეს, პუშკინისა და ბელინსკის, ნეკრასოვისა და ლევ ტოლსტოის წიგნები.

ამბობენ ილია ჭავჭავაძემ წაიკითხა ვაქა-ფშაველას ლექსები და წამოიძახაო:

— დროა, ჩვენ ბებერმა პოეტებმა, კალამი ძირს დავდოთ და გზა ვაქა-ფშაველას დაველოცოთ!

ილიამ განსჭვრიტა ფშაველი პოეტის განსაკუთრებული გზა, მან გაიგონა თავისებური ახალი ხმა. XVII — XIX საუკუნეებში საქართველოში ცოტა როდი იყო შესანიშნავი ლირიკოსი პოეტი, რომელთა ქმნილებანი გამსჭვალული იყო მოქალაქეობრივი მგზნებარებით, მაგრამ ასეთი ეპიკური გაქანების პოეტი არ ახსოვს საქართველოს რუსთაველის შემდეგ!

არც თუ ისე დიდი ხნის წინათ აქურ-

თხა ილია ჭავჭავაძემ ვაქა-ფშაველას მუზა — ეს იყო ოთხმოციან წლებში, მას შემდეგ სულ გავიდა ერთი ადამიანის სიცოცხლის ოდენი ხანი. ხოლო ვაქას ქმნილებები ამ ხნის მანძილზე ცნობილი გახდა არა მარტო საქართველოში, არამედ გაცდა მის ფარგლებსაც. მას კითხულობენ და პატივს სცემენ მთელი ჩვენი ქვეყნის ხალხები. წელს კი მშვიდობის მსოფლიო საბჭომ მიიღო დადგენილება ყველა ქვეყანაში ფართოდ აღინიშნოს ვაქა-ფშაველას იუბილე. და თავდაბალი ჩოხოსანი მხედარი დააქროლებს თავის მერანს ქვეყნებსა და კონტინენტებში და მას თან დაყვებიან მისი გენით შექმნილი დევგმირები — ზეზვა, ლუხუმი, ალუდა, მინდია, ჯოჯოლა, და ზვიადაური, რომელთა გულს აღანთებს და აღაფრთოვანებს გმირობა. კეთილშობილება, კაცთმოყვარეობა, სამშობლოს სიყვარული და ხალხთა შორის მშობისა და მშვიდობის მგზნებარე მოწოდება.

შექმნეს დიდმა პოეტებმა მრავალი გენიალური ქმნილება, რომელთაც ხოტბას ასხამს და პატივს ცემს მთელი კაცობრიობა. მაგრამ ამ ქმნილებებში ვერ ნახავთ ვაქა-ფშაველას ბუმბერაზთა მსგავს გმირებს. რადგან ღრმად ნაციონალურმა და თვითმყოფადმა პოეტმა მთელ მსოფლიოს ამცნო თავისი განსაკუთრებული, განუმეორებელი სიტყვა და ჩაღვა მსოფლიოს უდიდეს პოეტთა რიგებში.

როცა ახსენებენ ვაქა-ფშაველას შემოქმედებას, ხშირად ივონებენ შექსპირის სახელს და ლაპარაკობენ შექსპირისებურ მასშტაბზე. ვაქას გმირთა შექს-

პირისებურ ძლიერებაზე. დიან, ვეას ქმნილებებს ბევრი რამ ანათესავებს დიდი ბრიტანელის ტრაგედიებთან—ტრაგიკული შეჯახებები, სადაც წყდება სიკვდილისა და სიცოცხლის პრობლემები, მძლავრი ხასიათები, სადაც გახსნილია ადამიანურ გრძობათა მთელი სამყარო, რაც მოცემულია ისეთ განზოგადებაში, რომ, თავისი ქვეყნისა და ფარგლების გადალახვისას, ისინი ზღებიან ყოველი ხალხის კუთვნილება, ყოველი კულტურის განუყრელი ნაწილი, ადამიანური ღირსებებისა და ბიწიერების საზომი. ფილოსოფიური სიღრმე ვეას ანათესავებს შექსპირის შემოქმედებასთან, ვნებათა შექსპირული გაქანება, რომელიც მთლიანად დაუფლებია გმირებს, სხვანაირად რომ ვთქვათ — შექსპირისა და ვეა-ფშაველას პოეზიის მასშტაბები ანათესავებენ მათ ერთმანეთთან. თვითონ ვეა მაღალ შეფასებას აძლევდა შექსპირის ქმნილებებს, მის სიღიადეს ხსნიდა ცხოვრებისადმი ერთგულებით ანდა, როგორც თვითონ ამბობდა, ბუნებისადმი ერთგულებით. „შექსპირი დიდია, — ამბობდა ის, — რადგან თვით ბუნება უდიდესი სისავსით მკადუნდება მის ქმნილებებში“. დღეს ჩვენ მსოფლიოს უდიდეს პოეტთა რიგებში ვაყენებთ თვით ვეას, რომელმაც ასე ზუსტად და გენიალურად ასახა თავისი ხალხის ცხოვრება, მისი ხასიათი და თქმულებადმოცემები. ასეთ პოეტთა რიცხვს ეკუთვნის უილიამ შექსპირი და შოთა რუსთაველი.

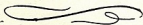
როცა ვლაპარაკობთ ვეა-ფშაველას მსოფლიო მნიშვნელობაზე, არ შეგვიძლია არ მოვიგონოთ სახელები მისი

მთარგმნელებისა — შესანიშნავი რუსი პოეტებისა რომელთაც გამოიჩინეს პოეზიისადმი მეგობრობის ნამდვილი გმირობა. არ შეგვიძლია არ დავასახელოთ ნიკოლოზ ტიხინოვი, ბორის პასტერნაკი, მარინა ცვეტაევა, ვლადიმერ დერკავინი, სერგეი სპასკი, ვერა ზეიაგინცევა, არსენ ტარკოვსკი, და, განსაკუთრებით, ნიკოლოზ ზაბოლოცკი, რომელმაც ხელახლა სთარგმნა ვეა-ფშაველას ლექსებისა და პოემების საგრძნობი უმრავლესობა. ამ პოეტებმა რუსი მკითხველისათვის ხელმისაწვდომი გახადეს ვეას ქმნილებანი, რუსული ენის მეშვეობით ის ცნობილი გახდა მსოფლიო მკითხველისათვისაც...

ვეა-ფშაველა მთელი თავისი სიცოცხლის მანძილზე ცხოვრობდა და სუნთქავდა ხალხის ცხოვრებით — იარაღს ისხამდა, როცა საქმე ეხებოდა სამშობლოს თავისუფლებას, ხნავდა მიწას, მოკყავდა მოსავალი, ნადირობდა. სახალხო პოეტის ნიჰს იგი ზომავდა იმით, რამდენადაც პოეტს ესმის თავისი ხალხისა და ქვეყნის გაჭირვება, მისი სიღუპიერე.

ვეას სწამდა ხალხის მომავალი, თავისი მშობლიური საქართველოს მომავალი და როცა მოგვემართედა ჩვენ, თავის შთამომავლობას, წერდა, „ანდერძში“:

რად უნდა დარჩეს ტილად
 ცრემლით მორწყული მღერანი?
 მინდოდა, ჩამოგვასხებდით
 საფლავში ერთად ყველანი:
 „შვილთ აგისრულეთ ნანატრი,
 აწ განისვენეთ ტუბილდა,
 ჩვენაცა დაიწერენით
 ქართველ მამულიშვილდა“.



ალიო ალაიო

• •
•

ლობსკენ წახრილი ჯარგვალი.
შელის ნუკრი. ზღაპრული ეთერი.
პატარა წისქვილი. ჩარგალი.
ქედებზე ღრუბლები თეთრები.

საფქვავე დილამდი კმაროდის.
თენდება,
ხევებში ნისლია.
წისქვილში კვამლი რომ ამოდის
ვაჟასი,
ვაჟაისია.

• •
•

მეავე წყალთან ღრუბლით დაუფარავი
არაგვის ცა, — იისფერი სარკე.
ქალებს ცალკე გაუმართავთ კარავი,
მამაკაცი დაუდულან ცალკე!

შელამდება.
შემუქდება ბორცვები.
ბნელს ყინელილად შეენთება კვარი!
და ვაჟას სულს რიგრიგობით ლოცავენ
შელის ნუკრი და დაქანცული
მგზავრი...

სიზმარი

ფშავის გზაზე, შეღამების ბინდში,
არაგვისპირს ავადევენ ცხენი.
და ჩემს თვალწინ აღიმართა ნიში —
ხალიანი პატარძალი ხევის.

ლოცვად იდგა მარიამი წმინდა,
ხელში ეპყრა უჩვილესი ბავშვი;

და ვარსკვლავი ჩამოსული ციდან
ანათებდა მარტოდმარტო ფშავში.

მერე შუქად მოეფინა დილას,
ნათლის სვეტი შეუყენა ლაქვარდს! —
მოდლიონენ ფშავის გზაზე წყვილად
შელის ნუკრი და ფეხშიშველი ვაჟა...



კონკრეტული ზედინა

ჩირაღდანი მთებში

ვაჟა-ფშაველა, როგორც პოეტი და აღმამიანი, ჩვენი ეპოქის ერთ-ერთი ყველაზე გასაოცარი მოვლენა იყო. ასეთი პიროვნება არასოდეს არ გაიზრდებოდა დასავლეთ ევროპასა, ანდა ამერიკაში. ეს იყო მთელი, რომელიც დაეწაფა გრაალის საეხე თასს, სწავლობდა კანტსა და ჰეგელს სანკტ-პეტერბურგის უნივერსიტეტში და ზურგი შეაქცია ცივილიზაციის მომხიბვლელ დოვლათსა და ბარაქს, რათა მთებში დაბრუნებოდა თავის წინაპართა პატრიარქალურ ცხოვრებას. მას სულს უხუთავდა კაპიტალისტური ქალაქი, ისე როგორც აშოთბდა იგი დოსტოევსკისა და ტოლსტოის. და ვაჟა-ფშაველამაც უარი თქვა ცივილიზაციით დამახინჯებულ ქალაქზე, რომელიც ამხინჯებდა ადამიანსაც.

მაგრამ მას ჰქონდა ის, რაც არ გააჩნდა არც ტოლსტოის, არც დოსტოევსკის, არც ბალზაკს, არც უოლტ უიტმენს და თვით ესენინსაც კი.

მის ზურგს უკან იყო კაპიტალისტური ცივილიზაციისაგან ხელშეუხებელი, პარველყოფილი სიმშვენიერით თითქმის პომეროსისებური პატრიარქალური ცხოვრება თავისი მშობლიური მთების სიღრმეში. და იგი დაუბრუნდა მას, თან ჩაიტანა ფილოსოფოსთა წიგნები, პოეტთა თხზულებები, რათა შეეტანა ყოველივე ეს ქვეებისაგან აგებულ სახლის სახურავქვეშ.

მე ვიყავი ლეკა რაზიკაშვილის თანამედროვე. მაგრამ იგი არასოდეს არ მი-

ნახავს და წინათ არ მიფიქრია მის არსებობაზე. შორეული საქართველოს დიდი პოეტის ლექსები, მისი სახელი, ოქტომბრის რევოლუციამ მოუტანა მოსკოვში ყველა ჩვენგანს. ეს რევოლუცია წარმოადგენდა იმ გასაღებს, რომელმაც ყველა ჩვენგანს მოგვცა საშუალება მიეწვდომოდით საბჭოთა ხალხების გასაოცარ საგანძურს.

ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებას გავეცანი რუსული თარგმანებით ოცდაათიან წლებში. იმ დღიდან ამ პოეტის სახე ჩემს ცხოვრებაში დამყვება როგორც მშვენიერი ზმანება. ის წარმომიდგება უბრალო ტანსაცმელში, გარშემორტყმული მეგობრებითა და ქალიშვილებით. იგი უკითხავს მათ ლექსებს, მექანიკურად აწნავს თითებს ცხვრის ხუჭუჭსაწმისში. აქ ყველაფერი დიდია, ნიჟის ძალაცა და თვალთახედვის სიღრმეც. მის მთლიან გარეგნობაში მოჩანს ეპიური სიდიადე. მისი პოემები სუნთქავს ხალხური სიმართლით, ლეგენდების სიმშვენიერით, — მსგავსად იმისა, როგორც მდინარე გვანიჭებს სიგრილეს თავდახრილი ხეების ჩრდილში.

ვის შეეძლო მისი „გველისმკამელის“ სიუჟეტის მოფიქრება? ამ და სხვა მის პოემებშიაც არის ბუნების ის მთლიანობა, რაც უკვე დავაარგეთ ჩვენ, დიდ ქალაქებში მცხოვრებლებმა. ალბათ ფრინველები მართლაც ასხდებოდნენ მას მხრებზე და მასაც შეეძლო მათთან საუბარი ფრთოსანთა ანდა ხეების ენაზე. მის პოეზიაში ყველაფერი გაცოც-

ხლებულია. ყველაფერს თავისი ხმა აქვს. და, ვაჟა-ფშაველას კითხვისას, გრძნობ, რომ ადამიანი არა თუ მარტოა ამ ქვეყანაზე, არამედ მისი ხმა ერწყმის ყველა სულდგმულის გუნდს, რაც ადიდებს მშვენიერებას და აგრეთვე სიკეთეს. მასშია პატრიარქალური სიკეთე, და წლების მანძილზე სულ უფრო და უფრო ვაფასებ ადამიანთა ამ თვისებას. ვაჟა-ფშაველა ხანდახან გამოჩნდებოდა თბილისში, დაეშვებოდა მთებიდან, რათა რომელიმე რედაქციის მაგიდაზე დაედო თავისი ხელნაწერები. არ ვიცი, ესმოდათ თუ არა მისი მაშინ? ვაჟა-ფშაველა არ იყო ლიტერატორი.

იგი იყო რაღაც უფრო დიდი. ეს იყო ადამიანის ხმით მომღერალი ბუნება. ეს იყო ხალხი, რომელიც მისი პირით აღმოთქვამდა თავის ეპოსს, თავისი სულის უმშვენიერეს სიმღერას. დაბოლოს, ეს იყო ჩირალდანი იმ კოცონიდან, რომელსაც აღანთებს პოეტი. მასთან იკრიბებიან ადამიანები. და ეს ჩირალდანი სულ უფრო და უფრო მაღლა მიიწევს. მას ახლა ყოველი მხრიდან ხედავენ. მას—ვაჟა-ფშაველას — ვხედავთ ჩვენც, მოსკოვიდან. და მე ვიწვდი მისკენ ხელს, რათა ვიგრძნო დიდი ეპიკოსი პოეტის სულის სილამაზე და სიბზო.

მოსკოვი
ივნისი 1961 წ.

ღამ სუბაბიძე

ვაჟა მიხმოზდა და მაქეზებდა

მე ისე, მართლაც

ვაჟას არწივის
მსგავსად, დაპრილი ვეგდე ველზედა.
ყორნები ფრენდნენ და ხელგაწვდილი
ვაჟა მიხმოზდა, ვაჟა მეძებდა.

მე ისე, მართლაც, —

მოსისხლის მსგავსი,
გზაზე ვილაცა შემომხვედრია.
მოსისხლეს ცივი ლუდიც კი ვასვი,
კაცნი ვართ, ჰოდა, ეგეც ხვედრია.

ვერ მოვჭერ ხე და

გაანჩხლდა ცოლი,
„ბალთ შემცივდა“, შემომიტია.

დეკას და ღვიას ფესვებთან მწოლი,
მე მართლაც ისე ვგავარ მინდიას.

მე ისე, მართლაც,

ცალთვალა დევი
მხარში მედგა და ღონეს მმატებდა.
თუ შემხვდებოდა უღრანი ხევი,
გზას მიკვალავდა და მინათებდა.

მე ვინ ვარ, აბა

რას დავეწერ კვართან,
მწერიც არა ვარ ცალთვალა დევთან,
და მაინც ისე, მეც შემიყვარდა
ჩემი პატარა ლხენა და სევდა.

მე ისე, მართლაც,

ვაჟას არწივის
ფრთაზე ვიწევი ტრიალ ველზედა,
ყორნები 'ფრენდნენ და ხელგაწვდილი
ვაჟა მიხმოზდა და მაქეზებდა.



კამილ იაშინი

ვაჟა ზვინთვისას ახლომედი და ძვირფასია

უზბეკეთის მწერალთა კავშირის გამგეობის პირველი მდივანი

94

ქართველ ხალხს, რომელმაც მთელ მსოფლიოს მისცა გენიალური შოთა რუსთაველი, შეუძლია იამაყოს აგრეთვე დიდი პოეტით — ვაჟა-ფშაველათი. ვაჟა-ფშაველას დაბადების ასი წლის-თანეს მოძმე ქართველებთან ერთად აღნიშნავს საბჭოთა კავშირის ყველა ხალხი.

ვაჟა-ფშაველა, ანუ როგორც მას ეძახდნენ — ფშავეთის მამა, ავტორია მრავალი ეპიური პოემის, ასეული ლექსისა და მოთხრობის, მრავალრიცხოვანი პიესების, ნარკვევებისა და სტატიების. მისი ნაწარმოებები ფართოდაა ცნობილი ჩვენშიაც — უზბეკეთში.

ვაჟა-ფშაველას შემოქმედება ღრმად ხალხურია. ეს მხოლოდ იმით კი არ არის გამოწვეული, რომ ვაჟა-ფშაველა თავისი სიცოცხლის უკანასკნელ წუთებამდე ცხოვრობდა მშობლიურ მთებში, მდელოებსა და ტყეებში და კეთილსინდისიერად შრომობდა, მან პირველყოფილსა თავისი ცხოვრება და შემდეგ თავისი გენიალური შემოქმედება დაუკავშირა მშობლიურ ხალხს.

ვაჟა-ფშაველაზე იგივე შეიძლება ითქვას, რაც მან პუშკინის შესახებ გამოთქვა:

„მან შეისისხლხორცა ერის საუნჯენი და სწორედ ამაში გამოიხატება მთელი მისი დიდებულება“.

აი, სწორედ ამიტომ არის, რომ ვაჟა-ფშაველას ღრმა ხალხური შემოქმედებისადმი ინტერესს ჯერ კიდევ რამდენიმე ათეული წლის წინათ იჩენდნენ როგორც ჩვენი ინტელიგენციის წარმომადგენელი, ისე რიგითი უზბეკი მკითხველები.

ახლა ბევრი ჩვენი ახალგაზრდა პოეტი: შუქრულო, საიარი, აზიზ აბდურაზაკოვი და სხვანი სიყვარულით კითხულობენ და სწავლობენ ვაჟა-ფშაველას პოემებს.

ვაჟა-ფშაველა ოსტატურად იყენებდა გადმოცემებსა და ხალხური შემოქმედების ლეგენდებს, კმნიდა მრავალფეროვან მონუმენტურ ეპიკურ ნაწარმოებებს.

თავის პოემებში გენიალური პოეტი უმღერის სამშობლოს განუმეორებელ სილამაზეს, გმირ მებრძოლთა სიმამაცესა და ვაჟაყობას, ძლიერებასა და გონიერებას. მაგრამ მთიელთა მკაცრი და სასტიკი კანონები ხშირად ეღობებოდნენ ადამიანობისა და სიკეთის გამოვლენას. ამის გამო იყო, რომ ვაჟა-ფშაველა მთელ თავის სიმშაბიფებს ავლენდა ადამიანურობისადმი და იბრძოდა სამართლიანობისათვის. თავის ნაწარმოებებში ის ხშირად ილაშქრებდა მთიელთა ჩამორჩენილი და მკაცრი ადათწესების წინააღმდეგ. მაგალითად, პოემა „აღუდა ქეთელაურის“ მთავარი გმირი აღუდა აღტაცებულია მტრის ვაჟაკობით და კეთილშობილებას იჩენს მის მიმართ. ადათის თანახმად აღუდას მოკლული მტერი აბუჩად უნდა აეგდო, მარჯვენა მკლავი უნდა მოეჭრა მისთვის. აღუდა ამას არ აკეთებს. ამის გამო მას თანასოფლელები სჯიან, სოფლიდან აძევებენ მოხუც დედასთან, ცოლთან და წერილშვილთან ერთად.

გენიალურმა პოეტმა ვაჟა-ფშაველამ უკრდავი სახელი და დიდება მოიხვეჭა არა მარტო თავისი პოემების პატარა-ტული პეროიკით, კიდევ იმით, რომ



გაილაშქრა უსამართლობის წინააღმდეგ.

პოეტი დარწმუნებულია იმაში, რომ კეთილი მოღვაწეობა და ხალხთა კეთილდღეობა შრომასთან და მშვიდობიან ცხოვრებასთანაა დაკავშირებული. დიდი პოეტი ასე ასკვნის პოემა „გოგოთურ და აფშინაში“:

ამბობს: „ომის დროს ვიომოთ,
არად — ვიწნოთ ცელია,
ნადავლით, ნაყაჩაღართ,
კაცის დარწმობა მწელია!“

უზბეკ ხალხს ვაქა-ფშაველას შემოქმედებაში მის ნაწარმოებთა პეროიკასთან ერთად იზიდავს, მის მიერ შექმნილი გმირთა რთული სახეები, ღრმა ლი-

რიზმი და თვით ავტორის ადამიანური გრძნობიერება.

თითქმის ნახევარი საუკუნე გავიდა ვაქა-ფშაველას გარდაცვალებიდან, მაგრამ მისი ხსოვნა საუკუნეების მანძილზე არ გაქრება, ხალხში სამარადისოდ იცოცხლებს მისი სახელი, რადგან გენიალური პოეტი ახლობელი და ძვირფასია ყველა ხალხისათვის, ახლობელი და ძვირფასია ჩვენთვისაც — უზბეკებისათვის!

ვაქა-ფშაველას შემოქმედებამ მოიპოვა მსოფლიო მნიშვნელობა. თავისი ნაწარმოებებით ის დღესაც ჩვენთან ერთად იბრძვის მშვიდობისა და სიკეთისათვის, ნათელი მომავლისა და სიმართლისათვის.



პახანაშ მოგონებები

მთანო მაღალნი

ფშავეთის მთანო მაღალნი,
რა ელვა მოგიხურიათ?
ხომ იცით, თქვენი ალერსი
და სიყვარული მწყურია?

მოველ, რომ გითხრათ მაღლობა,
გრძნობა გრძნობაზე დავწურო
და კალმახივით ეს გული
არაგვში გადავაცურო.

ეგრე აუშვით აფრები,
ეგრე ცას ღიმი შეჰფინეთ,
ერთსა გთხოვთ, ვაჟას საკადრი
სიმღერა გამაბედინეთ.

თქვენი ნაყურით გაზრდილა,
თქვენი დეკა და ლვიანით,
მიტომაც ვაჟას აზრი აქვს
ლალიან-ბარაქიანი.

თქვენ რამდენჯერაც ვეფხვებმა
ქარივით გადაგიჭროლეს,
სუყველა შემორჩენია
ვაჟა-ფშაველას სტრიქონებს.

თუ სადმე გედმა გიმღერათ,
დალის ცვარ-ნამმა ინათა,

შვლის ნუკრის ცრემლს და წყაროს
ფიქრს
ვაჟას ლექსები ინახავს.

დღისით გუგუნებთ, ღამით კი
ცეცხლის სვეტივით ბურბურებთ,
მაგ თქვენს კალთებზე ირემი
თუ ვაჟას ლექსი ბუბუნებს?

ის სხივი, მთანო მაღალნი,
თქვენ რომ ლექსებში უკმედეგით,
სამშობლოს ცის ლაქვარდებში
ყველა ჩახჩახებს უკლებლივ.

სადაც არ უნდა წაეიდე,
თავი როგორ არ დაეხარო?
ვაჟას წიგნს გავეშლი და უცებ
იქა ხართ, მთანო მაღალნი.

მესმის არწივთა ყივილი,
ჯიხვთა და ვეფხვთა ბუხუნი,
ვაჟა-ფშაველა თქვენს მაღლა
დამდგარა როგორც ლუხუმი.

ისევეც ეალერსება
დეკას, ლვიას და გვირილებს,
ისევეც გულის შუქს აფენს
სამშობლოს გზებს და ბილიკებს!

ზარა ლომიძის

შემოდოდა ვაჟ თბილისში...

მთიდან ბარამდის მებ-მეხად სქექდა,
 დანატრულები მის გვერდით ისხდნენ.
 და თუ სიკვდილი ვერ დაიპყრდა,
 პირს იბრუნებდა ორ დღეში მთისკენ.
 ვაჟა თბილისში შემოდოდა,
 ფეხთ მწვანე ქუჩის ეცვა ბანდული,
 ხელთ უქანგავი ეპყრა ფანდური
 და ამ ზევს მთისას გული სტკიოდა.
 ბარში ელოდნენ ერის კაცები:
 გულით ილია, გულით აკაკი.
 ვაჟა მისდევდა გზას აღტაცებით,
 ვაჟას მისდევდა გზაში არაგვი.
 ვაჟას მხარს ედგნენ,
 მოსდევდნენ ვაჟას
 შავი დეეები, ტან-თაე-შიშვლები.
 წინ ეშლებოდათ ბუნების ფარჩა
 და ზედ დახტოდნენ სათუთი შვლები.
 შველი,
 შელის ნუკრი,
 ხეობის ფარჩა
 იყო ვაჟაკის მშველელ-მყურნელი...
 შემოდოდა თბილისში ვაჟა,
 შემოდოდადნენ საუკუნენი.
 სულის მხურვალე თაქარებაში
 სტიქიონებთან ჰქონდა ჭიდილი.
 თაქარა მზეზე ეხურა ბარში
 წამოყოლილი წიფლების ჩრდილი.
 ქალაქის კარებს მოადგა ნელა
 ქალაქის კართან მუხლზე დაეცა,

იის პერანგის ამარა ლელა
 ვეება ხელის გულზე დაესვა.
 ვაჟა თბილისში შემოდოდა,
 ფეხთ მწვანე ქუჩის ეცვა ბანდული,
 ხელთ ბიბლიური ეპყრა ფანდური
 და მუდამ, მუდამ გული სტკიოდა.
 იყო რაინდულ სულთა თაობა,
 მტრებს ღირსეული მხნეობით შეხვდა.
 სისხლ-ზორციანად ნათესაობა
 მას ჰქონდა კლდესთან, გრიგალთან,
 მეხთან.

ეცოდებოდა ია სეტყვაში,
 ბუდე ნაგლეხი ტალახ-ბალახით.
 იამხანაგა ცხოვრების ზღვაში
 მთანი მაღალნი, შლეგი არაგვი.
 ახსოვთ ასეთი ვაჟა-ფშაველა...
 წაჩოქებულიც ახსოვთ ამ ქუჩებს.
 საჩქმლიდან ფოთლებს სურდათ ჩაბ-
 ვეენა,

გარედან შესვლა უნდოდათ ბუჩქებს.
 შემოდოდა...
 შემოდის დღესაც,
 ფეხთ მწვანე ქუჩის შეენის ბანდული.
 გრძნეულს უპყრია ხელში ფანდური,
 მარადისობით გადარჩენილი.
 შემოდის დღეთა თაქარებაში,
 სტიქიონებთან ბრძოლით, ჭიდილით.
 თაქარა მზეზე ახურავს ბარში
 ჩამოყოლილი წიფლების ჩრდილი.

ბიოგრაფიული

ჩორობი

სკოლიდან მზიარულად გამოცევი-
ნულ ბავშვებს სოფლის დიდ ცაცხ-
ვთან დაგვხვდებოდა ჩორები და რო-
გორც ბატონებს მწყემსი, ისე გადაგვა-
ჩხევდა რამდენიმეს, და გემოძღვრიდა,
გვწვრთნიდა, გვრჯულავდა, გვასწავ-
ლიდა...

ჩვენი ნამდვილი მასწავლებელი,
მართლა, ჩორები იყო და არა ჭროლა
ლონგო, რომელმაც თავისი გაკვეთილ-
ების მეტი არაფერი არ იცოდა!

დარბაისელი ჩორების საგანი ერთად-
ერთი იყო — საქართველო და მისი სიყ-
ვარული!

და აი, ახლაც, ცაცხვის ქვეშ, გვიკით-
ხავს „ქართლის ცხოვრებიდან“ თევდო-
რე ღვდღის თავდადებას და ბოლოს,
ლოცვისათვის ჩაგვიკითხავს ზეპირად,
როგორც გულში ვადამდნარ საკუთარ
გულსიტყვას: და ჩვენ ხმამაღლა ვაგვა-
მეორებინებს „კალმასობიდან“:

— „ქართველნი წინაპარნი ჩვენნი
იყვნენ თუმცა კირთებასა შინა სხვათა
და სხვათა მპყრობელთა მიერ — მაკე-
დონელთაგან, რომაელთაგან, ბერძენთა-
გან, ეგვიპტელთაგან, სპარსთაგან, სკვი-
თთაგან, ოსმალთაგან და ჩინგიზთაგან,
მაგრამ სიყვარული მამულისა და სიმა-
გრე სულისა ვერა დაატოვებინეს, იძ-
ღევენენ და სძლიეს, იღვევენ და გან-
ღვენეს და ესრეთ მოიგეს უკვადავებისა
სახელი!“

ამ სიტყვებზე ჩვენ ვბორგავდით, ვბო-
ბოქრობდით, აღარ ვიცოდით, სად წა-
გველო ხელები.

რა გვაწრთობდა მაშინდელ ქართველ
ბავშვებს: — „ღედა ენა“, „ჯეჯილი“ და
ცარიზმის სიძულვილი!

მამულის თავისუფლების აზრის ცე-
ცხლი იძვროდა ჩვენს სულში, მან და-
აალმურა ჩვენი გონებაც და უკვე მო-
ზარდები, მამულის სევდით სახეშეკომ-
ლილები დავდიოდით. ეს სევდა გვაკა-
ეებდა მაშინაც, უღვაშის გინგლი რომ
დაგვეტყო, როცა „ყოველივე ფერმკრ-
თალდებოდა ოცნების წინაშე“!

თუ აქამდე ჩვენ გვწამდა „წმინდანნი
ზეცისანი“, ახლა შემოგვესიგნენ „წმი-
ნდანნი ქვეყნისანი“, — ჩვენი ქვეყნის
მამულიშვილები, ვახტანგ გორგასალი,
დავით აღმაშენებელი, თამარი, გიორგი
ბრწყინვალე და, როგორც ჩორები იტ-
ყოდა, „ხმალშეუხსნელი ერეკლე“!

ერეკლეს სახელს ჩორები უსათუოდ
ოხვრით დაატანდა: — ა, ბეჩავ, ბაგრა-
ტიონი!

ბაზალეთის ლერწმოვანები ჩვენთვის
საიმედოს მღეროდნენ და ყურიც კარ-
გად არჩევდა შორეულ მუსიკას.

„უკეთუ დაგივიწყო შენ, იერუსალემ,
დაივიწყენ მარჯვენე ჩვენი!“ — ეს იყო
ჩვენი პირველი აღთქმა მამულისადმი,
აღთქმის საყვარელი გამოთქმა!

— ემთხვეინით ქართულ მიწას! —
და ჩვენც ვემთხვევოდით.

— აეოცეთ წარსულის ნათებეს! —
ჩვენც ვასრულებდით ჩორების ბრძანე-
ბას და ძველი ტაძრის თუ კოშკის ხავ-
სიან ქვეებს დაჩოქილები ვეამბორებო-
დით.

ბავშვი ისე არ გაეტირება თავის ღე-
დას, როგორც ჩორები მისტიროდა სა-
ქართველოს ძველ დიდებას.

გაშლიდა რუკას, შემოგვისხამდა
გარს, დაადებდა თითს რუკაზე:

— მესხეთი, — შეეაღერსებოდა, თან

ღიმილით იტყოდა, — ჩემი გვარიც იქიდან არი! იქიდან ვართ წამოსულები!

— სამცხე, აჭარა, შავშეთი, კლარჯეთი, ტაო. ერუშეთი, სრულიად ქანეთი, — აი, ძველი საქართველოს ნატამალი! იქ გამოიგონეს ქართველებმა პირველი ფოლადი; იქ დაარტყა პირველად ურო თუბალაურმა!

„აწ მტვრად აღგვიღან იგი ძალი და იგი ღანე“!

ჩორჯი თვალნათლივ ჰხედავდა საქართველოს კრილობებს, თითქოს ხელს ურევს ამ წყულულში და იქიდგან იღებს გამოუღეველ ძალას ბრძოლისას, სიყვარულისას!

ეს იყო მისი გულის ნაღარი. უცბად დაეცემოდა გულის სიღამე:

— ვაი, ნოხრობას, დაქცეულობას! არ გესმით ნანგრევების ღალადისი?

— ღმერთო, შენი მაქვს იმედი! ფეხზე ააყენე ჩვენი მამული, ჩვენი შეფერხებული ისტორია, მოგვეცე განახლების ძალთა ღონიერება! ღმერთო, შენ დაამხე ჩვენი მტერი.

— აღსდგე, საქართველო! — თან ფეხს ღონიერად დაარტყამდა მიწას.

— აღსდგე, ღმერთო და განიბნინენ ყოველნი მტერნი მისნი და ივლტოდენ მოძულენი მისნი, პირისაგან მისისა!

— ესე არის დღე იგი, რომელი ქმნა უფალმა! ვიხარებდეთ და ვიშვებდეთ ამას შინა! — თითქოს წინასწარ ზეიმობდა ჩორჯის სული! — მალე გავიგონებთ მომავლის ხმას, მალე!

მაგრამ უეცრივ მოიღუშებოდა მისი შავი და შკაცრი სახე:

— შეე ზღვაში ჩავარდა მზე საქართველოსი! რაღა ამოიყვანს?

— რამ შეგადარდა, ჩორჯხო?

— რად დაჩუმებულა საქართველოს წიაღი, რად? მესია რად აგვიანებს? — გმინავდა ჩორჯი.

— პატარა ხალხი ვართ! ეპ, რაც მკლავზე სისხლი დაგვდენია! სულ სისხლმა იავდრა ჩვენს მიწაზე! აი, ეს მარწყვიც კი, ჩვენი წინაპრების სისხლის წვეთია. — იტყოდა ჩორჯი, როცა მარწყვს მოსწყვეტდა.

— ქალღმერთო მეოცნებეთა დრო წავიდა! საქმეა საქმე, საქმე! — და თვლებში რომ სევდას შეგვატყობდა, გავამხნევებდა: — ისევ დაისხავს ჩვენი ვენახი, ისევ დაგვებადება რუსთაველი, აღმაშენებელი, თამარი ნუ გეშინიათ!

იმედის დაოქრობაც კარგია! რა ვქნა, რა ვუყო ამ სიყვარულს, სათქმელად რომ დულდებდა გულში...

— ქულზე კაცი! ქულზე კაცი გამოვიდეს და დაეხსნათ მამული! — შესძახებდა უცბად აგზნებული ჩორჯი და თვალეში ცეცხლით ევსებოდა.

— ქულზე კაცი! — ყვიროდა ჩორჯი და ცოლი ორივე ხელს პირზე აფარებდა:

— დაჩუმდი, კაცო, არ გავიგონ, არ დაგვლუპო!

და ჩორჯი ულონოდ მიეშვებოდა ტახტზე.

— ო, ყური მომიგდეთ, რა არის თქვენი სამშობლო და კარგად დაიხსომეთ! — გვეტყოდა ბავშვობაში და თვითვე მიუგებდა — „გარნა არს ქვეყანა მშვენიერი და ნაყოფიერი ყოვლითა ღვთისა მიერ“!

— „ნაყოფიერი ყოვლითავე, ვენახილითა, თესლმარცვლითა, ფრინველნი მრავალნი, გარეულნი და შინაურნი, ზამთარ თბილი და მშვენი, ზაფხულს შეზავებული. წყარონი ციენი, მშვენი, ქალატყენი, ბალახნი და ყვავილნი მრავალნი“ — ო, აი, ჩვენი სამშობლო!

კარგი რამა ხარ, ჩემო ქვეყანავ.

ღამაზად მორთულ და მოკაზმულ.

მაგრამ რამდენად მშვენიერი ხარ,

იმდენად უფრო მიყვება გული!

ჩამარცვლით დააყოლებდა ლექსს და იქვე შეგვასწავლიდა...

— დიდი მშრომელი ხალხი ყოფილა ჩვენი წინაპარი ქართველობა! შეხედეთ, ჩვენ სამშობლოში, პატარა გორაკიც კი არ არის, რომ ზედ არ იყოს აგებული ტაძარი, ციხე-კოშკი, სიმაგრე! დიდი ოფლია დაღვრილი, დიდი! ეს უნდა გვახსოვდეს. მარტო ყანწის ტრიალი კი არ ვიცოდით!

სამაგალითოდ გვაჩვენებდა ძველ, სა-

გვარეულო ხელნაწერს, მისი პაპის პაპის — მამამზეს მიერ ერთი კალმით გადაწერილს.

წიგნის ბოლოს მართლაც ეწერა:

„მოიხსენეთ, რომელ, ერთის გამოქრის კალმით დამიწერია, რომ არ გამომიცვლია კალამი და ჩვენ შემდგომ ვინც ეს ასე მწერლობა ეცადნოს, საქმებელ იყავნ“.

ჩორეხი ხელს დაკრავდა წიგნს და იტყოდა:

— აი, ვინ იყო ჩემი პაპა! მათი სული კიდევ მუშაობს, — ბაზალეთის ტბის ძირას ოქროს აკვანი დადგეს და არწევენ ახლაც, ამ წამს, შიგ ოქროს ხუტუქთმინი ყრმა წევს, ჩვენი მომავალი, ის ყრმა გაიზრდება და გაანთავისუფლებს საქართველოს!

ასე სწამდა ჩორეხს, სასწაული, ზელგაუნძრევლად თავისუფლების მოპოვება. გაიზრდება და გაანთავისუფლებსო! ჩაგვიკითხავდა ლექსს ბაზალეთის აკვანზე და შემპარავი სიტყბოთი მოგვიყვებოდა: ბაზალეთის ტბის ძირას, ძვირფასი ოქროს სახლია, თურმე! ჰერი ვარსკვლავებისა არის, იატაკი თვალმარგალიტით არის მოჭედული, შუა იატაკზე ოქროს აკვანი სდგას, თვლებითვე მოჭედული. ზედ მტრედი ზის და არწევს აკვანს... ის მტრედი, თამარ დედოფლის სულია!

დღევანდელ ცხოვრებისა ჩორეხს ბევრი არა გაეგებოდა რა, „არა შეესმოდა“, შოთას თქმისა არ იყოს, „სოფლის გაღმა გაებიჯა“. იგი მხოლოდ წარსულში იყო შეღებოლი და იყოცა მისი მძევალი!

თვით მისი მეზობელი სოფლის ღვდელი ზირაქი, — სულის კაცი, — ისიც კი დასძენდა: — არც მეტის მეტი განტევა უნდა ცხოვრებისაგან. ნათქვამია, ეშმაკი რომ სახლს აგებდეს, ერთი ქვა შენც დაადეო!

მაგრამ ჩორეხი მხოლოდ წარსულით სუნთქავდა.

როცა წარსულზე ჩამოვარდებოდა საუბარი, პირველად თამარი უნდა ეხსენებინა. — გზნებით აღიგზნებოდა: —

ჯერ გული გავიწმინდოთ, სიტყვა მოვილაპარაკოთ, მერე ისე ვახსენებთ ჩვენი ლამაზი დედაო, და დაატანდა მამია გურიელის ლექსს:

თამარი — ვინ იტყვის რა იყო, —
მეთათხედსა ნაწილსა!

თან დაადიდებდა: „დიდი თამარი, საქართველოს დედათა პირის წყალი“!

თამარის ნაწილმართვეი საქართველოს ყველა გორაკსა და მწვერვალზეა დარჩენილიო, აბა, შეხედეთო! არ ასვენებდა თამარის ახივებული დიდება:

— სიცოცხლითვე დედამიწას არ ეკარებოდა! ერთ აღლზე მალა დადიოდა მიწიდგან.

— მაშ, შეილი როგორ ეყოლა?

— როგორ არ იცი, მზის სხივის მიერ ეყოლა ვაეი! — ისეთი დარწმუნებით გეტყოდა, რომ შეუძლებელი იყო, არ დაგეჯერებინათ. ძალიანაც აწყენინებდით.

თუ რამეს დაეაშავებდით, ბავშვები, დაგვაშინებდა, — დიდი პირიმზე გაჯავრდება, თამარ მეფეო!

ერთხელ, ერთ მორჩილს, საფქვილე გულაში ბლომად ფქვილი რომ ჩაუყარა, ჰკითხა:

— რომელ წმინდანს ემსახურები?

— თამარ ღვთის სწორის სამლოცველოს!

— სად არი ეგ საყდარი?

— გომარეთში, ხეე-გალმა, დვალეთთან!

ალარ გაუშო მორჩილი. მთელ დღეს დასვა, ასადილა, პატივი სცა. ფულიც აჩუქა და ბევრიც ელაპარაკა თამარ მეფეზე. მეორე კვირას, შეჯდა თავის კავშა ცხენზე და გაემგზავრა გომარეთს, თამარის ხატის სანახავად და დიდათაც კმაყოფილი დაბრუნდა.

— შინგაზდილი მწიგნობარი ჩორეხი „ვეფხისტყაოსანს“ „შოთას ძღვენს“ უწოდებდა.

— ნეტა ჩემს გახარებასა! — და გაშლიდა რუსთველის წიგნს:

— შენ პირს შაქარი, ოქროს ნისკარ-

ტო! — შეეღბინებოდა, თითქოს ოქროს ბულბულს იჭერს წიგნის თითოეულ კაბადონზეო! კვირამალზე შოთას სურათს სანთელს უნთებდა, როგორც წმინდანს და ოთახში ჩაკეტილი, მარტო, ხელაპყრობით აედრებდა საქართველოს.

— დიდო რუსთველო, ლექსთა მამაო!

— ოდეს ენანი დადუმდეს და არავინ ლაღდებდეს, მაშინაც რუსთველის სიტყვა იედრებს მხოლოდ! შოთას ლექსის წინაშე ყოველი საქმე დადუმდება!

დიდათ მონდომებულ იყო ჩორეხი წასულყო რუსთავს და ჩოქით თაყვანისცემით შემოველო რუსთავის მიწა-წყალი!

— რა წიგნია! რა მალლად და მშვენიერად თქმულია! საქართველოსი კი არა, მარტო, სამთელქვეყნოა! ტყუილად არ უთქვამს თვითონ შოთას:

სხვა ჩემებრავ ვერა კყო,

ცათამდისცა ხელი ახყო!

ნეტავ, რა გული-ღა უნდა შერჩენოდა შოთას, როცა თავისი გული ასე მძლავრად ვადადნო თავის ნაწერში?

ტკბილად ჩაიკითხავდა:

„ანუ არის ბრძენი ვინმე,

მალღი და მალღად მხედი,

არცა ღზინი ღზინად უჩანს,

არცა კიბია ზედა-ზედი,

ვით ზღაპარი, ასე ესმის,

უბედობა, თუნდა ბედი,

სხვაგან არის, სხვაგან ფრინავს,

გონება უძს, ვითა ტრეღი!“

შოთას ამ ლექსში ჩორეხი უპირველესად თავის თავს ჰგულისხმობდა, დღიურ საქმეთაგან განდგომილსა და შორეულ ოცნებაში გარდასულ საკუთარ პიროვნებას. და მისთვისაც საგანგებოდ მოსწონდა შოთას პოემის ეს ადგილი. შოთას კითხვით დამტკბარი, აღფრთოვანებული ხელს მალღა იშვევრდა და იტყოდა:

— რათ არის სახარებაზე ნაკლები?

— მიაჩნრდებოდა ღვდელს და თან დასძენდა: — შემრისხენ და შემიწყალენ, მამაო, ვითხოვ მეოხებას!

მაგრამ ღვდელს არცა სწყინდა, არც ეცბლა რუსთველისათვის. ის მეტად მი-

წიერი კაცი იყო და ხვევაში გართული.

— ვკითხულობ და გულს ძვეტრავმა ტება! — განაგრძობდა *ს. ჩორეხის* *შინა* ასეთი თაყვანისმცემელი და ტრფიალი სხვა კიდევ იქნებოდა რუსთველისა?

— მიღწვიან, მომიგონებენ, დამლოცვენ, მოვეგონები! — ტყუილად კი არ უთქვამს დალოცვილს!

მაგრამ რუსთველის ლექსის გარდა, მამულიშვილ ჩორეხს კიდევ უყვარდა ბიბლიიდან ეს ადგილი.

„მდინარეთა ზედა ბაბილონისათა დაესხედით და ესტიროდით,

რაჟამს მოვისხენეთ ჩვენ სიონი!

... ძეწნთა ზედა შორის მისთა დაგვიდენით საგალობელნი ჩვენნი.

... უკეთუ დაგივიწყო შენ, იერუსალიმ, დაივიწყენ მარჯვენე-ცა ჩემი!“

დადიოდა ქედ-დადრეკილი, გულშემრული მამულიშვილი, მისი გულის ბავუნი და გმინავნი შორს ისმოდა:

— ვაი, ძუძუ უწოველო!

— ვაი, ფრთამოტეხილო არწივო! მორწმუნე ჩორეხს სრულიადაც არ სჯეროდა, რომ საქართველო ღვთისმშობლის წილხდომილი იყო.

— ღვთისშობელო, თუ შენი წილი ვართ, შენი წილდებული და ხელდებული- რაღათ ააოხრებინე ლექსა და თათარს საქართველო, ეს ვერ გამიგიაო!

— არა, ძმებო, თუ ღვთისშობლისა იყო საქართველო, განა თავისს მამულს ვერ მოუვლიდაო?!

სულ ერთთავად დადიოდა, ან შარაგზაზე უნდა გენახათ, ან ტყე-ღრეში იარებოდა აწოწილი, წვერულვაშიანი, სათვალეზიანი, გამხდარი, ახოვანი ჩორეხი. მკაცრი შესახედობისა, თმაგაბურძენული, უქუდო, მტერიანი, გაოფლიანებული, ძველებურ მასრებიან ჩოხაში, ხარაზულ წულემაში.

ყოველღიური ხეტიალისა და წანწალისათვის, მუდამ ჩანთითა, წერაქვით და კოვრით მავალს, წანწალოსანს უწოდებდნენ:

— მოდის ჩვენი წანწალოსანი!

სოფელში აღმაცერად უყურებდნენ,

თუმცა პატივს სცემდნენ უანგარობისათვის.

— ნეტავი, დღეს რა გათხარა, სად რა ხაზინა იპოვა? — ჰკითხულობდნენ მეზობლები, მეგობრები, დასცინოდნენ. მაგრამ, როცა მოახლოვდებოდა, პატივისცემით შეეგებებოდნენ ჩორებს, ისიც გააცნობდა თავის ახალ აღმოჩენებს, წყნარად, დამაჯერებლად.

ლამეობით ჩორებს ერთთავად ვახუშტის ისტორია თუ გეოგრაფია ედო წინ და მისს შემოწმება-შესწავლაში ათენებდა ღამეს. ერთი სიტყვით, წარსულით იყო ჩორები დამწვარი.

— ვეფო, ნუ მისცემიხარ უქმსა და უსიცოცხლო არქეოლოგიურ ოცნებებს! გეყო გუნდრუჯის კმევა წარსულისადმი, სულს ნუ იჭუჭყიანებ წარსულის მტვერით! — შესძახებდა მეგობარი.

— ერის დაცემა იწყება იქიდან, სადაც თავდება წარსულის ხსოვნა! — უბასუხებდა ჩორები და განაგრძობდა: — ჩემი გონების მანათობელი ჩემი ქვეყნის წარსულია! მისი შუქი მესხივთელა! იცი, რა ტკბილია წარსულზე ოცნება!

მართლაც, წარსულზე ფიქრით იყო დაფერფლილი და მით სამშობლოს მტლეთ შემოდებული ჩორები.

— აფსუს, რა ბიჭი იღუპება ქვეყნისათვის! — გულმტკივნეულად დასძენდნენ მეზობლები.

დიდი ფიქრი ჰქონდა ჩორებს ნატვირთავი, დიდ სევდას ატარებდა; მისი არავის ესმოდა და ასეთ განდგომასა და ხეშიადის კრძალულებას ზოგი ზვიადობაში ართმევდა.

დილით გასწევდა ტყისკენ, მთისკენ, ახალ-ახალი ისტორიული ნაშთების საძებრად. ხელით გადასწევდა დაბურულ შინდსა თუ თხილსა, კუნელსა თუ წითელ ასკილის ტოტებს, ტაძარს რომ გარსმოჰხვეოდა. გულმოდგინედ ეძიებდა ფრესკებს და უსურვაზიან ქვებზე ამოკვეთილ წარწერებს. სევდით ივსებოდა, გული ეტირებოდა, როცა ნანგრევებთან იხილავდა გადაჯიშებულ, ველურ კრიკინას, ზოგჯერ, მხარს რომ ძლივს

შემოატევედი. ჩორები ქართველთა ალგვილ ცხოვრებას მისტიროდა.

შინგანსწავლული ახნაური ჩორები უშვილ-უძირო იყო.

მაგი გურანა თითქმის ძალით შერთეს ჩორებს, რომ გვარი არ ამოვარდნილიყო. უსწავლელი იყო გურანა, მხოლოდ, ძლივს იცოდა ყვავისფრჩხილოვანი წერა.

უმეცარი და უწყინარი პატარძალმა გურანამ მალე გამოაჩინა მიმალული ქანგები. ტყე-ღრეში მოსიარულე ჩორებს უსაფუძვლო ეჭვებით სტანჯავდა, ფიქრობდა, საყვარელთან პაემანზე ხომ არ დადის ტყეში! ბევრი დღე უსამართლოდ გაუმწარებია ჩორებისათვის, მაგრამ რომელ ქმარს არ გადაჰხედია „ესე ამბავი“ მგრძნობიარე ცოლისაგან?

ჩორებმა ძილში ლაპარაკი იცოდა, და პირველ ხანებში, ალქატი გურანა ჩუმად ხაშხაშს აპარებდა, აძინებდა და მთელი ღამეობით სულ თავთ ეჯდა ქმარს, ეგებ, საყვარელის სახელი, ანუ საქმე წამოსცდესო! გაფაციცებით ეჭირა გულისყური! გათენებამდე ფხიზელსა და ღამენათევს, მხოლოდ დილით ჩაეძინებოდა. ასე ნებაყოფლობით აწამებდა თავისთავს ბედკრული ქსანტიპა, ახალმა სოკრატემ კი არაფერი იცოდა.

რა უნდა წამოსცდენოდა ხეტსა და ოლოლოს? თუ არა—ნადარბაზვევი, ნაპალატვევი, ნაქალაქარი, ნაკოშკარი, ნარუჯები, ნაოხრები, ნალეწიანი... ბევრი ღამე უთია მძვინვარე ცოლმა მშვიდად მძინარე ქმარს და ბოლოს დაანება თავი. ახლა კი, ჩორებს, გინდაც ათი საყვარელი მოეყვანა, სულაც აღარ ენადვლებოდა გურანას. ერთი კი სჭირდა, საღამოობით, ნაშთების ძიებიდან დაღლილი, ტყე-ღრეში ნახეტილები ჩორები შინ რომ დაბრუნდებოდა, გურანა უსათუოდ ცეცხლზე წყალს დაასხამდა, ეგონა, რომ ძველ კოშკებიდან, ეკლესიებიდან, აკლდამებიდან, ჩორებს უსათუოდ ქაჯები, ეშმაკები და ავი სულეზი მოჰყვებიანო და შემოყოლილ ეშმაკებს ოშხივარი გარეკსო! ახლა იმით ებრძოდა გამწარებული, ქმარი არ მომი-

ზიბლონო, არ წამართვანო! აი, ასეთი თანამოაზრე მეგობარი ჰყავდა საბრალო ჩორეხს...

ერთხელ, ნაქალაქარის ტყის ნატაძრადიდან ძველი ხატი ჩამოიტანა. ზედ იყო გამოსახული წმ. გიორგი, ხუჭუჭთმიანი, ალისფერ ტანისამოსში, თავზე ჩაქქანი უელავდა, ხელთ შუბი და ფარი ებყრა. ძირს, წმინდანის ფერხთა ქვეშე ხმლით დასისხლული, კბილდაღრქენილი ვეშაპი გართხმულიყო.

— ერთხელ ვეშაპი დაამარცხა, ახლაც ვიწმის წვეთებს დაუჯანბნათ! — შემწუხრებული ხმით იტყოდა ჩორეხი წმინდანზე და თან დასძენდა:

— ნაწვეთს უდენია ზედ ხატზე! ეპ, რამდენი ძველი დახატულება ილუპება. წვეთი რო დასდით, თვითეული წვეთი მე გულს მიღარავს, გულს მიხვრეტს, დამეუბთ არ მეძინება, ტანჯვაში ვარ, გამოუთქმელ ტანჯვაში! ილუპებიან ჩვენი სიძველეები ყოველწამიერ, შეიძლება ჩემს სიცოცხლეში სულაც წაიშალონ! ილუპება, ჩემს თვალწინ ილუპება! — გმინავდა ჩორეხი, გულთ ეყრებოდა და წამალი ვერსით ეპოვნა.

— რათ გინდა დაობებული ხატები? — შეკრებილებაში შეეკითხა ახლაგაზრდა კნენია. სჯობდა კი, რომ არ ეთქვა, ისე მრისხანედ შეჰხედა ჩორეხმა.

მახსოვს, იმავე შეყრილობაში ამბობდა გულმობრუნებული ჩორეხი:

— ვენაცვალე საქართველოს! რა მომცემი მიწაა! რძეც წასდის და თაფლიც! ჩვენი ბუნება ერთი ხელით ოქროსა პურის, მეორეთი — ვერცხლსა! დალიანი მიწაა, მაგრამ თვითონ ჩვენ, ქართველობა, რათა ვართ ვადამწირული? — და თვითონვე მისცა პასუხი:

— მონობით, რასაკვირველია, მონობით! ამიტომ, ობოლ მშეს ველით ქართველები! — ჩვენი ქვეყნის ეკონომიური ვითარებაც აფიქრებდა წანწალოსანს. ამიტომაც, ძველი ნაშთების და ხეტიალის დროს, ღელეებსა და ხევებში მადნებსაც ეძებდა. დიდი სისათუთით ჰქონდა პარკებში შენახული ოქრო-ნა-

რევი ქეიშა, მომბზინავი რიყის ქვეები და სხვა მინერალები, *როგორც* დიდი მადნების ნიშნები და დიდ იმედებსაც ამყარებდა მათზე, — მომავალი მოღვმისათვის.

ნაღვლიანი ჩორეხი მთლად იმედინი გახდა მას მერე, რაც ერთხელ, ნანახი სიზმრის შემდეგ, უცნაური ქვა აღმოაჩინა საჩვენოში. უჯარმის ნანგრევებში, სწორედ იმ ადგილას, სადაც სიზმარში ეჩვენა, ქვემო კოშკის ლიბოში.

მეც თვითონ მსმენია ხალხში, რომ უჯარმის მფლობელი ვახტანგ გორგასალი, ხელთ ოქროს ბურთს ათამაშებდაო. აი, ამ ბურთად მიიჩნია ოცნებით დამთვრალმა ჩორეხმა ეს მართლა ბურთივით მრგვალი ქვა, სხივნარა, ოქროს ზოდივით მომბზინვარე. ზედმიწევნით სჯეროდა; სწორედ ის ოქროს ბურთია, გორგასალი რომ ხელთ ათამაშებდაო! რაკი სიზმარმა უთხრა, რომ ეს ქვა კარგი ნიშანიაო, ჩორეხმა დიდ იმედების ნიშნად, პირდაპირ ეროვნების სალოცველოდ გაიხადა ეს ქვა. ხან უჩოქებდა, ხან ემთხვეოდა, ხან გულში იყრავდა, მართლაც, სწორედ აგზნებულ ქადაგს ჰგავდა მაშინ ჩვენი ჩორეხი!

სულ გამოიცვალა ჩორეხი, რაც მოიპოვა ელვასავით გამოშკრათალი. ბრწყინვალეობით აელვებული ქვა; ნათელმფლობელი. მას ეგონა, ქვის ოქროს კრთომა თავისუფლების ღვთის კრთომა იყო. არც ერთ მპყრობელს არ ჰქონდა ამ ქვეყნად ასე დანიეტებული სიმდიდრე, როგორც მეოცნებე ჩორეხს.

— ნეტავ, სადმე კიდევ იმეჭონება ასეთი განძი და შესამკობელი? — იტყოდა გულში სახემტკბარი.

ახლა კი ეშველა საქართველოს! გულში გალობა და ზატიკობა უნდოდა...

ეს ყოველივე მისი ფიცხელი ოცნების ნაგონარი იყო და მეტი არაფერი! ჩორეხს ნამდვილ ეგონა, რომ ეს პატარა ქვა უცილოდ ზეგარდმო ნიშანი იყო სიკეთის.

ერთ ღამეს იხმო ღვდელი, დიდი საიდუმლოებით სახარების ფიცით გაენდო, ქვაც უჩვენა, თუმცა ხელი არ ახლებინა.

როგორც სიწმინდეს, და ფიცის ჩამორთმევის შემდეგ დავედრა ღვთისს, წმინდა ქვა ტრაპეზში დაეკრძალა, მთავრობისაგან ფარულად, შთამომავლობისათვის გადასაცემად. მხოლოდ წელიწადში ერთხელ უნდა ეხილა ეს ქვა თვით ჩორეხს, — სახელდობრ, აღდგომა ღამეს, ლიტანიის შემდეგ.

გორგასალის ქვა დაგულისგულებული ჰქონდა ჩორეხს, — მისი დარდების მოსაფონარი.

ახლა მის გონებას დაეუფლა კიდევ ერთი მოუსვენარი საკითხი: თუ წარდენის უწინარეს ვინა სცხოვრობდა საქართველოში?

თანაც ქართლოსის საფლავი და ქართლოსის ძეგლის ოქროს თავი აიყინა.

— უნდა ვიპოვოთ!

— წმინდა ნინოს ლოცვით, სეტყვამ არმაზი კი არ დაამსხვრია, არამედ ქართლოსის ოქროს ძეგლი ქართლოსის ოქროს თავი ჰქონდა გამოქანდაკებული, ბრწყინვალე! სეტყვის და ქარიშხლის მერე, ის თავი იქვე, ხევებში ჩაგორებულა, იქ უნდა ვეძიოთ, იქ არის სადღაც ჩამარხული, უნდა ვიპოვოთ და ისევ იქ დავედგოთ ქართლოსის ძეგლი, სადაც უწინ იდგა!

მსმენელები იღიმებოდნენ — მოზლაბრე გახდაო!

ჩორეხი კი, შეუპოვრად მისდევდა თავის ოცნებას. ვიდრე, ერთხელ, ჩვენდა საოცრად, სრულიად არ გამოიცვალა, რაღაც დარდმა მოიჭყეშა, მაგრამ ვინ იყო მისი ახალი დარდის თანამხილველი?

ოდესღაც მტკიცე და ლალი, ახლა რაღაც შესეტყველი, მოღვედილი გეგონებოდათ.

— რა დამართა, რა ჩაქრა ჩორეხის გულში ან საიდან გაჩნდა ამ კაცის გულში ნაცარი? რა სევდის ზღვა შემოადგა გულზე? ვერავე ვერა სთქვა იყო სიტყვების გადაკოწიწება, ნართაული სიტყვები, ჰირელებისა, ფართული გაღიმებაც, მაგრამ კვანძი ვერ გაიხსნა, ვერა და ვერა.

— რა მოხდა? — საიდუმლო მერე

ძლივს შევიტყვეთ, როცა მოგისმინეთ ჩორეხის აფთოებული ლაპარაკი. წარვის შემდეგ ვეება ცაცხვთან, ცეცხლმოკიდებული შეეძგერა ზირაქ ღვთისს, პირში წყრომის ალი ამოსდიოდა.

— ქვა მოუპარიათ, გორგასალის ქვა! მოიპარა ღვთისს, რათა დაწინაურებულიყო მთავრობაში, ანგარმა, უძველეს ტაძარში ძველიდანვე დაზიხული ნივთიერი, ხელნაწერები, საძნე ურმით ჩაუტანა თბილისში რუს ექსარხოსს, ზედ გორგასალის ქვაც მიაცოლა, ტრაპეზში ჩამალული!

— ერის ქვა! ინდოეთიდან მოტანილი სხივნარა ქვა!

— რა პასუხს გასცემ ერს, შე უკეთურო, შენ ზომ გასძარცვე ქართველი ერი მზეზე გაშავდა შენი სახელი! დილუპა დიდი განძი, გორგასალის ქვა! საოცარი, იმედის ქვა, რომელსაც სითბოცა ჰქონდა, ცეცხლივით შუქსაც იძლეოდა. განა ოქრო სჯობდა? უოქროესი ქვა იყო, წმინდა ქვა, დალოცვილი, შელოცვილი, გორგასალის ხელით! — ჩორეხმა ზომ ღვთისს ჩააბარა შესანახად, ვიდრე „მამულის გამოხსნის დღე“ დადგებოდა.

ახლა კი...

გულაზავთებული, ტვინამღვრეული, გულდამსხვრეული, ცეცხლმოკიდებული ეძგერა ღვთისს:

— რა უყავ ჩემი დიდებული ქვა—საქართველოს სიმტკიცე, წმინდა ქვა! ფესვი მოათალე ჩვენს სიმაგრეს და მტერს მიართვი, შენივე ხელით ჩააბარე! — ღვთისს კი არაფერი ესმოდა, — რა გესაწყენარა? — ჰკითხავდა ღვთისი.

— და ნუთუ არ იცი, რა მნიშვნელობა ჰქონდა გორგასალის ქვას ანუ, ვინ იყო გორგასალი? — შე ღვთის გარეგანო, ურჯულო, უკეთურო, მწარედ ცოდვილო, გაქსუებულო, საქართველოს დამშლელი, დამაქცეველო! ჩემი ცოდვის პასუხი შენ გაეცი! — თითქმის თავზე ნაცარი ვადაიყარა...

ზირაქ ღვთისს გამტერებული იყურებოდა; სად ჰქონდა შესაქციელი, შესაგებარი სიტყვა? მას ჩორეხის რისხვისა არც ეშინოდა, მხოლოდ ენანებოდა,

რომ სცდებოდა, საქმეზე მიმავალს უგვიანდებოდა და ჩორეხის პატივისცემით იდგა მის წინაშე, მეტი არაფერი!

მაღალი, ქერა აწითლებული, ამოგანგლული, მუდამ ანაფორაშემოკეცილი, სოფლის ამოებაში გართული ქერივი ზირაქ ღვდელი, მეტად მიწიერი ადამიანი იყო, თუმცა სულის მხედრობას ეკუთვნოდა. მას წირვა-ლოცვისათვის არ ეცალა, ერთგულად მუშაობდა თავის საოჯახო საქმეებზე და სხვასაც ამუშავებდა თავის გასამდიდრებლად. სად ეცალა გორგასალის ქვისათვის? ჰყვანდა მოჯამაგირეები, მწყემსები, მღორეები, მეჯოგეები. ჰქონდა საკუთარი წისქვილი, ჰყავდა ცხვრისა და ღორის ფარები, ვაჭრობდა ტყით, ჯონჯოლით, თაფლით, სანთლით, პურით, ღვინით, სინდისით; ჰქონდა საკუთარი ეტლი ანუ „დილიჯანი“. თბილისში რომ დაჰყავდა მგზავრები, ჩუმად ჰხდიდა არაყს და ფულს ასესხებდა დიდი სარგებლით. ჰყავდა საყვარლები და ჩუმჩუმადვე კიდევ მაჰანკლობდა.

აბა, ასეთ მოუცლელ კაცს, სად ეცალა გორგასალის ქვაზე საოცნებოდ?

დიდი და პატარა ღვდელს ემორჩილებოდა სოფელში. უიმისოდ არც ერთი საქმე არ ისკენებოდა: არც მამულის სყიდვა-გასყიდვა, არც საძირკვლის ჩაყრა და მით უფრო, არც ქორწილქობანათლობა, საზღის განათვლა, სიკვდილი, საღვთო და საერო საქმე, სულისა თუ ხორცისა!

ყოველივე და ყოველიფერი ზირაქ ღვდელს უნდა დაელოცა.

მრავალი ქორწილი ჩაშლილა მხოლოდ მისთვის, რომ ღვდელს სასიძო ან საპატარძლო არ მოსწონებია. მრავალი გონჯი ქალი გათხოვილა კობათ შეღერებულ ბიჭზე და მრავალი უსახური, მაგრამ შეძლებული ვაჟი, ღვდლის იმედით, ლამაზი ქალის პატრონი ხდებოდა! ამ ნიადაგზე ღვდელს მრავალი მომღურავიც ჰყავდა სოფლის მზეთუნახავებში. მაგრამ ვინ შეაბამდა „სულქონიან“ კატას ეყვანს? ხშირად, ქრთამადებული ღვდელი ასე ჰლო-

ცავდა შებერებულ, შემეკნარ პატარაძალს: „გამრავლოთ, ვიფარცა ვაბტამ და სარა, ვითარცა იაკობ და ანანიასაო!

სრულიადაც არ უყვარდა ღვდელს ბერწი, უშვილო, უნაშენო ხალხი, რომელთა საგულისხმოდ წამოიტყოდა ფსალმუნიდან: „ნეტარ არს კაცი, ვითარცა ხე დანერგული თანაწარსადინელსა წყალთასა, რომელმან გამოსცეს ნაყოფი მისი ეამსა თვისსა და ფურცელნი მისნი არა დასცივივნ“!

აივანის დაპირისპირებით, ეზოს ყურეში, შემოწნული იყო საქონლის ბაჟი, იქ ღვდლის საქონელი ება. ბაჟი სავეს იყო ნეხეთა და ყვითელი, ჩაგუბებული წუმბით. შებინდებისას დაეყრდნობოდნენ ნახირიდან მოზრუნებული კამეჩები, ხარები, ძროხები, განარებული შავი ბულა. ისმოდა თქერა, დგრიალი, ხენეშა. ქერივი ღვდელი იჯდა აივანზე, სვამდა ჩაის და თან პურისმცხობელ მარინეს ეაშვიებოდა.

აბა, მითხარით, სად ეცალა ზირაქ ღვდელს გორგასალის ქვისათვის?

გავიდა დრო, ღვდელმა არ აპატია და ჩორეხი დაასმინა. გაფითრებული ჩორეხი ჩუმად იდგა განრისხებული ექსარხოსის წინაშე, როგორც მთავრობის წინააღმდეგ დაბეზღებული მემამბოხე. ჩორეხს ხმაც არ ამოუღია... ციხეში ჩასვეს, რამდენიმე თვის შემდეგ გამოუშვეს, რადგან ხელმოსაკიდი ვერა უპოვნეს რა.

დაბრუნდა შინ ჩორეხი, მაგრამ მოტეხილი, მობერებულო, მომჩვარებულო, თითქმის არავის არ სცემდა ხმას. მხოლოდ ჩიოდა, იმდენად ციხემ არ მომტეხა, რამდენადაც ქართველი კაცის ღალატმაო! მას ვერ წარმოედგინა ზირაქ ღვდლის საქციელი! ამიტომ ცხოვრებაზე ხელჩაქნეული დადიოდა... ბოლოს ლოგინში ჩაწვა. სულის დროშა დაეცა... ჩუმად დნებოდა, ჩაწვა, ჩაჩუმდა. ვერ შეებრძოლა უცნაურ სენს. არც უნდოდა...

* * *

შემოდგომის წვიმიან დღეს, სოფლის ტუქანში რამდენიმე კაცი „შესანდობარს“ სვამდა.

— რას წვლობდა, წანწალობდა ამდენს საწყალი?

— რა წაიღო, არაფერი! — სთქვა აზნაურმა დოლამ და თვალი შემოატარა სავსე სუფრას და კიდევ დასძინა:

— პურის მადლმა, არაფერი!

— რა უნდა წავიღოთ წუთისოფლიდან?

— არაფერი! თქვენმა დღეგრძელობამ! — დაიძახა ძველიფამ.

— არაფერი! მამი თქვენის მზემ, არაფერი! — სთქვა კაპლომ და კვერი დაუტრა წვერიკმაზიამ.

— მაშ, დავლიოთ, — და აზნაურმა დოლამ დიდი ჯამი გაავსო ღვინით და ჩამოარბია: — ღმერთმა შეიწყალოს ჩორები და სულით გაანათლოს!

— რა უნდოდა საწყალ ჩორებს, არც ჩვენ გვიდებდა თავს მთელი სიცოცხლე ნანგრევებსა და ხაზინის ძიებაში გაატარა! ეცხოვრა, ჩვენსავით ღვინო მანც ესვა, არ ერჩივნა? ღმერთო, შეუნდე!

— ეპ, იაროს ირმის ნატერფალზე, ახლა იქ ეძებოს ჭარიფანტიამ ხაზინები, თამარ დედოფლის ნაქოშარი!... — და ჩორები გულით შეიწყალებს, თუმცა ორიოდღე შხამური სიტყვაც დაადვენს...

ზირაქ ღვდელმა დამარხა. სიტყვაც კი შეაწია.

— უსყიდი კაცი იყო, გარდაუწვევლი მოსამართლეო, თუმცა ფიცები და ექვიანიო! მშვიდობის ანგელოზმა დაამშვიდოსო იმ ქვეყნად. მადლი და მშვიდობა ეუსურვით ჩორების სულსაო, თუ ოაც უსჯულოებანი და ცოდვანი ჰქონია, მაღალმა ღმერთმა აპატიოსო! — ეს იყო და ეს!

სოფელი არ შეძრულა... კუბოს გარშემო არ ისმოდა საღმობა, სულთქმამწუხარება... თმები არავის გაუწეწია... პირი არავის არ ჩამოუხვია სისხლიანი თითებით. დასაკლისი ვერ გაიგეს. გურა-

ნა დაღვრემილი იდგა — ამდენი ჭირდებულება გამოვიარეთ ერთად, ახლა მართოს რად მტოვებო.

ანდერძის მიხედვით, ჩორებსა კოტმანის წმინდა გიორგის სამრეკლოს ქვეშ დაიმკვიდრა საფლავი.

ასე წავიდა ამ სოფლიდან კეთილი, თუმცა ძველმანი ადამიანი, დახავსებული თვალებით, დაღამებული გუნების კაცი, რომელიც მხოლოდ წარსულის დამეში ცხოვრობდა, რადგან არ ჰქონდა აწმყოს მხედრობა; იყო ცალმაგი, ერთმაგად ნაქსოვი ადამიანი, ერთის თვალით მხედდავი!

— ახლა შენ გაიხარე, ჩორების მემკვიდრე!

— ჩორების ნებაწადილობით შენ დაგრაჩა მისი მამული — სახლი, კარი, მთაბარი, წისქვილი, ვენახი, სახნავი, სათიბი, მარანი, ბაღი, კალო, საბძელი, კარმიდამო, — მიჰმართა დიდი ჯამით წვერიკმაზიამ ახალმოზარდ ოფიცერ მამრიკა ჩაღლადაძეს — გურანას ძმისწულს, — ჩორების კეთილი სახსოვარი, შენ — კარგად ყოფნის სიხარული! შენ იცი, დღეიდან, როგორ კარგი მეზობელი გვეყოლებიო!

მამრიკა იღიმებოდა, თითონაც არ იყო ჯერ გამორკვეული, რომ ასე უცბად ხელთ ჩაუვარდა ამოდენა მამული და დაბნეულიყო.

— ტომბახი ჩამოგვისხი, შენც მოილხინე, ხუმრობა ხომ არ არის ამოდენი მამული მოიგდე ხელთაო! — მიჰმართა დენენ ღვინის ნათლულები და მამრიკაც უხვად იხარჯებოდა მიცვლილი ჩორების ხარჯზე...

* * *

მთელი სიცოცხლე ჩორებსა ეახუშტის შესწავლასა და სიყვარულში გაატარა! რამდენი ღამე დასთენებია ზედ, ეახუშტის გამო, რამდენი წყრომა გაუგონია ცოლისაგან! ისე მოკვდა ჩორები, რომ ცოლმა ვერ შეიტყო, თუ ვინ იყო ეახუშტი, ან რა ფასი ჰქონდა მის ნალავსს.

ჩორების სიკვდილის შემდეგ გურანამ მოკრიფა მისი მონაპოვარი თუ შენაძენი ძველი არქეოლოგიური ნივთები: ქოთნები, სურები, მძივები, სამაჯურები, ქანგშეკმული ხანჯლები, მახვილები, მათთან ერთად სამადნე პარკები და მთლად გადაყარა, — „ნასაფლავარი-აო!“ — ეზიზღებოდა, ეშინოდა. გოგობებშიც კი არ წაიკარეს მისაჩუქრებული ნამკვდრევი მძივები.

ხოლო ვახუშტის წიგნები, თვითონ ჩორების ნაწერები და წერილები გურანამ ხელიერთბირწმინდად გასახვევ ქალღაღად მიჰყიდა ისაკა ებრაელს. დარჩა მხოლოდ ვახუშტის სურათი, თვით ჩორების მიერ ფერადი საღებავით დახატული.

გურანამ სცადა სურათის გაყიდვაც. მაგრამ არავინ იყიდა, როგორც იყო, ჩარჩო გაასაღა, მაშინ გაძარცვული სურათი ვატეხილი მინის მაგიერ ჩასვა სარკმელში!

ჭუჭყიან ფანჯრიდან სევდიანად იყურებოდა დაღვრემილი ბატონიშვილი ვახუშტი... თითქოს ჩორების დაკარგვასა და თავისს ბედს დასტიროდა გურანას ხელში!

გურანას კი უკვირდა, რომ მისი მეუღლისაგან არავითარი საქმე და დოვლათი არ დარჩა. მართლაც, — აბა რას უჯდა მისი კაცი მთელი სიცოცხლე?

გურანას, ამ წიგნების იქით, ამ ძველ-

მანების გადაღმა, კიდევ რაღაც დიდი ეგულეებოდა და ეს „რაღაცა“ რომ ვერ აღმოაჩინა, რომ მას ხელი ვერ შეახო, — ეს ძალზე უკვირდა...

ალარ არის ჩორები—სამშობლოს ბედით მუდამ კმუნეარე, კირნანახი, სევდით გულდაღამებული, მხოლოდ წარსულის ტრფიალი, კეთილშობილი, თუმც უღვაწი კაცი, მაინც დიდი მოწადინე და სევდით ნაჯაფარი...

გულჭირიანს და ფესვმოკვეთილს, ღრმა ძილით სძინავს თავისს შავ სევდასთან ერთად...

მის ვარშემო ალარ ტრიალებს ეჭვები და ჭორები თავისნათქვამობის და მოუდრეკლობის შესახებ.

რატომღაც მგონია, რომ ჩორები არ არის მკვდარი; და რომ საღდაც, შავს ტყეში თუ ძველ ნანგრევში არის შეხიზნული! თითქოს მისი ხმაც კი მომესმის მკაფიოდ; ხან ბინდისას, ვხედავ შარაგზაზე აჩქარებით მიმავალს, თმადაბურღულს, აქეთ-იქით თვალის მამკერებელს.

და ისევ ისე წრიალებს ჩემს ფიქრებში პირაკვამლებული, ჩანაცრული, მწირი ჩორები, სამშობლოს დარდით მოავადე.

არ ეღირსა ნასურვილარის გაცხადება; ვერ იხილა ჩვენი დღევანდელი სამშობლო—გაცისკროვნებული; არ ეღირსა თავისი ქვეყნისა და ხალხის კარგადყოფნის სიხარული...



ოსკარ უაილდი

რეღინგის ციხის ბაღადა

I

მას წითლად აღარ ემოსა:
ღვინით და სისხლით სველი
ის ნახეს მოკლულ სატრფოსთან;
შესვრილი ჰქონდა ხელი,
ღვინით და სისხლით შესვრილი
ხელი, საყვარლის მკვლეელი.

ტუსაღთა წრეში მიმავალს
რუხი ძველმანი ეცვა,
მძლეოსნის ქუდი ეხურა,
მსუბუქად დგამდა ფეხსაც,
მაგრამ ასეთი წუხილით
არეინ უმზერდა ზეცას.

არ შევხედრივარ აროდეს
ამგვარი სევდით ნზირალს
იმ ნაგლეჯისთვის, ტუსაღი
ცას რომ უწოდებს ხზირად,
და ღრუბელისთვის, რომელიც
ცურავს ლაევარდის ძირას.

ტუსაღთა სხვა წრეს მივდევედი,
ნაბიჯი მქონდა ნელი;
ეფიქრობდი, რა დაამავა,
მსუბუქი რამ თუ ძნელი,
რომ ჩამჩურჩულა ვიდაცამ:
„მას სახრჩობელა ელისი!“.

ოჰ, ღმერთო! ციხის კედელმა
უცებ ტრიალი იწყო,
ცხელ ნუზარადად ცა თავზე
გაღმომეხურა თითქოს,
გამიქრა ჩემი ტკივილი,
თითქოს აღარსად იყო.

ნაბიჯს რაც უმსუბუქებდა,
იმ წამს უეცრად მივხვდი,

რად იტაცებდა დღის შუქი
მის თვალებს სასომიხილს:
მან მოჰკლა ის, ვინც უყვარდა,
და ვერ ასცდებდა სიკვდილს.

* * *

მაგრამ ყველა ჰკლავს საყვარელს, —
ყველა ისმენდეს ამას! —
ერთი პირქუში მზერით ჰკლავს,
სხვა სიტყვას ხმარობს ლამაზს,
ლაჩარი კოცნას მიმართავს,
ხმალი უჭირავს მამაცს!

ზოგი ჰკლავს ჭაბუკობის ეამს,
ზოგი სიბერის ხანად,
ერთი მას ახრჩობს ვნებაში,
სხვა ოქროს იხმარს თანაც,
მაგრამ ყველაზე კეთილი
დაატრიალებს დანას.

ზოგს ნაკლებ უყვარს, ზოგს მეტად,
ზოგი ყიდულობს, ჰყიდის,
ზოგი წარბსაც არ შეარხევს,
ზოგს მოთქმა უყვარს დიდი, —
სახრჩობელაზე ამისთვის
მაინც არავინ მიდის.

ამ სამარცხვინო სიკვდილით
ბევრი არ კვდება მართლაც,
კისერზე მარყუჟს არ იგრძნობს,
თავზე — ჩამოცმულ ხალთას,
და არც ცარიელ სივრცეში
იწყებს ფეხების ფართხალს.

* * *

არ უდარაჯებს მღუმარე
ნცველი ლამით და დღისით;
რომ ვერც იტიროს, ილოცოს

ყარაულების შიშით,
თითქოს ვინმეს სურს წაართვას
ციხეს ნადავლი მისი.

მას არ აღვიძებს რიკრაეზე
საშინელების მგვრელი
მკაცრად მზირალი შერიფი,
თეთრად მოსილი მღვდელი,
სამსჯავროს სახე ყვითელი —
ციხის უფროსი ბნელი.

არ იცვამს ქურთუკს საჩქაროდ,
არ სწყვეტს მშფოთვარე თვლემას,
არც ციხის მხეცი ექიმი
მისი ცახცახით თვრება,
და არც საათის წიკწიკი
ესმის ჩაქუჩის ცემად.

იგი არ იცნობს იმ წყურვილს,
ყელს რომ გაუშრობს ურვილს,
არც ჯალათს, ხელთათმანებით
და დილის ნისლით ბურვილს,
სამი თასმით რომ გაგკოჭავს,
რათა არ გრძნობდე წყურვილს.

არც თავდახრილი მოისმენს
მისი სულისთვის ლოცვას,
არც ნხოლოდ ძრწოლა საზარი
თავს მოაგონებს ცოცხალს,
არც თავის კუბოს წაჰკრავს ფეხს,
ეზოს გაივლის როცა.

არ ხგრძნობს, როგორ გასცქერის
ჭერს იქით ზეცის ტატნობს,
არც ლოცვას აღსასრულისას
მის უნებურად ამბობს,
არც მოცახცახე ლოყაზე
გრძნობს კაიფას ამბორს.

II

ექვს კვირას ეზოს უარა,
რუხი ძველმანი ეცვა,
მძლეონის ქუდი ეხურა,
მსუბუქად დგამდა ფეხსაც,
მაგრამ ასეთი წუხილით
არვინ უმზერდა ზეცას.

არ შევხედრივარ აროდეს
ამგვარი სევდით მზირალს

იმ ნაგლეჯისთვის, ტუსალი
ცას რომ უწოდებს ხშირად,
და ღრუბელისთვის, რომელიც
მოსჩანს ლაქვარდის ძირას.

არც შიშით ხელებს იმტვრევდა
და არც ეძახდა იმედს,
რათა აენთო შავბნელი
სასოწარკვეთის მღვიმე.
ის შესცქეროდა მხოლოდ მზეს
და ჰაერს სვამდა მძიმედ.

იგი არც ხელებს იმტვრევდა, —
არას ნანობდა ალბათ, —
და როგორც ღვინოს, ტკივილის
გამაყუჩებელ შარბათს,
მზესა და ჰაერს წწყურვალ
ეწაფებოდა ხარბად.

ტუსალთა სხვა წრეს ვუვლიდით,
ნაბიჯი გვექონდა ნელი;
აღარ გვახსოვდა, რა ვქენით,
მსუბუქი რამ თუ ძნელი,
გამტვრეებული ვუმზერდით,
ვისაც სიკვდილი ელის.

მის ლალ და მსუბუქ სიარულს
ვერ მოვაშორეთ თვალი,
და გვაკვირვებდა მის თვალში
ღრმა მწუხარების კვალი
მისი, ვინც უნდა ასეთი
გადაიხადოს ვალი.

• • •

მუხა და თელა ფოთლებით
გაზაფხულის ჟამს ლაღობს,
სახრჩობელის ხე—თუ კაცი
თავს წის ბაწარში გაყოფს,
რ- მხოლოდ მაშინ გვთავაზობს
თავის საზარელ ნაყოფს.

კაცი ამქვეყნის ოცნებად
უმილლეს ადგილს სახავს,
მაგრამ არავინ აირჩევს
მისთვის ეშაფოტს მალალს
და ცას ჯალათის საბელით
უკანასკნელად ნახავს.



კარგია ცეკვა-თამაში,
როცა სიხარულს ჩემობ.
პიანურში და ქნარშია
ხშირად სიცოცხლის გემო,
მაგრამ ვის უნდა ფეხების
ქნევა ჰაერში, ზემოთ!

ცნობისმოყვარედ ყველანი
ვეთვალთვალეზღობით მდუმარს,
ვინ იცის, ეგებ ჩვენი-მისებრ
გზა დავამთავროთ ჩუმად
და ჩვენი სულიც მარადის
შერჩეს უოჯოხეთს სტუმრად.

ერთ დღეს ის აღარ მოვიდა;
ის აღარ მოვა ხვალაც,
და მივხვდი, რომ დღეს იხმარა
შავმა სიკვდილმა ძალა,
რომ მას ვერასდროს შეეხვდებო
ამ ქვეყანაზე კვალად.

ვით ხომალდებმა ღელვაში
ურთერთს ვუქციეთ გვერდი,
არ მიგვიცია ნიშანი,
სიტყვაც არ გვიოქვამს ერთი,
წმინდა ღამეში კი არა,
სამარცხენო დღეს შევხვდით.

ორმა დევნილმა ციხეში
ერთი მეორე ვნახეთ,
ქვეყანამ ზურგი გვაქცია,
ღმერთმა იბრუნა სახე,
და ციხემა რკინამ ცოდვისთვის
მარჯვედ დაგვიგო მახე.

III

ციხეში ქვები მტკიცეა
და კედლებია სველი,
თავზე დაყურებს პატიმარს
ცა ტყვიისფერი, ვრცელი,
და რათა კაცი არ მოკვდეს,
ტუსაღს დარაჯობს მცველი.

ტუსაღის ტანჯვა-წამებას
იცავს ღამით და დღისით,
ვერც ტირილს ბედავს, ვერც ლოცვას
კაცი დარაჯის შიშით,
რათა არავინ წაართვას
ციხეს ნადავლი მისი.

ციხის უფროსი დადგენილ
წესრიგს სასტიკად იცავს,

ექიმი ხედავს სიკვდილში
მეცნიერების მიზანს,
და დღეში ორჯერ ხუცვს
უფლის სახელსა ჰფიცავს.

იგი ლუღს სვანდა და დღეში
ორჯერ ჩიბუხსა სწევდა,
და მის მტკიცე ხელს სიკვდილის
არ აწუხებდა სევდა.
„მოხარული ვარ, ამბობდა,
ხილვას უკალათის ხელთა“.

ვერაფერს ჰკითხავს დარაჯი
ტუსაღს გისოსის მიღმა;
ვისაც ტუსაღთა მცველობა
ბედმა არგუნა იღბლად,
პირს უნდა კლიტეს ადებდეს,
სახეს იქცევდეს ნიღბად.

ან და რას არგებს განწირულს
წუგეშის ცემა, კითხვა!
გაჭრის კი მკვლელთა სოროში
მცველის მოწყალე სიტყვა,
ან იხსნის უბედურის სულს,
რაც სიბრალულთა ითქვა?



მივჩანალეზღობით მოხრილნი
ჩვენი მსგავსების რიგთან,
ეშმაკის რაზმი ვყოფილვართ, —
ყველა ჩვენგანი მიხვდა, —
თავდაპარსულთა აღლუნი,
ბერიკაობა ბრძევთა.

კუპრით გაყდენითილ თოქს ვგლეჯდით,
სისხლიან ფრჩხილით ვშლიდით,
ვაბრიალებდით გისოსებს,
კარებსა ვფხეკდით თითით,
იატაკს ვრეცხდით და კასრებს
ვყრდით ხმაურით დიდით.

ტომრებს ვკერავდით, ქვას ვხეთქდით,
ქსოვილს ვახვევდით გორგლად,
ლოცვებს ვამბობდით ღრიალით,
მთლად ვიღვრებოდით ოფლად,
მაგრამ შიში ვერ ჩავახშეთ
გულში შთენილი ოზლად.

დღე დღეს მისდევდა ზოზინით,
ყველას ეგონა — ჩაკლავს
გულში იმ ძრწოლას, რომელიც
ყველა ავაზაკს ახლავს, —

რომ წავადექით უეცრად
ახლად ამოჭრილ საფლავს.

პირდაღებული, ყვითელი
თხრილი ცოცხალ მსხვერპლს ითხოვს,
სისხლი წყურია მშრალ მიწას,
ტალახიც ყვირის თითქოს,
და მისი მსხვერპლი რიყრაყზე,
მივხვდით, ვინც უნდა იყოს.

ჩვენს თვალწინ შიში, სიკვდილც
და ბედისწერა ჩანდა;
ჯალათმა ჩამოგვიარა,
ხელში ეჭირა ჩანთა.
და ჩვენს დანიშნულ საკანში
ყველა შევბობდით ზანტად.

ლამით ცარიელ დერეფნებს
შიში ავსებდა მხოლოდ,
დაკარგულ ფეხის ნაბიჯებს
ალარ უჩანდა ბოლო,
და რკინის იქით სახეებს
გვკრებდით ფერმკრთალს და ბოროტს.

მას ისე ტკბილად ეძინა,
თითქოს ქვეშ ეგო ველი,
მის ტკბილ ძილს უდარაჯებდა
გაოცებული მცველი;
ეძინა ღანით მას, ვისაც
დილით სიკვდილი ელის!

ყველა ტიროდა, ტირილი
ვინც არასოდეს იცის,
ჭურდიც, ყაჩაღიც მიეცა
დაუსრულებელ ღვიძილს,
შეძრწუნდა ყველა ტუსადი,
სხვისი ვაებით იწვის.

შართლაც რომ სხვისი ბრალისა
განცდა ყოფილა ძნელი;
ვადამდე დაგვცა მახვილი
ცოდვამ თავისი ხელით,
და სხვისი ხელით დაღვრილ სისხლს
ცრემლი ვაყარეთ ცხელი.

ზარი დაეცათ დარაჯებს,
ბნელ დერეფანში მცოცავთ,
შიშით ჰკვირობდნენ საკანში
იმზირებოდნენ როცა,
მუხლმოდრეკილი ლოცულობს
ვინც არ იცოდა ლოცვა.

მუხლმოყრილები მთელ ღამეს
ჩვენ ვლოცულობდით ცხარედ,
და როგორც შავი სულთარა,
ღამე ფრთას შლიდა გარეთ,
უმწარეს ღვინოდ მიგვაჩნდა
ეს სინანული მწარე.

* * *

იუმცა მამალმაც იყვილა,
ვერ გათენდა და ვერა,
საშინელების თვალები
ყველა კუთხიდან გვხვერავს,
ღამის ბოროტი სულელები
გარს ტრიალებენ ჯერაც.

აქეთ და იქით სსლტებიან,
ნისლის მოუსხამთ თეჟა,
ზოგი დაბრუნავს წყვილ-წყვილად,
ზოგი მთუარის სხივს შეყვია,
ზოგს გაუმართავს წყვდიადში
გულისამრევი ცეკვა.

მახინჯ არსებებს მიეცათ
ერთმანეთისთვის მხარი
და გაემართათ ფერხული,
ორომტრიალი ჩქარი,
ჰაერში სახეს ხატავდნენ,
როგორც ქვიშაზე ქარი.

გადადიოდნენ ყირაზე,
ერთსაც არ ედო ფერი,
ვამაყრუებელ ღრიალით
ღამის აგვხადეს ჰერი,
ისე ხმამალა მღეროდნენ,
მკვდრებს აღვიძებდნენ მღერით.

„ჰეი, ქვეყანა დიდია“
სულ გაჰკიოდნენ ამას,
„ბედის კამათლის გორება
ცხოვრებასა ზღის ღამაზს;
ვინც ცოდვას ეთანაშება,
ის კი წააგებს თამაშს“.

და ქმნილებანი, რომელნიც
მხიარულობდნენ ამდენს,
ცოცხლებად გვეჩვენებოდა
ბოროკილადებულ ღანდებს.
ოჰ, ქრისტე ღმერთო! მართლაც რომ
ცოცხალ ქმნილებებს ჰგვანდნენ!

დაგეტრიალებდნენ, წრეს ჰკრავდნენ,
ზოგი დაჰქროდა წყვილად,



ზოგი როსკიების მიმოხრით
ტანს გვაჩვენებდა წვრილად.
ზოგი დაცინებით ლოცვაში
გვეხმარებოდა ფრთხილად.

ოიფრახზე ქარი აკუნესდა,
მაგრამ არც დილა იშვა,
ბოლო არ უჩნდა არც წყვილადს,
არც ორონტრიალს გიყმაეს;
ლოცვის ეამს უფრო შეგვიპყრო
შისს სამსჯავროის შიშმა.

ქარი ქვეთინით დაჰქროდა,
ეხეთქებოდა კედლებს,
და აბრუნებდნენ წამები
ბედის უბედურ ეტლებს.
ქარო, როდემდე ვიქნებით
ასე? გვითხარი, გვედრებ!

ბოლოს კედელზე გისოსის
ანარეკლს მოვკარ თვალი,
ჩემს საწოლს ზემოთ სინათლე
გამოისახა მკრთალი
და მივხვდი, ღმერთმა დაანთო
ქვეყნად რიყრახის ალი.

ექვსზე საკანი დავგავეთ,
შვიდზე ხნაური მიწყდა,
მაგრამ მთელ ციხეს ესმოდა
რალაც ძლიერი ფრთის ხმა, —
სუსხიან სუნთქვით სიკვდილმა
კვლავ გვაგრძნობინა რისხვა.

არც მეწამული ემოსა,
არც მთვარის ჰყავდა ცხენი,
თოკით და ფიცკრით ჯალათმა
შესძრა გულეები ჩვენი,
სიკვდილის მაცნე ვიცანით,
ფარული საქმის მჩენი.

იმ ხალხსა ვგავდით, რომელიც
კაობში არის მდგარი;
ველარც ლოცვა ვთქვით, ვერც მომდგარ
ბოლმას გავუღეთ კარი;
რალაცა მოკვდა და მივხვდით,
რომ იმედია მკვდარი.

თავისი გზა აქვს სამართალს,
არ გადაუხვევს განზე,
ძალუქს უღონო მოაშთოს,
გინდა ჯანღონით სავსე,
აველაფერს თელავს ქუსლებით
და წინ მიიწევს ასე!

რვა საათამდე ვიცადეთ,
პირში გაგვიშრა ენა,
რვას რომ დარეკავს — ერთმსოფის
წყდება წუთების დენა,
წერას ვერავინ წაუვა,
წერას არ უნდა რბენა.

სხვა რა შეგვეძლო, — ველოდით,
ენას ვერ ვძრავდით პირში,
როგორც კერპები ვისხედით
გაქვავებულნი შიშით,
და გული ისე გვიცენდა,
როგორც დოლსა სცემს გიყი.

ციხის საათმა ცახცახით
რვაჯერ დარეკა დღესაც
და უცებ სუსტად გაისმა
უიმედობის კვნესა,
ვით კეთროვანის ძახილი,
ველსაც რომ აფრთხობს, ტყესაც.

ზოგჯერ გონების წინაშე
დგება საზარი სახე,
კონების თვალთ მეც ასე
ქერელის თოკი ვნახე
და გმინვად როგორ აქცია
ლოცვა ჯალათის მახემ.

ის სინანული, რომელსაც
ეს სისხლის ოფლი მოსდევს,
რა ნაცნობია, კვლავ ვიგრძენ.
მწარე ხმა მესმა ოდეს:
ბევრი სიცოცხლის პატრონი
უნდა მრავალჯერ მოკვდეს.

IV

იუ ვინმეს სჯიან სიკვდილით,
იმ დღეს არ არის წირვა;
მღვდლის გული დააავადა
ჯავრმა და ძგერამ ხშირმა;
რაც მის სახეზე სწერია,
ვერ თქვას კაციისა პირმა.

შუადღე იყო მოსული,
როცა ჩაწოჰკრეს ზარი,
და სათითაოდ გაგვიღეს
ყველას საკანის კარი,
და ჯოჯობებით ჩვენ-ჩვენი
გამოვიტანეთ მხარით.

სუფთა პაერზე გავედით,
ჯავრი თუმც ყველას კეცავს,
ფერდაკარგული სახენი

თვალში მაშინვე მეცა,
გამოუთქმელი წუხილით
ხველა უმზერდა ზეცას.

არ შევხვედრივარ აროდეს
ამგვარი სევდით მზირალთ
იმ ნაგლეჯისთვის, ტუსალი
ცას რომ უწოდებს ხშირად
და ღრუბელისთვის, რომ ცურავს
ლალად ლაქვარდის ძირას.

ჩვენს შორის იყენენ ისეთნიც,
მიხვედრილიყვენენ თავად, —
მათაც იგივე რომ ექნათ,
გათენდებოდა შავად:
იმ კაცმა მოჰკლა ცოცხალი, —
მკვდარი მოუკლავთ ამათ.

მკვდრის გაღვიძება ბრალდება
მეორე ცოდვის ჩამდენს,
იგი მკვდარსა ჰხდის სუდარას
და სისხლს მეორედ ადენს,
ამაოდ კი ღვრის იგი სისხლს,
ანაოდ ცოდავს ამდენს.

ნახსრულად შემოსილები,
ასფალტზე ფეხის სხლეთით,
მივჩანჩალებდით მოხრილნი,
ერთი მეორის გვერდით,
წრეს წრეზე ვკრავდით მდუმარედ,
სიტყვაც არ გვიოქვამს ერთი.

ჩვენს წინ არ იხურებოდა
მოგონებათა კარი,
ცარიელ გულში საზარლად
დაგრიალებდა ქარი,
წინ განსაცდელი გვიცდიდა,
შიში—ზურგს უკან მდგარი.

მკაცრად გვიმზერდნენ მცველები,
ოთქოს მწყემსავდნენ ფარას
და საზეიმოდ მოსულნი
ნიმოდითოდნენ. წყნარად,
თუმც კირით მოსვრილ ფეხსაცმელს
ვერ იფარებდნენ ფარად.

ალარსად სჩანდა საფლავი,
გუშინ რომ ელო პირი.
ტალახს და ქვიშას დაეპურო
იქ ციხის კედლის ძირი,

და ვით სუდარის ნახვევი
ოდნავ მოსჩანდა კირნიშნულში
გინჯილიყოთქას
მართლაც ამგვარი სუდარა
ცოტას ერგება რჩეულს,
სინავეს მას ციხის მიწაში,
შიშველს, თოკებით ზვეულს,
ფეხებზე ადევს ბორკილი
და ცეცხლი უწვავს სხეულს.

ცეცხლად ქცეული დღედაღამ
კირი ვერ ძღვება ჭამით,
ნაზ ხორცს ის დღისით მიირთნევს,
ძვლებს შეექცევა ღამით,
ხორცს და ძვალს რიგრიგობით ჭამს,
გულს კი — ყოველი წამით.

აქ სამ წელს ვერავენ ნახავს
მწვანე ბალახის ფესვსაც,
დაწყვევილ ადგილს ამ სამ წელს
მწვანე არ უნდა ეცვას
და მორჩილებით უმზერდეს
ის განცვიფრებულ ზეცას.

ჰგონია ნათესს დაღუპავს
მკვლელის სხეული კრული,
ვიცე არ იცის, რომ მიწას აქვს
უფრო კეთილი გული, —
უფრო ხარობენ ვარდები
მკვლელის საფლავზე რგული.

წითელ ვარდს მკვლელის ბაგე ზრდის,
თეთრ ვარდს — მისივე მკერდით!
არავენ იცის, თვის ნებას
რა გზით გვაუწყებს ღმერთი,
იმ დროის შემდგომ, რაც მწირის
ხელთ გაიფოთლა კვერთხი.

მაგრამ დაღვრემილ ციხეში
ვარდი აროდეს ჰყვავის!
ეზოში ხრეში ჰფენია
და ზედ ასფალტი შავი,
რომ მწუხარებას ტუსალმა
ვეღარ გაართვას თავი.

არც ღვინისფერი, არც თეთრი
ვარდი დაცვივა ფოთლად
ქვიშას და ტალახს, რომელიც
წვეს კედლის ძირში ობლად,
რათა ხალხს უთხრას, უფლის ძე
თქვენთვის მოკვდაო სოფლად.

* * *

თუმც სატუსაღოს კედელი
მას გარს არტყია მკიდროდ,
და სულიც ღამით ვერ ივლის,
ქვეშ ვერ დაარღვევს დიდროსს,
და შებორკილი იტირებს
იგი სამარეს ვიწროს, —

მინც მან ჰპოვა მშვიდობა,
ან და იპოვის მალე,
ვერც შიში შეშლის, ვერც ზარი,
ვერც უსინათლო მხარე;
სადაც წევს, იგი, საბრალო,
იქ არც მზეა და მთვარე.

დააღრჩეს როგორც ცხოველს,
კნუტად აქციეს ღამის,
არც წირვა გადაიხადეს,
არც დაიცადეს წამი,
თხრილში მიმალეს საჩქაროდ
მისი საწყალი გვამი.

გააძვრეს ტილოს სამოსი,
ბუზებს საკმელად მისცეს,
მკვდრის ასაგდებად სიტყვები
არ დაიშურეს მკისე,
კირს რომ აყრიდნენ, — ხედავდნენ
აქაც სიცილის მიზეზს.

ამ სამარცხვინო საფლავთან
არ დაჩოქილა მღვდელი,
არც ჯვარის განომსახველად
არ აღუმართავს ხელი,
თუმც თვითონ იყო უფალი
ამგვარ ცოდვილთა მხსნელი.

მინც სიცოცხლის საზღვარი
ხომ გაიარა წყნარად;
მის დასატირად დევნილთა
უცხო ცრემლებიც კმარა,
მას იგლოვებენ ტუსაღნი,
ვინცა გლოვობენ მარად.

* * *

არ ვიცი, ტყუის თუ არა
კაცი, კანონის მცველი,
ვიცი, რომ ციხე მტკიცეა
და პატივრობა—ძნელი,
რომ ყოველი დღე გრძელა,
წელიწადივით გრძელა.

ვიცი, რომ ყველა კანონი,
რაც კაცს შეუქმნა კაცმა,
რაც ეს ქვეყანა დაიწყო
და შემოაკვდა მმას მმა, —
მარცვალს კარგავს და ბზეს არჩენს,
თითქოს ბზეს უნდა დაცვა.

ვიცი და მინდა ყველასთვის
ესეც ცნობილი იყვეს:
სირცხვილის ქვეებით ნაშენი
არის ყოველი ციხე,
ის დახშულია, რომ ტანჯავს
ვერც უფლის თვალი მიყვეს.

მალვა მზისგან და ნთვარისგან
ციხის ყოფილა ვალი,
რათა გარედან არ ჩანდეს
ამ ჯოჯოხეთის კვალი,
რათა არც ღმერთმა, არც კაცმა
ზედ არ შეასწროს თვალი.

* * *

აქ არაფერი არ ხარობს
უკეთურობის გარდა,
კაცის სიკეთე აქ ჰქნება,
ზედ ეფარება ფარდა,
ტანჯვა და სასოწარკვეთა
დგანან დააჯად კართან.

ნაცემი ბავშვი მშვიერი
ტირის ღამით და დღისით,
აქ სცემენ სუსტს და მოხუციც
ხდება დაციწვის ღირსი,
ზოგი გიედება, მაგრამ კრინტს
მინც ვერა სძრავს შიშით.

ყოველი ვიწრო საკანი
არის სინყრალის ბუდე,
სიკვდილის სუნში ჩამხრჩველა
რკინის ყოველი ზღუდე,
და ავხორცობის გარდა კაცს
გულში აღარა უღვეს.

ლორწოიან წყალს, საზიზღარს,
ძლივს ეკარება პირი,
აწონილ პურში ერევა
მწარე ცარცი და კირი,
აქ ძილი დაბლა არ წევბა,
სულ დროს უძახის, ყვირის.



შემშლილი წყურვილს არ ებრძვის,
როგორც გველი გველს, მტრულად,
ხველაზე მეტად ეს გეტანჯავს
და ესღა ვიციტ სრულად:
კაცი რომ დღისით ქვასა სწევს,
ღამით ის უდევს გულად.

აქ ყველას გულში ღამეა,
ბინდი, საკანში მდგარი;
შრომობს და ოფლს ღერის, რაც
ძალუმს,
ამ ჯოჯოხეთის ჯარი;
სიხუმე უფრო ზარსა გვემს,
ვიდრე ბრინჯაოს ზარი.

აქ კაცი სიტყვას არ გეტყვის,
რომ გაგრძნობინოს შვება,
კარს იქით თვალუფრს გადავენებს
მცველის თვალი და ნება.
აქ ყველა დავიწყებული
სულით და ხორციტ ღება.

სიცოცხლის ჯაჭვიც ეანგდება,
უცხად არ წყდება მხოლოდ;
ზოგი სდუმს, ზოგი ქვითინებს,
სხვა წყველას ამბობს ბოროტს,
მაგრამ ღმერთია მოწყალე, —
ქვის გულიც სკდება ბოლოს.

ყოველი გული გამსკდარი
ვისაც ეს ციხე ღუპავს,
გატეხილ კოლოფს მაგონებს,
განძს რომ სთავაზობს უფალს,
და ძვირფას სურნელს რომ აფრქვევს
კეთროვანთა სახლს მწუხარს.

ნეტაეი მას, ვინც მშვიდობა
გულის გასკდომით ჰპოვა,
კოდვისგან სული გასწმინდა,
მძიმე შესწყვიტა გლოვა,
რადგან უფალი სწორედ მის
გამობილ გულში მოვა.

თვალეზი გადმოცევენია,
დასივებია ყელი;
ვინც ქურდს სამოთხე გაულო,
იმის წმიდა ხელს ელის:
გატეხილ, მონანიე გულს
არ უყუაგდებს მხსნელი.

წითლად მოსიღმა მსაჯულმა
მისი სიცოცხლის ხანად
და სულის დასაყუჩებლად
სულ სამი კვირა ბრძანა,
რომ მოწმენდოდა სისხლი ხელს,
რასაც ეჭირა დანა.

სისხლის ცრემლებმა მოსწმინდეს
მას სისხლიანი ხელი,
სისხლს მხოლოდ სისხლი თუ
მოსწმენდს,
მხოლოდ ცრემლები ცხელი,
კაენის ნიშანს მეწამულს
თეთრ ნიშნად აქცევს მხსნელი.

VI

რედინგის ახლოს ციხეა
და სამარცხვინო თხრილი,
იქ საბრალო გვამს ეცეხლი სჭამს.
მიწაც არა აქვს გრილი,
წევს უსახელო საფლავში
ადამიანის შვილი.

ვიდრე მკედარს ღმერთი აღადგენს,
იქ უნდა იწვეს მუღამ,
მის ღუმელს ოხტა არ აკრთობს,
ცრემლი, დაღვრილი ცუდად;
მან მოჰკლა სატრფო თავისი
და მომკედარიყო უნდა.

მაგრამ ყველა ჰკლავს საყვარელს, —
ყველა ისმენდეს ამას, —
ერთი პირქუში მზერით ჰკლავს,
სხვა სიტყვას ხმარობს ღამაზს,
ღამარი კოცნას ნიშართავს,
ხმალი უჭირავს მამაცს!

თავაზი ჰვავის ყანაში*

15

დიდხანს არ მძინებია. ათ საათზე მეტი არ იქნებოდა, როცა გამოვიღვიძე, სიგარეტი მოვწიე და მაშინვე ვიგრძენი, რომ მაგრად მომწიებოდა. უკანასკნელად ეკლისა და ბრასართან ერთად ვქამე ორი კატლეტი, ეგერსტაუნში რომ ვიყავი კინოს საყურებლად. ეს დიდი ხნის წინათ იყო, თითქოს ორმოცდაათი წელი გავიდა მას შემდეგ. ტელეფონი იქვე, სასთუმალთან მდგა და, ერთი პირობა დარეკა დაეპირე, საუბრეს ამოვატანინებ-მეთქი. მაგრამ შემეშინდა: ხომ შეიძლება იმ ოხერი მორიხისთვის გამოეტანებინათ. თუ გგონიათ, ერთი სული მქონდა იმ ვაჟბატონის ნახვამდე, ძალიან შემცდარი ბრძანდებით. ისევ საბანში გავეხვიე და ერთი სიგარეტი კიდევ გავაბოლე. ჯეინთან დარეკა დაეპირე, გავიგებდი შინ თუ იყო. მაგრამ გუნებაზე არ ვიყავი.

ისევ სალი ჰეისის დაფურცე. მერი ე. უდროფის პანსიონში სწავლობდა, და ვიცოდი, რომ ახლა შინ იქნებოდა, სწორედ ორი კვირის წინ მივიღე მისი წერილი. ჰუუსს კი არ ვკარგავდი მასზე, მაგრამ კარგა ხნის ნაცნობები ვიყავით. დიდი ჰუუსისკოლოფი მეგონა. სულელი ვიყავი. ჰუუსისკოლოფი იმიტომ მეგონა, რომ თეატრების ამბები, პიესებისა, ლიტერატურისა და ამისთანები, სულ ზეპირად იცოდა. ამდენი რამე რომ იცის კაცმა, უცებ ვერ შეატყობ—სულელია თუ ჰუუსიანი. სალის, მაგალითად, რამდენი წელიწადია ვიცნობ და

მაინც ვერაფერი გავუგე. ანკი რას გავუგებდი, იმდენს ვკოცნიდით ერთმანეთს! ჩემი უბედურება ის არის, რომ როცა ვინმეს ვკოცნი, დიდი განათლებული გოგო მგონია. სად განათლება და სად ამისთანა საქმე, მაგრამ მე მაინც ასე მგონია.

ერთი სიტყვით, დაფურცე. ჯერ მოსამსახურე გოგომ მიპასუხა. მერე მამამ. ბოლოს თვითონ მოვიდა ტელეფონთან.

— სალი ხარ? — ვკითხე მე.

— დიახ... ვინ არის? — ჰოი, რა თვალთმაქცია! მამამისს უკვე ვუთხარი, ვინც ვიყავი.

— პოლდენ კოლფილდი ვარ. როგორა ხარ?

— პოლდენ! კარგად ვარ. შენ თვითონ როგორ ხარ?

— მეც კარგადა ვარ. მოიხედე, იცი რაზე დაგირეკე? იქნებ თავისუფალი იყოს-მეთქი. დღეს კვირაა, მაგრამ ალბათ კვირაობითაც აჩვენებენ დილის სპექტაკლებს. ან საქველმოქმედოს, ან ამნაირ რამეს. არ წამოხვალ?

— დიდი სიამოვნებით. რა დიდებულა!

„დიდებულა!“ ვერ ვიტან ამ სიტყვას. რაღაც ქლესურია. კინაღამ გულმა არ მომიტმინა და არ მივახალე, არსადაც არ წავალთ-მეთქი. მაგრამ თავი შევიკავე და ლაყბობას მოვყევით. ესე იგი, იმან ილაყბა. შენ რას ამოგაღებინებდა ხმას! ჯერ ვილაც პარვარდელ ვაჟბატონზე ილაქლავა — ალბათ ახალი გამოჩეკილი იქნებოდა, პირველკურსელი. მაგრამ ეს, რასაკვირველია, არ უთ-

* ვაგბრძელება. იხ. „მნათობი“ № 4, 5, 6.

ქვამს — ჩემზე ჰკუთას კარგავსო. დღე და დამე მირეკავსო. დღე და დამე! მომს-
პო და გამათავა. მერე სხვა ვაქბატონის
ამბავს მოჰყვა, ვიღაც ვესტ-პოინტელი
კადეტი ყოფილა, რომელიც ლამის
ყელს ილადრავდა თურმე მისი გულის-
თვის. ამაზე დიდი უბედურება იქნება!
ორი საათისთვის ბილტმორის საათის
ქვეშ დაგელოდები-მეთქი, ვუთხარი და
გავაფრთხილე, არ დაეგვიანა, რადგან
დრლის სპექტაკლები ალბათ სამის ნახე-
ვარზე იწყება. ის კი მუდამ იგვიანებდა.
მერე მილი დაეკიდე. გაბეზრებული ვი-
ყავი იმისგან, მაგრამ ძალიან ლამაზი
გოგო კი იყო.

სალის რომ ჰემანი დავეუნიშნე, ავ-
ღეკი, ჩავიცვი და ჩემოდანი ჩავალაგე.
მანამ ოთახიდან გამოვიდოდი, ფანჯარა-
ში გადავიხედე, ის გაფუჭებული ხალხი
რას აკეთებს-მეთქი. მაგრამ ფარდები
ჰქონდათ ჩამოშვებული. დილდილობით
წესიერების განსახიერება იყო ყველანი.
მერე ლიფტით დავეშვი და ქირა გა-
დავიხადე. იმ ნაბიჯვარ მორისს არსად
გადავყრივარ. რაღა თქმა უნდა, კისერი
არ მომიტეხია მის საძებრად.

სასტუმროდან გამოვედი და მაშინვე
ტაქსი დავიკირე, მაგრამ წარმოდგენა არ
მქონდა, საით უნდა წასულიყავი. ჯერ
კვირა იყო, შინ კი ოთხშაბათამდე არ
მიმესვლებოდა, ყოველშემთხვევაში
სამშაბათამდე მაინც ვერ გამოვჩნდებო-
დი. არა და სხვა სასტუმროში წასული-
სა და გამოტყინების ხალისიც აღარ
მქონდა. ასე რომ, ჩავგეკი ტაქსი და
შოფერს ვუთხარი, ცენტრალური სად-
გურისკენ წასულიყო. გზა მაინც იქით
მქონდა — ეს სადგური სწორედ ბალტ-
მორის გვერდზე იყო, საცა უფრო მოგ-
ვიანებით სალის უნდა შევხედროდი.
გადავწყვიტე, რომ ბარგი შესანახად
მიმებარებინა — იქ დიდ ყუთებში ჩააგ-
დებენ ხოლმე და გასაღებს შენ გაძლე-
ვენ, — მერე კი ვისაუზმებდი. ცოტა არ
იყოს მომშივედა. მანამ ტაქსი ვიკეკი,
საფულე ამოვიღე და ფული დაეთვალე.
კარგად აღარ მახსოვს, რამდენი აღმო-
ჩნდა, მაგრამ დიდი ფულიანი არ ყო-

ფილვარ. ამ ორ ქეციან კვირაში გვეყენის
ფული გავფლანგე. კაი გვარყანი ბედოე-
ლათი ვარ. რის დახარჯვასაც ვერ ვას-
წრებ, ისე ვკარგავ. ხურდის აღებაც კი
მაგიწყდება ხოლმე სანახევროდ რესტო-
რანებსა და ღამის კლუბებში. ამაზე
გიძღებინა დედაჩემი და მამაჩემი. ვერც
გამტყუნებ. თუმცა მამაჩემი მდიდარი
კაცი. დანამდვილებით არ ვიცი, რა შე-
მოსავალი აქვს — არასოდეს არა გვეჭო-
ნია ამაზე ლაპარაკი — მაგრამ მე შგონი
ბევრს აკეთებს. კორპორაციის იურის-
ტია. მაგისი ხელობის ხალხი ხვეტავს და
ხვეტავს ფულს. ფულიანი რომაა, იმი-
თაც ვიცი, რომ მუდამ აბანდებს ხოლმე
თანხას ბროდვეის დადგმებზე. მერე ეს
დადგმები ფლავდება და დედაჩემი ჰკუ-
თას კარგავს. საერთოდ, ელის სიყვდილის
შემდეგ ძალიან მოტყდა დედაჩემი. სულ
მოეშალა ნერვები. იმიტომაცაა, რომ
ქირის დღესავით მეზარება შინ გამოპან-
ჩურებული დაბრუნება.

მივედი სადგურზე, ბარგი დიდ ყუთ-
ში შესანახად მივაბარე და იქვე სასან-
დვიჩე ბარში შევედი. კარგა გვარიანად
დავნაყრდი — ფორთოხლის წვენი, ლო-
რი კვერცხით, ხრაშუნა პური და ყა-
ვა. ჩვეულებრივ, მარტო ფორთოხლის
წვენსა ვსვამ ხოლმე დილით. ცუდი
მქამელი ვარ. ღმერთმანი. იმიტომაც
ჩამოვხში ასე საცოდავად. ეჭიმებმა
მირჩიეს, გასუქება თუ გინდა, ბევრი
პურეული უნდა ჰკამოო, და ათასი ამის-
თან სისულელე, მაგრამ ჩემს დღეში
არ მითხოვებია ყური. როცა სადმე ვარ,
შვეიცარული ყველის სანდვიჩისა და
რძის ფაფას ვკამ ხოლმე. თითქოს ბევრი
არაფერია, მაგრამ ფაფაში ვიტამინებია.
პ. ვ. კოლფილდი. ჰოლდენ ვიტამინ
კოლფილდი.

ერბოკვერცხსა ვქამდი, ბარში ორი
მონაზონი რომ შემოვიდა. ხელში ჩემო-
დნები ეჭირათ. მაშინვე მივხვდი, რომ
სხვა შონასტერში მიემგზავრებოდნენ,
და ახლა მატარებელს უცდიდნენ. შე-
მოვიდნენ და ჩემს მეზობლად ჩამო-
სხდნენ, დახლთან. აღარ იცოდნენ, რა
ჯანდაბა ექნათ ამ ჩემოდნებისათვის, და



შე მივეშველე. უბრალო ჩემოდნები ჰქონდათ, ტყავისა კი არა—ისე. რა თქმა უნდა, ამას დიდი მნიშვნელობა არა აქვს, მაგრამ საშინლად მეჯავრება, უბრალო ჩემოდნები რომ უჭირავთ ხელში. ვიცი, რომ სირცხელია ამისი თქმა, მაგრამ მარტო იმისათვისაც კი შემძულდება კაცი, ხელში უბრალო ჩემოდანი თუ დეფენახე. ერთხელ ასეთი რამე მოხდა. ელქტონ ჰილში ვსწავლობ და ერთ ბიჭთან ვარ ოთახში, დიკ ლეგლთან, რომელსაც უბადრუკი ჩემოდნები ჰქონდა. საწოლქვეშ ინახავდა ხოლმე ამ თავის ჩემოდნებს, თაროზე არ ღებდა—რათა ჩემი ჩემოდნების გვერდით არავის დაენახა. საშინლად ვდუღდებოდი ამაზე. ვფიქრობდი, ან გადავყრი ჩემს ჩემოდნებს, ან არადა მაგას გაუუცვლი-მეთქი. ჩემი ჩემოდნები მარჯ კროსის ფირმისა იყო. ნამდვილი ძროხის ტყავი და ყველაფერი, კი ძალი ფულიც იქნებოდა მიცემული. მაგრამ ახლა ნახეთ, რა სასაცილო ამბავი მოხდა. ერთ დღეს ავდექი და ეს ჩემი ჩემოდნები ჩემივე საწოლის ქვეშ შევაწყე, რომ იმ უბედურ ლეგლს ძალიან დამცირებულად არ ეგრძნო თავი. მაგრამ ესეც ნახეთ, იმან რა ქნა. იმავე დღეს ადგა და ჩემი ჩემოდნები ისევე თაროზე შეალაგა. დიდხანს ვერ ამოვხსენი მიზეზი. და ბოლოს მივხვდი როგორც იქნა — სხვებისთვის უნდოდა ეჩვენებინა, თითქოს მისი ჩემოდნები იყო. ნამდვილად. ახირებული კაცი იყო. ჩემს ჩემოდნებს, მაგალითად, მუდამ სასაცილოდ ივდებდა. მეტიცმეტად ახალი და მეშინაურიყო, მეტუნებოდა. ეს იყო მისი საყვარელი გამოთქმა. ეტყობა, სადმე წაეკითხა ან გაეგონა. რაც არ უნდა გამეკეთებინა, ყველაფერი მეშინაური იყო. ჩემი ავტომატური კალამიც კი მეშინაური გამოდგა. ხელში არ მიჩერებდა, წარამარა ნათხოვრობდა, მაგრამ მაინც მეშინაური იყო. ორი თვე ძლივს ვაძვლილი ერთად. მერე იმანაც ითხოვა—და მეც, რომ ერთმანეთისთვის დავეშორებინეთ. სასაცილო ისაა, რომ მომეწუინა უიმისოდ, რადგან საოცარი ხუმარა იყო და ხში-

რად კარგადაც ვერთობოდიო. დარწმუნებული ვარ, ისიც მოიწყენდა. თანაც პირველად მადუღებდა, მეშინაური წიქთები გაქვსო, და მეც არ მიმიქცევია ყურადღება. პირიქით, ვერთობოდი კიდევც ამ ხუმრობაზე. მერე და მერე, შევატყვე, რომ ეს უბრალო აღუღება არ იყო. ეტყობა, მართლაც ძნელია იმისთანა კაცთან ერთად იცხოვრო ოთახში, რომლის ჩემოდნებიც შენსას ვერაფრით ვერ შეედრება — შენი დიდებულია, იმისი კი უბადრუკი. ალბათ იტყვიო, თუკი განათლებული კაცია და იუმორის გრძნობაც აქვს, ფეხებზე უნდა ეკიდოს, ვისი ჩემოდნები სჯობსო, მაგრამ ნამდვილად ასეა. იმიტომაც ავირჩიე ოთახის მეზობლად ის შტერი და ნაბიჭვარი სტრედლიეტერი. ყოველ შემთხვევაში, ჩემოდნები მასაც კარგი ჰქონდა.

ერთი სიტყვით, მონაზნები ჩემს მეზობლად ჩამოსხდნენ და რალაციონირად ერთმანეთს გამოველაპარაკეთ. ერთ მათგანს, ჩემკენ რომ იჯდა იმას, ჭილის ჩანთა ჰქონდა. ამისთანა ჩანთებში მონაზნები და გათავისუფლების არმიის გოგოები საშობაოდ საქველმოქმედო ფულს აგროვებენ. კუთხეებში დგანან ხოლმე, განსაკუთრებით მეხუთე ავენიუზე, დიდრონი მალაზიების შესასვლელებთან. ჰოდა, უცებ ჩანთა იატაკზე დაუვარდა. მე გადავწვდი, ავიღე და მივაწოდე. საქველმოქმედო ფულს ხომ არ აგროვებთ-მეთქი, ვკითხე. არაო, მიპასუხა. ჩანთა ჩემოდანში ვერ ჩავტეი და ხელში იმიტომ მიჭირავსო. ღიმილი ძალიან შევწოდა, როცა შემოგხედავდა. დიდცხვირა იყო, სათვალეც ულაზათორკინის ჩარჩოიანი ეკეთა, მაგრამ ძალიან სანდომიანი სახე ჰქონდა.

— საქველმოქმედო ფულს თუ აგროვებენ, ცოტაოდენი იქნებ მეც შემეწირა-მეთქი, ვიფიქრე, — ვუთხარი მე, — შეგეძლოთ შეგენახათ და შეგროვებას რომ დაიწყებდით, მაშინ მიგვმატებინათ.

— ო, დიდ სიკეთეს იჩინო, — მითხრა მან. ამ დროს მისმა მეგობარმაც გადმომხედა. პატარა შავ წრგნს კითხუ-

ლობდა ის მეორე და თან ყავას სვამდა. ბიბლიას ჩამოგავდა ეს წიგნი, მაგრამ მეტისმეტად თხელი იყო. ალბათ ბიბლიისნაირი რამე იქნებოდა. საუზმედ მხოლოდ ყავა და ხრაშუნა პურები დაეკეთათ. ამან გუნება გამიფუჭა. საძაგლობაა — შენ ლორიან ერბო-კვერცხსა და ამისთანა რალაკებს შიირთმევედ და შენს გვერდით კი ცარიელა ყავასა და ხრაშუნა პურსა სვამდეს კაცი!

ათი დოლარი მიიღეს ჩემგან შეწირულებად. ჩამაცივდნენ, ნამდვილად შეგიძლიათ კი ამდენის გამოჩერებაო. ფული თავსაყარი მაჭეს-მეთქი, ვუთხარი, მაგრამ მგონი, არ დაიჯერეს. ბოლოს მაინც გამომართვეს. იმდენი მადლობა მიხადეს სათითაოდ, რომ უხერხულადაც კი ვიგრძენი თავი. საუბარი საერთო თემაზე გადავიტანე და ვკითხე, საით მიბრძანდებოდნენ. მასწავლებლები გამოდგნენ, ის იყო ჩიკაგოდან ჩამოსულიყვენ და რომელიღაც სკოლაში მასწავლებლობას აპირებდნენ — არ ვიცი ასსამოცდამერვე ქუჩაზე და არ ვიცი ასოთხმოცდამეექვსეზე, თუ სადღაც იმ უბანში. ჩემკენ რომელიც იჯდა, — აი რკინის ჩარჩოიანი სათვალე რომ ეკეთა, — ინგლისურის მასწავლებელი აღმოჩნდა, მისი მეგობარი კი ისტორიასა და ამერიკის კონსტიტუციას ასწავლიდა. იდიოტივით ამეკვიტა ერთი აზრი და ველარც ამოვიგდე თავიდან — ეს ჩემი მეზობელი, ინგლისურს რომ ასწავლის, თუკი მართლა მონაზონია და ყველაფერი, ნეტა რას ფიქრობს, ზოგიერთ ინგლისურ წიგნს რომ კითხულობს-მეთქი. მაინცადამაინც უხამსსა და უგვან წიგნებზე კი არ მოგახსენებთ, არამედ ისეთ წიგნებზე, სადაც სიყვარული და ამისთანობაა აღწერილი. ჯერ მარტო იუსტასია ვეი რად ღირს — თომას პარდის „სამშობლოში დაბრუნება“ ხომ გახსოვთ? არც იმდენი ზვეენა-კოცნაა შიგ და არც არაფერი, მაგრამ მაინც ძალიან მაინტერესებს, რას ფიქრობს ხოლმე მონაზონი, იმ იუსტასიას ამბავს რომ კითხულობს. რალა თქმა უნდა, ამაზე კრინტიც არ

დამიძრავს. მარტო ისა ვთქვი, ინგლისურს ყველაზე კარგად ვსწავლობ-მეთქი.

ბიბლიოთეკა

— მართლა? რა სასიამოვნოა! — წამოიძახა სათვალეანმა, აი ინგლისურს რომ ასწავლიდა, — წელს რა წაიკითხეთ? ძალიან მაინტერესებს. — მართლაც რომ სანდომიანი ქალი იყო.

— უმეტესად ანგლო-საქსონურ პერიოდს გავდიოდით. ბიოეულფი, გრენდელი, „ლორდო რენდალ, ჩემო შვილო“, და ამისთანებს. მაგრამ შიგადაშიგ კლასიკარულ საკითხავ წიგნებსაც გვაძლევდნენ და ამაში ცალკე ნიშნებს გვიწერდნენ ხოლმე. თომას პარდის „სამშობლოში დაბრუნება“ წაიკითხე, „რომეო და ჯულიეტა“, „იულიუს...“

— აჰ, „რომეო და ჯულიეტა“ რადიდებულა! ხომ ძალიან მოგეწონათ? მართლაც არ ჰგავდა მონაზონს.

— დიახ. ძალიან. ძალიან მომეწონა. ზოგი რამე არც თუ ისე, მაგრამ საერთოდ ძალიან კარგია.

— მაინც რა არ მოგეწონათ? ვერ გაიხსენებთ?

მართალი თუ გინდათ, ცოტა უხერხული კი იყო „რომეო და ჯულიეტაზე“ ლაბარაკი მასთან. რამდენი ზვეენა-კოცნაა ამ პიესაში, ეს ქალი კი მონაზონი გახლავთ! მაგრამ თვითონვე მკითხა და რა უნდა მექნა — მეც გავუმართე კამათი. მაინცადამაინც არ გეყდები იმ რომეოსა და ჯულიეტაზე-მეთქი, ვუთხარი.

— მოწონებით კი მომწონს, მაგრამ... საერთოდ, ძნელი სათქმელია. ხანდახან პირდაპირ გული ჩაგწყდება. ერთი სიტყვით, მერკუციოს სიყვდილმა გაცილებით უფრო დამწყვიტა გული, ვიდრე თვითონ რომეოსა და ჯულიეტასამ. საქმე ის არის, რომ სულ გამიქრა რომეოს სიყვარული მას შემდეგ, რაც ხმლით განგმირა იმ მეორემ... ჯულიეტას ბიძაშვილმა... რა ერქვა?

— ტიბალტი.

— დიახ. ტიბალტი. — ვუთხარი მე. ვერასდიდებით ვერ დავიმახსოვრე იმ ბიჭის სახელი. — სულ რომეოს ბრალე

კი იყო. ერთი სიტყვით, მერკუციო მირჩენია ყველას, მთელს პიესაში. არ გიცი, რატომ. მონტეგეზიც კარგები არიან, კაპულეტებიც... თვითონ ჯუელიეტა ხომ კარგია და კარგი... მაგრამ მერკუციო, ეს პირდაპირ... ძნელია ამის ახსნა. რა ჰქვიანი ბიჭი იყო, როგორი მხიარული, გულზე ვსკდები ხოლმე, ამისთანა ხალხს რომ მოკლავენ — ასეთ ჰქვიანსა და მხიარულს... და ისიც სხვისი გულისთვის. ბოლოს და ბოლოს ყველაფერი რომეოს და ჯულიეტას ბრალი იყო.

— რომელ სკოლაში სწავლობთ? — მკითხა მან. ეტყობა, სხვა რამეზე უნდოდა ლაპარაკი გადაეტანა.

პენისში ვსწავლობ-მეთქი. გაგონილი ჰქონოდა. ძალიან კარგი სკოლააო. მეც აღარ გამოვდებებივარ. მერე იმ მეორემ, ისტორიისა და კონსტიტუციის მასწავლებელმა, უკვე წასვლის დროაო, თქვა. იმათი ანგარიშიც ავიღე, მაგრამ არ დამანებებს გადახდა. სათვლიანმა გამოიტაცა ზელიდან.

— ისედაც დიდი ზელგაშლილობა გამოიჩინეთ, — მითხრა მან, — ძალიან კარგი ბიჭი ხართ. — მართლაც რომ სანდომიანი ქალი იყო, ცოტათი ერნესტ მოროუს დედას მოგაგონებდა, აი მატარებელში რომ გავიციანი. განსაკუთრებით, როცა გაიღიმებდა. — ძალიან სასიამოვნო იყო თქვენთან საუბარი, — დასძინა მან.

ჩემთვისაც ძალიან სასიამოვნო იყო თქვენთან ლაპარაკი-მეთქი, ვუთხარი. მართლაც მესიამოვნა. მაგრამ კიდევ უფრო სასიამოვნო იქნებოდა; რომ მთელი საუბრის დროს სულ იმის შიშში არ ვყოფილიყავი — აი ახლა მკითხავენ და აი ახლა, კათოლიკე ხარ თუ არაო. კათოლიკეები სულ იმის ცდაში არიან, შენი კათოლიკობაც გამოარკვიონ. მე პირადად მრავალჯერ გამომიცდია ასე, ალბათ იმიტომაც, რომ ირლანდიური გვარი მაქვს, ხოლო ირლანდიელების უმრავლესობა კათოლიკეები არიან. მართალი თუ გნებავთ, ერთ დროს მამაჩემიც კათოლიკე იყო. მაგრამ

დედაჩემი რომ შეირთო, მაშინვე მიატოვა ეს კათოლიკობა. გვაჩივ რომ არ იყოდნენ შენი კათოლიკეშმა, შაინც შეეცდებოდა შენი კათოლიკობის გამოარკვევას. პუტონის სკოლაში ერთ კათოლიკ ბიჭს ვიცნობდი — ლუი შენის. სწორედ ის ბიჭი გავიციანი პირველად პუტონში. სწავლის დაწყების დღეს. ექიმთან ვდგავართ რიგში და ლაპარაკი ტენისზე ჩამოვარდა. ტენისის ვიყი იყო. მეც, ყოველ ზაფხულს ვესწრება ფორესტ-ჰილში ტენისის შეჯიბრებებსო. მეც ვესწრები-მეთქი, ვუთხარი, და ამის შემდეგ მაგარ მოთამაშებზე ვავაბით საუბარი. ჯერ პატარა ბიჭი იყო და ტენისი კარგად არ იყოდა. ნამდვილად. ცოტა ხნის შემდეგ, გახურებულ დავაში რომ ვართ, უცებ მომიბრუნდა და მეკითხება — „შემთხვევით, კათოლიკური ეკლესია ხომ არ იცი, სად იქნება?“ ზედვე ეტყობოდა, რომ განგებ მკითხა — უნდოდა გამოერკვია, კათოლიკე ვიყავი თუ არა. ნამდვილად. ისე კი არ ჩამომართვათ, თითქოს გამწვრებით სდომოდეს ჩემი კათოლიკობა, უბრალოდ აინტერესებდა. ტენისზე ვატაცებით ლაპარაკობდა, მაგრამ მაშინვე შეატყობდით, რომ ჩემი კათოლიკობა კიდევ უფრო დიდ სიამოვნებას მოპვრიდა. ჰქუიდან მშლის ხოლმე ასეთი რამე. არ გეგონოთ, თითქოს ამის შემდეგ საუბარი გავვეწყვიტოს ან რამე — სულაც არა — მაგრამ ისე კარგად ვეღარ ავაწყვეთ. ამიტომაც ვამეხარა, იმ მონახებმა რომ არ მკითხეს, კათოლიკე თუ ხარო. რა თქმა უნდა, საუბარს არ ჩავვიშლიდა ეგ, მაგრამ მაინც სულ სხვა იქნებოდა. არ იფიქროთ, კათოლიკებს ვძრახავდე. რა ბრძანება! კათოლიკე რომ ვიყო, ალბათ მეც ასე მოვიქცეოდი. თუმცა ესეც იმას ჰგავს, ჩემოდნებზე რომ გელაპარაკებოდით. მე მხოლოდ ის მიინდა ვითხრათ. რომ ასეთი რაღე ტუბი საუბარს ჩავიშხამებს. ეგ არის და ეგ.

წასვლა რომ დაპირეს და წამოდგნენ, — იმ ორ მონაზონზე გეუბნებით, — ისეთი სიბრიყვე მომივიდა, მე-

რე მევე შევწუხდი. სიგარეტსა ვწევ-
დი, და გამოსამშვიდობებლად როცა
წამოვდებქი, კვამლი უცებ პირდაპირ
სახეში არ შევებოლე! მართალია გან-
გებ არ მიქნია, მაგრამ ასე კი გამომივი-
და. გამწარებით მოვხყევი ბოდიშს და
იმათაც ძალიან ტყბილად და თავაზიან-
ად გამიდიმეს, მაგრამ მაინც უხერხუ-
ლი იყო.

როცა წავიდნენ, ახლა იმაზე დამწყ-
და გული, რატომ ათ დოლარზე მეტი არ
შევეწირე-მეთქი. მაგრამ ავი სალი ჰეისს
შევიპირდი თეატრში წაყვანას და ბილე-
ტები ხომ უნდა მეყიდა. გული მაინც
დამწყდა. ღმერთმა დასწყევლოს ფული.
არ იქნება, გუნება არ გაგიფუქოს.

16

ჯერ თორმეტიც არ იყო, საუზმეს
რომ მოვრჩი, სალის კი ორზე უნდა
შევხვედროდი, ასე გვქონდა დათქმუ-
ლი, ამიტომ გადავწყვიტე სადმე შორს
გამეცლო. ის ორი მონაზონი ვეღარ
ამოვიგდე თავიდან. სულ თვალწინ
მედგა ჰილის ჩანთა, რომლითაც ისინი
საქველმოქმედო შეწირულებას აგრო-
ვებდნენ ხოლმე, როცა სკოლიდან თა-
ვისუფალი იყვნენ. ვცდილობდი დედა-
ჩემი ან ვინმე ახლობელი, თუნდაც მა-
მიდა, ან სალი ჰეისის ქარაფუცა დედა
წარმომედგინა — როგორა დგანან დიდი
მალაზიების წინ და გაქუცულ ჰილის
ჩანთაში საწყალი ხალხისათვის ფულს
აგროვებენ. ძნელი წარმოსადგენი კი
იყო. დედაჩემი იმდენად არა, რამდენა-
დაც ის ორი. მართალია, მამიდაჩემი
ქველმოქმედი ქალი გახლავთ — წითელ
ჯგერს ეხმარება და ყველაფერი —
მაგრამ ძალიან კარგად იცვამს, საქველ-
მოქმედო ფულის შესაგროვებლად რომ
დადის, მაშინაც კარგად ატყია, თან
ტუნებსაც იღებავს. ვერ წარმომიდგე-
ნია, როგორ უნდა ჩაიცივას მონაზონის
შავი ფლასები და ტუნებშეუღებავმა
საქველმოქმედო მოწყალეების შესა-
გროვებლად იწანწალოს. ახლა სალის
დედა! ღმერთო ჩემო! მხოლოდ იმ პი-

რობით ივლის მოწყალეების შესაგრო-
ვებლად, ყველა ფეხქვეშ თუ ვაგაგაქამ
შეწირვის დროს. ისე თუ ჩაუგდეს ფუ-
ლი და ხმის გაუცემლად გაშორდნენ —
არც ყურადღება მიიქციეს და არც არა-
ფერი — ერთ საათში დაანებებს თავს.
მოსწყინდება. ჩანთას ვინმეს მიუგდება
და თვითონ რომელიმე დიდებულ რეს-
ტორანში შებრძანდება. ამიტომაც მო-
მეწონა ის მონაზონები. მაშინვე შეატყო-
ბდით, რომ მდიდრულ რესტორნებში
შემსვლელები არ იყვნენ. და ეს რომ
გავიფიქრე — თავის დღეში არ შევლენ
მდიდრულ რესტორანში-მეთქი — გულ-
ზე ნალველი შემომამწევა. ვიცი, რომ ამას
დიდი მნიშვნელობა არა აქვს, მაგრამ
მე მაინც დამწყდა გული.

ბროდვეისკენ გავსწიე. ისე, გულის
გადასაყოლებლად: რამდენი ხანია იქით
აღარ გამეცლო. თანაც იქნებ გრამფო-
ნის ფირფიტების კვირადღეობით მოვა-
პრე მალაზიას გადავეყარო სადმე-მეთქი,
ვიფიქრე. ფიბისთვის მინდოდა ფირფი-
ტა — „ბაწაწინა შერლი ბინსი“. ძალიან
ძნელი საშოვნელი იყო. ერთ პატარა
გოგონაზე — ორი წინა კბილი მოსძვრე-
ბა და შინიდან აღარ გამოდის, რცხვე-
ნია. პენსიში მოვისმინე ეს სიმღერა.
ვილაც ბიქს ჰქონდა, ზემო სართულზე.
მინდოდა გამომერთმია — ვიცოდი, რომ
ფიბი ჰკუას დაკარგავდა — მაგრამ არ
მომიცადა. შესანიშნავი ფირფიტა იყო,
ძველისძველი, ოცი წლის წინათ ემღერა
ზანგ მომღერალს — ესტელ ფლეტჩერს.
სამხრეთულად უქცევს, ცოტათი ქუჩუ-
რადაც კი, და იმიტომ არ არის გულის-
ამაჩუყებელი. აბა თეთრკანიან ქალს ემ-
ღერა! მიანაზებდა და მიაცნავებდა ხმას.
ეტყობა, იცოდა თავისი საქმე იმ ესტელ
ფლეტჩერმა. იშვიათად მომისმენია
ასეთი კარგი რამე. ვიფიქრე, კვირაო-
ბით მოვაპრე რომელიმე მალაზიაში წა-
ვაწყდები და ვიყიდი-მეთქი. მერე პარკ-
ში წავიღებდი, ფიბი თითქმის ყოველ
კვირა-დღეს დადის საციგუროდ პარკში.
ვიცოდი, სად შეიძლებოდა მისი ნახვა.
გუშინდელივით აღარ ციოდა, მაგ-
რამ მზე მაინც არ გამოჩენილა და ვერა-

ფერი სასიამოვნო იყო ქუჩაში წრიალი. თუმცა ერთმა რამემ კი გამახარა. ჩემს წინ მთელი ოჯახი მიდიოდა — მამა, დედა და ასე ექვსი წლის ბიჭი. ეტყობოდა, ეკლესიიდან ბრუნდებოდნენ. ღარიბები ჩანდნენ. მამას პრიალა ნაცრისფერი ქუდი ეხურა — ღარიბი ხალხი საგარეოდ იხურავს ხოლმე ასეთ ქუდს. ცოლ-ქმარი თითქმის თავისთვის მიდიოდა, ერთმანეთს ელაპარაკებოდნენ და ბავშვს ყურადღებასაც არ აქცევდნენ. ღმერთივით ბიჭი იყო. ტროტუარზე კი არ დადიოდა — პირდაპირ ქუჩაში გადასულიყო და ტროტუარის გასწვრივ მიაბიჯებდა. ცდილობდა სწორი, გაუმრუდებელი ხაზით ევლო, — ასე იციან ბიჭებმა, — თან მთელი გზა რაღაცას ღიღინებდა თუ ზუზუნებდა. ფეხი ავაჩქარე — აბა რას მღერის-მეთქი. „ნეტა ვინმეს თუ დაიპყრე ჭვავის ყანაში“... ამას მღეროდა. პატარა წრიბინა ხმა ჰქონდა. მაშინვე შეატყობდი, რომ თავის გასართობად წამოეწყო ეს სიმღერა და სხვა ყველაფერი ფეხებზე ეკიდა. ირგვლივ მანქანები დაჰქრიან, ისმის მუხრუჭების განუწყვეტელი ხრქიალი, მშობლები კი ყურადღებასაც არ აქცევენ ბავშვს, და ისიც არზენინად მიაბიჯებს ტროტუარის გასწვრივ და მიიმღერის — „ნეტა ვინმეს თუ დაიპყრე ჭვავის ყანაში“... ერთბაშად გულზე მომეშვა, ნაღველი გადამეყარა.

ბროდვეიზე ისე ირეოდა ხალხი, რომ ძალღი პატრონს ვერა სცნობდა. კვირა დღე იყო, ჯერ თორმეტიც არ შესრულებულიყო, მაგრამ ხალხს უკვე გვერდს ვერ აუქცევდი. კინოში მიეშურებოდა ყველა — „ბარამუნტისკენ“, „ასტორისკენ“, „სტრენდისკენ“, „კაპიტოლისკენ“ და რა ვიცი კიდევ რამდენი ფეთიანი ადგილია. სულ მორთულ-მოკაზმულები გამოსულიყვნენ — კვირადღე იყო! მით უფრო შემაზრზენია! მაგრამ ყველაზე საშინელი ის იყო, რომ აშკარად შეატყობდი, ვული ელეოდათ კინოს სანახავად. შეხედვა მზარავდა პირდაპირ. მესმის, როცა სხვაგან არსად არა გაქვს წასასვლელი და იძუ-

ლებული ხარ კინოში წახვიდე, მაგრამ კინოზე რომ გელევა გული და თან კისრისტეხითაც გარბიხარ, არც შეიძლება მალე მივიდეთ, ესა მსპობს. მილიონი კაცი რომ დგას ძაღლის მოთმინებით ბილეთის რიგში, და რიგს კული ეგერ. ჰე, სადა აქვს... ეს მიშლის ხოლმე ნერვებს. პოი ბიჭო, ველარ გავიკვლიე გზა ამ ოხერ ბროდვეიზე! მაგრამ ბედმა კი გამილიმა: პირველივე ფირფიტების მალახიში ვიშოვე „მაწაწინა შერლი ბინსი“. ხუთი დოლარი დამცინცლეს, რადგან ძნელად საშოვნეი ფირფიტა იყო; მაგრამ სულაც არ დამანებია. პოი ბიჭო, როგორ გავბედნიერდი ერთბაშად! ერთი სული მქონდა, მანამ პარკში მივიღოდი და ჩემს ფიბის გადაცემიდი ამ ფირფიტას.

გამოვედი თუ არა ფირფიტების მალახიდან, იქვე აფთიაქი შემხვდა და შევედი. ვიფიქრე, მოდი ერთი ჯეინს დავურეკავ და გავიგებ არდადეგებზე თუ ჩამოვა-მეთქი. ავტომატში შევედი და დავურეკე. სამწუხაროდ, დედამისმა მიპასუხა და მილი დავუკიდე. სადა მქონდა მაგის წილადობილის თავი. დიდად არ ვკარგავ ჰეუას გოგოების დედებთან ტელეფონით ლაპარაკზე. თუმცა კი უნდა მეკითხა, ჯეინი შინ თუ არის-მეთქი. რა დამაკლდებოდა! მაგრამ დამეზარა. გუნებაზე უნდა იყო, რომ ამისთანა საქმე გააკეთო.

ახლა ის ოხერი თეატრის ბილეთები უნდა ამელო. გაზეთი ვიყიდე და გადავხედე — სად რა გადიოდა. რაკილა კვირა იყო, სამ სპექტაკლზე მეტს არ აჩვენებდნენ. ავდექი და ორი პარტერი ავიღე „მე ვიცნობ ჩემს სატრფოს“-ზე. მგონი საქველმოქმედო სპექტაკლი იყო, თუ რაღაც ამნაირი. დიდად არ ამომდიოდა მზე ამ პიესაზე, მაგრამ საღის ამბავი ვიცოდი, ეს ხომ მანქვა-გრეხის დედოფალია — როგორც კი გაიგებდა, რაზე ავიღე ბილეთები, სულ ნერწყვები მოადგებოდა, რადგან ამ სპექტაკლში ლანტები მონაწილეობდნენ.

დახვეწილი და მშრალი სპექტაკლები უყვარდა საღის. ახლა, მით უმეტეს

ლანტებიც გამოდიოდნენ და ყველაფერი. მე არ მიყვარს. მართალი თუ გინდათ. საერთოდ, თეატრსაც ვერ ვეწყობი დიდად. კინოს, რაღა თქმა უნდა, სჯობია, მაგრამ არც ის უჭნია ღმერთს. ჯერ ერთი, რომ მსახიობებს ვერ ვიტან. ადამიანებს ალარა ჰგვანან, სცენაზე რომ გამოვლენ. თუმცა თავი ისე უვირავეთ, თითქოს ძალიანაც ჰგვანდნენ. ზოგი კარგი მსახიობი გამოერევა — ცოტათი დაემსგავსება კაცს, მაგრამ ისე მაინც არა, რომ დაგაინტერესოს და გაგართოს. თანაც, მართლა კარგი მსახიობი თუ გამოვიდა, თვითონვე იცის თავისი ფასი და ეს კი ყველაფერს აფუჭებს. ავიღოდ თუნდაც სერ ლორენს ოლივიე. „ჰამლეტი“ მინახავს. შარშან დ. ბ.-მ წაგვიყვანა მეცა და ფიბიცი. ჯერ საუზმით გაგვიმასპინძლდა, მერე კი კინოში შევედით. აღრევე ენახა ჩემს ძმას, და ისე აქებდა საუზმის დროს, რომ ერთი სული მქონდა, მანამ ენახავდი. მაგრამ მაინცადამაინც არ მომწონებია. ვერ გამოვიდა, რას გიყვებოდა ასე ამ ლორენს ოლივიეზე. დიდებული ხმა აქვს, ისედაც ჩამოსხმული ბიჭია, თვალს ვერ მოაშორებ — როცა დადის ან ხმაღში ებრძვის ვინმეს, მაგრამ დ. ბ.-მ რომ ჰამლეტი აგვიწერა, ისეთი სულაც არ არის. გენერალს უფრო ჰგავს, ვინემ გულდამძიმებულსა და დარტყმულ ტიპს. მთელს სურათში ყველაზე კარგი ის იყო, როცა ოფელიას ძმა — აი ის ბიჭი ბოლოს ჰამლეტს რომ ებრძვის ხმაღში — სადღაც მიემგზავრება და მამამისი კიდევ გაუთავებელ დარიგებებს მოჰყვება. მანამ მამამისი დარიგებებს აძლევს, ოფელია მიიმუნობას დაიწყებს — ხან ხანჯალს ამოაცლის ძმას ქარქაშიდან, ხან გამოაჯავრებს, ეს ბიჭი კი დგას და ცდილობს თავი ისე დაიჭიროს, თითქოს ძან გულისყურით უსმენდეს მამამისის პრეტუნს. ეს მართლაც დიდებულია. ძალიან მომეწონა. მაგრამ ამისთანა ადგილები ბევრი როდია. ფიბის მართო ის მოეწონა, ჰამლეტი რომ აძლეს თავზე ხელს უსვამს. სასაცილოც არის და კარგი რამეცო, თქვა, და

მართალიც იყო. უსათუოდ უნდა წავიკითხო ეს პიესა. მთელი უზედურობა ის არის, რომ მე თვითონ ვკითხულობ პიესებს — მსახიობს ყურს ვერ ვუგდებ. სულ იმის მოლოდინში ვარ, აბა როდის მოჰყვება მანუვა-გრეხას-მეთქი.

ბილეთები რომ ავიღე, ტაქსი დავიჭირე და პარკისკენ გავსწიე. მეტროთი უნდა წავსულიყავი, ფული ცოტაღა დამჩნა, მაგრამ ერთი სული მქონდა. მანამ ამ ოხერ ბროდვეის მოვშორდებოდი.

პარკიც საზიზღარი იყო. სიცივე იმდენად არაფერი, მაგრამ მზე ჯერაც არ ამოსულიყო და კაცის ჰაპანებას ვერ ნახავდი — მხოლოდ ძაღლების ნაკვალევს თუ შენიშნავდი, და პაპიროსის ნაშვავებსაც იმ ადგილას, საცა ბერიკაცებს უყვართ ხოლმე ჯდომა. ბაღის გრძელი სკამები სველი ჩანდა — რომ დავედე, სულ ამოვილუმპებო, იფიქრებდი. გული მოგეწურებოდა. არ ვიცი რატომ და, შიგადაშიგ ტანში ვრუანტელი მივიღია. სულაც არ იგრძნობოდა შობის დღესასწაულის მოახლოება. საერთოდ, არაფრის მოახლოებაც არ იგრძნობოდა. მე მაინც გავსწიე სასეირნო მოედნისაკენ, რადგან ფიბის ამ ადგილებში უყვარს თამაში. ორკესტრის მახლობლად დასრიალებს ხოლმე. სასაცილო კია — ბავშვობაში მეც აქ ვიგურობოდი.

მივადექი მოედანს, მაგრამ ფიბი ვერ ვნახე. რამდენიმე ბავშვი ციგურებით სრიალებდა, ორი ბიჭი ბურთს თამაშობდა, ფიბი კი არსად ჩანდა. ერთი გოგონა შეენიშნე, სწორედ ფიბის ტოლა, სკამზე ჩამომჯდარიყო და ფეხზე ციგურებს იმაგრებდა. ვიფიქრე, იქნებ ფიბის იცნობს და იცის კიდევ, ახლა სად არის-მეთქი. მივედი, გვერდზე მოვუჯექი და ვკითხე.

— ფიბი კოლფილდს ხომ არ იცნობ?

— ვისა? — ჩამეკითხა გოგო. შარვალი ეცვა და ერთი ოცამდე სეიტრი. ეტყობოდა, დედამისს მოექსოვა — ულახათოდ ადგა ტანზე, გამოფლამული მქონდა.

— ფიბი კოლფილდს. სამოცდამე-
თერთმეტე ქუჩაზე ცხოვრობს. მეოთხე
კლასშია. აი იმ...

— თქვენ იცნობთ ფიბის?

— ჰო. მშა ვარ მისი. იცი, სად არის?

— მისს ქელონის კლასში სწავლობს?

— არ ვიცი. მგონი კი.

— მაშ მუზეუმში იქნებიან. ჩვენ
წარსულ შაბათს ვიყავით, — მითხრა
გოგონამ.

— რომელ მუზეუმში?

გოგონამ მხრები აიჩეჩა.

— არ ვიცი, — თქვა მან, — მუზეუმ-
ში იქნებიან.

— ვიცი მაგრამ, სურათებიან მუზე-
უმში, თუ საცა ინდიელები არიან იქა?

— საცა ინდიელები არიან.

— დიდი მადლობელი, ვარ — ეუთხა-
რი მე. ავდექი და წამოსვლა დავაპირე,
მაგრამ უცებ გამახსენდა, რომ დღეს
კვირა იყო.

— დღეს ხომ კვირაა! — ეუთხარი
გოგონას.

მან შემომხედა.

— აჰ. მაშ არ იქნება იქ.

ძალიან გააწვალა ციგურების დამაგ-
რებამ. ხელთათმანები არა სცმია, არც
არაფერი და სულ გათოშილ-გაწითლე-
ბულ ჰქონდა ხელები. წავეშველე. პოი
პიპო, რამდენი წელიწადია, ციგურების
გასაღები არა მკერია ხელში. მაგრამ
მანც არ მეუცხოვა. კიდევ ორმოცდაა-
თი წელი რომ გავიდეს და უცებ კუნა-
პეტ სიბნელეში შემომჩაჩეჩო, ხელადვე
მიგზვდები, რაც არის. მადლობა მითხ-
რა, როცა დავუმაგრე. მშვენიერი გო-
გონა იყო — საყვარელი და თავაზიანი.
ძალიან სასიამოვნოა, ამისთანა პატარა
გოგონას ციგურებს რომ დაუმაგრებ და
ის თავაზიანად გეტყვის მადლობას. თი-
თქმის ყველა ბავშვი თავაზიანი და სა-
ყვარელია. ნამდვილად. ცხელ შოკო-
ლადზე ან რამეზე ხომ არ დამეწვევი-
მეთქი, კეითზე, მაგრამ არაო, მადლობე-
ლი ვარო. ამზანავს უნდა შევხვდეთ. პა-
ტარა ბავშვებს სულ ასე მოსდგამთ —
მუდამ ამზანავები ელოდებიან. გაცი-
ლები კაცი.

მართალია, კვირა დღე იყო, არც
ფიბი მეგულებოდა მუზეუმში მინ-
დიც ასეთი ნესტიანი და სამაგელი იდ-
გა, მაგრამ მე მანც გადავკერი პარკი
და ეთნოგრაფიული მუზეუმისაკენ გა-
ვემართე. ვიცოდი, რომ ამ მუზეუმს
გულისხმობდა ის ციგურებიანი გოგო-
ნა. მთელი ასავალ-დასავალი ვიცოდი
ამ მუზეუმისა. ფიბიც იმ სკოლაში შეი-
ყვანეს, საცა მე ვსწავლობდი პატარაო-
ბისას, და მუდამ აქ დავჰყავდიო ხოლმე
სკოლიდან. ერთი მასწავლებელი გვეყ-
და — მისს ეიგლტინგერი — შაბათი არ
გამოერეოდა, რომ იქ არ წავეყვანეთ.
ხან ცხოველებს ვათვლიერებდით, ხა-
ნაც ინდიელების მიერ უსოვარ დრო-
ში გაკეთებულ სხვადასხვა ნივთებს.
ქურკლეულიო, ქილის კალათებიო, და
ათას ამისთანა რალაცევებს. რამდენს გა-
ვისხენებ, იმდენი გული გამიხალისდე-
ბა. ახლაც კი. მახსოვს ექსპონატების
დათვლიერებას რომ მოვრჩებოდით,
დიდ დარბაზში შეგვიყვანდნენ და
კინოს გეაჩვენებდნენ. კოლუმბი. მუდამ
კოლუმბი უნდა ეჩვენებინათ — როგორ
აღმოაჩინა ამერიკა, რამდენი ღიჭინი
დასკირდა, რომ ფერდინანდისა და იზა-
ბელასათვის ზომალდის შესაძენი ფუ-
ლები დაეცინელა, მერე მეზღვაურები
როგორ აუჯანყდნენ და რა ვიცი. კო-
ლუმბი ვის რაში აინტერესებდა, მაგ-
რამ თავშესაქცევად ბავშვებს შაქარ-
ყინული და კევი მოჰქონდათ, თანაც
დარბაზში მუდამ სასიამოვნო სუნი
იღვა ხოლმე. ისეთი სუნი იღვა, გეგო-
ნებოდა გარეთ წვიმაო, — კიდევ რომ
არ ყოფილიყო წვიმა, — შენ კი ზიხარ
შენთვის არზენინად, მშრალად, ქვეყნად
ყველაზე უფრო მყუდრო ადგილზე. გა-
გიყებით მიყვარდა ის ოხერი მუზეუმი.
მახსოვს, ჯერ „ინდური ოთახი“ უნდა
გაგველო, მანამ დიდ დარბაზში შეხვი-
დოდი. თვალს ვერ გაუწვდენდი, იმსი-
გრძე ოთახი იყო, და უსათუოდ ჩურჩუ-
ლით უნდა გელაპარაკნათ. კლასს მას-
წავლებელი მიუძღოდა წინ, ბავშვები
წყვილ-წყვილად შეჰყავდათ. ჩემთან
მუდამ ერთი და იგივე გოგო იღვა —

გერტრუდა ლევინი. უსათუოდ ხელი უნდა ჩაეჭიდინა—ხელი კი სულ ოფლიანი და რალაცნაირი წებოვანი ჰქონდა. ქვის იატაკი ეგო და რამე კენჭი რომ გვეროდა და დაგვარდნოდა, ისე გაიტაკაცუნებდა, სულ გააყრუებდა იჭაურობას. მასწავლებელი მაშინვე გააჩერებდა კლასს, მობრუნდებოდა და ნახავდა, რა მოხდაო. თუმცა გაბრაზებით თავის დღეში არ გაბრაზდებოდა მისს ეივლეტინგერი. ჩაუვლიდი უსამველოდ წავგრძელებულ ინდურ საომარ კარქაბს — სამი კადილაკი რომ ჩაგემწვრივებია, იმსიგრძე მაინც არ იქნებოდა. ამ კარქაბში ოცამდე ინდიელი იყო, ზოგი ნიჩბებს უსვამდა, ზოგიც ისე იდგა და მრისხანედ იყურებოდა აქეთ-იქით. სახე ყველას საომარ ყაიდაზე ჰქონდა მოხატული. კიჩოზე ერთი ნიღბიანი ინდიელი იჯდა — მოჩვენებასა ჰგავდა. იმათი ჯადოქარი იყო. იმის დანახვაზე შიშის კანკალი ამიტანდა, მაგრამ მაინც მომწონდა. ხელს თუ ახლებდი რამეს — ან ნიჩაბს ან სხვა რამეს, ერთ-ერთი დარაჯი მაშინვე გეტყოდა, „ხელს ნუ ახლებთ, ბავშვებო“, მაგრამ პოლიციელივით კი არ დაგიღრიალებდა — ისე გეტყოდა, ტყბილად და ალერსიანად. მეტე ჩაუვლიდი მინის დიდ ყუთს, რომელშიაც ინდიელები ისხდნენ. ჯოხები ეკირათ ხელში და ცეცხლის გასაჩაღებლად ამ ჯოხებს ერთმანეთს უხახუნებდნენ, იქვე ერთი ქალი ჩაცუცქულიყო და ჩულსა ქსოვდა. ეს დედაკაცი წინ იყო გადმოხრილი და მკერდიც უჩანდა და ყველაფერი. ჩვენ გაფაციცებით ვუყურებდით ხოლმე, გოგონებიც კი, რადგან პატარები იყვნენ და ჩვენზე დიდი მკერდი არც იმათ ჰქონიათ. ბოლოს, ზედ დარბაზის შესასვლელთან, ხელმარჯვნივ, ერთი ესკიმოსი იჯდა პატარა ტბის პირას და თევზს იჭერდა. ორი თევზი უკვე დაეჭირა და ხელმარჯვნივ ეწყო. ჰოი ბიჭო, რამდენი მინის ყუთი იდგა ამ მუზეუმში! მაგრამ ეს რაა — ზემო სართულში უნდა გენახა. აგერ ირმები დაწაფებიათ წყაროს. იქით ზამთარი დამდგარა და ფრი-

ნელები სამხრეთისაკენ მიფრინავენ. შენკენ უფრო ახლო ფიტულები ჰქვლიან — მათულზე, იქით კი უკანა მინდობირ კედელზეა მიხატული ჩიტები. მაგრამ ყველა ცოცხალსა ჰგავს და ასე გგონია. მართლაც სამხრეთისაკენ მიფრინავენო. თავს თუ დალუნავ და ქვემოდან ახედავ, მოგეჩვენება კიდევ უფრო ჩქარა მიჭქრიანო. მაგრამ ამ მუზეუმისა ყველაზე უფრო ის მომწონდა, რომ ადგილს არაფერს არ უცვლიდნენ. ყველაფერი უცვლელად იდგა. ასი ათასჯერ რომ მისულიყავი, ესკიმოსი ისევე ისე იყო ტბასთან ჩამჯდარი და ორი თევზი ჰყავდა დაჭერილი, ფრინველები ისევე სამხრეთისაკენ მიფრინავდნენ, ირმები კვლავინდებურად წყაროს დასწაფებოდნენ — ისეთივე ლამაზი რქები, იმნაირივე წვრილი ფეხები, — ის მკერდგაღილი ინდიელი დედაკაციც იმაგვარადვე ჩაცუცქული, ჩულის ქსოვაში გართული. შეცვლილს ვერაფერს ნახავ. მხოლოდ შენ იქნები შეცვლილი. განა იმას ვამბობ, მოხუცდები ან რამე ასეთი-მეთქი. სულაც არა. მაგრამ შეცვლილი მაინც იქნები: ან ახალი პალტო გეცმება, ან იმ ბავშვს, რომელიც შენს გვერდით იდგა, ქუნთრულში ეჭირვება და ამიტომ სხვასთან იქნები დაწყვილებული, ან მისს ეივლეტინგერის ნაცვლად ახალი მასწავლებელი გეყოლება, ან არადა დედ-მამა წაიკიდებოდნენ დილით და იმათი ჩხუბი გექნება მოსმენილი საბაზანოლან; ან იქნებ ქუჩაში ვუბე ნახე და შიგ ბენზინის ცისარტყელა შენიშნე. ერთი სიტყვით, რალაცნაირად შეცვლილი იქნები — კარგად ვერ გამოამითქვამს, რასაც ვფიქრობ. იქნებ შემიძლია კიდევ გამოთქმა, მაგრამ არ მეხალისება.

გზაში ჩემი სანადირო ქუდი ამოვიღე და დავიხურე: კაი მაგარი სინესტე იყო, თან ვიცოდი, რომ ნაცნობი არავინ შემხვდებოდა. მივდიოდი, მივდიოდი, და სულ იმას ვფიქრობდი, როგორ დაჰყავდათ ჩემი ფიბი შაბათობით მუზეუმში, სწორედ ისე, როგორც ერთხელ მე დავდიოდი; როგორ ნახულობდა იმავე

ნივთებს, რაც მე უკვე მენახა, და როგორ იცვლებოდა თვითონ ყოველ ნახვაზე. ვერ ვიტყვი, ამის გაფიქრება გუნებას მიწამალავდა-მეთქი, მაგრამ არც ძალიან სასიხარულო იყო. ზოგიერთი რამე არ უნდა შეიცვალოს, ისევე ისე უნდა დარჩეს. უნდა შეიძლებოდეს იმ მინის დიდ ყუთში ჩასმა, რომ თავისთვის დასტოვო და ხელი არ ახლო. ვიცი, რომ შეუძლებელია, და სავალალოც ეგ არის. ერთი სიტყვით, მივდიოდი და ვფიქრობდი.

გავცდი სათამაშო მოედანს, მერე შევდექი და ყურება დავუწყე, როგორ თამაშობდა ორი ბავშვი აწონ-დაწონას. ერთი მათგანი ჩასუქებული იყო და მე გამხნარი ბავშვის მხარე დავიჭირე, ხელი წავაშველე — გავაწონასწორებ-მეთქი, მაგრამ, შევატყე, სულაც არ ეპიტანებოდა ჩემი იქ ყოფნა, და გავშორდი.

უცებ სასაცილო რამე მოხდა. მუზეუმს რომ მივადექი, ერთბაშად ვიგრძენი, მილონი დოლარიც რომ მოეცათ, შიგ შემსვლელი არ ვიყავი. გული არ მიმიწევდა — არადა მთელი ბაღი კი გადმოვიარე აქ მოსასვლელად. ფიზი რომ ყოფილიყო, ალბათ შევიდოდი, მაგრამ ფიზი არ იყო. მოვბრუნდი, იქვე მუზეუმის წინ ტაქსი დავიჭირე და „ბალტ-პორისაკენ“ გავსწიე. მაინცადამაინც არ შეხალისებოდა წასვლა, მაგრამ საღის რომ პაემანი დავუწინებ!

17

ჯერ კიდევ ადრე იყო, როცა იქ მივდი. ტყავის სავარძელში ჩავჯექი. ზედ ვესტიბიულის საათის ქვეშ, და გოგონებს დავუწყე ცქერა. სკოლები უკვე დათხოვილი იყო და ქვეყნის გოგოს მოეყარა ახლა აქ თავი — ზოგი იჯდა, ზოგი იდგა. ბიჭებს ელოდებოდნენ, ზოგს ფეხი ფეხზე გადაედო, ზოგს დაშვებული ჰქონდა ფეხები, ზოგს ღმერთით კანკები ჰქონდა, ზოგს — საძაგელი, ზოგი მშვენიერი ჩანდა, ზოგი — საზიზღარი. თუკი კარგად გაეცნობოდი. ცუდად კი ნუ ჩამომართმევთ და, მართლაც რომ კარ-

გი საყურებელი იყო. თუმცა, ამავე დროს ერთგვარი ნაღვედრცნე მგგმპყრობდათ, რადგან თავიდან-ვე მისი შორებდით ფიქრს — ნეტა ამდენ გოგოს რა ეშველებო. მერე რა ეშველებათ, სკოლებსა და კოლეჯებს რომ დაამთავრებენ. მეტი წილი ალბათ ვილაც შტერებს მისთხოვდება. იმისთანა ვაქტონებს, რომელთაც თავიანთი ოხერი მანქანის მეტი არაფერი ახსოვთ და სულ ის აკერიათ პირზე — ერთი გალონი ბენზინით ამდენი და ამდენი მილი გავიარეო. იმისთანა ვაქტონებს, რომელთაც გოლფი ან პინგპონგისნაირი ბითურული რამე თუ მოუგე, პატარა ბავშვებივით გაიბლუზებინან. ყოველად ბილწ ვაქტონებს. იმისთანებს, რომელთაც თავის დღეში წიგნი არა სჭერიათ ხელში. გულისგამწყალებელ ვაქტონებს... აქ კი სიფრთხილე მმართებს. გულისგამწყალებელი ზოგს როგორ ესმის და ზოგს როგორ. მე პირადად ვიბნევი ხოლმე ამ საქმეში. ნამდვილად. ელქტონშილი მე და ერთი ბიჭი — პარის მაკლინი — თითქმის მთელი ორი თვე ვცხოვრობდით ერთად, ერთ ოთახში. ძალიან განათლებული ბიჭი იყო და ყველაფერი, მაგრამ იმისთანა გულისგამწყალებელ ტიპს ჯერაც არავის შევხვედრივარ. საშინელი წრიბინა ხმა ჰქონდა და ენას ერთის წუთითაც არ დააყენებდა. სულ ლაქლაქებდა და ლაქლაქებდა. მაგრამ ერთხელაც არ წამოცდებოდა იმისთანა რამე, შენთვისაც საინტერესო ყოფილიყო. ერთ რამეს კი ვერ წაართმევდი — ისე უსტვენდა ძაღლიშვილი, რაც თავი მახსოვს. იმისთანა არაფერი გამოვიგონია. ავტო ლოგინს იშლის, ან კარადაში ჰკიდებს რამეს — ყველაფერს კარადაში ჰკიდებდა ხოლმე. მაგიყებდა პირდაპირ — და თან უსტვენს. თუკი თავისი წრიბინა ხმით ლაქლაქში არაა გართული. კლასიკური რამეების სტვენაც შეეძლო. მაგრამ უფრო ხშირად ჯაზს უსტვენდა. ისე სასიამოვნოდ და ლალად დაუსტვენდა ნამდვილ ჯაზურ სიმღერას, მაგალითად, „თუნუქის სახურავს“.

— მანამ ტანსაცმლის დაკიდებაში იყო გართული, — რომ პირდაპირ ჰკეოს დაკარგავდი. რა თქმა უნდა, მისთვის ერთხელაც არ მითქვამს, დიდებულად უსტვენ-მეთქი. ანკი როგორ უნდა უთხრა კაცს პირში — დიდებულად უსტვენო. მაგრამ სწორედ ამ სტვენის ემსხით თითქმის მთელი ორი თვე ვცხოვრობდი მასთან ერთად ოთახში, მიუხედავად იმისა, რომ საშინელი გულისგამწყვლავლებელი იყო, ლამის ჰკუდიდან შეგშლიდა კაცს. ერთი სიტყვით, ძნელია თქმა, ვინ არის გულისგამწყვლავლებელი. იქნებ სულაც არ დაგწყვდეს გული, ამისთანა თავისმომამბურებელ ვაჟბატონებს დიდებული გოგო რომ მისთხოვდეს. ბოლოს და ბოლოს, ვინ რას უშევებენ, არიან თავისთვის და ჩუმ-ჩუმად იქნებ ყველა მათგანი დიდებულად უსტვენდეს... რას გაუგებ! ყოველ შემთხვევაში, მე არ ვიცი.

ბოლოს როგორც იქნა, სალიც გამოჩნდა კიბეზე. მაშინვე დაბლა დავეშვი და შევეგებე. მშვენიერი ჩანდა. ნამდვილად რაღაცნაირი შავი პალტო ეცვა და ბერეტიც შავი ეხურა. საერთოდ, ქუდს იშვიათად იხურავს, მაგრამ ახლა ეს ბერეტი ძალიან უხდებოდა. სასაცილო ის იყო, რომ თვალი მოვჰკარი თუ არა, მაშინვე გადავწყვიტე, ცოლად შევირთავ-მეთქი. გიყი ვარ, აბა რა. არც კი მომწონდა მაინცადამაინც და უცებ ცოლად შერთვა არ გადავწყვიტე! ნამდვილად გიყი ვარ, ვაღიარებ!

— ჰოლდენ! როგორ გამეხარდა შენი ნახვა. მთელი საუკუნე აღარ მინახიხარ! — იმნაირი როხროხა ხმა ჰქონდა, რომ ცოტათი შეგრცხვებოდა კიდევ გარეშე ხალხისა. იმას კი არაფერი აკლდებოდა, ისეთი ლამაზი იყო, მაგრამ მაინც ჩამწყვეტდა ხოლმე გულს.

— შეც ძალიან გამეხარდა შენი ნახვა, — მართლაც გამეხარდა, — რასა იქ, როგორა ხარ? — ვუთხარი მე.

— დიდებულად. დაეგვიანე, არა? არა-მეთქი, ვუთხარი, მაგრამ ათი წუთი მართლაც დაეგვიანა. რა მოხდა მერე! მთელი ეს კარიკატურები, „სა-

ტურნდები ივნიგ პოსტი“ რომ გეცდევს ხოლმე — ბიჭები რომ ეჩვენებოდნენ კუთხეში და დაგვიანებულნი — გრგობის მოლოდინში ცხვირი ჩამოუშვიათ — თავიდან ბოლომდე მიქარვია. გოგო იყოს ლამაზი და დაგვიანებას რა თავში ვიხლი.

— ახლა კი ვიჩქაროთ, — ვთქვი მე, — ორზე და ორმოცზე იწყება.

დავეშვით კიბეზე და ტაქსის გაჩერებასთან გავედით.

— რაზე მივდივართ? — მკითხა მან.

— არ ვიცი. ლანტები თამაშობენ. სხვაგან ვერ ვიშოვებ ბილეთები.

— ლანტები! რა დიდებულია!..

აკი გითხარით, ლანტების გაგონებაზე გაგიყვება-მეთქი.

თეატრში მისვლამდე, ტაქსში რამდენჯერმე ვაკოცეთ ერთმანეთს. ჯერ უარზე იყო, იმიტომ რომ ტუჩები ჰქონდა წათხიანილი, მაგრამ მე რას დამიდგებოდა, ვაცთუნე! ორჯერ ისე დაამუხრუჭა მანქანა ვადასასვლელზე, ლამის ძირს გაიშხლართე. ეს ოხერი შოფრები, კი არ უყურებენ, სად მიდიან, რას შერებიან. ახლა ჩემი სიგიჟეც ნახეთ. ჩახტებული რომ მყავს და ცოტათი შევეუშვი ხელი, მიყვარხარ-მეთქი, ვეუბნები. ტყუილი ვუთხარი, რაღა თქმა უნდა, მაგრამ იმ წუთას მართლაც ასე მეგონა. გიყი ვარ. ღმერთმანი, ნამდვილი გიყი ვარ.

— ო, ჩემო ძვირფასო, მეც მიყვარხარ, — თქვა მან და სული არც კი მოუთქვამს ისე დასძინა, — ოღონდ სიტყვა მომეცი, რომ თმას გაღშეგებ. ასე მოკლედ ახლა აღარაფერ იკრეკავს. ამისთანა მშვენიერი თმა მაინც არ გქონდეს!

მშვენიერი თმა! მომსპო კაცი.

არც ისეთი ცუდი გამოდგა ეს სპექტაკლი, აღრე ნახული სპექტაკლების მიხედვით რომ ვეარაუდობდი. თუმცა მაინც საძაგლობა იყო. ერთი ცოლ-ქმრის ამბავი გვაჩვენეს. ბარე ათასი წელი ეცხოვრათ ერთად. დასაწყისში ახალგაზრდები არიან. ქალის მშობლებს არ უნდათ, ამ ბიჭს მიათხოვონ შეილი, მაგრამ მაინც თავისას გაიტანს გოგო. მერე თანდათანობით ბერდებიან და ბერდებიან. ქმარი ომში მიდის, ქალს კი ერთი



ლოთი ძმა ჰყავს. მაინც დამინც ვერ და-
 მინტერესა. ეგეც მე ვიდარდო, ოჯახ-
 ში ვინმე მოუკვდებათ თუ რა დაემართე-
 ბათ?! მსახიობები დადიოდნენ სცენაზე
 და მეტი არაფერი. ცოლ-ქმარი კარგები
 იყვნენ — ჯუჯამაზილებიც და ყველა-
 ფერი — მაგრამ იმდენად ვერც იმათ და-
 მინტერესეს. ისე დაიწყო და გათავდა
 სპექტაკლი, რომ სულ ჩაის თუ რალაც
 ხორბას სვამდნენ. რამდენჯერაც ახა-
 დეს ფარდა — ან მსახურს შემოაქვს
 ჩაი, ან ცოლი უსხამს ვინმეს. წარამარა
 შემოდინა და გადიან. თავბრუ დაგეს-
 ხმის, ამდენ ადგომა-დაჯდომას რომ
 უყურებ. აღფრედ ლანტი და ლან
 ფონტანი მოხუცი ცოლ-ქმრის როლში
 გამოდიოდნენ, და ძალიან კარგებიც
 იყვნენ, მაგრამ მე დიდად არ მომწონე-
 ბია. თუმცა აკი ვამბობ, ვერაფერ ვერ
 შეეღრებოდა. არც ჩვეულებრივ ხალხ-
 სა ჰგავდნენ და არც მსახიობებს. ვერ
 გამომიტყვამს. ისე თამაშობდნენ, რომ
 ეტყობოდა შეგნებული ჰქონდათ, რა
 ბრწყინვალე მსახიობებიც არიან. განა
 კარგები არ იყვნენ — საქმეც ის არის.
 მეტისმეტად კარგები იყვნენ. ჯერ
 ერთს არ დაემთავრებინა სიტყვა, რომ
 ახლა მეორე მივარდებოდა და სხვა-
 სხუთით მიიყრიდა სათქმელს. ნამდვი-
 ლი ხალხის ლაპარაკსა ჰგავდა — ერთ-
 მანეთს აღარ აცლიდნენ. უბედურება
 ის იყო, რომ მეტისმეტად ემსგავსე-
 ბოდნენ ხალხს, სულ პირში სწვდე-
 ბოდნენ ხოლმე ერთმანეთს. ცოტათი იმ
 ერნის ჩამოგავდნენ, გრინვიჩ-ვილეჯში
 პიანინოზე რომ უკრავს. მეტი ის მე-
 ტად კარგად რომ აკეთებ რამეს, თუ
 ამასთან მუდმივი კონტროლიც არ გაუ-
 წიე თავს. ცოტა სხვაგვარად გამოგივა.
 გამოსაჩინად. და ეს უკვე აღარ ვარგა.
 მაგრამ მთელს სპექტაკლში მაინც ის
 ორი გამოირჩეოდა — ლანტებზე მო-
 გახსენებთ — ეტყობოდათ, რომ ტერის
 ამოძრავებდნენ. რაც მართალია, მარ-
 თალია.

პირველი მოქმედების შემდეგ სხვა
 ვაგებატონებთან ერთად ჩვენც პაპირო-
 სის მოსაწვევად გავედით. აბა იქ უნდა

შეგებოდათ. თქვენს დღეში არ გეჩენე-
 ბათ ნახული იმდენი მანქანა-ტრანსპორტი-
 ბაქოს კვამლში გახვეულან და ნამდვილად
 ლაპარაკობენ პიესასზე, რათა ყველამ
 გაიგონოს და მიხედეს, რა ჯუჯისკოლო-
 ფებიც არიან. ერთი ბითური კინო-მსა-
 ხიობი იღვა-ჩვენს გვერდით, ისიც პაპი-
 როსს აბოლებდა. გვარი არ მახსოვს,
 მაგრამ საომარ ფილმებში მუდამ ერთი
 როლი აქვს: ზედ ბრძოლის დაწყების
 წინ ვაგაკობა უმცყუნებს და სილაჩ-
 რეს ამვლავნებს. ქერა გოგო ახლდა.
 ღმერთვეით გოგო. თავი ისე ეჭირათ,
 თითქოს ამქვეყნიური დიდება მოყირ-
 ქებული ჰქონოდათ, ეს ბიჭი თითქოს
 არც კი ამჩნევდა, რომ ხალხი მას შეჰ-
 ყურებდა. თავმდაბალი გახლდათ! პირ
 რა სასაცილო იყო! სალის ბევრი არ
 ულაპარაკენია, შიგადაშიგ წამოისროდა:
 ხოლმე ლანტების ქებას: ლაპარაკის
 თავი სადღა ჰქონდა, სულ იმანქებოდა
 და იგრინებოდა. უცებ, ფოიეს იქითა
 მხარეს ვილაც კობტა-პრუწას მოკვრა
 თვალი, ძველ ნაცნობს. თავისფერი
 კოსტუმში ეცვა იმ ვაგებატონს და უჯ-
 რულა ფილმები. დიდი ვინმე კი ბრძან-
 დება. არისტოკრატი. კედელს მიჰყუდე-
 ბოდა და უღმერთოდ ქაჩავდა პაპი-
 როსს. შეხედავდი, გული აგვრეოდა.
 სალი კი წარამარა იმეორებს:

— სადღაც კი ვავიციანი ეს ბიჭი.
 ასე იცოდა ხოლმე — საცა არ უნდა
 წაგეყვანა, უსათუოდ გადაეყრებოდა
 ვინმე ნაცნობს, ან მოეჩვენებოდა. ნაც-
 ნობიო. ისე დაიყინა, რომ თავი მომა-
 ბეზრა და ბოლოს ვუთხარი.

— თუკი ასე იცნობ, რატომ არ მიხ-
 ვალ და გულიანად არ გადააკონინი?! გაუ-
 ეხარდება.

საშინლად აიტყცია, ასე რომ ვუთხა-
 რი. ბოლოს, როგორც იქნა მენიშნაიმ
 კობტა-პრუწამ, მოვიდა და გამარჯობა
 უთხრა. უნდა გენახათ, როგორ მივსალა-
 მენ ერთმანეთს. ოცნა წლის უნახვევებ
 გეგონებოდათ. პატარაობისას ერთ ამა-
 ზანაში უბანავით მოკრძალებოდა. დიდ
 დოსტები არ აღმოჩნდნენ. გული აგვრ-
 რეოდათ. სასაცილო ცინის იყო, რომ

სულ ერთხელ შეხედნენ ალბათ ერთმანეთს, რომელიმე ბითურულ საღამოზე. სიხარულის დორბლები რომ გადმოყარეს, სალიმ მეც გამაცნო. ჯორჯი ერქვა—გვარი აღარ მახსოვს—ენდოვერში სწავლობდა. დიდი ვინმე კი ბრძანებულა! ერთი უნდა შეგებებდათ, სალიმ რომ ჰკითხა, პიესა როგორ მოგწონსო. ესეც ერთ-ერთი იმ ვაჟბატონთაგანი გამოდგა, დიდის ამბით რომ მოემზადებოდა პასუხის გასაცემად და ადგილს გაითავისუფლებენ ირველივ. ერთი ნაბიჯით უკან დაიხია და ვიღაც ქალს პირდაპირ ფეხზე არ შეადგა საწყაის ალბათ სულ დაუჩეჩქვა თითები. თვითონ პიესა შედევრი ვერ არისო, ამოშაქრა, მაგრამ ლანტები, რა თქმა უნდა, ნამდვილი ანგელოზები არიანო. ანგელოზებიო! ეშმაკმა დალაზეროს. ანგელოზები! არ მომსპო კაცი! მერე მოდგნენ და თუკი ვინმე ჰყოლიათ საერთო ნაცნობი, ყველა ასხენეს. ამისთანა სულელური ლაქლაქი ჩემს დღეში არ მომისმენია. სხაბასხუბით ასახელებდნენ სხვადასხვა ქალაქს და მერე იქ მცხოვრებ ნაცნობებს იხსენებდნენ. ლამის გული ამერიო, მანამ მოქმედება დაიწყებოდა. არ გეხუმრებით. მეორე შესვვენებაზე ისევ არ განაახლეს თავიანთი გულისამრევი ლაპარაკი! სულ ახალ-ახალი ქალაქები გაიხსენეს, სადაც სხვა მათი ნაცნობები ცხოვრობდნენ. მაგრამ ყველაზე დიდი საშინელება ის იყო, რომ ამ კობტა-პრუწა ვაჟბატონს ხმაც ისეთი მიკნავებულ-მინაზებული აღმჩაჩნდა, მეტისმეტად გადაღლილი და სნობისტური. ქალივით წრაპინებდა. გოგოს წართმევასაც კი არ მოერიდა ეს ნაბიჯვარი. ერთი პირობა ვიფიქრე, ალბათ ტაქსში ჩავგვიჯდება და გამოგვყვება-მეთქი, რადგან მთელი ორი კვარტალი ფეხით გამოგვყვა სპექტაკლის დამთავრების შემდეგ. მაგრამ მასავით კობტა-პრუწებს უნდა შეხედროდა, კოკტილის დასალეფად შევიპირეო, თქვა. წარმოვიდგინე, როგორ სხედან სადმე ბარში, ბითურულ უჯრულა ქილეტებში გამორწყებილან და თავიანთი გადალი-

ლი სნობისტური ხმით სპექტაკლებს, წიგნებსა და ქალებს აკრიტიკებენ, მომსპეს და გამათავებს ამ ვაჟბატონებმა.

სალიც კი შემეზიზნა, ტაქსში რომ ჩავსხედით: მთელი ათი საათი რანაირად უსმინა იმ კოკობზიკა ენდოვერულ ნაბიჯვარს! ვიფიქრე, ახლავე შინ მივიყვან-მეთქი — მივიყვანდი კიდეც — მაგრამ უცებ შეუბნება:

— დიდებული აზრი მომივიდა! — სულ ასეთი დიდებული აზრები არ მოსდიოდა! — მოიხედე, — მითხრა მან, — შინ რა დროს უნდა მიხვიდე სადილისთვის? ძალიან ხომ არ გეჩქარება? განსაზღვრულ დროს მიდინარ ხოლმე?

— მე? არა. როცა მინდა, მაშინ მივალ. — პოი ბიჭო, ამაზე მართალი ჩემს დღეში არაფერი მითქვამს. — რა იყო?

— რადიო-სიტიში წავიდეთ და ვიციგურაოთ.

ამისთანა გენიალური აზრები მოსდის ყოველთვის.

— რადიო-სიტიში ვიციგურაოთ? ახლავე გინდა?

— ერთი საათით, ან ცოტა მეტით. არ გინდა? თუ არ გინდა, მაშინ...

— როდის ვითხარი, არ მინდა-მეთქი. წავიდეთ. შენ თუკი გინდა.

— შენც გინდა? თუ არ გინდა, ნუ მომერიდები. ჩემთვის სულერთია, სად წავალთ.

ამას მართლაც არ სჭირდებოდა ბევერი ჩიჩინი.

— იქ ისეთი მშვენიერი საციგურაო კაბები ქირავდება. — თქვა სალიმ. — ჯეინიტ კალცმა გამოიტანა იმ კვირია.

ამიტომაც მომასო ფეხი. ერთი სული ჰქონდა, მანამ იმ მოციცნულ კაბას ჩაიცვამდა და თავის გამოპუსკულ უკანალს გამოაჩენდა.

წავედით. ჯერ ციგურები მოგვეცეს. მერე სალიმ გამოიტანა ის პატარა ლურჯი კაბა, რომელშიაც ყველაფერი მოუჩანს ადამიანს. მოუხდა კი, რაც მართალი მართალია. თავიდანვე იცოდა, რომ მოუხდებოდა. აბა რა გგონიათ! სულ წინ მიმიძლოდა განგებ და თავის კობტა უკანალს მიბზეკდა. მართლაც კობტა

რამე იყო, რაც მართალი მართალია.

მაგრამ სასაცილო ის იყო, რომ მთელს იმ ოხერ მოედანზე ყველაზე უბადრუტი მოციგურავეები ჩვენ აღმოვჩნდით. ყველაზე უბადრუტი! ჰოი, რა დღეში ვიყავით! ისე ამოუტრიალდებოდა ხოლმე სალის კოჭები, რომ სულ ყინულზე ეხახუნებოდა. მარტო სასაცილო როდი იყო, ალბათ საშინლად სტიკოდა კიდევ. მე პირადად მტიკოდა. მტიკოდა, მკლავდა კაცს! დიდებული სანახავი კი ვიქნებოდით! მთელი უბედურება კი ის იყო, რომ იქვე, სულ ცოტა ორასი უქნარა აყუდებულიყო — საქმე არაფერი ჰქონდათ, იდგნენ და უყურებდნენ, როგორ ეცემოდა ხალხი.

— არ გინდა, შევიდეთ და რამე დავლიოთ? — ვუთხარი ბოლოს.

— ამისთანა დიდებული აზრი დღეს შენ არ მოგსვლია. — მაშინვე დამეთანხმა. მოკვდა საწყალი. მხეცობაა ამისთანა რამე. მართალი თუ გინდათ, შემეცოდა კიდევ.

წაიძვრეთ ეს ოხერი ციგურები და ბარში შევედით. აქ წინდების ამარა დაჯდებოდი, დალევდი და მოციგურავეებსაც დაინახავდი. დავსხედით თუ არა, სალიმ ხელთათმანები წაიძრო და მე სიგარეტი მივაწოდე. მაინცადამაინც ბედნიერი არ ჩანდა. ოფიციალტიც მოვიდა. ერთი კოკა-კოლა სალისთვის დავუკვეთე — მაგრამ სასმელს არ სვამდა — და ერთი სოდიანი ვისკი ჩემთვის. მაგრამ უარი მითხრა ძაღლისშვილმა და მეც კოკა-კოლა მოვატანინე. მერე ასანთის გაკვრას მოვპყვევი. ასე დამჩემდა. ზოგჯერ მომიხუსტურებს ხოლმე — ამოვიღებ ასანთს, გაკვრავ და როცა სულ დაიწვება და ხელში დაჭერა აღარ შეიძლება, საფერფლზე ვყრი ხოლმე. ნერვიულობამ იცის.

უცებ სალი მეუბნება.

— მოიხედე. წინასწარ უნდა ვიცოდდე. ჩემთან არ მოხვალ, შობის ხეს არ მომართევიანებ? ახლავ უნდა მითხრა. ეტყობოდა, კოჭების ტკივილმა გაამწარა.

— აი მოგწერე, მოვალ-მეთქი. ბარე

ოცჯერ მკითხე. მოვალ, უსიკვდილოდ მოვალ.

— დანამდვილებით მინდა, ვიცოდდე. — თქვა მან და აქეთ-იქით თვალისცეცება დაიწყო.

უცებ ასანთს თავი გაეწეებ და სალისკენ გადავიხარე. ზოგი რამე მქონდა სათქმელი.

— მოიხედე, სალი, — მივმართე მე.

— რა იყო? — ვილაც გოგოს მისმტერებოდა, იქითა კუთხეში.

— გულის მოყირპება თუ გამოგიცდია როდისმე? — ვკითხე მე, — აღარაფერი რომ არ გინდა; თუ ის არ გააკეთე, რაც გულით გწადია, ყველაფერი გებზრდება! გიყვარს, მაგალითად, სკოლა და ამისთანები?

— დიდი თავისმომაბეზრებელი კია.

— არა, მე რას გეკითხები: თუ გძულს-მეთქი. საშინელი თავისმომაბეზრებელი რომაა, ეს მეც ვიცი, მაგრამ თუ გძულს-მეთქი, აი რა მინდა გკითხო.

— სიძულვილით არა მძულს, მაგრამ რალაცნაირად...

— მე კი მძულს. ჰოი, ბიჭო, როგორა მძულს! — ვთქვი მე, — განა მარტო სკოლა. ყველაფერი მძულს. ნიუ-იორკიც მძულს. ტაქსები მძულს. მედისონ ავენიუს ავტობუსებიც მძულს — კონდუქტორები რომ მოდგებიან და ღრიალებენ, უკანა კარებიდან ჩადითო. ეს კობტა-პრუწა ვაეპატონებიცა მძულს, ლანტებს რომ ანგელოზებს ეძახიან. გარეთ რომ გინდა გამოსვლა და უსათუოდ ლიფტით რომ უნდა დაეშვა, ესეცა მძულს; ბრუკის სამკერვალოში რომ შებრძანდებიან ვაეპატონები და კოსტუმების მოზომებას აღარ ათავებენ, ესეც მძულს, ხალხი რომ მოდგება...

— რა გაყვირებს! — მითხრა სალიმ.

რა სისულელეა, სულაც არ მიყვარია.

— ახლა მანქანები! — განვაგრძე მე თითქმის ჩურჩულით, — როგორ კარგავნ კეჟუს ამ მანქანებზე. ოდნავ რომ გაიფხაქნოს, დარდით დამეები აღარა სძინავთ, სულ იმის ტრაბახში არიან — ერთი გალონი ბენზინით აშდენი და ამდენი მილი გავიარეო; მანქანის ყიდვას

ვერც კი ასწრებენ, რომ ხელად ახლა თავსატეხი უნდებათ—როგორმე უახლეს გამოშვებაზე გადაგვაცვლიყვნო. მე კი ძველი მანქანებიც არ მიყვარს. სულაც არ მეპიტნავება. ცხენი მირჩევნია. ცხენს ადამიანური რაღაც მინც აქვს. ცხენს, ბოლოს და ბოლოს...

— ნეტა რას ლაპარაკობ!.. რას მივდმოვლები...

— იცი რა გითხრა — მივმართე მე,— შენ რომ არ იყო, მე ახლა ნიუ-იორკში არ ვიქნებოდი. შენ რომ არ მახლდე თან, ჯანდაბაში გადავიქარგებოდი. ტყეში გავეარდებოდი, ან სადმე ოხრობაში. შენ მიჰყვარ, შენ გამო ვარ აქა.

— რა კარგი ხარ! — თქვა მან. მაგრამ ხელადვე შეატყობდი, რომ საუბრის შეცვლა უნდოდა.

— ერთი, ვაჟების სკოლაში უნდა შეგიყვანონ და მაშინ ნახავ. აბა სინჯე, — ვუთხარი მე, — სულ თვალთმაქცეობით არის გატენილი, სწავლითაც იმიტომ სწავლობენ, რომ ცოტა გამოიქეჩონ და ერთ მშვენიერ დღეს ის ოხერი კაილაკი შეიძინონ. დიდის ამბით რომ გარწმუნებენ — გინდა წაავოს ჩვენმა გუნდმა, გინდა მოიგოს, ჩვენთვის სულერთია, არას ვინაღვლებთო! და მთელი დღეები ცარიელი ყბედობა — გოგობზე, დაღევაზე, ხვეწა-კოცნაზე. ყველას თავისი ბინძური ზანდა ჰყავს და იმათთან ტრიალებს. კალათბურთელები ცალკე დაძრწიან, კათოლიკები — ცალკე; ეს დაწყველილი ინტელექტუალისტები — ცალკე, ბრიჯის მოთამაშეებიც თავისთვის არიან, იმ ბითურულ „წიგნის ყოველთფიური კლუბის“ მკითხველები კი ცალკე მიიწევენ. ძალიანაც რომ მოინდომო, წესიერად გამოლაპარაკება...

— კარგი ერთი, აბა რას ამბობ! — შემაწყვეტინა სალიმ, — ბიჭები იმდენ რამეს სწავლობენ ხოლმე სკოლაში!..

— გეთანხმები! გეთანხმები, რომ ზოგი მართლაც ბევრ რამეს სწავლობს. მაგრამ მე რა ვისწავლე? ჰა? ამას მოგახსენებდი. სწორედ ეს მაწუხებდა. იოტის ოდენა არაფერი მისწავლია. ცუდ-

ად არის ჩემი საქმე. ძალიან ცუდად.

— მართლაც ცუდად არის. უცებ რაღაცამ გამჭრა თავში.

— მოიხედე, — ვუთხარი მე, — რაღაც მოვიფიქრე. არ გინდა აქაურობას მოვშორდეთ? ჰა, რას იტყვი? გრინვიჩ-ვილუჯში ერთ ბიჭს ვიცნობ, მანქანას გვათხოვებს ორიოდე კვირით, ერთად ესწავლობდით სკოლაში, ათი დოლარი ვასესხე, ჯერაც არ გადაუხდია. იცი რა ვქნათ, ავდგეთ და ხვალ დილითვე მასაჩუსეტისსაყენ გავსწიოთ, იქიდან ვერმონტს ჩავალთ, სულ მოვივლით იქაურობას. დიდებული ადგილებია, — რაც უფრო მეტს ვფიქრობდი, მით უფრო ვლეღავდი და ვლეღავდი. ის კა არა და სალისკენ მივიწიე და ხელში ვწვდი. შტერი ვარ, აბა რა ვარ! — არ გეხუმრები, — განვაგრძე მე, — ასოთხმოც დოლარამდე ფული მაქვს ბანკში. დილით, გააღებენ თუ არა, მივალ და გამოვიტან, მერე იმ ბიჭს გავუაროთ და მანქანა გამოვართვათ. არ გეხუმრები. მანამ ფული გაგვითავდებოდეს, ვიყოთ ასე, საზაფხულო კარვებში ვიცხოვროთ: ფული რომ გაგვითავდებდა, სადმე სამსახურს ვიშოვი, დაესახლდეთ მდინარის პირას, უფრო მოგვიანებით დაეკორწინდებით კიდევ და ყველაფერი. ზამთარი რომ დადგება, შეშას მე თვითონ დაეჩეხავ. ღმერთივით მოვეწყობით. დამიჯერე. რას იტყვი? გამოშვები? გაბედე.

— რას ამბობ, როგორ იქნება! — ხმაში წყენა შევატყვე.

— ვითომ რაო? რატომაც არა!

— ნუ მიყვირი. თუ შეიძლებოდეს, — მითხრა მან. რა სისულელეა. ყვირილი არც მიფიქრია.

— რატომ? რატომ არა?

— იმიტომ, რომ არ შეიძლება. მორჩა და გათავდა. ჯერ ერთი, პატარები ვართ. ფული რომ გაგვითავდებდა და სამუშაოსაც ვეღარ იშოვი, მაშინ რა უნდა ვქნათ? ამას რატომ არ ფიქრობ?! ხომ დაეწყადით მშვირები! ეგ ისეთი ფანტაზიაა, რომ არც კი ღირს..

— სადაური ფანტაზიაა! სამსახურს

როგორ ვერ ვიშოვი. შენ ნუ გეშინია, მკაცრი დარდი ნუ შეგაწუხებს. რა მოგივიდა? არ გინდა გამოიყვე? თუ არ გინდა, ეგვე მითხარო.

— განა მაგას ვამბობ! სულაც არა,— მითხრა სალიმ. მაგრამ უკვე შეეცაბე, რომ შემძულდა,—რა გაჩქარებს, მაგისთანებლისთვის ქვეყნის დრო გვექნება. ჯერ კოლეჯში შედი, მერე, ვნახოთ. თუ ვიქორწინებთ... გასასეირნებელი ადგილების მეტი რა არის. შენ ჯერ...

— არა. არსადაც არ წავალთ. არც გასასეირნებელი ადგილებია და არც არაფერი. ყველაფერი შეიცვლება, — ვუთხარი მე. ისევ ძაღლის გუნებაზე დავექვი.

— რაო? — ჩამეკითხა, — ვერაფერი ვერ გავიგონე. ხან მიყვირო, ხან კი...

— არა-მეთქი! კოლეჯში რომ შევალ, აღარავითარი გასასეირნებელი ადგილები აღარ იქნება. კარგად დაუფიქრდი. მაშინ ყველაფერი შეიცვლება. უნდა ავიკიდოთ ჩემოდნები და ბარგი-ბარხანა და ლიფტით უნდა დავეშვათ. ყველას, უნდა დავურეკოთ და გამოვემშვიდობოთ; მერე საცა არ მივალთ, ყოველი სასტუმროდან ღია ბარათები უნდა ვგზავნოთ. მე სამსახურში უნდა მოვეწყო სადმე და ფულები ვხვეტო. ან მანქანით ვივლი სამსახურში ან მეღისონ ავნიუს ავტობუსით, ვაზეთებს ვიკითხავ, სულ ბრიჯის თამაშში ვიქნები გართული, საღამოობით კი კინოებში ვივლი. რაც ბითურული მოკლემეტრაჟიანი ფილმები და ქრონიკები გამოვა, ყველაფერს ვნახავ. ქრონიკები. ღმერთო დიდებულო. ჯერ დოღს აჩვენებენ, მერე შიმპანზეს შარვალს ჩააცმევენ და ველოსიპედზე შესვამენ. არა, ყველაფერი შეიცვლება. შენ კი არ გესმის, რას გეუბნები.

— იქნებ მართლაც არ მესმოდეს. ან იქნებ შენ თვითონ არ გესმოდეს, — მითხრა სალიმ. უკვე ვეღარ ვიტანდით ერთმანეთს. ამჟამა იყო, რომ მასთან სერიოზულ ლაპარაკს აზრი აღარ ჰქონდა. ჩემს თავზე ვბრაზდებოდი, რატომ წამოვიწყე-მეთქი.

— წადი ერთი შენი... — ვუთხარი მე. პოი ბიჭო, გაწიწმადე! მაგრამ რა გაწიწმადე. ვიცი, რომ დავაშავე, არ უნდა მეთქვა, არც ვიტყოდი, მაგრამ რომ აღარ მომეშვა! გოგოებთან ჩემს დღეში არ დამცდენია ამისთანა გინება. პოი, ბიჭო, რა გაწიწმადე! გადავიქაჩე და მოვეყვი ბოდიშებს, მაგრამ ვინ მოგისმინა. ის კი არა და, ტირილიც ამოუშვა. ცოტა არ იყოს შეეცბი — ვაი თუ ადგეს და ყველაფერი მამამისს ჩაუკაკლოს-მეთქი. მამამისი ერთი ბრუნუნა ნაბიჭვარი იყო, ჩემზე მაინცადამაინც არ ამოსდიოდა მზე, ძალიან ხმაურიანიო, სალისთვის უთქვამს ერთხელ.

— მაპატიე, ნუ მიწყენ, — აღარ ვეშევი სალის.

— გაპატიო! გაპატიო! ჰმ, რა სასაცილოა! — ისევ ტიროდა, და ერთბაშად გული მეტკისა, რატომ შევავინემეთქი.

— წამოდი, შინ ვაგაცილებ. არ გეხუმრები.

— მადლობელი ვარ. თვითონაც გავიგნებ გზას. მართლაც გიყი ყოფილხარ, თუ იმას ფიქრობ, რომ სახლამდე მიგაცილებინებ თავს. მთელს ჩემს სიცოცხლეში არც ერთ ბიჭს არ უკადრებია ჩემთვის ამისთანა სიტყვები.

ძალიან სასაცილო კი იყო, რომ დაუფიქრდეს კაცი, და უცებ ისეთი რამე გავაკეთე, რაც არ უნდა გამეკეთებინა. გამეცინა. მაგრამ შტრისას, ისეთი როზროზა და შტერული სიცილი მაქვს. კინოში ან სადმე რომ ვიჯდე ჩემივე თავის უკან, უსათუოდ გადავიწეოდი წინ და ჩემს თავს ვეტყოდი, გეყოფა, მოკეტე-მეთქი. ამან კიდევ უფრო გააცოფა სალი.

ერთხანს ასე ვუტრიალე და ვუბოდიშე, მაგრამ არ გატყდა. თავიდან მომწყდოდი, დაიქინა. ბოლოს მართლაც მოვშორდი. ჩემი ფეხსაცმელები და ტანსაცმელი გამოვიტანე და წამოვედი. მარტოკა მივატოვე. არ უნდა მიმეტოვებინა, მაგრამ ყელში ამომივიდა.

მართალი თუ გინდათ, ისიც კი არ ვიცი, რაში დამჭირდა მთელი ეს ლაპა-

რაკი. რას წამოვიწყე მასახულებსა და ვერმონტში გამგზავრების ამბავი. აქეთ რომ შემომხვეწნოდა, მაშინაც არ წაიყვანდი. ანკი ვინ წაიყვანდა. მაგრამ ყველაზე უფრო დიდი საშინელება ის იყო, რომ მართლაც გულით ვთხოვე, წავიდეთ-მეთქი. აი ეს არის ყველაზე უფრო საშინელი. გიცი ვარ ნამდვილად.

18

საციგურაო მოედნიდან რომ წამოვედი, შიშშილი ვიგარძენი. ბუფეტში შევეხვეი და შევიცარული ყველის სანდვიჩი და სუფლე გეახელით, მერე სატელეფონო ჯიხურში შევედი. ერთს კიდევ დავურეკავ ჯეინს და გავიგებ, შინ არის თუ არა-მეთქი. მთელი საღამო თავისუფალი ვიყავი და ვიფიქრე. მოდი დავურეკავ, შინ თუ დამიხვდა, ან საცეკვაოდ წავიყვან ან სხვაგან საღამომეთქი. რამდენი ხანია ვიცნობდი და ჯერაც არ მეცეკვა მასთან. ისე, ერთხელ კი ვნახე მისი ცეკვა. ძალიან კარგი მოცეკვავე ჩანდა. ეს იყო ოთხ ივლისის, კლუბში. მაშინ იმდენად დაახლოებული არა ვყოფილვარ და აღარ ჩამოვამორე თავის ბიჭს. ერთ საშინელ ტიპს ახლდა — ელ პაიკს, ჩოუტის სტუდენტს. არც იმას ვიცნობდი ზეირიანად, მაგრამ სულ საცურაო აუზის მახლობლად წრიალებდა და იქა ვხვდავდი. რაღაცნაირი თეთრი ნეილონის საცურაო ტრუსიკი ეცვა და მუდამ კოშკურიდან ხტებოდა ხოლმე. დილიდან საღამომდე სულ ასე ხტებოდა, რაღაც იდიოტური მანერით. მეტი არც არაფერი შეეძლო, მაგრამ თავი ბრწყინვალე მოცურავედ მოჰქონდა. ცარიელა კუნთები და არც ერთი ნამცეცი ტვინი! ერთი სიტყვით, ჯეინი მასთან ცეკვავედა იმ საღამოს. ვერ გავიგე კი რატომ. ვერასდიდებით ვერ მივხვდი. მერე, როცა დავუახლოვდი, ვკითხე, ელ პაიკისთანა კუდაბზიკა ნაბიჭვართან რას დადიხარ-მეთქი. კუდაბზიკა სულაც არ არისო, მითხრა. პირიქით, არასრულ-

ფასოვნების კომპლექსი აქვსო * ეტყობოდა, რომ ეცოდებოდა, არც მალე ვადა ამას. ნამდვილად უცოდებოდა, ახირებული ხალხია ეს გოგოები. ვინმე ოხერი ნაბიჭვარი თუ უხსენე — თუნდა მთლად გლახაკი იყოს, თუნდა მეტისმეტად ცხვირაბზეკილი — რამდენჯერაც არ უნდა უხსენო სულ იმას გაიძახიან, არასრულფასოვნების კომპლექსი აქვსო. იქნებ მართალიც იყოს, მაგრამ ეს რას უშველის — ნაბიჭვარი მაინც ნაბიჭვრადვე რჩება. გოგოები! ვერასდიდებით ვერ გაუგებ, რას ფიქრობენ. ერთხელ რობერტა უოლშის ოთახის ამხანაგი გავაცანი ერთ ჩემს მეგობარს, ბობ რობინზონს. იმას კი მართლაც ჰქონდა ეს საკუთარი თავის დაუფასებლობა. მშობლები ერცხვინებოდა, იმიტომ რომ სულ ასე ლაპარაკობდა მისი დედა და მამა — „მავას უნდათ“, „იმას უნდათ“ და ამისთანა სისულელეებს. თან მდიდრებიც ვერ იყვნენ მაინცადამაინც. მაგრამ თვითონ არ ყოფილა ურიგო ყმაწვილი. პირიქით, ძალიან კარგი ბიჭი იყო. რობერტა უოლშის ამხანაგს კი სულაც არ მოუვიდა თვალში, იბლიძებო, რობერტასთვის ეთქვა. რატომ, არ იცითხავთ? იმიტომ რომ, ბიჭს შემთხვევით წამოცდენია, სადისკუსიო გუნდის კაპიტანი ვარო. ერთი ბეწო იაღლიში და იმ წუთში — იბლიძებო, მიაკერა. მთელი უბედურება ის არის, რომ ბიჭი თუ მოსწონთ გოგოებს, რავინდა ნაბუშარი იყოს, არასრულფასოვნების კომპლექსი აქვსო, ამბობენ, ხოლო ერთხელ თუ ითვალისწინეს, ღმერთივით ბიჭიც რომ იყოს, არასრულფასოვანიც და ყველაფერი, მაინც ცხვირსა ბზეკსო, იტყვიან.

ერთი სიტყვით, კიდევ დავურეკე ჯეინს, მაგრამ არავინ მიპასუხა და იძულებული გავხდი, მილი დამეკიდა. მერე

* An inferiority complex — ისეთი ფიქრების, განცდებისა და ემოციების კომპლექსი, როცა ადამიანს თავი სხვებზე უფრო დაბლა მდგომად და უძლურად წარმოუდგენია და იმიტომ ყველაფერში გაუბედავია. არც ცდილობს სხვას გაუტოლდეს და თავისი პიროვნული უფლებებით ისარგებლოს. ქართულ სამედიცინო ტერმინოლოგიაში ეს იხსენიება „უსაყმარისობის კომპლექსის“ სახელწოდებით. (მოთარგმნელის შენიშვნა).

უბის წიგნაკი გავშალე და მისამართები გადავათვალიერე, ვინ ოხრობასთან შეიძლება საღამოს გატარება-მეთქი. მაგრამ უბედურება ის იყო, რომ სულ სამი ნომერი მეწერა შიგ: ჯეინისა, მისტერ ანტონისა — ეს იყო ჩემი მასწავლებელი ელქტონ-ჰილში — და მამაჩემის სამსახურის ტელეფონი. მაიწყდება ხოლმე ნომრების ჩაწერა. ბოლოს ავდექი და კარლ ლიუსს დავურეკე. ამ ბიჭმა ჩემი იქიდან წამოსვლის შემდეგ დაამთავრა ჰუტონის სასწავლებელი. ჩემზე სამი წლით უფროსი იქნებოდა, და დიდად არც მყვარებია, მაგრამ ძალიან ჰკვიანი იყო — მთელს ჰუტონში ყველაზე კარგ მოწაფედ ითვლებოდა — და ვიფიქრე, იქნებ სადილზე დამეწვიოს და ცოტა ჰკვიანურ რამეს ვილაპარაკებთ-მეთქი. საინტერესო ამბების მოყოლა იცოდა ზოგჯერ. ერთი სიტყვით, დავურეკე. კოლუმბიის უნივერსიტეტში სწავლობდა, მაგრამ 65-ე ქუჩაზე ცხოვრობდა და ვიცოდი, რომ ახლა შინ იქნებოდა. სადილად არა მცალიაო, მითხრა, ათ საათზე კი, თუ გინდა, უიყერ ბარში მოდი, 54-ზე, რამე დავლითო. ეტყობოდა, ძალიან გაუკვირდა, ჩემი ხმის გავონება, იმიტომ, რომ ერთხელ გასიებული მანჭია დავუძახე.

ათ საათამდე სადმე ხომ უნდა მომეკლა დრო, და მეც რადიო სიტისკენ გავწიე, კინოს საყურებლად. ამაზე დიდი საშინელება რა უნდა გამეკეთებინა, მაგრამ იქვე ახლოს იყო, და ბევრი ფიქრისა და რჩევის თავიც აღარ მქონია.

მე რომ მივედი, დივერტისმენტი უკვე დაეწყოთ. როკეტის მოცეკვავეები სასაცილოდ იმანჭებოდნენ — ხომ გინახავთ როგორ ცეკვავენ ხოლმე, რომ ჩამწკრივდებიან და ერთმანეთს წელზე შემოხვევენ ხელს. მაყურებლები შეშლილებივით უკრავდნენ ტაშს. ჩემს უკან ერთი ტიპი იჯდა, წარამარა ამას ჩასჩიჩინებდა თავის ცოლს: „იცი ეს რა არის? უდიდესი სიზუსტით იკრავენ“. მომსპო კაცი! ცეკვას რომ მორჩნენ, ერთი სმოკინგიანი ვაებატონი გამოხრივინდა გორგოლაკებით, დახრივი-

ნებდა სცენაზე, პაწაწინა მაგიდების ქვეშ თითქოს რაღაცას დაეძებდა და თან ოხუნჯობდა. ძალიან მარტოედა დასრიალებდა და ყველაფერი, მაგრამ გემო მიანიც ვერ ჩავატანე, რადგან წარმოვიდგინე, რამდენს იწვალებდა ამის ვარჯიშში. სისულელე იყო. საერთოდ, ვატყობდი, რომ გუნებაზე ვერ ვიყავი. ამ ვაებატონს შემდეგ საშობაო წარმოდგენა გვაჩვენეს; აი, ყოველწლიურად რომ მართავენ ხოლმე რადიო სტიში. გამოლაგდნენ და გამოლაგდნენ ყუთებიდან ანგელოზები. ვილაცხებმა ჯვარცმა გამოასვენეს, სცენაზე დაატარებდნენ და ყველანი ერთად — ბარე ათასი კაცი — მღეროდა: „ძოდით, მოგროვდით მორწმუნეო!“ შეშლილებივით ბლაოდნენ. დიდ ამბავში იყვნენ. ვიცი, რომ ეს წმინდა რელიგიურ ცერემონიად არის მიჩნეული და ძალიანაც მოსწონთ, მაგრამ ლეთის წინაშე, მე ვერც რელიგიურს ვხედავ მასში რამეს და ვერც მოსაწონს; სადაური რელიგია — ხროვა-ხროვად დაჯლიგინობენ მსახიობები სცენაზე და ჯვარცმას დაატრევენ! როცა ყველაფერს მორჩნენ და კვლავ თავიანთი ყუთებისაკენ დაიძრნენ, ზედვე ეტყობოდათ, რომ ერთი სული ჰქონდათ, მანამ ადამიანურად ჩამოჯდებოდნენ და პაპიროსს გააბოლებდნენ. შარშანაც ვნახე ეს, სალი ჰეისთან ერთად, და სალი ალტაცებული გაიძახოდა, რა დიდებული რამეაო, კოსტუმებიც მოსწონდა და ყველაფერი. მე ვუთხარი, ქრისტეს რომ ენახა ეს უბადრუკი კოსტუმები და საერთოდ რაც აქ ხდება, საწყალს ალბათ გული აერეოდა-მეთქი. შენ ლეთისმგმობელი და ათეისტი ხარო, სალიმ მითხრა. ალბათ, ვარ კიდევ. ერთი რამე კი მართლაც მოეწონებოდა იესოს — დიდ დოლზე დამკვრელი. რვა წლის ვიქნებოდი, პირველად რომ ვნახე ის ბიჭი და მას შემდეგ სულ მახსოვს. მშობლები რომ წავვიყვანდნენ ხოლმე მე და ელის, ჩვენ წინ გადაესხდებოდით, ორკესტრს მიუუახლოვდებოდით და იმ ბიჭს ვუყურებდით. იმისთანა დოლზე დამკვრელა

ჩემს სიცოცხლეში არ მინახავს. მართალია, მთელი იმ დროის განმავლობაში სულ ერთი-ორჯერ უწევს დოღზე დაბრახუნება, მაგრამ უქმად მჯდომსაც სულ არ ეტყობა მოწყენა. სამაგიეროდ, მისი ჯერი რომ დადგება, ისე გემრიელად და ლაზათიანად დაუკრავს!.. სახეზედაც შეატყობ, რა ვაფაციცებით უკრავს. ერთხელ, ვაშინგტონში რომ წაგვიყვანა მამაჩემმა, ელიმ იმ ბიჭს ღია ბარათი გამოუგზავნა, მაგრამ სანაძღუოს ჩამოვალ, რომ არც მიუღია. მაშინვე ვგრძნობდით, რომ მისამართი არ იყო სწორი.

გათავდა საშობაო წარმოდგენა და ის ოხერი კინოც დაიწყო. ისეთი საძაგელი რაზე იყო, თვალი ვეღარ მოვამორე. ერთი ინგლისელია, ალექსი ჰქვია, გვარი არ მახსოვს, ომში წავა და ჰოსპიტალში მებსიერებას დაჰკარავს. გამოვა ჰოსპიტლიდან, ხელში ჯოხი უქირავს, საცოდავად მოჩლახუნობს, მთელს ლონდონს შემოივლის, მაგრამ თავისი ვინაობა არ იცის! სინამდვილეში ჰერცოგია, მაგრამ არ ახსოვს და რა ქნას. მერე უცებ ერთ უბრალო, შეუხედავ ალალ გოგოს გადაეყრება. ავტობუსში აღის ის გოგო და ქარი ჭედს მოსტაცებს. კაცი წააქვებს ჭედს ხელს და მისცემს. ავლენ ავტობუსში, დასხდებიან და ჩარლზ დიკენსზე გააბამენ საუბარს. ორივეს საყვარელი მწერალი აღმოჩნდება. ის კი არა და, ამ კაცს თურმე მუდამ თან დაჰქვს „ოლივერ ტვისტი“. ასევე გოგოსაც. ცოტას გაწყდა, გული არ ამერია. მოკლედ, იქვე შეუყვარდებით ერთმანეთი, იმიტომ, რომ ორივენი ჩარლზ დიკენსზე კარგავენ ჰუკუს და კაცი საგამომცემლო საქმეებში ეხმარება ქალს. გამომცემელია ეს ქალი, მაგრამ კარგად ვერ მისდის საქმე, რადგან ერთი ლოთი ძმა ჰყავს, და რასაც მოგებას ნახულობენ, სულ ის უფლანავს. ძან გაბოროტებულია ეს კაცი, ქალის ძმა, ომში თურმე ეჭიმი იყო. ახლა კი ისე მოშლია ნერვები, რომ ოპერაციას ვეღარ აკეთებს და მთელი დღე ხარით სევამს, თუმცა ჰქვიათი კა-

ცი კია და ყველაფერი. ბოლოს ეს ჩვენი ალექსი წიგნს დაწერს, მალე ვაპოუცემს, ბლომად ფულს მოხვეტავებს, და ის არის ჯგავრიც უნდა დაიწერონ, რომ უცებ საიდანაც მეორე ქალი გამოჩნდება, მარსია. ეს მარსია ადრე თურმე ალექსის შეყვარებული იყო, მანამ ბიჭი მებსიერებას დაჰკარავდა. ერთხელ, მალაზიაში რომ დგას ალექსი და წიგნზე ვილაციებს ავტოგრაფებს უწერს, ეს ქალი შევა და იცნობს. ქალი ეტყვის: შენ ნამდვილი ჰერცოგი ხარ და ყველაფერი, მაგრამ ალექს არა სჯერა და არასდიდებით არ მიჰყვება დედის სანახავად. დედამისი კი თურმე ლამურასავით ბრმა ყოფილა. მაგრამ მეორე ქალი, შეუხედავი რომაა, ძალათი ვააგდებს. ძან კეთილშობილი ქალია და ყველაფერი. ერთი სიტყვით, წავა ეს კაცი. მაგრამ მებსიერება მიანიც არ დაუბრუნდება. ავტოგრაფის დიდი დანიური ძალი შეახტება, დედამისი სახეში ატაკებს თითებს, სათამაშო დათუნისაც გამოუტანენ, ბავშვობისას თვითონვე რომ თავით ფეხებამდე ლოკავდა ხოლმე... მაგრამ არა და არა, მებსიერება არ უბრუნდება. ბოლოს, ერთ დღეს ბიჭები კრიკეტს თამაშობენ ეზოში და კრიკეტის ბურთი უცებ ამ კაცს არ მოხვდება თავში! იმავე წუთში დაუბრუნდება მებსიერება. შევარდება სახლში, დედას შუბლზე აკოცებს და ყველაფერი. ისევ ჰერცოგი გახდება, იმ შეუხედავ ქალს, თავისი გამომცემლობა რომ აქვს, სულ გადაიფიწყებს. ბოლომდე მოგიყვებოდით ამ ამბავს, მაგრამ ვაი თუ გული ამერიოს. იმის შინში კი არა მაქვს, შთაბეჭდილება არ გაგიფუჭოთ-მეთქი. ან კი რა არის აქ გასაფუჭებელი. მოკლედ, ყველაფერი იმით თავდება, რომ ალექსი იმ შეუხედავ ქალს შეირთავს, ლოთი ძმა ნერვებს დაიმშვიდებს და ალექსის დედას თვალების ოპერაციას გაუკეთებს, სინათლეს დაუბრუნებს, მერე ლოთი ძმა და ძველი მარსიაც შეიყვარებენ ერთმანეთს. სულ ბოლოს ყველანი დიდ სუფრას უსხედან და სიცილით მუციელზე იფხრიწებიან, რადგან ის უშ-



ველებელი დანიური ძალი შემოვარდნა და ლეკვებს შემოათრევს. აქამდე ალბათ ყველას ხვადი ეგონა ის ძალი, თუ რა ვიცი, რა აცინებდათ. რაღა დამრჩენია სათქმელი. გულისარევა თუ არ გინდათ, ამ სურათს ნუ ნახავთ.

ყველაზე უფრო იმან მომსპო და მომანელა, რომ ერთი ქალი იჯდა ჩემს გვერდით — უყურებდა ამ ბითურ სურათს და სლუკუნებდა. რაც უფრო მეტი სიყალბე გამოჩნდებოდა ეკრანზე, მით უფრო მაგრად ამოუშვებდა ხოლმე ჭივთისს. ერთი შეხედვით იფიქრებდი, ძაან გულჩვილია და იმიტომ მოსდის ასეთ, მაგრამ გვერდზე მეჯდა და ჩემი თვლით ვნახე, რა გულჩვილიც ბრძანდებოდა. თან შვილი ახლდა, მოსწყინდა ამ პატარა ბიჭს, მთქნარება აუტყდა, და ჩააცივდა დედას — საპირფარეოში წამიყვანეთ. თავი მოიკლა და არ წაიყვანა. ჭკუას არიგებდა — ნუ წრიალებ და წესიერად მოიქეციო. რაღა მგლის გულჩვილობა და რაღა იმისი. ამ ბითურულ სურათებს რომ უყურებენ და ზღუტუნებენ, დაბალუბით ჩამოსდით თვალუბიდან ცრემლები — გამოიყვანეთ და ნახავთ, ათიდან ცხრა მაინც ნაბიჭვარი და გულბილწი თუ არ აღმოჩნდეს. არ გებუმრებით.

კინო რომ გათავდა, უიკერ ბარისაკენ გავსწიე, კარლ ლუისს უნდა შეგხვედროდი. მივდიოდი და ომზე ვფიქრობდი. საომარ ფილმებს რომ ვნახავ. სულ ასე შემართება ხოლმე. ომში რომ წამიყვანონ, ალბათ ვერ ავიტან. ვერასლიდებით ვერ ავიტან. გაწვევისთანავე თუ გესროლეს და მოგკლეს ან რამე გიქნეს, კიდევ არა უშავს, მაგრამ ჯერ უნდა გაწანწალონ და გაწანწალონ ჯარში. ყველაზე დიდი საშინელება ესაა. ოთხი ოხერი წელი გაატარა ჩემმა ძმა დ. ბ.-მ. ჯარში. ომშიც იყო, — კონტინენტზე გადასხეს და ყველაფერი, — მაგრამ, მგონი, ომზე უფრო ჯარში ყოფნა ეჯავრებოდა. პატარა ბიჭი ვიყავი მამინ, მაგრამ მაინც მახსოვს. შევბუღებულბით რომ ჩამოვიდოდა, დაეგდებოდა ლოგინზე და იწვა. სასტუმრო

ოთახშიაც კი იშვიათად გამოვიდოდა. მერე ევროპაშიაც გადაიყვანეს, ნერონტზეც მოხვდა, მაგრამ არც დასერილმა და არც არაფერი, ის კი არა და თოფიც არავისთვის უსვრია. მთელი დღეები ვილაც კოვბოის გენერალს დაატარებდა შტაბის მანქანით. სხვა არაფერი ჰქონია საქმე. ერთხელ მე და ელის გვიტხრა, კიდევ რომ ყოფილიყო საჭირო სროლა. არც კი ვიცოდი, ვისთვის მესროლაო. რაღა ფაშისტების არმია და რაღა ჩვენნი — სულ ნაბიჭვრებით იყო გატენილიო. მახსოვს, ელიმ ჰკითხა, ეს ომში ყოფნა ცოტათი მაინც თუ გამოგადგება, როგორც მწერალს, დასაწერ მასალას თუ გაძლევისო. დ. ბ.-მ. ელი გაგზავნა და ლექსებით აჭრელებული ბენისბოლის თათმანები მოატანინა; ვინ უფრო კარგად წერს ომზე — რუპერტ ბრუეი თუ ემილი დიკინსონიო, ჰკითხა. ემილი დიკინსონიო, ელიმ უპასუხა. მე თვითონ ბევრი არაფერი მესმის ამეუბნისა, ლექსებს მაინცაღაძამინც ვერ ვაწყობი, მაგრამ ეს კი დანამდვილებით ვიცი: ჯარში რომ გავეწვიე და იქ ელისთანა და სტრედლეიტერისთანა, თუნდა იმ მორისისთანა, ვაეპატონებს გადავყროდი, იძულებული ვყოფილიყავი, მათთან ერთად მწკრივში მევლო და მეცხოვრა, უსათუოდ ჰკუიდან შევირყუოდი. ერთხელ ბოი სკაუტების რაზმში ვიყავი ჩაწერილი, სულ ერთი კვირით, და პირდაპირ გული მერეოდა. როცა მწკრივში ჩემს წინ მდგარი ბიჭის კისერს ვუტყპრდი. სულ იმას გვიჩიჩინებდნენ — კისერში უყურეთ თქვენს წინ მდგარსაო. კიდევ რომ დაიწყოს ომი, თავს გეფიცებთ, მირჩვენია, მაშინვე გამოიყვანონ და დამხვრიტონ. ხმა-საც არ გავიღებ. დ. ბ.-ზე ვარ გაბრაზებული: ხომ ასე სძულს ომი, შარშან ზატბულს აიღო და „მშვიდობით, იარალო“ არ წამაკითხა! დიდებული წიგნიაო. ვერა გამიგია რა. იქ ერთი კაცია გამოიყვანილი, ლეიტენანტი ჰენრი — ღმერთივით ბიჭიაო, დაუყენიათ. ჩემი ძმისა მიკვირს — ჯარი და ომი ასე ეჯავრება და ყველაფერი, ეს პრანჭია

ბიჭი კი მაინც მოსწონს. ერთი სიტყვით, მე ის ვერ გამიგია, როგორ შეიძლება კაცს ამისთანა ბითურული წიგნიც უყვარდეს და რინგ ლერდნერიც, ანდა „დიდ გეტსბიზე“ ჰკარგავდეს ჰკუას. დ. ბ.-ს ვწყინა, ეს რომ ვუთხარი, ჯერ ღლაბი ხარ და რას გაიგებო. მაგრამ არა მგონია, ასე იყოს. მაშ რინგ ლერდნერი და „დიდი გეტსბი“ რატომღა მომწონს-მეთქი, მე ვუთხარი. „დიდ გეტსბიზე“ ჰკუას ვკარგავდი. გეტსბის რა შეედრება. კაცური კაცია. ვაჟკაცი. ისე, ძალიან კარგი ქნეს, რომ ატომური ბომბი გამოიგონეს. კიდევ რომ დაიწყოს ომი, ავდგები და პირდაპირ იმ ბომბზე დავჯდები. ჩემით კი არავის ვკითხავ. ლმერთმანი. არა ვხუმრობ.

19.

ნიუ იორკში თუ არ გიცხოვრიათ, არ გეცოდინებათ, რომ უცერ ბარი სასტუმროა — „სეტონ ოტელში“ მოთავსებული. უწინ ხშირად დავდიოდი, ახლა აღარა. თანდათანობით ამოვიკვეთე ფეხი. ეს ითვლება ერთ-ერთ ყველაზე უფრო მდიდრულ, კეთილმოწყობილ ადგილად, და მთელი კოხტა-პრუწა ხალხიც იქ გამოფინება ხოლმე. აქ ყოველდღე სამ-სამჯერ გამოდიოდნენ ფრანგი გოგონები — თინა და ქანინი, რიოალს უკრავდნენ და მღეროდნენ. ერთი უკრავდა — საზიზღრად; მეორე კი მღეროდა — ხან რაღაც ბინძური სიმღერებს, ხანაც ფრანგულს. ის მომღერალი, ქანინი, მიკროფონთან რომ მივიდოდა, მანამ სიმღერას დაიწყებდა, უსათუოდ რამე უნდ- წაეჩურჩულებინა. მაგალითად ასე: „ახლა კი ჩვენ გვინდა მოგასმენინო „ვულე ვუ ფრანსე“. ეს არის სიგერა ფათარა გოგონა, რომელის დიდი ქალაქში შამოდის, ვთქვით როგორს ნიუ იორკი და შეიქცარებს ბრუქლიანულ ფათარა ვაჟს. იმედრ გაქს, თქვენს შოვესონები“. მორჩებოდა ჩურჩულს და რამეს წაილიდინებდა, უდიდამოდ, მოსაწყენს — ნახევარს ინგლისურად, ნახევარს ფრანგულად, ამ კოხტა-პრუწა

ხალხს კი აღფრთოვანებისაგან სულ დაავიებდა. შორიდან რომ შეგხედნათ და იმათი ტაშისცემისთვის შეუქცებინათ, ღმერთს გეფიცებით, ადამიანის სახსენებელი შეგძულდებოდათ. ბარის პატრონიც კაი ბინძური ვაჟბატონი ბრძანდებოდა. პირწავარდნილი სნობი. თუ დიდი მიღებული და გამოჩენილი ვინმე არ იყავი, ზედაც არ შემოგხედავდა. თუ დიდი გამოჩინებული და მიღებული კაცი იყავი, ისე მოგელაქუცებოდა, რომ გულს აგირევდა. მოვიდოდა. გაგეჰყანებოდა — ტუჩებს ყურებთან მიიტანდა — ვითომ, ნახეთ, რა კარგი ბიჭი ვარო, და გკითხავდათ: „როგორაა საქმე, კონექტიუტში რა ამბებია?“ ანარა და „ფლორიდიდან რა ისმის?“ საძაგელი ბარია. არ გეხუმრებით. თანდათანობით სულ ამოვიკვეთე ფეხი.

ჯერ კიდევ ადრე იყო, როცა მივედი. დახლს მივადექი — ხალხი ბლომად იყო ბარში — და ერთი-ორი ჭიქა ვისკი დავლიე, ლუისს აღარ დაველოდე. როცა ვუკვეთავდი, ფეხზე წამოვდექი — ნახონ, რამსიმალღე ვარ, უწლოვანი არავის ვეგონო-მეთქი. მერე ერთხანს ამ კოკობიკა ხალხს ვათვლიერებდი. ერთი ბიჭი იჯდა ჩემს მახლობლად, გოგო ახლდა. ლამის შეჭამა ის გოგო. დაიქონა, გინდა თუ არა, არისტოკრატული ხელეები გაქვსო. მომსპო და მომანელა, ბარის იქითა კუთხეში მოსირისტიანო ხალხი შეგროვებულიყო. თვალში კი არ გეცემოდით იმათი სირისტიანობა — არც ჩამოგრძელებული თმა ჰქონიათ და არც არაფერი — მაგრამ მაინც შეატყობდით, რომ სირისტიანები იყვნენ. ბოლოს ლუისიც გამოჩნდა.

ლუისი. ლუისი! ჰოი, რა ტიპი იყო! ჰუტონში რომ ვსწავლობდით, ჩემს „მრჩეველ-სტუდენტად“ ითვლებოდა, და რას აკეთებდა — სულ სექსუალურ ამბებზე ლაყობდა, როცა გვიან ღამით ბიჭები შეგროვდებოდნენ მის ოთახში. ამისთანა რამეები ხუთი თითივით იცოდა — განსაკუთრებით გაფუჭებულ ხალხის ასავალ-დასავალი. მოყვებოდა ხოლმე ათასნაირი გათახსირებული ვაე-

ბატონების ამბავს — ვინ ცხვარს დასდევსო, ვინ კიდე ქუდის სარჩულად გოგოს ტრუსებს იკერებსო. ათასი სირისტიანისა და ლესბიანელის თავგადასავალს. რაც ამერიკაში პედერასტი და ლესბიანელია, სულ ზეპირად იცოდა. ვინმეს ახსენებდი — ვინც არ უნდა ყოფილიყო — მაშინვე გეტყოდა, პედერასტი თუ არა. ზოგჯერ ძნელი დასაჯერებელიც ხდებოდა, იმისთანა. ხალხზე იტყოდა პედერასტი ან ლესბიანელიაო — კინო-მსახიობებზე და ამისთანებზე. რამდენი ცოლშვილიანიც დაასახელა — პედარასტიაო. რამდენჯერაც არ უნდა ჩაჰკითხოდი: „ნუთუ ჯოჯო ბლოუც პედერასტია? ჯოჯო ბლოუ, კაცო?! ამისთანა მოსული და ჩასკვნილი ბიჭი, სულ განგსტრებდა და კოვბობს თამაშობს!“ პასუხი ერთი იყო: „მაშ არა და!“ ენის წვერზე ეკერა ეს სიტყვა „მაშ არა და!“ ცოლშვილიანია თუ უცოლშვილო, მაგას მნიშვნელობა არა აქვსო. რაც ქვეყანაზე ცოლშვილიანი ხალხია, ნახევარი პედერასტი იქნება, მაგრამ ზოგჯერ თვითონაც ვერ გრძნობენ ამასო. მიდრეკილება თუ გაქვს, ერთ ღამეში შეიძლება შენ თვითონვე გახდე პედერასტო. დაგვაფეთებდა ხოლმე — ელეთ-მელეთი მოგვდიოდა. სულ იმის შიშში ვიყავი, უცებ პედერასტი არ გავხდე-მეთქი. მაგრამ სასაცილო ის იყო, ზოგჯერ თვითონ ლუისიცი იმნაირ კაცად შეჩვენებოდა. საპირფარეოში რომ შევიდოდა, კარს ღიას დაგდებდა და იქიდან გელაპარაკებოდა, მანამ შენ კბილს იწმენდდი ან რა მეს აკეთებდი. გაფუჭებული კაცის მეტი ვინ იზამს ამას. ნამდვილი გაფუჭებული იყო. გაფუჭებული ხალხი ბევრი მინახავს სკოლებში და სხვაგანაც, სწორედ ამისთანა რამეებს აკეთებდნენ, იმიტომაც შეპარებოდა ხოლმე ეპვი ლუისზე. თუმცა ძალიან ჰქვიანი ბიჭი კი იყო. რაც მართალია მართალია.

თავისდღეში გამარჯობას არ გეტყოდა, როცა შეგხედებოდა. ახლაც, მოვიდა თუ არა, სულ ორი წუთით მოვედიო, გამომიცხადა. გოგოს უნდა შეე-

ხედო. მერე მშრალი მარტინი დაუყვითა. ზეთისხილს ნუ უზამო! ზარმუნა გააფრთხილა.

— ჰო, მართლა, ერთი გაფუჭებული კაცი შეგიჩიე, — ვუთხარი მე, — ეგერ, მეორე ბოლოში. ჯერ ნუ გაიხედავ. შენთვის შევარჩიე.

— რა ოხუნჯი ხარ! — მიპასუხა, — რაც იყავი, იგივე კოლფილდი ხარ. აღარ უნდა გაიზარდო?!

ეტყობოდა, მაგრად ავადუღე. მართობდა ხოლმე მისი გაბრაზება. ამისთანა ტიპები ძალიან მართობენ.

— შენი სასიყვარულო ამბები როგორ მიდის? — ვკითხე მე. ვერ იტანდა, ამისთანა რამეს რომ შეეკითხებოდი.

— მომეწვი ერთი, — მითხრა მან, — თუ ღმერთი გწამს, შენთვის დაჯექი და მომეწვი.

— აკი ვზივარ! — კოლუმბიაზე რას იტყვი? მოგწონს?

— მომწონს, აბა რა! რომ არ მომწონდეს, ხომ არც წავიდოდი! — თქვა მან. ზოგჯერ მეც საშინლად მალიზიანებდა ხოლმე.

— რა ხელობა აირჩიე? — ვკითხე მე, — გაფუჭებულობაში ოსტატლები? — აეურევე-მეთქი, გადავწყვიტე.

— შენ რა — ოხუნჯობაზე დებ თავს?

— არა, ისე გეხუმრები, — ვუთხარი მე, — მოიხედე, ლუის. ჰქვიანი ბიჭო ხარ. იქნებ მირჩიო რამე. საშინელ დღეში...

ერთი მაგრად ამოიხსენემა.

— გეყოფა, კოლფილდი, თუ გინდა, რომ წყნარად ვისხდეთ და ტკბილად და წყნარად ვილაპა...
— კარგი, კარგი, — ვუთხარი მე, — დამშვიდდი.

ამჟამად ეტყობოდა, რომ სერიოზულ საუბარს ერიდებოდა. ჰქუისკოლოფებმა სულ ასე იციანი! თვითონ თუ არ მოეგუნებათ, მოკვდებიან და სერიოზულად არ გამოგელაპარაკებიან. რაღა ჩარი იყო, ზოგად რამეებზე დაეუწყე ლაპარაკი.

— არ გეხუმრები, მართლა როგორ

მიდის შენი სასიყვარულო საქმეები? — ვკითხე მე, — ისევ იმ გოგოს დასდევ, ჰუტონში რომ გყავდა? აი, საშინელი ის რომ აქვს...

— აჰ, აჰ, ღმერთმა დამიფაროს!

— მაინც რა მოხდა? სად არის ახლა?

— ახრზე არა ვარ. ალბათ სულ წავიდა ხელიდან და ნიუ ჰემპშირის ქუჩებში დაწაწალებს.

— რა უსინდისობაა! სულ ერთად იყავით, ყველაფრის ნებას გაძლევდა და ახლა ამისთანა ლაპარაკი რა საკადრისია!

— ღმერთო ჩემო! — შესძახა ლუისმა, — ისევ შენებური დაიწყე?! ჰა, ისევ, შენებურს აპირებ?

— ნუ გეშინია, — ეუთხარი მე, — მაგრამ მაინც უსინდისობაა. შეგითვისია, ყველაფრის ნებას გაძლევდა...

— აღარ გავათავოთ ეს საშინელი ნატაციები!

აღარაფერი მითქვამს. შემეშინდა, არ ადგეს და არ მიმატოვოს-მეთქი. ავიღე და კიდევ დავუკვეთე ვისკი. დათრობა მომინდა.

— ახლა ვისთან დადიხარ აბა? — ვკითხე მე, — თუ, არ გინდა მიტხრა?

— არ იცნობ 'შენ.

— მაინც ვინ არის? იქნებ ვიცნობდე.

— ერთი ვილუჯელი გოგოა. მოქაზდაცე, რაკი ასე ჩამაკვივდი.

— ოჰ! მართალს ამბობ? რა ხნისაა?

— ეს კი, მართალი ვითხრა, არ მიკითხავს.

— მაინც? დაახლოებით?

— ასე, ოცდაათს იქნება გადაცილებული.

— ოცდაათსო? რას ამბობ? მოგწონს მერე? — გავიკვირვე მე, — მოგწონს ამ ხნის ქალები? — იმიტომ ჩაეცივდი, რომ ამისთანა საქმეებში ძალიან კარგად ერკვეოდა. იშვიათად შევხვედრივარ ადამიანს, რომ მასავით ყოფილიყოს გარკვეული ამეებში. სულ თოთხმეტი წლისა იყო, უმანკობა რომ უაპყარვა ნანტუქეტში. ნამდვილად.

— მომწიფებულ ქალებს თუ გულის-

სმობ, მართლაც მომწონს, მაგას რალა ბევრი ჩინი უნდა.

— მართლა? რატომ ^{არქონესული} მტრე? ^{ჩუქმტრება} იქით იყოს და უფრო ვნებიანები არიან?

— მოიხედე. რატომ არ გინდა გამიგონო. შენებურად თუ დამიწყე, იცოდე პასუხს ვერ ეღიარებ. როდის ჯანდაბაში უნდა გელირსოს გაზრდა?

ერთხანს ჩუმად ვიყავი. დავაკადე. ლუისმა კიდევ დაუკვეთა მარტინი, ოღონდ ცოტა უფრო შშრალი იყოსო.

— მოიხედე. მაინც რაძღენი ხანი იქნება, იმ გოგოსთან რომ დადიხარ. იმ მოქანდაკესთან? — ვკითხე მე. მართლა დავინტერესდი. — ჰუტონში ყოფნის დროს იცნობდი?

— არა. სულ რამდენიმე თვეა, რაც ამერიკაში ჩამოვიდა.

— რას ამბობ, საიდან?

— შანზაიდან.

— რას მიჰქარავ! ჩინელია!

— აბა რა გეგონა.

— კარგი ერთი! მოგწონს მერე? მოგწონს ჩინელი რომაა?

— აბა რა.

— რატომ? მართლა მაინტერესებს. არ გეზუმტრები.

— იმიტომ რომ აღმოსავლური ფილოსოფია უფრო მაკმაყოფილებს, და საგლეზე უფრო. რაკი ასე დაინტერესდო.

— რა ფილოსოფია, რას ამბობ? სექსუალური ფილოსოფია? ვითომ ჩინეთისა უოზია? ჰა?

— ჩინეთი კი არა და, საერთოდ აღმოსავლეთს გეუბნები. რამდენხანს უნდა ვიყუდოთ ასე სულელურად?

— მე, მართლა გეკითხები. არ გეზუმტრები. ვითომ რითი სჯობია აღმოსავლეთი?

— მაიისი ახსნა ასე ადვილად არ შეიძლება, — თქვა ლუისმა, — საქმი ის არის, რომ იმათ სიყვარული მთლიანობაში აქვთ წარმოდგენილი — ფიზიკურ და სულიერ შერწყმაში. შენ თუ გგონია, რომ მოგდგები და...

— მეც ასე ვფიქრობ! მეც სწორედ ასე წარმომიდგენია — როგორა სიქვი?



ფიზიკური და სულიერი შერწყმა. ნამდვილად. ოღონდ გააჩნია, ვინ ჯანდაბა გიყვარს. თუ ისეთი ვინმე გიყვარს. რომ არც სულს ეკარება და...

— ნუ ღრიალებ, თუ ღმერთი გწამს კოლფილდ. წყნარად თუ არ შეგიძლია. სულაც დავეხსნათ ამ...

— კარგი, ოღონდ მომიხსინე, — ვუთხარი მე. ცოცხალი არ იყოს, ავლელდი და მართლაც ხმამაღლა გამომივიდა. როცა ავლილდები, ზოგჯერ ასე ვუწევ ხოლმე ხმას. — მე რისი თქმა მინდა: ეს კი მისმის, რომ ფიზიკურიც და სულიერიც და აჯილაფერი, მაგრამ ყველასთან ხომ არ შეიძლება. ყველა გოგოსთან, ვისაც ერთხელ აკოცებ, ხომ ვერ მოახერხებ ამას. ჰა, მოახერხებ?

— მოდი, დავეხსნათ, — მითხრა ლუისმა, — ჰა. არ დავეხსნათ?

— კარგი, ოღონდ ჯერ მომიხსინე. თუნდაც ეს ჩინელი გოგო ავიღოთ. მაინც რითია კარგი?

— დავეხსნათ-მეთქი!

მართლაც მეტიმეტად შევეტოპე მის პირად ამბებში. განა არ მესმის. მაგრამ ეს ცუდი ჩვეულება სჭირდა ლუისს. ჰეტონში რომ ვსწავლობდით. მოდგებოდა და დაწვრილებით ვამბობდინებდა შენს ყველაზე უფრო საიდუმლო პირად განცდებს, ხოლო მისას რომ? ჰკითხავდი, გული მოსდიოდა. ამ ჰკუთისკოლოფებს სერიოზული საუბარი როდი უყვართ, სულ მათ ჰკუთაზე უნდა იარო. თვითონ რომ გაჩუმდება. შენც უნდა გაჩუმდე, დასაძინებლად წაეა — ადგე უნდა და შენც დაიძინო. ჰეტონში რომ ვსწავლობდით, პირდაპირ ვერ იტანდა — ხელადვე შეატყობდით, რომ ვერ იტანდა — როცა ვინმე ადგებოდა და იმისი სასიყვარულო ამბების მოსმენის შემდეგ, თავის ჰკიასაც გაახარებდა, საკუთარი თავგადასავლის მოყოლას დააპირებდა, თუნდა სხვის ოთახში მოგვეყარა თავი, უიმისოთ. ჰირისდღესავით სძულდა. თავის ამბავს რომ მორჩებოდა, მისი ჰკუთი, უნდა ყველანი ავმდგარიყავით და ჩვენ-ჩვენს ოთახებში გავძირწყულიყავით. რატომ,

არ იკითხავთ? ვინმეს ჩემზე უფრო ჰკიანური რამე არ წამოსტყფისთ მასაც ცილო კაცი იყო.

— იქნებ, ჩინეთს წასვლაც მომიწიოს. ყოველად ბითურული სექსუალური ცხოვრება მაქვს, — ვთქვი მე.

— მართალია. ჯერ გონებრივად ვერ მომწიფებულხარ.

— ასეა. მართალი ხარ. განა არ ვიცი, — ვუთხარი მე, — იცი, რა უბედურება მქირს? თუ გოგო მაგრად არ მომწონს, სულ ტყუილია — როგორც წესი და რიგია, ისე ვერ აღვეგზნები. აი, ნამდვილი აღგზნებით. უნდა მაგრად მომწონდეს. თუ არ მომწონს, არც გული მიმდის და არც არაფერი. პოი ბიჭო, ჩემი სექსუალური ცხოვრება დალუპულია. ცხოვრებას არა ჰგავს.

— მართალი ხარ. მაგრამ, ბოლოს რომ გნახე, აკი ვითხარი, რა უნდა გააკეთო-მეთქი.

— ფსიქოანალიტიკოსს უნდა გავესინჯო, არა? — მაშინ ასე დამარიგა. მამამისი იყო ფსიქოანალიტიკოსი.

— ეს უკვე შენი ნებაა. მე რატომ უნდა ჩავერიო შენს პირად საქმეებში. ერთხანს აღარაფერი მიპასუხნია. ვფიქრობდი.

— ვთქვით, მამაშენთან მივედი და ფსიქოანალიზი გავაკეთებინე. — ვუთხარი მე. — მე რე რას მიზამს? ჰა, რა უნდა მიქნას?

— არაფერსაც არ გიზამს. ისე, ლაპარაკს დაგიწყებს და შენ შენსას ეტყვი. ფიქრების დალაგებასა და ჩამოყალიბებაში დაგეხმარება.

— რაშიო?

— ფიქრების ჩამოყალიბებაში. შენი ფიქრები აქეთ-იქით გარბიან. ლექციას ხომ არ წაგიკითხავ? თუ მართლა გაინტერესებს, დაურეკე და ჩაიწერს, მიღების დროს დაგინიშნავს. არ გინდა — ნუ გინდა! კაცმა რომ თქვას, ჩემთვის სულერთი არ არის!

მხარზე ჩამოვადე ხელი. ძალიან კი გამართო.

— მეგობრობაც ამას ჰქვია, შე ნა-

ბიჭვარო, შენა, — ვუთხარი მე, — აბა რა გგონია!

მაჯის საათს დახედა.

— უნდა გავიქცე, — თქვა და წამოდგა, — ძიან მესიამოვნა შენი ნახვა. — ბარმენს მოუხზო და თავისი ანგარიში მოსთხოვა.

— დაიცა, — ვუთხარი მე, — შენთვის გაუკეთებია როდესმე მამაშენს ფსიქოანალიზი?

— ჩემთვის? რატომ შეკითხები?

— ისე. თუ გაუკეთებია-მეთქი? ჰა?

— რო გითხრა, ნამდვილი ფსიქოანალიზი არ გაუკეთებია. ისე კი დამეხმარა, რომ უფრო კარგად შევეგუებოდი

ცხოვრებას. საფუძვლიანი ანალიზი არც დამკირვებია. რატომ შეკითხები?

— ისე. დამაინტერესა.

— აბა. კარგად იყავი. — მითხრა მან. ბარმენს ფული აჩუქა და წასასვლელად გაემზადა.

— ერთი კიდე დალიე, — ვუთხარი მე, — რაც იყოს, იყოს. რაღაც ნალველი შემომაწევა. არ გეხუმრები.

ვერაო, მითხრა. ისედაც დავაგვიანეთ. და წავიდა.

ლუისი, ლუისი! ახირებული კაცი იყო, მაგრამ დიდი სიტყვის მარაგი ჰქონდა. იმისთანა მარაგი მთელს ჰუტონში არავის ჰქონია, როცა მე იქ ვიყავი. საგანგებოდ შეგვაიმოწმეს.

თარგმანი ინგლისურიდან

მანანა ზულიჩისა

(გავრძელება იქნება)

ილია მახაძე

მსოფლიოში საუკეთესო

„შე უკვე ვთქვი, რომ ქართული ჩაი — მსოფლიოში საუკეთესოა...“
(ნ. ს. ხრუშჩოვის სუბბრიდან მახარაძის ჩაის ფაბრიკის მუშაკებთან).

I

პრაჰა-ბერლინის ავტოსტრადაზე პატარა რესტორანში გავჩერდით — სამი ჩინელი, ორი კორეელი, ერთი ბულგარელი ქალი, ჩეხი და მე.

ოფიციალტი შეგვეკითხა: „რას ინებებთ — ყავას თუ ჩაის?“ შეიღმა ჩვენ-თავანმა ჩაი ირჩია. ჩინელმა დაუმატა: „თუ შეიძლება, ქართული ჩაი იყოს“ მომეჩვენა, რომ ეს იყო ჩინური თავაზიანობის უსაზღვრო ხარკი...

ძინ იო — ლიტერატორია, პეკინის რადიოს მთავარი რედაქციის წევრი. მან გაიღიმა, დაიხმარა რუსული ენის კარგი მცოდნე სტუდენტი გუან დინ-ხუა, და შეუდგა უძველესი ჩინელი ფილოსოფოსის სიბრძნის გადმოცემას.

„ჩაი (ანდა, როგორც ჩინელები ამბობენ, „ტკაი იე“, რაც ნორჩ ფოთოლს ნიშნავს) უაღრესად სასარგებლო მცენარეა; ეინც მას ხმარობს, სულიერი მოთხოვნილება წმინდა და ნათელი ექნებაო. მმართველები და წარჩინებულნი მაღალ შეფასებას აძლევენ ჩაის; ღარიბებსა და ღატაკებს უმისოდ არ შეუძლიათ ცხოვრება: ჩაი აცილებს მათ სატკივარს, აფხიზლებს, უამებს თავის ტკივილს და საესებით კურნავს. ჩაი — ამსუბუქებს და აცოცხლებს ორგანიზმს და აძლიერებს ათვისების უნარს“.

„თითქმის ცხრაასი წლის განმავლობაში, — განაგრძობდა ძინ იო, — ჩინელ და ინდოელ ბრძენთა კეთილ სიტყვებს შეუერთდა ინგლისელი სწავლული არ-

ვეი. მან განაცხადა: „ჩაი ამაგრებს ორგანიზმს, ჩაის მიღების დროს კლებულობს თავბრუსხვევა, ჩაი — აქარვეებს ნაღველსა და მოქანცულობას, კურნავს თირკმელების ქვებს, აუმჯობესებს მხედველობას“... ჩაი, თითქმის ერთადერთია, რაზედაც კოლონიების დაკარგვის შემდეგ შესამჩნევად გალატაკებული ინგლისიც კი არ ამბობს უარს, — ცბიერად შენიშნა ძინმა. — მას ახლაც პირველი ადგილი უკავია მსოფლიოში ჩაის მოხმარების მხრივ.

...ერთი წლის, ანდა ცოტათი მეტი ხნის შემდეგ მე მომიხდა ჩინელი მეგობრების გაცილება. დაიწყო მოსკოვ-პეკინის თვითმფრინავში ჩასხდომა. უეცრად მგზავრების წინაშე ბოდიში მოიხადეს და სთხოვეს ცოტათი მოითმინეთო. თვითმფრინავის კიბეს უახლოვდებოდა პროცესია. დედაქალაქის ცენტრალური აეროპორტის სატვირთო სამსახურის მუშაკებს ფრთხილად მოჰქონდათ ორმოცი გაბარდნილი მწვანედ მოწვარე ჩაის ბუჩქი. სულ რამდენიმე წუთის წინ ბათუმიდან ჩამოეტანათ სპეციალური რეისით. თეთრ დოლბანდზე შავი საღებავით წარწერილი იყო:

„ჩინეთი. სასოფლო-სამეურნეო მეცნიერებათა აკადემიის კვლევითი ინსტიტუტი. ძინ-ძიანის პროვინცია, ქალაქი ხანჯოუ. გამგზავნი: საქართველოს სსრ, ჩაქვი, ჩაისა და სუბტროპიკული აულტურების საკავშირო სამეცნიერო-

კვლევითი ინსტიტუტის ფილიალი“.

ოცდაათიან წლებში ქართულ ჩაის უიმედო განაჩენი გამოუტანეს ინგლისელმა ექსპერტებმა, რომლებიც სპეციალურად შეუდგნენ შორეულ და ძნელ მოგზაურობას ინდოეთისა და ცეილონის კონცესიებიდან დასავლეთ საქართველოში.

— არა, არავითარ შემთხვევაში არ შეიძლება საბჭოთა კავშირმა ხელი მოჰკიდოს საკუთარი ჩაის წარმოებას. ამ საქმისაგან საქართველოში არაფერი არ შეიძლება გამოვიდესო.

განსაკუთრებით მკაცრი და შეურიგებელი იყვნენ პროფესორი პაროლდ მანი — „ბრიტანეთის ჩაის ასოციაციის“ ერთ-ერთი შემქმნელი და მისი არანაკლებ ბრწყინვალე კოლეგა, უილიამ ბარბერი.

„ენდეთ ჩვენს პატიოსან სატყეოს. — წერდნენ ისინი „საქართველოს ჩაის“ ტრესტის დირექტორს, — ჩაის ბუჩქის გაშენების ცდა სამეგრელოსა და აფხაზეთის პროვინციებში იგივეა, თუნდაც ვიქსე ენგურში ოქროს ზოდები გადაგეყაროთ. რაც შეეხება აჩიგვარას, ვფიქრობთ, რომ ეს ადგილი შერჩეულია განსაკუთრებით ცუდად... აქ ყველაზე უიმედო პერსპექტივაა“.

ცხოვრებამ იწება ასე მკაცრად დაეცინა „ძვირფასი“ ექსპერტებისათვის (ყოველ სიტყვაში მათ ხომ ოქროს უხდიდნენ!) საბჭოთა საქართველოს იუბილეს გასაოცრად ალერსიან და ლამაზ დღეებში, როდესაც ნიკიტა სერგის-ძემ უყოყმანოდ გამოთქვა მთელი თავისი სიმბათია ქართული ჩაისადმი, არსებობის ოცდაათი წლისათვის იღვრისაწულ-ლა აჩიგვარის „უიმედო“ მეურნეობა. მაკ. არ ღირს დაფარვა იმისა, რომ არა მარტო ინგლისელ „კონსულტანტებს“, არამედ ჩვენს გამოცდილ და კეთილშესურნე სახელმწიფო მგეგმავებსაც მოუვიდათ პატარა შეცდომა. ის, რაც შვიდწლედის ბოლოსთვის დაგეგმეს აჩიგვარში, გადაქარბებით შესრულებული აღმოჩნდა ჯერ კიდევ გასულ შემოდგომაზე.

მაშინ, გამოთხოვებისას, პაროლდ მანმა თავაზიანად შენიშნა, რომ რუსეთში, როგორც მან იცის, ყოველთვის აუყვარდათ ჩაით გართობა. პროფესორმა დიდსულოვნად გაიხსენა, რომ მისი მეგობრის, დოქტორ ჰოპეს წიგნში მარჯვედ იყო ნათქვამი: „რუსეთში ჩაის საქმე იმპერატორისა და რამდენიმე მდიდარი ვაჭრის გასართობს წარმოადგენსო...“

რას იზამთ, ახლა ბუჩქები უკან ბრუნდებიან ჩაქვიდან ჩინეთში. ეს სელექციური ჰიბრიდული ჯიში გამოყვანილია თბილისელი რკინიგზელის ქალიშვილის აკადემიკოს ქსენია ბახტაძის მიერ.

წრე შეიკრა? ბუჩქები მოვიდნენ ჩინეთიდან და ისევ ბრუნდებიან ჩინეთში!.. დიალ, მაგრამ ეს მხოლოდ სიმართლის ნაწილია.

პეკინელი პროფესორის ჯუან ვანფანის მიერ გამოცემული წიგნის „ჩაის კულტურის“ რუსულ თარგმანში არის ასეთი სტრიქონები: „სსრ კავშირის უდიდესი მიღწევები მეჩაიობის განვითარების დარგში ჩვენთვის წარმოადგენს მისაბამ მაგალითს. საბჭოთა კავშირის დღევანდელი დღე ჩვენს ხვალისდელ დღეს წარმოადგენს. ჩვენ ვვინდა მტკიცედ ვიაროთ საბჭოთა კავშირის გზით და ვისწავლოთ მათგან ჩაის საქმე“.

ციელონის მეჩაიე სწავლულთა დღევანდელის ხელმძღვანელმა ბალაეუმარ მახადევამ ვერ დაფარა: „ამ მოგზაურობით ჩვენ შევიტყუეთ ბევრი ახალი, როგორც ჩაის ბუჩქის მოვლის საქმეში, ასევე ჩაის წარმოების ორგანიზაციასა და ტექნიკაში. ვისურვებდით, რომ, რაც ჩვენ ვნახეთ საბჭოთა საქართველოში — ჩაის წარმოების ტექნიკური სრულყოფის თვალსაზრისით, — განხორციელებულიყო ჩვენთანაც“.

ინდოეთის მრეწველობის დღევანდელის მეთაურმა, რომელიც საქართველოში პატარა სოფელ ანასეულში ჩამოვიდა, განაცხადა, რომ ფირნიში კარებზე, რომელიც ასაბუთებს აქ ჩაის საკავშირო სამეცნიერო-საკვლევ ინსტიტუტის არსებობას, აუცილებლად უნდა შეიკვა-



ლოს, და კიდევ უკეთესი იქნება შემოსასვლელთან მაღალ ბორცვზე მიწერილი იქნას:

„ჩაის მეცნიერების მსოფლიო ცენტრი“.

სამწუხაროდ, ინდოეთის, ცეილონის, იაპონიის და ჯერ კიდევ ჩინეთის სინამდვილე უსპობენ ჩვენს სპეციალისტებს შესაძლებლობას გამოთქვან ასეთივე სასიამოვნო შეფასება მათ მიმართ. ცნობილ, მსოფლიო — მნიშვნელობის ყველაზე დიდ ჩაის ფაბრიკებში — „ბრუკბონდსა“ და „ლაპტონ-ჩაიში“, — მცირე გამოწვლისის გარდა, ხელით მუშაობენ. საზღვარგარეთიდან დაბრუნებისას ქართველი მეჩაიეები მოხსენებებში ერთსა და იმავეს აღიარებენ — „ჩაის ფაბრიკის მოწყობილობა მოძველებული და გაცვეთილია. გამეფებულია ხელით შრომა. ფაბრიკები ანტისანიტარულ მდგომარეობაშია“...

და როდესაც პრაკა-ბერლინის ავტოსტრადაზე ჩეხურ რესტორანში ჩინელებმა მოითხოვეს: „თუ შეიძლება ქართული ჩაიო“, ეს ჩინელების უსაზღვრო თავაზიანობის ყველაზე მცირე ხარკი იყო. მათ, უბრალოდ, უნდოდათ დაეღლიათ საუკეთესო ჩაი.

და ის, რაც კეთდება საქართველოს ჩაის პლანტაციებში, ჩაის ფაბრიკებში, სამეცნიერო ლაბორატორიებში, — ძალიან ხშირად კეთდება აქ მსოფლიოში პირველად და მთელი მსოფლიოსათვის, აზერბაიჯანისა და კრასნოდარის მხარისათვის, ჩინეთისა და ვიეტნამისათვის, ყველა ადგილისათვის, სადაც მცხუნვარე მზის ქვეშ მწვანედ ბიბინებენ ჩაის ბუჩქები და ამზადებენ ჩაის შავს, მწვანეს, ყვითელს, წითელს, ხელისგულზე ადვილად მოსათავსებელ შეკრულებში, ნაზი ლითონის ლამაზ ყუთებში ორი ან სამკილოგრამიან აგურაკებად.

2

ბათუმის ვხატკეცილზე, სადაც გზადროებით შეუქმნიველად გადადის მეჩაეთა აღიარებულ ღვდაქალაქის — სტუმართმოყვარეობით განთქმულ მახარა-

დის ერთ-ერთ ქუჩაში, აღმართულია ნათელი სამსართულიანი შენობა. ეს ჩაის ფაბრიკაა — ახალი, დიდი და ბევრისათვის ცნობილი. მისმა კოლექტივმა მიიღო ნიკიტა სერგის-ძე ბრუშჩოვი. დაწვრილებით ახსნა-განმარტება არ გვევლინება — იგი ყველგან სასურველი სტუმარია, ყველაფერს ხედავს, ყველაფერს წვდება...

დაიწყო კარგად — ხუმრობიდან. კარებთან მდგომი მორიგე შეყოყმანდა, შეფიქრინდა, უხერხული ზომ არ იქნება მთავრობის მეთაური დაემორჩილოს საერთო წესებს — ფაბრიკაში შესვლისას ხალათი ჩაიცვას. ნიკიტა სერგის-ძემ ხელი გაუწოდა და უთხრა:

— მგონი, თქვენი დირექტორისათვის უცბათ გამოინახა ხალათი. მერეღა როგორი წარმოსადეგი ვაქცავია!.. მე მომეცით, რაც მოგჩათ, ნუ ყოყმანობთ, ყოველგვარი ხალათი მომერგება..

სამამულო ომის დაწყებამდე რამდენიმე წლის წინ კიევიში, სადაც იქამად მუშაობდა ბრუშჩოვი, ქართველთა დელეგაცია ჩაივიდა. მიღებისას ნიკიტა სერგის-ძემ გვერდით მოისკვა ზუგდიდელი გლეხის ქალი, სტალინური პრემიის ლაურეატი ქიონია სარსანი. უდიდესი ინტერესით კითხავდა მას მეჩაიეთა საქმეებს, მათ წარმატებებსა და გაპირვებას. ბრუშჩოვმა მოიგონა, რომ 1934 წელს იგი იყო ბათუმის ჩაის ერთ-ერთ ფაბრიკაში. ჯერ კიდევ მაშინ, აღნიშნა ნიკიტა სერგის-ძემ, ყველაფერი მანქანებით კეთდებოდა, ჩაის ფოთოლზე ადამიანის ხელის შეუხებლად.

მთელი სიცოცხლის მანძილზე დაუნიწყარი დღის სახსოვრად ქიონიამ ჩამოიტანა ტარას შეგჩენკოს „კობზარი“, რომელსაც პირველ გვერდზე ჰქონდა წარწერა: „ქიონია სარსანიას. სახსოვრად ნიკიტა ბრუშჩოვისაგან“.

ვინ იცის, კიდევ როგორი საქმეები და შეხვედრები ჰქონდა განზრახული საბჭოთა მთავრობის მეთაურს 1961 წლის მაისის დღეებში. მაგრამ მახარაძის განაპირას მდებარე ჩაის ფაბრიკა მან საფუძვლიანად დაათვალიერა. ხა-

ლისით, უდიდესი ინტერესით დადიოდა იგი საამქროებში, ადიოდა სართულიდან სართულზე. კითხულობდა ყველაფერს.

დირექტორი გიორგი გოგუაძე — მან 1928 წელს უბრალო ზეინკლად დაიწყო მუშაობა მახარაძის ძველ ფაბრიკაში, — სიამაყეს ვერ ფარავდა. მან განაცხადა:

— ჩვენი ფაბრიკა მექანიზაციის მხრივ თითქმის ექსპერიმენტულია. აქ ისინჯებოდა კონსტრუქტორებისა და ტექნიკოსების ჩანაფიქრი, აქვე მზადდებოდა სადისტანციო მართვის პირველი ოპერატორები. ჩვენც 1960 წელს მოვიმკეთე ნაყოფი. მექანიზაციის წყალობით საროლერო საამქროს შრომის ნაყოფიერება თითქმის ერთი ორად გაიზარდა.

აქ უკვე თავი ველარ შეიკავა ტრესტ „საქართველოს ჩაის“ მმართველმა ა. ხუროძემ, ერთ-ერთმა გაბედულმა ნოვატორმა.

— მექანიზაციისა და ყველაზე დაწყებითი ავტომატიზაციის პირველი შედეგი ისაა, რომ საჭირო აღარაა ოცი ახალი ჩაის ფაბრიკის მშენებლობა. სახელმწიფოს დაეზოგა ოცდაათ მილიონ მანეთზე მეტი, ახალი ფულით!

პირველად მრავალი წლის მანძილზე მახარაძის და ბევრ სხვა ფაბრიკაში არ ცუდლუტობდნენ, თავს არ არიდებდნენ, ტრესტში კი თვალს არ ხუჭუადნენ ტექნოლოგიისადმი გვერდის ავლახე. არა ბოროტი განზრახვით, არამედ უკიდურესი გაპირვების გამო, გაცხარებული სეზონის დროს აუცილებელი სამი დაგრეხის მაგივრად, უსიტყვოდ კმაყოფილდებოდნენ ორითაც. ჩაის ფოთლის უჯრედის ბევრი ნაწილი გაუქყულტავი, თავის პირვანდელ მდგომარეობაში რჩებოდა და მონაწილეობას ვერ ღებულობდა გემოსა და სურნელების შექმნაში.

როლერები იგუდებოდნენ, ვერ იტყვდნენ მღელვარე ნაკადს, რომელიც პლანტაციებიდან მოდიოდა. ამავე დროს როლერებზე იდგა მძიმე საწნეხები. კონსტრუქტორების აზრით, საწნეხების სიმძიმეში იყო მთავარი ძალა. მას უნდა

გაეხრისა, გაეპყლიტა უჯრედები. თუკი მთელი საქმე სიმძიმეზე იყენებოდა ფოთოლსაც ხომ ჰქონდა სიმძიმეს როლერებში ყრიდნენ ერთბაშად მრავალ ათეულ კილოგრამობით. ამ ბუნებრივმა და სასარგებლო სიმძიმემ შესცვალა წნეხი.

„საქართველოს ჩაის“ ტექნოლოგთა ჯგუფი შეუდგა თავის ჩანაფიქრის შემოწმებას; ერთი, მეორე, მესამე, ათობით როლერიდან მოხსნეს წნეხი. და იქვე ბუნკერებში იყრებოდა მნიშვნელოვნად უფრო ბევრი ფოთოლი, ვიდრე ამას გაბედადნენ წინათ. შედეგად შესანიშნავი იყო.

1950 წლის სარეკორდო მოსავლის დროს, ჩაის ფოთლის არნახული ნაკადის დროსაც კი, მუშაობდნენ ყოველგვარი დაძაბვის გარეშე. დასაწყისში ცოტათი შიშით, შემდეგ კი გაბედულად დაიწყეს ოთხი და ხუთი დახვევის პრაქტიკა. ყოველივე ეს კარგი შედეგით დაბოლოვდა! ჩაი იქნება მაგარი, არომატული, მას კიდევ უფრო შეაქებენ. უნდა ითქვას, რომ ძალზე მცირედი ამაღლებაც კი ჩაის ხარისხისა, თუნდაც ბაღის ერთი მეათედით, იძლევა ოთხ მილიონ მანეთამდე დამატებით შემოსავალს.

არის სიახლე უფრო მნიშვნელოვანი, უბრალოდ აღმოჩენა. მსოფლიოში პირველად მზადდება შავი და მწვანე ზაიზო ჩაი, ანდა სხვანაირად რომ ვთქვათ — ფხვიერი — მზადდება ნაკადის დროს. ერთიან კონვეიერზე. ავტომატები მკაცრად იცავენ ტექნოლოგიურ პროცესს. ტექნოლოგიის მცირედი არასიზუსტე, მხედველობიდან რაიმეს გამორჩენა ანდა განზრახული „ცუდლუტობა“, და მართვის პულტი ღებულობს გამაფრთხილებელ სიგნალებს, იქვე ხდება გადარჩევა.

ნაკადის ხაზები შეიძლება შევადაროთ ორ დას. მათ გვარეულობით დიდი მსგავსება აქვთ, მხოლოდ ტყუპები არ არიან. ასაკი და განვითარება სრულებით არა აქვთ ერთნაირი. უმცროსი ჯერ კიდევ ანასეულშია სამეცნიერო-საკვლევო

ინსტიტუტის მეთვალყურეობის ქვეშ. იგი მუშაობს მხოლოდ გამოცდილ წარმოებაში, ამზადებს 'შაე ჩაის'. უფროსი დიდი ცხოვრების გზაზე გავიდა, უკვე ორი წელია მთელი ძალით მოქმედებს ლანჩუთის მწვანე ანდა, როგორც უზბეკები ამბობენ, კოკ-ჩაის ფაბრიკაში. დადგა დრო მანქანათმშენებლობის ქარხნებისათვის შეკვეთების მიცემისა. საფუძველი უნდა ჩაეყაროს ნაკადთა ხაზის წარმოებას. მხოლოდ ერთი შესწორებით. სულერთია მას გვერდს ვერ აუვლის კაცი და სჯობს ახლავე იქნას აღიარებული. ორივე ნაკადის ხაზი განაგარიშებული იყო შარკოვსკის როლერზე. მას ქმნიდნენ ათ წელზე მეტი ხნის განმავლობაში და... მოხუცებულობამ მოუსწრო დავაყვაცებამდე...

არავინ ფიქრობდა, რომ საქართველოში ლენინის სახელობის პოლიტექნიკური ინსტიტუტის ერთ-ერთი კათედრის გამგე ალექსანდრე კაკალაშვილი შიშითა და რისკით შეუდგებოდა როლერის შექმნის საქმეს. კაკალაშვილის მანქანა ყოველმხრივ ორიგინალურია. გარეგნულად იგი მოგვაგონებს უზარმაზარ ხორცის საკვებ მანქანას. ცილინდრი და მოტორი ჩვეულებრივის საწინააღმდეგოდ ბრუნავენ. მართვა პულტიდან ხდება. ამასთანავე მართვის მთელი სისტემა იმდენადაა გაუბრალოებული, რომ მისი გამოყენება შეუძლია ყოველ მუშას. და რაც ყველაზე საინტერესოა, როლერი აღმოჩნდა ბევრად უკეთესი და ნაყოფიერი, ვინემ თვითონ ავტორი ფიქრობდა. კაკალაშვილის სამი როლერი საიმედოდ ცვლის შარკოვსკის თორმეტ მანქანას.

ბიოლოგიურ მეცნიერებათა დოქტორმა, სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის ბიოქიმიის ინსტიტუტის ერთ-ერთი წამყვანი ლაბორატორიის გამგემ, მიხეილ ბოკუჩავამ განაცხადა: — მეგობრებო, შევენ მიუტყვებელ საქმეს ვაკეთებთ, ჩვენივე ხელით ვაუარესებთ ჩაის ხარისხს. ფერმენტაციის პროცესში ვლუპავთ უსაზღვროდ ბევრ სასარგებლო ტანინს. აი ინებეთ მეორე ტექნოლოგია

უფერმენტაციოდ. ჩაის ფოთოლი დახვევის შემდეგ პირდაპირ გამოისარობ ღუმელში მიღის, შემდეგ კი თერმოდამუშავებაზე. ეს ერთი ორად უფრო სწრაფად მთავრდება, დამზადებული ჩაი შეიცავს მნიშვნელოვნად მეტ ტანინს და ექსტრაქტულ ნივთიერებას, აქვს უკეთესი გემო, სურნელება და შესამჩნევად მაღლდება მისი ფიზიოლოგიური ღირებულება.

ბოკუჩავას წინადადება — ესაა სერიოზული გარდატეხა მთელი ჩვეული ტექნოლოგიისა, გადასინჯვა მრავალი კანონისა, რომლებიც ჯერ კიდევ ინსტიტუტის კედლებში იქნა მიღწეული. ამის გაბედევა არაა ადვილი. ტრესტ „საქართველოს ჩაიში“ ჯერჯერობით თავს იკავებენ. უკვე მოვიდა ამბავი, რომ მეზობლები — აზერბაიჯანელები და კრასნოდონელები — უფრო ყურადღებით ეპყრობიან ბოკუჩავას თეორიას და ენერგიულად ეწევიან ცდებს.

საექვთა თბილისში დათანხმდნენ პირველობის დათმობაზე. მალე გაჩაღდება შეჯიბრება. ბოკუჩავა ამტკიცებს, რომ მისი ტექნოლოგია გარანტიას აძლევს ჩაის ფაბრიკებს მიიღონ დამატებით შემოსავალი, მინიმუმი ოცი პილიონი მანეთის რაოდენობით წელიწადში. მართლაც დიდად მნიშვნელოვანი ციფრები...

დიახ, ბევრი სიახლე, კანფლიქტი, შემოქმედებითი იდეა გააჩნიათ ჩვენს მეჩაიეებს. ეს ხომ პირველად ხდება. მსოფლიოში — და მთელი მსოფლიოსათვის!

ნიკიტა სერგის-ძემ, როდესაც დაამთავრა საამქროს დათვალიერება, მუშების თხოვნით გასინჯა ახალი მოსავლის საქართველოს თაიგული.

— კარგი, სურნელოვანი ჩაია, — აღტაცებით წარმოთქვა ხრუშჩოვმა. — სახელი და დიდება მათ, ვინც ეს გამოიყვანა. მე უკვე ვთქვი, რომ ქართული ჩაი — მსოფლიოში საუკეთესოა თავისი ხარისხით-მეტჯი.

ნიკიტა სერგის-ძე უბრუნდება მას,

რაც ითქვა თბილისში — უმაღლეს საბჭოს საიუბილეო სესიაზე:

— ბევრ ქვეყანაში უკეთესი კლიმატური პირობებიც კია ჩაის მოსაყვანად, ვინემ ჩვენთან... თქვენი ჩაის მაღალი ხარისხი შედეგია მიწათმოქმედების კულტურის და წარმოების მაღალი დონისა.

3

ხალისიანად და ბრძნულად ხუმრობენ აფხაზი მოხუცები: დურიპშის ამაცი მცხოვრებლები ვერ ითმენენ, რომ რაიონული ცენტრი გუდაუთი შავი ზღვის სანაპიროზე იმყოფება, და გაიკეთეს თავიანთთვის შავი თუ არა, ჩაის ზღვა, შორიდან რომ შეხედავ, თვით პორიზონტამდე ირხევა და ლივლივებს მრავალი ათასი ჩაის ბუჩქის მწვანე ზღვა.

ამ მწვანე ზღვის ნაპირას ცხოვრობს ნანდუ სიმა. ნანდუ აფხაზურად ბებიას ნიშნავს. ბებია სიმა კონჯარიას ორმოცზე მეტი შვილი და შვილთაშვილი ჰყავს. იგი ას მეთერთმეტე წელშია გადამდგარი. არტელის გამგობამ დიდხანია პენსია დაუნიშნა კონჯარიას. ბებია სიმა ამას ანგარიშს როდი უწევს. იგი განთიადისას მიემართება ჩაის პლანტაციებისაკენ, რომელიც კილომეტრნახევარზეა გადაჭიმული მაღლა მთებში იგი დღეში თვრამეტ-ოც კილოგრამ ჩაის ფოთოლს კრეფს. ყოველ კილოგრამში ათასრვაასი — ორი ათასი ფოთოლია. ასე, რომ მკრეფავს უხდება წუთში ორასამდე მოძრაობა მარჯვენა, და ასზე მეტი მოძრაობა — მარცხენა ხელით.

რუსმა პოეტმა და საქართველოს დიდმა მეგობარმა ნიკოლოზ ტიხონოვმა ერთხელ თქვა: „ბევრჯერ, მოჯადოებულებით, კმაყოფილებით ვადევნებდი თვალს ჩაის ფოთლის შესანიშნავ მკრეფაებს... მე ვანმაცვიფრა გასაოცარმა მუშაობამ, რომელიც რალაციით მაგონებდა და მუსიკით გატაცებული პიანისტის დაძაბულ შემოქმედებას. ამას მივუძღვენი ლექსი, „ჩაის მკრეფავი ქალის ხელები“.

...ალბათ ეს იყო დროის უბრალო დამთხვევა, მაგრამ გაცხარებულმა კონფლიქტის დროს, როდესაც კოლმეურნეობის თავმჯდომარემ, სსრკ უმაღლესი საბჭოს დეპუტატმა ვლადიმერ ლაკოიამ გაგზავნა ბებია სიმა დასასვენებლად, მოსკოვიდან მთავრობის დეპუტატად, სადაც იტყობინებოდნენ, სიმას ერთ-ერთი მემკვიდრე, მორცხვი და ლამაზი არსენია აძიბა დაჯილდოებულია ლენინის ორდენით.

— აბა, რას ვამბობდი? — ზეიმობდა ბებია, — მხოლოდ მტრებს შეუძლიათ დაიქინონ, რომ ჩემი ასაკის ადამიანმა აღარ უნდა იმუშაოსო. ახლა მუშაობა — დღესასწაულია!

ბებია სიმა მათ შორის იყო, ვინც განსაკუთრებით ცდილობდა, რათა ყოველწელს, ჩაის მოსავლის აღების შემდეგ მოეწყოთ მხიარული დღესასწაულები. დღესასწაული ისურვეს ბებია სიმამ, მისმა შვილებმა, შვილიშვილებმა, თვით ხალხმა. ხალხმავე იზრუნა, რათა ეს ყოფილიყო ერთი მხიარული დღესასწაულთაგანი. სხვათა შორის ჩაი და მოწყენილობა შეუსაბამო ცნებებია.

გაზაფხულიდან შემოდგომამდე შავი ზღვის სანაპიროების კოლმეურნეობებში ათასობით უცხოელი სტუმარი და ტურისტები ჩამოდის ევროპიდან, ამერიკიდან, აფრიკიდან, აზიიდან, ყველა მატერიკიდან და რომელიმე უცხოელი ზოგი ხუმრობით, ზოგი სერიოზულად ეუბნება დურიპშის მცხოვრებთ: — თქვენ ძალზე მაშაცი ხალხი უნდა იყოთ. ამრავლებთ ასე ბევრ ოლინგ — ურჩხელს და არ გეშინიათ, პირიქით, კარგად ცხოვრობთო.

მასპინძლები ასე უპასუხებენ: — ჩვენ ვიცით, ოლინგს — ბოროტ ურჩხულს. ინგლისელები უწოდებენ მაღალი ხარისხის ჩაის, რომელიც მოტყუებით იქნა გატანილი გასულ საუკუნეში ჩინეთიდან. მათებურად ისინი მართალნი იყვნენ: ინდოეთში, ცეილონზე, იავაზე, ყველგან, სადაც ხალხის ბედს მრავალათწლეულს განაგებდნენ ინგლისელ.



ამერიკელ და პოლანდიელ აქციონერთა კომპანიები, ჩაის ბუჩქი იყო „ბოროტი ურჩხული“, ვალატაკებისა და ჩავგრის საშუალება. კალკუტაში, იმ სახლში, სადაც რაბინდრანათ თაგორი დაიბადა, ქართველ სწავლულ მეჩაიეებს მოუთხრობდნენ, რომ ერთმა ახალგაზრდა მწერალმა, რომელმაც ვერ შეძლო მოეძებნა სიტყვა „კატორღის“ სინონიმი, დაამარტყა სათავის მიმართა ინდოეთის უდიდეს პოეტს;

— დარჯილინგის ჩაის პლანტაციებიო, — უმაღლვე უპასუხა რაბინდრანათ თაგორმა.

— ჩვენთან სურნელოვანი ჩაი — სიმდიდრისა და დიდების წყაროა, რომელსაც მადლიერებით უწოდებენ „საქართველოს თაიგულს“. ხომ გასაგებია, ძვირფასო სტუმრებო, „საქართველოს თაიგული“!!

...ბებია სიმას, თავად შერვაშიძის ყოფილ ყმა ქალს, რომელიც შვიდი ათეული წლის განმავლობაში იყო უსახლკარო და ლატაკი, ახლა მთელი ცხოვრება დღესასწაულად წარმოუდგება. ჩაის კრეფა სიმა კონჯარისათვის მხოლოდ სიხარულია.

ბებია სიმას შვილები და შვილთა-შვილები, რომლებიც ბავშვობიდანვე მიეჩვივნენ ელექტრონის სინათლეს თავიანთ ორსართულიან სახლებში. ციტრუსების ბაღების სიღრმეში, რადიომიმღებებსა და საკუთარ ავტომანქანებს. დარწმუნებული არიან, რომ ყოველივე ეს დოვლათი და ბარაქა მათ ჩაისაგან აქვთ. შეძლებული ცხოვრება, სიხარული, პატივისცემა, ყველაფერი ჩაის პლანტაციებში მდგარი შრომის შედეგია. მაგრამ ეს შრომა სულაც არაა ადვილი. კვიშა!

გაზაფხულიდან გვიან შემოდგომამდე — სიცხეში, პაპანაქებასა და თავსხმაში გრძელდება ნაზი, ვერცხლისფერ წამწამებისა ჩაის ყლორტის კრეფა.

საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების გამარჯვების შემდეგ, პირველ ზაფხულს, რესპუბლიკაში დიდი შრომის შედეგად ძლივს შესძლეს ხუთას-

ოთხმოცდაათი ტონა ჩაის ფოთლის მოკრეფა. სამჯერ უფრო ნაკლები ვიდრე ახლა მოკრეფეს ბებია სიმამ და მისმა ახალგაზრდა დურიაშველმა კოლეგებმა.

ოდესღაც საკმარისი იყო სამი პატარა კუსტარული ფაბრიკა, რომლებიც ადვილად ამუშავებდნენ მთელ საქართველოში მოკრეფილ ჩაის ფოთოლს. ახლა რესპუბლიკაში ათობით თეთრი ქვის მრავალსართულიანი ჩაის ფაბრიკებია. ისინი დღედაღამ მუშაობენ, და მიინც საკმარისი არაა მათი რაოდენობა. ყოველ წელს აგებენ ახალ ფაბრიკას. თუ გავემწკრივებთ 1960 წლის მოსავლიდან მიღებულ ორმოცდაათგრამიან ჩაის შეკვრებს, ეს ხაზი ორ მესამედჯერ შემოწვდება დედამიწას.

ეს ხომ ზღვარი არაა, არამედ გამოსავალი მიჯნა, საიდანაც მეჩაიეები იწყებენ აღმავლობას. კომუნისტური პარტიის XXI ყრილობის ტრიბუნიდან მტკიცედაა ნათქვამი, რომ 1965 წელს საქართველო მოგვეცემს ორას ათას ტონა ჩაის ფოთოლს. არ იქნება დიდი საიდუმლოს გაცემა, თუ დავწერთ, რომ ვალდებულება უსათუოდ შესრულებული იქნება გადაპარბებით. ქართველი მეჩაიეები საპატიო საქმედ თვლიან დააჩქარონ ჩვენი ქვეყნის ეს მოთხოვნა.

ახლა კი ავიღოთ ქალაღის ფურცელი, ფანქარი და ჩავატაროთ მარტივი არითმეტიკული ანგარიში. ჩაის კრეფის ჩვეულებრივი ნორმაა ოცდახუთი კილოგრამი ჩაის ფოთოლი დღეში. მაშასადამე, 1965 წლის მოსავალი — ორასი ათასი ტონა — მოითხოვს რვა მილიონ ადამიანს დღეში. მაგრამ უკვე ერთი-ორი წლის წინათ მეჩაიეთა ვირტუოზული ხელებიც არ იყო საკმარისი. საჭირო შეიქმნა დასახმარებლად მიემართათ თბილისის სტუდენტებისათვის, კახელი მევენახეებისა და მალაღმთიანი სვანეთის მცხოვრებლებისათვის.

დამხმარებელი დაუყოვნებლად მოდიოდნენ. სამაგიეროს უხდიდნენ მათ ბარაქიან ხელებს. გაზეთები არ ძუნწობდნენ ქებისათვის, ხალისით ითვლიდნენ, რამდენი კახელი და სვანი გამო-

ორჩეოდა ჩაის კრეფის საქმეში. მაგრამ მხოლოდ ეს როდია მთავარი საქმე! მეგობართა მშრომელი ხელები არაა პრობლემის გადაწყვეტა!

ჩაისსაკრეფე მანქანას ძალიან დიდხანს ელოდებოდნენ. მის გამოჩენას აღტაცებით მიეგებნენ. ყველაფერი გადაქარბებულიად გააზვიადეს. აღტაცების ვარდისფერი წყალი დაიღუპა, მსოფლიოში პირველი ჩაისსაკრეფე მანქანა კი დარჩა. იგი შეიქმნა, იგი მუშაობდა — შარშან ენგურისა და აჩიგვარის მეურნეობის პლანტაციებში საათში ორმოცზე მეტ კილოგრამ ჩაის ფოთოლს კრეფდა. მაგრამ „მექანიკური თითები“ ნაკლებად გამრჩევი იყო. შესანიშნავი საშუალება „დანახვისა და შეგრძნებისა“ ხანდახან ეკარგებოდა მას. მექანიკურ თითებს ძალიან უჭირდა მუშაობა ბუჩქის სიღრმეში, სადაც ხშირად იმალება ნაზი კვირტი და ძვირფასი, მზეზე ოდნავ გამკვირვალე ფოთოლი. ხშირად, ვიდრე ეს მოსალოდნელი იყო, მანქანა იტაცებდა უხარისხო ფოთოლს, „კრეჭდა“ ბუჩქს. ასეთი ნედლეულისაგან „საქართველოს თაიგულს“ ვერ დაამზადებ. შესაძლოა, ჩაის მრეწველობის მუშები მართალნი იყვნენ. ისინი ამბობენ, რომ „მექანიკური თითები“ თავად ვერ გადაწყვეტენ მთელ პრობლემას, მათ უნდა დავახმაროთ კიდევ ფოთლის დამხარისხებელი მანქანაო. ანასეულის სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტში იციან, როგორ უნდა გააკეთონ ეს.

რასაც გვაპატიებს ან არ შეამჩნევს ბებია სიმე, იმას ვერ მოითმენენ მისი შვილები და შვილთაშვილები. ტატიანა ჩხაიძეს უკვე რამდენი წელია ხელთ უპყრია მსოფლიო რეკორდი ჩაის ფოთლის კრეფაში. იგი აქეზებს კონსტრუქტორებს:

— ჩვენი ჩაის მკრეფავეები იცინიან. ალბათ კოსმოსში გასაფრენი ხომალდის შექმნა უფრო ადვილია, ვიდრე ჩაის საკრეფე მანქანისაო.

რა ვუპასუხოთ ტატიანას?

თბილისის „სოფლის მეურნეობის მანქანათმშენებლობის“ ინსტიტუტის სახელობის ქარხანაში დამზადებულია ერთი-ორი ეგზემპლარი ახალი ჩაისსაკრეფე მანქანა. მოდელის უკანასკნელი ეგზემპლარი ნახა ნიკიტა სერგისძემ. ტექნიკური მონაცემებით საინტერესია, გამოცდა პლანტაციებში ახლახან დაიწყო. ყველას იმედი აქვს უკეთესობისა...

თბილისში სამრეწველო გამოფენაზე და მახარაძის რაიონის რუსთაველის სახელობის კოლმეურნეობის პლანტაციებში ნიკიტა სერგისძემ კიდევ და კიდევ მოაგონა კონსტრუქტორებს — უნდა დაჩქარდეს ჩაისსაკრეფე მანქანის სრულყოფა, უნდა შემსუბუქდეს ქალის შრომა.

ახლა სოფლის მეურნეობის ტექნიკის სახელმწიფო სპეციალურ საკონსტრუქტორო ბიუროში ტონს ახალგაზრდები იძლევიან. ინჟინრებისა და კონსტრუქტორების საშუალო ასაკი 25 — 27 წელია. ყველა ისინი საქართველოს პოლიტექნიკურ ინსტიტუტში არიან აღზრდილები. გაბედულება და ენერჯია ბევრი აქვთ. თუ შევიხედავთ მეცნიერების მომიჯნავე სფეროში, განსაკუთრებით, რადიოელექტრონიკაში, ახალგაზრდა კონსტრუქტორებმა ჩაიფიქრეს, ზუსტად რომ ვთქვათ, ამუშავებენ პრინციპულად ელექტროდამკვირვებელი სისტემის ახალ ჩაისსაკრეფე მანქანას.

გამარჯვება აუცილებელია! კარგია თუ ეს მალე მოხდება.

...და როდესაც ჩეხურ რესტორანში — პრაჰა-ბერლინის აეტოსტრადაზე — ჩინელებმა მოითხოვეს:

„თუ შეიძლება ქართული ჩაიო“, — ეს ჩინელთა თავაზიანობის უსაზღვრო ხარკი კი არ იყო, უბრალოდ, მათ უნდოდათ ყველაზე საუკეთესო ჩაის დალევა, საუკეთესოსი მთელს მსოფლიოში!

შაბარაძე — ჩაქვი, ჭვინის

ზაფხუ აზიისკაშივი

ბოღბეღბთან

1

ორმეზის დასათვალაერებლად სიღნაღებებ-
მა სოფელ ბოღბეღბში მირჩიეს გამგზავრება.
თან ესეც მითხრეს: ცოტა შინაურულად რომ
იგრძნო თავი, შეგზურსაც გაგაყოლებო. ის
მეგზური ნუკრიანელი ნიკო შარშიაშვილი აღ-
შორნდა. სიჭაბუკეში მწერლობით იყო გატაცე-
ბული. „ნუკრიანის“ ფსევდონიმით მან მოთ-
ხრობდა კი გამოაქვეყნა ჟურნალ „ჩვენს თაო-
ბაში“.

გავედით სიღნაღის ვიწრო ქუჩებს. გზამ
ბოღბისაკენ დაუხვია. მიქროდა ჩვენი მანქანა,
მე კი თვალუბი უკან მრჩებოდა. დაისის შუქში
აღვებულ სიღნაღი ფერად ხომალდებით გა-
დაყურებდა იმდრად გადანისლულ ალაზნის
ველს. ამ შთაბეჭდილებას უფრო სრულყოფილს
ხდოდა ქალაქის თავზე ამართული რადიო-ანტე-
ნი და მასთან ერთად ის ძველი გალაგანიც, გემ-
ბანის შოაგირივით სპილენძისფერად რომ დატ-
ფიფრულიყო დროთა განმავლობაში. გამკვირ-
ვალე პაერში ბამბის ქუჩებზე მიმოფანტული
ღრუბლები ხომ თოლიებს მაგონებდნენ და მა-
კონებდნენ.

ქარვად რომ გავიშინებოდი, სიღნაღის პატარ-
პატარა წითელკარამიტინი სახურავები და აგუ-
რის არშივებდაჩანებული ქვიტკირის თეთრი
კედლები ისე აირივდნენ ამოძრავებულ დაისის
შუქში, თითქოს ჰერმისა და ატმის აუთავებუ-
ლი შტოები აბრიალებულაყვნენ გზაფხულის
მათრობელა ქარში. მიწოდოდა კიდევ მეცქირა ამ
სინახაობისათვის, მაგრამ მანძილმა თავისი ვაი-
ტანა... გომბორის ქედი თანდათან დაბლდებოდა
და სადღაც შორს, ბაწრის წვეკრავით იყარვებო-
და...

2

გზის პირას ვეღაც მოხუცებულს რომელიღაც
ბერდუყი ხე წამოვქცია. ცალი ფეხი ზედ დაე-
ღვა და ნიშნის მოგებით დააყურებდა. შარშია-
შვილს ვანიშნე, ცოტახანს შევესვენოთ-შეთქი.
მოხუცს ჩვენი შეჩერება ძალიან ვაუხარდა,
თამბაქოს მოწვევა სდომებოდა, ჩვენც ბუღვა-
რული სიგარეტებით გული ვაჯერებინეთ. მოჭ-
რალ ხეს ფულეროში რომ ჩავხედე, ბავშვობა-

ში გავონილი პანტის ზარბაზანი დამიდგა თელ-
წინ და კვიპატური ღმილის ჩასაქრობად შეკით-
ხეზე გადაველ:

— ხომ არ გვეტყვი, რა გქვიათ, მოხუცო?

— რა მქვია და, დანდალა მქვიან, შენი კი-
რამე!

შარშიაშვილმა ეშმაკურად ჩაუტყრა:

— ეგ იღბათ ზედმეტი სახელი იქნება შენი,
მოხუცო!

— ზედმეტი მე არც სახელი მაქვს და არც
გვარი. როგორც კი დაუბადებულეარ, ეს სახე-
ლი დაურქმევიათ, იქნებ ცხოვრების მძიმე
ტვირთს ურმის დანდღებოვით დიხანს გავქ-
ლოსო... სწორედაც მოქცეულან, ავი გავუქალ
კიდევ. სადაც არი, ოთხმოც წელს გადა-
ვაბიჯებ.

შარშიაშვილმა კიდევ ეშმაკურად შეუქცაო
დანდალას:

— ეს ამოდენა ხე კერატოვით რომ წამოგქ-
ცევა, არ გეშინიან პასუხებებში მიგცენ?

— პასუხებებში რად უნდა მიმეცენ, ჩემზე
უარესად იყო ჩამომხმარი და ჩამობერებული...
დღეს ეს წაიქცა, ხვალ მე წაიქცევი და მერე
ბურთი და მოედანი თქვენთვის დამითმია, შეი-
ლებო!

საუბარში ბინდი წამოგვებარა, აეჩქარდით.
მოხუცმა ასანთი გაქრა, სიგარეტს მოუკიდა,
გულიანად გააბოთა და სიტყვა დაგვადევნა:
კეთილად გველოთ, შეილებო, დანდლები არ
ჩატეხობოდეთო...

შოფერმა საწყენად მიიღო დანდალას სიტყ-
ვები და სწრაფად გაეპასუხა:

— დანდლებიო? განა თქვენებური ურემია,
დანდალაე?!

— დანდლები, შეილო, მანქანასაც ექნება,
თორემ მაგნაირად ჩაყრატებულს მანქანა რო-
გორ გავიძლებდა!

— ეპე, ვინდოდა და გიოხბა კიდევაც საკად-
რისი! — გადასძახა შოფერს შარშიაშვილმა.

გადახნული მინდორ-ველი შეღამების პარველ
ბინდს გამოწვევად ექანებოდა დედამიწაზე.
მერე ხანს ციენათელსავით ციმციმებდა დან-
დალას ნაფხაბარტყმული ბუღვარული სიგარე-
ტი. შოფერმა მეტი სისწრაფე მისცა მანქანას,



თანაც ხუმრობა დაყოლა: მოკვრეს ცხლით, ბიჭებო, დანდალამ პანტის ზარბაზნი არ დაგვი- მიხსოოს...

შოფრის ხუმრობაზე არ გაგვიცნებია. პარტი- კით, სადაც გულის სიღრმეში გვეწყინა კიდევ. დანდალ ხომ ძველი ქართველი გლეხკაცის ნამდვილ განსახიერებელ აღიბედა ჩვენს მებ- სიერებაში. ვანა დანდალსთანა ვეკაცების ნაოფლართ არ იკვებებოდა მთელი საქართვე- ლო?!

3

ბოღბეღში შევედი თუ არა, ელემტრონის ბოძთან ერთი კურკასავით კაცი გადმოგვიტა- ეხოდან. შოფრმა შეაჩინა შეაჩერა. უცნობმა კაბინაში თავი შემოყო, აგვათვალღერ-ჩაგვათვალ- ღერა და სიხარულით წამოიძახა: ჩვენებურე- ბი ყოფილხართო... აბა, ეს ვიღაა-შეთქი?! — წავარს შეჯღუტენი ნიყო შარშია-შეიღო. ვინაა და, ჩვენი აღქმისა, კოკლამაზაშვილი, ნაფრო- ტალი, ნაოზარი და შინ მშვიდობით დაბრუნე- ბული. ხუთმეტე წელიწადია, რაც სამხრეები მიიხსნა და ბოღბეღები მაინც კაბიტანს უთა- ზიანა...

— რას ამბობ, ნიყო, მავს ჯარში ვინ გაი- წვევდა ან კაბიტანობას ვინ მისცემდა-მეთქი. — ჩავუზარჩულე ნეკრიანელ მეგობარს.

აღქმის ჩემს გვერდით მოკალათდა. ისიც იქ მიდიოდა, სადაც ჩვენ უნდა მივსულიყავით. გზაში რამდენიმეჯერ ამჩნევილად შემომხედა. — ალბათ უფრო თუ მოკრა ჩემს ნაიურჩეულეს. ეს, მგონია, ნიყომაც შეატყო და უხერხულობის თავიდან ასაცილებლად ოხუნჯობა დაუწყო. ჩემს იღბლზე აღქმისიც ადვილად ასევა. ამა- სობაში ფერმასაც მივუახლოვდით...

მანქანიდან ჩამოსვლებს წინ აღქმის კოკლა- მაზაშვილი გაგვიძღვა და პირდაპირ სარძეო ფერმის გრძელ შენობაში შეგვიყვანა, სადაც მეზულე არსენ დარჯაშვილის მეტი არავინ აღმოჩნდა. ჩემი ვინაობა რომ გაიგო, აღქმის საყვედურით მიმართა:

— ჯერ ბინაში მისულიყავით, აქ რას მოგ- ყვად ეს კაცი, ძროხებს დილაზე კი ვერ ვაჩ- ვენებდით?! მაგრამ არაფერია, წავიდეთ, ფერმის ბრიგადირი ვინახულოთ ახლა.

ვალყო გურიაშვილი მარტო არ დაგვედგო. იქ იყვნენ მისი ბრიგადის წევრებიც: გურამ და ვანო გონიტაშვილები, სოსო და ფორე ოთარა- შვილები, არჩილ და ნასყიდა დარჯაშვილები, ასწრაფა ლეიშვილი, ვასო გორგოშვილი და თედო კოკლამაზაშვილი. მეგობრებს მთელი დღის მიჩვენებლები შეეჯამებინათ და ახლა გრძელ მაგიდაზე ვახშამს შეეშეცოლდნენ. სუფ- რაზე ჩვენც მივიწვიეთ. მცირე ხნის შემდეგ შემოგვემატნენ მეორე ბრიგადის წევრებიც: ზა- ქარია და მიხეილ პარნაბიშვილები. საუბარმა ადვილად მონახა კალაპორტი...

ბოღბეღებში კაბიტანად წარმდგენი კოკლამაზაშვილი ახალგაზრდა ბრიგადირს კი- სერზე ხელი შემოახვია და სუფრის ბოლოში მჯდომ თავის მოგვარეს გამომწვევი სიტყვა ესაროლა:

— ძია თედო, ამოდენა ხალხს ე პატარა ბიჭი უფროსობას რომ გიწვეო, როგორ ითმენო წე- ტავი, პა?!

— შენ კარგად იყავ, მავაზე ნუ იღარდებ, შეილო! პატარაა და, ფერმის გულისათვის ნემ- სის ყუნწში იმტროფე გაძერება ხოლმე. არც შენა მყოფობარ ბაყაყ-მღერი, მავრამ ომის დროს მთელი ბატალიონი გმარებია.

— ეგ ომის დროს! ახლა, ძია თედო?! — შეესმაღრნენ ახალგაზრდები.

— ახლა თქვენ თვითონ ზედავთ. რაც ვაი- ცია! მალე, მგონი, მავისთანა ხუშარა მეთრე არ გვეულებოდა მთელ ბოღბეღში.

— მოხუტო, მამ შენსავით მარტო ძროხების წველას ხომ არ გადაყვევები! — ესროლა კიდევ ერთი სიტყვა აღქმისი.

— შენ აი ვეპილიც ვერ მოგაგებეს სიტყვაში. კარგი, ვაღმდამ, თუ ღმერთი გწამს... მე კი ჩემსას ვეულობ და...

— მე ვიტყვი, როგორც ეცდებოდით, საფურავე ძროხების მომშარაგებლად დარჯანთ ნასყიდა რომ არა გყავდეთ! — მიუგო აღქმისი.

— გუავს და გვიხარიათ კიდევაც, შენსავით სიტყვა-მასუხად კი არ არი გადამქუცული, საქმე უყვარს, საქმე!...

საუბარში მცე ჩავერთე:

— ბერიკაციო, რახან ძროხის წველაზე ჩამო- ვარდა ლაპარაკი, ხომ არ მეტყვიო, შარშან როგორი მიჩვენებლები გქონდათ. არ იქნება ურიგო, ორიოდე სიტყვა იმაზედაც მითხროთ. თუ რას ფიქრობთ მომავლისათვის...

თედო მხარბობი შეიშინდა. აღქმისაგან ნაწ- ვემს ცალი წარბი ჯერ კიდევ ნერვიულად უთრთოდა. ბოლოს, პასუხის გარეშა რომ ვერ მოახერხა, ხელი ბრიგადირისაკენ გამიშვირა. — ის გეტყვისო.

ვალყომავე არ დაყოვნა:

— ძია თედო მოწინავე მწველავად ითვლება არა მარტო ჩვენს ბრიგადაში, არამედ მთელ კოლმურწეობაში. შარშან თითო საფურავე ძროხაზე ორიოთხას ლიტრს ბევრი კი აღარა- ფერი დაქვებია. მიუხედავად იმისა, რომ სამოცდათორმეტი წლის კაცია, წელსაც მალაღი ვალდებულება იკისრა. გადაწვეტილი აქვს ორიოთხასს გადაჭარბოს. ასევე ფიქრობს მეორე ჩვენი ბერიკაცი, ვასო გორგოშვილი. რაც შეე- ხება ახალგაზრდებს, ყოველთვის სანაქებონა იყვნენ და, ვფიქრობ, წელსაც გვასახლებენ...

— ნახევრად შექანიზებული ფერმის კვალი- ბაზე თქვენი წარმარებანი და დამირებანი უდა-



ვლ სასიხარულო ამბავია, მაგრამ ნაკლებ ხომ გეკუთ, რას იტყვი ამასზე? — ვითხე მორიდებულად ბრიგადირს.

— ჩვენი ფერმის ერთადერთი ნაკლი ისაა, რომ იგი ჯერ კიდევ მათიანად არ არი შექმნილებული, ხოლო, როდესაც ამას მივალწევთ, პარობას დავდებთ, მთელ რესპუბლიკაში არავის ჩამოვრჩევთ...

— თქვენი მუშაობის შესახებ რაღას იტყვი? — შევეკითხე მეორე ბრიგადის წევრს, ზაქარია პარნაბევილს. მან მოკლედ მიპასუხა:

— აბა, რა უნდა ვთხოვოთ, ამითაც ასხეთო სული ძროხა ჰყავთ და ჩვენიცა. მწველავები და მებზარეები ბრიგადიში იმდენივე გვყავს, რამდენიც ამათ. ვარჯიში კიდევ ერთმანეთს არ გავცეცვივართ და არც ვავეცევივით. ვალკოს თქმისა არ იყოს, თუ ფერმის შექმნილობის დროზე ვეღირსენით, სასიხარულო აღბათ ჩვენც ბევრი გვაქვს.

5

გარედან უცხად შემზარავი ზმუილი შემოაქრა. ყველამ ყრბები ცქცია.

— ეს აღბათ არსენას ბუღა, ბიჭებო! — ჩაიხიხითა ილექსი კოჭლაძისაშვილმა.

— ნეტავი შენ, რომ ყოველთვის ზემოზომს გენებახე ხარ! — შეუტია არსენამ და მაშინვე გარეთ გავარდა. ზმუილი კიდევ გაისმა, მხოლოდ არა ისე, როგორც პირველად.

— მაგ ოხერს ამ შუალამისას რა აზმუილებს, შია თუ სწყურია? — ჩაილაპარაკა თავისთვის გერამ გოჩიტაშვილმა.

— არც შვია და არც სწყურია. ხომ გესმით, ვახუშტი კარზე გეკაცუნებს. პოდა, მაგ დამოცივლსაც განა ძარღვეში სისხლის ნაცვლად დებულა უღვას, დაიშეუღლებს, მამ რას იხამს! — ხმა ამოიღო ახლა ისწრაფა ლეკოშვილმა და სახედამწვინდებული არსენ დარჯაშვილი შემოვიდა კიდევ შიგნით. მას ნუკრიანელი ნიკოე შემოჰყვა. ეს უკანასკნელი როდის გავიდა გარეთ, არ შემომჩნევია, ჩემს გვერდით კი იჯდა სულ...

— რაო, რა მინდა, რათა ეზმოდოიო, არ დავგბარა, არსენ?! — მაინც გაუბუღდა შეხებურება ყოფილი კაპიტანმა დარჯაშვილმა.

— აი, ხელ ამის ბრალი უფილია, — ხელი დააღო არსენამ შარშიაშვილს, — სანახავად მიიხედა, და თანაც პაპიროსის წვევა გაუჩაღებია. ზმუილს ვილა ჩივის, ვამლსა და თამბაქოს სუნზე კიდევ კარგია, მთლად არ გაგვიკადა.

— იღამაზე გაღარჩენილხარ, ნიკო, იღამაზე! მახსოვს, ჩემს ბაღობაში იორზე ვიდექითო, მუხიანურებში, — დაუწყო დარიგება ნუკრიანელ მეგობარს ვასო გორგიშვილმა, — ერთი დამესაგით ზნელი ბუღა გვყავდა მუხაზე მიბებული. მაშინ აბა, ჯაჭვები სადა გვქონდა, თა-

კით ვებამდით საქონელს. პოდა, შენსაგით სიღნაღადან ვილაც ახალგაზრდა წერს წამოსტუმრს ნაქიფთარმა გვერდით ჩაურხა წარბეზარმა ოხერს როგორც კი ლენის სუნი ეცა, გაღიროია, საბჭური აიგლეჯა და ისე აბურთავა ის საწყალი, რომ სული გააფრთხოზინა.

— ეგრეა, ეგრე! — დაუდასტურა ვასოს თელი კოჭლაძისაშვილმა და გვთხოვა ახლა მისთვის დავეცადო ყრბი:

— მეც დიდხინის ამბავს გვუბნებთ. ბინები ალაზნის პირზე გვედგა მაშინ. უცხად ვერხეიანებში ისეთი ბუღილი ატუდა, კაცს ეკონებოდა. მთები ინგრევიანო, შეეხედე, ბუღები მუხანებოლდნენ ერთმანეთს. ერთი ხარი იყო, მეორე — კამეჩი. კამეჩს ადგილზე უქმალ უფიდა მობუხრდა, ზურგა უბრუნა ხარსა და ეთომეც არაფერი, ნაპირ-ნაპირ დინჯად დამყვა ალაზანს. ხარმა იწყინა კამეჩის ქედმალლობა, გაბაზუბულმა გზა გადაუტრა. ის მაინც არაფრად ავლდებდა, გვერდის აქცევას ცდილობდა. რამდენიმე დარტყმა ამატია. ბოლოს, ხარი რომ აღარ მოეშვა, აბა, გაგვივდა იმისი გენახათ: ჯერ დაიბლაღვა, მერე ფეხადგმულ მთაგვით მოუტრიალდა, რქები მუცელქვეშ შეუგდო და იმხელა ხარი ბუმბულვით ჰაერში იტრიაცა. ასე ჰაერში ატაცებული მცირე ხანს ატარა, მერე კი პირდაპირ ადიდებულ ალაზანში გადაეძახა. თავად გამარჯვებულმა ყველი მოიღო და სისხლიანი რქები ვახუშტილის მხებე ააგლეჯა...

6

იმ დამეხ ბრიგადირმა ოჯახში გავვიპატიცა, მაგრამ მე და შარშიაშვილმა ფერმაში ვაჩივით დარჩენა. ფერმაში დარჩენა, აგრეთვე, თედო კოჭლაძისაშვილი და გერამ გოჩიტაშვილი, დანარჩენები შინ წავიდნენ...

ერთხელ, სადაც მე მოვკალათდი, იღვა ერთი ტარმობრეცილი ხელსაფეცავი. აღბათ კორკოტის ან მარხლის დასაფეჭავად თუ იყენებდნენ. მისი დოლაბების დანახვებზე ვამახსენდა ამბავი, რომელიც სიმეფიცილი შემემთხვა.

ჩვენი ეენახის ქვემოთ, პატარა ხევში, რომელსაც რატომღაც კრიკინას ხეცს ეძახდნენ, იღვა ძველისძველი, შიტოვებული წისქვილი. დიდხინაია, მისი საბრუნებელი წყალი დამშრალდო და კოლმეურნივობა არავითარ უწყადლებას არ აქცევდა, ჩვენ ეცხბლის წისქვილიც გვეყოფათ...

ერთ დღეს მამანემში მიიხარა, მე ეენახში ავალ სამეშაოდ, შენ კი აქ დარჩი. თვალი გეკვირის, წისქვილში არავინ შევიდეს და ემანდ დოლაბები არ მოიპაროსო. მეც დავარჩი. თუ შერი ქული მოვიხადე და ქრელი პებლებს ქერით ვერთობდი თავს. მოთლოდნელად წისქვილთან რაი სახედროანი კაცი შეენიშნეთქვი, კამეჩის ურმით ხომ არ აჩიან მოსუ-

ლები, იმხელა ქვევს როგორ წილდებენ-მეთქი და ახლა შერდღლით ხელში ბოლოქანქარა ჩიტებს დაეწეწე დენა.

ცულტობაში თავდაფრეებულს ანახდევლად თავზარი დამცა მამაჩემის მუქეპრე ხმამ. მიეხედი, საქმე ცუდად იყო. მაშინ კი, როცა დამკვლავი: ბიჭო, წისქვილის ქვები ვის გაატანეო, მერჩინა, მიწა გამსკდომოდა. გაჯგერებულმა იქვე, ბაღანაში ლობიოს კიგო მოგლიჯა და ჯაერის ამოსაყრელად მოწველ ბეჭებზე გადაშიქირა. არ ვიცი, დაწმუნდა თუ არა ჩემს უნებლობაში, მაგრამ ის კი მახსოვს, თუ როგორ სწრაფად მოექცა ზურგზე მუხობლის იატოს...

ის დღე ტირილში დავალამე. შუალამისას დღეაჩემის ხმამ გამოშალუნია, „მდედრობიდან“ დაბრუნებულ მამაჩემს ქოქოლას აყრიდა: შე არგანაბარებელიო, ე ბიჭო რომ შემოგვედომოდა, ეანგაანი დანით ხომ ყელს გამოგდადრიდაო...

იმ კაცებს მამაჩემი სიღნაღის ბოლოზე დასწოლო. ბოდბელები უოფილოყენენ. დოღბები თავჯდომარის ნებართვით წავლეთ...

ჩემს მთერ მოყოლილ ამბავზე თედო კოქლამაზაშვილი კინაღამ სიცოცხლისგან დაოსდა. ბოლოს ასე მითხრა:

— შეილო, ბოდბელები კი არა, ბოდბისხვევლები იქნებოდნენ. მეწისქვილეობას ისინი უფრო ეტანებოან. აი, დღეს რომ პერი მიირთვი, შეიძლება იქ დატყელოსაგანაც იყოს გამომცხეარი. ზოგჯერ საფეკავს ჩვენცა ვფეკავთ ხოლმე ბოდბისხვევაში. ისე რომ, ჩემო კარგო, სადარდებელი აღარა გაქვს. ხომ გაევიგონია, სანთელსაკმეღე გზას არ დაქარგავსო. პოდა, როგორც ეხდნო, მართლდება კიდევაც...

ძია თედოს სიცოლი ახლა წერტიანელ მეგობარს გადაედო. მხოლოდ გერამ გოჩიტაშვილი არ იზიარებდა ჩვენს შიზარულებას. გერამ, რად დაღონებულხარ-მეთქი! — შევეხმინე ფიქრებში წასულს. კთხვაზე, მის ნაცვლად თედომ გამცა პასუხი:

— დაღონდება, მამო ჩა მოუვა, კაცს მოფრად მუშაობა სწყურია და, გინდა თუ არა, მოფრობას მწველაობა გერჩინოსო, ეუბნებია.

— კარგ მოფერს მგანაირ სიტყვას ვერ გაუბუღავდნენ. ძია თედო! — ჩაერია საუბარში ნიკო შარშიაშვილი.

— ვერც გაუბუღავდნენ, მაგრამ ძალა აღმართასა ხსნავს, მოფრები ბევრი გვეყავს შეილო, სოფელში...

— გვეყავს და გვეყავდეს! ღმერთმა უველას ხელი მოუშარათოს!.. საღაპარაყო თუ შემოგველია, შენ ეგ მითხარი! — წამოიძახა გერამმა და სახეზე ნაბადი წახიზრა.

— ვუე, მაგისთანა ფიქრი რომა ხარ, იმიტომაც ვერ მოგახსილებს აქამდე ძროხის ცურებს... გერამს ხმა აღარ ამოუღია ამ სიტყვაზე.

ჩვენც ვაინებნეთ. არ იმანებოდა მხოლოდ თებერელის აშარი ქარი... **მარტოველი**
ზიზღირობისა

7

დღის ექვსი საათია. თეთრხალათიანი მწველაეები უკვე ფერმის ვრძელ შენობაში ტრიალებენ. ცდლობენ, დროზე მოითავონ საკვების დაყრა, რათა პირველი წველა ზუსტად ნახევარი საათის შემდეგ ჩატარდეს.

დრო იწურება... ძია თედოსაგან წუხანდელი ნაწყენი გერამ გოჩიტაშვილი ყველაზე პირველად იწყებს წველას. პაერი რძის სუნითა და ომწივით იესება თანდათან... ბრიგადიანი გერამ გურამშვილი მაცნობს ფერმის შენობაში ახლახან შემოსულ ბოდბელ ახალგაზრდას:

— ეს ამანავი ჩვენი პარტორგანიზაციის მდივანი არჩილ გოგილაშვილი გახლავთ. ამავე დროს იგი რედაქტორობს ჩვენს მრავალტრიაკიან გაზეთს — „კოლმურისს ხმას“.

ბოდბეები ბიღონებს სველიან. სადაც არი. ატომანქანებს დატვირთვენ და ქაფქაფა რძით სავსე ამ ბიღონებს სოფელ შალაროს განმანაწილებულ წერტისაგან გააქროლებენ...

გარეთ ისევ თებერელის ქარი უბერავს, — საიდანღაც სათოვლე ღრუბლებს მოგრეკება. აქამდე მოსჩინს კიდევაც წანამჭრული პატარა სერები. ფერამის ეზოში ვიღაც ღლინებს:

მიდიან შენი ღრუბელნი
თეთრისა თოვლის შთოვარნი...

გოგილაშვილი მთხოვს, ვინახულო კოლმურნიების კანტორაკი. მიუღივართ, გზადაგზა ბოდბის ამბებს მიყვება:

— ჩვენი სოფელი ამ ბოლო ხანებში ძალიან გაიზარდა. საკირო ხდება საუბნო გზების გაფართოება, მათი შეკეთება... ახლახან დამთავრდა ზურბაბაანთ საუბნო გზა. სულ მალე კოლმურნიება ეზოებში ჩუტჩუტს დაიწყებს ღლევწყაროს წყალი. ამჟამად ორმოებს თხრიან და მიღებს აწყობენ შიგ. ახალ წყალს პირველ რიგში ტორჩინიანთ უბანი მიიღებს...

გვეგონა, კოლმურნიების თავჯდომარე იყავნე ბიკაშვილი კანტორაკში დაგვეხდებოდა, მაგრამ იმედი არ გავვიმართოდა, სიღნაღში წასულიყო, რაიკომიდან დაერეკათ, სასწრაფოდ წამოვიდეს...

შეუდივართ პარტორგანიზაციის ოთახში. არჩილ გოგილაშვილი მოთავსობს კოლმურნიების მრავალტრიაკიანი გაზეთის წლებადღელ ნომრებს. ეთვალეგრებ მასილებს. ჩემს ურთავლებს იპყრობს საკითხები, რომლებიც შეეხება სარტეო. ფერამებში ძროხების ბაგერიდან დაუბმულ წესით მოვლაზე ვადასკვას. ამის შესახებ ნიკიტა სერგის-ქე ზრუშნოვმა დადებითი მოსაზრება გამოთქვა მუხროკიანის საბჭოთა მუქრნიობაში ყოფნის დროს.



— მუხროვანელების ამ ინიციატივას ბოღბელებიც ვიზიარებთ და მალე აღბათ პრაქტიკულ ნაბიჯსაც გადავდგამთ, — შეუბნება მადგაზე თავდახრილი არჩილი.

არჩილის ნათქვამს კეკელს უკრავს აღქმის კოლმამაზაშვილიც, რომელიც ეს-ეს არი, ნიკო შარშიაშვილთან ერთად, პარტორგანიზაციის ოთახში შემოვიდა:

— ძალი რომ ძალია, კარგ პატრონს ისიც კი ურველოვან დაბმული არა ჰყავს. მაშ ძროხებმა რაღა დაიშავეს, ცხენებივით აფშარაწი-პოკულები დლითა და ღამით ბავაზე რომ არიან მიღრძობილები. განა თავისუფლად რომ იქნებიან, უფრო მეტს არ მოიწყველიან ის დედოცელები... მე და ჩემმა ღმერთმა, მუხროვანელებს ამ ამბისათვის დროზე აღუღათ აღლო. თქმა რა გასაკვირია, ჩვენი წინამძებნი შეწყველა თუ მუშა საქონელს სულ დაუბმელი წესით არ უვლიდნენ ხოლმე?!

გახთვის ერთ-ერთ ნომერში წავაწყდი მეცხვარე ჩალაბაშვილის ბუნდოვნად გამოსულ სურათს. არჩილს მივმართე:

— აბა, ამ სახელოვანი ანაგული კაცისათვის ეს რა გიჭნიათ, ნუთუ ამაზე უკეთესად არ შეგძლოთ დაგებუდათ მისი სურათი?!

— ბარეშ გვინდოდა კარგად გამოსულიყო, მაგრამ სიღნაღიდან გამოგზავნილი კლიშე ძალიან გაცვეთილი აღმოჩნდა...

ამ სიტყვის თქმა იყო და პარტორგანიზაციის ოთახში ახლა არსენ დარჯაშვილი შემოვიდა. იგი მე და ნიკო შარშიაშვილს დაგვეძებდა თურმე.

8

საღამო ხანია, არსენ დარჯაშვილის ორსართულანა სახლის აივნიდან კარგად ჩანს ბოღბების შემოფარენი. სათოვლე ღრუბლები თებერვლის ქარს შირაქისაკენ გადაურეკავს. გადგო-

შრული ხოდაბუნები კვლავ თოვლის შორღინაში სდებან.

ღამის თორმეტ საათზე ძღვეს... მადგაშვილი თავს ბოღბულ მასპინძელს. იმ იმედით, რომ გზაზე ვისიმე მანქანა დაგვეწყება, ნული ნაბიჯით მივდივართ სიღნაღის მიმართულებით... ვერადებით წარაფის თავში. ცისა და მიწის შავ ფონზე შტოვებგაფარჩხული ხეები პაერში ფესვებდაკიდებულებს ჰგვანან.

ღამე სივარმაგეში შედის. სიღნაღისაკენ მიმავალი მანქანები მაინც არა ჩანან. თავის დიამედება უკვე შედმეტად მიგვანია. ნიკო უკან დაბრუნებას შირჩევს, მე კი უხერხულად ვთვლი არსენას ხელშეორედ შეწყუბებას. თანაც არ შეიძლება არ დავეთანხმო, რადგან ვიცი, რომ ჩემს თანამგზავრს ფეხით სიარული ძალიან უჭირს...

წარაფის თავზე თებერვლის გაერეცილმა მთარემ ცივად გადმოიანათა. შტოვებგაფარჩხული შიშველი ხეები ახლა ცალ ფეხზე შემდგარ უცნაურ ფრაზეელთა ჩონჩხებს დაემგავსნენ. ის იყო, უნდა მეთქვა, კარგი, დაბრუნდეთ-მეთქი, რომ სიტყვის თქმა თვითონვე დამასწრო:

— ახლა არსენას შეწყუბება მართლაც უხერხულია, გაეწიოთ სიღნაღისაკენ, მხოლოდ, რაც შეიძლება, ნულა ვიაროთ.

ამის შემდეგ, აბა, უკან დაბრუნებაზე რაღას ვიტყოდი...

მოუდლოდ და ფიქრით ისევ შრომისმოყვარე ბოღბელებთან ვიყავით, ბოღბელებთან. რომელთაც შრომის დიდ სიყვარულთან ერთად, ლაზათიანი სიტყვა-პასუხის სიყვარულიც მოპყვებათ უძველესი დროიდან. აი, თუნდაც დამშვიდობებისას, როცა ჩემს მასპინძელს უუთხარ, არსენ, ჩვენ კიდევ შეგვედებით-მეთქი, შან სანდომიანად ჩაიღიმა და ასე მომიგო:

— შეგვხვდებით, რატომაც არა! სიბერე უკერ კიდევ შორსა გვაქვს!..



ბ. შაგაჩაშვილი

მწვანე ქალაქი

ვიდრე თბილისის მწვანე სამოსელზე საუბარს დაიწყებდეთ, აუცილებლად უნდა ვთქვათ, რომ თბილისისა და მისი მიდამოების ნარგავთა საერთო ფართობი, ტყის ნარგავებთან ერთად, 7.300 ჰექტარს შეადგენს. ეს ნარგავები რომ ერთმანეთს მიყოლებით ჩავეთვინებოთ, ხუთასი კილომეტრის სიგრძე ზეივანი გამოვიდოდა. თბილისში ათასი ჯერის სხვადასხვა ხე და ბუჩქია. აქ შეხვდებით შორეული ჩრდილოეთისა და ზომიერი ჰავის მკვიდრთაც, სუბტროპიკული და ტროპიკული ბუნების წარმომადგენლებსაც. ისინი, თითქოს იმ მზარუნელობისა და სიყვარულის საპასუხოდ, რასაც მათ მიმართ აღამიანები იჩენენ, სწრაფად იზრდებიან, ძვირჩენებიან, მწვანედ ხასხასებენ და მწახველის თვალს ატყობენ.

თბილისი იმთავითვე იყო განთქმული ბახჩებით, ვენახებით, დეკორატიული და ხილის ბაღებით. ფრანგი მოგზაური ჟან შარდენი, რომელმაც XVI საუკუნის მეორე ნახევარში იმოგზაურა საქართველოში, წერდა: „თბილისის შემოგარენი სავსეა შესანიშნავი ბაღებით“. შარდენის თანამემამულე მოგზაური და ბოტანიკოსი ტურნეფორი, რომელმაც თბილისი XVII საუკუნის დასაწყისში მოინახულა, აღნიშნავდა: „უღამაზესი ბაღები აქ უკეთ გამოიყურებიან, ვიდრე თურქეთში“.

თბილისის ძველი ციხეების ვალავანს არაერთგზის განუცლია მტრების აჯაზაყრი თაუდასხმა. მაგრამ შრომისმოყვარე და გამარჯვებულ ხალხს მარჯვენა მკედრითთ აღადგენდა ხოლმე ნაყარტრებად ქცეული ციხეების კედლებს და, მასთან ერთად, მწვანე ნარგავებსაც.

ქალაქის რეკონსტრუქციასთან ერთად თბილისში გაჩნდა ახალი პარკები, ბაღები და სკვერები. თბილისის მწვანე სამოსელი არასდროს არ უოფილა ისეთი ვრცელი და ლამაზი როვორც დღეს. მოშრიადე ფოთლების გარეშე თბილისის წარმოდგენა შეუძლებელია. მათემატიკურად თუ ვიანგარიშებთ, ყველა თბილისელზე რვა კვადრატული მეტრი ნარგავი მოდის. თუ ქალაქს ზევიდან გადმოხედავთ, ვაიძინდლ-

ბათ იმისი თქმა, რომელი უბანი უფროა გამწვანებული.

განსაკუთრებით ლამაზია ქალაქის მწვანეში ჩაფლული მთავარი პროსპექტები და მტკვრის სანაპიროები. როცა რუსთაველის პროსპექტზე ტრეტეგაშლილი ქედებისა და ვერხვების ქვეშ გაივლი, იფიქრებ, რომელიმე პარკის ზეივანში მივებითგებო. ჩაპყვები სანაპიროს და მიადგები სტალინის მონუმენტის გარშემო გაშენებულ უღამაზეს პარკს. თუ მომსწრე არა ხარ, ვერაფრით დაიჯერებ, რომ ამ ოცდაათი წლის წინათ აქ ე. წ. მადათოვის კენძული იყო.

ახეთი სახეცელილება ქალაქის თითქმის ყველა კუთხეში მოხდა. ამა, ვინ მოიფიქრებს, რომ ბალნეოლოგიური კურორტის უკან, სადაც ახლა რქანაფარი ზეების ფოთლების შრიალი ჟურის სსიპიონოდ ელაშენება, სახამოროს გასაყიდი ბაზარი იყო, ანდა გმირთა მოედანთან, ახლანდელი შესანიშნავი სანახაობის ნაცვლად მწახველს თვალწინ მიშეული გორაკები წარმოუდგებოდა!

ორმოც წელს გადაცილებულ თბილისელებს შეუძლიათ ახალგაზრდებს უამბონ, თუ როგორ ეწყობოდა შებათობები და როგორ შენდებოდა თბილისის შემოგარენში პარკები და სკვერები.

თბილისელები დღესაც სასახლოდ აგრძელებენ ამ ტრადიციას და ქალაქს მწვანე სამოსელით ქარგავენ. ახალი და ლამაზი სკვერები გაშენდა უკანასკნელ წლებში რუსთაველის პროსპექტზე, ოქტომბრის ქუჩაზე, კახეთის გზატკეცილზე, ვარაზის ზევიში, ორთავილაქსთან და სანაპიროზე.

შარდენს შემოდგომაზე, შიან ამინდში ასი-ათასი თბილისელი, მოხუცი, თუ ახალგაზრდა, ყველა ერთად გამოვიდა ნერგების ჩასაყრელად და დედაქალაქის გამწვანებაში უშუალო მონაწილეობის მისაღებად.

ბაღები და პარკები თბილისის სიამაყეა. მათ შორის პირველი ადგილი ბოტანიკურ ბაღს ეკუთვნის. ეს ბაღი სოლოლაკის ქედის სამხრეთ-აღმოსავლეთ ფერდობებსა და მდინარე ლეღეთახევის ზეობაში მდებარეობს. მისი ფართობი ას ჰექტარს აღემატება.

თბილისის ბოტანიკურ ბაღში, საქართველოსა და კავკასიის ფლორის გარდა, შეხვდებით „სტრე-



რებს* იაპონიიდან, ჩინეთიდან, ჩრდილოეთ ამერიკიდან. ბოტანიკური ბაღი, ჩვენს დროში საქართველოს აკადემიის ერთ-ერთ უდიდეს სამეცნიერო დაწესებულებად გადაიქცა. შეიქმნა ახალი საკოლმეციო განყოფილება, აქა მსოფლიოს ყველა კონტინენტისა და მთელი რიგი ქვეყნების ცოცხალი პერბარუმები. აქ მარტო ტროპიკული ბუნების ათას წარმომადგენელს შეხვდებით.

დიდ სამეცნიერო მუშაობას ეწევიან ბაღის თანამშრომლები „სტუმრების“ ადგილობრივ პირობებთან შესაგებებლად, ჩვენს ფლორის შესანარჩევად და დეკორატიულ მცენარეულობათა ახალი გიშების გამოსავანად. ბოტანიკური ბაღი თავისი შესანიშნავი ბუნებით, ჩანჩქერებით და ხეივანებით ათასობით მნახველს იზიდავს.

ენიც კი თბილისში ჩამოსულა, ყველა ისწრაფვის ნახოს მთაწმინდაზე გაშენებული შესანიშნავი ბაღი, ყველასათვის საყვარელი მთაწმინდა, რომელიც ამჟამად დროს ჩვენი პოეტური დიდების მარადიული განსაცხენებელი ადგილიცაა. მთაწმინდის ფერდობები უკანასკნელი ორი ათეული წელი ისევე მწვანე ტანსაცმლით შეიქმნა. მთაწმინდის პლატოზე ჩვენს თეატრს გაშენდა შესანიშნავი დეკორატიული ბაღი.

როგორც კი ფინიკილიორის მარმარილოთი ნაკვებ შერობას მოიტოვებთ უკან, თქვენს თვალწინ გადაიშლება შესანიშნავი სანახაობა. არ შეიძლება თვალი მოსწვივრო დამბურულ ხეივანებს, ღამაზად შეერკვილ ბუნქებს და ათასგვარ ყვავილებს. ყვავილითა ფონზე მკვთარადა გამოიკეთილი ნახევარი კოლონეტრის სავარძის გრანტოს საფეხურები, რომლებიც ფინიკილიორის პლატოს მწვერვალისაკენ მიემართება. პარკის ვასია შენებლად აქ მილიონზე მეტი ხის წერტი და ბუნქი დაირგო.

საქმის მცოდნე ოსტატების აზრით პარკი ვანსაკეთებელი მაშინაა ღამაზი, როცა ის შერწყმულია ბუნებასთან და გარემომცველი პეიზაჟის განუყოფელ ნაწილს შეადგენს. სწორედ ასეთ შთაბეჭდილებას სტრუქტურს მთაწმინდის პარკი, როცა მისი კალთებიდან თბილისს ვადმოსცქრით.

ქალაქის მშენებებს წარმოადგენს ვაკის პარკი, რომელიც ყველაზე უფრო ახალგაზრდაა. იგი ფართობითაც (206 ჰექტარი) ქალაქში არსებულ ყველა პარკს აღემატება. აქ ასი ათასობით ხე და ბუნქია დარგული. ჩვენს თეატრს იზრდებიან ციდატორცინილი ქაღრები, ალვის ხეები, წაბლის ხეები და ცაცხეები. ვაკის პარკს აშვენებს შედარებები, რომლებიც სხვა პარკებში არა ვხვდებით.

გამწვანების საქმის ოსტატებს თავისუფლად შეიძლება მხატვრები და პოეტები ეწოდოთ. და თუ მარტოვად გამამწვანებელი შემოქმედნი არ არის, მაშინ დეკორატიულ ხელოვნებას ვერაფერს ვაუვებს და ფლორის ამოღწერაც სილა-

შაბეს ჩვენც ვერ განგვატღვევინებს.

გამწვანების ოსტატები თბილისსაც უკავს. სწორედ მათ შემოქმედებით გამოუმჯობესებულა ენა მთავრობით ჩვენი ქალაქის შესანიშნავი დეკორატიული მორთვასა და გალამაზებას. როცა ჩვენს ქალაქს გამწვანების ტრესტის უფროსს ნ. ქუტუას ვთხოვეთ ეამნა მათზე, ის სამოყვანებით დათანხმდა და მცირე ფიჭის შემდეგ დაიწყო: — ძნელია ჩვენი სახელოვანი მუშაების ჩამოთვლა. ისინი ბევრი არიან და საქმეს დიდი გულსყურით ეცილებიან. აგრონომებსა და დეკორატიურებს ახლა ძალიან ძნელი ამოცანების გადაწყვეტა უხდებათ, რადგან მუშაობის მასშტაბი უკვე ის აღარაა, რაც გუშინ იყო. მოწინავეთა შორის განსაკუთრებით გამოირჩევა სოფიო კვამბაძე. იგი ოცდახუთი წელია, რაც უანგაროდ ემსახურება პარკების, სკვერებისა და ბაღების დეკორატიული გაფორმების საქმეს. ეს გამარჯვებულმა საქმის ცოდნითა და სიუფროვლით არჩევს მცენარეებს, ყვავილებს და განსაკუთრებით კი იმას ცდილობს, შეუხამოს ისინი ქუჩებისა და მოედნების საერთო ანსამბლს. მის შრომის ნაყოფს ჩვენ ვხედავთ ლენინის მოედანზე, იქ, სადაც ვლადიმერ ილიას ძის უზარმაზარი ქანდაკება აღმართული. მან ნატოლე ვემოვნებით შეარჩია და ბალახისა და ყვავილებისაგან შექმნა შესანიშნავი, ნათურები ბაღისა, რომელიც მნახველის თვალს ახარებს. კვამბაძის მარჯვენასვე ეკუთვნის კომუნარებას ბაღის ყვავილობით მორთვა-გამწვანებება.

თავისი საქმის შესანიშნავი მცოდნეა, აგრომეტიკონომი გიორგი ჭოლოშვილი. მისი ინიციატივით უკანასკნელ წლებში თბილისში ირგებდა უკვე გაზრდილი მცენარეები. პირველად, მის თაოსნობას ეკვის თვლით უცქეროდნენ, მაგრამ ჭოლოშვილს უკან არ დაუხვევია. ახლა ვაკე-საბურთალოს შემოერთებულ მაგისტრალსა და ვარაზის ხევის აშვენებს ორმოცწლიანი კედარის ხეები. ისინი აქ აგრონომ ჭოლოშვილის ინიციატივით მოიტანეს და დარგეს. მცენარეები ახალ ადგილზე თავს შესანიშნავად გრძობენ.

გამწვანების თბილისელი ოსტატები ყველაფერს ადგილობრივ პირობებს უხამებენ. ბევრ ჩამოსულ უცხოელს, რომლებიც ინგლისური პარკების კულტურის ტრადიციებზე არიან აღზრდილი, აკვირებს, თუ რატომ არ აძლევენ ხეებს თავისებურ ფორმას. მაგრამ მათ ავიწყდებათ, რომ სამხრეთის ქალაქისათვის ძირითადია, რაც შეიძლება მეტი ჩრდილი მოეფინოს ქუჩას. ეს კი ტრეტბასხეილი და შეერკვილ მცენარეს აღარ შეეძლება.

თბილისის მწვანე სამოსელი დღითი დღე უნდა იზრდებოდეს. მალე მწვანე ნარგავების მიერ დაკავებულმა ფართობმა ათი ათას ჰექტარს უნდა მიაღწიოს. ეს რომ შესაძლებელი გახდეს, ამიტომ არსებული სანერგე მეურნეობები უნდა ვადიდდეს და ახლებიც შეიქმნას.

ქალაქში ერთ-ერთი უდიდესია დიდშის სანე-
რგე, რომელსაც 130 ჰექტარი ფართობი უქი-
რავს. აქ 350 სახის მცენარე და ყვავილი გამო-
ჰყავთ. სანერგე ყოველწლიურად ასი ათას
ნერგს იძლევა, მაგრამ სანერგეების მუშაობა
თბილისში ჯერ კიდევ ვერა დგას სათანადო
დონეზე. საქმე მართო იმაში როდია, რომ მათი
ფართობი ქალაქის გარდაღი მოთხოვნისდამ-
სათვის საქმარისი არაა, არამედ იმაში, რომ მათ
შხოლოდ პატარა ზომის ნერგები გამოჰყავთ და
დიდი ზომის მცენარეულობა არ გააჩნიათ.

ახალი სანერგეების შექმნის მიზნით, ახლან
გამოიყო დიდი ფართობები სამგორის წყალსა-
ცავთან და ვალის რაიონში. განსაკუთრებით
ძვირფასია ვალის რაიონში გამოყოფილი მიწა,
რადგან ზღვის ნაპირზე მცენარე უფრო ჩქარა
იზრდება.

თბილისის გამწვანების საქმეში ყოველ რაი-
ონს შეაქვს თავისი წილილი, ქალაქის საბჭოში
გულმობილად ლაპარაკობენ იმაზე, თუ როგორ
მონაწილეობენ ამ საქმეში მხარაძის, ვალისა
და ზუგდიდის რაიონები. მხარაძელებმა თბი-
ლისში ჩამოიტანეს და დარგეს შესანიშნავი
სუთ-ექვსმეტრიანა კვადრები.

თბილისელები აღერთვანებით ხვდებიან ზო-
ლმე ტრადიციულ ყვავილების დღეს. ამ დღეს
თბილისი რაღაც უზარმაზარ თავივლს ემსგავსე-
ბა. რაკი სიტყვამ მოიტანა და ყვავილების დღე
ეახსენეთ. არ შეიძლება აქვე არ მოვიგონოთ
ოთხმოცდარვა წლის მიხილ მამულაშვილი. მის
მიერ გამოვყვანილ ყვავილებს შეხედებოთ არა
მართო თბილისში, არამედ ქუთაისში, ბათუმში,
გაგრასა და სხვა ქალაქებში.

მიხილ მამულაშვილის ბაღს წალკოტს ეძი-
ხიან. აქ გვიან შემოდგომამდე კი ჰყვავიან ვარ-
დები. თუ ბაღში შეხვალთ, იტყვიან, რომ ყვა-
ვილობა ქვედასაც. კი შესძლებიათო. ბაღის პატ-
რონის გამრჯე ზღეს უზარალო ქვები დეკორა-
ციული ზეხით დაუფარავს და კატრესებთან
საუცხოოდ შეხვამებია. მამულაშვილმა მრავა-
ლი უცხოური ყვავილი ჩამოიტანა, შეაგუა ად-
გილობრივ პირბუებს და ამით მშობლიური
ფლორა გაამდიდრა.

მრავალი მშრომელი თავდადებით ემსახურება
ქალაქის გამწვანების საქმეს, მაგრამ აქაც არიან
დაუდვარნი და ხანდახან ისეთებიც, რომლებიც
ბარბაროსულად ეკიდებიან მცენარეებს. რო-
გორც გვითხრეს, ახალი წლის წინა დღეებში
ყო შეშობვეები, როცა ბაღებსა და სკვერებში
ნაძებო მოეჭრათ. ისეთი შეშობვეეც ბევრია,
როცა თავისი „სახელის უკუდავყოფის“ მიზნით
ხებებზე ან ინიციალებს ანდა მთლიანად სახელსა
და გვარს აწყრენ.

ნარგავების მოვლა-პატრონობა საყოველთაო-

სახალხო საქმეა და თვითველი მშრომელის
საბატიო მოვალეობაა შრომასთან ერთად „მწვა-
ნე შეგობარსაც“ მიხედოს. თბილისის გამწვანებას კიდევ ერთი თავისუ-
ბურება აქვს. აქ გამწვანება მართო ქუჩებს,
მოედნებს, სკვერებსა და პარკებს როდო შეე-
ხება. თბილისში ფაბრიკა-ქარხნებისა და სა-
წარმო-დაწესებულებების ტერიტორიებსაც
ამწვანებენ.

ნამდვილ ბაღებსა ჩაფლული კორივის სახე-
ლობის ქარხნის, მეუღ-კამვოლის კომბინატის,
აბრეშუმსაქსოვი, ფესსაქმელებისა და ჩანის ფაბ-
რიკების სააშქროები. მრეწველობის მუშაკები
ყოველწლიურად ათიათასობით ნარგავს უშატი-
ბენ თავიანთ ტერიტორიებს.

ახალი საცხოვრებელი კვარტალების მშენებ-
ლობისთან ერთად, როგორც წესა, პარკებისა და
სკვერების გაშენებაც მიმდინარეობს. გვეგით
ასაშენებელ რაიონებში დიდ ადგილს დაიკვრენ
მწვანე ნარგავები. აქ თითველ მცხოვრებზე
თორმეტი კვადრატული მეტრი მწვანე ფართო-
ბაა გათვალისწინებული.

თბილისის გარშემო მდებარე ქედები ერთ
დროს ტყით ყოფილა დაფარული, მაგრამ
ამათა სიაცეს და ათასი ჯერის დამპყრობლებს
ტყე გაუნადგურებიათ. საბჭოთა აღმშენებმა
გადაწყვიტეს დაუბრუნონ ქედებს მწვანე საშო-
სელი და ამტორად დაიწყეს ნარგავების გაშე-
ნება შიის ფერდობებზე.

გამწვანების მუშაკების წინაშე დიდი ამოცა-
ნები დგას. დიდი ხანი არ ვაგაღის, რომ სამ-
გორის ზღვის ახლო აშრილდება ზეთას ჰექტარ
ფართობზე გადაქიმული ტყე. სამგორიდან არც-
თუ ისე შორს ტყის მეორე პარკის გაშენებაა
განსახატული.

გაფართოვდება პარკები თვითონ დედაქალაქ-
ში. მდინარე ვერის ზეობაში და იქ, სადაც ახლა
ზოოპარკია, გაშენდება კულტურისა და დასვენ-
ების ცენტრალური პარკი. ათასობით მშრომე-
ლი დაისვენებს ორთაქალაქის დაბლა, იქ, სადაც
ახლა მტკვრის ნოღია. ეს ახალი ბაღი გაშენდება
მტკვრის ორივე ნაპირზე და იმ კუნძულზე, რომ-
ელსაც ახლა მდინარე მტკვარი გარშემო უღლის.

მოწაფეობის წლებიდან ერთი ეპიზოდი მაგონ-
დება. ლიტერატურის გაკეთილზე თავისუფალი
თემი „მომავლის ქალაქი“ მოგვეყვს დასაწერად.
თემი, რა თქმა უნდა, ყველამ სხვადასხვანა-
რად დაწერა, რადგან „მომავლის ქალაქი“ თე-
თვეულ ჩვენთავანს თავისებურად წარმოედგინა.
მაგრამ ერთ საყოთში ყველას აზრი ერთმანეთს
დაემთხვა — მომავლის ქალაქი ჩაფლული უნდა
ყოფილიყო შექსა და მწვანეში.

ბავშვობის ეს ოცნება ახლა ხორციელდება.
კომუნისმის მშენებელი აღმშენებმა ქმნიან შე-
სანიშნავ ქალაქებს და მიწას ბუნარად აქცევენ.



ვახუშტის რევიზიის

მამაჩემი ვაჟა-ფშაველა

სოფელ ბოდაეში მცხოვრებმა ჩემი დის, გულქანის, მეუღლემ პაპი ხიფხიხის შვილმა მიამბო:

ზაფხული იყო... თბიბთვე. სოფელში, ჩვენს სახლთან, გზაზე გამოჩნდნენ ცხენოსნები. წინ მოდიოდა მუქად წითელი, ნოთა ცხენი.

ცხენზე იჯდა წაღისფერ ჩოხაში გამოწყობილი მხარბეჭიანი ვაჟაკი, თოფით და ხმალი-ხანჯლით შეიარაღებული. მკერდზე უბის მასრები ეკეთა და თავზე მალალი ფაფახი ეხურა. მას ცხენითვე მოჰყვებოდა დღშეთის მხარის უფროსი ფილიპე ცისკარიშვილი მცველებით. ბირველმა ცხენოსანმა (არ ვიცი, თუ ის ვაჟა იყო!) მამაჩემს შესაბა: „ვამარჯვებ, ალექსიო!“ მამაჩემმა საღმითვე უპასუხა: — „ვაცას ვაუმარჯოსო! დაისვენეთ, ცხენიდან ჩამობრძანდით!“ — მიმართა მამაჩემმა.

ვაჟა და მისი თანამგზავრები გადმობრუნდნენ ცხენებიდან. ჩემი ძმა მამინ მოზრდილი იყო და ვაჟამ მიამბო: „მოდი, ბალო, ცხენები გაატარებოთარო“. ჩემი ძმაც ფიცხლად მივიდა ვაჟასთან, ცხენები ჩამოართვა და დაუწყო ტარება.

ვაჟამ და მამაჩემმა ერთიმეორე მოიკობეს. ვაჟამ მამაჩემს მხარში ხელი ჩააგდო და შეანჯღრა:

— დაბერდი, დევიო? — „დაებერდი, ვაჟა. დაებერდი!“ — უთხრა მამამ და მიიწვია შინ.

ვაჟამ ბუნოზე დასხდომა არჩია. მამაჩემი მასპინძლობას შეუდგა. ცხენარი უნდოდა დაეკლა, მაგრამ ცისკარიშვილმა არ დაანება: — „გუჭკარება, მე ხაქო-ერბო მიყვარს, ვაჟაც ხაქო-ერბოთია გაზრდილი, და ის გაგვიყვითო!“.

სახლის წინ, მწვანეზე ვამალეს სუფრა. მამამ სტუმრებს ახმეტური ღვინო მიართვა. ვაჟას გაუვირდა: „ამ დღემდე ეს ღვინო როგორ შეინარჩუნეთო!“ მამამ უპასუხა — „რა ვქნა, ვაჟა, შენც ხომ იცო, შენ არა გესწავლება რა, ჩვენ მუშა ხალხი ვართ და აი, თიბვა-მეა უკვე

მოსულია, ღვინოც სწორედ ახლა არის საჭირო. ამ მძიმე შემთხვის დროსაო“.

ვაჟა დიდხანს ბოლოს სცემდა ეზოში. რაღაცას ფიქრობდა. სუფრასთან მყოფმა ცისკარიშვილმა ორჯერ თუ სამჯერ გაუმოხრა ვაჟას: — „მობრძანდი, ვაჟაო!“ ბოლოს, ვაჟაც შეუერთდა სუფრას. თუ რა იყო სუფრაზე თქმული, აღარ მახსოვს. სტუმრები მალე აიშალნენ და გასწიეს თიანეთის მიმართულებით.

ვაჟა ბოდაეში მოვიდა შირაქიდან. შირაქში გადასახლების მსურველებს სიაზე ხელს აწერინებდა. იგი ჩამომხდარი იყო ნამორძახის ოჯახში. ბოდაეში რომ დაასრულა ხელის მოწერა, ქვემო თიანეთს გადავიდა. იქიდან ვაჟა გაემგზავრა ქედს (შირაქი).

ამ დროს თუშებსა და ფშაველებს, შირაქის გამო, დევა ჰქონდათ. თუშებს უნდოდათ შირაქი—ცხერის საძოვებლად. მათ დახმარებას უწყვედათ ბოქაული ყარაღაშვილი, ეპქილად კი მყავდათ ცისკარიშვილი.

ვაჟას ცხენი დაუბრუნებია თელავს და თვითონ კი ვერლით წასულა ქედში. ქედში ჩასვლისას ვერლი, გაუჩერებია კანცელარიის წინ. ყარაღაშვილს რომ ვაჟას ჩამოსვლა შეუტყვია, მამინევე დაუბრუნებია კანცელარია და ხალხში შერეულა.

ვაჟას ჩოხის სახელოები გადაუვალათვის და ყარაღაშვილისთვის თითი დაუქნევია:

— აქ აღარ დაგინახოთ აღარც შენ და აღარც შენი ვექილი ცისკარიშვილიო!

ვაჟას ხალხისთვის მიუმართავს: — „წადით და დღესვე გუთნები შეაბითო!“ ხალხს ვაჟასთვის დაუბრუნებია და მამინევე გუთნები შეუბამო. შირაქი ფშაველებს ვაჟას წყალობით შერჩათ.

ვაჟას ძმის ხანძარი რაზიკაშვილის მეუღლემ ბარბარემ გადმომიცა:

ვაჟა ზამთრობით ხშირად ჩამოდიოდა ჩვენთან, თბილისში. ჩემი მეუღლე, ხანძრო, ვაჟას დიდი სისაჩუღით შეხვდებოდა ხოლმე.

მხარზე ხურჯინაკილებული, ნაბადმობრძული მოვიდიოდა ხოლმე ჩვენსას.

* ვაგონებუბა იხ. „მნათობი“ № 6.
6. „მნათობი“, № 7

მე იგი ევროპულ ტანსაცმელში არასდროს არ მინახავს. მისი ჩაცმულობა მუდამ ჩექმა და, საერთოდ, აზიური ტანსაცმელი იყო: ნაყრისფერი, შავი ან ლენისფერი ჩოხა შავს ახალ-ხზე.

ჩემი მუდღე — სანდრო — ამებში ყველაზე უმცროსი, უფროსი ძმებისთვის მეტად საყვარელი იყო, განსაკუთრებით უყვარდა იგი ვეფს.

ძმების თავმოსაყრელი ადგილი თბილისში ჩვენი ბინა იყო. ვაჟა საკეთარ რასლს მესახოდა. უყვარდა ჩემი დამზადებული საქმელები, განსაკუთრებით — ორაგულის ჩახობილი.

ვაჟა ხშირად მინახავს ნათიშე-მელანიას ოჯახშიაც. მწერალი მელანია, „ბნელის“ ავტორი, სამხედრო ტაბარში მსახურობდა მღვდლად. უყვარდა ქართული მწერლობა და დიდად აფასებდა ქართულ მოღვაწეებს. განსაკუთრებით დიდ პატივსცემდა ვეფს. ხშირად პატივებდა თავის ბინაზე.

ერთხელ ნათიშის ბინაზე იყვენენ ჩემი მუდღე სანდრო, შიო მღვიმელი და სხვა სტუმრები. სუფრაზე მრავალი კარგი საღვებრძელო წარმოიქმნა. შიო მღვიმელმა დალოცა მელანია და ექსპროზოდ ლექსიც გამოუთქვა:

გავიშარჯოს, მელანია,
გენაცვალოს ყველანია,
ერთი „ბნელი“ დავიწერე,
ნუთუ დამზა მელანია?

თბილისში ჩამოსვლა ვეფს შემოდგომამდე იყო. ზამთარში ზოგჯერ დიდხანს რჩებოდა ჩვენთან. ვეფსთვის ცალკე პატარა ოთახი გვექონდა გამოყოფილი. დამით, ყველა რომ დავიძინებდით, იჯდა და წერდა. ზოგჯერ დღისითაც წერდა. უმეტესად კი ღამე იყოდა მუშაობა.

სადილად თუ ღობიო გვექნებოდა, წიწყის წინს მოიკითხავდა. ღობიოზე უყვარდა წიწყის წინი. სადილის შემდეგ გაისეირნებდა ხოლმე თეატრში, ან კინოში.

ვაჟა უკანასკნელად თბილისში რომ ჩამოვიდა, იქნისა იყო. ავადმყოფობდა. ჩვენსას იწვი, ვიდრე მოათავსებდნენ წმინდა ნინოს სახელობის ლაზარეთში (დღევანდელი სახელმწიფო უნივერსიტეტის შენობაში). ავადმყოფთან ყოველდღე სისტემატურად შეგვექონდა სადილი მე და სანდროს. რა საქმელსაც მოიკითხავდა, გავუმზადებდი და წაუღებდი ხოლმე.

ერთხელ საზამთრო მოინატრა. სანდროსთვის ეთქვა: — „ეგვებ საზამთრო მომიტანოთო!“. ჩვენის თხოვნით, შიო მღვიმელი წასულყო და საღვად, აელბარში ეშოვა პატარა საზამთრო. შიომ და სანდრომ საზამთრო წაუღეს ვეფს. ძალიან გახარებოდა.

ბოლოს, სიკვდილის დღეს, რასაც ჩვენ სრუ-

ლებით არ მოველოდით, სადილი შეგვიყვიანდა. იმ დღეს ვეფს და სანდროს დღესული მზა ჩამოვიდა გორიდან ავადმყოფის, სანახავად და ნანადირევი ჩამოიტანა.

სადილი გავუმზადე. სანდრო დაბრუნდა სამსახურიდან. ორივემ, მისამ და სანდრომ, წაეღო სადილი, მაგრამ, სამწუხაროდ, ვეფს ცოცხალს ვეღარ მიუსწრეს.

ღვიძარა, ქეთი, ვაღმომცა:

ქალიშვილი ვიყავი, როცა ლეკა ჩემი უფროსი დის, თამარის სათხოვნელად მოვიდა ხორხში. სამი ცხენოსანი ჩოხა-ახალხით, ნაბლებით გამოწყობილი და ერთი მღვდელი ჩამოსტანენ ცხენებიდან ჩვენს კარებზე.

მამამემა სტუმრები შინ შემოიპატიო. ისინი იყვნენ: ვაჟა-ფშაველა, ვეფს ძმა ნიკო (ბაჩანა) და მღვდელი კავასიძე. ორივე ძმის თოფები ჰქონდა მხარებზე გადადებული და წელზე ქაშა-ხანჯალი ეტყა. ბაჩანას ჩოხას ამშვენებდა ჯაჟიანი ვერცხლის უბის მასრები.

მამამემა ქალი სთხოვეს. მამამემა გადაწყვიტოდა პასუხი არ მისცა. მე იქვე მოღვშელი ვიჯექი. ვეფს მეათხა: — „რას მიღვეერო, ცალთვალა რომ ვარ, იმით ხომ არ მწუნობო? — არა, ეუთხარი მე, არა გწუნობ-მეთქი“.

მეორედ რომ მოვიდნენ, იმავე სოფელში შანთებმა დამპატიეს ყველანი. გვიშარათა ღბინი. ყველა თამაშობდა, მხოლოდ ვეფს არ უთამაშია. კარგად თამაშობდა ბაჩანა. მის ვერცხლის მასრებსა და ქაშახანჯალს სულ პრილი გაქონდა.

მეორედ მოსვლაზე თამარი უკვე წაიყვანეს. თამარის წაყვანის შემდეგ, ერთი კვირა არც კი იყო გასული, მე მომპატიეს ეთიანებმა (გვიარა ხორხში).

მღვდელმა ჯვარი არ დავწერია: ვაჟი სასილდათა და იმალბაო.

მართლაც, მეორე დღესვე დაიჭირეს და ჯარიმ გაგზავნეს. მე ქმრის დედ-მამას დაუებრუნდი.

მამამილი მყავდა ღობი, უსამოყენებამი ვიყავი და დედამემა ისევე უკან დამაბრუნა. სოფელში მაინც ვეღარ გავძელი და გავყვი თბილისში მცხოვრებ გიგო ხუციშვილს ცოლად.

ეთიანნი ჩემს დედ-მამას გადაუკიდნენ და აღინებდნენ. როგორც ვაჟა და ბაჩანა მისულან ეთიანებში და ვაჟა, თურმე, მათ დემეტრა კიდევ: „თუ ჩემი მოყვრებისთვის თავი არ დავინებებიათ, თავებს წაგატრიო ხმლითაო!“ ამის შემდეგ მათაც შეანელეს მტრობა ჩემი მშობლებისადმი.

ერთხელ, გორს, თეარელიძეების ოჯახში ვეფს შეიღის, ლევანის, ქორწილი იყო. ვაჟა ჩამოვიდა ჩემთან თბილისში და მითხრა: შეიღის ქორწილში უნდა წაიყვანო. მაშინ ჩემი

ქმარი გარდაცლილი იყო და პატარა ბავშვი მყავდა. არ მომეშვა: „ვიცი, რისთვისაც არ მოღიხარ, შენ, აღმათ, საჩუქარი არა გაქვსო“. წავიდა. ოქროს ბეჭედი ვყიდა მომიტანა და მიხარა: — აი, ეს მიართვი შენს რძალს საჩუქრადო. არ მომეშვა, შინაც წამიყვანა.

მე, ვაჟა, და ვაჟის უმცროსი ძმა, სანდრო, დავსხედით მატარებელზე — გორში გამოსამგზავრებლად. მატარებელი დაიძრა. გზაში კლდეები გამოჩნდა.

მე ბავშვობისას თხებში დავდიოდი და ეს გეგონებდა ვაჟამ და სანდრომ. დამიწყეს დავინვა: — „ხედავ, კლდეებზე შენი თხები მიდიანო!“ ჩავედით გორში. ვაიმარათა ქორწილი. ვაჟის გორში დიდ პატვის სცემდნენ.

მთელი კვირა გაგრძელდა ეს ქორწილი. დროც კარგად გავატარეთ. გორიდან მე და ვაჟა ერთად დავბრუნდით — თბილისს.

ბევრჯერ წავუყვანივარ ვაჟას ჩარგალში ჩემს დასთან — თამართან. ერთხელ ჩარგალში ვართ. ვაჟას ძმებიც იქ არიან. სახლის წინ, მწვანეზე, სუფრა არის ვაშლილი. ძმები ღვივონსა სვამენ. შეიქნა რაღაც ხმაურობა ჩხუბის და კამათის მსგავსად. ვაჟამ ხმალი იძრო. არ მესწორდა, რაში იყო სიჭმე, ან რაზე კამათობდნენ. ბაბანას სიცილი აუტყდა და ვაჟამაც ხმალი ისევ ქარჭაშში ჩააგო.

უკანასკნელად თბილისში, ავადმყოფობისას, ვაჟა ორჯერ ენახე. პირველ ნახვაზე კარგად შემეხვდა. ვიდაციის მოტანილი კამფეტები შემომართავა. კარგად ვარო, მითხრა.

მეორედ ნახვისას, მისესტებულნი იყო. მითხრა: ახლა თანდა ავიღო ჩემი გულანაბადი და წავიდე მთავრობა, შენც უნდა წავიყვანო, რომ იქ თავზე დამაღვეთ და მომიაროთო. ეს იყო ჩემი უკანასკნელი ნახვა ვაჟასი.

ჩემმა დეიამ, ნინო წყვარამე მამამ:

როცა ლეკა დეშეთს ჩამოვიდოდა, ჩვენსას მოდიოდა ხოლმე აუცილებლად. ჩვენს ბაღში, კაკაღმეშ, ჩრდილში უყვარდა წამოწოლა. ვაიშლიდა ნაბაღს, მუთაქას და პატარა სკამს ავტანინებდა და წყარა მასზე.

თბილისიდან წამოსულიყვენენ ძმები: ლეკა, ბაჩანა, თედო, სანდრო და მათთან ერთად რძლები — თიურ და ბაზო.

ღალა იყო, ისევ მესინა, როცა ფანჯარაზე დამიკაკუნეს. ამ დროს მათთვის თელი შეესწრო ფენკას ცოლს, დაროს, რომელიც ამ დროს ზეზე ყოფილიყო. დაროს საჩუქაროდ დაუდგამს სამოვარი და სულყველა შინ მიუწვევია. ვაუშლია კარგი სუფრა.

შემდეგ ჩემთან გადმოვიდნენ. იცინოდნენ ლეკაზე: შენმა სიჭმე ხუთი კიტრი ამ თქმინდ იყიდაო. თავს აბურებდნენ, იმდენს დასციროდნენ ლეკას. ლეკა ხმას არ იღებდა. მხოლოდ ხანდახან ჩაედინებოდა.

თურმე თბილისის ვაგზალში კიტრების ყიდვის დროს ვაჟას ათთუნიანი ფაქსურდაყვინის ხუთი კიტრი უყიდა, დანარჩენი ფული კიტრებს ამოუცლიათ. ლეკა ხურჯანიდან კიტრებს აღარ მალეხინებდა. „იყოს, ასე უნდა შევიწახო. ძვირად ნაყიდი და დიდხანს უნდა გავაძლებინოი!“.

ლეკა პირს რომ დაიბანდა, წყალს ორი თითით პირზე მოისვამდა და თან ახუშრებდა: „ბევერი წყალი რომ დავხარჯო, სახეზე ნაშეს ჩამომტრეცხებაო“.

სოფელ თვალღვიში ცხოვრობდა ვაჟას მეგობარი — ბესო შინიჭე. ბესოს თვალღვიში პატარა დეკანი ჰქონდა. ვაჟას და ბესოს ერთმანეთს ხუმრობა უყვარდათ.

თვალღვიში ჩასვლისას ვაჟა პირველად ბესოს დეკანში მივიდოდა. კამფეტის ყუთებში, პატრონის დაუთონხვად, ხელს ჩაჰყოფდა და ბავშვებს ორი ხულით კამფეტებს ვადუყრიდა. — „ახათ, ბაღლებო, დაიჭით, ჰაშით, ღორი გლეჯითა, თორო რას იპარსებაო“. წიხუშრებდა ვაჟა. თუ ვაჟას შეამჩნევდა ბესო, — შორიდანვე უნალ დიძახებდა: „აბა, მიშველეთ, მოდის ცალთუალა დევი; კაცო, ოპ, ოპ, დამალეთ ეგ კამფეტები, თორემ სულ დაღუბავს აქაურობასო. — „ოპ, ოპ, მოხვედი უმი. ხინკლით გახრდილო; მოდი, მოდი“ — მესვალმებოდა ბესო გულთობიდა და თან თავისებური ხუმრობით შინ შეიპატოებდა.

ერთმანეთი ძალიან უყვარდათ ბესოს და ვაჟას. — „კაცო, მაგოდენას რომ სკამ, რა ცხოვრება გუყოფა! — გავხუმრა ერთხელ ვაჟა ბესოს. — „შენ იმიტომ ხარ გამბდარი, შე საწყალო, რომ არადერს არა სკამო“, — უბასუხა ბესომ.

ერთხელ ვაჟამ სახალწლოდ ბესოს დამბაღ-ხაქო გაუფხავა და მილოცვის ბარათიც თან გაყოლა: „ძმამ, ბესო, გილოცავ ახალ წელს, გიგზავნი ძველ დამბაღ ხაქოს, დაბერდი ამ სუნით და ამ გემოთიო!“ ბესოს მისალოცავ კუთ გაუფხავა ვაჟასთვის: „აი, ძმამ, საჭმელს მიიწე არა გაქვს, დაადეკი ამ კვეს და ღემე დღემეო“.

სოფელ ჩარგალში მცხოვრებმა დედუნა მწარის ასულმა ჩაჩაყაშვილმა მამამ: ვაჟა ჩვენსას ხშირად დადიოდა. მე ბავშვობიდანვე სწავლა მწუეროდა. ჩემი ძმა კი მიშლიდა ანბანის სწავლას. ლეკა ჩვენთან რომ მივიდოდა, შეტყობდა: „შენ კარგი ქალი ხარ და ანა-ბანა კარ იცი, აბა, ეგ რა საჭმეაო?“.

ერთხელ გაებედა და მივედი ლეკასას. მან მითხრა: „რა ვინდა, რად მოხვედიო?“. მე პატარა ვიყავ და ზათრით ძლივს გაებედე მეოქვა — „წაღალდის სწავლა მიწინა და დამიწერე ანბანი-მეოქვი“. გინდაც რომ დავაწერო, წაიკითხავ?“

— მეოხა ძია ლტყამ. „კ-მეთქი“, ეუბასუხე (ზოგ ასოს, მართლაც ვიცნობდი).

მაშინ ვაჟამ აიღო ერთი წიგნი და მითხრა: — „აქ ისე კარგად სწერია, რომ გააგებ და ანბანს კიდევ ვაიკვეთო“. მერე მოზრდილი ნაწერი ქაღალდი აიღო და მომცა, ზედ თავის ხელით დაწერა და მითხრა: „ეს დაისწავლე და პატარა წიგნსაც გაჩუქებო“. მართლაც, თავისი „ბახტრიონი“ მომცა.

გავიზარდე, წერა-კითხვა გავიკეთე და იმ დიდი ქაღალდიდან ხშირად გათხელობდი ვაჟას ხელით დაწერილ (მისვე) ლექსებს. სულ თან ვატარებდი იმ ქაღალდს.

როდესაც გავთხოვდი, ვაჟთხე ვადავსახლდით. აქეთ-იქით სიარულში ქაღალდი დამეველა, მაგრამ მაინც არ დამიკარგავს.

ამ ლექსებიდან განსაკუთრებით მომწონდა და ხშირადაც წარმოვთქვამდი ხოლმე ხამალდა:

დაეინგებულხარ, გორდაო,
დავობებია ქარქაში,
სადა გვაეს შენი პატრონი,
დაგაწყებინოს კაშკაში?

და კიდევ:

მოვიდეს, მეც აქ დაეხედებო
ჩემის გორდაის ხმალით!

ერთხელ ვაჟა, ბაჩანა და თედო მოვიდნენ ჩვენსას. შევეუდექით ხინკლის კეთებას.

ხინკლი ჩიუყარეთ. ვაჟამ თქვა: — „მე რომ ზუთ ხინკალს შევახვევ, ქვაბის გადმოღების დრო მაშინ იქნებაო“. — „სსსუ, ვთქვამთ! შენ რა იყო ხინკლისა, როდეს მოხიზარებავო!“ — უთხრა ბაჩანამ.

— „მოდი, თედო, გადმოიღე ეგ ქვაბი, თორემ ბაჩანა კისკისს როდის გაათავებსო!“

ვაჟა და ბაჩანა ხშირად დავობდნენ ხოლმე, მაგრამ მაინც ურთომანეთი ძალიან უყვარდათ.

ერთხელ თამარი, ლტყას ცოლი, ჩვენსას იყო. მამაჩემი ცხრილსა ქსოვდა. თამარმა ცხრილი სთხოვა მამას და სახლში წასვლა დაუფიქრებდა. სანამ მამამ ცხრილი არ მოჭოვია თამარი არ წასვლა. მერე თქვა: „ლტყა გამოჯავრდებო, რომ დავგვიანდი და შენ გამომეყვიო“. წაყვერი და წაიღეთ ცხრილი. თამარმა ცხრილი შეიმძღვარა შოგნით და ისე შევიდა ვაჟასთან. ვაჟამ ნელ-ნელა ჩაიციხა და უთხრა: — „მაგ ცხრილმა ვადაგარჩინა, თორემ ამდენ ხანს დავგვიანებამ შენი ოჯახი არ გაპატონდებო“.

სოფელ არახიჯოში ბაბია არახიჯელმა მიახმო:

ბავშვობისას ვაჟას ერთ ხნიერ მეცხვარესთან უმჯობესია ცხენით.

დაღამებიათ გზაზე და დაუნთათ ცაცხლი ველად.

მეცხვარეს უამბია ვაჟასთვის თუიღის წარსული და, სხვათა შორის, უთქვამს: „ჩვენ, წინანდელი ხალხი, თქვენსავითარნი ვერა ქყოფილვართ, ისეთი ყოჩაღები ვიყავით, რომ სულ ცეცხლს ვავეცებდითო“. ამ ლაპარაკში ნაბად-მობხეველებს ჩასძინებიათ ცეცხლისპირას.

ძილის დროს მეცხვარე ვადმოგორებულა ცეცხლისკენ და ტანისამოსი დასწვია. ვაჟასაც სძინებია ამ დროს. პატარა ლტყასთვის ფშაველს ჩხუბი აუტეხია: რატომ არ გამაღვიძე, როცა ცეცხლი შეიკვებოდაო.

ლტყას მოსწრებულად უბასუხია: „მე მეგონა, ცეცხლს თუ ავეცებდიო“.

ხომის ძირს, ღუქანში მდიდარი მეცხვარე ფშაველები სუფრას უსხდნენ და ღვინოს სვამდნენ. ამ დროს ღუქანში შევიდა ვაჟა და დაჯდა მაგიდასთან. ღუქნის წინ პატარა ბავშვები თამაშობდნენ. ლტყამ დაუძახა ბავშვებს, დასვა თავის მავადსთან და მოატანინა მათთვის საჭმელი და კამფეტები.

მდიდარმა მეცხვარეებმა ვაჟას დაუძახეს: — „კაცო, მაგ ბაღლებთან რას ჩამასჯე, კაცო ხარ აქ, ჩვენთან, მოდი, ბაღლებთან რა ვინდაო!“ — „სწორედ მე და ამ ბაღლებმა უნდა შევეპოთ თქვენი ქონებაო!“ — უბასუხა ვაჟამ.

თიანეთში მეცხვარეებმა ხინკლიანთ გიორგი ლომიშვილმა მიახმო:

თიანეთში ქიდაობა იყო გამართული. ახალი ჩოხა შეცვლა მქონდა შიგ მიცემული სამთუმან-ნახევარი ოქროთი.

მაშინ თიანეთში ბოქაულად იყო იოსებ ცისკარიშვილი. ახალ ტანისამოსში გამოწყობილი რომ დაიშინა, მომიზრუნდა და მითხრა:

— „ჩოხა გაიხადეო“. მე უარზე დავდექი, რადგან ვიციდი, რომ მოჭიდავსთვის უნდოდა ჩაეცმო. ეს მოჭიდვეუ გახლდათ თიანეთში განთქმული — ტონე ბავაშვილი.

ბოქაულმა დამიყვირა: „გაიხადე ჩქარა, შე მამა...ოო!“ თურმე, ვაჟა სადღაც ზემოთ მდგარიყო, ვაგონმა ბოქაულის ხმა და, გაჯავრებულმა, დაძახა: — „არ მისცე ჩოხა მაგ ტუტუსასო!“ როგორც კი ცისკარიშვილმა ვაჟას ხმა გაიგონა, მაშინვე ხალხში შეერია და სადღაც გაიპარა.

მოვიდნენ ჩემთან ვაჟა, ბაჩანა და გიორგი. ვაღამეხვიეს ხელი. უშაში ჩამიყენეს და ერთად ვავეუდექით გზას.

ძუგრაის ქალის წამებობი:

ლტყა და ნიკო (ბაჩანა) ხშირად მოდიოდნენ ჩვენთან. ერთ დღეს ჩვენსას არიან. ერთმანეთს გვერდით სხედან. მე სადილს ვამზადებ. უნდა გავრეშაპინდლდე სტუმრებს. ნიკოს გუცეთობა წესწავლ- და ვაჟას გვერდში ჩქმობდა. ვაჟამ ითინა. ითინა და, ბოლოს, როცა ვაეჭირდა,



შესახებ: — „რატომ არ ასვენებო?“ — „შენ რატომ არ ასვენებ ბოქსერს, შახრის უფროსს, ტყის მცველებს, ნაცვლებსა და მამანახლისებსო?“ — უპასუხა ნიკომ. — როგორი ყოფილა კაცის წვალებათო?“ არ ასვენებდა ნიკო. ბოლოს, წამოხედა ვაჟა, ნიკო გაეჭყა გარეთ და ვაჟაც თან გააყვა.

ლექა, ამხანაგებთან ერთად, სათბობში იყო წასული აფხუზოს თავს. მოუვადებია თავი. ამხანაგებისთვის უთქვამს: — „მოვიწამლე, წყალს რაღაც ჩაეყოლე და გვედებო“ (თურმე, შიდილი ბარსი ფეხები ჩამოსვლა ეზარებოდა და იმიტომ მოეჩინებოდა ავადმყოფობა). „აჰა, ძმებო, მიშველეთ, ახლა შვირდება თქვენი დახმარება. ვეცდები. არაქათ, ჩქარა საკაცე შექარათ; ჩამიტანეთ შინ, რომ უზიარებელი არ მოგვედეთ“.

ამხანაგებს საჩქაროდ საკაცის ზეები გამოუქრიათ, ზედ ლექა დაუწვევნიათ და ჩამოუტანათ შინ. საკაცე დაუსვენებიათ კარებთან. კაცი არ იმარებოდა. კეცე, ვაჟის პირველი ცოლი, თავხარდაცემული, გამოეარდნილა სახლიდან. ამხანაგები ჩამოსდნენ. ვეჯლა შეწუხებული იყო.

რამდენიმე წუთის შემდეგ ლექა განმარტვლა. ცოლისთვის უთქვამს — „არაყი მომიტანეთ!“ — კეცეს მამინეე გამოუტანია ბოთლით არაყი. ლექას გამოურთმევია ბოთლი, დაუსხამს ჭიქა-ნი და დაუღვია. შემდეგ ბოთლი ჭიქით კეცესთვის მიუწოდებია: „ბოქებს მიუტანე, ალა-ლაო“. თვითონ საკაცოდან წამომდგარა და შინ შესულა.

გრიგოლ (გიორგი) რაზიყაშვილის ნამუბობი

მე, შალვა და ალექსი მარტიაშვილები ვაჟასთან მივედიო, თეთუნს თუხადეა და თამბაქო ეწებოდლა.

სახლს რომ მივუბლოდით, ვაჟა კარებზე მოდგა, ჩარჩოებს ორივე ხელით მიეყრდნო და შეგვეკითხა: — „რაო, თამბაქო ხომ არ შემოგაკვლათ?“ ჩვენც მოწინებით ვუთხარით: „თამბაქოსთვის მოვედიოქო“. ვაჟამ მამინეე გამოიტანა საში ნაწივი და სათითაოდ ჩამოგვირიგა შემდეგი სიტყვებით: „აჰა, ხომ არ გეცოტავებთ, წაღით, თავი აღარ მოიბრტნოთ, გვეყოფათ“.

წამოვედიო და გზაზე ბევრი ვიციენო. ასეთი რამ ვაყისთვის ძალიან დამახასიათებელი იყო. უყვარდა თავისებური ხუმრობა. ეს ჩვენ წინდაწინვე ვიცოდით და მისი ჩვენდამი ასეთი მოქცევა სრულად არა გვწყენია.

მახსოვს, ვაჟას ვესტუმრე შინ მარტოკა. ვაჟა კარგად შემხვდა. შემიკითხა: — „შენ, გერცოვა, უსაქმო ხარ, არა?“ — დიახ, — უპასუხე. — ამგამოდ არაფერს ვაკეთებ, ვაჟა“. „აჰო, მაშ მე უნდა მიშველოო!“ — მითხრა ვაჟამ. მეც დაე-

თანხმდი. მომეცა სახლის კოჭები — გასთლდე ლად, დაიწყო კოჭების თლა. მეც კოჭებს დროს ვაჟა მოვიდა და დამთავალიერე მეც ვეფხვი. „ვერ არის კარგი კოჭები-მუთქო“. ვაჟამ, აღმათ, იფიქრა, რომ ამ სიტყვებით მე მას ეუბნებოდლა: „შენ ამ კოჭებს ვერ გასთლდე, თუ მე არ ვავითადლო“.

ვაჟამ გამოგლიჯა უცებ ცელი და თვითონ დაუწყო კოჭებს თლა. თან იმეორებდა: „როგორია ვეფხვი, მე კი ვერ ვავთლიო?“. მაგრამ კოჭი გაუმრტვლა. სწორად ვერ ვათალა, თუმცა მე არაფერი მითქვამს ამის შესახებ, რადგან მისი ხასიათი იყოლოდ, ეწყინებოდა და ვაჯერდებოდა. პირიქით, მოეუწონე, რაც ძალიან ესიამოვნა. ცული დაავლო და თან ამბობდა: — „შენ გვეგონა მე კი ვერ ვავთლიდი, როგორია ვეფხვიო“.

ქრელი მოლოდინაშვილის (სოფ. ჩარგლის მცხოვრები) ნამუბობი

ვაჟას ზეშეობიდანვე ვიცნობდი. სულ ერთად დავდიოდით ძროხებში. მე ვაჟაზე ერთი წლით უფროსი ვიყავი. გადაესხდებოდათ ხოლმე ჯოხის ცხენებზე ფეხმიშვლები და ერთმანეთს ევეჯიბებოდით, რომლის ცხენი უფრო შარდად გაიქცეოდა ან მაგრად დააჩქარებდა ფეხებს.

ფეხშიშველი დავრბოდით ჩარგლის რიყეებზე და ტკივილსაც კი არა ეგარძნობდით. ჩვენი მშობლები გვეჩხუბებოდნენ — ფეხებს ნუ ივალჯათო, მაგრამ ჩვენ შარხ ჩვენსას არ ვიშლიდით. ძალიან გვიყვარდა ჯოხის ცხენები. თვითონვე ვაკეთებდით. ხისგან ეჭრიდით, თავსა და კისერს დანით ეუკეთებდით. „ჩემი ცხენი უფრო მაღლა იჭერს თავსაო! ვეცეხნიდით და სირბილ-სირბილით მთელს არეშარეს გარს ეუვლიდით სანამ არ მოგვევიდებოდა, შინ არ მოვდიოდით.“

ჩვენი ზეშეობის დროს ჩარგალში სკოლა არ იყო. იგი გვიან აშენდა. ლექა მამამისმა, პავლემ, თელავს გაგზავნა სასწავლებლად. ზამთრობით იქ იყო, ხოლო ზაფხულობით ჩარგალს ამოდიოდა.

როცა ჩარგლის სკოლა აშენდა, მე უკვე მთიბელ-ამოშველი ვიყავი, მაინც დაიწყო სიარული სკოლაში. ვაჟას მძა ნიკო ჩემთან სწავლობდა. მე და ნიკომ ერთად დავამთავრეთ ჩარგლის სკოლა.

ზაფხულობით, როდესაც ლექა სკოლიდან დაბრუნდებოდა ფშავეში, მეტწილად ნადირობასა და თევზაობაში ატარებდა დროს. სანადიროდ და სათევზაოდ ხშირად ერთად დავდიოდით მე, ლექა და ლეთისო მგელაშვილი.

ლექამ კარგი სროლა იცოდა. იშვიათად ააციდენდა ნიშანს. ბევრ კურდღელს ეხოცავდით. ქედნებზეც დავდიოდით. მტხრანის ბოლოზე, სადაც მარილიანი წყალი გამოდიოდა, ერთო

დიდი მუხა იდგა. მუხისქვეშ საყურნი გვექონდა გაყუთებული. მტრედები რომ შემოსხდებოდნენ მუხაზე, ჩვენ საყურებიდან ვესროდით და ვხოცავდით. ლეთისო მგელაშვილი გაქცეულ კურდღელს ვერ არტყამდა. მე და ლუკა მის სროლას დაეცინოდით. ჩვენმა სოფლელებმა ამ ნადირობაზე ლექსიც გამოქვეყნეს:

ჩარგალში ჩარგალელებსა,
ჩარგალი ჰგონავ ჩინანი,
ერთერთის თელის გვებითა
გასწევრებს კურდღლის ქაქანი,
ტიტბეკეაზე დანათდა
მგელაისშვილის მაქარი.

სათევზაოდ დაედოდიით ჩარგლულსა, აფხუ-შურასა და ჩარგლისკარს — არაგვზე, აფხუშურაზე მსხვილი კალმახი იყოდა ნემსკავით ვიკურდით. ქარავენობის დროს თიბათეში მურწყასა და ფიჩხულუმზეც დაედოდიით არაგვზე.

ღვეან ზაქარიაშვილმა მიაშხო:

ლუკა რაზიკაშვილი მასწავლებლად იყო სოფ. დიდ თონეთში. ჩემმა შრომებმა მიმაბარეს მასთან სკოლაში. იმ ხანებში სკოლას ბევრი გაურბოდა, რადგან მასწავლებლები მოწაფეებს სასტიკად ეპყრობოდნენ.

ასეთ მასწავლებლებს არ ეკუთვნოდა ჩვენი საყვარელი ვაჟა.

მოსწავლეები მას კი არ გაურბოდნენ, პირიქით, მის კლასში იმდენი ბავშვები იყვნენ, რომ ტყეა აღარ იყო. ამის მიზეზი ვაჟის კეთილი, მოსიყვარულე გული იყო. მან კარგად იყოდა ბავშვის ბუნება. დიდ შესვენების დროს რაიმე სათამაშოს გამოიგონებდა და თუითონაც, ეს თანამაზარი კაცი, ჩვენთან ერთად ხტოდა და თამაშობდა. არა მარტო დიდთონელებს, არამედ სხვა სოფლელებსაც მოჰყავდათ მასთან სასწავლებლად ბავშვები.

სიამოვნებით ვიგონებ იმ დროს, როდესაც პატარა თონეთის (დაახლოებით ოთხი კილომეტრითაა დაშორებული დიდ თონეთს) დალაქს — გლახა ქებაძეს ჩასტიდა ხელი, შემოიყვანა კლასში და უთხრა: „რად უშლი შენს შვილს სწავლას? კაცი, ახლა ისეთი დროება მოდის, რომ ჩვენ, ქართველებს, სწავლის მეტი არაფერი გვიშველისო“. შემდეგ მოწაფეებს მოგვამართა: „აი, ბავშვებო, ვისაც ასეთი მამა ჰყავს, მითხარით და მე მას თუითონ მოეუღეილო“.

ამ ქებაძეს, თურმე, თავისი შვილი, გაბო, წაუყვანია მანგლისში და სომეხ ბაზაზეთან მოკუამაგირედ დაუყენებია: აქ ვაჭრობას ისწავლისო.

ბაზაზები საწყალ ბავშვს სტანჯავდნენ თურმე. როცა გაუგია ვაჟის კეთილი მოპყრობა ბავ-

შეებისადმი, პატარა გაბოს გადაუწყვეტია სწავლა.



დიდ თონეთში მას მიმიდგე ქაღვლა, ვაჭოქვეულა ეს ბავშვი. მანგლისიდან და მამიდასთან ამოსულა. მამიდასაც მისი სურვილი შეუტრულებია და ეცაასთან ამოუყვანია.

ძალიან ეოცხალი ბიჭი იყო გაბო და სამავალითოდაც სწავლობდა.

მამამისს ეგონა, შვილი მანგლისში ჰყავდა და ის კი თონეთის სკოლაში სწავლობდა. „ხაზინებს“ კი უფიქრით, რომ გაბო მამასთან წავიდა და აღმათ აღარ უშვებსო.

ორი თვის შემდეგ დალაქმა ქებაძემ ვაიგო, რომ მისი შვილი ბაზაზეთან აღარ იყო და თავის ნებით სკოლაში დადიოდა, აიჭრა თონეთს, დაიჭირა სკოლაში მიმავალი შვილი და დაუწყო წიხლით ცემა. ამ ტირილზე ვაჟა გაეარდა გარეთ, ბავშვს გამოესარჩლა და შემდეგ მამამისს ჩვენთან კლასში შემოიყვანა.

გაბომ დაამთავრა დიდ-თონეთის ერთკლასიანი სკოლა და შემდეგ თბილისში ჩამოვიდა, სადაც, ვარაზის ზეეში, პატარა საეპტრო დუქანი გახსნა.

გაბო ქებაძე მედამ მადლობით იგონებდა თავის საყვარელ მასწავლებელს, „სწორედ ვაჟამ ჩამინერგა გულში სწავლისადმი სიყვარული“, იტყოდა ხოლმე გაბო. „მე თუ ცხოვრებაში უეცი დავრჩი, თავს მოვიკლავ და შვილებს კი ვასწავლიო“. მართლაც, მან ასწავლა თავის ვაჟს (ექიმმა) და ქალიშვილსაც უმაღლესი სწავლა დაამთავრებინა.

გიორგი წიწილაშვილმა მიაშხო:

მე და ვაჟა კარგი მეგობრები ვიყავით. 1890 — 1900 წლებში შეფის მთავრობის ვანკარგულენით ფშა-ხევსურეთის გზაზე რკინიგზის ხაზისთვის ადგილს გვემეადნენ.

სოფელ გუდაარას ძირს, ქალაში, ვაჟამ, მამას, პაულეს, ჰქონდა საეპტრო დუქანი. ამ ადგილს ნადუქნარი-ლა ეტყობოდა. ნადუქნარის მახლობლად იდგა პაულეს მიერ დამყნალი ვაშლი. ადგილის გამოშვის დროს ეს ვაშლი დარამდენიმე ნარგავი წნორი ინეინრებს ხელს უშლიდა, რის გამოც ეს ხეები გადაეჭრათ ცუდით. იქვე, მახლობლად მცხოვრებს, ფარხა მურაბიშვილის ცოლს დაეშალა ინეინრებისთვის — ვაშლი არ მოჭრათო, მაგრამ მისთვის უფრო არ უგდიათ, ვაშლი მოეჭრათ.

ის ქალი ჩვენთან მოვიდა და მითხრა: შენი წნორები და რაზიკაანთ ლუკას ვაშლი ანეინრებმა მოსტრესო.

მე მამინეე ცხენზე შეეჯექი და ლუკასკენ ვაიწიე, ლუკა მინ დამხვდა. ყველაფერი მოუყვებო, რაც მოხდა. — დიდა, ძმაო, მითხრა ლუკამ, მე ვიცი მავათი ზერხი“. მოაყვანინა ცხენი, შეკვებმა. შევარჩიეთ თორმეტ-ცამეტი

მსხვილი ვაშლი, ჩაყარეთ, ზურჯინში და წავედით.

მივედი იმ ადგილას, სადაც ვაშლი და წორები იყო მოჭრილი.

ინერტები, შათი უფროსი და მუშები, თითქმის ორმოც კაცამდე, ჩარჯის კარს დადგმულ კარავში იმყოფებოდნენ. წაღებული ვაშლები მოჭრილი ვაშლის ხის ქვეშ მიმოფანტულნი იყვნენ. ისევე ცხენებზე შევსხედით, გავტობეთ არაგვი და მივედი კარავში — უფროსთან.

ვაქამ უფროსს უთხრა: „შე იმ ვაშლით ოჯახს ეინახავდი, 8-9 ფუთი ვაშლი ჩამოდიოდა და თქვენ კი მოგვიტანათო“. — „დაიცა, ენახოთო!“ თქვა უფროსმა. ერთი ინერტი წამოიყენა, ოთხი მუშა-ეკლებით.

ჩვენ ეუთხარით, აკაფეთ ვაშლის ხე და თქვენ იქ ნახეთ ჩაცვივულ ვაშლებს-თქო“. მართლაც, დაკაფვის შემდეგ მათ ნახეს დაბლა, ფოთლებში გაფანტული ვაშლები.

უფროსი იძულებული გახდა ეხლო ჩვენთვის ვაშლისა და მოჭრილი წორების საფასურს. ვაშლში გადაეხადვივინეთ ცაშეტი თუმანი, ხოლო წორებში, თითო ძირში, ხუთ-ხუთი მანეთი. ჩემი ათი წორი იყო შემზედა სულ ხუთი თუმანი. ვაქას, კი როგორც ზემოთ ვთქვით, ცაშეტი თუმანი.

შევიარეთ გზაზე დეჰანში, მოვაცანიეთ წითელი ღვინო და ერთი კარგად გადავკარით. — „რა დღე დაეყარე ამ უფროსსაო?“ — შევიკითხა დახლიდარი ვაქას. — „ძალიან კარგიო!“ — უპასუხა ვაქამ.

ერთხელ შევე წყალზე ოთხი ამერიკელი მოვიდა. დამიწყეს უცხო ენაზე ლაპარაკი. მე მათი ენისა არაფერი გამეგებოდა. ქართლის გარდა, სხვა ენა არ ვიცოდი.

ეს ამერიკელები ბაყაყებს იყვრდნენ, გადაბრუნებდნენ, დაეკვირდებოდნენ მუცელზე, ზოგს ტაფაში აგდებდნენ და ზოგს ურიოდნენ. რაც მოსწონდათ, ხრავადნენ და ჰამდნენ. მათმა მოქმედებამ ძალიან გამაყვირა.

მათი ლაპარაკი რომ ვერ გაეგვა, მაშინვე ვაქა-ფშაველასთან წამოვედი. ვიფიქრე, იმას ეცოდნება-მეთქი. ვუთხარი: „ლუკავ, ვილაც უცხოელები აიბან მჭავე-წყალზე და წამოდი ერთი, გაეგვით, რა ხალხი არის-თქო. ლუკაც დამაინჰნდა.“

წამოვედი მჭავე წყლისაყენ. ამერიკელებს რუსული სკოდნოდათ. ვაქამ მათთან კარგა ხანს იმუთსაიდა. რაზე საუბრობდნენ, არ მესმოდა, მხოლოდ ვაქამ მითხრა, რომ ფშა-ხევისურთოს ცხოვრებას ეცნობიან და იწერენო. აგრეთვე უნდათ აჭური კოსტუმები შეიძინონ და თან წაიღონო.

ერთი კარგი თოფი ჰქონდათ ამერიკელებს. ძალიან მოშეწონა ის თოფი და ვაქას ვუთხარი: „ნეტავი ის თოფი ჩემი იყოს-მეთქი“. მან

მიპასუხა: — „როგორი ბიჭი ექნები, ეგ თოფი რომ გამოკაროთო“, მე უნდობლად ვაშეცინა. ვაქამ თურმე უცხოელებს ცოტა ჩემზე უეს კაცი განთქმული მონადირეა, ეგ თოფი ამას მიეკით და ერთ დიდ დათეს მოგეკლავთო!“ მათაც გადმომცეს თოფი. ვაქამ დამარგა. — „აბა შენ იცი, არ შეგმარცხვირო!“

ვაქა ჩარგლისაყენ წავიდა. ზვალ ისევე მჭავე წყალზე უნდა გადასულიყო. მეც შინ დაებრუნდი.

იმ ღამეს ერთი მეგობარი ხევესური თოთია შეწყვი. მე და თოთია ტბილად ვმუსაიფობდით.

ჩვენი სახლის გადასწერივ ხევესი მეგულეზოდა დათვი, ხილზე დადიოდა. გადაეწყვიტე წავსულიყავი სანადიროდ. თოთიას ეუთხარი: — მე აქვე, ახლო, დათვი მეგულება, ერთი უნდა გავუტარო და ნუ მოიწყენ, ძმაო, ახლავი დავებრუნდები-მეთქი. ხევესრმა მთხოვა, თან გამეყოლებინა ისიც. მაგრამ უარი ეუთხარი, რადგან ფრთხილი ნადირია, ორნი ლაპარაკს დაეწეუბთ, გაიგებს და გავუბარებამეთქი. „კარგიო!“ დამეთანხმა სტეპაროც.

წავედი დათვე სანადიროდ. მთვარიანი ღამეა. გორახე რომ გადმოვედი, უცებ ბუზღუნი შემომიშმა. ეუჯღებ ყურს. იჭვე თხილებში ბურტყუნებს. ეკრუბ, დათვია, თოფი მოვიმარჯვე ჩაეკვი ციკოა ხნით, ბურტყუნის ხმა უფრო მომიახლოვდა. გამონინდა შავი ლანდი. გავარჩიე, დათვი იყო. ამოვიღე ნიშანში და ვესროლე. დათვმა ღრიალი შორთო. დაგორდა ფერდობზე და მეც მივეყვი. მოვიმარჯვე მეორე ტყვია. მიუეახლოვდი. დაერწმუნდი, რომ მოკლული იყო და მეორედ აღარ ვესროლე. წამოვივდი შინ.

მეორე დღეს, დილით ვაქა უკვე გამოსულიყო მჭავე წყალზე, და უცხოელებთან მუსაიფობდა. ეუთხარი, პირობა შეეასრულე მეთქი. ვაქას ძალიან გაეხარდა. — აბა, ერთი მჭავედები დაეფიცხოთო! — თქვა ვაქამ.

ჩამოვათრიეთ ტყიდან დათვი მჭავე-წყალთან, გაატარავეთ და კარგი მჭავედები გაეხებრეთ. თოფის მოცემაც, როგორც ვაქა დამიარდა, ისე მოხდა. თოფი მაშტქეს: კარგი მონადირე ყოფილა და ჰქონდეს ჩვენს სახსოვრადო! ყველას დიდი მადლობა გადავუხადე.

ჩემს ახალგაზრდობაში ცხვარში დაედიოდი შირაქს. ოცლათერამეტი წელიწადი გაატარე მეცხვარედ.

იმ დროს ფშაველებსა და თუშებს დავა ჰქონდათ შირაქზე. ამის გამო ფშაველებმა ვაქას სახოვეს დახმარება. ვაქაც დაეხმარა და შირაქი ფშაველებს დარჩა. ვაქაც გზაში გაციებულყო და მეორე დღეს ავად იყო.

შალვა მეგრიტელმა არაფი მიუტანა და დაალევინა. ვაქამ იმ დროს წარმოთქვა ლექსი:

სალამოდ ნაქვიფარი
 შთის ვეფხე გახდილა ავადო,
 შემოხვევიან მგლის ლეკვი,
 როდის-ღა ვნახოთ საღადლო...
 უხაბაზობდა შალვაი,
 ნახშირით არაყს სღაღავსო,
 თან იმას ეუბნებოდა
 შობებელ მოგარჩენს თავადო!

ბეურ ბაჩიაშვილმა მამამო:

ვაყას ჩემი სახლის გაღასწრაფებელი მა-
 მელი. იმ ზახებულს კარგუ ქვლახი ეყო-
 სული. ვაჟა ამოვიდა ცელით და მალახი მო-
 თობა. შემდეგი კვირისათვის ნათიბი უკვე მო-
 სახვეტი იყო.

კვირა დღით ვაჟა სახვეტში გამზადებულა,
 წასულა და დაუწყია თვის ხვეტა. ამ დროს
 დედაჩემს და ერთ მეზობელ დედაკაცს ვაყას-
 თვის დაუწყით დაჟა — კვირადღეს არაჟინ
 არა საქმობს და უქმსა და ადათს არა ტეხ-
 სო.

ვაყასაც ვეღარაფერი უთქვამს, აუღია სა-
 ფოტკველი და გამობრუნებულა უკან. დახვე-
 ტისთვის თავი დაუნებებია.

იმ კვირას დაიწყო გადაუღებელი წვიმა და,
 უამინდობის გამო, ვაჟამ თოვა ვეღარ აიღო.
 მოთიბელი ბლახი ადვილზე დაღმა. ამის შემ-
 დეგ ვაჟა იტყოდა ხოლმე: „აი ქალების კრუა,
 მთელი ჩარგლას დედაკაცები თავზე დამეუ-
 ნენ: კვირა დღეა, ნუ ხვეტო, მეც გავუგონე
 და ნათიბი მამულზე დამიღებო!“

ჩარგლელ გიორგი გარბევანიშვილს ჩემთ-
 ვის აქვს ნამბობი: მამაჩემ მქედელ გარსევანი-
 შვილთან ვაჟამ ხშირად იცოდა მოსვლა.

აქ, ჩვენს გაღმოსწრავ მდებარე ლეთის-
 შობლის ხატში, მოვიღოდა ხოლმე. ხატობას
 არ დააკლდებოდა არასდროს. ეკლესიაში კი
 არ მინახავს მისული.

ჩარგლას ხატობაში რომ მოვიღოდა, შე-
 მოდგებოდა სალულის კარზე და მალალი ხმით
 გვეტყობდა ხოლმე: „წყალობა ხატისა, გამარ-
 ჯევათ თქვენი, აჰა, დაქვრით ეს ქადაპური“.

საწირავს ხევისბერს გადააწვდიდა, თვითონ
 ქედს მოიხდიდა და თავის სწორებთან ჩამოჯ-
 დებოდა და ჩაებმებოდა საუბარში.

თუ რამე საინტერესო ხალხურ თქმულებას
 ან ლექსს გაიგონებდა, მაშინვე ჩაიწერდა.

ვაყას ლუღი უვარდა. დასტურებუი დიდი
 სასმისებით ჩამოარეგებდნენ ხოლმე ლუღს,
 ჯერ უფროს კაცებს მობრთმევენენ, შემდეგ
 კი — უმცროსებს. ვაყაც, როგორც ყველა
 ფშაველი, უწინ ხატის საღიდებელს დაუვდა,
 შერე — დასტურების საღიდგარქელის. არც
 დათვრებოდა ისე, რომ რამე უზრდელი სიტყვა
 ეთქვა, ან ურიგო საქციელი ჩაედინა. დასათრო-
 მად არ დაუვდა. ფეხი არ აეროდა.

როცა სასმელს და ხალხში უოფნას მოიყრი-
 კებდა და დაატყობდა, რომ უკვე წასვლის
 დრო იყო, მაშინვე წამოდგებოდა შინ წასასე-
 ლელად. ძალიანაც რომ ესევეწნათ, მაინც არ
 დადგებოდა. გასწევდა და წავიდოდა შინის-
 ენ. უველაფერი ზომამე უვარდა.

ერთხელ, ჩარგალში, ბასილანთან ვართ.
 ქორწილი იყო. უკებ ჩხუბი ატყდა. ერთი
 ფშაველი, სახელად ლევა, ვაჟაკობას ირეშე-
 და და თემწორნებით ვაყის მაყრებს ჩხტუში
 იწვევდა. მის წინააღმდეგ კარახელას ბეჭი,

კაწალბეველმა ნათელა ხორნათულმა მამამო:

მე და ჩემი და მართა პატარები ვიყავით, რო-
 დესაც მამაჩემთან, თოთი ხორნათულთან, ცხენით
 მოვიდა წითელ ჩოხაში გამოწყობილი კაცი.

მამა დიდი სიხარულით შეეგება სტუმარს, შე-
 მოიპატრება შინ. სტუმრის მოსვლაზე დანარჩე-
 ნი მეზობლებიც შეგროვდნენ. გამართეს ღბო-
 ნი.

წითელ ჩოხაში გამოწყობილი კაცი აღმოჩნ-
 და ვაჟა-ფშაველა. თან ორი მეძებარი ჰყავდა.
 მეძებრებიც შინ შემოაყენენ. ვაჟამ ხმალი ამო-
 იღო და სიბრტყეზე დაჰკრა ერთ მეძებარს. ძალ-
 ლეუბა მაშინვე გარეთ გამოვიდნენ და დაწე-
 ნენ.

მამამ ძაღლებს ხინკალი გამოუტანა. შემობ-
 რუნდა შინ, აიღო ჩონგური და დააძღერა. შემ-
 დეგ ვაყას გადაუღოცა და სთხოვა, ლექსი ეთქ-
 ვა. ვაჟამ შეუსრულა თხოვნა, აიღო ჩონგური
 და შემდეგ ხალხური ლექსი იმღერა:

ნეტავი შენა, მთვარეო,
 მთელს ქვეყანასა ხედეო.
 კოთხსამ არი ქორწილი,
 ტაშით სადა ტყვრებო.
 თამაშობს წითელ კამაი
 რაკი არ შეუხდებო,
 თამაშობას რო მორჩება,
 წინ წაწაღს წაუძღვებო,
 რი მივლენ დასაწოლად,
 მამალი აჩქამდებო...
 ჩემი ცოდვა გაქ, მამალო,
 წიწყავამ აგაჩნდებო.

შემდეგ ვაჟამ მამაჩემს გადასცა ჩონგური
 და უთხრა: „ახლა ისევე შენ იმღერე, თოთი
 კოლოთანელოო...“

ზურაბ ხელაშვილმა მამამო:

ერთხელ ვაჟა-ფშაველა შუაფხობში მოვიდა.
 ხალხს უქადავა. — „ხალხი მეფის მთავრობის
 წინააღმდეგ უნდა აჯანყდეს, გუდუსიები უნდა
 დაიკეტოს; ამასთან უნდა დაფიციოთ, რომ
 ეკლესიებში აღარაინი შეხვალთ არც მღვდე-
 ლო, არც ერთი და არც დიაკონიო“.

ვაჟამ ეკლესიები დაიკეტინა. ხალხი და-
 ფიცა. მხოლოდ არ მახსოვს, რომელია წელი
 იყო.



ივანე მოლოდინაშვილი, გავიდა საჩხებრად. ჩხების გამო ხალხი ერთიმეორეში აბრია. ლუგა ხუთგან იყო დატრილი თავში, ივანეს კი არაფერი არა სჭირდა.

უცხად ხმა გავარდა, ევა მოდისო! გაიგონეს თუ არა ევას სახელი, ხმაური იმ წუთშივე მიწყდა. მოხმებრები ძალაუბნებრად დამშვიდდნენ.

ხალხს დიდი ხათრი ჰქონდა ევასი, ანგარიშს უწევდნენ. მართალია, იმ დროს შეუგნებელი ხალხი იყო, მაგრამ ევას შეტად აფასებდნენ! სხვანაირ კაცად მიანდათ, სხვანაირი რწმენით შეპყრებდნენ.

ჩარგალელ ივანე გორხამაულის ნამბობი.

ერთხელ ევასთან შევიარე. საქობავი წიგნი ეთხოვე. ევამ „ბახტრიონი“ მომცა და მითხრა, რომ მისთვის ერთი დღე შეხსა. მე შევებრდი და მეორე დღეს, მართლაც, შევედეთო ხენას სელა-კურდღელათ მამულში.

დავიკვირე შარგზის თავიდან და დღის ბოლოს სელა-კურდღელათ ციხის თავამდე გადავედი. კარგე ხარები მგავდა და გულიანად ვხანა.

სამხრობას მოვიდა ევა. სამხარი მომიტანა ცხენით. ვუთანი გამომართვა, თვითონ დაიჭირა. რალაც მიზეზი დასდო და მართვა დეუწყო ქტსლში სოლები გაუკეთა და, გასწორების მაგიერ, გუთანი გამომრტა. იმას კი ეგონა, კარგად მათათედა.

მე შევაძვე, რომ გუთანი აირია, მაგრამ ბათრით ვეღარაფერი ვუთხარი, ვიცოდი — ეწყინებოდა. თვითონ კი თქვა გუთანი ევრა გქონდა კარგად გამართული, და დაბრუნდა შინ.

სალამოზე ამოვიდა. ცხენით ამოიტანა სათელს მარცვლი. თვითონ დათესა. დაფარცხავზე მე დამხმარა. დაჯდა ფარცხზე. სალამოზრო მოატანა, მე გუთანი შინ წამოვიღე. თვითონაც შინ წავიდა და დამიბარა, ამალამ ჩამოდი და ფული მიიღეო.

მშინ ხენა მანეთი ან ექვსი აბაზი ღირდა. მეც ეთფერე: ამ ერთი დღის ხენაში ან მანეთს, ან ექვს აბაზს მომცემს-მეთქი. როდესაც ჩავედი, მკითხა, რა გერგებია? მე ვუთხარი: დღეში ხენა მანეთიც და ექვსი აბაზიც ღირს და რასაც მომცემ, შენ იცი-მეთქი — „შენ არ იცი, რა გერგებია“ — მითხრა ევამ, ამოიღო სამი მანეთი და მომცა. „მაგ მამულს სტეები ოთხი დღაც ვერ მოხნავდნენ. წადი, ხეირი ნახეო!“.

ჩემს ბავშვობაში მღაროსკარის სკოლაში ესწავლებდი და ჰვენი სოფლიდან რომ ვინმე ჩამოვიდოდა, მიხაროდა განსაკუთრებით სასიხარულო იყო ჩემთვის ევას ჩამოსვლა. იგი მამამემის მეგობარი იყო და მეც ყოველთვის კარგად მექცეოდა, როგორც ბაღს — ხან კამფატებს მიუიღოდა, ხან ფულს მაჩუქებდა.

მეც უკან დავედევნებოდი ხოლმე.

მასხოს, როცა ღუცა ჩამოვიდა. მღაროსკარში ბოქაული იყო მოსული. ბოქაულმა მაშინ სანდრო ოზივე იყო უცხოველი. უცხოველი აში ავიდა ბოქაულთან. მეც უკან ავივენი. ოზივე მიეგება ევას, ხელი ჩამოართვა. დაიწყეს რუსულად ლაპარაკი. მე არ მესმოდა მათი საუბარი.

ევამ უცებ რალაცაზე გაჯავრდა და ბოქაულს სილა გაართვა. ოზივეი მაგილანზე დაეცა და ნაპირის ფიცარი ჩამმტრია. მაშინ ბოქაულმა მცველებს უბრძანა — დაიჭიროთ!

ევამ იმყო ხანჯალი და ვანზე ვაღვია. მცველებს მიმართა თავისებური, ამაყი, რიხიანი ხმით: „სტელი არ გაანძროთ, თორემ თქვენი სისხლით შევღებავ ამ იატაკსო!“ მცველები შემინდნენ და უკან დადგნენ.

რამდენიმე ხნის შემდეგ, ევამ და ოზივემა ისევ რუსულად დაიწყეს ლაპარაკი. დიდხანს ილაპარაკეს, მერე ევა ჩამოვიდა კანცლარიიდან ძირს, შეჯდა ცხენზე და გასწია ჩარგლისკენ.

მამამემის სიციცხლეში ევაიც, ბარანაც, მათი მამა პავლე მღვდელიც ხშირად დადიოდნენ ჩვენსა. ევას არც მამამემის სიციცილის შემდეგ მიტრევებია ჰყენთან სიარული. მოვიდოდა, ამბავს გვეითხავდა: „როგორა ხართ, ხომ არავეინ გზავრავთო?“ და ისევ მალე წავიდოდა.

ერთხელ ევამ შეაფხოდან ჩამოგვიარა. დედამემს ქერში გამხმარი საქონლის ფერცლები ჰქონდა ქვაბში ჩაყრილი და ხარშავდა შეაციცხლებზე.

— „უამე, მახლო, პერიოთ გშინ, ნამგზავრი ხარ, ხორცი რამე ჩავეარე. სირცხვილით, აბა, რარგია მოგიტანო. შენ აროთ უკადრებ ედამხმარ ძელებსა“... — არა, რახლო, მე სწორედ შებოლილი ძელები მიყვარს, შენ ეგ მოიტანე. და, თუ დამხალი ზაქოცა გაქვს, ისიც მიყვილო!“ — უთხრა ევამ.

დედამემმა ორივე მოიტანა. ევა გულიანად შეექცა. იმან უკადრისობა არ იცოდა. უყვარდა თავის ხალხი და უბრალე, საღა ადამიანი. არ უყვარდა ამბარტანობა და უთავბოლო სიამაყე.

ევას ფანჯარი და ქალაღი მუდამ ჯიბეში ედო. როცა დაინახავდა: წყალს, ქვას, კლდეს, მთას ან სტეას, ამოიღებდა უბის წიგნაკს და ჩაიწერდა.

ევამ ფშავ-ხვესტრეთის ადგრა ედავებოდა ხელმწიფეს. ის ამტკიცებდა, რომ ფშავ-ხვესტრეთის მიწა-წყალი ვრეკლე მეფემ აჩუქა ფშაველებს და ხვესტრებს და მათ ეკუთვნისო. იგი ხალხისა და მეფის რუსეთს და მის ხაზინას არავითარი უფლება არა აქვს ბაჭი იღოს ამ ადგრეობიდანო. დაიწყო ამის თაობაზე დავა, ამ ბრძოლაში ევამ გამარჯვა და მთიელებს დაუსაკუთრა თავისი მიწა-წყალი — მდინარე შარახეულიდან ბორბალოს მთამდე.

დააწესა მინდერებისა და ტუქების დაეცა.

შემოიღო სათანადო ნიშნები ყარაულთათვის. ეს ნიშნები თვითონ დაგვყარა ქინძისთავით მე და პაველ ბასილისძე რაზიკაშვილს.

მე ჩამაბარა მთის ყარაულობა, ხოლო პაველს — ტყის დაცვა. ნიშნები — ოთხკუთხა და ნაღისოღენა იყო, შესახედავად მეტად უშინო. სოფელში დაკინება დაგვიწვეს. ჩვენ კი, როგორც ახალგაზრდებმა, დაციუნვა ვერ ავიტანეთ. შევიხსენით ნიშნები და გობით ვიბარებდით.

შეხვედრისთანავე ვეამ ნიშნები მოგვთხოვა. ზედ რომ აღარ გვეყრა, გაგვიბრაზდა, ჩამოვვართვა ნიშნები და თანაც თითო-თითო სულაც გვითავაზა: „თქვენ ამის შინ არ გქონიათო!“. ნიშნები ჩაილაგა ხურჯინში და არ ეყო, შემდეგ ვის ვადასცა ისინი.

ჩარგალში მცხოვრებმა მკვდელმა ბეხაროვნისძე ძუჯუკიშვილმა მიაბო:

ჩემი მშობლები და ვეას მშობლები, პაველ მღვდელი და გულჭანი, ახლობლები იყვნენ. ჩვენებს და ვეას მამას სამ წელს გვება ერთად გუთანი. პაველ მღვდელმა გუთნის კარგი მართვა იცოდა.

პაველსთან ნამუსიანი და ხალხის დამრიგებელი ფშაველი მე არ მახსოვს. ხშირად გვარბევდა: კაცი უნდა იყოს გამრჯე მუშა, წესიერი, ცუდი ენა არ უნდა მიიტანო სხვისთან, შფოთი არ უნდა ასტეხო, არ უნდა იფარდო. არ უნდა იყო მეზობლებთან ავი. კაცი კაცურად უნდა იხსენიებოდეს. არ უნდა იყოს ყაჩაღი, კაცის მკვლელი და უნდა უყვარდეს გარჯაო.

შვილებს სულ იმას არბევდა: ისწავლეთ, თქვენს გულისთვის ვიწყო და ვიდაგები, ტანი-სამოსი ვერ ჩამოცვამს — შვილებს არათვრი და მივლდეს, უსწავლებლები არ დამჩხეს და მერე ქვეყანამ არ დამგმოსო.

პაველს შვილები ყველა ერთნაირად უყვარდა და შეჰხაროდა. „ყველას იმედ მაქვსო“, იტყუდა: „ვატყობ, უსწავლელი ჩემი შვილებიდან არც ერთი არ დარჩებაო“.

მართლაც, უფროსი შვილი, გიორგი, წავიდა რუსეთში უმაღლეს სასწავლებელში. მამას ხშირად სწერდა: „ფული გამომიგზავნე, ცოტადა მაკლა, გვათავებ და მომრიგებელი მოსამართლე გამოვიყო. პაველ მღვდელიც თავს არ იზოგავდა, უგზავნიდა ფულს არა მარტო გიორგის, სხვა შვილებსაც: ლევას, ბაჩანას, თედოს. სანდროს.

მიუხედავად იმისა, რომ ადვილი საქმე როდეს იყო მაშინ არათუ ხუთი, ერთი შვილის სწავლებაც კი, და პაველ ხომ ხუთ შვილს ასწავლიდა და არც ერთი მათგანი უსწავლელი არ დატოვა. მისი შვილებიდან მხოლოდ ქალიშვილი მართა დარჩა უსწავლელი. მართაც პირველ ხანებში თელავში სწავლობდა. მართა ოთხ წელს იყო თელავის სასწავლებელში. შემდეგ ოჯახში დაბრუნდა და საქონელში დადიოდა. მართას ძა-

ლიან უყვარდა ძროხები, ბევრსაც უწილობდა. ზამთარში კახეთს ყვარლის ტყეში დადიოდა. ახლაც ეძახიან ამ ადგილს „მართას ნაბინარებს“. ეს ნაბინარება ყორანის ტყეში. ზაფხულშიც კი მართას ჩარგლის მთაზე აქუყვდა საქონელი.

ბოლოს, მართა კახეთში დასახლდა და ქმარიც იქ შეერთა — მეტე ხასიშვილი. მართას მეტესთან ერთად ვეი ეყოლა. პაველს ეძახდა. ეს იყო უმცროსი ვეიშვილი (უფროსი მება იყო) და რვა წლისა მოუყვდა. იმის შემდეგ მართას შვილი აღარ ჰყოლია. მართა ვარდაიყვალა სოფელ ყვარელში და დასაფლავებულა ყვარელის სასაფლაოზე.

ვეას ძალიან უყვარადი. ოჭრო-მეზობელს მეძახოდა. უოველთვის ვშველოდი მეშოაბაში — თიბუაში, შკაში, ბოსტნების კეუბაში, სიმინდის თიბანში, კარტოფილის შემწევაში და სხვ.

ვეა თვითონაც მეშობდა. იმუშავებდა რამდენიმე ხანს, შემდეგ წამოვიდოდა სახლში — საწერები მაქვსო. რამდენიმე ხნის შემდეგ კვლავ მოგვეშველებოდა.

ხეტრა ზურაბაშვილმა მიაბო:

მე და ვეა მეგობრები ვიყავით. ერთად გავზარდეთ. კარგი დამოკიდებულება გვქონდა ერთმანეთთან.

მხოლოდ ის კი არ ვიცოდით, თუ მას რამე დაფასება მოელოდა ხალხისაგან. ჩვენ მას სულ უბრალო ფშაველად ვთვლიდით. ჩვენ ვეა ისეთივე მოღუწე გვეგონა, როგორც სხვა ფშაველები არიან, კიდევ დაცინოდით, ხშირად არად ვაგდებდით.

ერთხელ შალვა ბაჩიაშვილისას ლევამ თქვა: „ხალხო, თქვენ ხომ არაფრად ვაგდებთ და შალე ვაიგებთ, მე ვინცა ვარო! მე მაშინ დამაფასებენ. როდესაც მეფე და მისი მოხელეები აღარ იქნებიანო“. ჩვენ, ზოგეერთმა, სიცილიც კი დავიწყეთ. აბა, რა ვიცოდით, მართლაც, როგორც თქვა, სწორედ ისე მოხდა. გვიანდა ვავიგეთ, რომ მისი სიტყვა და ნიჭი ძვირფასი და პატივსაცემი უოფილა. ვეა ხალხისათვის ყოველთვის კარგი იყო. ყველას თავისიანად მიანდა, ყველა პატივს სცემდა, ხალხსაც გულით უყვარდა ლევა.

მახსოვს, მე და ფოცხვერა ბაჩიაშვილი მივედით ლევასთან, არაყი არ ჰქონდა გამობლილი და ძალიან შეწუხდა. „აბა, ძმებო, — გვითხრა ლევამ. — თქვენ კი უარაყად არ დაგტოვებთ თქვენი მშა“. საარაყე როდესაც ჰქონდა ჩაყენებულა. აი, ვე არაყია. მოეხადეთ საარაყეს ზევიდან, გაეწურეთ და დაიწყეთ სმა.

ამ დროს გარედან ვიდაცამ დაიძახა: „ლევას ვირიშე, არა ხართ შინა, გამონდით!“ ვავიხედეთ და ერთი მოხუცი ხეცური საკლავით და სასაქლოთ აკიდებულ ცხენით მოგვადგა კარებზე.

— „ლევას ვირიშე, — დაიწყო მოქრძალებით

მოხუცმა, თქვენს ხატთან შენაცოდებები მიჭეს. ხატთან და ხალხთან ბოდიში უნდა მოვიხადო. ხატს მადლი და პატიება უნდა გამოვთხოვო და, თქვენი ჭირივმე, გამოწყვეთ, საკლავი დამიკალოთ, დამიმწყვლოვნეთ, ნუ დამხარტებთო!”

ხენცი, რა შეიღებ, ვეტყობდი უარს. არავით სავსე ტყვი ხურჯინიდან გვიღიმოდა. ავედით ხატში. საკლავი წიაჭყეთ. ხვეისბრობდა ვაჟა. დილით დიდი მადლობით დაგვემშვიდობა მოხუცი, სრულიად დარწმუნებული იმასი, რომ ხატმა ყველაფერი აპატია.

ოხა ზურაბაშვილმა მიამბო:

მე და ლუკა ერთმანეთთან წმირად დავიარებოდით.

ვაჟას უანის მამითადი (გუთანი) ჰყავდა. ბევრი ქალ-ვაჟი ეწვია დასახმარებლად. კარგადაც გაგვიამბაინძნდა. ერთი ტყვი არაყი გამოვავითქანი და დიდი პატივი გვცა.

საღამოს, როცა სახლში შევედით ვნახეთ ვაჟას სტუმრები მოსვლოდნენ თიანეთიდან: ეჭიმი და გამოძიებელი მცველები. ეკეთს — ვაჟას პირველ ცოლს—სამოყარი დაედგა სტუმრებისთვის. როგორც ფშაველა მიღებული, მამინვე შეუდღეით ხინკლს კეთებდა. ვაჟას ქილაში ჰქონდა შენახული ხორცი. სწრაფად მოვხარშეთ ხინკალი და ამოვიღეთ ხონჩაზე. ეჭიმი და გამოძიებელი მოეწვიეთ, მაგრამ თითო გასინჯეს და ისევ ხონჩაზე დადეს. შენახული ხორცის ხინკალს ვერ შეეწყვენ. ვაჟამ თქვა: „ამათ ძველი ხორცის გემო არ იციანო“. ადგა, ქათმები დაუქლა და ისინი მოიტანა.

ვაჟას ვალს აღება არ უყვარდა. თუ მუშის გასასტუმრებლად ფული არა ჰქონდა, მამინ თუთონი მუშაობდა და ვალს არ აიღებდა.

კარგად აღარ მახსოვს, რომელი წელი იყო, მხოლოდ ვიცი, რომ ეს ამბავი 1900 წლის შემდეგ მოხდა.

თიანეთიდან ჩარგალში ტყის დასათვალეიტებლად ამოვიდა მეტყვეე მცველები. ამავე დროს მოსულენა უნდოდათ ვაჟას დაჭერაც. ორწყლოდან წინდაჭინ კაცი გაგზავნეს და შეუთვალეი, ვაჟას ამოსულიყო მათთან.

ვაჟა მალე ამოვიდა ორწყლოში. მეტყვეეს და ტყის მცველებს ვაჟას დაჭერის გეგმა წინდაჭინვე ჰქონდათ შედგენილი.

მოსვლისთანავე შემოხვედნენ ვაჟას გარშემო და დაუჭარეს ორივე ხელი. ვაჟამ უცებ იხელთა დრო და ერთ მცველს ხანჯალი ამოაძრო ნახევრად, მაგრამ ამოღენა ხალხთან ერთი კაცი რას გააწყობდა! ვაჟას ხელები შეუჭარეს და წიაყდანეს თიანეთისკენ.

ვაჟამ თავისი ცხენი და ტანისამოსი მოითხოვა. თხოვნა შეუტრულეს. ჩვენი სოფლიდან ტიღუნა ზურაბაშვილი (ნაყვალი) გაყოლეს.

როდესაც თიანეთს მიუახლოვდნენ, ვაჟამ

მცველებს უთხრა — ხელები ისევ შემეჭარითო. შევიდნენ ვალაენში, სადაც მარტის უფროსის სამმართველო იყო.

მარტის უფროსი აივანზე მოლონას სცემდა, ვაჟამ მარტის უფროსს რაღაც დაუძახა რუსულად. მაშინვე ორი მცველი გამოვარდა და ვაჟას ხელები ვაუხსნეს.

ვაჟა აივანზე ავიდა. მარტის უფროსს მალაღმობით დიდხანს ეკამათებოდა რუსულად. მარტის უფროსმა იგი გაათავისუფლა.

როცა სამმართველოდან ჩამოვიდა, საჩქაროდ მოგვეძენა და გვითხრა — „წამოდით, ღვინო დავლითო!“

ამის შემდეგ ვაჟა რამდენიმე ხანი. ვაჟა მეორედ წავიდა თიანეთში. აცნობეს: მეტყვეე (რომელმაც ვაჟა დააპატიმრა) ამჟამად ხმეტაში ტყის მცველებთან მიდისო. ვაჟა თიანეთიდან დასდევნებია, მას, დასწვია დოლიაანთ სოფლის ბოლოს, გადმოუდგია ცხენიდან და მითარხით უცემია. მცველებისათვის უთქვამს — „თქვენ ხელი არ გაანძირითო!“ მცველები თითქმის გაქვედნენ; ხელი არ გამოუღიათ. მეტყვეე დაბრუნებულა თიანეთში და მცველები დაუდევნებია ვაჟასათვის.

ეტიბოში რომ ამოსულა, ვაჟას უფიქრია, მეტყვეე მას მცველებს დაადევნება და თუ დროზე არ მოახერხებს რამეს, უთუოდ არასასამოეო ამბავი შეემთხვეოდა.

ამიტომ ვაჟას უთქვამს მასპინძლისთვის — ცხენი გომში შეეყვანათ, დაეშალათ, რომ მცველებს არ დანახათ და არ ეცნოთ. მცველებმა ვაჟა ვერ იპოვეს და ისევ თიანეთში დაბრუნდნენ.

ფშაველი ტყის მცველი — ლევან ხიზანიშვილი (ვაჟას დაპატიმრების მონაწილე) შეხვედრია მას მალაროსკარში.

ვაჟას დანახვისას ხიზანიშვილს შეშინებია, თოვი გადმოუდგია და უთქვამს: „ახლოს არ მომგვარო, თორემ მოგვალეო!“ ვაჟას უპასუხნია: „გრცხებოვდეს, თუ არ დამკარაო!“ და წასულა მისკენ. წაურთმეფია თოფი და პატრონტაში.

შემდეგ ხიზანიშვილი მოვიდა ჩემთან და მთხოვა, მიესტლიყავი ვაჟასთან, მუთხოვნა მისთვის პატიება და იარაღი. რადგან ხიზანიშვილი უიარაღოდ უფროსთან დაბრუნებდა ცოცხალს თავი ვეღარ შედგა — როგორ ვეჩვენო ჩემს უფროსსაო!

მართლაც, მივედი ვაჟასთან. ვთხოვე პატიება და იარაღის დაბრუნება. ვაჟა გამიწერა: „თქვენ, ჩემი ძმები, მაგას როგორ შეუტყებთო, კაცი თოფით მკლავდა, თოფი უკვე მეტყვეეს გადაეცეო!“ — იცრუა ვაჟამ.

ბოლოს, როგორც იყო, დავითანხმეთ. ვაჟამ გვითხრა: „მოახსენეთ ამ ევაბატონს, აგერ, სევით რომ წერაილი გორის ზევია, იქ დადგეს და იქიდან ამა და ამ დღეს სულ მუხლებით ჩამოვიდესო!“

ლევანი გადასულა სახლში, დაუქლავს ინდურება, ავიღია ცხენისთვის და თავის დროზე



დანიშნულ ადგილს გამოჩენილა ბოჭლის ქა-
ლაზე. სანამდის ის მოვიდოდა, ვეამ ვეთხზრა:
„იმ ვაჟმა იქ ბობღვა არა დაიწყოს რა და არ
შემარტყვიოს, თვალის დაქერა უნდაო!“.

ხიზანიშვილიც მოვიდა. ვაჟა მის გულბილად
შეხვდა. კარგი მასპინძლობის შემდეგ ვადასცა
თავის იარაღი და გააფრთხილა, რომ ცუდ ზრა-
ხეებზე ხელი აეღო.

ჩვენც დიდად კმაყოფილი დავრჩით ვაჟის
იმის გამო, რომ მან ასეთი სულგრძელობა გა-
მოიჩინა იმ კაცის მიმართ, ვინც მგოსანს რამდენ-
ნიმე ღღის წინ მოსაკლავად თოფს უმზინებდა.

იუანე მოლოდინაშვილის ნაამბობი:

ღუკა და მამაჩემი, კარაზელი, კარის მეზობ-
ლები იყვნენ. ამასთან, კარგი მეზობლობაც ჰქონ-
დათ. ერთ საღამოს ვაჟა ჩვენთან იყო. უკვე
მოზრდილი ვიყავი, მაგრამ მისი ძალიან მერაბ-
დებოდა. ვაჟას ბიძას ვეძახდი. თვითონ არაჩვე-
ულებრივი ხასიათის ადამიანი იყო. კარგი მოპ-
ყრობა იყოდა. „აბა, როგორ ხარ, მისწულო?“
— შეტყუალა ხოლმე.

ერთხელ სათევზაოდ წავედი. შევეყვით ჩარ-
ვლულას და აფხუშურას. ნაადრებ გამოიღარა
და, რადგან ასეთ ამინდში თევზი ეტანება ნემს-
კავს, მეც ბლომად დავიჭირე. ავასხი ჯოხზე და
სალამის დაებრუნდი შინ. ეხდებო, ვაჟა ჩვენსაა,
მამას ემუსაიფებდა. მოეხარშეთ ხინკალი და სუფ-
რაც გაიშალა. მე მორიდებოთ ვიჯექი. მეხატრე-
ბოდა უფროსებთან ახლოს ყოფნა. — „მოდი,
მოდი, მისწულო, ჩვენთან, ნუ გეხატრება, შე-
ნი ნანადირევია, აიღე თევზი, ხელით ნაქნარა
გულმაკ ნახოსო“, მითხრა. მეც მივედი ახლოს
სუფრასთან.

ამ დროს ვაჟას გარეშე ბიძა — დიდუმლაც
მოვიდა ჩვენსა. ვაჟა და ის წალაპარაკდნენ. რო-
გორც შემდეგ ვაგიგე, დიდუმლას თურმე სხვის-
გან ვეიდა მოპარული თოფი (დიდუმლამ არც
კი იცოდა, რომ ის თოფი მოპარული იყო). ვაჟა
ეუბნებოდა, რომ მოპარული თოფი არ უნდა
გეყარაო.

**ილიკო ხახას-ძე შავერდაშვილმა (სოფ. კვერნი-
ვანა) მიახობი:**

თერთმეტი-თორმეტი წლის ყმაწვილი ვიქნე-
ბოდი. როცა ჩარგალში პაველე ემურტაშვილს
ქორწილი ჰქონდა. საღამურის კარგი დავერა ვი-
ცოდი. ქორწილში დედამ გამაყოლა ლეკიანთ
ბეჟანს, რომელიც თიქქმის მამაჩემის ხნის კა-
ცი იყო. ქორწილს ვაჟაც ესწრებოდა. იგი პირ-
ველად ამ ქორწილში ვნახე.

მეორე დღეს ლუკამ დაპატარავა მღვდელი,
ლეკიანთ ბეჟანი და მეც მითხრა: „აბა, მის-
წულო, შენი საღამურით ჩვენსა უნდა წამო-
ხვიდეო!“

ჩვენც ყველა — ბეჟანი, მე და მღვდელი (ვა-

რი არ მახსოვს) — ვესტუმრეთ ვაჟას.

ვაჟა ძალიან კარგად გავუმეცარებოდა. ჩმი-
რად მეტყუოდა: „დაეკარ, მშვენიერად ჩაეშვიტრე,
გვალხინეო! — ასეთი ქებით თავი მოაწონდა და,
რაც შემეძლო, ევტრავდი საღამურს. დიდად
ბატონიშვილი და კმაყოფილი წამოვედით ვა-
ჟასაგან.“

ვაჟიდა რამდენიმე წელიწადი. მეც წამოვიზარ-
დე, ჩარგალში აფხუშურობა (ხატობა) იყო და
აქედან, კვერნოვანიდან, დავდიოლით ამ დღესას-
წაულზე ამალულმა დღეს.

ამ ხატობაში გაიმართა ყაბახობა. მახსოვს, მა-
შინ ვიქნებოდი ოცი-ოცდაერთი წლის. ყაბახო-
ბა გაიმართა საქარის ბოლოს, შალაღი კლდის
თაყზე, იქ, სადაც უშველელები იდნები იდგა.
იი, ამ ადგილიდან ვესროლით ნიშანში აფხუშუ-
რას გაღმა დადგმულ ხშილას მამულში, რომელ-
საც დღესაც „სათოფთა ველს“ ეძახიან.

ხატობას მყოფი რამდენიმე ფშაველი ერთი-
მეორეს ვეჯობებოდალით პირველობისათვის. გა-
ცხარებულ სროლაში ვიყავით, როცა ვიდაცამ
შემომამასა: „მომივცალო, ბალოო!“

მე თოფი მქონდა გადებული იდნის ტოტზე,
რომელიც კარგი სანიშნო იყო. ამ შეძახილზე
ავიხედე და დაეინახე. ვაჟა იდგა ვიფიქრე, ვერ
მცნობს-შეოქი და, ვაკვირებულმა, შეხვებდე. ვა-
ჟას ეს არ გამოჰპარეოდა და ცნობისმოყვარეობით
იმადე წამს შემეკითხა: „ეილი ხარო?“ მე ეუბა-
სუბე: „შავერდაშვილთ ბახასი-შეოქი“, და წამოე-
დექი. ვაჟამ მხარზე დამადო ხელი და მითხრა:
„ოჰ, მისწულო, შენა ხარ?! ესროლე, ბიძა,
ესროლიო!“

ვაჟამ გამომართვა თოფი. „აბა, ერთი უუტრე,
სად მოხვდება!“ მითხრა ვაჟამ. გაეარდა თოფი,
მაგრამ ზეუთი მარჯვენა მხარზე დასცდა ხშილას.
ვაჯოთ თუ არა თოფის საიდუმლობა, ვაჟამ მე-
ორე გასროლით ტყვია პირდაპირ ხშილას შიარ-
ტუა. ხშიალი დაგორდა მამულში. ყაბახი უკვე
აღებული იყო.

ამის შემდეგ დიდი ხანი ვაჟიდა. ვაჟა ხანში
შესული იყო. მეც ველარ ვიცანი, როცა იგი,
თანეთისკენ მიმავალს, თავის ლურჯა ცხენით
ლიშოს ბოლოზე წამომეწია. მეც ცხენით ემგზა-
ვრობდი. თვითონაც ველარ მიცნო. ბოლოს ისევ
მე მიხვდი, ვაჟა უნდა ყოფილიყო. ცალი თვა-
ლი უკვე გაუმეებული ჰქონდა. „სადატრა
ხარ?“ — შემეკითხა ვაჟა. — „ჩარგალი“ ეუბა-
სუბე. — „ჩარგალი. არა!“ ვაკვირება ვაჟამ.

მან არ დაიჯერა, რადგან ჩვენ ჩარგალში
აღარ ვცხოვრობდით და მეც, ცხადია, მისთვის
უცნობი ვიქნებოდი... ბოლოს, ვეთხარა რომ
ჩარგალი შავერდაშვილთ ბახასი ვარ-შეოქი. —
„მოო, ჩემი მშისაა. მოდი, მისწულო, მაშ თითო
არაყი დაელიოთო!“

სიტყვა არც კი დამემთავრებინა, რომ ჯიბი-
დან ამოიღო ნიორი. ერთი წილი მე მომიცა ერ-
თიც თვითონ შეჭამა. „აი, არაყი, ესაც მწარეა
და არაყი!“ — თქვა ვაჟამ.

ვაჟა ბოლო დროს ქედში ენახე. წელი არ მახსოვს.

ვაჟას და ზოგიერთებს „ბენტოეშნიკებს“ ეძახდნენ. მაშინ ბევრი დადიოდა, ერთობის ხალხი. ვაჟასთან ერთად იყვნენ: ქუმსიაშვილი, კარატი-ელი და სხვები.

მკვლევანდენ პროკლამაციების გავრცელებას. მეც ვაყრავდი პროკლამაციებს ალაზნის საფონოებზე, შირაქში და სხვა ადგილებში. მქონდა მალულად იარაღიც.

მამა მამუკას-ძე ტურაშვილმა (სოფ. სოფლიო-ნიღან) მაშპო:

ვაჟა ნამდვილი ვაჟაკი იყო. მჭეპარე, ხმაზალდი ლაპარაკი უყვარდა.

მე ერთხანს სახსრების ტყვილი მაწუხებდა. მეზობლებმა მირჩიეს, ჩარტლისკარს, გუდარაბის ახლოს, მგავე წყალზე წავსულიყავი სამკურნალოდ. მეც ავიღე ჩემი გუდა-ნაზაღი, წავედი. აქ აურაველი ხალხი დამხვდა. ყველას თავისი საკეთარი ქოხი მქონდა გაყვებულად.

მეც გავაყეთე ერთი საზაფხულო ქოხი და დავინავლე.

შორე თუ მესამე დღე იქნებოდა, რომ გვეწვია ერთი ტყისმცველი. როგორც ვაგიფეთ, ის იყო კწალბეველი ხორნაული, რომელიც თურმე ტყისმცველად მუშაობდა.

ხორნაული შეგვეკითხა: „ვისი ნებართვით ხართ ამ წყალზეო?“ ჩვენ ვუპასუხეთ: „ავადმყოფები ვართ და ვმკურნალობთ!“ წყალი არავის საკეთრებას არ წარმოადგენს და არც ნებართვას ესაჭიროებ-ბქო“.

„ბილეთები უნდა აიღოთ!“ — გვიპასუხა ხორნაული და ჩემოდნიდან ქაღალდები ამოიღო. დავკირავა ბილეთები და თითო ბილეთზე ეჭვით შური გადავაგახდევინა. ამის შემდეგ, ხორნაული შეჯდა ცხენზე და თიანეთისკენ გასწია.

არ ვიცი, ეს ამბავი ვაჟას ვინ შეატყობინა. ვაჟა იმავე დღეს მოვიდა. მოგვესალმა და ამბავი გვიკითხა. ჩვენც მოვახსენეთ, რომ ხორნაული მოვიდა, ფული წაგვართვა, შეჯდა ცხენზე და თიანეთისკენ წავიდა-ბქო. ვაჟას საშინლად ეწყინა. საღამომდის ელოდა მის მოსვლას. ყველას გვეგონა, ვაჟა მოუკლავს არ გაუშვებს ხორნაულსა, ასევე იქნებოდა, რომ იმ დღეს ხორნაული კვლავ მოსულყო მგავე წყალზე.

ვაჟამ დარჩებული ბილეთები ჩამოგვართვა, დაჭია და ცეცხლში ჩაუყარა.

ვაჟას ჩარგვლმა მეზობლებმა და მეგობარმა, ოსა.ხურამაშვილმა, ცოლად შეირთო ჩვენი სოფლის მცხოვრება ფრუშკა წვეროშვილის და ნინო. ჩვენც — მე, ჩემი მამა გამიხარდა და სხვები — გაუყუევით ქალს მაყრად (ჩარგალში).

ქორწილში ვაჟაც მისულიყო. იყო ღრებობა და მზიარებობა ძველი ფშაურის წესით. ფშაველები სტიკირზე თამაშობდნენ.

მეორე დღეს ვაჟამ წვერ-დედოფალი თავის

მაყრებით შინ მიგვიწვია. მაყრებს ვარდა, სხვა ბევრი წამოვიდა ვაჟასთან. ვაჟამ თავიდანვე ამოვადრთილა: „ერთი ბოთლის შერე...“ მაქვს და საწყენად არ დაგრჩესო“. „ბოთლს შე და-ვაკლებთო“. წამოიმახა გამიხარდომ და წავედო. ვაჟას ადრევე შეგვევთა ოჯახში ხინკალი. როდესაც შინ მოვედი, მალე სუფრამე ცხელი ხინკალიც მოიტანეს. ვაჟამ ფრუშკას და გამიხარდის უთხრა: „არიკო, ბიჭებო, ავე, კეთხემო ბოთლია არაყით და მოიტანეთო!“ ფრუშკამ და გამიხარდომ ძლოვს მოიტანეს თრევიტ მოქსოვილ წნელის გოდორში ჩადგმული შტოფი. რომელიც არაყით იყო სავსე. ხალხმა სიცილო ასტება: „ეიცო, ჩვენ მართლა ერთი ბოთლი არაყი გვეგონათ!“

„სანამ ამ ბოთლს არ დასცილო, ფეხს აჭედან ვერ მოიკელით“ — თქვა ვაჟამ. მართლაც ასე მოხდა. სანამ ის შტოფი არ გამოგვაცლებინა, აღარ მოგვეშვა.

პაპი ციკლარის (უკანა ფშავი, ვაის სოფელი) ნაამბობი:

ბავშვი ვიყავი, როდესაც ვაჟა ვაის სოფელს. უკანა ფშავში, სტუმრად ამოვიდა. მამანში ვაჟას დიდი სიხარულით შეეგება. ყარგო პატრი სცა, ცხვარი დაუვლა. მამა ამბობდა: „ეს კაცო დიდი, სახელოვანი კაცია და ჩემი მეგობარია“. მამანშია და ვაჟამ ბევრი ისაუბრეს. მათი საუბრიდან კარგად დამახსოვდა ვაჟას სიტუ-ეები: „ეს დრო დიდხანს არ დარჩება, მალე გადატრიალდებაო“ — უთხრა ვაჟამ მამას.

მეორედ ვაჟა ლაშარ-ღელეს ხატობაში ენახე. მაშინ უკვე ვაჟაკი ვიყავი. ხატობაში აუარებული ხალხი იყო თავმოყრილი.

მღვდელ-დაიკენებს თავისი ცხენები გაეშვათ. თავისუფლად გაშვებული ცხენები გაღაენის შიგნით, საჯარეში, გადასულუფენენ.

ვაჟამ აიღო ჯახი და მღვდლების ცხენები ტუპატყუბით გამოდენა საჯარედან. თან ეუბნებოდა მღვდლებს: „განა ეს თქვენი საძოვარია, ცხენები რომ შემოგყურიათო?“ შემდეგ, ვაჟას რომ შეგხვდა, სიცილით კვებობდა. აღმათ მღვდლებზე ჯაერი მოსდიოდა და გულის ჯაერს მათზე იყრიდა.

ჩემი მამიდა გთხოვლი იყო მარტიანთ ბერ-ზე. მე მასთან გზირად დავდიოდი. მამიდას ბებო-ქალს ვეძახდი. ვაჟა დიდ პატრიც სეკმდა მამიდას ოჯახს. როცა მოვიდოდა. მამიდას სახლის კარებთან, მჭეპარე ხმით შესწებდა: „უკანა ფშაველი, შინა ხართო?“ მამიდა, აღმათ. იცნობდა ვაჟას ხმას: „კია, გენაც-ვალე, შინა ვარო!“ — და შემოიპატრებდა შინ. ბებოს ძალიან უყვარდა ვაჟასთან ლაპარაკი.

ვაჟას უყვარდა ფშავის ხატებში სიარული. როცა საშუალება მქონდა, არც ერთ ხატობას არ დააკვდებოდა. სასმელის სმა ზომიერად უყვარდა ზედმეტს არასოდეს დაუვარდა.

მავლე ეამიაშვილმა (ჩარგალი) მიამბო:

თელავში ყოფნისას ვეცა პურის საკმელად ღვინის ღუქანში შევიდა.

ამ დროს იმავე ღუქანში ქვიფობდა ერწოვლი, სიმდიდრით განთქმული ფშიველი შეცხვარი — გუგუდაშვილი. გუგუდაშვილმა ვეცა რომ დაინახა, მაშინვე მიიწვია თავის სუფრაზე. ვეცა დაუხარვლად შეუერთდა კამანას.

სუფრაზე ვეცამ სხოცა გუგუდაშვილს, თუ ზევით მიდიხარ, თიანეთამდის ერთად ვიმგზავროთო. ვეცას თავის ცხენი „ნიკორა“ ჰყოლია მაშინ თელავში, გუგუდაშვილს კი — თობარცი (განთქმული ასთუმნიანი ცხენი).

ვეცას თხოვნაზე გუგუდაშვილს გადაკრით უარი უთქვამს: „ჩემი ცხენი სხვის ცხენთან ვერ ივლისო!“ ვეცასაც, რა თქმა უნდა, გაუვცა მისი ნათქვამი და, კვეხნის საპასუხოდ, უთქვამს: „სადამდისაც ვეცელით, ერთად ვიარათ და მერე, თუ აღარ დაგიშლია, რამდენიც გინდა ირბინეთ შენ და შენმა ცხენმაო“.

პირველად გუგუდაშვილი თურმე არ ეთანხმებოდა და ბოლოს, როგორც იქნა, შეთანხმდნენ, წამოვიდნენ ერთად.

გუგუდაშვილს ფიცები ცხენი ჰყავდა და სივალის მინდორზე ტყევისათვით გაქანდა წინ. ვეცას ნიკორა დიხჯი იყო სიარულის დაწყებისას, რეცა უნდოდა, და ბოლოს, როცა გახურდებოდა, თობარიცს თანდათან უმატებდა. ძალიან გამძლე და ყარათიანი ცხენი იყო. თვითონ ვეცასაც ისე სწამდა: ცხენს პირველად ფიცხად არ უნდა მოეცე, ნელ-ნელა უნდა შეაყოლო, მაშინ ცხენი არ დაიღუბა და ყარათისაც გამოიღებსო.

თვით მეც ხშირად შემხვედრია გზაში ვეცა თავისი ნიკორათი და ამბის კითხვა რომ დამიწყია, გახურებული მისი ნიკორა ერთ ადგილას აღარ ჩერდებოდა და სულ ირგვლე ბრუნავდა. ხანდახან ფრტუნიც იცოდა და მაშინაც სივალის მინდორზე დაუწყია ფრტუნი. გუგუდაშვილს უკითხავს ვეცასთვის: „ვეცა, ეგ შენი ცხენი რად ფრტუნებსო?“ — „მაღალ ახალზე რო ავალთ, მაშინ ვერცევი — რატომ ფრტუნებსო!“ — უთქვამს ვეცას.

მართლაც, მაღალ ახალის აღმართს რომ შესდგომიან (გუგუდაშვილი თვითონ მძიმე იყო, თანაც ნიპატრები და ფიცები ცხენი ჰყავდა), მდიდარ შეცხვარეს ცხენი დასდგომია აღმართზე. ვეცას ნიკორა კი გახურებულა და ხალისით წინ მიიწევდა. ვეცამ წინ გადაუარა თავის თანამგზავრს, რომელსაც მერე გზა აღარ ჰქონდა, უნდა დაქვიფებულიყო. გუგუდაშვილი ჩამოსულა ცხენიდან და დაუძახია ვეცასთვის: „მოამიცადე, ვეცა, ცხენი დამიკოჭლდაო!“ ვეცას უპასუხია: „ბებერი სხვისი ცხენიც დაუკოჭლენია ვეცის ცხენისაო!“ მოუცადა მაინც.

თიანეთამდე ისევე ერთად უმგზავრაათ, იმ

დღეს კინაღამ მოჰყვდომოდა გუგუდაშვილს ცხენი.

თიანეთში შესვლისას გუგუდაშვილს უთქვამს ვეცასთვის: „ვეცა, შენი ცხენის სადღევრძელო უნდა დავლიოთო!“ — ვეცას უპასუხია: „პატრონის სადღევრძელო უნდა დავლიოთ, ცხენი რა შეაშია, მე გაჯობე, ვინა ცხენმაო! პატრონი რო არ უვარგოვდეს, ცხენმა რა ქნასო!“

გუგუდაშვილს უთხოვია ვეცასთვის, ცხენი გამოცვალო, და საართი შეუძლევიცა. ვეცას ეუქვა: „ჩემი ცხენის კუდსაც არ მოგცემ მავ ცხენშიო“.

სოფ. ყოფნის შევიდრმა — ირემა ნაფერუმ მიამბო:

როცა ჩარგლის მღვდელთან ვიდექი მოჯამბირედ, ხანდახან შელაპიოცა მგზავნიდნენ მადაროსკარში ახაყისა და ღვინის მოსატანად.

ხშირად ვეცასთან შევივლიდი ზოლზე. დამსვაშა, მაიმობინებდა ლექსებს, ამბებს და იქვე ჩაიწერდა. ვეცა პირიქით ხვესურეთშიაც კი დადიოდა ამბებისა და ლექსების ჩასაწერად. მეტყუდა: „როცა რაიმე ამბავი ან ლექსი გაიგო, მოდი და მე მიამბეო“.

ვეცას გვირი გოგოთური ჩვენებური კაცი უოფლა, იდიი ტანისა, მაღალი, არავის ტანისამოსი არ რგებდა ჩასაცმულად. იყო თურმე, კარგი მონადირე და მსროლელი. შეიდი მტკაველი თოფი ჰქონდა.

ერთხელ, სანადიროდ უოფნის დროს, გოგოთურს მაღა მთიდან გადმოუხედავს და დაუნახავს, რომ მის სახლის ბანზე გაშლილ საფქვეას ქათამი ენკაედა. გოგოთურს ჯაკერი მოსვლია და კარგა შორი მანძილიდან თოფით გუგოვრებია ერთი გასროლით.

გოგოთურის ცოლი უოფლა ავი დედაკაცი. მეზობლებში ხარბი და მურტალი დედაკაცის სახელი ჰქონდა გაეარდნილი. რძეს რომ შესდღეებავდა კარკეს ამოიღებდა და დოს მიწაზე დაეკეცვდა: „შენ არ გქონდეს, ჩემო მტერო, შენ ჩაგქონდეს, შავო წყალოო!“ მეზობლებს თურმე მტრებს ეძახდა:

ენო რაზნიკაშვილმა მიამბო:

ვაიმეგონია, ბოძანევი ვეცა-ფშაველა ჯეილოზისას კარგი მოკრივე უოფლია. ისეთი ღონე ჰქონია, მუშტით გოჯიან ფიცარს ამტრევედა თურმე.

თიანეთიდან მომავალი ვეცა და მისი ორი იმხანავი იორში უნდა გასულიყვენ, იორი აღიღებული და საშიში გასასვლელი უოფლია. ამიტომ ვეცას იმხანავებს ვერ შეუბუდავთ შიგ შესვლა.

ვეცას გაუხდია ტანისამოსი, კისრზე დაუხვევია და იმხანავებისთვის უთქვამს: „მე ხელებს გავშო, თქვენ გადამაწეკით, ისე შეველ წყალში, მძიმედ ვიქნები და წყალი ვეღარ დამჩრავსო“.



ასე მოქცეულან. იორს, რომელსაც თერმე მთელი ზეები და ქვეები მოქონდა, მგზავრები იოლად გადაურჩნენ.

ვაჟამ, როგორც ზემოთ ვთქვით, კარგი კრივი იყოდა. ესადა გაარტყამდა, ფეხზე ვეღარ გაჩერდებოდა.

ბოქაული ოზივეი ცხრა ფუთი სიმძიმის იქნებოდა. ვაჟა საუბლოდ გამოეწვია. ვაჟას უთქვამს: „შენ ფეხსაც არ გამოგდებ, ერთი სილით წაგაქცევო“. სანაძლეო დაუღვიათ. ვაჟას ერთი სილა გაუტრავს და ეს ამხელა კაცი მართლა გულაღმა დაკეცულა დედამწაზე. ვაჟას სანაძლეო მოუგია.

ღვთის მთიბელაშვილის ნამშობი:

ვაჟასთან ხშირად დავდიოდი. წერა-კითხვაც იმან მასწავლა. ხშირად მამლედა სხვადასხვა საკითხზე წიგნებს.

ერთხელ მასთან მივედი. იგი სახლის წინ იჯდა და ლასტა წნავდა. ლასტისათვის წნელები დასკნებოდა და მთხოვა, ტუიდან წნელები მომეტანა. წნელების მოსაპურელად ვაჟამ მომცა ხმლის ნატეხი, რომელსაც ტარი ეძეროდა და საბანდი ჰქონდა დახვეული. მე ვუთხარი: „ბიძა, ამით როგორ მოვტრი, ეს საპურელად არ გამოდგება-მეთქი!“ ვაჟამ მიპასუხა: „რომ იტოლდე, მაგ ხმალს სამშობლოს დაკეისთვის რა ბრძოლები გადაუტანია, მაგას არ იტყოდიო!“.

ფუფო ხონღელაშვილია მამაკობი:

ჩემი ქმარი — ვიგო სონღელაშვილი — 1903 თუ 1904 წელს დააწესეს მღვდლად ფშავეის სოფელ ზარგალში.

ჩარგალი ძალიან მოწონდა. ისეთი სიხარულით დრო არსად გამოიტარებია, როგორც მთის ამ შორეულ სოფელში. მიყვარდა ჩარგლის ბუნება. მეტად კარგი, უეშმაკო, მამიტი, საოცრად პირდაპირი და უაღრესად კეთილი ადამიანები ცხოვრობდნენ ჩემს დროს ჩარგალში. ფშაველები, კაცი თუ ქალი, მეტად სათნო და, ამასთან, ნიჭიერებია.

ჩვენ ეცხოვრობდით ვაჟას მეზობლად. ჩემი ქმარი, ვიგო, ჩარგალში დიდი ხნის გადასული იყო, მე კი მანამდე არ ვყავდი წაყვანილი. მარიამობისთვის იყო, როდესაც ავედი ჩარგალს.

მე და ჩემი ქმარი ეკლესიაში წავედით. საყდარში ბევრი ხალხი მოვიდა. თავი მოიყარა თითქმის ჩარგლის მთელმა მოსახლეობამ.

ჩემი ქმარი კითხულობს ლოცვებს სახარებიდან, გალობს ჩვეულებრივად. უცებ საყდარში შემოვიდა ვიღაც უცხო კაცი, ჩოხა-ჩქვიშში გამოიწყობილი. მე მანამდე ლუკას არ ვიცნობდი. ნახული ჰქონდა მხოლოდ მისი სურათი. ახლა კი

ვერ მივხვდი, თუ ეს ვაჟა იყო, ვიგო ლუკას სახარებას კითხულობდა.

ლუკას სახარება რომ ასხენა, გაიღიმა და ვაჟას გადახედა, მაშინლა მივხვდი, რომ ეს უცხო კაცი ვაჟა-ფშაველა იყო.

გათავდა წირვა. წირვის შემდეგ ჩავედით ლუკასთან. ლუკამ თავის ქალიშვილს, თამარს, დაავალა ხილი მოეტანა ჩვენთვის. თამარმაც მავალო და პანტა გამოიტანა ხონით. ლუკამ აიღო და მომართა ერთი ხელით მავალო, მეორით — პანტა. თან მითხრა: „ახა, აქამდე გულაბსა და თერამაულს ჰამდი, ახლა მავალო და პანტა მიირთვიო! თუ გინდა ხუტურასაც მოგართმევო!“ მე შევეკითხე: „ხუტურა რაღა არის-მეთქი?“ ვიგომ უპასუხა: „ხუტურას ეგენი ზღმარტლს ეძახიანო“.

ვაჟა მეტისმეტი გულკეთილი იყო. იტყოდა, ამ ადამიანს ოღნავი ეშმაკობა არ ახასიათებო. უცებ აენთებოდა, როგორც ასანთი, და ისევე ერთბაშად გადაუვლიდა სიფიცხე. რომ იტყვიან, პირდაპირ დიდი ბავშვივით იყო ამხელა ადამიანი.

არავის არაფერს არ დაუთმობდა. მიუთმეტეს, ვერ იტანდა უსამართლობას, ზედ შეაყვებოდა ადამიანს, თუ უსამართლოდ ეინმე მოქცეოდა.

უყვარდა თავისებური ზემრობაც. ლამაზაკი ხმამალა იყოდა. ხშირად იყოდა ბობოქრობა. ზემრობითაც ყვიროდა ხანდახან, როცა უნდოდა ეინმე შეეშინებინა. გრძნობდა, რომ მისი საშაყვის ეშინოდა ზოგიერთ თავხედებს. ამპარტაყვებსა და ვაჟაკობით მკვებარებს.

ლუკამ ამ უკანასკნელებთან უფრო იყოდა ამაყი ლამაზაკი და ყვირილი. პატევს სცემდა ისეთებმსაც, ვინც მამაცი დახვედრა იყოდა.

ერთხელ ჩვენსა სტუმრები მოვიდნენ დუშეთიდან. ერთი იყო ექიმი კლიმიაშვილი, მეორე — რატიშვილი, მესამე — ჩემი მამალი. სხვები აღარ მასსოვს.

ვაჟა სოფ. ინოდან მოდიოდა ცხენით, ცოტა გადაკრულნი იყო. ჩვენს კარზე ჩამოიარა. ვადმოტა ცხენიდან. სტუმრებს მალაღი ხმით „ვა-მარჯვება!“ მიამახა და შევეკითხა, „თქვენ ვინ ხართო?“. იმით უპასუხეს: „კაცები ვართო“. „შეც კი ვიცი, რომ კაცები ხართო!“ — უთხრა ვაჟამ.— „თუ იცი, მამ რაღას გვეკითხებიო?“ — შეუბრუნეს ამაყად სტუმრებმა. ვაჟას აღარაფერი უთქვამს.

ვაჟას ნადირობა ძალიან უყვარდა. არავის ჰქაბს შემოსდგამდა და წვაილოდა სანადიროდ. სანამ არაყი გამოვიდოდა, კურდღელი უცვებ მხად იყო. საიდან მოკლავდა ისე მალე! ნადირობაში შეუდარებელი იყო. სროლაც ხაუტეთეს იყოდა.

ერთხელ ბატკანი დაეკალით. ამ დროს ამოიარა ვაჟი თოფით. დილა იყო. გვითხრა: „აბა, ბატკანი თქვენი და კურდღელი ჩემიო!“ წავიდა. იქვე, კიბახევის გვერდით არ იქნებოდა ვახუ-ლი, რომ თოფი გაეარდა. გავიხედეთ და ლუკა კურდღელს იღებდა. წასულიყო, კიდევ შეორეც მოეკლა. მოვიდა. „აბა, როგორა ხართ? ერთი კურდღელი თქვენ და ეს ერთიც მეო!“

აფხუშობას ხატში ვართ. დღეობა არის მებატონე ხალხს ნიშანი დაუდგამთ (ყაბახი) და ესერიან. მაგრამ ვერ არტყამენ. ლუკას გული შეუწუხდა. წამოდგა. „ავდგე ჩემი ბებური თავითაო“. ჩამოართვა ერთ-ერთ ახალგაზრდას თოფი და ერთი სროლით პირდაპირ მოახვედრა.

ერთხელ ხბო წაუყვანია ვაჟს ხატში, დაუკლავს და შემდეგ ჩვენსა ჩამოტრანია. გატყავე-

ბული ხბო ლუკას ახლად გატყავედნა. გავთოვებულ სუფრაზე დაედგა. მისი შეხვედრით: „ეს რა გიქნია, სუფრაზე რატომ დაგიდგამეთო?“ ლუკა კი მიმტკიცებდა: „ეს ხბო შენს სუფრაზე უფრო სუფთა არისო!“

ეკლესიის იქით ვაჟს ერთი გორა ჰქონდა ამორჩეული. ეს გორა მოსწონდა. თავის სასაფლაოს ეძახდა. ჩვენს მოჯამაგირეს ვაჟს ამორჩეულ ადგილას ცხენი დაემა. ჩვენ გავუჯერდით: „—შეორედ აღარ დააბა იმ ადგილს ცხენი. ეგ გორა ვაჟს სასაფლაოდ იქნს ამორჩეული და რომ დაინახოს იქ დაბმული ცხენი, შავს დღეს დაგაურის-თქო“. ამის შემდეგ ბიჭს ცხენი იმ ადგილას აღარ დაუბამს.

გაგილინა ხოსიგაშვილი ნიკო კურდღელაშვილის („ნარკანის“) შემხვედრები ვაჟა-ფშაველასთან

ნიკო კურდღელაშვილის (1872—1938) მოგონებებიდან ცნობილია, რომ ვგნატე ნინოშვილის ბანაზე, უოფილ მიხეილის ქუჩის ერთ მიწისპირა (სარდაფის) ოთახში იკრიბებოდა პოლიტიკურ-ლიტერატურული წრე, სადაც, თვით ვგნატე ნინოშვილთან ერთად, ესწრებოდნენ უფროსი თაობიდან — მიხა ცხაკაია და რაჭვენი კლაძე, ზოლო უმცროსთაგან — ჯერ ისევ სასულიერო სემინარიის მოსწავლენი: ლადო დარჩიაშვილი, ნიკო კურდღელაშვილი, ირაიდონ ხოსიტაშვილი (შემდეგ პოეტი ვედოშვილი)... როდესაც ამ სამივე მოსწავლე ახალგაზრდასთან სემინარიის ინსპექტორმა არაუგულური ბროშურა და ხელნაწერი ვერნალი აღმოაჩინა ზნაბეის დროს ბინაზე ისინი გამოიკეტეს სემინარიიდან.

ნიკო კურდღელაშვილი თავის ჩანაწერებში აღნიშნავს აგრეთვე, რომ მიხა ცხაკაია მასთან სპაითორად იყო განწყობილი და ნადსონის ლექსების წიგნიც აბეჭდა...

მიხა ცხაკაიას იმხანად „ივერის“ რედაქციაში უმუშავია და მისი რეკომენდაციით სემინარიიდან გამოიკეტულ ახალგაზრდას, ნიკო კურდღელაშვილსაც, აქ დაუწყია მუშაობა, იქ პირველად უნახავს ჩვენი დიდებული მგოსანი ვეჯა. მაგრამ მივგვართოთ უშუალოდ ავტორის ჩანაწერებს, რადგან იგი საქმად ხატოვან, დამახსოვებულ სურათს წარმოგვიხატავს.

პირველი შეხვედრა ვეჯა-ფშაველასთან

„1892 წლის დეკემბერია, თბილისი და მისი მიდამოები თეთრ სუფარაშაი გახვეული, ბარდნის, თმქა მოშვადღეებუღია, მაგრამ ილიას „ივერის“ სარედაქციო ოთახში ბუნდი სინათლეა. კრული შემადგენლობა რედაქციაში ილია თვითონ აქ არსად არა ჩანს. შვიდი-რვა თვის განმავლობაში ერთხელ მოკვარი თვალი, როდესაც გახუთის ნომერი მოითხოვა და კარებიდანვე გაბრუნდა, რედაქციის გამგედ და სტილისტად ვრიგოლ უფშაქია. რომელიც დღეს არ მოსტლა და მის მაგიერობას ეწევა ცნობილი ხალხოსან-რეკლუციონერი შოი დავითაშვილი. იგი ერთადერთი ვრძელი მაგიდის შუა აღაგას ზის და ხელნაწერებს ჩაბ-

კარკეტებს. მის პირდაპირ კალამს აწრბინებს საშა ნიკიტინი (ჩორნი), საოხენჯო ფელტონსა წერს.

მაგიდის ბოლოშია ლურჯსათვალბიანი მიხა ცხაკაია, რომელსაც ვრძელი ქოჩორი ზმირად თვალბზე ეფარება და თავის აქნევით უკან გადაიყრის ზოლზე. რედაქციაში მას აბარია უცხოეთის და რუსეთის ამბების განყოფილება. მე, სემინარიის მეოთხე კლასიდან ახლად დათხოვილი, წვრილ-წვრილ ამბებზე და გასართობებზე ვცოდვლობ. სავაზეთო მასალების წააღებად დროდადრო შემოვა მაქსიმე შარაძე — რედაქციის მწე.

ჩემთვის უცნობა კაცმა მეშალა კარი. ტოტეზაშეხებული თეთრი უბაღაბი მოიხსნა! ახალთა-ახალი კალთების გახახა და შემოიღა-პარაკა:

— ძან ბარდნის, ვაგებო!  უველანი წამოღვენენ.

— ოპო, ამ ვეჯის საღამო, ვეჯის ვახლავართ.

— საღამო მთის არწიეს, დიდებულ პოეტს. — ხითბითი მივსალმა მიხა ცხაკაია.

— მთის საღამო მომირთმეეია, ესეც საახალწლო ძღვენი! — ვეჯამ უბიდან ამოიღო ძველი დაფორიდან ამონახე, გაფეილიებულ ქალღღზე ნაწერა ლექსები და შიოს წინ დაუწყო.

ვეჯა მხარბეჯიანი იყო, წარმოსადგედ, კუნთებზასბებული. ტანთ ვეცა ფშაური შალის, ჩაქბიანი ჩოხა, ზედ ტყავის კუბაზე ვაწუბილი. ახალბე ვეცა შვი სატონისა, ყათონის დიდ-კოლეებით შესკენილი. ახალბის საყლო კმუბ კსერს ჩაეკეცა. ვეჯიანი მესტემა. დაბალყალამიანი შვი ტყავის ფშაური ქუღი. შუბლზე წამოფენილი ფშაურად შკარბეილი ქოჩორი. წამოგრძელებული წყარ-უღამი. კოსტრზე გაუპარსავი, წამოშვერილი თმა... მარჯვენა თვალი ყათთანშებმული შვი ნაქრთა პქონდა შეხვეული...

ასეთი იყო ვეჯა იმ დეკემბრის თოვლიან დღეს, როდესაც პირველად ვნახე. მოკითხვის შემდეგ შოი დავითაშვილი ისევ თავის საქმეს ჩაუჯდა. საშა ნიკიტინმა ისევ ააწრბინა კალამი; მიხამ კი ჩვენსკენ გამოინაპირა ვეჯა და დეკლამაციით წარმოთქვა ნაწყვეტი „მატრბინიდან“:

აეიღნენ ალაზნის თავსა,
მთების წვერონი ჩნდებოდნენ;
საყა გაპხედავ, ყოველგან
გასამტეგრონი ზღებოდნენ...

მისამ ოთხიოდ კუპლეტად ზეპირად წარ-
მოთქვა:

— შეხედეთ, როგორ დაუსწავლია, კაცუ-
ბო! — გაოცებით თქვა ვაჟამ და ტაში ტაშს
შემოკრა.

— ჩემმა მშემ, აკც ერთი ჩემი ლექსი ზე-
პირად არ მახსოვს და ვერც ვგრე მოხდენილად
ვიტყვი.

მისამ ახლა სხვა ნაწყვეტიც წარმოთქვა:

... მოგესალმებით, ქედებო,
მომაქვს საღამო გვიანი,
ჩემსამც სამარეს ამკობენ
თქვენი დეკა და ლვიანი.
ნემც გამიწყრების პირიშვც,
ნემც დამწყველიან იანი,
რომ იმთ დედის ძეძუთი
ვსძქდები ცოდვილიანი...

ვაჟა უცებ გასხლტა დავითაშვილისკენ და
კალაშს უტაცა ხელი:

— ციცი, შიო!

შიომ საბოდიშო ღიმილი შემოაგება:

— ვაჟა, საწყენად კი ნუ მიიღებ და ვიფიქ-
რე, იქნებ ასე სჯობდეს-მეთქი.

— შიო, ჩემს დაწერილს ვაწორება არა
სჭირდება; რაც დაწვირე, დაწვირე, ბასტა! არ
მოგწონთ, ნუ დაბეჭდავთ. ვასწორება კი, არა-
მეთქი!

შიომ დამიღობვე წამოიწყო თავისმართლება,
მაგრამ ვაჟამ სიტყვა მოუტრა.

ლექსი შიომ სტამბაში გასაგზავნ მასალები-
თან ვადაღო. ამ ლექსის სათაური იყო „ბებერი
ლომი“. მაინც ისე უბრალო დავითაშვილმა ვაჟას,
რომ იმ დღეს ფელეტონის განყოფილებაში
მთავრად ცახელის ვრცელი პოემა, აკაცისებური,
მსუბუქი სტილით დაწერილი. რითმაც მწყობრი
მოსდევდა ცახელს, თუმცა პოემის დედაზრი
გამართლებულ არ იყო.

რედაქციიდან წახელის წინ ვაჟამ თქვა:

— შე ქალაქის სტუმარი ვარ, ვაჟებო! ხომ
იცით, „მარტოხელა კაცი პურის ჭამაშიცა ცო-
დოაო“, — მოდიოთ, ერთად ვისადილოთ!

წითელი ხიზილავა უყვარდა ვაჟას, შავს არ
ვტანებოდა.

— ცხელ-ცხელი იანი და ზედაც ქოსების 1

1 „ქოსები“ — ძმები ხელაშვილები, რომ-
ლებსაც ლვინის სარდაფთან სისაღილოც ჰქონ-
დათ.

იქ იყოღნენ ჩვენმა მწერლებმა და რედაქ-
ციის მუშაეებმა „პურის ჭამასთან“ ერთად
მწერლობაზე თუ ქვეყნის აკვარგვიანობაზე
მსჯელობაც, (ბ. ხ.).

„მტერიანი“, (ე. ი. ძველი ლენო) ვაჟაეიო, ხომ?
მაშ იქ მოგელით, მოისას ვიტყვიოთ. შაროსას,
ქვეყნის ამბებს გაუფიქრებოთ ურთმანეთს. ჩარ-
გალში ხომ „ივერიის“ ამბების გარდა სხვას
ვერათყრს ვისმენ-.

ვაჟას ექსპრომტი (მუნასიბი)

„საზოგადო შეყრებულობაში ვაჟა მერტამე-
ტად მორცხვი იყო. მოხატრებელი; მაშინ ჯერ
საჯაროდ არსად არ გამოსულყო ლექსების
სათქმელად. იმხანად თბილისში წამოიწყეს ე. წ.
საოჯახო საღამოები, მოსაწყვევი ბარათებით.
დამსწრენი წაცნობობით აკრიბებოდნენ. იყო
ხოლმე ბუფეტრი, მშრალი საუზნით, ხილვე-
ლით, ტკბილეულით და მაგარი სასმელებით.
ბუფეტრის შემოსავალი და მოსაწყვევი ბარათე-
ბის გადასახადი საქველმოქმედო საქმეს ხმარ-
დებოდა.

ზემოსხენებულ ღვაკმბრის დღეებში, ვაჟას
თბილისში ყოფნის დროს, ოღღა ბეგანიშვილმა
(შემდეგში ილია ალბაძის შეუღლებ), რომელ-
საც ზემრობით „აოლტას“ ვეძახლით, საღამო
მოაწყო, საქველმოქმედო მიზნით, შიო არა-
გვისპირტლის სასარგებლოდ, რომელიც იმ
დროს ვარშავის სავეტერინარო ინსტიტუტში
მიმგზავრებოდა... ამ საქველმოქმედო საღამოს
„ივერიის“ თანამშრომლებთან ერთად ვაჟაც და-
ესწრო. ხალხი ბევრი შეიკრიბა და დარბაზში
ყველა მაგდა დაკავებულ იყო. სტუმრების
მეტე ნაწილი კიდევ ფეხზედ ტრიალებდა. უა-
რადდა სასანდარო და ისმოდა ბაიათი. ვაჟას
აღტაცებით შეეგებნენ დიასახლისი და მისი
თანაშემწე ქალებიც, გარს შემოგებენენ და
სთხოვდნენ, მთელი საზოგადოების წინაშე
გამორჩენილყო. ერთ-ერთი თავისი ლექსი წარ-
მოთქვა. ვაჟა პატარალოგიით აიწურა, უჩვეულო
უხერხულობაში ჩავარდა და ხელბის გასავსა-
ვებით უარობდა. მოღიბარე ქალები არ მოეშე-
ნენ. დიასახლისმა ხამაღლა გამოაცხადა: ჩვენი
დიდებელი მგოსანი ვაჟა-ფშაველა წაიკითხავს
ლექსსო.

ვაჟა ძალით შეაყენეს სკამზე. ერთხანს თვალ-
დახრით იდგა. მერე დაბალი ხმით, ჯერ გაუ-
ბედავად დაიწყო, მაგრამ მალე შემართებით
სეტო პატარა ექსპრომტი წარმოთქვა:

მთელის თვალი გიღვარებს,
მომანათე შევღვითა;
გოგოვ, შენ კი ვენაცუაღო,
დაცოვმანობ მწყერივითა!

საერთო ტაშის გრიალში ვაჟა ჩვენს მაგიდას-
თან ჩამომახალა და თავი აღარ ატლია, თუმცა
დიდხანს გრიალებდა ტაში, კვლავ იწვედნენ...”

შეხვედრა ამბებაში

...იმ ხანობას პანკისში ვიყავ მასწავლებლად;
თელავში მომიხდა ყოფნა და უკან ვბრუნდუ-
ბოდი. მგზავრობა ცხენით მომიხდა; ჩოხა-ახა-



ლხითა და ხმალ-ხანჯლით შეასილს, ნაბადი მჭონდა წაოსსმული, ეინელავდა, ვიად ამბებრაზე გაივირე, უცებ ვილიცის ძახილი შემოაყვამა:

— ნიკო, ნიკო, „ნარკინო!“

დღქნის აივანზე ვეფა და ორიც სხვა მაგიდას შემოსილდომოვინენ, ცხენი შევანერე.

— ჩამოხე! — მოკლედ მომიპატრია ვეფამ, ცხენი დერეფნის ღირეზე მივიბი და მაგიდას შემოვუცხებდი.

— საით გაიწევი, ნიკოლოზ?

— პანკისისკენ, მასწავლებელად ვარ.

— გულოლონი იქნებით, აღბათ, კარგია მასწავლებლობა, სკოლის გარდა სოფელსაც არ გვებს კაცი რასმე, შეც ვიყვი მასწავლებლად, მაგრამ არ მომსახურებს.

— თქვენ საით, ვეფა? თელავისაკენ თუ თიანეთისაკენ?

— არც საით, ჩარგალში მომწყინდა და ამ ჩვენ „სატახტო ქალაქ“ ამბებრას ჩამოუტარე.

— ესლა კარგი ამბებტური მოგვიხდებოდა, ძმისელო, — მიუბრუნდა ვეფა მეზობელს.

— შევსვათ ვეფი, — იყო პანუხი, დახლზე სველი ხელა და ქიქები გამწყარვდა; დასილდარმა უველის ნაჭერი და პერის ნატეხი გადმოლო, „დალიე, დამაღვივებ, ეგ ღვინო ოხერტილი, ეგვანს წაღმა ვიფიქროთ ქვეყნის უკულმა ტრილი“, ჩამებტარა ვეფამ და ქიქა ასწია, შესაჯახებლად მივავებე ქიქა, მაგრამ ვეფამ ჩემს ქიქას გამოშვერილი ნეკი შემოაგება.

— არ მიყვარს უცხოური ჩვეულება.

— მგონი გერმანელი უნდა იყოს, „შტრინგ“.

— ქართული მაინც არ არის... ასე, ძმისელო, დღეს ერთი ზნე შემოგვეჩვენე, ხელა მეორე და ბოლოს ქართული იერი დაიკარგება, უველა თავისებური გარეგნობისა, თავისებური იერისა, ჩამეულობისა, ხასიათისა და ზნე-ჩვეულებისა. — შემდეგ ვეფამ ჩამომართა:

— ნიკოლოზ, ძან ვახლება ეგ ზოხა, მაგრამ პირიქითელ ქისტს უფრო ჰგვებარ, ვიდრე კახელს.

— ვეფა, სადაც მიხვდი, ქუდიც იქებრი დაიბერეო, ნათქვამია.

მათილაჟ ქისტურად მეცეა: მოსირმული ჩოხა-ახალუხი, ოქროს წყალში დაფერილი ბალთებიანი ქამარი, სილოს ძვლის ტარიანი ხანჯალი, ხმალი, რევილეგარი და ჩაიღვლი მესტები.

— ვეფა, თუ დრო გაქვს, პანკისისაკენ გავისერიწოთ.

— პანკისი ღამისი ხეობა და ქალბიცი ღამისი იცის; თუ წაწლები გვებულება, გავისერიწოთ! — წახებმრა ვეფამ.

სიტყვას სიტყვა მოჰყვა, ხელადს ხელადა მოსალამოვდა.

— ამ ამბებტურს რა სჯობია, მაგრამ.—თქვი ვეფამ, — ნათქვამია: „წასვლა სჯობს წარმია“.

ლისაო“. ნიკოლოზ, პანკისისა რა მოგახსენო და მარტინდე კი ერთად ვიმგზავროთ, იქ ცოტა რამ საქმეცა მაქვს.

— კეთილი, ამაღამ ჩემი სიყრმის მეგობარს, მატნის მასწავლებელს, ლადო ხელაშელს ვესტუმროთ, ესიამოვნება თქვენი გაცნობა.

ვეფამ ანგარიშის გასწორება არავის დაგვიანება.

— ვიღინოთ, — მოკლედ მოსჭრა ვეფამ.

შევსებდი. ვეფას შინდისფერი „ვასკა“ იორდა უოფილა, ჩემიც იორდა. (უფრო სწორედ— ჩემი სიძის, ილიკო ლომკაცისა). წეიშს, ნაბად-ნაბალახებში შებურვილები სიღოლედ მივერეკებით ცხენებს, ჰკანანური და ამბებტური ძალას იჩენს, მატნის ბოლოზე შემოგვადამდა, სოფელში ნათურები აკოვდა, ხელაშელის კარს მივადევით, მასპინძელი ღიმილით და ხელბის სრესით შემოგვეგება, დიდად ესიამოვნა ვეფას გაცნობა, ავვიპატრია აივანზე, სასკოლო ოთახის გვერდით ერთი ფიცრული ოთახი ჰქონდა, სუფთად დალაგებული, — ერთი მაგიდა, ფარდაგვადარებული მეთაქვებიანი ტახტი და რამდენიმე სკამი.

— მასპინძელი, ნათქვამია... — წამოიწყო ვეფამ, მაგრამ თავი შეეკავა და საუბარი სხვა თემაზე გადაიტანა: — ჩვენი ჩვეულება უნდა მოგახსენოთ, სანამ ჩვენს ცხენს თავლაში დაბინავებულს არა ვნახებ, სახლში ფეხს ვერ შემოვდგამ.

მასპინძელი სიცილით ამშვილებს ვეფას, რომ ყველაფერი რიგზე იქნება, ჩვენს ცხენებს ომში-ვიარი აღდის, ქაფში არიან გავლებულნი, ნაბლები წამოვანბრეთ და პატარა ბიჭუნა ატარებს ეზოში. მასპინძელმა ცხენები ნათლიმამის თავლაში გაისტუმრა, მაგრამ ვეფამ არ მოისვენა და ჩვენც თან გავყევით. აღრჩოლებული ჰრქამით გავვიძღუნენ წინ, თავლაში ვეფამ თავის „ვასკას“ ყურები და კედი ჩამოეშალა, დაბრუნებისას მასპინძლის მაგიდაზე ომშივარადენილ ერბოვერცხი იდგა, სკოლის გამგეს, გოგოლაშვილს, ცივად მოხარული დედლები და გრძელი შოთები გამოეგზავნა. „გოლაშვილის ემირს“, — ასე უწოდებდნენ მატნელ ჩოლოვაშვილს, — დიდი გონიერით ღვინო შორტიშია, სუფრა სტუმარისა მყოლია, ჩვენ უკვე ზარბოზად ვიყვიოთ და... ვეფამ შემოილაპარაკა:

— შენა ყოფილხარ გებერნატორი, სოფლის მასწავლებელი და ასეთი სუფრა?

— წყალობითა სხვათა და სხვათა... — სიცილით მიუგო ხელაშვილმა.

ინეუ ჰკანანური დაწყო საქმე, ნამგზავრებს მიადა მოგვესლოდა, რასაც ყვეთლად ჩავერცხილი და დანიერული დედლის ემბი აძლიერებდა, თითოეუ შემოგვთავაზა მასპინძელმა, ვეფამ გადმოვიხედა:



— ნიკოლოზ, რას იტყვი, ბევრი ხომ არ მოგვიყავ?

შე უკვე ბევრიც მქონდა მოსული, მაგრამ იბტიბარს არ ვიტყვდი, მეგობრებს გუნებას ხომ არ გავუფუძნებდი.

— სამების ძალზე, — არ გვეშეუბრა მასპინძელი.

— სამება იყოს...

ვთქვამ, მუთაქაზე ფეხმორთმხელი, ფაშასავით ზის, ამართული იური უხდება, სიღინჯეც ოლიმპიური მოსდევს. სიუბრის ხალხი თანდათან პირტულობს. იწყება სადღეგრძელოცები... რუსთაველი, ბარათაშვილი, ილია, აკაკი, ყაზბეგი, კონიქაძე, ნინოშვილი... ყველას შესაფერისი სიტყვა და შეფასება უნდა. დაუსრულებელია სამასლათო თემა, დაუსრულებელია ობუნჯობა, სოცილო, მხიარულება, გიტარაზე დამღერება. ვაჟა ისევ მოასავით ამართულა, ნიბი არ შეშლია. მე კი მოკარბებას ვგრძნობ... ეს „გალაცინის ეშორის“ გოზბურტი „შოის მარანი“ გახდა სწორედ!.. თანაც კამათი ხომ ბოლომდე უნდა მივიყვანო?

— დიას, იმას ვამბობდი, რომ „რა ენა წაბდეს — ვრაც დაეცეს“, საბედნიეროდ, ასე არ მომხდარა...

— არც მოხდება, — ჩაერთო ვაჟამ.

— არუსთაველიდან დაწყებული დღემდე ქართულმა ენამ მრავალი დევნა და ცვალილება განიცადა, მაგრამ სალიტერატურო ენა მაინც ჩამოყალიბდა; ჩვენი ენის ღირსება ის არის, რომ სასაუბრო და სამწერლო ენა ერთმანეთისაგან არ არის დაშორებული, როგორც ზოგიერთ სხვა ენებში. რუსეთში სალიტერატურო ენის შემოქმედი პუშკინი იყო, ჩვენც ვაჟაყვას სალიტერატურო ენის შემოქმედნი: ილია, აკაკი...

— პეპლების პოეტებისა არა მწამს რა, — კვლავ ჩაერთო ვაჟამ.

— საქმე პეპელა კი არ არის, არამედ ის, რომ მგოსნის ნაწერი ზაღის გულს ჩასწვდეს, ჩვენი ქვეყნის ყველა კეთხისათვის გასაგები იყოს, — ესაა სალიტერატურო ენის ღირსება...

— რუსთაველის ენა მთავია შემონახული, ფშვ-ხევსურეთში, რაჭაში, ხევში, ალბათ სვანეთშიც. ამ ენას უნდა უფროსილდებოდეთ თვალის ჩინივით! — არ ისვენებს ვაჟა...

ჩემი გაცნობა ვაჟასთან

შე პირადად ვაჟა გავიციან 1911 წელს, ვაზეთ „სახალხო ფურცლის“ რედაქციაში. აღრიღინვე აღტაცებული ვიყავ მისი ნაწერებით: პოემა „ბასტირონიითა“, და სავართოდ, ბუნების შეტად მხატვრული აღწერით მის პაროზასა თუ პოეზიაში. 1911 წელს ვაზეთ „ენობის ფურცლის“ მესვეურნი (თავდაპირველნი) პოლიტიკურ გა-

დასახლებაში იმყოფებოდნენ. გიორგი ლასხიშვილი (ეს მეორედ თუ მესამედ) გიორგი რტი-ლაძე, სამსონ ფირცხალაძე, დიმიტრი მტკვარცხელი, ვაზეთის გამოსვლა რომ არ შეჩერებულყო, გარედან ზელშეშვობ მესვეერთ (არჩილ ჯორჯაძე, მაგალითად) რედაქციის შეშაკებად მოიწვიეს: ბელეტრისტი ია ვეალაძე-ცინცაძე, ნიკო კურდღელიშვილი, სანდრო მანშაშვილი, სიკო ფაშალიშვილი და სხვ.

როგორც მასსოვს, ამ ჯერობაზე შე პირველად თამამად შეედეგი ფეხი ამ რედაქციაში, რადგან ახალი შემადგენლობა ჩემთან დაახლოებულ ადამიანებად მიმანდა, ალბათ, ლექსი მივიტანე ვაზეთის სურათებიან დამატებაში დასაბეჭდად. ვაჟა, ჩვეულებრივ მთიდან ჩამოსული, ამ რედაქციას სტუმრობდა. რედაქციის თანამშრომლები მაგილებს უსხედან. ვაჟა ფეხზე დგას; ახოვანი, შემართებული სახის გამოჩენილებით, ხანჯლის ვადაზე ზელდაბჯენილი.

გამაცნეს. მისმა რანდელმა გამომეტყველება ჩემზე ამაღლებული შთაბეჭდილება დატოვა და სახლში მოსვლისას ვუბეღენ ლექსი, რომელიც იმავე დღეებში დიხებდა ვაზეთის სურათებიან დამატებაში. ახ მხოლოდ პირველი სტროფი ამ ლექსისა:

მთის თხემით გაღმოსილებული,
ვაჟა, მეგონე კარგარი;
მომწუფრდა დრო სხვა, დიადი,
რომ ვიმისა გესხას აბჯარი...

მთხარეს, ვაჟას მოეწონა... მწაწაბარე ლექსითა, ეთქვა და საპასუხო ლექსიც დაეწერა. ვაჟას ამ საპასუხო პატარა ლექსს მე აქ მთლიანად გვაბსენებ მეოხსეულს:

პასუხად ბაბილინას

სიკვდილი როდი მამინებს,
მამულს თუ რამე ერგების,
საწუთიერო სურვილზე
რო კაცი ვადავების,
ის კი არ მწამდა არც წინათ
და ვერც ვიწამებ მას დღესა;
ისა სჯობდა, რომ მტრის ძალს
თვის ძალს შეუწონებდა
და უკეთესად მოამზარს
სამშობლოს თავის ღონესა.
სიზარტლე ვითხრა, ქალაო,
გული არ არის დონესა;
ადრებს ვაღმოვარდნასა,
ეღება ღობე-ყორესა,
ათასჯერ დასტკვს, დაყოფს,
ათასჯერ დაიღონესა.

თუარ ჩუნიკაპილი

ცობტ რამ მამაჩემ-ბიძაჩემებზე

— შენ ვი, ლეღვირა, გაიღვიძე! ვანა დრო არ არის, ხბორები ვარჯყო სამოვარზე! ვესმის, როგორა ბლავიან? — ეუბნებოდა მალაღი, ხე-ზელა, ცამეტი წლის ბიჭი ბოკვერჩივთ ჩასტყე-ბულ, ტკბილად მძინარ უძმროს ძმას.

— ნამდვილი ძილის გულაა ეგ თავდასიებუ-ლი, ზუთი წლისაა და ჯერ კიდევ დედის ძეძუ-სა სწოეს! — შეუძახა მზარბეჭიანმა, ჩასკენილ-მა, ცხრა წლის მეორე ძმამ, რომელმაც კარგად იცოდა, რომ ეს ბოკვერჩივთ ბიჭი მანამ დედის ძეძულს არ გამოჯერწნიდა, ადგილიდან ფეხსაც არ მოიცილიდა.

თუთონაც კი არაფერი ჰქონდათ საწინაა-ღმდეგო, თუკი ვინმე მათაც დაამინებდა, მაგ-რამ ისინი ხომ ოჯახის ბურჯები იყვნენ! უფ-როსი ვაეები მამას გვერდში უნდა სდგომოდნენ ხენასა და სათიბში, ტყიდან შეშის მოტანაც იმათ ევალებოდათ. წისქვილში საფქვაკის წალეზ-მო-ტანაზე ხომ ლაპარაკიც ზედმეტი იყო. სხვა ქა-ლებივით მათი დედაც ხომ არ წავიდიოდა! ვანა იმას ნაყლები ტვირთი აწეა! ეჭვისი შეილის მოე-ლა-აზრდა, მათთვის უკვე აღდიურად ჰერის ცხოზა და ვარეცხავც ეყოფოდა საქმედ. მომზა-რე კი სხვა არავინ ჰყავდა, უფროსი შვილი — ვიორგი თბილისში იყო სასწავლებლად, მართა კი მთაში — საქონელთან, საძილედ ვის ეცალა! როგორადანვე ფეხზე იდგნენ და რომ შესუვე-ბოდნენ საქმეს, მზის ამოსვლისათვის უკვე მო-ღლილები იყვნენ მუშაობით და პატარა თედო-ზე იურიდნენ გულის ჯავრს: ადუ, ნახუ, შეა-დლა უკვე მოსული და შენ კი ისევე ხერიანავი!

— ვანაზეთ თავი მაგ ბაღს, ჯერ ხომ მზემ ეს არის ახლა ამოჰყო ტვირთი, — გამოექვამაგე-ბოდა უძმროს ვაეს დედა გულქანი და თუ-თონ დარწმუნებდა ვალევიძებს პატარა მებრეს.

— ადუ, დავნაცულა დედა, შვილო, ადუქ! ვესმის, შენი ტონქარა! როგორა ბლავის, თედომ წამიფვანის საბალახოდო. ადუ, აო, შენი აბგაც მზად არის, ნახუ, რამოდენა ხშირად ნაჭერი ჩავიდე! ადუქი, პირზე წყალი შეისხი, შეხედუ, ლუკა და ნიკო უკვე მოიღაღნენ მუშაობით. შენც ხომ დიდი ბიჭი ხარ! — ახალისებდა დედა დედის რბით „დანაყრებული“ ხეთიოდე წლის

ბიჭი გადაიკიდებდა მხარზე ჩითის პატარა აბგას, რომელშიც იღო კაცზე გამოცხვარი ქერის ხში-აღის ნატეხი, იშვითად კი მამის მიერ საყერ-თხიდან მოტანილი ქაღის ნატერი, და ხბორებ-თან ერთად კენტრემ-კენტრემით აყეებოდა ქიჭახევის ამომწარალ ხეეს.

„კარგად მახსოვს, როცა ძეძულს ვწოვდი, ისევე მებუთე წელში ვიყავი. ხბორებში მგზავნიდნენ, მაგრამ სანამ დედა ძეძულს არ მომწოვებდა, არ წავიდიოდი ხოლმეო“, — ამბობს მამაჩემი თავის ფეტობიოგრაფიაში.

ასე ვრძელდებოდა პატარა თედოს ცხოვრება. ბევრი საყვედურები და დაციუნა ვადაუტანია მას უფროსი ძმებისაგან. ვანსაყუთრებით ძლიერ ხედებოდა ნიკოსაგან. ლუკა მთელი რვა წლით იყო უფროსი და თედოსთან მის დამოკიდებუ-ლებას უფრო მდარეულობითი ხასიათი ჰქონდა და დაეინევა კი სიუვარულის იერს ატარებდა. სულ სხვა იყო ნიკოს დაცინვა. ის მწარედ ხედებოდა გულზე თავმოყვარე თედოს.

— რა უნდა გამოვიდეს შენგან? — უმეორებ-და ხშირად ნიკო თედოს. — თავი დათვის ბელს მივარავს და ზუთი წლისა კიდევ დედის ძეძულსა სწოეს. სწავლაში შენ არ გამოვლები და საქმეში.

ეჭვისი წლის თედო მუხლის ძირას უზის თა-ვის ძმას—ნიკოს და ანბანასა სწავლობს. სყო-ლაშიც კი დაღის. „ეჭვისი წლისა ჩარგლის სყო-ლაში დაედიოდი, — იგონებს მამაჩემი, — მაგრამ ვაუთებდი რამეს თუ არა, ეს იქიდანა ჩანს, რომ ერთხელ, როცა სტრუელეცო მოვიდა სყოლების დასათვალარებლად, სწავლის ვათაევის შემ-დეგ გამოვიღვიძა. პარტაზე დამძინებოდა... კარ-თულა წერა-კითხვა ჩემმა ძმამ ნიკომ მასწავლა. პირუდად ძალიან მიჭირდა, მერე კი კარგა ვსწავლობდი. მესამე ვანყოფილებაშიც ვადა-მიყვანეს და... დაიკეტა კიდევ ჩარგლის სყო-ლა... მინამ ხენათესვას შევიძლებდი, საქონელ-ში დაედიოდი, მერე-კი ყველა ვლახურ საქმეს ვაკეთებდი. თავისუფალ დროს კი ტყედა და წყალში ვატარებდი. ისე ვავიზარდე, ქალამანა არა მღირსებია... ეგ, რაღა ვავაგრძელო, იმ ხა-ნებში საშინლად ღარბულად ვცხოვრობდით. ტან-ზე ბევრი არაფერი მცმია, შარვალი სულ არა, ზაფხულში კი შიშველი ფეხით დაედიოდი ცხვა-რისა და ძროხაში... მახსოვს, ისე დამყეულებოდა

1 ხბოს სახელი.

ფეხის თითები, რომ ხანჯლით დაჭრილსა ჰგანდა. მერე რა ძნელი იყო ამისთანა ფეხებით რიყვზე, მაყვლიან ნაყაფებში და ახალ ნამკალბეში სიარული რომ მომაგონდება, ახლაც ვრანბტელი მივლის ხოლმე ტანში, ზამთარში ისე დამისტვებოდა ხოლმე ხელები, თითქოს დანით დაუჭრიათო“.

ამასთან ერთად კიდევ ნიკოს გულსაკლავი დაიცინვა: — ეს პიტი უნადარივით მალა-მალა მიდის, ჰკუთა კი ფეხებში ეპარებაო, — ეს სიტყვები თედოს ეკალივით ჩხელეტს და გადაწყევტს, ძმებზე ნაყლები არაფრით იყოს. თედომ და არა სხვამ მიიღო დავალება: გადმოწეროს „საქართველოს ისტორია“, „ორი წელიწადი დავრბი უსწავლელი“, — განაგრძოს მოგონებებს მამანქში, — თითქმის გადამვიწყდა, რაც ვისწავლეთ. კართულს კი, ამა, რას დავივიწყებდი! ერთ ზამთარს „საქართველოს ისტორია“ გადავწერე. ეს ჩემი თედორე მღვდელს ეკეთებოდა, მამანქში ვიხსოვო და, რადგან ძველი გამოკრემა იყო და არასდ არ იშოვებოდა, მამანქში შემიკეთა, გადამიწერეო. სხვა საქმისაგან გამათავისუფლა და ჩაეუფლქ ამ წიგნს. ზამთარის სიცოცხეში ჩავდიოდი სკოლის ოთახში და იქვე ვწერდი. მაშინ უკვე დაეჭობოდა იყო.

ორი წლის ვიცდენის შემდეგ ჩემმა ძმამ ლუკამ წამიყვანა ტოლათსოფელში, სადაც ის დანიშნეს მასწავლებლად... ლუკასთან სულ ერთი წელიწადი დავყავი, რადგან სკოლა მისში ისევ დაეჭობა“.

თორმეტი წლის თედო ნიკომ წამიყვანა გორში, სემინარიაში მისსაბარებლად. სემინარიის — პანსიონში შესვლამდე ის კერძო ბინაზე დავყენებით. „მთელი ზამთარი დაგლეჯილი ჩესტებიოთა და სახატებლო ჩითის ბლუზით დავიარებოდი, — სწერია თ. რაზიკაშვილის ავტობიოგრაფიაში. — ახლა სახლის პატრონიც შევახე კომშით გვიმასპინძლებოდა, ევლარ ავიტრედი, დამაწყებინა ციება და მთელი რვა თვე მაციოა. წამლის ფულიც არა მქონდა. ჩემი ძმა სემინარიის აფთიაქიდან ართმევედა წამლებს და იმას მამაშვედა. ბოლოს, როგორც იყო, ციება მოვიშორე, მაგრამ ძალიან დამაძებნა და მომაცდინა. მაინც სემინარიის უმცროს მოსამზადებელ კლასში დავიჭირე გამოცდა... ახლა იმედი იყო, წინ წავიდოდი და სახელმწიფოდაც მიმიღებდნენ, შეზღვევ კლასებიდან, თუ კარგად ვისწავლიდი. იმ ზამთარსაც ბევრი სიცოცხე ვიკვებე. ბოლოს, ჩემი ძმის ამხანაგმა კანარლინსკიმ (ათათარიმა) ერთი სიძველეთ გამწვანებელი პალტო მანქა... სწორედ გაზაფხულზე რომ მწვანე ვიყო ამოვად, ისეთი იყო და თან, ფეხებამდე ძველ მწვანე პალტოში ვახვეული, სასაცილო რამ ვიქნებოდი, მაგრამ იმას ვინა ჩიოდა, თუ ზურგი თბილიდ შექვებოდა.

ჩემი ძმა ამ წელს ამთავრებდა. ბედად, იანვრის შემდეგ, ნიკოს ახალი პალტო შეუტყრა მთავრობამ. „მე, ძმეო, საზამთრო ბლუზითაც გავალ იო-

ლასაო“, მითხრა, და თავისი ჯერჩეუკმელი პალტო მე გადმომიფეშვანა. ამ კლასიდან უფროს მოსამზადებელში გადავიდი და მიმიღეს კიდევ სახელმწიფო ხარჯზე, ნიკოს მოცემული პალტო ახლა მე ჩემს ძმობილს ნიოს (მლივიმელს) გადაველოცე, არც ის იყო ჩემზე კაი დღეში“.

ისეთია დაახლოებით მამანქმის მოგონებები თავის ნაადრევ ბავშვობაზე. თუმცა არც შემდეგი მისი ცხოვრებაა სახარბიელო.

სემინარიის პანსიონის კვლევში ჩამწყვედი უნს, სანატრელად აქვს ვამზღარი თავისი საყვარელი, პატარა ბუქობზე განმარტოებით მდგარი ქვაბლახის სახლი. იქ ხომ მისი საყვარელი დედამა ცხოვრობს. იქვეა მისი დედის ბიძა პარასკევაც. ვინ იცის, ვის უყუებთან ზღაპრებს, ასწავლიან ლექსებს. ავერ—უფრებში უღვას დედის ტბილი ხმა. თეთონს კი ზღაპრულ რაშზე ზის დამიქრის თავის საოცნებო ჩარგლისაქენ. მიფრინავს ფასეუნიკის ფრთებზე შემჯღარი ან დედის მთერ მოქსოვილი ხალაითი, რათა კიდევ მოისმინოს, განიცადოს ყველაფერი და დაივიწყოს თავისი გაქირებულები ცხოვრება. დედამისი ხომ სწორედ სიტყვის ჯადოქარია.

„დედაჩემი მდიდარი ფანტაზიის პატრონი იყო, — წერს თედო, — უბრალო რამე ამბავს ისეთი ფერადებით შეზაყებულს გადმოგვეყვოდა, რომ იხილბოდა მსმენელი. ის რომ დევებზე ან ეშმაკებზე, მოჯადოებებზე დამწვებდა ლახარაკს, მე სადღაც მოჯადოებულს არაარსთა სამეფოში გადამიტაცებდა ოცნება და ჩემი თავი თვით მნახველ-გამოკრეც მეჩვენებოდა. იცოდა აუბარბული ლექსი და ზღაპარი. ცალკე კაცთა და ქალთა ცხოვრება, ლეგენდები და ამბები ჩემს მეფებზე, უფრო კი თამარსა და ვრკელზე. წაქითხულ-გაგონილსაც თავის გემოვნებაზე გადააყუებდა და თავისი დაბალი სასიამოვნო ხმით გვიზუნუნებდა. როცა გვიამბობდა რამე საწმენარო ამბავს, თან ტიროდა ხოლმე, თვითონ წერა-კითხვა არ იცოდა. იყო ბუნებით პოეტი, უაღრესად მწიფლობისმოყვარი და უკიდურესობამდე გულკეთილი და უხვი. მოუღალავი მშრომელი და მოყვარული. ბიძა მისი პარასკევა იყო განთქმული მოლექსე. ჯერ იმაზე უკეთეს მოლექსეს ფეშავში არ იტყვიან“...

ბებიანქმის დიდი ვაჟუნა ჰქონდა თედოზე, ის სულ დედამისთან იყო 16-17 წლამდე, და ჯერ კიდევ სასწავლებელში ყოფნისას, დედისადმი დიდი გრძნობა ჩააქსოვა ლექსებში.

დედაზე ნაკლებ არც მამა უყვარდა მამანქმს. თუ დედა მის ფაქიზ გრძნობებზე ახდენდა გველენას, მამა გონებრივ განვიითარებაზე მოქმედებდა, უღვიძებდა სწავლის სურვილს და სამშობლოსა და ხალხის სამსახურის უღვიძეს მოველუბობს გრძნობას.

ბა, კიდევ გადავხედოთ მის ავტობიოგრაფიას. „მამანქმი დიდი თავყანასმცემელი იყო ჩემნი პოეტ-მწერლებისა; აღმერთებდა საქართველოს, იმისი სამსახური უვლანზე უღვიძეს მოველუბო-

აღ მიიჩნედა. გვიანობდა მთების პიროფლიანებზე (მთის გმირებზე), ავეწერდა პოეტურად იმთაღვალს და გვანატრებდა სამშობლოსათვის თავდადებებს. ზეპირად იცოდა „ვეფხისტყაოსანი“, გურამიშვილის ლექსები, ი. კვავიასის „დემიტირის თავდადება“. ჩვენი ბიძა-ბიძაშვილებიც, რომლებიც მუდამ კვირა იყრიდნენ თავს ზეენსას, კითხულობდნენ ლექსებს და ზოგჯერ ფანდურებდაც დაამუშავებდნენ. ეს ფანდურის ხმა მხიბლავს კაცს, აჯადოებს და ატყვევებს, ეღვრება გულში გრძობათა ცეცხლს და როცა ისმენს დიდებულ კაცის სიტყვებს, ისეთი ატყვევებით და მიწიწებით დანამდებს, შენც წაგძვებს ოცნება და ამ დიდებულებთან სახელის განაწილებას განატრებს“.

მამა იგრუნდა კალმანხეთი სახე ჩარგლუბას, იგრუნებდა ფრინველებითა და ნადირით მოყრია-ზეულ ტყეს, ყვავილებით მორთულ მთის კალთებს. აგრძობდა უველაფერი ეს და მზად არის ერთმთა საფრქვევად, მაგრამ ისიც კარგად იცის, რომ ტირილი და წუწუნი ვეკაცს არ შეუტყობს. მან უნდა ისწავლოს, თუკი სტრის მშობლების გახარება. მისი ერთადერთი ნატვრა ენდა იყოს: ვმსახუროს თავის ქვეყანას და თავის ხალხს, სწავლა კი შეუძლია. ლუკასთან სკოლაში ერთი წლის ყოფნამ ტუფილად ხომ არ ენდა ჩაუტაროს. ავი თვითონვე ამბობს: „ეს წე-ღიწილი (ლუკასთან სკოლაში ყოფნა) ჩემთვის დიდად ნაყოფიერი იყო. უკვე მეცამეტე წელიწადში ვიყავი გადამდგარი, თბილად მეცა. კარვად ვმამდი, საქმე არაფერი მქონდა რა. მთელი ღამეები წიგნების კითხვას ეუწეებოდი. წინათაც ბევრი მქონდა წაკითხული ქართული წიგნები, რადგან მამანამი ყოველ აღმდგამოსულ წიგნს უმკვალად იყიდა და დიდი დღესასწაულიც იყო მისთვის. ჩემს მამას გაზეთებიც მოსდობდა და ამან ხომ სულ გადამარა“.

დიდხანს ასახრდობდა თედოს ეს მოგონებები და სუფიანს ველს უშეშებდა. მაგრამ დროს თავისი გააჭვს. თედო ვაეწერა ამხანაგებთან და მასწავლებლებს. თურმე აქაც ყოფილან საყვარელი აღამიანები, განსაკუთრებით — ქართული ენის მასწავლებელი ნიკო ლომოური, რომლის გვილისმჭირი მოპყრობა თავის მშობლებს აგონებდა.

ეს სვეტაკი აღამიანი, დიდი პატრიოტი და პეშანისტი დიდ გავლენას ახდენს მგრძობიარე ახალგაზრდაზე, ხელს უწყობს მისი ნიჭის გაფრქვევას და ბიძგს აძლევს სამწერალი ასპარეზზე წამოსასვლელად. „თუმცა არა ვფრქობდი მწერლობას, მაგრამ ისე უმამდა მწერლობის ღვაწლი სამშობლოს წინაშე, რომ ოჯახის გავლენას დაემატა მერად სიმპატიური გავლენა ჩვენი ქართული ენის მასწავლებლის ნ. ლომოურისა. ამაზე მერად საკეთილო გავლენა არა მგონია ვაქცა კაცზე იქონიოს. ჩემი ველური ბუნება იმის ღვთაური მამოქცევემ დააღობ და ვაპატრიონსა. სურვილი სამშობლო ლიტერატურით-

სათვის სამსახურისა იმან გამოორკვეა. დღეს უკვე ვაეკაცი და ჰალარამეოთული იმავე მოწიწებას ვგრძობ იმ ჩემთვის წმინდა კაცის წინაშე“, — წერს მამანამი.

1889 წელს მამანამი წარჩინებით ამთავრებს სემინარიის სრულ კურსს, მაგრამ აღგილი მანინე არ არის. „კიდევ რა ვეკონდეს, მანინე არ მოგეძედი, თქვენ ისეთი გვიარისა ხართო“, — გამოუცხადა თურმე სკოლებს ინსპექტორმა დარსკიმ.

1890 წელს ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელმა საზოგადოებამ თედო დანიშნა მასწავლებლად გორის მაზრის სოფელ ხელთუბნის სკოლაში.

იმავე წელს დაეხოფა დედ-მამაც. მწარედ დაღონებული და დამავრტული თედო საზოგადოებრივად სახლდება სოფელ ხელთუბანში.

აღვილად წარმოიდგენთ მამანამის მდგომარეობას, თუ ოდნავ მაინც ვაეციწობთ იმ პირობებს, რომლებშიც მას მოუხდა მომავალში მუშაობა.

სოფელი ხელთუბანი (ან, როგორც მამანამი ეძახდა, „ხეფთუბანი“ რადგან ფიქრობდა, ამ სოფლის სახელი ზევევის სიმარტელის გამო წარმოშობილი) მდებარეობს ქალაქ გორიდან 7-მ კილომეტრის მანძილზე, მაგრამ მას ქალაქის სიახლოვე სულ არ ემშინებოდა. სოფელი მერად არიბო და მწირი იყო. ერთმანეთზე მოყრიალი მიწური, ბანიანი ქობმამები საცოდავ სანახაობას წარმოადგენდნენ. ბანებზე სიარულით ისე ავიედილით მთელ სოფელს, თუკი გადარჩებოდი და სანათურში ფეხი არ ჩავივარდებოდათ, რომ ვერც მიხედებოდი, იქ აღამიანების საცხოვრებელი თუ იყო. მხოლოდ მასასვლელთან — წიფლის კარები, და სასხვენიებთან — ნაყელის ზიენები გაფიქრებინებდათ, რომ იქ ცოცხალი არსებები იყვნენ. შიგნით ის მიწურები ვაყოფილი იყო ორ ნაწილად. ნახევარში ცხოვრობდნენ აღამიანები, ხოლო მეორე ნახევარში ზამთრობით საქონელს ამაძენენ, უფრო თბილად ვიქნებოთო.

სოფელში გამოვრეოდნენ ისეთი გლეხებიც, ვისაც კეთილმოწყობილი მიწურებიც ჰქონდათ, სადაც ნახავდით დიდ სასტუმროს დარბაზს, რომელიც დარბაზობილი იყო დიდროს მოხარატებულ მუხის ბოძებზე, რომელსაც დედამამი ეძახდნენ. ასეთი გლეხები შეძლებულად ითვლებოდნენ, მაგრამ სანათურები იმთავი ბანში ქონდათ დარბაზებულ და ზევიდან ძირკვარდნილი გორდრები ედგათ, რათა საქონელი ან აღამიანებში მორჩილებოდნენ და შვი არ ჩავარდნილიყვნენ.

აქა-იქ მოჩანდა ქვეტიარის კოშკიანი სახლებიც. ისინი თავადიშვილებს ეკუთნიდათ. იმათგან მხოლოდ ერთში ცხოვრობდნენ ადგილობრივი თავადი — თუმანიშვილის ქალები, რომლებსაც სოფელში პირდაპირ „მატონიანთ ქალებს“ უწოდებდნენ.

მეორე საბლი ეკუთვნოდა ნიკო და მიხეილ

თუმანიშვილებს, რომლებიც შედგვიად ცხოვრობდნენ თბილისში და ხელთუბანს მხოლოდ ზაფხულობით ეწვეოდნენ ზოლზე. შესამე სახლი იყო ანასტასია თუმანიშვილი-წერეთლისა, რომელსაც სკოლა იყო მოთავსებული. ამავე შენობაში იყო გაიყოფილი ბანა მასწავლებლებისთვისაც. სოფლის ბიოლოში, სამხრეთით, იდგა კომპლექსური შენობები უმჯობესი შენობა, რომელსაც კედლებში სათოფურები ჰქონდა დატანებული. ამ ციხის შსგავს შენობას „ბეტრე მოცაქულა“ ეძახდნენ. და, ვტყობოდა, ომიანობის დროს, შტრის შემოხვევისას თავშესაფარად იყენებდნენ. ჩვენ დროს იგი გადაქცეული იყო შტრუდების სახურავებად, რომლებსაც ხელს არაყინ ახლებდა, რაც ახლაც გრძელდება.

სოფელი ხევეებით უბნებდა დაყოფილი: ვაღმა და ვაგომლი უბანი, ზევითა და ქვევითა უბანი. ხევეებში მუდამ, განუწყვეტლად მღორედ მოდის მღვრიე წყალი, ხევეების ნაპირებზე ჩამწკრივებულია ტირიფის ხეები.

ქვევითა უბანს, რამდენიმე ათეულ ნაბიჯზე ვერა ვაფალი ჰქონდა, ის სავსე იყო ბაყაყეებით და მთელი ზაფხული ისმოდა მათი გამაყრუებელი ყვირი. ამ უბნის მცხოვრებნი დავადებულნი იყვნენ „დამალი ციგე-ცხელებით“, რომელიც ფილტვებზე გადადიოდა და მესრს ავლებდა ახალგაზრდობას. ახლა ის ჰქონდა მთლიანად ამოშრალა და გამოყენებულია სახანაოსნო მიწებად.

ხელთუბნელების საქმიანობას შეადგენდა მამა-პაპური წესით — კვირიანი გუთნით ხვნა-თესვა და შესაქონლეობა.

წინათ სოფელი ხელთუბანი თუმანიშვილების საბატონო სოფელი ყოფილიყო.

სოფლის ასეთ ჩამორჩენილობას და სიღარიბეს მამაჩემი მიაწერდა, ერთი მხრივ, ბატონყმობის გავლენას და, მეორე მხრივ, გარეშე შტრების ხშირ შემოსევას.

მამაჩემს სისხლსა და ხორციშ ჰქონდა გამჯდარი შრომაში წესიერება, თავის მოვალეობის მიმართ პასუხისმგებლობის გრძნობა და პირველი დღიდანვე გულმოდგინედ შეუდგა ნაოსნო მოვალეობის შესრულებას.

მასწავლებლობა უხდებოდა ოთხ ჯგუფთან. ერთს ანბანს ასწავლიდა, მეორეს საანგარიშოს აძლევდა, მესამეს აწერინებდა, მეოთხეს კი იმ დროს, ხელსაქმის გაკეთილი უნდა ჰქონოდა, რომ ყველა მოუცდელი ყოფილიყო და ერთმანეთისათვის ხელი არ შეეშალათ. ყველაფერი ეს ხდებოდა ერთ საკლასო ოთახში. მამაჩემი საკლასოდ პედაგოგიურად უძლებებოდა თავის საქმეს. წერა-კითხვის სწავლების გარდა ის უახლოვდებოდა მოწაფეთა ოჯახებს, ეცნობოდა მათ ცხოვრებას, იგებდა მათ გაჭირებას, ყოველ ღონეს ხმარობდა, ყოფილიყო მათთან ახლო.

გლეხკაცის ცხოვრებაზე დაკვირვება მამაჩემი ღიარებდა, რომ ამ ხალხს მარტო წერა-კითხვის ცოდნა ვერ ამოიყვანდა მამა-პაპური გა-

ჭირებიდან, რომ საჭირო იყო მათი გათეთრობიერება. ამას კი მიადევნდა მხოლოდ შრომის მიტევებით და შრომის რაციონალურად გამოყენებით.

ოჯახშივე შრომაში გამოჯგული და სემინარიაში მიღებული ცოდნით ის გაბედულად შეუდგა მეფისდროინდელი სოფლის მასწავლებლის მძიმე ტვირთის ზიდვას. მას სურდა ტუიულმარაოდ არ დაეკარგა არც ერთი წუთი და მაგალითის მიძივით თვითონვე უნდა ყოფილიყო გლეხობისათვის ყოველ საქმეში...

სკოლის შენობა სოფლის თავში იდგა, განმარტობით, ნაკვეთიც კარგა მოზარდი ჰქონდა, ხოლო ამ ნაკვეთზე მარტო ქვა და ღორი ეყარა, იგი ნახირის თავსაყრელ ადგილად გამოხდარიყო და მთელი დღე სოფლის გოგონები ბატის ჭუკებს ამოვებდნენ.

აი ამ ნაკვეთზე შეაჩერა თვალი მამაჩემმა. პირველ რიგში საჭირო იყო თვით ნაკვეთის გათავისუფლება ზედმეტი ქვა და ღორისაგან. თანაც ქვა და ღორი კარგი მასალა იყო ღობის გასაკეთებლად. თავისი აზრი გააცნო მოწაფეებს და გადაწყვიტდა, სიტყვა საქმედ ექციათ. მალე სკოლის ნაკვეთი გასწმინდეს. ღობეც გააკეთეს. ზამთრისათვის გადაბარეს კიდეც. ნახირსა და ბატებისაგან ერთი დღი სიკეთე სწევოდა ნაკვეთს: ის საკმარისად იყო გაბატონებული და ზედ კარგ მოსაეალსაც მიიღებდნენ. თანაც შეიძლებოდა ნამყენებისათვის ორმოების დამხატვა, თოვლი კარგად გააფხვიერებდა მიწას.

ამრიგად პირველი ნაბიჯი გადაიდგა. ერთმანეთთან შეახამეს სწავლა და სასარგებლო შრომა.

თესლი და ნამყენი ნაწილობრივ თავისი საყვარელი მასწავლებლის — ნიკო ლომოური დახმარებით უშოვია იასე და ანტონ ფურცელაძეებისგან, რომელთა ხალის ბაღები განთქმული იყო მთელ ქართლში. მათ მსგავსად სკოლის ეზოში დარგეს კაკლისა და სხვა ხეხილის ნამყენები, გააკეთეს კვლები და მალე თესლაც ჩაყარდნენ.

გაოცებული გლეხები გაშტერებული შემყურებენ თავიანთი შეილებს მასწავლებელს, თუ როგორ დაუღალავად შრომობდა იგი ციხაკიდან დაწყებული შეადამებამდე. მასწავლებლის ცეცხლით ანთებულნი არც მოსწავლეები იხებდნენ უკან, ეჩვეოდნენ გააზრებულ შრომას, მასწავლებლის დახმარებით თავიანთ ბატარა ნაკვეთებზედაც რგავდნენ ხეხილის ნერგებს, ხალისიანად შრომობდნენ და გულის ფანქვალთ მოვლობდნენ ამ შრომის ნაყოფს.

მამაჩემი არა ზოგავდა არც დროს, არც ძალღონეს, სადაც არ უნდა ყოფილიყო, ღებნა თუ ტირილში, ქარჩილსა თუ ნათლობაში, ზენა-მკაში, შინდორში, ბაღში, გზაში, სკოლასა თუ დეჟანში, მას ყოველთვის თან ჰქონდა ქალადი და ფანქარი, იწერდა გავონიდ გონებაშახილურ სიტყვებს, ანდაზებს, გამოცანებს, თქმუ-



ლებებს, გადმოცემებს. კარგი მოქმედები სახლ-შიაც მოჰყავდა, ელაპარაკებოდა, ეშაირობოდა, აშაირობდა, რათა, რაც შეიძლება მეტი ეთქმე-ვინებინა, გაეგონა და ჩაეწერა.

უყვარდა განაგონარის გამოყენება საუბრის დროს. ხშირად ხმარობდა ანდაზებს, გადმოცე-მებს, იფავებს.

სკოლაში ოთხ განყოფილებასთან მეცადინეო-ბისა და რვეულების გასწორების შემდეგ მამა-ჩემი კვლავ განაგრძობდა წერას. დღისით გა-გონილი და ჩაწერილი განსაკუთრებულ რვეუ-ლებში შეჰქონდა, ახარისხებდა შინაარსის მი-ხედვით, ახლად წერდა რვეულებში, სადაც ნა-ხადვით ასეთ ჩანაწერებს: „ისტორიული“, „რე-ლიგიოზური“, „საგმირონი“, „სალაშქრო“, „სააპო-ლოგი“ და სხვათა „ანდაზები“ „გამოცანები“, „შელოცვები“ და ა. შ.

შელოცვების ჩაწერას ადგილობრივ, თავის-ს-ვე სახლში, ახერხებდა. მის პატარა შვილებს წარამარა სიტყვის აძლევდა. სიღვდრი კი (ვლუ-ხის უსწავლელი ქალი) ფიქრობდა ბავშვები თვალნაცემი ან შეშინებელი იქნებიან და შე-ლოცვა საჭიროა. მლოცავისთვის კი შორს წა-სვლა არავის დასჭირდებოდა. სოფელში ამის მოხელე თითქმის ყველა მოხუცი ქალი იყო. მი-ვრამ ყველაზე განთქმული მაინც „ზუნანთ მა-ში“ იყო.

მამოც მოვიდოდა, ნახშირით შეიარაღებული, დაიწყებდა „თვალნაცემის“ ლოცვას. ბერბუ-ტებდა, ამოქნარებდა, ცრემლებს იწმენდა. მი-სი აზრით, რამდენიც მეტი ცრემლი ჩამოევი-დოდა, ლოცვა იმდენად მეტ გავლენას ახდენდა ავადმყოფზე. ასევე იქცეოდა „შეშინებულის“ შელოცვის დროს. მხოლოდ აქ დამატებით გულ-მყერს უზომავდა, ცხვირსახოცს გამოისასტავ-და, ზომავდა მტკაველით — რამდენით იყო და-შორებული გული თავის ბუდეს, და იმდენ ხანს ულოცავდა, სანამ „გულს თავის კალაპოტში“ არ ჩააყენებდა.

მამაჩემი კი შორიახლოს უვლიდა შემლოცავს. უნდოდა როგორმე ხმაპალა დაეღაპარებინა, რათა შესძლებოდა ჩაწერა.

— აბა, მარამ ქალი, (ყველას ნამდვილი სა-ხელით მიმართავდა, დამახინჯება არ უყვარდა), შეულოცე შენებურად, შეულოცე, ნუ გრცხვე-ნია, რას იტყვი? ლოცვა რომ ჩაეწერებ, ძალა ხომ არ გაყოფილეთ?! — ეტყოდა მამაჩემი მლო-ცავ ქალს.

— უი, დამიდგა თვალეზი, მასწავლებლო, ვე-რალა ლოცვა იქნება, თუკი სუველა გაგონებს და საქვეუნი გახდება. ფცხო ყურმა კი არ უნდა გაგონოს, თორე ძალა დაეკარგება!

მაგრამ მასწავლებელი ხომ უტოს არ არის! და საბოლოოდ ლოცვა იწერებოდა.

ზღაპრების ჩაწერაში ბავშვებიც ეთავით ჩა-

ბმული. ჩვენ უნდა მოგვესმინა და შემდეგ ჩა-გვეწერა. ეს ამბავი კი ხშირად მე შემხედვებოდა ხოლმე, ვინაიდან იმათგან უფრო-წინააღმდე-გეთავი.

მეზღაპრე შაქრო და სიფიო დათუნაშვილები ჩვენი უახლოესი მეზობლები იყვნენ. ღარიბი, წეროლმეილი გლეხი შაქრო უზნის ნახარის მწვე-რსავადა აღრიან ვაზაფხულიდან გვიან შემოდგო-მამდე, ესე იგი, სანამ მინდორში ზალახს თოვლა არ დაფარავდა. ნახარის შორეკის შემდეგ იმას უნდა ემუშავა თვის პატარა ბაღნაში. ცხადა, ზღაპრებისათვის არ ეცალა. ზამთარში კი სხვა იყო. საქონელი ზამთრის საყვებზე ვადადიოდა, მას უკვე პატარონები უვლიდნენ, შაქრო თავი-სუფალი იყო და შეეძლო ზღაპრებს თქმაც. იმისათვის კი, რომ შაქროს ზამთრისდ კარგად შეეღწია და „შამშილით არ მოგვეცდომოდა“, როგორც მამა იტყოდა ხოლმე, ყოველ დღე ცხელი კერძი უნდა დაგვეხედებინა.

მართლაც არასოდეს არ დაგვიწყებია „ჩვენი შაქრო“. საქმარისი იყო შემოეტანა დედაჩემს ქვაბით ჩააღილა, რომ ყველა სათითაოდ ვუვი-როლით: დედა, შაქროს კერძი-ი! შაქროს კერძი! რომ არ გაგებსხეებოდა კიდევ, მამაჩემს არ დაავიწყებოდა.

ზღაპრების მოსმენა უფრო ხშირად ზამთრო-ბით გვიხდებოდა. ზამთარში ადრე ღამდებოდა. მალე ჩამოხენულდებოდა ისედაც ნახევრად ბნელ ქოხში.

— აბა ამ ქალაქია ღამეს რა გაათენებსო, — იტყოდა ჩვენი მეზღაპრე და გადმოგვიჩაგებდა: — იუჯახიშვილებო, აბა, ვისაც ზღაპარი უნდა, იუჯახს ერთი ქივა არავიც გამოაყოლოს, თან ერთი იღლია შეშავი წამოილოს და მოვიღვისო“. ჩვენც სიხარულით მივარბენინებდით კერძს და ფიხს, ფიხში უფრო კარგად იწოდა და ძლიერ აღსაც იძლეოდა. მამაჩემსაც მოჰქონდა არყით პატარა ქილა — თუკი გვექონდა, თუ არა და, შაქრო არ ვაგვიჯავრდებოდა. მიერბოლით სიხა-რულით, რათა კიდევ ზედმეტად მოგვესმინა არა ერთხელ გაგონილი ზღაპარი.

ქრაქისა და ბუზხის შტეტით ნახევრად განა-თებულ მიწურში ვისხედით ტახტზე ფუხმოკე-ცილები და სულგანაბუღებო, და ვუსმენდით ჩვენს მეზღაპრეს, რომელიც ყოველ ზღაპარს იწყებდა ერთი და იგივე „იუო და არა იურარ-თი“. მართალია ამის მნიშვნელობა არც ისე გვე-სმოდა, მაგრამ ზღაპარი ზღაპრად არ მიგვიჩნ-და, თუკი ამ სიტყვებით არ იწყებოდა. გვიამ-ბობდა სამთავიან, ცხრა და თორმეტთავიან დუ-ეებზე, რომლებიც ძალაან ღონიერებიც კი იყვნენ, მაგრამ ერთი საცოდავი ნიკარქქიაც კი ასულელებდა და, ბოდოს, კიდევ სჯობნიდა. ტიტველა მგავლე, გვაღვეშავზე, წყალს რომ დაპატრონებოდნენ და თითო სათითო წყალს თი-თო ახალგაზრდა ქალსა და ვაჭრე სცვლიდნენ.



ვისხედით აკანკალბულები, გეაყწვლებოდა, რომ ეს მხოლოდ ზღაპარი იყო, ევკერიდით ერთმანეთს და გულის ფანქვალით ველოდით, როდის გამოჩნდებოდა მამაცი მშვეპბუეი, რომელიც დაიხსნიდა იმ საშინელი სისხლისმსმელებისგან ზღაპრის პერსონაჟებს, და გადაგვარჩენდა ჩვენც.

ბავშვებს ყველაფერი ის სინამდილე გვეგონა და ხშირადაც ატირდებოდა რომელიმე ჩვენთაგანი, რის შემდეგაც მამანემი უფრო მოზრდილებს ვანგვიმარტავდა; „დევეების, მაჯლაჯუნების, ვეველშაებისა და ყოველნაირი ბოროტი სულის სახით ხალხს გამოჰყავს თავისი მტრები, ან ბუნების ძალები და მოვლენები, რომელთა წინააღმდეგ თვითონ ხალხს უხდება ბრძოლა და ყოველნაირი სიღუბნირის გადატანაო. მაგრამ ნახეთ, სიყვით და სამართლიანობა ყოველთვის იმარჯვებს ბოროტებაზეო“ — დამაჯერებლად იტყოდა ავი და ჩვენც გვაჯეროდა.

ჩვენს ურბადლებას განსაკუთრებით მიაქცევდა ამ ზღაპრებისკენ, სადაც ეფრათი და სასტრეა მეფის წინააღმდეგ გამოდიან, შეიძლება მცირე შესაძლებლობის, მაგრამ მტკიცე შეგობრობით დაკავშირებული ვონებახიზიველი, მშრომელი ადამიანები. აღნიშნავდა ქალების დანიერებას, მათს დაკრებებულობას და წინააღმდეგობას. „ნახეთ, გლეხის ქალი არცე ვაკავე მეფის შვილს ცოლად, ზელობა არაფერი გაქვსო. ან გაიხსენეთ გლეხის ბრძენი გოგონას ამბავი, სასტრეი და უჯიათი მეფე რომ მოათვინიერა თავისი გონიერი პისუხებით. ასეთია ზღაპარი „ლობიოს ქოთანი რომ ჩუბჩუბებს, რას ამბობსო?“

ეს ზღაპარი განსაკუთრებულ პაირობებშია მოსმენილი. ჩვენ ბუზარში ლობიოს ქოთანი იდგა, დუღდა და გაღმობოდა. ცეცხლი, რაც ძალი და ღონე ჰქონდა, შიშინებდა. მამანემმა გვითხრა: ამა, ენ მტრუვის, ლობიოს ქოთანი რას ბუებუეებსო. ჩვენ ამა რას მიგხედბოდით.

ზოგი რას ვამბობდით, ზოგი რას. — კარგოო, — წარმოთქვა მამამ, — ამა ამბად მე მოგითხრობთ ამის ამბავსო. იმავე საღამოს არ მოუეშვით, და მანაც გვიამბო ეს ზღაპარი. ვაოცებულები დაკრჩით ასეთი უბრალო, მაგრამ გონიერი ახსნით და ვთხოვდით მამას, ზშირად ეამბნა ჩვენთვის ზღაპრები. მამაც დაგვუბუღდა ერთი პირობით: ჩვენ უნდა ჩაგვეწერა ესა და სხვა მრავალი ზღაპარი. მამა კმაყოფილი დარჩა ჩემი ჩანაწერით.

უფრო ისეთი ზღაპრის მოსმენა ვეუვარდა, სადაც დამატრელი ობოლი გოგონას დსამბარებლად განდებოდა ქიანქველების ჯარი და ერთ ტომარა ფეტვში შერეულ ზორბალს, გოგონას რომ ჰქონდა დვალებული — ერთ დამეს გაერჩია, ერთ საათში გადაარჩიედნენ და ამით გადაარჩენდნენ ციე ზამთარში ვარეთ გამოგდებას.

„თი ამ ვაერთიანებული ძალებით შრომაზე ოცნებობს ხალხი თავის ზღაპრებში“ ვეუბნებოდა მამანემი.

შეზღვირეთქვა

როდესაც ზღაპარში ოცნების ნაყოფი მტრინავი ხალხია თვითმტრინავის სახით სინამდილედ იქცა, მამას სწამდა, ვაერთიანებულ შრომაზე ოცნებაც ადვილი მისაღწევი იქნებოდა.

მამა არც ამ საქმით კმაყოფილდებოდა. ძალიან კარგად იცოდა, რომ „მოძციას მოძციო უნდა“. თვითონ ბევრ რამეს იძენდა ხალხსგან, სამაგიეროდ მასაც ზომ სამაგიერო უნდა მიეწოდებინა ხალხსათვის. სწერდა თვითონაც და აღწერდა გლეხ-კაცის გაპირებულ ცხოვრებას, მის ნატვრას, მის ოცნებას უკეთეს მომავალზე. საღამომობით, სკოლაში ბავშვებთან შეცადინობის შემდეგ, თავისთან იბარებდა მოზრდილებს, რომელთაც სკოლის დრო ვასვლოდათ ასაკის გამო და ასწავლიდა წერა-კითხვას. უკითხავდა და აცნობდა ჩვენი ქვეყნის მწერლებს, მათ შესანიშნავ ნაწარმოებებს, სადაც აწერილია გლეხების უმწეო ცხოვრება. ძალიან ახლოდებდა და ვასაუბრო იყო რაფ. ერისათვის ლექსები, რომელთა ნაწყვეტებს ისინი სასოებით იმეორებდნენ: „მიწა სხვისაა, ვჭირაობთ, შრომა კი შატრო ჩვენია“. ან ილია ჭავჭავაძის „ერთ ბელს ქვეშა ვართ, ლაბავ, მე და შენ, წილად ვეარტუნეს შავი მიწა ჩვენ“. წარმოთქვამდნენ ამ სიტყვებს და თან ოტვანს დაატანდნენ, იფიქრებლით, გულიც თან ამოაყუღესო. მამა უკითხავდა მათ საკუთარ ლექსებს და მოთხრობებსაც. მათში სრული სიმართლით ასახული იყო გლეხ-კაცის ცხოვრება და მისი ჭირ-ვარამი. როცა მოისმენდნენ, აღტაცებით წამოიძახებდნენ: — ექ, შეილოსა ჩვენს გულში ხომ არ იჯდა მაგის დამწერიო, მაგრამ, როცა ვაიკებდნენ, რომ ავტორი თვით მათი ახალგაზრდა მასწავლებელი იყო, ვაოცებულები შესიკეროდნენ: განა შეიძლება მწერალი უბრალო, ჩვეულებრივი ადამიანი იყოს და ისიც ახალგაზრდაო?!

მამანემი უკითხავდა გლეხებს ყოველ ახლად მიღებულ წიგნს.

წერა მამანემს ჯერ კიდევ სემინარიაში დუეწყია. „მოთხრობების წერა სწორად. ლომოერმა დამწყებინა, — ამბობს იგი, — ძალიანაც მახალისებდა და მაქებდა. პირველად დავწერე ლექსი „მწყემისი სიმღერა“ (1886). ამ წელსაც დავწერე მოთხრობა „ნიბლია“, დაიბეჭდა კაი ხნის შემდეგ. პირველად ჩემი ლექსი „გუთნის-ედლის სიმღერა“ „ჯეჯილში“ დაიბეჭდა 1890 წ. ჩემი ზღაპარი „არსტომის“ ნაწყვეტი ნიმუშად შეტანილი იქნა 1867 წელს გამოცემულ „სიტყვიერების თეორიაში“.

ასევე განატვრობდა წერას შემდეგაც და იბეჭდებოდა საბავშვო ეტრნალებში: „ჯეჯილში“, „ნაიბუღში“.

ამავე წელს უთარგმნია კრილოვის იგავ-არა-



კები: „ღრუბელი“, „ფოთლები და ყვავები“ და დიმიტრიევის „გველი და არწივი“. იმავე წელს არის დაწერილი მოთხრობები: „ბუ“, „იის ამბავი“ და მრავალი სხვა. ასევე ნაყოფიერად განაგრძობს წერას მასწავლებლად დანიშნვის შემდეგაც. ახლა უკვე სიხარულით უბეჭდებენ. მაგრამ, ეტყობა თვითონ იყო ძალიან მორიდებული, ნაყლებად გზავნიდა რედაქციებში მასალებს, რის გამოც საყვედურით სავსე არა ერთი წერილი მოსვლია რედაქტორებისაგან.

ასეთ წერილებს ზმირად ღებულობდა მამარეში, მაგრამ მორიდებისა თუ მოუტყულობის გამო, შინ ეწყო ნაწერები, ზოგი გამზადებული, ზოგიც გამზადების პერიოდში და ძნელად ასრულებდა დანიშნულებისამებრ გავზავნას. ვტიტრობ, ერთიც იყო მიზეზი და მეორეც, მორიდებით მიტოვდა, რომ იმ ხანებში მისი ძმები, განსაკუთრებით კი ვაჟა-ფშაველა წერდა უკვე ისეთ დიდებულ პოემებს როგორც იყო „მამბრძოლი“, „სტუმარ-მასპინძელი“ და სხვა, და თედოს მიანდა, რომ იმათ ნაწერებთან მისი წერილი მოთხრობები და ლექსები გამოსაჩენიც არ იყო. მეორე მხრივ კი შეფინდროინდელი სოფლის მასწავლებლის მდგომარეობა, (ოთხ ჯგუფთან მშობიბა ერთ ჯამაგირზე, საკუთარი ცხოვრების გაუმჯობესებისათვის ბრძოლა, უსახოში ფიზიკური შრომა) მეტ საშუალებას არ აძლევდა. მაგრამ აი, მოსდის კიდევ ერთი პატარა პარათი:

ვაჟა-ფშაველამ, ბაჩანამ და მმლერტს მელა
 მთაში,
 შენც ბანი მიეც ბარიდან, ძმებს ამოუდგე
 მხარშია!

სწერდა პოეტი ქალი ვანდევლი და ეს გულწრფელი მომართვა მოწოდების საყვირის ხმად ჩაესმის თედოს. და თითქოს მაშინ ხდება მისი ნიჭის მეტი გაფორმება და მისი ლექსების და მოთხრობების უმრავლესობის გამოკვეთება. იბეჭდება „მურაა“, „მელიას ხრიკები“, „რქიანი“ და სხვ; რომლებიც თითქმის ყველა ავტენტულია ცხოვრების სინამდვილეზე. ამ ნაწარმოებებში ასახულია ცხოვრების ესა თუ ის საცირბორტო ამბავი, როგორც იყო შეფინდროინდელი გლეხკაცის გაქირვებული ცხოვრება, ან პატარა ერების დამონებული მდგომარეობა უბედური მმართველის ხელში, ფრინველებისა და ცხოველების ცხოვრება და ა. შ.

მამანეში თავისი ნაწერებისთვის თქმას შორის როდი ეძებდა. ის ყველგან ხედავდა, ყველაფერს ამჩნევდა ჩვენსავე ცხოვრებაში თავისი მახვილი პოეტის თვალით. და, რაც სხვებისთვის შეუძინველი იყო, მის ხელში ხორცშესხმული და გასაოცარი ხდებოდა.

ყოველ მის მოთხრობას თავისი ისტორია აქვს, თავისი თავგადასავალი.

აი, ჩვენს ეზოში იდგა ხეშეშორი მსხლის ხე. გემრიელი და შეაქარავით ტყბიწმენაწმენა წაყურეთი გვახარებდა ყველას, *შეგვარებენ მსხლის ჩემმა შეამჩნია, რომ ჩვენს საყვარელ მსხლის ხეს უტრები ჩამოუვრია და ამ ბოლო დროს აღარც ისეთი ბევრი გემრიელი ნაყოფი მოეცია, რა უნდა იყოს მიზეზი? განა დაბერდა და ხმება? არა, რა დროს დაბერება, ჯერ ხომ თხთხმეტიოდე წლისა იქნება! მაგრამ ის რაღაა, ხეს რომ მეგრდში ჩაკონებია და მწვანედ ღალანებს? ხე კვდება და ის კი ხარობს! იქნებ ეგ არის მიზეზი? ბავშვებს კი გვიხარია და ფიჭორის ნაყოფისგან ვასამთ მივივებს და ყელის ღარადის ვიკეთებთ.*

ის აცნობს თავის ერთგულ მსმენელებს მოთხრობას „ფიჭორის“ სახელწოდებით და მათს აღტაცებულ და გაოცებულ თვალებში კითხულობს, რომ მან სწორი გზით ამოხსნა ის სხვისთვის გაუგებარი ამოცანა.

ასევე იქმნება სხვა მოთხრობებიც. განა „მურაას“ არ იცნობენ მისი მოწაფეები და მეზობლები? განა თვითედეს იმათგან არ ჰყავს მერია ან წარბა? მამ გაუფრთხილდით, მეგობრებო, მერიათაც და მის მსგავს სხვა ძალღუბსაც. ძალია თქვენი ერთგული მეგობარია!

ბუნების მოვლენათა და ცხოვრება ცხოვრების ცოდნის საიბლოვე მას საშუალებას აძლევს უტყუარი საბით წარმოედგინოს მკითხველს თვითედული მათგანის ცხოვრება და ხასიათი. ასეთია მოთხრობები: „მელიას ხრიკები“, „გუგული“, „სვავი“, „კოდალა“ და სხვ.

ერთხელ ბიძამის მწარის კარზე მოადგა დანლილი და შეშინებული შველი. მწარამ ეს არ დაინდო და ყველა გამოსტრა, მამანეშმა შექნა მოთხრობა „რქიანი“.

ავერ სოფელში კარდაკარ დაარბენინებენ საცოდავ მაიმუნს. აღამიანს ის გამოუვინებია შემოსავლის წყაროდ და უსაქმო ხალხის ვასართობად. იმას კი ვერ ამჩნევენ, როგორ უტირს უბედურს, სუნთქვაც კი აღარ შეუძლია ან, ვინ იცის, რა ნაღველი ტრიალებს მის გულში ან, შეიძლება, საშობლოს დამორბების სვედა სტანჯავს და სიკვდილის პირამდე მიჰყავს ბედკრული? ეგვე ხომ ცოცხალი არსებაა, მაგასაც ხომ უყვარს თავის საშობლო? ასე ფიქრებდა თედო და თავისი ფიქრები გადაიტანა მოთხრობაში „მოთამაშე მაიმუნი“.

აი, იფეთქა რველიციამ და გავიგეთ, ტუსალებს ათავისრულებენ. მაგრამ მამანეში კი არასადა სჩანდა. დედა, როდის მოვა მამა? — გაისმის ყოველ წუთს ბავშვების კითხვები „დედა, ბებომა თქვა, პურს რომ გამოაცხობთ, დეკვირდით, თუ კვებები დაიბერენ, მამაშენი უსათუოდ მოვაო“. მართლაც, გაფუებული ცომისაგან გამოშვებარი კვებები ტკეპივით დაბერენ. „მამა მოვა, მოვა!“ ყვირიან გახარებულ ბავ-

შეები. პატიმრობიდან გათავისუფლებულ მამა-ჩემს კი გაუჩნდა ახალი თემა მოთხრობისთვის: „მოვლენ, მოვლენ, მოვლენ!“

ამრიგად, ყოველი მისი მოთხრობა აგებულია სანამდევლებზე: „მარიაჰა კამენი“ „ფალანგები“, „მკვებარა პავლია“, „წყალი მოვიპარეთ“, „ერთხელ გაძლი“ და სხვ.

წერდა ღამით, როდესაც ყველა საქმეს მორჩებოდა და ყველა მისი ხელის შემშლელი მიწვევებ-მოწვევებოდა. თუ არ დაიძინებდნენ, ფეხებში ხომ მაინც არ წამოედებოდნენ!

მართალია, მთელი დღის შრომისგან მოქანცულს, დასვენებაც უნდოდა, მაგრამ მისი შთაბეჭდილებებით დამუხტული თავი უფრო აწუხებდა და ფიქრების ნაკადი დღის სინათლეზე გადმოჩქედას ჩქარობდა.

მაშინ მას აღარაფერი აწუხებდა, აღარც ბავშვების ლოგინზე ხტუნვა, არ ესმოდა არც მათი

ჩემწმეში ხითხითი, არც დედის მიერ ზღაპრის ზეზუნით ლაპარაკი. მას სხვა რამ უფრო აკებდა სულს, არ აძლევდა მოსვენებას და უაოქუცებდა წალველს. დიდხანს ვერ გაეგო, თუ რას დაქვენსდა ჩვენი ბაღის ბუჩქებში მიმალული პატარა ფართოსანი მგოსანი? რატომ სხვასავით ისიც არ შეჰხაროდა ბაწყინეილე მზის შუქსა და სითბოს? (პოემა: „ბუღბული დღე რატომ აღარა გალობს?)?!

აიღებდა ხელში კალამს და იწყებდა წერას. ზოგჯერ თავზედაც დაათენდებოდა, მაგრამ ამას ვერ ამჩნევდა. შებლზე ნათელი ეღვა, ვიღაცას უღიშოდა, ან რაღაცას განიცდიდა, ეს იმაზე იყო დამოკიდებული, თუ რა ბუღი ეწეოდა მის გმირებს.

ჩვენ კი მეორე დღეს მოუთმენლად ევლოდით ახალი მოთხრობის, ახალი ზღაპრის, ლექსის თუ პოემის მოსმენას.

(გაგრძელება იქნება)

ლიმ. სნიგრაძე

შუნოგი ფურცლები ვაჟა-ფშაველას ფსიქოლოგიური და პედაგოგიკური ნააზრებოები

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ხელნაწერთა ინსტიტუტის მდიდარ ფონდში ერთი საკმაოდ ძველი, მაგრამ ფრიად საინტერესო რვეული ინახება¹.

ეს რვეული ვაჟა-ფშაველას მამის პაულე რაზიკაშვილის ხელიდანაა გამოსული და ჩვენს სამეცნიერო ლიტერატურაში „ღარიგებანის“ სახელწოდებითაა ცნობილი².

მართალია, მასში თავმოყრილი სწავლა-მომღერებანი არც ორატორული ხელოვნებით გვხიზბავენ და არც ეთიკურ-ფილოსოფიური მსჯელობის სიღრმით გვაფიქრებენ, მაგრამ გარკვეული თვალსაზრისით ნამდვილად სპეციალური ყურადღების ღირსნი არიან.

პაულე რაზიკაშვილის „ღარიგებანი“ ძვირფას მასალას შეიცავს არა მარტო მე-19 საუკუნის 11 ნახევრის ფშავ-ხევსურეთის ეთნოგრაფიული ყოფისა და ამ მხრის რელიგიურ-საარტულად წარმოდგენათა ვასაყნობად, არამედ, უპირველეს ყოვლისა, ისინი ერთ-ერთ ყველაზე უშუალო წყაროსაც წარმოადგენენ გენიალური ვაჟის მსოფლშეგრძნების, მისი შემოქმედებისა და პოეტური ენის სპეციფიკის შესასწავლად.

და აი, როცა ამ მადლიანი ვაჟის ხელნაწერს ვკითხულობდით, როცა ეამოადენისაგან ვაღა-ვეთობდით, დავიდი და დანიანბული რვეულის 43-ე გვერდს გავცდით, ჩვენი ყურადღება მიიქცია მისმა გაგრძელებამ (44-დან — 54-მდე გვერდის ჩათვლით), რომელიც ცალკე რვეულის სახით ერთთვის პაულე რაზიკაშვილის ხელნაწერთა ძირითად ნაწილს (ნუმერაცია, საერთოდ, რვეულის ცალ გვერდზეა ნაწარმოები).

ეს სხვადასხვაობა პაულე რაზიკაშვილის ხელნაწერსა და მასთან მოკედლებულ ნაწილს შორის ნიშანდობლივი შეიქნა არა მარტო გარეგნულად, არამედ იდენტურ-თემატურულად. მსჯელობის ფორმით, სტილით.

გარდად ვიცნობდით რა სხვა ხელნაწერების მიხედვით ვაჟას ხელრთვას (თუმცა კალიგრაფიულად მამა-შვილის ნაწერს ბევრი მსგავსებაც აქვს), ჩვენ მაშინვე გვეჩინა, რომ ეს რვეული დიდი პოეტის კალმის კეთონილება უნდა ყოფილიყო. ჩანს, ვინც თავდაპირველად ვაჟას ხელნაწერთა აღწერა-კლასიფიკაციას ახდენდა, რაღაც მოსაზრებით ეს რვეული პაულეს „ღარიგებანთა“ გაგრძელებად მიიჩნია, რაც, ცხადია, შეეცდომა იყო. უდავოა, ამ შეცდომის სათავე ვაჟასეული რვეულის ის თეოლოგიური დასაწყისი უნდა გამხდარიყო, სადაც ლამაზაკია ცისა და ქვეყნის შემოქმედზე, სულზე, ტამარზე-ვაჟას არქივის მომწესრიგებელმაც ბევრი აღარ ახანა, მომდევნო სტრუქტურებს აღარ ჩამაყვა და ეს რვეულიც (თავსა და ბოლოში დანიანბებულთა) პაულე რაზიკაშვილის რელიგიურ „ღარიგებანთა“ ორგანულ ნაწილად ჩათვალა.

ასე დაბინადეა ერთად არქივის მდებარე სეიფში მამა-შვილის ხელნაწერნი.

მართალია, ჩვენთვის სურათი უკვე ნათელი იყო, მაგრამ ცნობისმოყვარეობისათვის მაინც ჩაებედეთ სოლ. ყუბანიევილის მიერ შედგენილ „ვაჟა-ფშაველას ცხოვრებისა და შემოქმედების მატრიანეს“. და იქ, სადაც ლამაზაკია პაულე რაზიკაშვილის „ღარიგებანთა“ შესახებ, წიგნის სქოლიოში ასეთი შენიშვნა ამოვიკითხეთ: „აქვეა ვაჟას დედამატური ხელნაწერიც, რომელიც უმთავრესად შვილის აღზრდის საკითხს ეხება“.

ჩვენც მეტი რაღა გვინდოდა... დაუყოვნებლივ შეუდევით ვაჟა-ფშაველას დღემდე უცნობი, გამოუშვანებელი ხელნაწერის ვაცნობა-გადმოწერას. და აი ახლა უკვე ზელოა გვაქვს დიდი პოეტის მეტად საინტერესო, შეიძლება ითქვას, ერთადერთი, თუმცა არასრული ნაშ-

¹ ვაჟა-ფშაველას არქივი, № 209, (გ—5322).

² სოლ. ყუბანიევილი, ვაჟა-ფშაველას ცხოვრებისა და შემოქმედების მატრიანე, თბილისი, 1940 წ. გვ. 234.

¹ ცხადია, ამერიკიდან პოეტის ხელნაწერი ვაჟას პირად არქივში უნდა იქნას შეტანილი სათანადო განმარტებით.

² სოლ. ყუბანიევილი, ვაჟა-ფშაველას ცხოვრებისა და შემოქმედების მატრიანე, გვ. 234.

რომი, რომელშიც დაყვირებული ფსიქოლოგია და ღრმად ჩახედული პედაგოგის თვალთითა დახსნული ბავშუთა სულიერი სამყარო, მათი ფსიქიკური განვლები, მშობლების აღმზრდელობითი როლი და ვალდებულება შეიღების წინაშე.

იბღლება კითხვა: როდის და რატომ დასჭირდა პოეტური გენიით აღზნებულ ვაჟს ამ საკითხებს ჩაფიქრებოდა, თუ შეიძლება ითქვას, თავისებური ტრაქტიტი დაეწერა ბავშვების აღზრდაზე, მშობლების ვალდებულებაზე შეიღებისადმი.

ამ თვალსაზრისით საჭიროდ მიგვაჩნია ერთ-ზედ კიდევ გავიხსენოთ დიდი პოეტის ბიოგრაფია, მისი ურთიერთობა სკოლასთან, პედაგოგიურ საქმიანობასთან.

როგორც ცნობილია, დამთავრა თუ არა გორის საოსტატო სემინარია (1882 წ.), იმავე წლის 1-ოვლისიდან კავკასიაში მართლმადიდებლური ქრისტიანობის აღმადგენელ საზოგადოების მიერ ვაჟა მასწავლებლად დაინიშნა ვერწოში, სოფ. აშტინისხევში.

მიუხედავად იქნა პირობებისა, ახალგაზრდა პედაგოგი დიდი გაცაცებით შეუდგა მომავალი თობის სწავლა-აღზრდის საქმეს; „როგორც მასწავლებელი, — წერს პოეტის ბიოგრაფი სოლ. ყუბანეიშვილი, — ვაჟა მხნე და ბეჯითი იყო, მოწოდების ღამეც კი ასწავლიდა“¹.

ყურადღების ღირსია ისიც, რომ პოეტმა ქ. შ. წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების დახმარებით რამდენიმე ეკზემპლარი „ბუნების კარი“ და „ღვდენა“ გამოიწერა, რითაც ამ სკოლაში ღვდენაზე სწავლების საქმეს დიდი ამაგი დაელო. ეს კი გაბედული ნაბიჯი იყო 80-90 წლებში, როცა მთელ იმპერიაში სამინიწული რეაქტია მძვინვარებდა, როცა მეფის ვაჟნილი აგენტების პოპედროსიკეისა, და დიპ. ტოლსტოის „სავანმანათლებლო“ პოლიტიკის შედეგად, ნაციონალური უმცირესობის სკოლებიდან მშობლიური ენა სასტიკად იღვევნებოდა.

როგორც მოწინავე და რადიკალური იღვეების აღკაიანი, ვაჟა სავანგებო მეთვალყურეობის ქვეშ იმყოფება. სჭათა შორის, მისი პედაგოგიური „საქმიანობის“ გასაცნობად სოფ. აშტინისხევში სპეციალური დავალებით მიიღის სახალხო სკოლების ინსპექტორი დარსკი, რომელსაც უკიდურესად ტენდენციური და თვითნებური გამოხზომებისათვის ვაჟა შეტად „უწყებად“ ზედება.

მიუხედავად ამისა, დარსკიმ ყველაფერი ხელაღებით ვერ ჩაწიხდა. რევიზორმა მადალი შეფასება მისცა ვაჟას პედაგოგიურ ოსტატობას და შემდგომი წარმატებაც კი უსურვა მას ამ საბივლზე.

¹ სოლ. ყუბანეიშვილი, დასახელ. წიგნი, გვ. 167.

აქვეყნი ახლაც შემონახულია დარსკის გამოკვლევის ანგარიში, სადაც^[1] განახლოებით: „სკოლაში ყველაფერი კარგად არის და ვაჟაც საუკეთესო მასწავლებელია“.

ადგილობრივ მოხელეებთან სერიოზული შეტაკების გამო ვაჟას აქაც აღარ ეღვრებოდა. პოეტზედაც ახლა ნათქვამი: „ერთი უიარი მარგებელია“...

სულ მალე ცოდნის გაღრმავების მიზნით ვაჟა პეტერბურგში მიემგზავრება და თავისუფალი მსმენელის სახით იურიდიულ ფაკულტეტზე ისმენს ლექციებს.

1884 წელს ეკონომიური ხელმოკლეობის გამო ვაჟა სამშობლოში ბრუნდება და თან ჩაიბეჭს მცირეოდენი ლიტერატურა, შეცნიერების სტავდასტვა დარგადინ მოსმენილი ლექციების ვრცელი კონსექტები.

სოფელი ოთარაშენში (ამილახერის ოჯახში) მცირე ხნის შინამასწავლებლობის შემდეგ, 1886 წლის ოქტომბრის თვეში, პირადი განცხადების საფუძველზე, ქართულთა შორის წ. კ. გამაერცელებელი საზოგადოების მიერ ვაჟა მასწავლებლად ინიშნება დიდი თონეთის სკოლაში (ეს სკოლა საზოგადოებამ 1883 წელს გახსნა, სადაც მასწავლებლად თავისივე სტიპენდიანტი ბ. კილაძე დაინიშნა; შემდეგში ავადმყოფობის გამო იგი ვაჟამ შესცვალა).

ვაჟა-ფშაველას პედაგოგიური მოღვაწეობის ამ პერიოდზე ცოტა უფრო ვრცლად იმბიტომ შეეხერდები, რომ მიგვაჩნია, ჩვენთვის საინტერესო, დღემდე უცნობი ხელნაწერი ვაჟას მიერ სწორედ ამ ხანებში უნდა იყოს დაწერილი და მოხსენების სახით წაკითხული დიდი თონეთის მრავალრიცხოვანი მოსახლეობის წინაშე (ვაჟას გადმოცემით მოსახლეობის რიცხვი 1200 სულსაგან შედგებოდა).

ვაჟა-ფშაველას პედაგოგიური მოღვაწეობის ამ პერიოდის მონაცემები ცხადად მერყველებენ, რომ ახალგაზრდა მასწავლებელი მთელი გაცაცებით მიეცა მისთვის საყვარელ საქმეს.

პოლიტიკური რეაქციის სუსხიან წლებში იგი ნაადრული ხალხოსნური ენთუზიაზმით იჭრება სოფლებში და როგორც სკოლაში, ისე მოსახლეობის ფართო ფენებში ვაბედულად აჩაღებს ქალბურთულ-სავანმანათლებლო მუშაობას.

თანაც დიდი ილიას ეროვნულ-განმათავისუფლებელ იღვეებზე აღზრდილი პოეტი თვითმპრობელობის საწინააღმდეგო აზრებს ქადაგებს, უკეთესი მომავლის იმედით ასაკლდეეებს თანამომემ მთიელების ვაბტეხელ ვულსა და რწმენას.

ფრიად საყურადღებოა, რომ ცოტა უფრო ადრე, ვიდრე მასწავლებლობას დაიწყებდა, გორის ხალხოსნათა წრესთან დაახლოებულ ვაჟას ერთ-ერთ არაღვალურ კრებაზე სიამაუთი განუცხადებია: „კოოსპირულ წვიმასა და ქარ-



ბექში მე გამოვიარე თითქმის მთელი ფშაველას-სურათი და ყველგან ერთსა და იმავეს შევითხუბოდნენ — როგორ ვაღაწუდება მიწის განაწილების საკითხი. უკეთეს გულზეს მივცემთ მიწას, ჩვენს მუშაობას ექნება დასაურდენი სოფლად და წილში გაწვევით გლეხობას ვაღმრთავებთ ჩვენს მხარეზე. მაშინ საფუძველი ეცლება მთავრობას და ჩვენთვის საშიში არ იქნება არც შემაწულებების შექარა, არც შეფის რუსეთის ხომლიანი ლეგიონები¹.

დავებრუნდეთ ისევ ვაჟას მასწავლებლობის წლებს.

შეუდგა თუ არა მუშაობას დიდი თონეთის სკოლაში, მომავალი თაობის ბედით შეწყუბუბული პედაგოგი მოხსენებას მოხსენებაზე წერს მახრის უფროსისა და წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების სახელზე. ამ მოხსენებით ბარათებში ვაჟა დასაბუთებულად, მთელი კატეგორიულობით, მოითხოვს სასწავლო სააღმწარდელო პირობების გაუმჯობესებას, სკოლისათვის მატერიალური, თუნდაც ვლემენტარული ბაზის შექმნას, მასწავლებლის უფლებებისა და ავტორიტეტის დაცვას იდგილობრივ მოხელეთა თავგასულობისაგან.

ვაჟას დაუცხრომელი სურვილია, რაც შეიძლება მოსწავლეთა მეტი რიცხვი შემოიკრიბოს, დიდი თონეთის სკოლას სასწავლო-სააღმწარდელო დაწესებულებების სახე მისცეს. ერთ-ერთ მოხსენებათს ბარათში, რომელიც წ. კ. გამავრცელებელი საზოგადოების მისამართითაა დაწერილი, მუშაობას მოწყურებული ვაჟა წერს: „როგორც საზოგადოება და მამასახლისი იმედს მაქვს მისწავლეთა რიცხვა ერთი ორად უნდა იმატოს“².

როგორც ყოველთვის, აქაც ვაჟა მოწოდების სიმძლავრე დგას. იგი სასტიკად ებრძვის მათ, ვინც მას ამ დიდ ეროვნულ საქმეში წინ ეღობება, ხელს უშლის.

თუ რა პედაგოგიური გატაცებით მუშაობდა ახალგაზრდა მასწავლებელი სკოლის კეთილმოწყობისათვის, მოსწავლეთა მოზიდვისა და მათი ცოდნით შეიარაღებისათვის, ამაზე მკაფიოდ მეტყველებენ დიდი თონეთის სკოლაში მრავალჯერ ჩატარებული რევიზიის მასალები.

ამ რევიზიების სიხშირე და სიკაცრე უმეტესად გამოწვეული იყო ამ გაბმული საჩივრებით, რომელიც დემოკრატიული ძალებისადმი, კერძოდ, მებრძოლი და სამართლიანობის დამცველი

ვაჟასადმი მტრულად განწყობილი ადგილობრივი მოხელეებისაგან იყურებოდა.

განსაკუთრებით მწვევე ხასიათი მიიღო პოეტის შეტყუებამ თავგასულ მამასახლისთან, რაც საბოლოოდ ამ ექანასკნელის გამარჯვებით დამთავრდა.

დიდი თონეთის სკოლაში ჩატარებულ რევიზიების მასალებიდან, თვით ვაჟას ახსნა-განმარტებითი მიმოწერიდან საგნებით ნათელი ხდება, რომ ახლად დანიშნული პედაგოგის უპირველესი ზრუნვის საგანი სოფლის ახალგაზრდობის სწავლებაში ჩაბმა და მათი აღზრდა-განათლება იყო. ამ მიზნის მისაღწევად ვაჟას განსაკუთრებული მუშაობა, თავისებური პედაგოგიური პროპაგანდის გაწვევა უხდებოდა სოფლებთან. კიდევ მეტი: როცა დაწმუნება არ უმართლებდა, იგი შექარათა და ჯარიმით ცუდილობდა მათ „მორჯულებას“.

ნიშანდობლივია, როცა ამავე ვაჟამ უყვარო, ხალხის შემაწუხებელი მამასახლისი მიბეკვა, მაშინაც არ დაივიწყა თავისი მაღალი მოვალეობა და თავქვედმოგოჯუილს ასეთი სიტყვები მიამხაბა: „შეიღო სკოლაში გაოგავაწე, თუ ემ უარეს ღლეს დაგაუწეობო“. თუ რა წინააღმდეგობები ეღობებოდა ვაჟას მშობლების ახორი, რა ბრძოლა და ღონისძიებების გატარება უხდებოდა მას ბავშვების შემოკრების მიზნით, მოუყვანიოთ კვლავ მის ბიოგრაფს: „სკოლაში ნორმალურ მუშაობას ხელს უშლიდა ის გატყუება, რომ მშობლები სწორად თავიანთ შვილებს სკოლაში გაგზავნიის ნაცვლად ნახარში ან სხვა მუშაოზე გზავნიდნენ“.

ვაჟა მუდამ იმას ცდილობდა, რომ სკოლაში შეგირდებს სისტემატრად ევლოთ და ამ მიზნით ხანდახან მშობლებს კახეეც ტუქსაუდა — შეიღო თუ სკოლაში არ გამოვიგზავნი, დაგაჯარიმებ, ვიიოლებ და სხვ. ივანე შავიშვილს გაუყვანა შეიღო სკოლიდან. ვაჟამ დაიბარა და უთხრა — უნდა დაგაჯარიმო, რომ შეიღს სკოლას თავი დაანებებინეო. შეშინებული შავიშვილი იძულებული გახდა შეიღი სკოლაში გაეგზავნა³ (დღისინიწავია, რომ ამ კეთილშობილურ საქმეში ვაჟას გვერდში ედგა ამ სკოლის მზრუნველი კონსტანტინე ყაზრისვილი, — შემდეგში მისი დამცველი და დიდი მოსარჩელი).

ვაჟა ძალღონეს არ ზოვავს, რათა ბავშვები მიიზიდოს, შეცადინებოდაში ჩაბას, სკოლა სკოლას დაამსგავსოს. პოეტი მარტო საეალებულო გაკვეთილების ჩატარებით არ კმაყოფილდება; ბუნების წიაღში, მშობელი მხარის საკეთილდღეოდ მზრუნველი ვაჟა თავისებურ კლასგარეშე და სკოლისგარეშე მუშაობასაც კი ეწევა: ნიჭით აღსავსე შთიელებში იგი ამ გზითაც აღიქმებს სწავლისადმი სიყვარულს, ბიძგს

¹ სახალხო განათლების ქართველი მოღვაწეები და სახალხო მასწავლებლები, კრებული II, მ. კიკელიძე, ლეკა რაზიკაშვილი, 1955 წ. გვ. 225.

² სოლ. ყუბანეიშვილი, გვ. 186.

³ სოლ. ყუბანეიშვილი, გვ. 190.

აძლევს ცოდნის შექმნის წყურვილს, აფაქრებს პატარებს სულსა და გულს.

მრავალიცხოვანი ბავშვებით გარშემორტყმული ვეფა გატაცებით კითხულობს როგორც საყუთარ ღუქებს, ისე ხალხური ზეპირსიტყვიერების შედეგებს.

ნუ დაგვაიწყებება, რომ ამ ხანებში იგი უკვე საბელმოტევილი პოეტია: მთასა და ბარში მას კარგად იცნობენ, როგორც საინტერესო ეთნოგრაფიული წერილების, რამდენიმე ლირიკული მარგალიტისა და ქართული პროზის მშვენიერს „შელის ნეტრის ნაშრობის“ ავტორს¹.

უნდა ვეფარადეთ, რომ ადგილობრივ მოსახლეობისა და მოზარდ თაობაზე უთოვლ დიდი იქნებოდა ახალგაზრდა პედაგოგის აღმზრდელითი ზემოქმედების ძალა. მართლაც, ერთხანად ვეფამ კიდევაც მიაღწია საწადელს, გაპარტახებულა და გამოკეტული სკოლა ფეხზე დააყენა, აახმარა, ბავშვები შემოიყრიბა და მთელი გატაცებით მიუცა სიჭმუს.

რევიზიების ირგვლივ გაშვავებული მღვდმარტობის ვაჟო საზოგადოების სახელზე დაწერილ ერთ-ერთ განმარტებში ბარათში ვეფა თუმცა თავმოქმედობდა, მაგრამ თანაც გულისწყრომით აცხადებს: „ჩემს სკოლაში დღეს 40 შეგირდი სწავლობს. მერე ადგილი არც კი არის. თუ ხუთიოდე შეგირდის მერე არ მყავს, მამ რის მუშა ვარ?“

ნუთუ 300 მანეთი თავი და ბოლო ჩემის კაცობისა და სხვა არაფერია? არ ვიცი დემართმანი რალა ვთქვა?“.

აღნიშნული საზოგადოების წევრისა და მდივნის იაკ. მანსვეტაშვილის მიერ ჩატარებული გამოკვლევის მასალებიდან მთელი სიტყვებით ირკვევა, რომ ვეფას, როგორც პედაგოგს, დიდი თონთვის სკოლაში მერტად მშობე პირობების უხდებოდა მოვალეობის შესრულება, რომ მის სიკოცბლეს უწყობდნენ და სისხლს უმრობდნენ არა მარტო ბიუროკრატის ჯაშუსი მოხელეები, არამედ ჩარნ-ვაჭრული სულისკვთებით შემპრობილი ადგილობრივი მოსახლეობის საკმაოდ დიდი ფენები. ითვალისწინებდა რა სახალხო მსწავლეობის მშობე ზეგნის, იგონებდა რა პირადად მოღვაწეობის ეკლიან გზას ამ ასპარეზზე, ვეფა ტყუილა როდი შესჩიოდა ჩვენს საზოგადო მოღვაწეს ლადო ბუხანელს:

„მსწავლეობისა ბედზედა მრავალჯერ დამიყენესიო“.

დიდი თონეთის იმპროინდელი მოსახლეობის გონებრივ და ზნეობრივ აღფლავებზე ი. მანსვეტაშვილის ანგარიშში ასეთ სტრიქონებსაც ვხვდებით: „რამდენადღე შევიტყვე ლაპარაკში, გლუ-

ხები არ არიან წინააღმდეგი სწავლის, თუცა სწავლის სარგებლობა ძალიან ბუნდოდ კი ექნით. და თუ სკოლაში ცოტა მოსწავლეები არიან, ამის მიზეზი იქ, საკუთრად თონეთში, ჩემის აზრით ის უნდა იყოს, რომ თონელი საზოგადოდ აღზე-მიცემობის მიმდევიარ, ჩარჩი ხალხია და იმას რჩებენ, რომ თავის შეილება ან ვეჟარს მისცენ შეგირდად, ან რამე ხელობაში“.

ვეფა მინც არ იშლის თავისას, ცდილობს ცოდნის შექმნის შეგნება და სიდიადე დანერგოს ხალხში: „თეთონ მე იძულებული ვხდები ხშირად ვაწუხო ხალხიო“ აცხადებს ერთ საპსუხო ბარათში იგი.

თუ როგორ დანებე მდგარა მოსწავლეთა სწავლა-აზრდის საქმე დიდი თონეთის სკოლაში, ანდა რა კვალი დატოვნივია მათ უფაქტევაში, და აჯადვილურ წარმატებაზე ახალგაზრდა მსწავლეებელს, ამაზე კვლავ ი. მანსვეტაშვილს მოვუტყვი: „მსწავლეებელს თამამად ესურბიან და ამასთანავე დისციპლინაც კი მშვენიერად არის დაუტლი. ეტყობა მსწავლეებელს უმწიფელები (შეშით კი არა სუყარულით მოუნადირებია“ (იქვე, 196). ვეფას მოწინააღმდეგეთა პროვოკაციული საჩივრების საპასუხოვ, ი. მანსვეტაშვილი იქვე დასძენს: „შეგირდები პასუხს რიგინად იძლევიან და ეტყობათ, ესმით რაზედაც პასუხს ამბობენ და არა თუთიფთივით გაუზებირებიათო“ (ამ შემოწმების დროს სკოლაში 26 ბავშვი გამოცხადებულა).

ვიმეორებთ, ვეფა-ფშველას პედაგოგიური მოღვაწეობის ამ ბერიოდზე შედარებით დიდხანს მბრტმ შევჩერდით, რომ ჩვენს ვარადით, ჩვენთვის საინტერესო რვეული ამ ხანებში უნდა იყოს დაწერილი და მოხსენების სახით მშობელთა წინაშე გამოტანილი. ეს კი უნდა მომზადარყო 1886 წელს, როცა ვეფა თონეთის სკოლაში დიდი წადილით მივიდა და ნამდვილად მხტრეალე გატაცებით ჩაება მისთვის სათაყენო პედაგოგიურ საქმიანობაში. სხვა გზა ვეფას არც ჰქონდა... უველაფერს რომ გვერდი აუხვიოთ, თუ იგი მოსწავლეებს ვერ შემოიკრებდა, სკოლას დახუტდა მოკლულა და ჩვენი სიამაყე ულტემბეროდ რჩებოდა, თუმცა ასეთ დიდსულთვან ადამიანს, როგორიც ვეფა იყო, ცხადია უფრო მაღალი მიზნები ამოქმედებდა. მას ღაღაც ემაყებოდა კელტერის თავისებური აღამდარი ყოფილიყო სამშობლო ქვეყნის ერთ-ერთ მყრუბულ კეთხეში და თანაც, პირნათლად მოეზადა ცალი ასეთი დიდი ეროვნული დაწესებულების წინაშე, როგორიც ამ ხანებში ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრტელებელი საზოგადოება იყო.

ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ ახალგაზრდა ვეფა მთელი გატაცებით ტრიალებდა ხალ-

¹ ი. მანსვეტაშვილი 1886 წ. „თვერისში“ მუცტად მაღალი შედახება მისცა ამ მოთხრობას.

¹ სოლ. ურბანიშვილი, გვ. 200.

ში, განსაკუთრებით ახლოს იდგა შობილებთან, რომელთაგანაც ბევრ რამეს მოითხოვდა გააბნეული შვილების მიმართ.

ირაკლი, რომ ამ საკითხზე ვაჟას ბევრი აღმზრდელითი საუბარი ჩაუტარებია, მრავალჯერა რჩევა-დარიგებით მიუმართავს მეთაურს. ი. მანსუეტაშვილი გვიმოწმებს: „მასწავლებელმა წინათვე მითხრა, რომ გლეხებს რამდენჯერმე ველაპარაკეო“ (იქვე, გვ. 199).

ფრიად საყურადღებოა, რომ ვაჟა დაქინებით მოითხოვდა მეოთხე განყოფილების გახსნასა და მეცადინეობის ორ ცალად მოწყობას, (მოზრდილებსათვის დილის საათებში, პატარებისათვის კი ნაშუადღებში). მიუხედავად ასეთი ენთუზიაზმისა, ადგილობრივი მოხელეები, ბოროტი მამასახლისის მეთაურობით ვაჟას ათასგვარი დამარცხებით უღობავენ ვხას, პროვოკაციული საჩივრებით ცდილობენ სახელი გაუტეხონ მას.

ვაჟა მაინც არ იღრქვდა ქედს, შტრები კი არ ცხრებოდნენ... 1888 წელს, მათ ცილისწამებით აღსავსე საჩივარი დაწერეს საზოგადოების თავმჯდომარის ილია ქავეჯაძის სახელზე და მისი უწყებისადმი დაქვემდებარებული სკოლიდან დაქინებით მოითხოვეს ვაჟას გაიქცევა.

მალე საზოგადოებამ ილიასადმი დაწერილი საჩივრის საფუძველზე დიდი თონეთის სკოლაში სარეგისტრო მიაგლინა ალ. მირიანაშვილი. არდადეგების გამო ვაჟა ადგოლზე არ აღმოჩნდა, იგი ჩარგალში იმყოფებოდა.

ალ. მირიანაშვილმა ძალზე ტენდენციურად და ზერეულ შეათხას ვაჟას მუშაობა და პოეტის განათვისუფლების პროექტი წარადგინა.

ბუნებრივ იმეო ვაჟა დიდბანს ებრძოდა ადგილობრივ უკავ-ყარბებს, მაგრამ ბოლოს და ბოლოს მაინც იძლია.

მისი საკითხი ი. მანაბლის თავმჯდომარეობით განხილულ იქნა ერთ-ერთ სხდომაზე და მნიშვნელოვანი წინააღმდეგობის მიუხედავად (მის მოხსნას მხარს არ უჭერდნენ ა. ჭყონია და ნ. ცხედაძე) ვაჟა განათვისუფლებულ იქნა მასწავლებლობიდან.

ასე უნებურად და უმადურად გამოვთხოვა ვაჟას სკოლას.

ამიერიდან იგი ჩარგალში დასვედრდა და იქ აღავსნო ის შემოქმედებითი ცუცხლი, რომელიც თვალისმოშვრელი ელვარებით ანათებს მთელ პოეტურ სამყაროს.

ვაჟა სიკეთლამდე მომავალი თაობის მოტრფიალედ დარჩა. თავის დიდი წინამორბედის ლ. გურამიშვილის მსგავსად, ერის ხსნას, მისი მომავლის საიმედო დასაყრდენს ისიც ახალგაზრდობაში ზედავდა. ეს დიდი სიყვარული ზავშეუბნისადმი ვაჟამ თავის უკვდავ საბავშვო ნაწერებში. „მთაბობი“, № 7

ში ჩააქსოვა. იგი ხომ შეუდარებელი საბავშვო მწერალიცაა!

ფრიად საყურადღებოა, რომ ვაჟას სიკეთლამდე არ აუღია ხელი უკეთილშობილი განზრახვაზე — პრაქტიკულად მოეხადა ვალი ახალგაზრდობის წინაშე. დიდი პოეტის არქივში ახლაც დაცულია მისი მოხსენებითი ბარათი (დაწერილი 1893 წ.) ქ. შ. წ. კ. გამაერცვლებელი საზოგადოების სახელზე, სადაც იგი მკვერ-მეტყველურად ასაბუთებს ფშავისა და იურის ზეობაში მოძრავე სკოლების გახსნის აუცილებლობას, ამ სკოლების უზრუნველყოფას მომზადებული და გამოცდილი პედაგოგით. ამ რას კეთილშობილთ ამ ბარათში: „ეს ოცი წელია ფშავის ზევმა (არაგვის და იურის ზეობა) აღარ იყოს რა არის სკოლა და მასწავლებელი, თუმცა ფშავები დიდი მოყვარულნი არიან სწავლისა. ფშავეში რომ გაიმართოს ერთი მოძრავე სკოლა, თუ ხეირიანი მასწავლებელი ექნა, გაუწევეს ექვსი სკოლის სამსახურს“¹.

უნდა ვიფიქროთ, რომ უსამსახუროდ დარჩენილი ვაჟა უარს არ იტყოდა თვითონ ჩასდგომოდა ამ საპატრიო საქმეს სათავეში, მაგრამ, როგორც ბევრი სხვა სერგიელი, მისი ეს განზრახვა იმხანად განუზორციელებელი დარჩა. დასაფარავი არაა, რომ სულით გაუტეხულ ვაჟას მძიმე მატერიალურ პირობებში უხდებოდა ცხოვრებასთან ბრძოლა, ბოლოს სწეულებამდე დარჩა ხელი და, წარმოიდგინეთ, სულისჩამდგმელი მთების დატოვებაც კი აიჭიკრებინა. ნამდვილად გულისმომგვლებელი გრძნობების აღმქარელია ნაღველში ამოვლებული სტრიკონები, დაწერილი 1909 წელს „ნაკადლის“ რედაქტორის მ. დემურაის სახელზე, სადაც კეთილშობილთ: „ჩემმა სოფლად ცხოვრებამ ბევრი არც არა სოფელს არაღა და მე ხომ დამაუფლერა ყოველმხრივ. მეყოფა ამდენი ძალღმადღერი ცხოვრება, საზოგადოებას თუ რაღმე ფეხსადა ჩემი თავი მიპატრონოს“². გენოსის მედარა არაივნ ისმინა, უპატრონობამ და გართულებულმა აუად-მყოფობამ იგი სრულიად ახალგაზრდა მიიყვანა სამარის კართან.

დაუბრუნდეთ ვაჟას დღემდე უცნობ რვეულს და მასში გამოთქმულ პედაგოგიურ და ფსიქოლოგიურ მოსაზრებებს.

გვაქვს თუ არა საფუძველი ვთქვათ, რომ ეს აზრები და დებულებანი მთელი კანონზომიერებით, სავსებით ბუნებრივად გამოიწინარებდნენ დიდი პოეტის პრაქტიკული და თეორიული ცოდნის არსენალიდან.

¹ სოლ. ყუბანეიშვილი, გვ. 226.
² შურ. „ჩვენი თაობა“, 1935 წ. № 3-4.

როგორც უკვე ითქვა, ვაჟამ გორის საოსტატო სემინარიაში თავის დროისათვის საუკეთესო განათლება და პედაგოგიური დაოსტატება მიიღო.

იმ ხანებში აღნიშნული სემინარიის სულა და გული იყო უშინსკის ნამოწაფარი და მის მოწინავე იდეებზე აღზრდილი დიდად ჰემანური პიროვნება დიმიტრი სემიონოვი (გორის სემინარიაში პირველმა მან შემოაღებინა ქართული უნის სწავლება ს. ს.). დ. სემიონოვიმ, როგორც სასწავლებლის ხელმძღვანელმა და პედაგოგიკის თვალსაზრისით თეორეტიკოსმა, სამავალითო განმარტებითი ბარათი დაურთო პედაგოგიკის პროგრამას, სადაც შეტად შეაფიქრე განსაზღვრა პედაგოგიკის საეტიკო თეორიული და პრაქტიკული თვალსაზრისით, საერთოდ, ამ საგნის დიდი როლი და ადგილი სახალხო მასწავლებლის მომზადების საქმეში. ამ ბარათში სემიონოვი მიუთითებდა, რომ „პედაგოგიკის სრულ კურსში, როგორც ცნობილია, შედის 4 განყოფილება ა) საერთო პედაგოგია, ბ) დიდაქტიკა, გ) საეტიკური მეთოდოლოგია, დ) თეორიული საგნისა და აღზრდის ისტორია“¹.

რამდენადაც ვაჟა მოწაფეობის წლებში ამ პიროვნებისადმი დიდი სიმპათიებით იყო განწყობილი, უნდა ვთავაზდეთ, რომ იგი მისი იდეური და ზნეობრივი გავლენის ქვეშეც მოქცეოდა.

დ. სემიონოვის ენერგიული მოთხოვნითა და მეთვალყურეობით სემინარიაში პედაგოგიკის სწავლება შედარებით მაღალ დონეზე იდგა, სახალხო მასწავლებელთა მომზადების საქმეს განსაკუთრებული ყურადღება ემცეოდა.

ვაჟა, როგორც მომავალი მასწავლებელი, ჯერ კიდევ მოსწავლეობის წლებში მთელი გატაცებით სწავლობდა პედაგოგიკას და მის მოსაზრებებს დისკუპლინებს, ტაქსტებში ეცნობოდა პედაგოგიკის გამოჩენილ კლასიკოსთა შრომებს.

აღსანიშნავია, რომ მისი ცოდნის შეფასება პედაგოგიაში თითქმის ყოველთვის „5“ იმსახურებდა.

არაჩვეულები სერიაზულობით ეკიდებოდა ვაჟა პრაქტიკული გაცემილების გადაცემას. არცთუ შიკრი დროის მანძილზე დახელოვნებული პედაგოგების ხელმძღვანელობით მან სამავალითო წრეში მიიღო, სათანადოდ შეიარაღდა პრაქტიკოსი პედაგოგისათვის სპირით მეთოდური ცოდნით, ტაქტით, ჩვევებით. იმდროინდელი საარტიკო მასალები მოგვითხრობენ, რომ ვაჟა გადასაცემი გაცემილების ვრცელ

¹ მის. კველიძე, დ. სემიონოვის პედაგოგიური მოღვაწეობა საქართველოში, 1954 წ. გვ. 23.

კონსპექტებს ადგენდა, წინასწარ შეფასებდა საგნის მასწავლებელთან ურთიერთობას.

გორის საოსტატო სემინარიაში აღსაზრდელებისადმი ამ მიმართულებით გაწეულ მუშაობაზე საეხებო სწორად შენიშნავს მის. კველიძე, როცა წერს: „გორის სამასწავლებლო სემინარიაში განსაკუთრებულ სიმაღლეზე იდგა მასწავლელთა პედაგოგიური პრაქტიკის ჩატარების საქმე, რომლის წესებიც და სახელმძღვანელო მითითებებიც შეიმუშავა“ დ. სემიონოვი (1879 წ.) კ. დ. უშინსკის პედაგოგიურ შეხედულებათა საფუძველზე“¹.

ყოველივე აქედან ნათელი ხდება, რომ სემინარიის კვლევებიდან სხვა მოწინავე ამხანაგებთან ერთად (თ. ზუსციანიძე, ნ. ლეონიძე და სხვ.) ვაჟაც საკმაოდ მომზადებული უნდა გამოხატულიყო პედაგოგიური საქმიანობისათვის.

თავის აღმზრდელთან საზეიმო შეხვედრების დროს იგი პანიბალისებურ ფიცსა სდებდა, რომ მთელ თავის სიცოცხლეს მომავალი თაობის აღზრდას შეაუძლებდა, რომ არასოდეს არ უღალატებდა იმ იდეებს, რაც მას უძვირფასესი განძის სახით სემინარიიდან მიჰქონდა.

კარგად ხედავდა რა სემინარიის ხელმძღვანელობა ვაჟას განსაკუთრებულ სიყვარულსა და მისწრაფებას პედაგოგიური სარბიელისადმი, გამოსაშვებ საღამოზე, საზეიმო ვითარებაში, აღბათ მიტრიაც დააჯილდოვა იგი კომენსკის უძღაფო „დიდაქტიკით“.

თავის ცოდნა პედაგოგიისა და, კერძოდ, ფილოსოფიო-ფსიქოლოგიის საკითხებში ვაჟამ კიდევ უფრო გააღრმავა პეტერბურგის უნივერსიტეტში, სადაც იგი იურიდიულ ფაკულტეტზე თავისუფალი მსმენელის სახით ისმენდა ლექციებს. თუ როგორ ინტენსიურ გონებრივ მუშაობას უწყობდა ვაჟა იმ ხანებში, კარგად იგონება ახლოებისადმი მიწერილი სტრაქონე-ბიდანაც: „რას იზამ, მცენიერებაა, უნდა იხეპირო“..

რამდენადაც დასახელებულ ფაკულტეტზე ფსიქოლოგიის კურსიც ეკითხებოდა, ამდენად გამართლებული უნდა ყოფილიყო პოეტის ინტერესიც ამ საგნისადმი. მით უფრო, რომ მისი საფუძვლები პედაგოგიკისთან ურთიერთობაში, უკვე გორის საოსტატო სემინარიაში ჰქონდა შესწავლილი. ასეც რომ არ ყოფილიყო, ვაჟა ბუნებით უდიდესი ინტელიციის პატრონი იყო და აღამინის სულის ურთულეს ლაბირინთებში ადვილად შეეძლო ჩახეხა.

ერთი სიტყვით, სწავლისა და თვითდაკვირვების გზით იგი ნამდვილი ფსიქოლოგი იყო და ამიტომაც არ უნდა გაგვიკვირდეს მის ახლად

¹ მის. კველიძე, გორის სამასწავლებლო სემინარია, 1955 წ. გვ. 157.



მიკვლევულ რვეულში თავისი დროისათვის მეტად საინტერესო მსჯელობა ფსიქოლოგიისა და ფილოსოფიის საკითხებზე. კვლავ იზადება კითხვა: როდის და რა მიზნით უნდა იყოს დაწერილი ეს რვეული?

როცა ამ ხელნაწერის წაკითხვას შევედევით, ისეთი შთაბეჭდილება დაგვრჩა, თითქოს იგი რვეურატი უნდა ყოფილიყო, დაწერილი სემინარიის დამთავრების პერიოდში. მაგრამ რვეულის შინაარსმა, მსჯელობისა და გამოთქმების ფორმამ მალე დაგვარწმუნა, რომ პოეტს იგი დღეუწერია დიდ თონეთში მასწავლებლობის წლებში, სპეციალური დანიშნულებით — მშობლებისათვის.

ახლგაზრდა, უკვე განსწავლულ ვაჟს დიადე რომ უამაყებოდა, მისი სახით დიდი თონეთის მრავალფეროვან მოსახლეობას პირისპირ ეხილა ის ადამიანი, ვის ხელშიც მათი შეილები სწავლა-აღზრდის ბედი ტრიალებდა. და ვაჟაც პედაგოგის მთელი კეთილშობილებით, მშობლიური გულშემატკვარობითა და მზრუნველობით ღვას მშობელთა წინაშე, გატაცებით საუბრობს მათ მაღალ დანიშნულებაზე, მათს უბირველეს საზრუნავზე — შეილების აღზრდაზე.

ვაჟს ბავშვ ერთხელ კიდევ გადმოაფრქვევს მთელი სიხადით იმ ჰუმორიტებს, თუმცა მისი ავდიტორიისაგან პირველად სმენილს, რომ მართა მასწავლებელი, როგორი მწუხრავლაც არ უნდა იყოს მისი წადილი, ვერაფერს ვახდებ, თუ გვერდით მას მშობლებიც არ ამოედგებიან და მის მიმე ხვედრს არ გაიზიარებენ.

აღსანიშნავია, რომ დიდი პოეტი მეტად მარტივი, ყველასათვის გასაგებ ენით, ცხოვრებულან მოტანილი, გამოცდილებით შემოწმებული პედაგოგიებით, გაბედულად მსჯელობს სწავლა-აღზრდის საკომპროტო საკითხებზე. ვაჟა არ მიმართავს მაღალფარდოვან ფრანგებს, არ ახდენს რომელიმე ფილოსოფიურთ სკოლას ან საყოველთაოდ აღიარებულ ავტორიტეტის ციტირებას. ეს, უბირველეს ყოვლისა, იმით ახსენება, რომ ვაჟს, თვითონ ბრძენსა და მოაზროვნეს, სრულიად არ ესაჭიროება ვარგეშ ავტორიტეტები, მას თვითონაც კარგად შეუძლია მოკვლევების გაანალიზება და იქიდან სთავანდოდ დასკვნების გამოტანა. და, რაც მთავარია, იგი ანგარიშს უწევს თავის ავდიტორიას, მისი ცოდნისა და მოზადების დონეს. მართლაც, ისინი ხომ რიგითი ადამიანები, სუკურეობრივად ჩამორჩენილი სოფლის მკვიდრნი არიან. ამიტომაც ვაჟა მათთვის გასაგები ენით აწარმოებს საუბარს სწავლა-აღზრდის საკითხებზე, მათს დიდ ვალდებულებაზე შეილების მიმართ.

აქ ერთხელ კიდევ უნდა აღვნიშნოთ, რომ დიდი პოეტის ხელნაწერში უშუალოდ ვხვდებით ისეთ გამოთქმებსა და მიმართვებს, რომელ-

ნიც პირდაპირ მიუთითებენ მისე მოხსენების დანიშნულებაზე, მსმენელი ავდიტორიის ვინაობაზე. თუ ვის წინაშე ღვას პოეტი-პედაგოგი, ნათლად იგარჩობა შემდეგი გამოთქმებიდანაც: „ბევრი დამრჩა სათქმელი: ყველაფერს კაცი ერთხანად ვერ იტყვის. უნდა მხოლოდ ჩვენს თავს დავეკითხოთ როგორ მოვიტყუო შეილებთან? ამისათვის საჭიროა შუალეებზე თვალყური გვექიროს და კარგი მაგალითი ვაჩვენოთ... „ბოროტი არ იზადება არადროს კაცი, მის ვაბორიტებაში გამზადელი, მშობლები, თვითონ ჩვენს ვართ დამინავე, ამაში ჩუენი უყურადღებობა და ცუდი მაგალითია. ცოლშვილში ხშირად თავდაუშერლად ვიტყვიან, რასაც უნდა ვამბობთ, რასაც უნდა ვმერებთ, არ უყურებთ არც ვონებას და არც სვინიდანს... ეს დაიხსოვთ მკვიდრად, ნუ დაივიწყებთ...“

„დღე-ნამე უნდა შეილებს შესწირონ თავის სიყოცხლა... უმეტესი ჩვენს ფიქრი, ყურადღება, შეილებზე უნდა იყოს მიტყული. თუ გვირდა ჩვენს სიტყვას შეილებმა ფასი დასდონ, ხუმრობითაც ტყუილი არ უნდა უთბართ და სხვებსაც უნდა ეთხოვოთ ტყუილს არ მიანიონ ჩვენს შეილებს...“ განა მოუძულელობა და უწინრობა თავის ვასამართლებელი საბუთია?..“

მოტანილი ამონაწერებით საესებით ცხადი ხდება, რომ ვაჟს უცნობი ხელნაწერი, სოფ. დიდ თონეთში მოღვაწეობის დროს, მშობლების პედაგოგიზაციის მიზნით საგულდაგულოდ დაწერილი მოხსენებაა.



რამდენიმე სიტყვა გვირდა ვთქვათ საკითხთა იმ წყებაზე, რომელთაც ვაჟა უტრიალებს, ასე ვთქვათ, თავისი ყურადღების ცენტრში აყენებს. მიუხედავად იმისა, რომ დიდი პოეტის ხელნაწერი ღაზინაებელია (აკლია თავი და ბოლო), ჩვენ მაინც გვადლება შესაძლებლობა, ხელი ჩავვიდეთ არსებითს, იმ ძირითადს, რაც მამინ სრულიად ახლგაზრდა პედაგოგს აინტერესებდა, აფიქრებდა და, როგორც ჩანს, კიდევ ადულვებდა. დღევანტური ხელნაწერის დასაწყისში, რომელიც შესავალი ნაწილის ვაგარძელებაა, ჩვენ ვეცნობით ვაჟის თეოლოგიურ მსჯელობას შემოქმედი უნავერსალობზე, მის ყოვლის-შემძლვებაზე, ყველანაყოფობაზე.

პოეტი მისთვის ჩვეული ხატოვანი თქმებით იმეორებს ყველა დროისა და ბანაქის ფილოსოფოსთაგან აღიარებულ ჰუმორიტებს, რომ ბუნებაში ყველაზე სრულფასოვანი ქმნილება ადამიანია და რომ მისი სწრაფვა პროგრესისაკენ განუხლებელია.

მიუხედავად მეტაფიზიკური ვადახვევებისა, მსჯელობის ამ ნაწილშიც ვაჟა გაბედულად აღი-

არებს სამეცნიერო ობიექტურ კანონზომიერებას, მისი დიალექტიკური განვითარების პროცესს.

რაც უფრო ღრმად ვეცნობით დიდი პოეტის ფილოსოფიურ შემკვიდრებას, კერძოდ, ჩვენთვის საინტერესო, დღემდე უცნობ ზღაპრებს, მით უფრო ცხადი ხდება ვაჟას თვალსაზრისით, რომ მატერია ჩვენი შეგრძნებების უშუალო წყაროა, რომ აღნიშნული შემეცნება აღქმიდან იწყება, შეგრძნებათა გზით გადადის აზროვნებაში.

ვაჟა-ფშაველას ეს შეხედულებები შემეცნების დიალექტიკური გზის შესახებ ერთგვარ დამოწმებას პოულობენ ლენინის გენიალურ ფორმულირებაში: „ცოცხალი განვითარებიდან აბსტრაქტულ აზროვნებამდე და მისგან პრაქტიკამდე“.

ვაჟა არსად არ იციწყებს, რომ ასახვის პროცესში ამ ასახვის კვანძობების ნამდვილ კრიტერიუმს ადამიანის პრაქტიკა წარმოადგენს; დიდი პოეტი საესეებით მართებულად შეინიშნავს, რომ პიროვნება ბუნების მიმართ უაღრესად აქტიურია, რომ ადამიანს, ვიდრე სხვა რომელიმე სულდგმულს, ცხოვრების გარდაქმნის მიზნით დაუსრულებელი ღონისძიება და ძიება გააჩნია პროგრესისაკენ. „სული, — წერს პოეტი, — არის ძალი, იარაღი, რომელიც უნდა მოიხმაროს კაცმა, რომ გახდეს კვიანი, გონიერი, პატრიოსანი, შეიძინოს სწავლა, გამოიადოს და ეს თავისი გამოცდილება შეიღებსაც გადასცეს. სულით კაცი ყველა სხვა ცხოველზე მაღლა დგას“¹.

ფრიად საყურადღებოა, რომ ჩვენთვის საინტერესო ნაშრომში ვაჟა საკმაოდ დიდ ადგილს უთმობს ფსიქოლოგიის საკითხებს. ჩერდება რა, საერთოდ, აღზრდის ფსიქოლოგიურ საფუძვლებზე, ახდენს რა ჩვენი შეგრძნებების ელასტიციტას, ამით პოეტი ერთგვარ ნიადვას ამზადებს თავისი პედაგოგიკური დასკვნებისათვის.

ვაჟა ღრმად ჩახედული ფსიქოლოგიის უნარს ამტკიცებს ყველგან, სადაც კი მსჯელობა უხდება ადამიანის ფსიქიკურ პროცესებზე, ჩვენი შეგრძნებების უმნიშვნელოვანეს რეცეპტორებზე.

სათანადო თეორიული ცოდნისა და ხეშუალო თეორეტიკურობისა თუ სხვათა დაკვირვების განზოგადების გზით ვაჟა მუდამ მისაწვდომ ფორმებში ვადმოგვცემს მეცნიერული ფსიქოლოგიის მიერ საბოლოოდ დადგენილ კვანძობებს იმის თაობაზე, რომ ადამიანის შეგრძნებები აღმოცენდებიან მასზე საგანთა ზემოქმედების შედეგად და რომ აღქმის პირველ თვისებას მისი საგნობრივობა შეადგენს. ჩამოთვლის რა იმდროინდელი ფსიქოლოგიის კლასიფიკა-

ციით მიღებულ ზეთ ძირითად გრძნობას, დიდი პოეტი იქვე მიუთითებს მათზე მასინტერესო მნიშვნელობაზე:

შეგრძნობები

„ამ ზეთი გრძნობის შემწეობით კაცს შეუძლია გაიყოს მთელი ქვეყანა, ზეთი გრძნობა რომ არ გვექონდეს არაფერი გვეცოდინებოდა და თუ რამეს ვსწავლობთ, იმათ შემწეობით. ზეთი გრძნობა გვერის გვესწავლის. ჩვენი ვარეგანი გრძნობები იმნაირად არიან მოწყობილნი, რომ ყველაფერს, რასაც შეგზებთან, რაც კი ხელში ჩაუვარდებოდა, გაიციობენ, შეიტყობენ და გვაგრძნობინებენ.“

„ერთი სიტყვით, სიკვდილამდე ვარეგანი ჩვენი გრძნობები დაუღალავად შრომობენ, მოძრაობენ, როგორც ცხადია, ისე ძალში“.

ფსიქოლოგიის საკითხების განხილვის პროცესში ვაჟა დიდ ადგილს უთმობს ადამიანის შეგრძნების რეცეპტორებზე მსჯელობას.

ნიშნადობლივია, რომ მისი დასკვნები ბევრ შემთხვევაში ეხმარება და ეთანხმება თანამედროვე ფსიქოლოგიის შეხედულებებს, თუმცა თავისი გეგმის ზეგავლენით საკმაოდ ატრებენ ერთგვარი შეზღუდულობისა და იდეალისტური კონკეპციების დას.

როგორც ითქვამს, ვაჟას უცნობ ზღაპრებში მუდამ საინტერესო არებია გამოთქმული ადამიანის შეგრძნებებზე. როცა ვაჟა სმენაზე (იგივე ყურადღება, ს. ს.) გველაპარაკება, სასველით მართებულად შენიშნავს, რომ ადამიანის ამ უაღრესად სათეთ რეცეპტორზე თუმცა მრავალგვარი გამლიზიანებული მოქმედებს, მაგრამ ჩვენი ყურადღება განსაკუთრებით იმ საგანზე ჩერდება, რაც უფრო მეტად გვანტერესებს, რაც უფრო ძლიერად იზიდავს ჩვენს ყურადღებას: „თუ გვინდა წიგნის გაგება, უნდა უურადღებით წავიკითხოთ. კაცი იმას უფრო იხსომებს, რასაც დიდ ყურადღებას აქცევს“, გვარწმუნებს პოეტი.

მართალია, ჩვენს ყურადღებაზე შედარებით მეტი ინტენსიურობით მოქმედებენ ძლიერი გამლიზიანებლები (მაგ., როგორც თვითონ შეინიშნავს, წისქვილის საცხეხელის რაკა-რუკა), მაგრამ პოეტს არც ის არება შეუბნევილი, რომ ამა თუ იმ საგანზე, ჩვენი ყურადღების კონცენტრაცია უცაღელი როდია, რომ, იმავე დროს, ზშირი ადგილი აქვს მის გადანიცვლებას, განაწილებას ერთი საგნიდან მეორეზე.

ადამიანის უდიდეს ჯილდოდ, მის უპირველეს მიღწეულ ვაჟას, აგრეთვე, მიაჩნია სინამდვილის ასახვის ერთ-ერთი უძლიერესი იარაღი — მესხერება. პოეტი თავისებური სიტყვებით ახერხებს იმის ვადმოცემას, რომ მესხერება ოდესღაც აღქმულის წინაგზას ემსახურება (ვაჟა იგონებს და აც.ტლებს ბავშვობის შთაბეჭდილებას თავის სახლ-კარზე).

მსჯელობის ამ ნაწილშიც ვაჟა ეკვმიტანულს

¹ ყველა გამოყენებული ციტატა მოტანილია ვაჟას უცნობი ზღაპრებიდან.

ხდის, რომ აღმართი გაცილებით უფრო აღვი-
ლად და ღრმად იხსომება იმას, რაც მის გამოც-
დილებაში შედის.

მეტად საინტერესოა პოეტის ფსიქოლოგიუ-
რი დასკვნები ყნოსვისა და გემოს რეცეპტორ-
ებზე. ვაჟა აქაც გამოცდილების საფუძველზე
მჭევრმეტყველოვნად გვიმტკიცებს, რომ საგნის
ილქმა (ამ შემთხვევაში — სუნი და გემო)
შეგრძნებათა საფუძველზე ხდება და რომ საგ-
ანთა საერთო ნიშანი მათი ცალკეული თვისებე-
ბის განზოგადების გზით უნდა დადგინდეს (ვა-
ჟას შავალითი ღვინო და არაყი თმცა სხვა-
დასხვა ფერისაა, მაგრამ მათი საერთო ნიშანი
მათრობელობაა). კითხვაზე, თუ როგორ შეი-
ტყო აღმართმა სხვადასხვა სასმელის (ღვინო,
არაყი, ღლიღ) საერთო თვისება — მათრობე-
ლობა, პოეტი ასე უპასუხებს: „ჯერ ერთი სას-
მელი გამოსცადა თავის თავზე, შერე მერე,
ვგრეთვე მესამე, მეოთხე, შეადარა ეს სასმე-
ლები ერთად, — გამოვიდა, რომ თმც ფერი
და გემო სხვადასხვანაირი აქვთ, განსხვავდუ-
ბიან, თვით შინაარსი, თვისება მათი ერთია
(მათრობელობა)“.

აქედან ვაქსათვის საძნელო იღარაა დაასკ-
ნას, რომ „წულულები“ (ამ სიტყვაში ვაჟა
სხვადასხვა სასმელს გულისხმობს) გასინჯვის
შედეგად, რაც გარკვეულ ფიზიოლოგიურ პრო-
ცესთანაა დაკავშირებული, წარმოიშობა ფსი-
ქიკური განცდათა პროცესი. თუ რა დიდი
როლი ენიჭება გემოს შეგრძნებაში ყნოსვის,
ამაზე ორი სიტყვითაც კარგად მიუგებს პოეტი,
როცა წერს: „უყნოსოდ ვერ გავიგებდით წმინ-
და ჰერით ვსუნთქავთ ოთახში, თუ მყარლით,
დამპალს ზორცა ესკამთ თუ ახალს“.

ვაჟამ კარგად იცის, რომ ერთი რეცეპტორის
(ვთქვათ, ყნოსვის) გაღიზიანება მეორე იწვევს
სხვა კერების აღზნებას, დიდ მანძილზე გავრ-
ცელებას.

(პოეტს მოჰყავს იმის შავალითი, თუ თოფის
ხმას ყურები როგორ სწრაფად გადასცემენ გო-
ნებას, ანდა ხანძრის შემთხვევაში, დაძინებულ
მღვდელმთავრებაში ჩვენი ყნოსვა როგორ აღაზ-
ნებს სხვა კერებს თავდაცვისათვის და სხვ.).

ასევე საყურადღებოა აზრებს გამოთქვამს
პოეტი სითბო-სიცივის შეგრძნებაზე, რომლის
კერებზეც ძირითადად კანში არაა განლაგებულ-
ნი. შიშობილავს რა ჩვენს შეგრძნებებს, დიდი
პოეტი ყველზე ბედნიერად იმ აღმართს მიიჩ-
ნევს, რომლის რეცეპტორებიც გარესამყაროს
ნორმალურ რეაგირებას ახდენენ, ურთიერ
მიმართ პარამორულ მოქმედებაში იმყოფებიან.

„ბედნიერია ის კაცი, — წერს ვაჟა, — ვი-
საც ყველა ეს გრძნობები მოელი აქვს და უბე-
დურია, ვისაც რომელიმე ან უმთავრესთაგანი
აქლია“.

აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ პოეტი ჩვენი

გრძნობის ორგანოებიდან ყველა დაზნაბა მნი-
შვნელობას როდი ანიჭებს.

ფსიქოლოგიის საკითხებზე მსჯელობის დროს
და მათთან ურთიერთობაში ვაჟა გაკერით ვხედა
აზრს და ცნებას, როგორც ობიექტურ სინამ-
დვილის ასახვის ურთულეს ფორმებს.

ვაჟასთვის ნათელია, რომ ცნებაში იგულის-
ხდება საგნის არა მარტო ცალკეული (ვთქვათ,
სასმელის ფერი ან გემო), არამედ ზოგადი ნი-
შანი (მათრობელობა) და პირველ, აზროვნებითი-
ანალიზით აღმიანს შეუძლია მორიანი საგნის
ილქაში ცალკეული ნაწილების გამოყოფა, გან-
სხვავებული თვისებების დანახვა. ამავე დროს,
ცნება და აზრი გაცილებით უფრო ღრმად
სწვდება საგნის არსს, შეიცნობს სინამდვილეს,
ვიდრე შეგრძნებითი ილქმა.

ვაჟა შესანიშნავად მსჯელობს აღმართის სა-
ზოგადოებრივ ფუნქციაზე, მის სოციალურ და-
ნიშნულებაზე.

იღარებს რა ცხოველსა და აღმართს, პოეტი
ხზგასმით მიუთითებს, რომ ეს უკანასკნელი
უმაღლესი ტიპის სოციალური არსებაა და მისი
ზრდა-განვითარება მხოლოდ საზოგადოებაშია
შესაძლებელი. და რამდენადაც აღმართთა შო-
რის ურთიერთობა ორი უძლიერეს სელაგირ
ფენომენის აზროვნებისა და მებრველების შემ-
წიობით მყარდება, ამდენად იგი წარმოუდგენ-
ლად მაღლა დგას ცხოველებზე.

სწორედ ამ ორი მონაცემის წყალობით შეუ-
ძლია აღმართს დაისაკუთროს საზოგადოების,
მთელი კაცობრიობის მრავალსაქუნოვანი გა-
მოცდილება და პირველ, მისგან შექნილი სო-
ციალური გამოცდილებაც შთაომივებლობას უა-
ღერძოს. აღმართის გონებრივი პროგრესით აღ-
ტაცებული პოეტი წერს: „დღეს კაცი თავის
აზრს, ცოდნას, ფიქრებს სწერს ქალაქზე თუნ-
და მოკედეს იმის აზრი არ დაიკარგება, ნაწე-
რებიდამ ყველაფერს მის გამოცდილებას, ცოდ-
ნას, ხელისგულზე გადმოვიწყობთ; შეიქნა უკე-
დავი კაცის ფიქრი და რჩევა“.

რამდენადაც ცხოველები მებრველების უნარს
მოკლებულნი არიან და მხოლოდ გამოსაზღუ-
ბითი მოძრაობებით გააჩნიათ, ამდენად მათ არა-
სოდეს არ შეუძლიათ აღმართის გაუტოლდნენ,
მის დონემდე ამაღლდნენ.

ვფიქრობთ, ამ გაგებით უნდა წერდეს იგი:
„სულთ კაცი ყველა სხვა ცხოველზე მაღლა
დგას. რაც უნდა ასწავლო ცხოველს მას არ
შეუძლიან თავისი სწავლა შევილებს მოამბე-
როს“.

ეს გამოთქმა იმაზედაც მიუთითებს, რომ
ვაჟა ცნობს მეცნიერებისაგან დაკონონებულ
ობიექტურ კეშმარტებას იმის თაობაზე, რომ
აღმართის აღზრდა უღარესად სოციალური მოე-
ლენაა, ხოლო ცხოველის განვითარების გზა

ბიოლოგიური კანონზომიერებით არის განსაზღვრული.

ვთქვათ საუცხოოდ ერკვევა იმაში, რომ ადამიანი გონიერი, იარაღის შეუთავსებელი არსებაა, რომ ეკობრიობის მიერ დავროვილი გამოცდილება არ იყარგება და თაობადან თაობაზე კულტურის გზით გადაეცემა. ამიტომ იგი ცნობის პროგრესის ცნებას (პოეტი აღტრებით ლამაზაკობს იმაზე, თუ ცხენიდან ადამიანი როგორ გადაჯდა მტარებელზე და თვითმფრინავით როგორ აიჭრა პეკრში).

ერთი სიტყვით, განსხვავებას ცხოველსა და ადამიანს შორის ვთქვათ იმაში ხედავს, რომ ეს უკანასკნელი, თანამედროვე ტერმინოლოგიით თუ გამოვსატავთ, გონების საშუალებით ახერხებს აზროვნების ურთულეს ოპერაციებს.

როგორც შეითხველიც დაინახავს, ვთქვათ თავის ხელნაწერში საქმოდ ბუერს გვესაუბრება ფსიქოლოგიის საზაროვნო სფეროდან. და ეს ვთქვას ესპირობა იმდენად, რამდენადღაც წამოჭრილ საკითხებს გარკვეულ ურთიერთობა აქვთ პედაგოგიასთან და აღმზრდლობითი მიზნებთან დაკავშირებით მათი გვერდის ახვევა შეუძლებელია.

აღსანიშნავია, რომ ზვეთვის საინტერესო ხელნაწერში, სადაც კი ლამაზაკია ბავშვის ფსიქიკურ სამუაოზე, აღზრდის გზებსა და საშუალებებზე, შრომლების ამოცანებზე, ამ მიმართულებით ვთქვათ მთელ რიგ საკითხებს ფსიქოლოგიურ და ფილოსოფიურ ასპექტში განიხილავს. როგორც ფსიქოლოგი და დახელოვნებული პედაგოგი, იგი საუცხოოდ ერკვევა, თუ როგორია ზრდადამთავრებული ადამიანისა და ბავშვის დამოკიდებულება საგნებისა და მოვლენებისადმი, რა განსხვავებულ აღქმებთან აქვს საქმე ორივე შემთხვევაში, რომ აღზრდის მეთოდი და სისტემა იმის მიხედვით გამოიშველიან.

ამჯერად თავისებურად საინტერესოა ნაშრომის ის ნაწილი, სადაც პოეტს აღზრდის ძირითადი ობიექტებზე — ბავშვზე უხდება მსჯელობა.

რამდენადაც ვველა წვრილმანი აღმოუფხვრელ შთაბეჭდილებას ახდენს და მეტად ღრმა კვალს ტოვებს მოზარდის ფსიქიკურ არსებაზე, ამდენად ვთქვას აუცილებლად მიაჩნია, აკენიდანვე თუ არა, პირველი წლებიდანვე მაინც ზედმიწევნით ფრთხილად განვეწყვით აღსაზრდელისადმი.

გაუჩინდება თუ არა ბავშვს შემეცნებითი ინტერესები, შრომებმა იმ მომენტებიდანვე უნდა შეცვალონ თავის დამოკიდებულება მისადმი. ჩვენ ერთი წუთითაც არ უნდა დავივიწყოთ, რომ ყურადღების შენელება ამ მხრივ შეიძლება დამლუპველი და სახედისწერო აღმოჩნდეს, რომ ერთხელ ფსიქიკებულმა ცდუნებამ შესაძლოა

სხვა უფრო სავალლო საქმეებსაც უშობავს მას.

შრომლებისა და აღმზრდელების დამოკიდებულება ბავშვისადმი რომ უფრო ქმედითი იყოს, საქირთა მთელი სიღრმით გაითვალისწინოთ ასაკობრივი თავისებურებანი, გვერდის იმის შეგნება, რომ ბავშვი, თავისი ზრდა-განვითარების სხვადასხვა საფეხურზე გარკვეულ წინგანკანონზომიერებას ექვემდებარება და რომ გარესინამდვილესთან ურთიერთობის გზით ასაკობრივ ცვლილებასთან ერთად მის განსხვავებული გამოცდილება გააჩნია. მართალია, ბავშვის ცხოვრების პირველ წლებში მეტწილად სენსორულ აღქმასთან გვაქვს საქმე, მაგრამ ისიც უდავოა, რომ მას სკოლამდელ ასაკში შეუძარებთ სასკოლო ასაკში უფრო უაღვიღდება საგნებისა და მოვლენების აღქმა, უეთარდება ფანტაზია, ეპოეები და, რაც მთავარია, სწავლა-ცოდნის შეძენის სურვილი მისი ქცევის წამყვანი ფორმად იქცევა.

რა თქმა უნდა, ამ ასაკში ზვენ ჯერ კიდევ არ გვაქვს უფლება ბავშვს სინამდვილის შემეცნების აქტიური პროცესები მოვთხოვოთ, ეს უკვე მოგვიანო ასაკის საქმეა, როცა ადამიანი ანალიზისა და სინთეზის უნარით შეიარაღდება.

ვთქვას ფსიქოლოგიური დაკვირვებებიდან ნათელი ხდება, რომ ახლადშობილი ბავშვი, თუ იგი მახინჯი არაა, შეგარნების უნარით არის დაჯილდოებული. „ჩვილ ბავშს, — წერს პოეტი, — თუ მახინჯი არ არის, აქვს ყველა ხუთი გრძნობა: სითბოს, სიცოცხეს, შიმშილს, წუტრვილს, სინათლეს, სიხნელს, ხმატრობას, სიწუმეს ყმაწვილი გრძნობს, მაგრამ გრძნობა და შეგნება ერთი როდია“. ე. ი. ვთვას მიაჩნია, რომ ბავშვს შეგარნობის ორგანოები თავისი ცხოვრების პირველი წლებიდანვე უფითარდება, ასე ვთქვათ. აქვს შეგარნება, მაგრამ არა აქვს შეგნება, არაა გაეცნობიერებული.

პოეტის ამ შეხედულებას საეცნობით ადასტურებენ თანამედროვე ფსიქოლოგიის მიერ ექსპერიმენტული გზით მიღებული მონაცემები.



როგორც არა ერთხელ ითქვა, პოეტი-პედაგოგი გატაცებით საუბრობს შრომლების მოვალეობა-დანიშნულებაზე.

ვთქვათ გონებაშიხეილურად შენიშნავს, რომ ბავშვისათვის ისევე არაფრის მომტანია განყენებული მორალური სენტენციები, როგორც უაღვილო გაწერომა, დატუქსება, ცემა-ტყეპა.

პირადი გამოცდილებისა და მოწინავე დიდაქტიკური პრინციპების საფუძველზე ვთქვათ მიზანშეწონილად მიიჩნევის დაწმუნების მეთოდი, მაგალითის ძალას, მიზანმიმართულ რჩევა-დარიგებას.



ის რა საყურადღებო აღმზრდელით მიით-
 თებას იძლევა პოეტს: „ცუდით ბოროტი კაცი
 ვის გაუკეთება? ცუდით დაშინება შეიძლება
 კაცისა, ვაპატიონება კი არასოდეს. სული,
 მხოლოდ სული მოქმედობს სულზე, მხოლოდ
 გული იცნობს გულს. სიყვარული და ჩაგო-
 ნებით შეიძლება ასწავლოს შეიღწეობა
 სიყვარული, გულკეთილობა, გონიერება. ეინ
 დაიჯერებს ამ გვარს რჩევას: „გეგმ და შემიყ-
 ვარე, მე ტყუილს გეტყვი, შენ შედამ მართალი
 შელაპარაკეო, ტრუტუს, გიეს დაგიძახებ, არა-
 ფერს ვასმევ, არც ვაგმევ, შენ მართო ითმინე
 და პატევი შეკოო“.

მოზარდისაგან რომ სრულფასოვანი მოქა-
 ლაქე მოვაზადოთ, ვაგას აუცილებლად მიანნი
 მასწავლებელსა და მშობლებს შორის სუფუ-
 დეს შვიდრო აღმზრდელითი კონტაქტი, ურ-
 თიერთ ნდობა და გაგება, ინტერესთა სრული
 თანხმობა ერთი უწყინდესი მიზნის ქვეშ. ამ
 დებულების წინა პლანზე დაყენება უდავოდ
 დიდი სიახლე იყო იმ ეპოქაში, როცა მშობლებს
 უფლება არ ჰქონდათ სკოლასთან ახლო ყო-
 ფილიყენენ, იმდროინდელი სწავლა-აღზრდის
 უვარგის სისტემაში დრამა ჩაეხედათ, უშუალოდ
 ეხილათ და განეცადათ ის განმარტავი თუ ზნე-
 ბრივი ავლადობა, როცა ეყუდო სკოლა
 მომავალ თაობას ზრდიდა და კვებავდა. ამიტო-
 მაც სავესებით ბუნებრივი ვაგას განსაკუთრე-
 ბული ყურადღება მშობლებზე, საოჯახო აღზ-
 რდაზე, პოეტმა — პედაგოგმა კარგად იცის,
 რომ ზნეობის საძირკველი ოჯახში ინაკვება,
 იქ უაღიბდება და რომ შემდეგში ყველაფერი
 აღვილდება, თუ ეს საიპირველი ყვედრ-
 გზა დაფუძნებულა.

წინააღმდეგ ამისა. ეს საძირკველი ირღვევა,
 იზარება და თავის ცხოველმყოფელობას კარ-
 ვავს, თუ ოჯახისა და სკოლის ინტერესები
 სხვადასხვა გზით მოეპართებიან. მოწინააღმდეგე
 პოეტებზე დარჩება.

ვთა განსაკუთრებული მღელვარებით ლაპა-
 რაკობს, როცა საქმე ეხება დედ-მამის მოვალე-
 უბას შეიღწევისადმი. და როცა ეს ტვირთი
 ორივეზე თანაბარი პასუხისმგებლობით არ ნა-
 წილდება. პოეტს ყველაფერი წყალში ჩაყრი-
 ლად მიიჩნია, თუ დედასა და მამას შორის
 აღმზრდელითი თვალსაზრისი გათიშულია,
 თუ მამის გონიერულ მავალითსა და რჩევა-
 დარიგებას დედა საწინააღმდეგეთი უპასუხებს.

ვთას მრავალი მჭევრმეტყველური მავალითი
 მოპყავს იმისა, თუ რა დამღუბველ გავლენას
 ახდენს ბავშვის ფსიქიკაზე, როცა მას ცუდი
 საქონელისათვის მამა ტუქსავს, დედა კი უყვარ-
 ვებს და ელოლიაგება.

თუ მშობლებმა შეიღწევისადმი ერთიანი მომ-
 თხოვნულობა არ გამოიჩინეს, თუ რომელიმე
 მხარე შეეცდება შეარბილოს და მიაფრენჯოს
 ჩაღვნილი დანაშაული, ანდა უყოყმანოდ, ყო-

ველგვარი სამართლიანი განსჯის გარეშე დაე-
 მყოფდლოს შეიღწევისადმი უფლებებზე
 (ზმირად კაპრიზში ვადასული), უდავოა, შედე-
 გიც საეალაო იქნება.

ამგვარი დამოკიდებულება დედის ან მამის
 მხრივ, ვაგას აზრით, დამღუბველ გავლენას
 ახდენენ შეიღწე, მისი ცუდი შედეგები თავს
 იჩენენ ცხოვრების მთელ მანძილზე და ადვილი
 შესაძლებელია მძიმე დანაშაულისადმი მისწრა-
 თებაშიც კი ვადაზარდონ ისინი.

მართალია, ვთა ზმირად გველაპარაკება ზე-
 მოქმედების საკმაოდ მძლავრ ღონისძიებზე-
 დაც, მაგრამ მასში სრულიად არ გულისხმობს
 ნაწმობრივ იქნეს ბავშვის შინაგანი ძალები,
 მისი დამოუკიდებელი მისწრაფებანი და რწმე-
 ნა. ფრიალ საყურადღებოა, რომ ვაგას ერთ-
 ერთ უძლიერეს აღმზრდელითი ღონისძიებად
 მოწინავე პედაგოგიკის მიერ დიდი ხნიდან
 აღიარებული — მავალითის ძალა მიიჩნია.

ეს მავალითი კი ბავშვმა, უზირველეს ყოფ-
 ლისა, მშობლებიდან, ოჯახის წევრისა შემად-
 გენლობიდან უნდა გადმოიღოს. „რაც უნდა
 კეთილი გვინდოდეს შეიღწევისათვის, — წერს
 პოეტი, — თუ კეთილს არ გავაგონებთ, კარგს
 მავალითს არ ვაჩვენებთ, შეიღწევის სიყუთით
 დატუბობას ვერ მოვესწრებით“. ხელნაწერის
 შერაც ადვილას ვთა კვლავ ასეთ შეგონებას
 იძლევა: „უნდა მხოლოდ ჩვენს თავს დაეკითხ-
 ხოთ, როგორ მოვიქცეთ შეიღწევისადმი? ამისთვის
 საჭიროა შეიღწეზე თვალყური ვაკვიროს და
 კარგი მავალითი ვაჩვენოთ“.

მშობლების მავალითის რომ ხვედრითი წონა
 ჰქონდეს და იგი აღმზრდელითი ზემოქმედე-
 ბის მძლავრ ბერკეტად იქნეს, საჭიროა, თვი-
 თონ მათ ჰქონდეთ მაღალი ავტორიტეტი რო-
 გორც საზოგადოებაში, ისე შეიღწევის თვალში.

(თუ მამა ქვრდია, ან სხვა ზნეობრივი მანკი-
 თაა შეპყრობილი, რა ნაყოფი შეუძლია მან
 მოუტანოს შეიღწევის კითხულობს პოეტი).

ერთ-ერთ დამღუბველ მანკად, რომელიც
 ძალზე უარყოფითად მოქმედებს მოზარდის
 სულზე, ვაგას სიტყვის თქმა მიიჩნია. ამიტომაც
 პოეტი მთავს კატეგორიულობით მოითხოვს
 მის აღკვეთას როგორც ოჯახის წევრებში, ისე
 მის ფარგლებს გარეთ. ამ მხრივ საინტერესოა
 ვაგას დიდაქტიკური რჩევა-დარიგებანი: „თუ
 გვინდა, — სწერს იგი, — ჩვენს სიტყვას შეი-
 ლება ფასი დასდონ, ხემზრობითაც ტყუილი არ
 უნდა უთხრობო და სხვებსაც უნდა ვთხოვოთ
 ტყუილს არ მიიჩნო ჩვენი შეიღწე. ამიტომ
 მშობლებმა უბრალო ხემზრობაშიც ტყუილს
 უნდა თავი დაანებონ“. მშობლების მავალითის არ
 შეიღწევა რაიმე ქმედითობა მოპყვეს, თუ მათ
 სიტყვა და საქმე გათიშულია. ვაგას აზრით,
 ბავშვის ზნეობრივი წრთენა ოჯახში პრაქტიკუ-
 ლი გზით უნდა ხდებოდეს, თვალსაჩინოებისა და

ყოცხალი მაგალითის ზეგავლენით უნდა ყალიბდებოდეს.

რამდენადაც უმცროს ასაკში ბავშვს მოქარბებული მიმბაძველობა ახასიათებს, ამდენად მისი ყოფაქცევის წარმართვისათვის უფროსების მაგალითს განსაკუთრებული ყურადღება ენიჭება.

„ცოლ-შვილში, — წერს ვაგა, — ხშირად თავდაუპოვრად ვიქცევით, რასაც უნდა ვამბობთ, რასაც უნდა ვშვრებთ, არ უყურებთ არც გონებას, არც სეინიდისს.

ბავშვების მახვილი გონება ამას იბეჭდავს გონებაში და გულში, მოსწონს, კარგი გონია. არც ერთი სიტყვა და საქმე, რომლისაც ჩვენ ზოგიერთ გვრცხევიან შუმღვტ, ბავშვს არ გამოვპარება“.

მართლაც, რა ქნას ბავშვმა, როცა იგი ცუდ მაგალითს წარამარა აწყდება ოჯახში; უმეტეს შემთხვევაში მას არ ძალუძს თავი დაიღწიოს მის უარყოფითს გავლენას, არ შეუძლია არ გააუფეს მის დამღუპველ ცდუნებას.

ყურადღების ღირსია, რომ ღიდი პოეტი აღზრდის პროცესში არ სცნობს ფატალიზმს, ბედისწერის გარდევალობას, რომელსაც თითქოს რაღაც ძალა შესწევდეს ბავშვისთვის ნებაზე გაიტაცოს, მის ყოფაქცევის მისთვის სასურველი მიდრეკილება მისცეს. პირიქით, ვაგას აღზრდა უძლიერეს ფაქტორად მიიჩნია და აღამიანის გონიერულ ზარბევას მისი წარმატებას ერთერთ საიმედო პირობად მიიჩნევს.

მოვეუბნით პოეტს:

„ახა უველამ გავსინჯოთ ჩვენი ცუდი ჩვეულებანი და კარვად დატვირდეთ თუ მასში აღზრდა არ იყოს დანაშავე. ბევრი არ დაიჯერებს და იტყვის: რასაც წერა-მწერელი დაუწერს კაცს, ისე ვათავდება მისი ბოლო... მაგრამ ბედის წერა აქ არაფერ შუაშია“.

ვაგა არც ნატივისტურ თეორიას (ლომბროზო) იწყნარებს როცა წერს: „ბოროტი არა იბადება არას ღროს კაცი, მის ვაბოროტებაში გაშვდელი, მშობლები, თვითონ ჩვენა ვართ დანაშავე. ბოროტება, სივლფიცხე, ბრახი, ბავშვის გულში ცოტ-ცოტობით იზრდება, ამაში ჩვენი უყურადღებობა და ცუდი მაგალითია“.

მართალია, აქ ვაგა სუბიექტურ თელსაზრისზე დგას, როცა არაფერს გვეუბნება სოციალური გარემოს როლზე, მის ღიდ მნიშვნელობაზე აღამიანის ზნეობრივი და გონებრივი ფორმირების საქმეში, მაგრამ მისი საყვედური მშობლებს უყურადღებობაზე შეაღებისადმი და აქედან გამომდინარე ცუდ შედეგებზე საყსებით მართებულა.

თავისი შრომის დასკვნათს ნაწილში ვაგა ერთხელ კადევ მიუთითებს იმ პასუხისმგებლობაზე, რაც მშობლებს ევალებათ შვილების მიმართ. პოეტის ღრმა რწმენით, მშობლებს არ

უნდა ჰქონდეთ სხვა უფრო წარმტაცი და ღიადი საქმე, ვიდრე შვილების აღზრდა. ამ ღიდი, ჰუმანიტად ეროვნული ამოცანისათვის ბრძოლაში მშობლებმა არ უნდა დაზოგონ არც ღრო, არც ენერგია და არც მატერიალური შესაძლებლობანი. ვისაც შვილების ბედნიერება სურს, მან ფებდაფებ უნდა სდიოს თავის პირ-მშოს მანამდე, ვიდრე იგი სრულფასოვანი მოქალაქისთვისთვისით არ განიმსკვალება, ვიდრე იგი საჭირო ცოდნითა და გამოცდილებით არ შეიარაღება.

პოეტი უკავადებს და უღმობელი სარკახით მინთავს უველას, ვინც შეაკდება უადგილოდ იმართლოს თავი, სიუენილი დანაშაულისათვის რალაც ვასამართლებელი. მთხეუბები მოიშევილიოს.

ვაგას ღრმა რწმენით, შვილებს მოშავალი ბედნიერებისა თუ უბედურების სადავე მშობლებს უპურია ხელთ. ნათელი თუ ბნელი, შარაგზა თუ ხრამი დამოკიდებულია იმაზე, რა მიმართულენით დაიჭრიან ეტლში გაბმული ბედაურები; მიგვეყვანენ ისინი მრხანმიმართულ ადგლება, ფუ საბედისწეროდ შეტორტმანდებიან უღსურულის პირად.

აი როგორც ამონაცენსით ამთარებს ვაგა თავის სიტყვებს: „ბებრის ღარდს, ვაგბას, პირს გამოივლის კაცი, მაგრამ სამუდამოდ დღღუპულის შვილისთანად გულს არაფერი მოსწყვეტავს მშობელს. ტრიან და ვაებენ მშობლები დაღებულ შვილზედ, მაგრამ თავინ თავს დამნაშავედ მინც არ სთვლიან.

განა მოუტელებოა და უქონლობა თავის ვასამართლებელი საუთითა? განა მართლა მშობლები არ არიან მიხეზი შვილების უხეირობისა?“.

ერთი სიტყვით, ვაგა ამხედრებულია მშობლებზე და მთელ პასუხისმგებლობას შვილების აღზრდის საქმეში მათ აკისრებს.

ღიდი პოეტის ეს შეხედულებები ბევრ რამეში ეხმარებოან მბჭოთა სკოლის საღღვისო ამოცანებს, კერძოდ, მშობლების მოკვლეობადანიშნულებას შვილების მიმართ.

ვაგა-ფშაველას ხელნაწერი სხვა მბრთავი იმყოფს ჩვენს ყურადღებას. პოეტის ნაზტყვეში არა ერთხელა ხაზგასმული, რომ აღამიანის უღღელი მასწავლებელი არის გამოცდილება, და რომ ეს გამოცდილება გაცილებით უფრო ძლიერი და ქმედიითა, როცა იგი კოლექტივის, ხალხის, მთელი კაცობრიობის მღღარ, ხანგრძლივი დაკვირვების გზით შემოქმედულ გამოცდილებას ეყრდნობა. ეს უყანასკველი ბევრად უფრო საიმედო, ღრმა და ჰქუის მასწავლებელი, ვიდრე ერთი რომელიმე ინდივიდის გამოცდილება.

საყურადღებოა პოეტის დასკვნები: „ძალი, რომელიც კაცსა აქვს მას ამაღლებს,

ბევრ საყვირველ საქმეს ჩაადენინებს, მაგრამ მარტოჲ კაცს იმდენი ძალონე არა აქვს რამდენიც მთელ ხალხის გროვას, კაცობრიობას. მთელ კაცობრიობას შეუძლიან გადარტყის თავისი გამოცდილება ახალ-თაობას, — ყველა ახალგაზრდას თუკი იმას სურს ისარგებლოს სხვის გამოცდილებით. სხვის გამოცდილება უადვილებს კაცს ცხოვრებას, ასწავლის გზებს. ამ შესავალი საუბრის შემდეგ, რომელსაც ერთგვარი მიმოხილვითი ხასიათი აქვს, დროა მოეტიანოთ თვითონ ზედნაწერის უსათაურო და ნაწილობრივ დაზიანებული ტექსტი.

ვაჟა-ფშაველას ზედნაწერის პირი

როგორც უზარ-მზარს საყდარში იმყოფება ღმერთი, ისე პატარაში ხალხიც ესება. ერთი მეორისაგან განიჩრევა გარეგანად, მაგრამ შინაარსი, სული ლეთისა უდგიათ.

თუ სული ყველას ერთი აქვს, მაშ მდიდარი, ღარიბი, გვაჩოვანი, უგვარო ნაწილები და უსწავლო, შეიძლება კეთილი კაცი იყოს, არ იყოს ვაიძვრა, მცარცთავი, მღვრტალი, ქვეყნის შემაწებელი.

ღმერთმა განიჩნა კაცი, ჩაუდგა იმას თავისი სული. სული არის ძალა, იარაღი, რომელიც უნდა მოიხმაროს კაცმა, რომ გახდეს უკვიანი, გონიერი, პატიოსანი, შეიძინოს სწავლა, გამოცადოს და ეს თავისი გამოცდილება შეიღებოსად გადასცეს.

სულით კაცი ყველა სხვა ცხოველზე მაღლა სდგას. რაც უნდა ასწავლო ცხოველს, იმას არ შეუძლიან თავისი სწავლა შეიღებს მოახმაროს. ამაზე ქვევით მოვილაპარაკებთ. ჯერ-ჯერობით საჭიროა გაეიგოთ რაზეა დამოკიდებული კაცის სიაჯარგე. რაკი გვეყოლინება მიზეზი ჩვენი შეიღების გაუღებების და გაკეთებისა ყველა — მდიდარი და ღარიბი ეტლება აიცილოს ეს ზორტება თავიდან.

ამისათვის ძლიერ საჭიროა ღრმად ჩაიხედოთ გონებაში, რომ ღმერთს, ქვეყნიერობის შემოქმედს ერთი კანონი აქვს, რომელსაც ერთნაირად ემორჩილება, როგორც დიდი კაცი ისე ბუნავი... როგორც მაღალი ტანის კაცი ისე დაბალი ატებს ცოდნას ცოტ-ცოტაობით და უცებ ვერ განათლდება.

კაცის სწავლა-ცოდნა მიდის იმ წესზე, როგორზედაც ქობის აწენება. ჯერ საძირკველს ჩააგდებენ, შერე კედლებს ამოიყვანენ, ძეღზე ძელს დასდებენ, ან ფიცარს ფიცარზე დამაწყნობენ, ისე კაცის სწავლა — ძველს სწავლას კაცი უმატებს ახალ-ახალს, ცოდნა იზრდება, კაცი ნათლდება. აეღოთ შიგაღოთ და დავაჯირობთ. იქიდან შეიტიყობთ კაცი როგორც აქვს სწავლას.

წარმოვიდგინოთ იმნაირი კაცი, რომელსაც

წყლისა და კაბრის (ყვისი) მეტო სასმელი გვჭოდ არ უნახია და არც იცის, თუ სადმე კიდე არსებობს სხვაგვარი სასმელები. შექმნება სხვა და სხვა ფერის ლეინის ნახვა: თეთრის, წითლისა, ნახა ლუდი (პივი) და არაყი სხვა და სხვა ბოთლებში, ჯერ კი გვჭოდ არ უნახავს.

როგორ გგონიათ, რით ვაარჩევს ერთს მეორესაგან ამ სასმელებს? რასაკვირველია ფერით. თითვეულს სასმელების თვისებას, ზედ-მოქმედებას კაცის ტომავზე თვლით ვერ შეამჩნევს. ამ წყლულების თვისებას მხოლოდ მაშინ შეხედება, როდესაც დაღვეს, თითვეულს მათგანს დაიგვიშობს. აიღებს ჯერ ერთს ბოთლს, გახსნის, უსუნებს, მაგრამ თვისებას სუნით მაინც კიდე ვერ შეიტყობს. დაისხამს ხელის გულზე, დააწობს ენას ბთბილად, შერე პირშიც ჩაიყენებს და ჩაყლაპავს; ნახავს ერთხელ — გემრიელია, მეორედ — უფრო გემრიელია და ტომავსაც ახლებს, გაქნობს თავბრუ ესხმის, დათერა. რაკი ეოახელ გამოსცადა თეთრი წყლუელი იტიკრებს ბევრის სმა არ ევარცებათ.

გაიგო იმან ერთის წყლულის თვისება, მაგრამ მეორისა ჯერ კიდევ არ იცის. ფიქრობს: ის წითელი თეთრს არაფროთ ვაგს, იმას სხვა თვისება ექნებაო. დაღვეს წითელს წყლულს (ლეინოს) და შეამჩნევს, თემცა მეორე ფერით პირველს არა ვაგს, მაგრამ ტემის კი პირველივით ახურებს. ლუდს როდესაც დაღვეს შეამჩნევს, რომ თვისება ლუდსაც ისეთოვე აქვს, როგორც ორ პირველ წყლულებს, მხოლოდ ბოლოს გვიან ეტლება — მაღე არ ათრობს არავსაეთი. რას ისწავლის ის ამ გამოცდილებით? ახ რას: პირველი როგორც სასმელი არ ვარგნილა, გაიგო მისი ნაკლულები, მაგრამ ჯერ კიდევ არ იცოდა თუ მეორე, მესამე და მეოთხეც არ ვარგას; არც შეაძლო გაეგო, რადგან სასმელები ფერით განსხვავდებოდნენ. როგორ შეიტყო ამ სასმელების თვისება — მათრობელობა? ახ როგორ: ჯერ ერთი სასმელი გამოსცადა თავის თავზე, მეორე მეორე, ეგრეთვე მესამე, მეოთხე, შეადარა ეს სასმელები ერთად, — გამოვიდა რომ, თუმც ფერი და გემო სხვადასხვანაირი აქვსთ, განსხვავდებიან, მაგრამ თით შინაარსი, თვისება მათი ერთია (მათრობელობა). რომ გემოდ არ ენახა ვერ ვთვებდა ამ სასმელებს თვისებას. ამატობ მადლობა უნდა უხახას გამოცდილებას. ამაწ შესძინა ცოდნა, გააგებინა, რომ ლუდში, არაყში და ლეინოში სპირტია, — ფერი და ჭურჭელი არაფერ შეაშია. როგორც ამ შემთხვევაში გაიგო კაცმა სასმელების თვისება, ეგრეთვე სხვა საგანოც შეუძლიან გააგოს, შეიგნოს, გაიცნოს კაცი.

როგორც ვარცვანი ფერით არ იცნობა სასმელების თვისება, აგრეთვე კაციც მარტო სიტყვით არ იცნობა. ჩვენ არ ვენდობით ზოღზე

კაცის ლაპარაკს, ვიდრე ნალაპარაკებს საქმით არ დაგვანახებებს. როდესაც მის საქმეებს, მოქმედებას გავიგებთ, მის ქვეყას გაეჩხრკეთ, გაეარკვევთ, დღევირდებით, შევადარებთ, მაშინ შეგვიძლიან ვთქვათ რა ურთან კაცში; მაშინ, მხოლოდ მაშინ შევადგენთ აზრს კაცზე; ვიტყვი: კარგი ან ავი, ან უხედი, შეგეხარა კაციოო. შავალითად კაცმა ჩაახველა, რა არის მერე? რა ვუყოთ, არაფერია ჩაახველა, ჩაახველა. მაგრამ თუ სწორ-სწორად დააწყებინა ხელება და თან სურდოც გამოაჩინა ვიტყვით გაიყვებლა და შეგვეცოდება; როდესაც გავიგებთ, რომ ახლოსოფელში ქარსალად წასულა, დადგომია ავი დარი, ქართუქი ვიტყვით ახია მავაზე, რატომ თბილად არ ჩაიყვან ქარსალად მიბრბოდაო. და თუ ვინმემ გვითხრა და მარათლიც გამოვლა, დურა-ტყავი ეყვა, უნახავს კაცი იბრჩება, ისე უტომნია წყალში ტყავითურ და გაღუსკრება, ტყავი წყალს ვაუტარენია და ქარსალას მოხლომია მგზავრობა, ამით კაცი უფრო შეგვებრალება, შეგვიყვარდება, იმას კაცთმოყვარეს დღეობებთ.

ან შევადგინეთ აზრი კაცზე გამოცდილებით, გამოჩხრკეთო... უცებ, ერთის შეხედვით სავანს, რომელსაშე მოვლენას კაცი ვერ გაიგებს; ყველა სავანზე, ყველა კაცზე, რომლის გაცნობაც ვინდა უნდა ცნობები შეკრიფო, გამოსცადო, დააკვირდე დიდი ხანი, შეაგროვო თავში, შეადარო და აქედამ გამოვა ცნება, აზრი.

ზეითი ნათქვამიდან შემდეგი დასკვნა გამოდის: ვინც დიდად გამოცდილება, ბევრს ცოდნას და ნიშნებს შეაგროვოს თავში, შეადარებს, იმას აზრი და მცნება მერე აქვს; ვისაც ნაკლებად უღეუნებია თვალუფრო საგნებისათვის, ის ნაკლებადაა გამოცდილი, მცნება და აზრიც ნაკლები აქვს. ერთი, ორი ნიშნით არ შეგვიძლია კიდე ვაღაწყვიტოთ, ერთი სრული აზრი შეადგინო სავანზე, საჭიროა ამისათვის მისი ნიშნების სრულად მოკრეფა-შედარება, გონების სიფიზლე, რომ დასკვნა და აზრი ცრუ არ გამოდგეს... რა იარაღი აქვს კაცს ვანა იმისთანა, რომლის შემწეობითაც იმას შეუძლიან სავანის თვისებების მოკრეფა, გონებაში მოგროვება, აზრის გამოყვანა? ვთქვათ, ღვიწი ვნით იცნობა, ყველა სავანს ვნით ხომ არ გაცენობა კაცი? შავალითად ცხენი მინდა ფოფილო, ვნით არ ღეუნება იმისი სიკეთის გაგება.

ჭევენიერობის ვასაცნობლად კაცსა აქვს ხეთი გრძნობა (იარაღი) შეხედვლობა (თვალები), სმენა (უტრები), ყნოსვა (ტყვიარი), შეხება (მთელი ტანი) და გემოვნება (ენა). ზოგი სავანია, მაგ. საკმელი, თვალთაც იჩახვის, გემოდაც, სუნითაც, ზოგი კი იმნარი სავანია ორი და სამი გრძნობით ვერ დაეაზრწმებთ. შავალითად, გვესმის ჩონჭურის ხმა, სიმღერა ან ვალობა. სუნით გემოვნებით, ხელებით, თვალებით ვე-

რაფერს ვგრძნობთ — მარტო ვერაფერს ვცნობ, ეს კმარა. მოგვეწადეს ჩითეს ნაქმერი, გვინდა ვავიგოთ ფერი, ლამაზა, ათასი ხელი უსო. სუნო, ვერაფერს ვაიგებ, ვიდრე სინათლეზე არ ვაბტან.

ბედნიერია ის კაცი, ვისაც ყველა ეს გრძნობები მთელი აქვს და უხედვრია, ვისაც რომელიმე ამ უმთავრესთაგანი აყლია, მაგ. თვალ.

კაცს, რომელსაც არ აყლია თვალები ცხენს კბილით და ხელებით არ დაუწყებს ცდას, ბრმა კი ხელების ცხენის ზურგზე სმით, ფაცუნით ეძღება მიხედვს საიდუმლოსას.

გავიფიქროთ: რა საშუალებებით შეუძლია კაცს მიღწევა მცნებაში, — სავანის გაცნობა, ახალი საქმის შედეგი?

შემოქმედმა მისცა კაცს ცხოვრებაში სახმარებლად ხეთი გრძნობა. ამ ხეთი იარაღის შემწეობით კაცს შეუძლიან გაცნოს მთელი ქვეყანა; ხეთი გრძნობა რომ არ გვერდეს არაფერი გვეცოდინებოდა თუ რამეს ვსწავლობთ იმით შემწეობით: თუმცა ამ გრძნობებში ყველა ცალკე-ცალკე საჭირო და სასარგებლოა ცხოვრებაში, მაგრამ ზოგი მათგანი უფრო საჭიროა, მეტად გვეხმარება, გვესარგებლებს. მაგ. თვალები. სობრმავეზე მეტი უხეფერება რა იქნება კაცისათვის? წარმოვიდგინოთ რამდენს რამეს ვსწავლობთ თვალებით. ქვეყნის და ბუნების სიმშენიერე უღება წინ ჩვენს თვალებს; რაც კი თვალთ გვიჩახავს თვალთ დიდხანს ვახსოვს და როდესაც დაგვირდება ნახულს ადვილად წარმოვიდგენთ გონებაში.

ესთქვით ვცინდა წარმოვიდგინოთ კეთილი მეგობრის სახე, რომელიც დიდი ხანი ან გვიჩახავს, მაშინათვე გონებაში გამოვეხატება, თითქოს ჩვენს წინ იდგეს ცოცხლად. მინდა მაგ. ჩემი ქოხი მოვიგონო, — ყველაფერი, რაც სიყმაწვილეში იქ ჩამიდენია — სუველაფერი ცხადად წარმოვიდგება, თუმცა ჩემი თვალები აღარა ხედავენ იმას მთელი ითი წელიწადი. მხედვლობის შემდეგ უფრო საჭიროა სმენა. რაც კი რამე გავვიგონია, მალე შეგვიძლიან წარმოვიდგინოთ: მეგობრის ხმა, სიმღერა და სხე.

გემოვნებითი, შეხებითი და ყნოსვითი ჩაბეჭდილება უფრო ძნელი წარმოსადგენია. საქამანდის გემო ისე ცხადად არ შემოქლიან წარმოვიდგინო, თითქოს პირში მედგეს. ვარდის სუნის მოგონება ისე ცხადად თითქოს სუნავდე და სუნე ვესმოდეს, გრძნობდე არ შეგვიძლიან. ეს გრძნობები მინდა მადლობის ღირსნი არიან, რადგან ბევრში ეხმარებიან კაცს ცხოვრებაში. უგემოვნებობ, უქვეყნა, მოვიწამლებოდით: შეხების ნიჭი რომ არ ვუჭირდეს სიჭეპსიკეთე არ გვეცოდინებოდა, ველარც ვიჭირამებდით: უყნოსოდ ვერ ვაიგებდით წმინდა ჰაერით ვსუნთქავთ ოთახში, თუ მყარალით, დამალს.



ხორცსა ეჭამთ თუ ახალს. ამითაა სისარგებლო ხუთი გრძნობა.

ხუთი გრძნობა ბევრს გვასწავლის. ჩვენი გარეგანი გრძნობები იმნაირად არიან მოწყობილნი, რომ ყველაფერს, რასაც შეხებიან, რაც კი ხელში ჩაუვარდებათ, გაიცნობენ, შიარტობენ და გვაგრძნობინებენ. სიცოცხვე რომ გამოვიდეთ, შეხება გვეტყვის, ცოვაო. ავედით მავალითებ წისქვილის ბანზე, სმენა მამინვე გვეტყვის, რომ წისქვილის ბანზე ვსდგევართ და ჩვენს ძირს საცეხველი არაკუნებს. ეს ხომ ასეა, მაგრამ სიცოცხვე ხომ თვითონ არ გვეძებს ჩვენ. ვიღრე თვითონ არ გამოვალთ ქობილამ გარეთ, მანამდე სიცოცხვე ვერ ვიგრძნობთ; არც საცეხველი მოვა ჩვენიან რაკარტკი გავგუგებინებ.

თუ გვინდა საცეხველის ხმის სმენა, ჩვენ თვითონ უნდა წავიდეთ. რაკი გარეთ გვალთ, ან წისქვილში გავივლით, სიცოცხვეს ვიგრძნობთ და საცეხველის რაკარტკსაც ვაივგონებთ. მამასადამე თუ რამე გვინდა ვისწავლოთ, გავიგოთ, ჩვენ თვითონ უნდა ვთვალოთ, მივტყუთ სახლო გარეგან გრძნობებს, თუ არ ვუცდებით გრძნობებსაც და გონებასაც დაეძინებთ, დავრჩებით უშეცარიანი. მაგრამ არა. შეიძლება გარეთ ყინვაზე არ გამოვიდეთ, შინ ვისხდეთ მთელი დღე და ღამე, მაშინ გრძნობა გვეუბნება სთობოზე. არ წავედით წისქვილში საცეხველის ხმის მოსასმენად, გრძნობა არაფერს გვეუბნება ამაზე. ესეც არაფერია, იმის მაივრად გრძნობა გვეუბნება სინთმეზე, რომელიც სახლო არსებობს, ან ყმაწვილების თამაშობაზე, ცეკლობაზე.

ერთი სიტყვით, სიკვდილამდე გარეგანი ჩვენი გრძნობები დაუღალავად შრომობენ, მოძრაობენ როგორც ცხადად, ისე ძილში. მძინავს მავალითად თოფის ხმა შემესმა, ყურებმა ეს ხმა გადასცეს გონებას, შამეშინდა, ფეხზე წამოვიარდი. ვთქვათ დამეძინა, სანთელი ანთებული დამჩნა და ცეცხლი გააჩნა, დატრიალდა საშინელი ბოლი, თვალთ ვერაფერს ვხედავ, მაგრამ ცხვირის ვიხმის, გრძნობს. ეს გრძნობა ვიდრაცა გონებას, არაკი უშველოვ. ცხვირის წვალბობით თვალები დვაჰყიტე; ცეცხლის ქრობა დაიწყე, ცხვირის შეშწეობით დაეხსენი თაკი უბედურებასაგან. ეს დიად მართალია, იტყვის მკითხველი, მაგრამ ყოველთვინ ვფერ არ ხდებაო. ამ გვარს გვერს შერთანა უსაფუძვლო იქნება. აი რათა: შერ ახლა კითხვობ წიგნსა. თუ კითხვამ გაგიტაცა, ჩაღრმავებული ხარ კითხვაში, სტრატონების და ასოების მეტს ვერაფერს ხედავ, თუნდა ჰერტი ჩამოგვეცეს თავზედ.

ჰერის ხსენებაზე მალა აიხედე ხომ? რას ამტკიცებს ეს? აი რას: შერს გრძნობებს მართლა კი არ სძინავს, ისინი წიგნის კითხვით გერთმ, შერი ყურადღება არის მიტყული მარტო წიგნის აზრებზე. როდესაც მე ვთქვი, თუნდა

ჰერტი თავზე ჩამოგვეცეო, მაშინ [შეხვენი უფრადლება წიგნილამ ჰერზედ გადგებლად; შეხვენი] ჰერ მართლა ხომ არ იტყევა ჰერიო და გააჩერე ცოტა ხან თვალზე ჰერზედ, ანუ მიატყე უფრადლება. მაშ კაცს კიდეც სხვა ნიჭიც ჰქონია, რომელსაც „ყურადღება“ ჰქვიან. მამასადამე თუ გვინდა წიგნის გაგება უნდა ყურადღებით წიკითხოთ. კაცი იმას უფრო იხსონებს, რასაც დიდ ყურადღებას ატყევს. ეს ისე ცხადაა, როგორც ორი და ორი ოთხია და არა ხუთი ან სამი.

ესლა ჩვენ ცოტა რამე ვიცით „ყურადღებაზედ“. მოვიგონით ეს შემთხვევა, როდესაც ვედილობდით გავგვეო ლეინის ვერო, — რამდენამარტობაში იყო მაშინ ჩვენი ყურადღება? გემოს ვივებთ ერთ და ჩვენი ყურადღება ენაზე იყო მიტყული, ენის გრძნობას უხიზლად უყვირდებოდით.

დროა დაიწყოთ საუბარი ბავშვებზედ. კაცი ჰირველ დამაშვლის დღეებში გონებით უბრალო ცხოველის შეიღებულ მალა არ სდგას; ის იხედება აქეთ-იქით, მაგრამ ვერაფერს ხედავს, ვერც ამჩნევს; ესმის, მაგრამ ვერ იგნებს, რასაც ელმობარაკები. დღეა ძეძუს ძალი-ძალიდ მიიჩვენეს. ჩვილ ბავშს თუ მახინჯი არ არის, აქვს ყველა ხუთი გრძნობა: სითბოს, სიცოცხვეს, შიშობას, წყურვილს, სინათლეს, სინებლეს, ხმურობას, სინთმეს ყმაწვილი გრძნობს. მაგრამ გრძნობა და შეგნება ერთი როდია. ჩვენ მავალითად ყველანი ვგრძნობთ შხის სითბოს, მაგრამ ყველამ კი არ ივის, ვერ შეუგნია სიილამ და როგორ შოდის ჩვენამდის ეს სხივი; ყველანი ვგრძნობთ წვიმის ნაშს, მაგრამ ყველამ კი არ ვიცით სიილამ დროგორ ჩნდება ეს ნაში, როგორ ჩნდება ღრუბლები? ყმაწვილიც ესეთია გარეგანი გრძნობით გრძნობს როგორც ჩვენ, მაგრამ ჯერ რაც დროა საჭირო, კარგა ხანში უნდა გაააროს, რომ შეიგნოს, ვაიგოს რასაცა გრძნობს. მართლაც, როგორ ვაიცნობს ბავში გარემო შოვლებებს? ისე როგორც ჩვენ. ხან ერთი საგანი ჩაუვარდება ბავშვის გრძნობას ხელში, ხან შერაკე: ზოგი უფრო ხშირად, ზოგი იშვიათად. ბალლი რასაც ხშირად ხედავს, რაც ხშირად შეემთხვევა, იმდენად უფრო გამოიყდება, საგნის და შემთხვევის თვისებასაც უფრო კარგად ვაიგებს.

ბალის გრძნობებს, თვალებს, ყურებს, ტანს უფრო ხშირად დედა უდგა ახლოს, ამიტომ ბავში ყველაზე უწინ დედას ვაიცნობს და დაინახსოვრებს მის თვისებებს. ერთ საგანს, შოვლენას სხვა საგანთან, შოვლენასთან შედარებს, ამასობაში თანდათან გონებაში ვარდება. შემდეგ ვაიცნობს მამას, ბიძას, დიდდას. როდესაც ის ბევრს სხვადასხვა ხატს, საგნებს და ცხოველებს ნახავს, მაშინ იმას დაგებაღება „ცნება“ ადამიანზე. ბავში იხედება, ყველა საგნის სახე,

შემთხვევა, რასაც იმის გრძობა მისწვდება ჩაებულება ნორს გონებაში ვიდრე ფესზე არ დადგება დედის და მამის შეტს შეიძლება არც კი ვისმე იცნობდეს, გარდა აკენისა და იმ ძონებისა, რომელშიაც ვაჭვევნი.

დაღა ბავში ფეხზედ, დაეოცავს ქობში, სწავლობს ცო-ცოტად რასაც კი შინ ხედავს, ვარეთაც გაეჩვიო. აქ უფრო ათასფეროვანი, სხვა და სხვა საგნებით შლიდარი იდგილი გაეშალა წინ სავარჯიშოდ მის გრძობებს. ლაფი, სიცივე, სინოტივ, ქათმები, ბატები, ბალახი, ყვავილები, ხეები და სხვა ათისა ცხოველი და საგანი ბუნებით ირვეა მის წინ; აქ უფრო ბევრი იგრძობა ბავში, ქობში იმდენს ვერ გრძობდა; ადარებს ის ერთმანეთს, რაც თვალწინ უდგება, რასაკვირველია, კვებულ მოდის.

რაც ბავში უფრო ბევრს სხვა და სხვა ნაირ საგნებს ხედავს, იმდენად გონება უფრო ეჭმნება.

სოფელი ბაღი გონების განხილობით დაბლა დგას ქალაქზე. საკვირველიც არ არის.

ქალაქში ბავში უფრო ბევრს სხვა და სხვა ნაირს საგნებს, ხალხს ხედავს, უფრო ბევრს გაიგონებს, მასმ სოფელი.

შლიდარი თჯახში ძალიან ბოხილად უნდა ზდა ბავშს, ხშირად ის ვერ შიინებებს რაც ესმის და რასაც ხედავს. ბაღი გონებით ცოცხალია. რასაც თვალთ დაინახავს, ან ყურით გაიგონებს ყველას გაუმოძრად უკვირდება, სუველაფერი უნდა გაიგოს: ლოქას, სუნავს, ხინჯავს ზელებით რასაც კი მისწვდება. ხშირად ცეცხლსაც მიეტანება. დიდსაც არა აქვს ისეთი დაკვირებითი ნიჭი, როგორც ბაღს. რამდენიმე თვის განმავლობაში ათასნაირს ნიშნებს, საგნებს თვისებებს მოკრფავს, მოაგროვებს გონებაში, იმდენს დაისომებს ჩვენ დიდებს სად შეგვიძლიან იმდენის დასომება.

ერთი წლის განმავლობაში ბავშს ესმის ლაპარაკი, თვითონაც ტუტტყებს; დედას იგონებს თვის სურვილს. ამ ხანში ბევრს, ძალიან ბევრს საგანს შეისწავლის ყოველ მხრით.

ერთი წლის ბავშვის გონება და გრძობა საკმაოდ ვითბობებულა. ყველამ იცის, რასაც ხშირად ვხედავთ ან გვესმის მიუჩვევით ხოლმე. ბავში უფრო ჩვენზე მალე მიეჩვევა. ის, მგავლითად, როცა მამს ხედავს ვერ ხედავს ტირილს, რადგან გამოცდილი აქვს, რომ ეს ტირილი თავში ტვლამის მოადგნს. დედასთან კი მორთავს ხოლმე ღრიალს, — დედა, ხილით, აღერსით დაულოლებს, დათირებს. ბაღი გაეშავდა, ერთი გამოცდილება შეიძინა: ცემა სტყემა, ჩერჩხევა ტუტულია. ხშირად ბაღი, ვის არ შეუნიშნავ, სტყემა ბავშს ხელოდმ პურსა. ერთხელ-ორჯერ რომ გაეოსტაცოს, მესამედ ბაღის ტირილი გაამოღვენებს ბაღის

მეხოლობას. მეოთხეჯერ ეჩვევს მხოველად აღარ მოქცევა, მოსძებნის სადმე ყურთს უწყულს, შეაჭრება შიგ და გემრიელად, მოსვენებით შეაჭყევა ნაბობარს საჭმელს.

შრობები თვითონვე ხშირად მიაჩვენენ შეილებს უწმინდურობას: ტანისამოსს არ გამოუცვლიან, არ მიაჩვენენ სიფაქიზეს, ბავშს ეს ტანის უწმინდურობა, მოქმედებაშიც უწმინდურობას მიაჩვენს, სიდიდენიაც ვეღარ მოიშორებს. „ჩვეულება რჯულზე უმტკიცესიაო“ ტყუილად არ ამბობენ ქართული ანდაზა. რაკი ერთხელ რაჟეს მიეჩვევა კაცი, შემდეგ ვადაჩვევა ძნელია, იყოღინება, რომ ცუდი ჩვეულებს პატრონი, მაგრამ შინც კიდევ, ვერ დასთრგუნავს ძვალრბილში გამაჯდარს ჩვეულებას. თამბაქოს წევის მიგნებლობა თუ ჯანისათვის არა ჯიბისათვის მონც ყველამ იცის, მაგრამ ჩიბუსს კიდევ ვერ ანებებენ თავსა.

ჩვეულებას ცოდნა ვერ ერევა. თავის ცხოვრებაში კაცი უფრო ჩვეულებას მისდევს, მანამ საღი გონების რჩევას. (ცმაწვილიც სიუმაწვილუ-შივე შეაჩვევა ბევრს ცუდსა).

რომ დაუქარდეთ ჩვენს სიუმაწვილეს, — მოვიგონოთ ემაწვილობის დრო, ბევრს ჩვენს ჩვეულებებს სათავეს სიუმაწვილეს დადინახავთ ვნახოთ იმ სამ ჩვეულებას, რომელიც ბაღმა შეითვისა სიუმაწვილეს, რა შედეგი ეტნება ცხოვრებაში, სიდიდენი. ჩვენა ესოტვიით მამისა ეშინია ბავშსა და იმის წინ ტირილს ვერ ხედავს, დედის გასაგონად კი უშველებლად ღრილბს. რა ნაყოფი აქვს ამ ჩვეულებას? აი რა: თუ ეშინიან განმელება და თუ ტირილი სიუვარულს მოუვლავს, ეშმაკობასაც მიჰყოფს ზელს. გაზრდება დიდი, ცხოვრებაშიაც ვერაფერ მოქცევა: შინში საჭმელს ავადებინებს და თუ თავზედ ხელი გადაუსი კისერზედ წამოგაჯდება.

განა კარგი კაცი ამასა ჭვიან, ეს არის კარგი შვილი? თუითონ იფიქრეთ, მხოლოდ ნუ დაივიწყებთ კი, რომ ამისთანა ხასიათი სულ უბრალო მიზეზისაგან გამოიჩევა. ავილოთ მეორე მაგალითი.

ბაღი ემალება ძალსა პური არ წამართოსო, ცხოვრებაში კაცებსაც დაემალება თუნდა თუითონ პურით სავსე ვოდრები ედგას, მეზობელს კი ცოლშვილი ვხოცებოდეს შიშვლით. ბინძურობასაც ესევე შედეგი მოსდევს. ბინძური კაცი საქმეშიაც ბინძურა.

ვისაც თავისი ჭრდი და პერანგი ვერ შეუნიხავს, ვისაც თავისი შირი ვერ დაუბნინია, სხვის პირს, ვარშე კაცს, რასაკვირველია, ყურადღებასაც არ მიაქცევს. ნუ დაივიწყებთ, რომ ზემოდ მოხსენებული ბორბტება სულ უბრალო მიზეზისაგან მოხდა, თუმცა ადვილი კი იყო თავილამ მათი აცილება.

ავილოთ კიდევ მაგალითი. მამა ღვთის შოყვარე კაცია. შედამ დილით და საღამოთი სულ



ერმლით ვედრება ღვთის მშობლის ხატს. მგვრამ ერთი ცუდი ზნე სქირს, — ვაჭრობაში სიბრძლე, დამალ საქონელს ასაღებს.

ერთს შეპარა დამალი საქონელი. მუიდეულ-მა სახლში წაიღო ნიეთი, ნახა კარგად, საქონელი დამალი არ გამოდგა! დუბარუნა სავსელი ეპარს, არ გრტყენიან, ღმერთი არ გვამსო უთხრა, ამას რომ მაძლევი შენს ღმერთს რას ვუბნებოდით. ეპარსი უბნება: „ის თვალი დაღ-ვეს, რა თვალბეა შენ მოგატყუო, ვა თვალე-ბი სად გქონდა, ეპარსი მაშ რის ვაჭრობაა? ბავშს ეს ყველაფერი ესმის. ხედავს მამაში ორ ერთმანეთის მოწინააღმდეგე მხარეს, სიტყვა ერთი აქვს იმის მამას, საქმე სხვა. ეს რას ნიშ-ნავს? მამა ჩემი სახარებაში კთხილობს „გიუ-ვარდეს მოყვასი შენი, ვითარცა თავი თვისიო“ და თუთონ კი ქვეყანა უბრუილება, მაინც ბედნიერად ცხოვრობს! შეილა, რასაკვირვე-ლი, მიმისგან იღებს მაგალითს და დაუწუებს ქვეყანას ტუქებას, გამოვა ქვეყნის ამომგდები.

ამა ყველაშფაყისიჯოთ ჩვენი ცუდი ჩვეულებ-ანი და კარგად დაუკვირდეთ, თუ მამა აღზდა არ იყოს დამანავე. ბევრი არ დაიჯერებს და იტყვის, რასაც წერა-მწერალი დაუწერს კაცს ისე ვთავაულება მისი ბოლო.

ბევრი მაგალითი მინახავს მამაც კარგი პუ-ლიყოს შეილა, კარგი მაგალითებიც ენახოს და ნამდვილი გველო, ქვეყნის ამომგდები გამო-სტელიყოს. ზმირად ვერც მოხდება ხოლმე, მაგრამ ბედის წერა აქ არაფერს შეაშია. რა უაყო, ზოგა კაცი ავადმყოფობის გამო გულ-ფიცხი გულანჯახია, — მქამელი, ბორბოტი, დაუდგარო, ამისთანა ბევრი მაგალითი ხდება, მაგრამ ეს შემთხვევები ჩემს ნათქოშს მაინც არ ეწინააღმდეგებიან.

ბორბოტი არ იბადება არადროს კაცი. მის გა-ბორბოტებაში გამზდელი, მშობლები, თვითონ ჩვენა ვართ დამანავე.

ბორბოტება, სიგულფიცხე, ბრახი, ბავშის გულში ცუტ-ცუტობით იზდება, იმამი ჩვენი უუარადლებობა და ცუდი მაგალითია.

ცოლ-შვილში ზმირად თავდატუქრლად ვიჭ-ცვეთ, რასაც უნდა ვამბობთ, რასაც უნდა ვშვრებით, არ უუარებთ არც გონებას, არც სვინიდიას.

ბავშვის მახვილი გონება ამას იბუქდავს გო-ნებაში და გულში, მოსწონს, კარგი გონია. არც ერთი სიტყვა და საქმე, რომლისაც ჩვენ თუ-თონ გერტყენიან შემდეგ, ბავშვს არ გამოეპა-რება.

ამიტომ, რაც უნდა კეთილი გვიდოდეს შვი-ლებისათვის, თუ კეთილს არ გავაგონებთ, კარგს მაგალითს არ ვაჩვენებთ, შვილებს სიყვითთ დატუქობას ვერ მოვეწერებთ. ერთს კაცს არ უნდოდა მუხილამ ნათის ვაკეთება, მაგრამ ბო-ლოს კბილის საჩინქნი ჩხირის მეტი ვერაფერი

ვაკეთა. ეს დაიხსოვო, მკვიდრად, რე უფიქრ-ყებთ! ხომ გახსოვს ვაქარს რომ უნდოდა შვი-ლის გადღვაცება და ციმბირში კი ამოყაფი-ნა თავი. მარტო სერილი და სიყვითის სიყვა-რული შევიდისადმი არ ეპარა; ცოლდა, შეგ-ნებაა სვირო.

ბევრი დამრჩა საოქმელი: ყველაფერს კაცი ერთბაშად ვერ იტყვის. უნდა მხოლოდ ჩვენს თავს დაუკეთხოთ, როგორ მოვიქცეთ შეილებ-თან? ამისთვის საკიროა შეილებზე თვალუერი გვეკიროს და კარგი მაგალითი კანვერო. შვი-ლებს ვეყვარება, რასაკვირველია, იმათაც შეუ-ყვარდებით; რაკი დაიწახვენ, რომ გვიყვარს შვილები გვენდობიან კიდევ, რჩევას ვავიგო-ნებენ, მაგალითს ჩვენსნით იღებენ და ეცდუ-ბიან ჩვენ დაგვესგავსონ.

უმაწილს თუ დღე-მამის რჩევა, სიტყვა, არ სწამს საქმე მორჩობილია, აღარც მაგალითს ექნება ძალა.

თუ გვიდა ჩვენს სიტყვას შეილებმა ფასი დასდონ, ხუმრობითაც ტუქილი არ უნდა უთხ-რათ და სხვებსაც უნდა ვსთხოვოთ ტუქილს არ მიამვიონ ჩვენი შეილები. ცხოვრებაში ბუკარს განსაცდელს მოელის კაცი, ბუკარის დასწირ-დება იმის ტუქილის თქმა. ამიტომ მშობლებმა უბრლო ხუმრობაშიც, ტუქილს უნდა თავი დაანებონ.

შვილები რაკი გვეყვარება სასტიკად, მხეცუ-რად არ მოვეუპურობით. ცუდით ბორბოტი კაცი ვის ვაუეთობებთ?

ცემით დამინება შეიძლება კაციცა, გაბატო-სნება კი — არა ოდეს. სული, მხოლოდ სული, მოქმედობს სულზე, მხოლოდ გული იცნობს გულსა.

სიყვარულით და ჩაგონებით შეიძლება ასწავ-ლოს შვილს მშობელმა სიყვარული, გულკეთი-ლობა და გონიერება.

ვინ დაუჯერებს ამ გვარს რჩევას: „ვემ და შემიყვარე, მე ტუქილს ვაბრუვი, შენ მუდამ მართალი მელაპარაკეო, ტუქტუქს, ვიქს, დავი-ძახებ, არაფერს ვასმევე, არც ვაქმევე, შენ მარტო ითმინე და პატივი მეციო“.

ყველამ იცის ამნაირი რჩევას უფარგისობა და იმიტომ ვერცა ვინ ბედვეს.

ცხოვრებაში ზმირად ისეც მოხდება ხოლმე, რომ ბორბოტი მშობლებს გამოუცვათ გულკეთილი და პატიოსანი შვილი. დიდი სიარტხილი ამ გვარს მშობლებს ბორბოტება, საძაგლობა იმ-დენი ყოფილა რჯახში, რომ ყმაწვილს შესჯავ-

რებია დედ-მამა, რომ დედ-მამის დამსგავსება სიკვდილის სწორად უცნია. საზოგადოებას ვაუზარდებთ თულის სიკეთე და დასწევების შრომად. ამ იგივე საშუალება შეიღების ასახვად. ამ საშუალების მოსაზრებლად არც ფულია საჭირო, არც სიმდიდრე; ყველა მშობელს ხელში უჭირავს ეს საშუალება. კაცის ბუნების თვისება ზემოთ ნათქვამიდან კარგად ვიცით. ბუნება იმნაირია ყველა კაცისა, რომ შეუძლიან გახდეს ჰყვანი, პატროსანი, ნასწაველი და გამოცდილი. ძალა, რომელიც კაცს აქვს, მის ამაღლებს, ბევრს საეკივრებს საქმეს ჩაადენინებს. მაგრამ მარტოა კაცს იმდენი ძალა-ღონე არა აქვს, რამდენიც მთელ ხალხს გროვას, კაცობრიობას. მთელს კაცობრიობას შეუძლიან გადასცეს თავისი გამოცდილება ახალ-თაობას, — ყველა ახალგაზრდას, თუკი იმას სურს ისარგებლოს სხვის გამოცდილებით. სხვის გამოცდილება უადვილებს კაცს ცხოვრებას, ასწავლის გზებს; ძველი თაობისას, ახლის რომ თვალწინ ექნება, ამით უფრო ღონე მოეპოვება კაცს, უფრო წინ წავა.

ამიტომ ყველასთვის საჭიროა, როგორც თბილი კრთოს სწავლა, გამოცდილება და გადასცეს ახალ-თაობას, — შეიღებს და შეიღო-შეიღებს.

ერთი დრო იყო ზვენმა წინაპარმა, ველურმა კაცმა თავის ფეხების და ხელების მეტი არაფერი იცოდა.

საჭირო იყო მისთვის გარსშემორტყმულის ბუნების გაეცნობა: დიდოდა ფეხით საცოდავად, ვიდრე შეიძლო, იყო უსახლ-კარო, ხშირად შვიტრი, ხის ფეხებებს და ქერქს სტრავდა, ქიანლებს სქამდა, მაგრამ დრომ გაიარა, იმის შეიღო-შვიღმა უფრო ჰყვა ისწავლა: დააშინა-ურეს ვარჯილი ცხენი, მოახტა ზედა, გააქანა და გამოაქანა. დაიწყო შორს მგზავრობა ღიდ მანძილზე, პაპასებრ არ უჭირდებოდა ისარტული, გაიარა ბევრმა დრომ, მოიგონა კაცმა ჯერ ურემო, მერე ფაეტონი, შემდეგ კარეტა. კარეტას შარა გზა უნდოდა, ისიც გააკეთა. ემძიმა ცხენით სიარულით, მოიგონა რკინისგზა და დაფარინავს ტრანსპორტით, ერთი თვის ცხენით სავალ გზას ერთ დღეში გადის. მოუხდა წყალში ცურვა. მოიგონა ჯერ ლელი (პატარა ნავი), მერე ნავი, ნავს შემდეგ გემი, გემი შეცვალა ორთქლის მატარებლად და ცურავს ზღვაში, არც გზას ეთუბულობს, არც თანამჭირლოს ქარსა. ეს კიდევ არაფერი. მოსწყინდა კაცს დედამიწაზე სობილი და მოიწყინა ცაში აფერინა. გააკეთა პაერით სავსე ბურთი, მთაკრა ბოლოზე ერთი კალათი, ჩაჯდა შიგ, ასცალდა მების მსროლელს ღრუბლებს და გვერდიდამ გადმოხედა ქვეყანას.

ველური კაცი თავის სიტყვას ხშირად ხატავდა. მინამ იმის ხმა ისმოდა — სიტყვიც ვეუსმოდა, მოკვდა — სუყველაფერი დაგვივიწყდა.

მიწამ ჩათქა ის უნინარა, დედამიწის ტერგზე მის სახსოვრად აღარაფერი დარჩა; ემწელა ესე ცხოვრება კაცსა, მოიგონა ანბანი, ანბანს მოჰყვა წიგნების ბეჭდვა. დღეს კაცი თავის აზრს, ცოდნას, ფიქრებს, სწერს ქაღალდზე, თუნდა მოკვდეს იმის აზრი არ დაკარგება, ნაწერებიდამ ყველაფერს მის გამოცდილებას, ცოდნას, ხელის გულზე გადმოვიწყობთ. შეიქნა უყვდავი კაცის ფიქრი და რჩევა.

ბეჭდვის წყალობით კაცის სიტყვა, ერთის კეთხილებს მეორე ქვეყნის კეთხილში მოექცევა.

არც ამას დასჯერდა კაცი. იმან მოინდომა, რომ მისი სიტყვა ერთს წუთში ერთის წლის სავალზე გაეგოთ, ამისათვის კაცმა მოიგონა ტელეგრაფი და ვაფტრინა თავისი აზრი ტყვიანზე უჩქარესად.

ამოდენა ოსტატობა კაცმა სულ სწავლის, მეცნიერების წყალობით გამოიჩინა. რამდენი რამე სხვა მოიგონეს ნასწავლებმა ქვეყნის სასარგებლოდ და გადმოგვეცეს, ვეაჩქარეს შხად მოგონებულა, — ხელშეორედ აღარ დაგვეჭირდება ამებზე თავის მტკრევა. ბევრი სიკეთე და თესეს ზვენზედ წინაპრებმა, ზვენც უნდა ვეცოდნოთ მოგონებულს ახალი რამე მიუმატოდ ქვეყნის სასარგებლოდ.

ნაწევები დაზიანებული ფრაგმენტოიანი გვ. 58

დავაკაცდა შეიღო. მამამ გაგზავნა დეპანმა ვაჭრობის შესაჩვევად. წინა პირველად, შეიღო კარგად იქცეოდა, ბოლო დროს კი ხელ-მრუდობა გამოაჩნდა. დახლიდართან კედლი კედლს გადაუბია და მოკვება იმასთან ერთად უყვა: გაეჩეთა აქეთ-იქით ტანტალს, ცუდ ხალხს დაუ-მეგობრდა, დაღის და ლოთობს. მამამ იწყინა, დღწიბრად გამოიყვანა, ცოლი შერთო იქნება დაეკვიანდესო. შერთეს ცოლი, მაგრამ ის ვერაფერი წამალი გამოდგა შეიღის გასასწორებლად. ის ისევ ლოთობს — შეკვამა ცოლის მზითევი. მერე გამოაჩნდა ყალბი ფულის კეთება, დაიჭირეს და ციმიბირში უკრეს თავი. მამას შეიღის მავებრად დარჩა სირცხვილი ხალხის წინაშე — ვარამი და ბოღმა გულში. ბუვრს დარდს, ევაებას, უირს გამოიყლის კაცი, მაგრამ სამუდამოდ დაღუბულის შეიღისთანად გულს არაფერი მოსწვევტავს მშობებლს.

ტირიან და ეეებენ მშობლები დაღუბულ შეიღებზედ, მაგრამ თავის თავს დამნაშავედ მიიხედა არ სთვლიან.

ნასწავლები იმართლებენ თავს ამით: „ერთობ კრპია და ვერაფერს შეასმენო“, ან იმით: „საქმეებში ვარ ჩაფლული, არა მაქვს მოცლა თეილური ვადენო შეიღების ყოფა-ქცევასო“.

მდიდრები თავისი შეიღების უხეირობას აბრალებენ მასწავლებლებს, ძიებებს, თვითონ კი ხელებს იბანენ. დარბის გამოუვლია ცუდი შეი-

ლები, თავს მაინც არ იტყობს: „მდიდრებს და ნასწავლებს გამოუვიდათ უხეირო შეილები, ჩემისთანა ბენიაც კაცს, რა ვასაკვირია, რომ უხეირო შეილები გამოუვიდეს, რა სწავლის და სარჩოს პატრონი შე ვარო“.

განა მოუტყულოდა და უქონლობა თავის კვანძართლებელი საბუთით? განა მართლა მშობლები არ არიან მიზეზად შეილების უხეირობისა?

• • •

სამწუხაროდ, აქ წყდება ვაჟა-ფშაველას ხელნაწერი.

უნდა ვივარაუდოთ, რომ ჩვენამდე მოუღწევდა ბოლო ნაწილში (ასევე დაკარგულია შესავალი) პოეტი საინტერესო დასკვნებს გააკეთებდა მომავალი თაობის სწავლა-აღზრდის საკითხებზე, კერძოდ, მშობლების მაღალ მოვალეობაზე შეილების ზნეობრივი ფორმირების საქმეში. მაგრამ ისიც, რაც უკვე ზელთა გვაქვს და გამთადენის სივრცე გადაურჩა, მთელი სიცხადით მტკიცელებს ვაჟას დიდ ინტერესზე ფსიქოლოგიისა და აღზრდის პრობლემებისადმი.

ამ ხელნაწერში თვალში გვიცემათ პოეტის განუზომელი სიყვარული, მომავალი თაობისადმი,

რომლის აკვარგაიანობაზე იყო და კვლავაც უჭნებდა დამოკიდებული მშობელი ქვეყნის ბუნებაზე.

ვაჟა ხალხის შვილი იყო და სიკვდილამდე მის ჭირისუფლად დარჩა, მისი უკეთესი მომავლისათვის უძველესად გული.

დიდი პოეტის დღემდე უცნობი ზვეული ერთხელ კიდევ ადასტურებს იმ უდავო დებულებას, რომ მისი ავტორი თავისი დროისათვის ფრიალ განათლებული ადამიანი იყო და მისთვის იმაოდ არ ჩაუვლია არც გოჩის სამსწავლებლო სემინარიაში და არც პეტერბურგის უნივერსიტეტში გატარებულ წლებს, იქ მოსწავნილი ლექციების კურსს.

მართალია, მის ხელნაწერში საბჭოთა ფსიქოლოგიისა და კლასიკური პედაგოგიკის თვალსაზრისით ყველაფერი რიგზე როდია; მასში აშკარად იგრძნობა იდეალისტური-რელიგიური მსოფლმხედველობის გავლენა, მაგრამ ეს სრულიადი ვერ ჩრდილავს იმ გაბედულ და პროგრესულ აზრებს, რომლებსაც შრომის ავტორი მეტად გამოკვეთილ ფორმებში ავითარებს.

ვაჟა-ფშაველას მატერიალისტური დასკვნებიდან ყველაზე საუფრადღებოდ ისიც უნდა მივიჩნიოთ, რომ იგი ჰემშარიტების შემეცნების უტყუარ კრიტერიუმად პრაქტიკას, გამოცდილებას აღიარებს.



შალვა შარვაშიანი

ერთი ღმრთივე კარგობაზე

ნათქვამია, სულ უბრალო სოფელს მაშინ გაუვარდება სახელი, თუ იქ დიდი კაცი დაიბადება. ეს მართალია. ფშავი და, კერძოდ, მისი პატარა სოფელი ჩარგალი სახელოვანმა ვაჟა-ფშაველამ ყველასათვის საყვარელ ადგილად აქცია. ამ პატარა სოფლიდან ვაჟამ ქართული პოეზიის გასხვოსნებული სამუარო დაგვიანახა.

საყვარელი პოეტის ცხოვრების შესახებ პატარა, უმნიშვნელო გვიზოდსაც დიდი მნიშვნელობა აქვს.

ჩარგალის ვარშემო შედიდურად დაუდებულან შალვა მთები. მათი ფერდობებიდან ტანჯილი ხეები აჩქარებული არავითარ ერთად იდუმალად ჩერჩულებენ ვაჟაზე. დილის ნიავს მათი დამატებელი ხმა შორს მიაქვს. ეს ხმა ყოველმა სოფლის საზღვრებს და შოთხებს ჩვენს ქვეყანაში ერთიან დღეებულ მიმხედ ვრცელდება.

ჩარგალი ერთ-ერთი ღამაში, შემკობილა სოფელია. აქ დაიბადა დიდი ვაჟა. აქვე ჭაატარა ბავშვობისა და ყრობის წლები, ხოლო შემდეგ, სწავლისა და სამსახურგობრივი საქმეების გამო შორს წასული მოამაგე, კვლავ შრომდებოდა სოფელს უბრუნდება და მძიმე ფიზიკურ მუშაობასთან ერთად „მარგალიტების მთესველად“ ვეველინება.

როგორც პოეტის ბიოგრაფიიდან ცნობილია, ვაჟას პირველი შეუღლე იყო ვაატარინე ნებიერიძის ქალი, გორის რაიონის სოფ. ოთარშენიდან. მასთან პოეტს ჰყავდა ოთხი შვილი: სამი ქალი და ერთი ვაჟი (თამარი, ლევანი, გულქანი და მარიამი).

ვაატარინე ვარდაცვალა 1902 წელს. რამდენიმე ხნის შემდეგ ვაჟამ ცოლად მოიყვანა თამარ დიდბუღიძე, რომელთანაც შეეძინა ვაჟი ვახტანგი.

ვაჟას შვილებიდან ახლა ცოცხლები არიან თამარი, გულქანი და ვახტანგი.

ვაჟას სიყრმის შვილი თამარი ცხოვრობს თიანეთის რაიონში, ღუდუდებთან ახლომდებარე პატარა სოფელ მაგანეთში. გულქანი ცხოვრობს ღუდუდის რაიონის სოფ. ფუძნარში, ხოლო ვახტანგი — თბილისში.

როცა ვაჟა ცოცხლებელმა შარგანეთში თამარის სანახავად წამოვიყვანა, ის გზადგება მესაუბრე-

ბოდა პოეტის ჩანდაზმული ქალის შრომისმოყვარეობისა და გულკეთილობაზე. შალვა მარგალიტისა და სახლის წინ შემაჩერა, მითხრა, ეს მისი სახლიაო, და დეიდა თამარს ხმაშალა დაუძახა. ნახევრად მიწაში ამოშენებული პირველი სართლის კიბიდან ამოვიდა ხნიერი, გამზდარი ქალი. ის მოდირდა ჩვენსკენ, ისწორებდა სახელოებს, იბერტყავდა კაბის კალთებს და გვიახლოვდებოდა. მოვიდა ჩვენთან, მოგვესალმა. მე, უცხო, უტრადლებით დამაკვირდა. მის გამოხედვაში ვაჟას თვალბმა გაივლევს, მის ხმაში ფშავურმა კოლომ დაკვესა.

— შინ მოდი, შინ — ვაგვემართა.

ახლობლებივით მოვიცილებით ერთმანეთი. მე ვაგავიბინე, რომ ვაჟა-ფშაველას მოგონებებს ვიწერ და ამიტომ შეგაწუხებ-მეთქი.

— რად ამბობ მაგას? რა შეწუხებაა, მოდი შინ, შალვა — მითხრა თამარმა ღამილით.

ჩემი მიმცილებელი აჩქარდა, მას შიდლობა გადავუხადე და დავემშვიდობე.

თამარმა პირველი სართლის ოთახში ჩამიყვანა. ოთახი უიატაკო იყო. მივხედ-მოვიხედე ირგვლივ, დამაკვირდი მოწყობილობას. ოთახში დიდი ტახტი იდგა ფარდაგადაფარებული. ტახტზე წიგნების სიმრავლე იგრძნობოდა. ოთახში იდგა მაგიდა, სკამები, ღუმელი, კასრები, ყუთები, ქილები. ყოველი ნივთი უბრალო იყო, მაგრამ სუფთად და წესიერად მოვლილი.

თამარმა საამოვნებით გაიხსენა წინაპრები.

— წინაპრების გმირული სახელები ჩვენს ოჯახში პატივისცემით იხსენებოდა, — დამეყო მასიძინდელმა. — იმედის, ვივის, ბეროს და სხვათა ვაჟაუბრი საქციელი, არამართო ჩემს შამაშას, არამედ სხვებსაც ბევრჯერ გახსენებიათ. მათ შეუპოვრობისა და გულგონობაზე ბევრს ლაპარაკობდნენ. ჩემი შამაშა-შამა მათი სახელებით ამყობდა.

შამა პაველ გულკეთილი კაცი იყო. ხელმოკერილი კაციდ თვლებოდა. როცა სახლიდან საშემელს ან სხვა რამეს ვაეიტანდი, მერტოლა ხოლმე: სად მიხვალ, მუხმუხვალ, კალთაში რა აქვსო. ბეზიაჩემი უფრო ხელგაშლილი ქალი იყო. უცხო, დაღალულ მგზავრს რომ თვალს მოჰკრავდა, ეტყოდა, პერი არ გშიათ, მოდი ჩვენსა, ვცმვეთო. შამა და ბეზია ერთ წელს

დაიხილეს საწულები — ამოიხრა თამარმა და ნაღვლიანად განაგრძო: — ეჰ, საბრალო დედა-ჩემი ტყბილი გელის ქალი იყო. კარგად ესმოდა საოჯახო საქმეები. მთელ დღს შრომობდა. სიყვარულით თავს დავეტრიალებდა ბავშვებს, ნაცნობ-ახლობლებსაც არ აკლებდა ყურადღებას; აძლევდა რჩევადარჩევას, ეხმარებოდა გაქირავებულებს. დედის ნაადრევმა სიყვდილმა დაგვიმშარა ბავშვები. დედა რომ გარდაიცვალა, მამა იმ დროს ყვარელში იყო წასული თავის დასთან სტუმრად. ბიჭია ბაჩანაშ მას წერილი მისწერა, რომ სასწრაფოდ მისულები ჩარგალში. მამა როცა შინ მოვიდა, ნახა მკვდარი ცოლი, მეტად გამწარდა. ისეთი დანაღვლიანებული არასდროს მინახავს. ბაჩანაშ ცოლი, ძალი ითამაშე, რომელიც მეტად ღამაზი და კეთილი ქალი იყო, დიდ ყურადღებას გვაქცევდა, მაგრამ ბნელმა სიყვდილმა ისიც მალე გამოგვტაცა ხელიდან.

გარედან ძაღლის ყუფა შემოგვესმა, თამარმა ნახეჩიარდია კარებში გაიხედა და დატემა ძაღლი: — გაჩუმიდი, ყურში, რა გაყუფებს, უცხო ხომ არაინ შემოვიდა ჩვენს ეზოში! ძაღლი გაჩუმიდა, თამარი მომიბრუნდა და მითხრა: — მამაჩემი ძაღლს ხშირად ყურშას არქმევდა და მეც თითქმის ყოველთვის ამ სახელს ვეწოდებ ძაღლსო.

მალე თამარმა გარეთ გამოიყვანა, მალა, მეორე სართულზე, უნდა აესულებოდა. ეზოში ჩემი ყურადღება მიიქცია ყვავილნარში. მას-პინძელმა ეს შენიშნა და თქვა: — აი, ეს კარგი ვარდები რომ არის, ჩემმა პეპელამ ვააშენა შენ არ იცნობ ჩემ პეპელას? — მკითხა მან.

— არა, არ ვიცნობ-მეთქი, — ვუპასუხე. — პეპელა რაზოგეოლი ჩემი უფროსი ძმის ლევანის ქალიშვილია, ვნაცულოს მამიდა, ჩემი გამამხიარულებელია და იმედა.

მამიდა ამისვეილზე კარგა ხანს ღამაზობდა, აქებდა, კარგად აღზრდილი ქალია. მეორე სართლის იმ ოთახში უფრო უკეთესი ნივთები ეწყო, სიფაქრე და წესიერება თვალს იზიდავდა. განსაკუთრებით იგრძნობოდა ლოცინების სიმრავლე.

თამარი სახელდახლოდ გამოიხსენებოდა. — როგორ გამოვიდა, დედა თამარ, ვაჟს ხინკალი უყვარდა, არა? — ვკითხე მას. — ჰო, ძალიან უყვარდა. ხშირადვე ვაკეთებდით ჩარგალში, ბუერს კი ვერა სქამდა. ვაჟს ოთხი შვილი ვყავდით. დედის სიყვდილის შემდეგ მე და ლევანი, უკვე მოზრდილებს, არა გვიშავდა რა, გულქანსა და მარიაშ მეტი ზრუნვა სჭირდებოდათ. ობლებს ვასაზრდიდოდ და ოჯახის მოსაღვლეად მამამ სხალს დედნაცულოდ მოგვიყვანა. მუშა ქალი იყო, ოჯახის გარე სამუშაოები ძლიერ ემარჯუებოდა.

მამამ ხშირად იცოდა ჩვენი დარჩევა, მუდამ გვაფრთხილებდა, რომ კარგად მოვეცულებოდით. წუხდა, პირობები არა ჰქონდა საიმისო, 9. „მნათობი“, № 7

რომ ქალიშვილებისათვის ესწავლებინათ. — ჩემს თამარს რომ სწავლა ჰქონდეს ცოდნებული, სასახლო ქალი იქნებოდაო, — ეტყოდა ხოლმე ახლობლებს ჩემზე. მე სკოლაში არსად მისწავლია. წერა-კითხვა ბიძა თედომ შემაწავლა. ხელთმანში. ბავშვები მოკრძალებული ვიყავით მამასთან. როცა ის წერდა, პატარები ფეხბარედივით დავიარებოდით ოთახში. ლექსებს რომ დაწერდა მამა, მამინევე წაგვიკითხავდა ხოლმე ბავშვებს, მერე გვეტყოდა, როგორ მოგვონთ, ბაღდებოო. ჩვენ ყრბამულს ავტყუბდით და ვიძახოდით: — კარგია მამავ, ძალიან კარგი!

პოემა „ბატრიონი“ რომ დაუბეჭდეს მამას, წიგნები ბავშვებსაც დაგვირგია. ჩვენ კი შევეუდექით მის ზეპირად დასწავლას. ზოგმა მთლიანად, ზოგმა ნაწილ-ნაწილ ვისწავლეთ კიდევ-ვეუბნებოდით მამას ზეპირად პოემიდან ადგილებს და გაღიშებული მშობელი სიამოვნებდა ამით.

მასოსეს, ერთხელ ბაჩანაშ უთხრა მამას: ლუკა, კვირიას წწკლით რად შაბი ხმლოო, მამამ უპასუხა: კვირია ისეთ მღვდმარეობაში იყო, ზოგა საშუალებით ხმლის შეშმა არ იქნებოდაო.

მამას მუდამ გვერდში ვყავდი მუშაობის დროს. მკაშვი ვეჯიბრებოდი მას, მაგრამ ვერ უჯობნიდი. კარგად ვიცოდი თიბვა, ბარვა, გუთანზე მუშაობა. საქონლის მოვლა-პატრონობა. ჩვენს ოჯახში ცხენს ჩემსავით ვერაინ უვლიდა. მამისათვის ახლობლებს უთქვამთ კიდევ: წავა შენი თამარი, გათხოვდება და წავა შენი დროცოო.

მამა დანიტერესებული იყო კარგ ადგილზე გავეთხოვებინე, უხეირო კაცს ჩემს თამარს ხელში არ ჩავეუდებო, უთქვამს ძმებთან. მამა მოტყუვდა, დიდ ოჯახში გამათხოვა, მაგრამ ქმარი ვერ შეხვდა საფერი. ჩემი ქმარი მეტად გამოუსვლელი და ჩამორჩენილი კაცი იყო. მას ცხეარ-ძროხა უფრო უყვარდა, ვიდრე ოჯახი და მეუღლე.

ჩემი მამამთილი ერთი აშპარტავანი ვინმე იყო. ის ყოველთვის ასე მომმარაგებდა: „აბა, ვაჟის ქალო, ძროხები მოწველე, აბა, ვაჟის ქალო, საქონელი დაბინავა, აბა, პური გამოაცხეე“ და სხვ. მამა და მამამთილი ვერ უწყობოდნენ ერთმანეთს. როცა მამაჩემი სანახავად მოვიდოდა, იტყოდა ხოლმე:

„სამოვალ, ქორი უბარებს, არ ჩამოვიშობს არწივი“.

მიმე პირობებში მიხდებოდა ცხოვრება. მოწვეტილი ვიყავი ყოველგვარ სიამოვნებას, გათენებინად დაღამებამდე შეუსვენებლოდ ვმუშაობდი — შინ თუ გარეთ. ოჯახში კი არაინ მეგულებოდა გულშემატკივარი, მხოლოდ ხანდახან, მამა რომ მოვიდოდა; მამის ძლივსა ვიგრძნობდი შეშებს.

ერთელ მამამ, ძალიან გამხდარი რომ მნახა, გული დაწუდა და მითხრა: როგორ გამხდარხარ თამარო, უნდა თნ წაგყევიანო ჩარგალშიო. მე მის ნათქვამზე ცრემლები მომცხრა. თავმოყვარეობა არ მაძლევდა იმის ნებას, რომ ქმარს გავცლოდი, თუმცა მის ზელში არასდროს სიხარული არ მიგვიძინია. როცა მოავგვიანდებოდა მამას ჩემი ნახვა, ყოველთვის სხეებს ეკითხებოდა: ჩემო თამარო როგორ არის, ზომ არა ავადმყოფობსო. ახლა კი, აი, დავბერდი, დავკვირივდი და ამ თალს ტანსაცმელში ვცოცნებ ჩემს მამამ წარსულს.

თამარმა მწირედ ამოიხზრა თალს-ვახუტუნებულ კაბაზე დაიხედა და მამამედ თქვა:

ჩემი კაბისა ფერო,
ჩემი ეპის საფეროო.

შამა ჯერ კიდევ არ იყო მოხუცი, ბნელმა სიკვდილმა რომ მოვავსორა. მის დასაფლავებლს დღეს თითქოს ბუნებაც გლოვობდა, იცრემლებობდა. მამა მეტად უზრალო ადამიანი იყო. ხალხის შეწუხება სრულიად არ უნდოდა, იმას ჩემთვის ჰქონდა ნათქვამი: მე რომ მოვკვდები, არ გასწიოთ დიდი ხარჯი, გვირგვინები არ არის საჭირო, არაფერს შეწუხება არ მინდაო.

არ არის დიდი ხანი, რაც ჩემი დედნაცვალა ვარდაიყვალა. მას, როგორც ვაჟს მეუღლეს, დიდი პატივი სცეს, კარგად დაკრძალეს. რას მოიფიქრებდა უზრალო ფშაველი ქალი — დიდებანთ თამარი, რომ ვაჟას ნასაფლავარზე დაკრძალავდნენ დიდებუში და მის ირგვლივ კი მწერალ-მოღვაწეთა საფლავები იქნებოდა!

ჩემი სიხარული განუსაზღვრელია, როცა ვხედავ, რომ მამამჩემს — ვაჟა-ფშაველას სახელს ჩვენი ხალხი და მოაერობა ასე აფასებს. საწყალი მამა, ნეტა ერთ დღეს მაინც მოსწრებოდა ამ დროს.

თამარმა აჩქარება შემატყო.

— სად მივგზნებარება, ბალო? — მკითხა წყნარი ხმით.

— თქვენ დასთან მინდა წავიდე, ფუძნარში, — ეუთხარა მას.

— ბეჩავი გულქანი, რამდენი ხანია არ მინახავს, წადი მამ მასთან და ჩემი მოკითხვა გადავიცი, ის ჩემზე პატარაა, იქნებ მოახერხოს ჩემი ნახვა,

რამდენიმე წუთის შემდეგ უკვე მინქანაში ვიჯექი და ფუძნარისაკენ მივიჩქაროდი.

II

მეტად ლამაზი ბუნებრივი მღვებარეობა აქვს სოფ. ფუძნარს. მთის ფერდობებზე მოშოფანბრული სახლები ყვავილებივით მოსჩანს მწვანე ხეებში.

ვაჟა-ფშაველას მეორე ქალის ერთსართულიანი კვიტკირის სახლის წინ მოზრდილი დაქანე-

ბული ფერდობია, სადაც სიმინდის კარგად მოვლილი ყანაა გადაქიმულნი ტყის ნაძირიდან გულქანის სახლი არწივის ბუდედავით იხიბება. სახლის მარჯვენა და მარცხენა მხარეს ასწლოვანი ხეები აღმართული. მწვანით დაფარული ტყიანი გორებიდან დაბლობებისაკენ მოქანებთან მოჩუბნუხე ნაკადულები და თავიანთი ჩხრიალით ნინას უმღეროან გარემოს.

სახლის აივანზე ქალი ფუსფუსებდა. ისე იყო საქმით გართული, რომ ჩვენი შიახლოება არ შეინიშნავს.

— დედა გულქან, სტუმრები არ გინდა? — დედამა ჩემმა გამულომა, მამამ ნათესავმა ლევანმა. აივანზე მდგარი ქალი ჩვენსკენ შემოტრიალდა. მარცხენა ხელი თვალუბთან მიიჩრდილა და მოგვემართა: — მოდიოთ, მოდიოთ, ნუ შიშობთ, ახლი არ არის, აი, ბილიკს გამოყეთ, იქეთ!

ნანვენებ ბილიკს დავადექით და ისე მივედით გულქანთან. ქალი სახლის წინ ვიწრო ეზოში გამოგვევება.

ლევანმა დედა გულქანილად მოიკითხა. შემდეგ ჩემი თავიც გაიციო მას და ვაივებინა მასკლის მიწვიცი. მე თამარის მოკითხვა გადავიცი, რამეც გულქანი ძალიან გაახარა.

— აი, ბეჩავი, თამარი, რამდენი ხანია არ მინახავს! — თქვა მან. — კი მინდა მასთან წასვლა, მაგრამ საქმეებს ვერ დავუღწივ.

— ღია ჩემი სად არის, დედადე? — ქეთხა ლევანმა.

— ტყეში წავიდა, ბიჭო, ტყეში. თამართან შედარებით გულქანი ბევრად ახალგაზრდად გამოიყურებოდა:

ფშაურად ეცემა, გულსპირი ღილ-მწივებით დაეშფევენებინა. მის ურბებზე საყურებები წელა ირხეოდნენ. ეტყობოდა, ახალგაზრდობის დროს გულქანი ლამაზი უნდა ყოფილიყო.

თამარი უფრო მამას მივსგავსებოდა სახითა თუ ტანით. გულქანი კი, როგორც სხვებიც ამზობდნენ, დედის მსგავსი ყოფილა.

სახლის აივნის დაბლა მიმოდიოდნენ ქათმები. თუ რომელიმე მათგანი კობზე ასვლას ვაბედვდა, პატრონი ტუქსავდა მას. აივანზე, კედლის გასწვრივ ერთი მოზრდილი საბუდარი იდგა, სადაც ამაყ კრუხს კვერცხებსა თუ წიწილებზე ფართოდ გაეშალა ფრთები. როცა გულქანი კობზე აფრენილ ქათამს გაუჯავრდებოდა, კრუხი საბუდრიდან ამაყად თავს წამოსწევდა, მედიდურად ვაღაბებდავდა თავისიანს, თითქოს აგრძრობინებდა: „აი, მე პატრონი როგორ პატრვსა მცემსო, თქვენ კი, უბედურებო, არავინ არაფრად ვაგდებთო“.

აივანზე, პატარა ტახტთან ახლოს, დაბტოდა ორი თეთრი კურდღელი, დიდი და პატარა.

— დედაც, ამ კურდღელს მარტო ერთი ბავია ჰყავდა? — იკითხა ლევანმა.

— არა, რატომ ერთი, მას სხვებიც ჰყავდა,



მეგრამ კატა ტალამ მოსტაცა და ეს ერთიდა მერჩა, — თქვა გულქანმა და ბაჟიას მთელურ-სა. შემდეგ ჩემსკენ გამოიხედა, — პო, თქვენ ვინდით, რომ მამანეზე გესაუბროთ, ძალიან კარგი, არ დაგზარდებით, ვიამბობთ, რაც კი ვამახსენებდა, — მითხრა მან და რამდენიმე წუთს ჩაფიქრდა. შემდეგ მშვიდი, წმინდა ფეხ-ური კილოთი დაიწყო: — ბავშვობის მოგონებები საყვარელ მამაზე ჩემი სსოენიდან არასოდეს წაიწლება, აი, ახლაც თითქოს თეაღწინ მიღვას მე ის და შესისის მისი ჰკვადამჯღღარა ღარივება. მე ჯერ პატარა ქალი დეუზარელად დავყვებოდი მამას ყველგან, სადაც კი წამიყვანდა. ის ბავშვებს ადრე გააჩვენებდა მუშაობას და ჩვენ, ქალებიც მუდამ ვაქცავებოვით ვუდმოთ მხარში მუშაობის დროს.

გერმინდელითი მახსოვს ჩემი ბავშვობის დროის ერთი ამბავი: ერთხელ მამა სათბოში მიდიოდა ცხენით. მეც თან წამიყვანა. დიდი გზა გაეიარეთ. როცა მივედით დანიშნულ ადგილზე, შეეჩრდიოთ კაცის ხის ქვეშ. ჩამოვედით ცხენიდან. მამამ მოიხსნა თოფი და დაჯდა ქვაზე. უცებ საიდანღაც ქედნები მოფრინდნენ. ერთი გასროლით მამამ ორი ქედანი ჩამოაგდო, დამიძახა, გულქანო, მიდი ქედნები აიღე. მე იქვე, ახლოს, ბუდლის სახურავზე ვიყავი შესუკუბუტული, ჩამოფრინდი დაბლა, მამის მიერ მოკლული ქედნები ავიღე და შევინახე. მამამ გაიძირ-გამოიძირა, პაპირისი ვაბოლა, მერე აიღო იქვე ბუჩქებთან შენახული ცელი და თიბვა დაიწყო. მეც ვეხმარებოდი, უცერად მუშაობა შეწყვიტა, დაჯდა იქვე ახლოს, ხის ჩრდილში, მოემარჯვა ქალადი და ფანქარი და წერას შეუდგა. მერე მოვიდა ჩემთან ქალადიოთ ხელში და ახლად დაწერილი ლექსი წამიკითხა. ლექსი ძალიან მომეწონა, ტაშიც კი შემოვყარა სიხარულით. შემდეგ მამამ ერთს საათს დაისვენა — დაიძინა. დამინების მერე კვლავ ცელს მოკიდა ხელი და დანიშნებამდე არ შეუწყვეტია მუშაობა. გვიან, საღამოს წავედით სახლში. შინ სტუმრები დავეხებდნენ, რომლებიც სიყვარულით შეხედნენ მამას. ქედნები სტუმრებს მოუხარებოთ.

მახსოვს, ერთხელ ძროხა დავგვეყარა. მთელ საღამოს ვიძებე და ვერსად ვნახე. მამას იმ დროს არ ეცალა. ისა და მასილანთ პაველ შეშის საყენებელ აწყობდნენ. ძროხის დაკარგვაზე მამამ თქვა: კაცის ძროხაც ამის წინათ მგელმა შეჭამა და ჩვენიც სამუდამოდ არ დავგვეყარვოსო. დაბინდებისას მარტო მივედი სახლში, მამამ მითხრა, ახლა შენ შინ იყავი და მე თვითონ მოვტანე ძროხასო. არ გაუვრონე და მანინ წავედი ძროხის სამებნელად. საერთოდ მამას არ უყვარდა სიტყვის შებრუნება, გაუკონრობა.

კარგა დამე იყო ვასული, სახლში რომ მივედი, ყველას ვძინა. უჩველად მეორე ოთახში შევიპარე, იქ ქვაბში ჩალაგებულ, ჯერ კიდევ თბილი ხინჯლები ვნახე და ჰამა დავიწყე. მერე

მივაშურე ბნელ კუბებს და ვაძრის ადგილზე ჩავუტყდი. მამას თურმე არ სძინებოდა დედინაცვალს დაუძახა, გულქანი შოიდა თუ არაო, სანამ დედინაცვლი ეტყოდა რამეს, მე გაუეპასუხე:

— მოვედ, კო, მოვედ!
— მოხვედ ხო? — დამიტია მამამ. — რომ ვითხარი, აღარ წახყიდე, რატომ წახვედი, ჩემი ნათქვამი რად არ გაიგონო.

მამაშენა, მოვიდა ჩემთან, დამბუტქსა და თან დაუბატა:
— ნეტა ბიკი მაინც დაბადებულყო, რა მოუხვენარი რამ არისო.

ეს პირველი შემთხვევა იყო, რომ მამამ დამბუტქსა.

არ მახსოვს, რომ სანადიროდ წახული მამა ხელთაროელი დაბრუნებულყოფის სახლში. ბევრი მოუტავს დათვი, შგელი და სხვა ცხოველები. როცა კი მამა სახლში მოვიდოდა, გათვლიანებულ ცხენს მე მომცემდა. მე კი ზევით და მწვეით დამავებდა პირტუტეა, სანამ თვლი არ შეამრებოდა.

ერთ დღით მამამ სახლში ყველას გასაგონად განაცხადა: ახლა აქვე, ჩვენს მიმდორში უნდა წავიდეთ და გავღორღოთო (ქვის მოცილება). მე დამეზარა და ვაპარვა დავაპირე. ვფიქრობდი წსკლას აფხუშოში ზიძა ბანანასთან. ჩვენი ოჯახის წევრები გასაღორღად წავიდნენ. მამამ მომიხაკლისა და თქვა: გულქანი მიიპარება სადმე, ის კი აღარ იცის, ვარმომს აღარ მოუტანო. ეს რომ ვაიფე, მამინევე ბუჩქებიდან გამოვჭეპი და დავიძახე: მამე, მეც მოვდივარ, არ მივიპარებო-მეთქი. და მივედი კიდევ. იმ დღეს კარგა ხანს ვიქმნავით. მამა, ვისაც კი რამეს შეპირდებოდა, აუცილებლად შეუსრულებდა კიდევ. მეც დანაპირები შევისრულა, მალე გარმონი მივიდა, ცხრა აბაზი მიიკა.

მდინარე არაგვი, მისი ღამაში სანაპიროებო ძალიან უყვარდა მამას, ერთხელ, დიდი საქმეების შემდეგ თქვა: ხელო, თუ არაგვი არ ვნახე, ველარ დავისვენებო. არაგვის სანაპიროებზე მამას არაერთი ლექსი დაუწერია.

სხვისი ცუკვის ყურება ძალიან უყვარდა მამას. თვითონ კაცაერთოდ, იშვიათად, რომ ეცკვა-ტიოხელ დაუტირეს, გინდა თუ არ გინდა უნდა იცეკვო, რალა გზა ჰქონდა, ვადავიდა საცეკვაოდ, კარგადაც იცეკვა, შემდეგ კი მაინც თქვა: მე ცუკვა რომ არ ვიცი, ხომ ხედავთო.

მამას უყვარდა „მრავალამიერის“ მღერა. ამ სიმღერის დროს დიდ სიამოვნებას ვტანობდა. ქუთის დროს ფშურად ხშირად დაუმღერია:

დამისხით, დამალევიანეთ
ჩემის ზორბაის რქითაო,
თუ დავლევ, მაგითავ დავლევ,
არ მიიძება სხუთთაო.

სხვადასხვა აზრის იყო მამა თავის ქალებზე. ჩემს უფროს დაზე — თამარზე დიდ იმედებს

ამყარებდა: — დაუზარელი და საქმის მოყვარეა ჩემი თამარი, კარგი მეოჯახე დაღვება და შეიღობსაც კარგს აღზრდისო. ჩემზე იტყობდა ხოლმე: გულქანი სადაც არ უნდა გადაეკარგო, თავს დაიარჩუნოსო. ეს ისეთი ფშაველია, მუდამ ფშაველად დარჩებო. ჩემი პატარა მარიაში შევხვდებო: — იტყობდა ხოლმე უმცროს დაზე, — ობლობით ყველაზე მეტად ეს დაიარჩება, ავადმყოფიყავა და მაგას მერე ყურადღება სჭირდებაო.

ერთხელ, ერთმა ჩვენებურმა ფოცხვერამ უთხრა მამას: ლუკაც, რად მიეცი თამარი იმ ოხერ კაცს, რომელსაც ხალათის ღილებიც კი ვერ შეუტრავს და ჩამოქნძილი ტანსაცმელით დაიარჩებაო?

— რა ექნა, ჩემო ფოცხვერავ, ძლიერი ოჯახის კაცი იყო, მეგონა, მასთან ჩემი ქალი კარგად იცხოვრებდა, მაგრამ ასე არ მოხდაო.

ჩემს სათხოვნელად ვინც კი მოვიდოდა, მამა აფრთხილებდა, რად გინდათ ეს ქაჯი, მაგან რა ოჯახი უნდა შექმნას, მოუსვენარმაო.

მის ნათქვამზე მუდამ მეტირებოდა.

ეპ, აფსუსი არ არის, რომ ჩემი საყვარელი მამა არ მოეწრო ამ დროს! ახლა ხომ უფრო მეტს დაწერდა. მეტს გააკეთებდა! — ამოიოსრა გულქანმა. შემდეგ ფეხზე წამოდგა, გახედა ამწვანებულ ქედებს და მიიმედა, ნამდვილი ფშაური კოლოთი დაიწყაო:

შამოგეხიზნეთ, ქედებო,

თქვენც შამიხიზნეთ მძურადა,

მოგანდეთ ჩემი სიოცლებო,

ჩემი სვე-ბედი სრულადა.

— შეხედეთ ქედებს, ამ შამიხიზნულ ნაკადლებს, არ მოგწონთ? — მოგეშარათა მან.

მე და ლევანმა ღიმილით დავედასტურეთ, რომ ეს ადვილი ნამდვილად მოსწონი იყო.

ბუნების დიდოსტატის, შესანიშნავი მხატვრის ვაჟას ქალი იდგა ჩვენს წინ და ბუნებას სიყვარულზე საუბრით გვატყობოდა სტუმრებს.

— რომ იყოდეთ, — ამბობდა გულქანი, — რა კარგია აქ განსაკუთრებით დილით, გათენებინას. დაუსრულებლად მესმის ფრინველების ჰიკოკ-გალობა, იმ დროს წყაროების ჩუხჩუხი და ფოთლების შრიალი უფრო ძალუშია. მინდა, რომ მუდამ ვგრძელდებოდეს ეს წუთები. ვხარობ ამით, აღტაცებული ვარ მამის, თავი ზღაპრულ სამოთხეში შეგონია. არა, რა მინდა ქალაქში, განა აქ არა სჯობია ცხოვრება, განა ამაზე ლამაზი ადგილი იქნება სადმე?

სადამო ახლოვდებოდა. ეინვალში მიმეჩქარებოდა. გულთბილად გამოვეთხოვე გულქანს და ლევანს. იმავე ეწრო ბილიყით წავედი.

გზაზე მიმავალი სიამოვნებით ვიხსენებდი სახელოვანი პოეტის, ვაჟას ქალებს — თამარსა და გულქანს. მათ ნამამობს უკვდავი ვაჟას შესახებ თითქოს ახლა ფოთლების შრიალში ვისმენდი და ნეტარი წუთები ჩემს წინ აცოცხლებდა იმ ადამიანს, რომლის დაბადების ასი წლისთავი სახეიმიოდ აღნიშნა მოგეშა შრომდრომ.

აკაკი ბენაკელი

ქართული პოეზიის ღირება

ასი წლის წინათ ფშავ-ხვესტურეთის სოფელ წარგალში, ერთ ოჯახში დაიბადა დიდი ზომის ბავშვი, რომელსაც თვალბუბუ თმა ქონდა ჩამოფარებული. მის მშობლებს ამ ამბავში სავალისხმო რამ ნიშანი დაუნახათ, შემდეგ კი მის ყრმა მთიელის გონებისათვისაც მიუცია საზრდო ერთხანს: უბუნე ლექა რაზიკაშვილს მომავალ გოლიათად დაესახავს თავი და გულწრფელად დაუჯერებია, რომ მისი ოჯახის „სვე-ბედში განგება მონაწილეობას იღებდა“.

ზვიადი მთების შვილი ვაჟა-ფშაველა მართლაც იშვიათი ვაჟკაცი დამდგარა. მისი ერთი ნათესავის ცნობით, „წარმოსადგეგ, მხარბეკიანი, თაფლაწვერიანი, ამაყი და ზავთიანი შეხედულების ლექა — ნამდვილ არწივს ემსგავსებოდა, სამინელი ღონისათვის სოფელში რაზიკანთ დევს ეძახდნენო“. ასეთი ძალღონით აღსავსე ვაჟკაცები ხშირი იყო ქართველ მთიელთა შორის. ზვენი ქვეყნის ისტორია მდიდარია მგალობებით, როცა ისინი, ასოვანი და ქედუბრელნი, აბჯარასხული დახვედრიან მტერს საქართველოს კარიბჭესთან და გმირობით უსახელებით თავი მაგრამ შთის შვილთაგან წარსულში ბერს არ შეუღია მწერლობის კარები და მხოლოდ ვაჟა-ფშაველას ფსევდონიმით ცნობილ მთიელს წილად ზედა ქართული პოეზიის ზღერბლთან ამართულიყო ქედუბრელ გოლიათად.



ვაჟა-ფშაველა ერთ-ერთი უაღრესად ნაყოფიერი შემოქმედაა გასული საუკუნის მეორე ნახევრის ქართველ მწერალთა შორის. 35 წლის ლიტერატურულ მოღვაწეობის მანძილზე მან შექმნა 425-ზე მეტი ლირიკული ლექსი, რამდენიმე ათეული პოემა, მრავალი მოთხრობა, სხვადასხვა სახის ნარკვევი და წერილი, რამდენიმე პიესა. ვაჟამ ძალიან ადრე იპოვა თავისი თავი, როგორც შემოქმედმა.

იგი, როგორც მხატვარი, დამოუკიდებელი გზით მიდის. პოეზიაში ვაჟამ ააჩიოა არა ნაძიები ორიგინალობა, არამედ ორიგინალობა, დაფუძნებული უმდიდრესი ხალხური (უმთავრესად ფშაური) პოეზიის ნადავზე, ორიენტირის ასეთი გადაწყველება უკვე ცნობილი ფორმებისა და სტილური ელემენტების უმწეო სტილზაციიდან უშუალო ხალხურ პოეტურ მეტყველებაზე — ვაჟა-ფშაველასთვის შეგნებული შემოქმედებითი აქტი იყო, მან ღრმა დაკვირვების შემდეგ გააეღო ზღვარი მწიგნობრულ და ხალხურ მეტყველებას შორის, შეგნებულად უარყო ფორმის „ლიტერატურულობა“ და ხალხური პოეზიის შეუზღუდველი და თითქმის სტიქორი დინების ხასიათი აღიარა ქართული მხატვრული სიტყვის ეროვნულ თავისებურებად. მაგრამ ვაჟას სიღაძე იმაში მდგომარეობს, რომ ხალხურ წარმოდგენებს, მის ლეგენდებსა და მითოლოგიას, აგრეთვე უშუალო ინტონაციურ ნაყას ახალი ლიტერატურული ჩარჩოები მოუძებნა, გადააქცია იგი საკუთარი სულიერი სამშველას მასალად.

ვაჟა-ფშაველა სინამდვილესთან ხალხური პოეზიის პირდაპირ კავშირს ანიჭებს უპირატესობას წმინდა „მწერლობით პოეზიასთან“ შედარებით. თვითონ მან გასაოცარი პოეტური ძალით განაზოციელა კიდევ ასეთი კავშირი ქართულ მწერლობაში. ამასთან ერთად ვაჟას შესანიშნავად აქვს გათვალისწინებული მსოფლიო ლიტერატურის საუკეთესო ტრადიციები, იგი ღრმადაა ჩაბეღული კაცობრიობის სულიერი მიღწევების საგანძურში. ახლა, როცა მკითხველი ვაცნობილია ვაჟა-ფშაველას კრიტიკულ პუნდციისტურ და ეთნოგრაფიულ წერილებს, ამ ფშაველი გვყვას წიგნიერი კულტურა არვისთავის საუკეთესო აღარაა.

საკვირველი სხვა რამ არის: ვაჟამ შეძლო თავისი პემაწერტი იღვებშია, ბუნების შეგრძნობისა, კარგი უმის სტოლოერი თუ გონებრივი კრი-

ზისებისა და საკუთარი ხილვებისათვის მიენიჭებინა ზოგადკაცობრიული ხასიათი, გამოეყენა ფოლკლორული მასალა თავდაპირველი, ანერტული მღვდლმარეობიდან (მისი გოდრმაკებისა და ინტერკაციის გზით) და წარმოედგინა ისინი განსაკუთრებული მხატვრული სახეების ანსამბლში.

• •

ვაჟა-ფშაველას, ქართველ სამოციანელთა იდეურ მემკვიდრეს, კარგად ჰქონდა გათვალისწინებული მწერლის ზნეობრივი და მოქალაქეობრივი ვალდებულებანი. უწინარეს ყოვლისა, ვაჟას აქცენტირებული აქვს პატრიოტული და ეთიკური მხარე მწერლის მოღვაწეობისა. ამასთან, პოეტის გაგებით, ჯანსაღი პატრიოტიზმი გამოირჩევა სხვა ერის სიძველივს. „ისტორიული წარსული, ბუნება ქართველობისა გვაიმედებს, რომ ერთგული მიმართულება მუდამ იქნება ჯანსაღი და არასდროს იგი მოვიწინააღმდეგებამდ არ გადაიტყუაო“, წერდა პოეტი. მშობელი ხალხისა და მისი ელტურისადმი სიყვარული ვაჟას აწვლია ქვეყნის მწერლის ერთ-ერთ აუცილებელ თვისებად მიიჩნია. ვარდა ამისა, პოეტის გაგებით, მწერალს უნდა ამოძრავებდეს ღრმა სიყვარული კაცობრიობისადმი, აღაშინიანდში საერთოდ. „გენიოსს არ შეუძლია იგრძნოს ეს ცხოვრება ნახევრად, შესამედად ან შეოთხედად, არამედ ჰგრძნობს მთლად, ერთობლივ, არ შეუძლიან აგრეთვე იგრძნოს დაბალი, მცირე ღირსების საკითხები, რომლებიც დაახლოვებულნი არ არიან კაცობრიობის ღრმთან. გენიოსთა ნაწარმოებები ერთგულ ნიადაგზე და ხშირად ეთნოგრაფიულზეა აღმოცენებული, მამასადავ, ერთი თვისებისა ზოგადად, საკაცობრიო ხდება და ერთხანად საყვარელია ყველა აღაშინიანათვის, რომელ ეროვნებასაც არ უნდა ეკუთვნოდეს იგიო“, — ამბობს ვაჟა. თვითონ მისი საუკეთესო ქმნილებანი ზუსტად ავსაყოფილებენ ამ მოთხოვნილებას. უწინარეს ყოვლისა, ვაჟას ქმნილებანი ყოვლის მომცველია: „მე რომ არ მივიარდეს და არ მებრალბობდეს ვინმე, თავს არ ვიცოცხლებდიო!“ — აცხადებს იგი. მაგრამ ჩვენი ფშაველის აბტრეაზში უაღრესად პრინციპული შინაარსისა და მასში ნატამალიც არ მოიპოვება ბატონკაცური ფილანტროფიისა. „უფიქრობ, რომ სიბრალულს სიყვარული სჯობია ბევრად. სიბრალული, ცოტა არ იყოს, ბატონ-ყმური გრძნობაა, მე რა უფლება მაქვს მებრალბობდეს ვინმე, მე, რომელიც, იქნება, თვითონ ეყო შესაბარისიო?“ — კითხულობს იგი. ამ ასპექტში საყვარელი განსაგები ხდება ვაჟას სიძველივი ყოველგვარი თვითმიზნურობისა და ესთეტიზმისა მწერლობაში. მხატვრულ სიტყვას იგი

საზოგადოებრივი სარგებლიანობის თვალსაზრისით აფასებდა: „იქნება ზოგმა იტყუოს და სთქვას: ხელოვნებას საქირობმთან რა კავშირი აქვს, ხელოვნება ხელოვნებისათვის უნდა იყოს; მაგრამ თუ ღრმად ჩავეყვირდებით, აწვლია პოეტს ქვეყნის საქირობა აღონებს და აწუხებს, იგი ელტვის მაღლიანს, სარგებლიანს კაცს და ერთმანეთზე დამოკიდებულებას და სარგებლიანს ცხოვრებას. შეგსიბრი ხომ მსოფლიოს უდიდესი პოეტი და აბა კარგად დაუკვირდით იმის მწერლობას, თუ იგი უფრო აწვლიაზე მეტად არ ცდილობდეს დააკმაყოფილოს ეს საქირობა არა ერთის რომლისამე ერისა, არამედ მთელი კაცობრიობისაო“.

ამ ზოგად და აუცილებელ ნიშნებთან ერთად, ვაჟა-ფშაველა მწერლისათვის საგაღმდეგოს ხდოდა საკუთარი სტილისა და ენის ქონას.

თავისი პატრიოტულ-მორალური, ფილოსოფიური და ესთეტიკური შეხედულებანი ვაჟამ ლირიკულ ლექსებშიაც გამოსთქვა.

ვაჟა-ფშაველა ღვიძლი შეღლია თავისი დროისა, მშობლიური კულტურის შორეული და მახლობელი სულიერა მემკვიდრეობისა, წარსულის გმირთა ანრდილების მამა-პაპათა აკლდამებიდან გამოშხამებული, პოეტი, რომელმაც უსულო საგნებს სული ჩაბერა (ლექსები „სიტყვა ეული“, „ნუგეში მგოსნისა“, „მგოსნის სიმღერა“ და სხვ.). ამასთან პოეტის არსება ხშირად მოუცეს იქვს, რომ მისმა კალამმა თითქოს ვერაფერი შემატა აღაშინიანეს: „რა ჰქნას საწყალმა ბატის ფრთამ?“ — კითხულობდა იგი („ღმერთს რაცა ესთხოვე“, 1902). ამგვარი სკეპსოსისთვის პოეტს მრავალი საბაბი ჰქონდა, მთავარი მიზეზი კი მისი სამშობლოს მიმე პოლიტიკური ზვედრი, რაკეტის მჭვინეარება 80-იან და 910-იან წლებში, საზოგადოების ვარკვეული ფენების დაკნინება და გადაყვარება და სოციალური უსამართლობის მაგალითები იყო. ამიტომ ვასაკვირი არაა, რომ ვაჟა-ფშაველას ვაქცატური პოეზიაში სეველიანი ტონი ძალზე საგრძნობია. აქ ინდივიდუალური და ზოგადი ერთმანეთს ერწყმინა და აძლიერებენ მისი ღირიის ემოციურ მხარეს. მაგრამ სასოწარკვეთილების განწყობილებას მიიწე არ გაუშარჯვია მის პოეზიაში, ვაჟა-ფშაველა ბოლომდე იმედით აღსავსე დარჩა:

მთლად მე მეკუთვნის ქვეყანა
მთაში — მთა, ბარად-ბარია,
ზღვა და ხმელეთი ერთიან
ცას — ვარსკვლავების ჯარია.
დილოთ მზე მანათობელი
ღამის გუშავი მთავარია.

ბარს ვევეარ ნაიალაღარს,
რქით მიწასა ეჩხვერ, ებუბუნებ,
ღმერთო, სამშობლო მიცოცხლე, —
მიინარიც ამას ელედუნებ.



ვფას პატრიოტული ღირსება სულიერი მშენებლის დემონსტრაცია იყო, ამიტომ მან უაღრესად მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა ჩვენი ხალხის ეროვნული გათვითნობიერება საქმეში. ამ მხრივ ვაფა-ფშაველა ღირსეული გამგებლები და დამგვირგვინებელი აღმოჩნდა ილიასა და აკაკის მოღვაწეობისა. მისი ოცნება თავისუფალი სამშობლოს სახე იყო. დღენიადაც უზმანებოდა კარგი ყმა, რომელიც ქვეყნისათვის თავს დასდებდა: ამ ეროვნულ გმირს, რომლის თვისებები შესანიშნავად გამოხატა პოეტმა ბრწყინვალე ლექსში „კაი ყმა“, იგი მეტწილად საქართველოს ისტორიულ წარსულში ვარაუდობდა და იშვიათად ნახელობდა თანამედროვეთა შორის; პოეტი აწყვებს უპირისპირებდა გმირულ წარსულს, დაბნელებულ სამშობლოს სინამდვილეს — თავდადებულთა დროს, არშინსა და ჩოთქს — ოდესღაც მშვიდ ბზალს და აფხაზულ უქმად მდებარეს... ეს პოეტური ანტი-თეზები უაღრესად მსოფლმხედველობრივი, ხალხათისაა მის შემოქმედებაში. პოეტი იძულებულია არსებულ სინამდვილეს დაუპირისპიროს მთიელთა სამყარო, უღამაზესი მხარე იმ რაინდული სულით გამსჭვალული ეპიკეებისა, რომელნიც მაგარატ ზახარინების ბიუროკრატიულ ხანაში (მოთხრობა „მაგარატ ზახარინის სიკვდილი“) მარტოოდენ თავიანთი ზნეობრივი მრწამსის სადარაჯოზე დგანან, რადგან დიდი თავდადების გამოშენი სარბიელი აღარ გაჩნიათ.

და, მაინც, ყოველივე ამას ვფა არ გადაუცვია თანამედროვეობის ნეიტრალურ მკურნებლად, თავის ბეჩავ სამშობლოსათვის მას მუდამ მხურვალე სიყვარულით უჭერდა გულს:

მძულხარ იმიტომ, უძლური რად ხარ;
ძლიერი მკლავით, მტირალი სახით,
და შენი ბედი, ბედი, შავ-ბედი
რად შემოსილა სულ მუდამ შავით.

მაინც მიყვარხარ! ჩემს წულულ ოცნებას
ზედ აყრხარ აღშასის ღილად,
ვერ დავიფრე, ვულს არ შორდება,
მღვიძარე ვარ, თუ მივიტყე ძილად.

(„მძულხარ-მიყვარხარ...“ 1898).

ვაფა-ფშაველას ვერასოდეს ვერ წარმოედგინა სულიერი მკურნარობა და სიმშვიდე, როცა ირგვლივ ეროვნული და სოციალური ჩაგვრა იყო გამეფებული. ქართულ პოეზიას იშვიათად ახსოვს ისეთი სტლის მძლავრება ჩაგრულთა დაუცვისათვის მზად ყოფნისა, როგორც ეს გამოთქმულია ლექსში „შენი ვედრება“ (1893):

გონებას ფიქრი სტანჯავდეს
გულს ცაცხლო სწავადეს ძლიერა,

მშობლ-მწუხროდეს კეთილი
ვერ გაეძღა, მოკვდე მწუხრო
ნუ დამასვენებ ნურა დროს
მამყოფე შეტრწუნებულო,
მხოლოდ მაშინ ვარ ბედნიერ,
როცა ვარ შეწუხებულო.

პოეტის კაცთმოყვარეობის თვალსაზრისით უნდა განვიხილოთ ვფას ფხიზელი ყურადღება გლეხის მიძიმე მდგომარეობისადმი. 90-იანი წლებიდანვე იყო დაინტერესებული იგი თანამომეტა დღეპირი ცხოვრებით. ამიტომ კანონიერია ი. ქავჭავაძის და რ. ერისთავის თემატური და მხატვრული გავლენაც პოეტის ღირსეული სიმღერების მთელ სერიაზე („გლეხის სიმღერა“, 1888; „ღარიბის სიმღერა“, 1889; „ჯუჯალი“, „პაპას ცოლშვილის გლოვა“ და სხვ.). კერძოდ, „პაპას ცოლ-შვილის გლოვაში“ გადმოცემულია გლეხის დარდი ძროხის სიკვდილის გამო. ეს მოტივი — ოჯახის მარტნული პირუტყვის სიკვდილით გამოწვეული წუხილი — საკმაოდ ცნობილია ხალხისათა შემოქმედებაში. მიუხედავად იდეური კავშირის ადრე გაწვევრისა ამ მოძრაობასთან, მშრომელი ადამიანისადმი, მიწის მუშისადმი დიდი სიყვარული ჩვენს პოეტს ბოლომდე შერჩა. 1908 წ. ვაფამ დაწერა ლექსი „გლეხის სიმღერა“ და ასეთი განმეორება 1888 წელს ანალოგიური სათაურით გამოქვეყნებული სიმღერისა იმაზე მეტყველებს, რომ ვაფას პოეზიაში გლეხის პირ-ვარამისადმი ინტერესი არასოდეს განელებულა. ამ ლექსში ვაფას გლეხს აწუხებს, რომ ის სხვისი „საწველი ფერია“, მაგრამ სწამს, რომ დაღეს თუ ან ხეადე ექნები ბატონი თავის შრომისა.

ამ თემატურ რეალში შედის აგრეთვე ლექსები „საწველი კაცის ვედრება“ (1909), „მეურმის სიმღერა“ (1910) და სხვ.

მნიშვნელოვან ადგილს უთმობს სოციალურ თემებს ვაფა თავის მოთხრობებშიც. საერთოდ, მისი პროზა დიდად რეალისტურია, მიწიერი, თუ შეიძლება ასე ითქვას. აქ უკვლავდები ემპირიული მასალითა განსაზღვრული. შავეთი, დევები და სხვა გრძნეული არსებანი მხოლოდ პერსონაჟთა სიზმრებში ან ზღაპრებში გვხვდება. ვაფას სოციალური თემატიკის მოთხრობების გმირებს ჩვენ ვიცნობთ სრულიად კონკრეტულ კარემოში: ყანაში მუშაობისას, ნადირობის დროს, სალოცავში ყოფნისას, ისინი მეტწილად გლეხები არიან ან გლეხის შემავიწროებული ვაჭარი, მამასახლისი თუ გზირი. ერთი სიტყვით, მწერალს მკაფიოდ აქვს მოხაზული თავისი მშრომელი ადამიანებისა თუ სოფლის პარაზიტების სოციალური აბრისი (რაც არ შეიძლება ითქვას მისი პოეზიის გმირებზე), მათი სარწმუნოება, ადამი თუ ჩვეულებანი. ვაფა-ფშაველა მხატვრული თვალსაზრისით სრულ-

ლად უნაყოფო და მისთან ეთნოგრაფიული სიხუსტით გვიჩვენებს ყოველივე ამას („ღარაჯანი“, „სააღდგომოდ“, „წისქვილი“, „ერთგული მეგობარი“, „ხოლერამ მიშველა“, „სოფლის სურათები“ და სხვ.)

ვაჟა ერთ-ერთი ტრიბუნი იყო ხალხოსანთა კონსპირაციული წრისა 90-იან წლებში, როცა ის ცარიზმის კინაღამდევ ბრძოლისაყენ მოუწოდებდა მსმენელთ. მეზობლის პოსტზე შეხვდა იგი 1905 წლის რევოლუციისაყენ — ფშავეხეხურეთში პირველი გამოსვლები ვაჟას ინიციატივით მოუწყო. ფშაველი პარტიოტი ფიქრობდა, რომ საქართველოს განათვისებულება მთიდან უნდა დაწყებულყო. ფართო მასების ამოქმედებამ, პატარა ერების დამოუკიდებლობის პერსპექტივამ გულწრფელად ააღელვა პოეტი, იმედით აღსავსე იგი (ლექსები „მერტყაული“, „მართია წითისოფელმა“ და სხვ.). ცნობილია, რომ მთავრობის თვალში ვაჟა-ფშაველას პოლიტიკური რეპუტაცია მყარი არასოდეს არ ყოფილა, ხოლო რეაქციის პერიოდში მას დღესაც ყო დაუწყეს. ვაჟამ მწვეველ განიცადა რევოლუციის დამარცხება, რამაც მის პოეზიაშიაც პოვა გამოხატულება („ბოქველი“, 1906, „სიყმე სიბერედ ვაქციე“, 1907, „სიზნარი“, 1908, „ხილო მოგვენდე, ჩამიტყდი“, 1908, „მე ზონტერს აღარ ვამღერებ“, 1908 და სხვ.). პოეტის გულის გამოდარება ცოტა გვიან დაიწყო. ლექსში „დღესნამდე დამა ჰყვარდა“ (1910) ვაჟა დროებით შერიგებულა ქვეყნის ავტორიტეტსთან; როგორც ჩანს, მწვეველ ისტორიულმა ვაჟვეთილმა მას ერთგვარი სიფრთხილის შეგნება განუტყუა. შესანიშნავ ლირიკულ ვაჟაქმებებში — „მთამ სრულიად სხვა სოქვა“ (1910), რომელიც ზანანას ცნობილი ლექსის — „მთამ სოქვა“ პასუხს წარმოადგენს, ვაჟამ მთის სახელით იქადაგა ზომიერება და შორსმჭვრეტელობა ერთგული ჩაგვრის წინააღმდეგ ბრძოლაში. „მამ ჩენი ტანჯავს ჩათვალთ სიბნელედ ერთის დამისათ“ — ამბობს იგი ამ ლექსში და ბოლოს შეკითხვის სახით ასკვნის,

რომ მომავალი ჩენია
ამის რად უნდა მისანი?

საყოველთაოდ ცნობილია, რომ ვაჟა-ფშაველა ბუნების დიდი მხატვარია. ამასთან ისიც ცნობილია, რომ ეს საყოფი დაკავშირებულია პოეტის მსოფლმხედველობის პრაბლემებთან. უცილობელი კემპარიტების უფლებას თანდათან იწარჩუნებს ის აზრი, რომ ვაჟა-ფშაველას მხატვრული აზროვნება შეუძლებელია მოქცეულ იქნეს რომელიმე განსაზღვრული ფილოსოფიური სისტემის ჩარჩოებში. მაგრამ არის საშიშროება მეორე უკიდურესობის დანერგვისა. ფიქრობენ, რომ ბუნების განსუღიერება ვაჟას

შემოქმედებაში მარტოდენ ლიტერატურულ ხერხად უნდა მივიჩნიოთ და მას არაერთგვაროვნად არ აქვს პოეტის მსოფლმხედველობასთან, რომ ვაჟამ მიმართა ლიტერატურაში ვაერთცლებულ მეთოდს, ოღონდ უფრო თვალსაჩინო ვახადა იგი.

ვაჟა-ფშაველა, უწინარეს ყოვლისა, დამოუკიდებელი და ღრმად ინდივიდუალური მხატვარი-მთარბოვნეა. მან, როგორც შემოქმედმა, თვითონ ამყრველა ბუნება („უსულო სავანებს სული ჩაგებერეო“ — აცხადებს ის ლექსში „ნუგეში პოეტისა“). პოეტს არასოდეს არ უფიქრია, თითქოს შემოქმედის ნების გარეშე უსულო სავანე შეეძლოთ სულიერი ცხოვრების ნიშნების გამოშვლავება. ვაჟა მიიღოდა ბუნებისთან, როგორც მისი (ბუნების) გულთმისანი-მესაიდუმლე და მხატვარი-ფსიქოლოგი, ქმნიდა ბუნების უაღრესად დამაჯერებელ და რეალისტურ სურათებს, რომელნიც, ამავე დროს, იშვიათი მხატვრული აბსტრაქციის ნიშნებადაც იქნენ ქართულ პოეზიაში.

ვაჟა-ფშაველას ლირიკაში ბუნების თითქმის ყველა სავანე—მყენარებას, მთებს, ნისლს, მღინარეებს, სიხველებს, ფრინველებს — თავისი ცხოვრება აქვთ. არა ერთხელ განმეორებული და ბუნების ამ თუ იმ წარმომადგენლის შესახებ სისტემატურად ხაზგასმული ერთი და იგივე მხატვრული ნიშნის მუშაობით ვაჟა-ფშაველა ვეინაბავს უაღრესად კანონზომიერ და, თან, მრავალფეროვან სურათს ბუნებისას. მეორე დამახასიათებელი თვისება ამ სურათისა — მისი არაჩვეულებრივი დინამიზობაა. საქმარისია ოდნავი ბიძგი, რომ ვველაფერი დაიძრეს, მოსხლტდეს თითვის ადგილიდან, ურთიერთს შეეჯახოს, იარის, აზავოდეს, გრანდიოზულ კიდოდად იქცეს და ბოლოს ისევ დამშვიდდეს, ბუნების წიაღში ისევ მუდგროვებამ დაისაღვროს.

თუ ქართულ რომანტიკოსებთან ბუნება მეტწილად ემოციური დეკორუმის როლს ასრულებდა, ვაჟასთან იგი ამყრველებული სამუაროა, ფლორისა და ფაუნის წარმომადგენელი აქ რთული ურთიერთ კავშირისა და ურთიერთ ზეგავლენის უპირობის ქმნიან. თანაც ყველა ისინი საკუთარი ცხოვრების ნიშნებით აჩიან აღჭურველნი. უწინარეს ყოვლისა, ვაჟა მთების მუდგარებელი მოწერალია. მათთან დაკავშირებით, პოეტ. ზმირად იგონებს ნისლს, როგორც მთების მუდგომ თანამგზავრს, ან როგორც გრანდულ ფარდას. რომელიც ბუნების ცალკეულ სანახავთ ან მთლიანად ბუნებას ვადაფარება ხოლმე? („ხევეზ მიღიან ნისლები“ და სხვ.). თუ როგორია პოეტის მიერ მთების ხილება, მოციყვანთ ერთ ადგილს; სადაც ბუნების ამ გლობალიზების ძირია ვადმოცემული: ხევეზში ჩაწეა ნისლები. ვანზე დაყრდინან მთანია,



ურთერთე მიქაღლებულნი
როგორც ერთგულნი ძმანია,
შვის მანდილით შკარულან
ხეც-ხევი, შთისა ყელუბი,
ცის ტატნად მისდევს შთის წვერებს
ნელ-სხინი, როგორც გველები.

ვაჟა-ფშაველას პოეზიაში მცენარეები, ნაღობნი და ფრინველები თავისებურად განიციდინ, ფიქრობენ და გრძნობენ. რასაკვირველია, ადამის შვილმა, ვაჟა-ფშაველამ კარგად იცის, რომ იას და ხმელ წიფელას, კლდესა და შთებს ან არწივს სულიერი ცხოვრება არ გააზნიათ, მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ვაჟა-ხელოვანი არ ზედავს ამგვარი ცხოვრების ნიშნებს შთის ხასიათში, მოქცევაში, ფიზიკურ ტვიღლში თუ სიხარულში, — ყველა მათგანის შინაგან მონათლავში; ვაჟა ფსაიოცარი გულთამბილათით ვადმოგვეყვს შთითვე შესაძლებელი კანცდების სურათებს. ვისაც „შელის ნუქრის ნაშრობი“, „ბუნების მგოსნები“, „ჩხიკეთა ქორწილი“, „ხმელი წიფელი“ ან „ქუჩის“ შონოლოგი წაუკითხავს, ის დაგვეთანხმება, რომ ბუნების ამ შვილას ზუსტად ისე შეეძლოთ „ეფიქრათ“ „განგებულად“, როგორც ეს ვაჟის აქვს ვადმოცემული. პოეტი არასოდეს არ ავლებს უბრალო პარალელს ადამიანებისა და ფრინველების, მცენარეთა თუ ნადირთა ცხოვრების ცალკეულ მომენტებს შორის, რაკინდ ასეთი პარალელუბის მიგნება მას არ ავადილებოდეს. იგი ბუნების შვილთა ყოფაქცევაში კაცის თვალსთვის უჩინარ, დღემდე შეუჩნეველ შტრახებს პოულობს. ამიტომ შის დაფიქრებულ, ნაღვლიან თუ იმედით მოსიღ კლდეს, პირამზეს ან ბუღბულს ყოველგვარი პარალელისგან დამოუკიდებელ ხასიათს ანიჭებს. ამის შემდეგ არაა ვასაკვირი, რომ ვაჟა-ფშაველამ თავის პოემებში ბრწყინვალედ ავავასა, ზოგჯერ ალგორითულ ფორმებში, ბუნების შვილთა ცხოვრება („შთათა ერთობა“, „მონადირე“, „დაქრილი ვიფხვი“, „ლილა და კირისა“ და სხვ.).

• •

თავის ლირიკაში ვაჟა-ფშაველა სიყვარულის პოტივის დამუშავებისას შთის ვითიკის ნიადაგზე დვას, ევრძნობა ფშაური ტრადიციებისა და პოეზიის საფუძვლებს, მაგრამ აღრმავებს და ართულებს მას. ამ თემისადმი მიძღვნილ ლირიკულ პიესებში იგი ხშირად ეფარება ფშაველი ყმის ნიღასს, მაგრამ ეთნოგრაფიული დეტალების შიღმა ყოველთვის ჩნის ანთებული მგოსანი, რომელიც ძლიერ ენებას გულის სიღრმემდე შეუძრავს. ვაჟის აღნიშნული აქვს, რომ „ლექსებში ფშაველს დედაკაცი ვადმერთებულ იყავს, ხატივით ლოცულობს ამ თმიაანს, კბილძივიანს, ვითომ ვშმაკის შექმნილ არსებ-

ბას — დიაცს“. პოეტიც ამ ვაგებებიდან ამოდის, მხოლოდ ნაწილობრივ: „უნდა შევჩინოთ, რომ ფშაურს პოეზიაში შეერთებულნი უკიდურესი იდეალიზმი უკიდურეს რეალიზმთან“, — ამბობს ვაჟა. ეს უკანასკნელი („უკიდურესი რეალიზმი“ — ე. ი. შეუკაცხელოვანი ეპითეტებით შემკობა ქალისა) ვაჟის სატრფიალო ლირიკულ აღსარებებში, რასაკვირველია, არ მოიპოვება, პოეტი, როგორც ჩანს, იხიარებდა ფშაველთა შეხედულებას იმის შესახებ, რომ „ქალი თავისი პირფრებით წარმოადგენდა და წარმოადგენს დღესაც ზნეობრივს სანქციას“. ცხადია, ეს ხელს არ უშლის ვაჟის სიყვარულის გრძნობის დასაბამი უმთავრესად ფიზიოლოგიურ სფეროში ეჭოს: „აქვს ვარეშა, რომ სიყვარულს ფიზიოლოგიური, სქესობრივი ვნებათა დედაა უდევს საფუძვლად, ფესვებს ტრფობისა აქ იმალება, ხოლო თუ ვნებათა დედა შეიჩერა მოთმინებამ. მაშინ ეს გრძნობა სიყვარულისა უფრო ძლიერი, იგი იღებს იდეალურ ფორმას“. ვაჟა საგანგებოდ დასძენს, რომ „ფშაველის მოღუქსობის ბრალი სხვათაშორის წაწლობაც არსო“. ყოველდღე ამით უნდა აიხსნას, რომ ლირიკაში ვაჟა-ფშაველას ვადამქვს ცალკეული დეტალები ფშავერის სატრფიალო პოეზიისა, მაგრამ მას ჩამოცილებული აქვს ფრივილური ელემენტა.

უმაღლეს წერტილს ფშაველის სიყვარული მაშინ აღწევს, როცა იგი ცდილობს ვნება დიაციოს და „წილიასავით წერილი“ სატრფო, ლამაზობას რომ ნახა და გულში ალი დაუნთო, მოიტაცოს. ვაჟაკური და თან ველური ვნების გუგუნი ისმის ფშაველის ამგვარ აღსარებებში: მას ვანზრახული აქვს, თინიბქაის ქალს ჩუსაფრდეს, ვიშრის ნაწნავეებს ხელი დასტაცოს, ხანჯალი გულს დაბზჯინოს და ცხენის ვაგაზე მოიგდოს. თუნდაც ცრემლი სდიოდეს, შუალამისას ჩარგალს მოიყვანს და იქ ჯვარს დაიწერს:

მერმე შოიდეს სადაოდ
თუნდა ოსმალის ჯარიო,
ქალს არვის წაყვანინებს
ზახულიაი ბარიო.

(„ფშაველის სიყვარული“, 1886). და „ბოლოს, ამ ვნებას ერთვის მრისხანებაც ლამაზი დიაციოსაღმი:

ღმერთმა დასწყველოს დიაცი
ველაღუღევა პირაღა,
თუნდ არ უღირღე, იყოღე.
უბრალო პანტის ჩირაღა.
ვინ იცის ვინ უყვრია,
შეკრღე შერანგის ღიღაღა

ვის არ ჰქმნის გულ-დაყოღიღსა
დაიცი ვამოსეული („ქებათა ქება“, 1893).

იგივე სამღერავი ისმის სხვა ლექსებშიაც:
 ღმერთმა დასწყევლოს დიაცა,
 მებრე — ღამაზი ქალია
 და ა. შ.

ვაჟა-ფშაველას ლირიული სატრფო მთლიანად მიწერილია და არ ჰყავს ქართველ რომანტიკოსთა, კერძოდ ნ. ბარათაშვილის, ზეითი მობერილ ყველა ნიჭის მატარებელ არსებას. მეტიც: იგი სახელდობრ ფშაველი ქალია.



ვაჟა-ფშაველას უდიდესი მხატვრული ნიჭი უმთავრესად მის პოეტურ ეპოსში ჩანს. რასაკვირველია, ძალიან დიდი ღირსებები ვაჟას ლირიკისა და პროზისა, მაგრამ შემოქმედების უმაღლეს მწვერვალებს მთის მგოსანმა უმთავრესად პოემებში ზიარწია. მისი ლირიკის მოტივები მგორდება პოეტის ეპიკურ და დრამატულ თხზულებებში და პირველ. სამოქმედო არე თითქმის წინასწარ განწირული მისი გმირებისა ვრცელი არაა და მთაში, უმთავრესად ფშაველურეთშია, მოქცეული. ამ ფონის თითქმის ყველა დეტალი ჩვენთვის ცნობილია უკვე პოეტის ლირიკიდან: მთები ჩაფიქრებულად ღვანან, კლდის პირას არჩევს ან ვეფხვს ჩასძინებია, ქორნი და სეაენი მოკლულთა ღეშს მისივან, მოყაშეაშე არჩივი კი მხოლოდ დაღლებული კარგი ყმის მკლავს ეტანება, მთის კალთებზე ყვავილნი — თამარის თვალები — ჰყვავიან, ბუნება მეტწილად მჭინვარია, ხეები ხშირად ახეულდებიან ხოლმე და როცა კლდეები ფერცხლად გაიხსნიან, იქიდან გამოდიან ღვეები და ქაჯები — მთის დემონიური სულბა — და მათი კბილების აღისფერი ელვარება შემზარავია. მხოლოდ კოპალს ისრები იხსნიან ხოლმე ქვეყანას ბოროტი ძალების შემშუსრებელი ბატონობისაგან...

ყველაფერი, რაც ფშაველთა წარმოდგენებში შექმნეს და ვაჟას ლირიკაში ფრაგმენტებადაა გაბნეული, პოემებში თავმოყრილია და ერთმანეთთან დაყვანილებული ბუნებისა და სამყაროს მთლიანი და ვრცელი პანორამის სახით. ამ ფონზე მოქმედებენ ვაჟას სამშობლოსთვის თავდადებული გმირები ან სულიერი თუ გონებრივი კრიზისებისგან შეძრული კარგი ყმანი. მისი ქართველი მთიელები „სვლისფერნი არიან“, ლეკები და ქისტები კი — „მგლისფერნი“. მთავარი პერსონაჟები ყოველთვის ამაღლებულ ხასიათებს წარმოადგენენ და ყველანი იღუპებიან; მაგრამ ეს ტრაგიკული კოლიზია ასაბავს არა მარტო საქართველოს მთიანეთის (ფშავეის ან ხევსურეთის) გმირთა სულიერ სამყაროს, ან თუნდაც მთელი ჩვენი ხალხის გმირულ სულიცუთებას, არამედ, ხშირად, ზოგადკაცობრივად განებებსა და სულიერ კონფლიქტებაიც.

ვაჟას ძირითად პოემებში ნახვენებია: კარგი

ყმის ანუ გმირის დამახასიათებელი ფიზიკური და ზნეობრივი სახე; იმავე ყმის მატრიოტული ბუნება და, ბოლოს, საზოგადოებასთან მისი (გმირის) ურთიერთობა.

პირველ თემას ეძღვნება ვაჟას პოემები: „მოსხუტის ნათქვამი“, „გიგლა“, „გოგოთურ და აფშინა“, „მამიდის დანაბარები“ და „მანდილი“. ამ ნაწარმოებთა მიზანია — გაამდიროს კემშიარიტი გმირისადმი სიყვარული თანამედროვეთა შორის, ასწავლოს მათ სამეფლიო ქალისპირა ვაჟებისადმი („მოსხუტის ნათქვამი“); თავდადება თემისათვის, მეტრზე ყვეთებით მისვლა, ქალის პატივის დასაცავად უსახლერო თავგანწირვა და ვაჟკაცური სიკვდილი („გიგლა“ და „მამიდის დანაბარები“); სულგრძელობა და ხასიათის სიდიდე მცონარე და სულმდებლ ავაზაკებთან („გოგოთურ და აფშინა“); ზნეობრივი ვაჟილვა მკვებარათა და ცილისწამებელთა („მანდილი“); მთლიანი საქართველოს იდეისა და სამშობლოსათვის თავდადების მაგალითის კი ვაჟა-ფშაველა აგვიწერს „ბახტრიონში“. ისტორიულ-მატრიოტული ხასიათისა ვაჟას პატარა პოემა „ძაღლია ზიმიკურიც“.

აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ, მიუხედავად ვაჟას განუზომელი სიყვარულისა ისტორიული გმირებისადმი, რომელთა აჩრდილებს იგი ასე შესტრფის ლირიკაში, მის ისტორიულ პოემებშია მეთხველის ყურადღებას იპყრობს არა ისტორიული ასპექტი ასახული მოვლენებისა, არამედ იდეა ქართველ მთიელთა და საქართველოს დანარჩენ ტომთა კავშირისა მტრის განადგურების ემს, მკაცრი ისტორიზმი კი ამ პოემებისათვის დამახასიათებელი არაა. კერძოდ, „ბახტრიონში“ ნაკლებად ჩანს ეპოქის სპეციფიკური ნიშნები; ამბავი, როგორცაღეს მას აგვიწერს ავტორი, შეიძლება გვეგულისხმება უფრო ადრინდელ ან გვიანდელ ეპოქებში, ვიდრე, სახელდობრ, 17 საუკუნის მგორე ნახევრის დასაწყისში. პოემის კითხვისას ჩვენ არ გვჩნება შთაბეჭდილება იმისა, რომ ავტორმა ახლო გვაგრძნობინა საქართველოში სეფიანთა ირანის ბატონობის ხანა, არ ჩანს, რომ 1659 წლის აჯანყებისას კახეთში ყიზილბაშთა გაყვლების ასე თუ ისე სრული ან ნაწილობრივ სრული სურათის ჩვენება უნდოდა ავტორს. პოემაში დასახელებულიც არაა ისტორიულად ცნობილი ხელმძღვანელები თუ ინიციატორები ამბოხებისა (მაგ. ზაად არავაის ერისთავი და სხვ.), არც ერთი წამით არ იქმნება ილუზია ისტორიული რეკვიზიტისა და ა. შ. ეს იმას მოწმობს, რომ ვაჟა არ ყოფილა წარსულის მხატვარი-რესტავრატორი, მეტიც — ვაჟა-ფშაველა ხშირად სრულიად შეუფერებელ ისტორიულ-ქრონოლოგიურ ჩარჩოებში აქცევდა ხოლმე თავის გმირებს. ბუნების გულმთხისანი მინდია ავტორის განზრახვით თამარის ეპოქის აღმანიანი, თუმცა ასეთი ქრონოლოგიური ღი-



კალიზაცია პერსონაჟის ცხოვრებისა სრულიად არ შეეფერება გველის-შეამელს, რომელიც უფრო შიშობოლოვანი ხანის შვილია, ვიდრე ქართული რენესანსის ეპოქის მესამეცე, ისტორიზმის სული ნაკლებ იგრძნობა იმ პოემებშიც, რომლებშიაც მოქმედ პირად ერეკლე II გვევლინება („აბლაღია ხიმკაურა“, „ერეკლეს სიზმარა“). ამ პოემების გმირები დიდად არ განიარჩევიან ვაჟს იმ ფშაველი და ხევსური ვაჟკაცებისგან, რომელთაც იგი ასეთი სიყვარულით გეჩაბატეს ხვევ ეპიკურ ნაწარმოებებში. ისინი ბევრით ჰგვიანან ვოკოტურს და ალუდას, თვით მუსლიმან ქიჩის („სისხლის ძიება“), ყოველივე ამის მიზნზე ისაა, რომ ვაჟა მხატვარია უმთავრესად იმისა, რაც ხდება და არა იმის, რაც მომხდარა. მის ეპოსში არაფერია არ მძლევა სამშობლებს ილუზიისა და წარმოდგენილათვის, — ხვევ ეპიკურ ნაწარმოებებში და განვიცდიით, მაგრამ არაფერს არ ეიხსენებთ, არ ვბაძვთ გონებას ავტორის გადმოცემასთან ასოციაციური კავშირის დასამყარებლად; თათქოს ზენ თელწინ ხდება ყველაფერი, მამინაც კი, როცა ავტორი ეთოშიცდა ამამარის ეპოქის მოღვაწის თავგადასავალს მოგვიხატობს ამ ასპინძის გმირის ხასიათის დხატების ლამობს. დროის დისტანციის აღქმა ვაჟს ისტორიულ პოემებში სრულიად გამჭარალა.



ზემოთ დასახელებულ ეპიკურ ნაწარმოებებში ვაჟა-ფშაველამ მოლიანი ხასიათები გამოკეთა. მათს არსებაში ჯერ კიდევ არ არის შეპარული რაიმე იჭვი, მათ არ იციან სინდიკის ქნჯნა, შინაგანი კონფლიქტები, არ ესახებათ ახალი ეთიკური იდეალები, რომელნიც შემდეგ გუფელ უფსერელს ქმნიან ვაჟს კარგ ყმასა და თემს შორის. ყველა ეს მომენტები მწერალმა გადმოგვცა სამ პოემაში — „ალუდა ქეთელური“, „სტუმარ-მასპინძელი“ და „გველის შვილი“.

თემის საფარელი ვაჟკაცის ხევსურ ალუდას არსებაში სულიერი კრიზისი ჩაისახა ქისტო მუცლის მოკვლის შემდეგ. მან ხელი არ მოსჭრა მტერს, რომლის ვაჟკაცობამ მოხიბლა იგი, და ამით აუჯანყდა თემის კანონს, მის სამართალს:

წესი არ არის მტრის მოკვლა
თუ ხელთ არ მასჭერ დანითა.
ვაი ეგეთს სამართალს.
მონათლულს ცოდვა-ბრალთათ.

ფიქრობს ალუდა და ხატობაზე შავი ტრიატი მოზერი მიჰყავს ზევის ბერთან და სთხოვს სამხვეწროდ შეიწიროს წელან მოკლული ქისტისათვის, კარგად დამწველობე, გამოიმეტებია იმისთვის,

როგორც უნდობლად მოკლულს
თავის ლამაზის მისთვინა,

ეუბნება ბერ მიწლის ალუდას, რომელიც უფრო სიტყვები მოწმობენ, რომ შეარჩევნებულნი არიან ვაჟკაცის ნაბიჯს დგამს ტომობრივი და სარწმუნოებრივი შეზღუდულობის წინააღმდეგ, რომ მან ლამაზ ქმად აღიარა ურჯულო ქისტო, უცხო ტომის შვილი და ხევსურთა სუკუნობრივი მტერი. ასე, სრულიად ადგილობრივ (ფშაველურეთისა და ქისტეთის) მასალაზე გამოიმუშავა ვაჟამ თავისი კონცეფცია აღმინაში, უწინარეს ყოვლისა, კარგი ყმის არსებაში უმაღლესი ზოგადკაცობრივი ზნეობრივი თვისებების პოტენციური არსებობისა და მისი ანახლებული გამოღვიძების შესაძლებლობის შესახებ.

„სტუმარ-მასპინძელი“ ჯოჯოლას, ალუდას მსგავსად, ფიქრადაც არ მოსვლია შეგნებულ კონფლიქტი თემთან, საზოგადოებასთან. თავისი სარწმუნოებით, მიდრეკილებებით, ადათებისადმი ღრმა პატივისცემით იგი ტომობრივი კავსახელი მთელი-მუსლიმანია. როცა ხევსურნი ზეიადურის მოკვლის გამო მის აულს თავს ესხმიან, იგი თანსაფლავლებთან ერთად არა, მაგრამ მინც თავგამოღებით ებრძვის შემოსეულ მტერს. ჯოჯოლა განდგომილი კი არაა, არამედ საკუთარი მორალური შეგნების მტკიცედ დამცველი: სტუმრის ღალატი არ შეიძლება, განსაკუთრებით ისეთი კარგი ყმისა, როგორც ზეიადური აღმოჩნდა. ამას მოჰყვა მისი შეჯახება თემთან.

ვაჟა-ფშაველა იზიარებს თავისი კარგი ყმების გმირულ პრინციპულობას ეთიკის საკითხებში. მასაც აღამინის პიროვნებისათვის მძიმე ხუნდებად მიანია მთელთა ბევრი აღათი, წესი, ტრადიციის ცალკეული მხარეები, რომლებიც ზღუდავენ კარგი ყმის მისწრაფებებს და მხრად ამ ყმის ტრაგიკული პედის მიზეზიც ხდება. ვაჟს ესახება ისეთი მომავალი ჰუმანური საზოგადოება, სადაც ინდივიდუალური არ ეწინააღმდეგება საზოგადოებრივს და პირუტყვ. მთის დიდი პოეტა, რომელიც თავისი კუთხისა და ტომის ბევრ ჰეველებს პატივს სცემდა, არასოდეს არ უოფილა რეტროგრადი და მისი მსოფლმხედველობა ყოველთვის ზოგადკაცობრივი ჰუმანიზმით იყო გასხვიოსნებული.

ვაჟა-ფშაველა გვიხატავს ტრაგიკული პიროვნების, კონკრეტულად — კარგი ყმისა და თემის ერთმანეთთან შეჯახებას. მისი გმირები იმეტომ კი არ ილუბებიან, რომ მათ შეგნებულად გადწყვიტოს თავიანთი თემის ღალატი, ან თავიდანვე საზოგადოებისაგან ინდივიდუალისტური განკერძოების გზას დაადგინენ. არა, ყველაზე ტრაგიკულ მომენტში ისინი გაივლიან ღრმა ზნეობრივი კრიზისის მიჯნას, ერთგვარი კათარზის და ახალი, მანამდე უცნობი მორალით გამდიდრებული, აღარ უბრუნდებიან აღრინდელ, შინაგანად უშფოთველ ცხოვრებას.

ისინი მტკიცედ იყვენ მოულოდნელი გარდაცობის მომენტში შეძენილ თვალზარისს, რაც კიდევ უფრო ამწვავებს თემის მტრულ დამოკიდებულებას მათადმი. რასაკერაა, ვეცას კარგ ყმებს შეუძლიათ დაემორჩილონ თემს და ეს უკანასკნელი ყოველთვის უყოყმანოდ ამატებებს მათ, მაგრამ ისინი წუთიერი პროტესტანტები კი არ არიან, არამედ ზნეობრივად ახლად შობილნი, რომლებმაც თუკან დასახევი გზა სტბიქტურად მოჭრილია. ისინი მთლიანი რჩებიან როგორც ზნეობრივი ნათელილის, ასევე დამარცხების ეპოს. ამ მთლიანობას მათს არსებაში ბედებს შეგნება ანახლებულად მოპოვებული მაღალი ჰუმანური რწმენის სისწორისა თემის ტრადიციებთან და სამართლის ნორმებთან შედარებით. ეს შეგნება არღვევს ტომობრივ და სარწმუნოებრივ თარხავეტილობას — ქრისტიანი ქართველი თავის ბადალს ანუ ლამაზ მშას იპოვის ურჯულო ქისტსა თუ ლეკში და პირუკუ ვეცა მომღერალა ჰუმანური იდეალის საბოლოო გამარჯვებისა კაცობრიობის მორალური წრთვისს გზაზე.

თუ „აღუდა ქეთელაურსა“ და „სტუმარ-მის-პინძელში“ პოეტმა გვეჩვენა თავისი საყვარელი გმირების **ზნეობრივი მარტობა** თანამომავთა შორის, თუ ამ ნაწარმოებებში ავტორი უშთაერეს ყურადღებას აქცევს მთელ გმირში ჰუმანურ მისწრაფებათა გამოვლინებას და ამ ნიდაგზე აღმოცენებულ სულიერ კრიზისს. „გველის-შემამელში“ აისახა კარგი ყმის **გონებრივი მარტობა** თანამომავთა შორის. მინდიას კრიზისი არის რწმენის კრიზისი, მსოფლმხედველობრივი კრიზისი გმირისა, რომელმაც ვაიგო ბუნების ენა, მოუწოდა ყველას მასავით კონტაქტი დამუყარებინათ ბუნებასთან, ყოფილიყვნენ ლმობიერნი მცენარეთა მიმართაც, მაგრამ როცა ამ ბუნქტში თემის უმრავლესობისა და ოჯახის მხრით წინააღმდეგობას წაწყდა — თვითონაც უკან დაიხია. ვადაღვა კომპრომისული ნაბიჯი და მისი ტრაგედია აქედან დაიწყოს. **მეცა დღეს-ხვალეობითა, ცოტ-ცოტად.**

ნელაობითა დაიწყევ თავის **რწმენასთან** მოქცევა მელაობითა.

აღიარებს იგი. მინდია კარგავს ბუნებასთან დამყარებულ კონტაქტს, ხოლო საკუთარი რწმენისა და აზრის წინაშე გაორება დატალური აუცილებლობით მიჰქანებს მას კატასტროფისაკენ. თუ აღუდა ქეთელაურს არ შეუძლია დამწვიდებული იყოს მასში ჩასახული ადამიანური თანაგრძობის შემიდეგ, მინდიას კი აღარ შეუძლია შეუდრეგდეს ბუნების ენის ვაგების უნარის დეაგრავას. ქართველი აღუდა და ქისტი გოყურა ბოლომდე ერთგული რჩებიან თავიანთი მრწამსისა, მინდიას ტრაგედია კი უფრო რთულია: მას ვერ უმატიებია თავისი ჯალაბი-

სათვის, რომ ამ უკანასკნელმა პრაქტიკულ საჭიროებათა დამყარებლობა შესთხოვეს გმირს და აიძულა იგი საკუთარი რწმენის წინააღმდეგ მოქცეულიყო.

„გველის-შემამელში“ მოცემულია ფარული კრიტიკა ინდივიდუალიზმისა: ყოველგვარი ცოდნა, პაპერტროფიულად გაზვიადებული და შეუთანხმებელი საზოგადოების ყოველდღიურ პრაქტიკულ მოთხოვნებებთან, ზოგჯერ კი ამ მოთხოვნებებთან წინააღმდეგევი მიმართული — ჩვეულებრივ მარცხით თავდება. თავისთავად ის ამბავი, რომ მინდიამ გადალაბა ადამიანურ შესაძლებლობათა საზღვრები და „ქაჯური ნივი“ შეიძინა, უეჭველად მძიმე საფასურად უნდა დასჯდომოდა მას. ამიტომაც მთავარი საფრთხე, რომელიც მოელოდა მინდიას, გარედან არ მოდის: კონსერვატიულად განწყობილი თემი მას პატივისცემით ეპყრობა, აფასებს მის ცოდნას (მინდიას „გამეცნიერება“ არ უნდა გავიგოთ დღევანდელი მნიშვნელობით — ვეცა გულისხმობს ბუნების ენის გულთმისნერ ცოდნას და არა მეცნიერულ ცოდნას თანამედროვე გაგებით). მინდიაც არაფერს ისეთს არ სჩადის, რომელსაც შეუძლია გამოიწვიოს კონფლიქტი თემთან. გველის-შემამელის სულიერი დრამის მიზეზი მისივე გაორებულ არსებაშია... რწმენის ღალატი, აზრის კრიზისი საერთოდ, შინაგანად შეიცავს სასჯელს. მიუხედავად ამისა მინდია უუვარს ავტორის და მკითხველისაც.

იგი იდეალისტია, ამ სიტყვის საუკეთესო გაგებით, მისი ცოდნა აღბეჭდილია იშვიათი პარაზონით, რასაც ბუნებასთან თანაზიარობა და მისი შინაგანი მისტერიის ცოდნა ანიჭებს ადამიანს.



ვეცა-ფშაველას იმ პოემებისათვის, რომელთაც ჩვენ ზემოთ შევეხეთ, დამახასიათებელია ეპიზოდების **სცენარობა**. როცა ამ პოემებს ვკითხულობთ, ისეთი შთაბეჭდილება იქმნება, თითქოს მოქმედება მიმდინარეობს ახლა, ნაწარმოების კითხვისას, — ჩვენ მთელი არსებით ვართ ჩამხული ვეცას გმირების ენებთან კვიდილში. ყველაფერი აზვიარებულა, ემოციური ნიადაგარი გავარეარებული ლავის მსგავსად მოედინება, მეტყველება ისეა დამახული და შინაგანი მღელვარებით აღსავსე რომ მირავით ქრება აღქმა ფორმისა, რითმებისა თუ სახეებისა, — ესაა ენა ცეცხლის, რომელსაც მარადობის ბეჭედი აზის. ეს შექსპირის მსგავსი ხელგეგნება.

ვეცას შესანიშნავ პოემებში ყოველთვის დგება მომენტი, როცა ორი მოპირდაპირე და ძლიერი ხასიათი ან ენები ერთმანეთს ეჯახება და მათი კვიდილი მოქმედი გმირების უდიდესი ფიზიკური და მორალური გამოცდის მწვერულს წარმოადგენს. ასეთია ეპიზოდები აღუ-



დასა და მეცალის, ზეიდაურისა და ქისტების, ქიჩორისა და ასლან-ბეგის სამკედრო-სასილოც-ბლო შერკინებისა. ყველა ეს ეპიზოდი დიდი პოეტი-დრამატურგის მარჯვენის ქმნილებანია. მათი სცენური დინამიზმი! აიხსნება ის, რომ პერსონაჟების გარეგნობის აღწერისათვის ვაჟას დრო არ რჩება, თვით მათი ჩაცმულობის მხოლოდ ცალკეული დეტალები თუ ჩნდებიან მოქმედების მსვლელობისას (მაგ, აღუდას თოდის საბირი, მეცალის ძვალ-დაკრული ზანჯალი, ფრანგული ხმალი და ნახაღი და ა. შ.). თბრობის დინამიზმი, მოვლენების ელვისებური სრბოლა, საერთოდ, გამოიციხავს აღწერას. რასაკვირველია, ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ვაჟას არ შეეძლო გმირების პლასტიკური ხატვა. ვინც მიაგონებს „ეთერის“ ზოგიერთ პასაჟს, ის დარწმუნდება, რომ ვაჟასთვის არც მოქმედი პირის გარეგნობის ჩვენება იყო უცხო. სწეული ფიგურის, კუდიანისა და ქაჯების სახეები ამის საბუთებია. უნდა აგრეთვე მოვთხოვოთ ზვესურ გიგის პორტრეტი „მანდილიში“ (თავი VI), ანალოგიური ადგილები მისი მოთხრობებიდან („დავჯვანი“ და სხვა) და ა. შ. და, მაინც, როცა საქმე ხასიათის შექმნაზე მიდგება, თავის საუკეთესო პოემებში ვაჟა უმთავრესად ვენებათა ჭიდილის გადმოცემას მიმართავს და არა მხატვრულ დესკრიფციას. ამით აიხსნება დროს პარტულიშიც მის პოეტურ ეპოსში: მყობადი სიზრვის სახით აწმყოშია გადმოტანილი (მაგ, „გოგლიაში“ გმირის ბედი წინასწარ არის წარმოსახული ცოლის სიზმარში; ასევეა „გველის-შამალში“, „ზახტრიონში“ და სხვაგან) ან მოქმედების რეალურ დროშია შემოტანილი მოგონების სახით (მაგ, „ზახტრიონში“ ციხის აღების ამბავსა და კვირასა და ღუღას თავგადასავალს ჰყვებიან

უკვე ომგადახდილი და შერკინებული თუშ-ფშავე-ბევსურნი).

საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს აგრეთვე ვაჟას პოემების დრამატული სიტუაციების, გმირთა სახელების, ცალკეული მოტივების და თვით მოქმედების სარბიელის ერთგვარობა. ხვეის-ბერი ჩანს „აღუდა ქეთელაურში“, „მანდილიში“ და „გველის-შამალში“; ზეიდაური დააკლეს დარლას („სტ. მასპ.“), ეს უკანასკნელი მოხსენებულია „სისხლის ძიებაშიც“; უშიშა გომოყვანილია „მანდილიში“ და „გველის-შამალში“; ვაჟას გმირები ხშირად ნახულობენ სიზმარს, ბევრი მათგანი ხახმატის ჯვარს სწირავს კურატ მოხვერს ან გუდანის დღეობაზე არიან და ასე დაუსრულებლად. ესაა ერთი მთლიანი სამყარო, რომელსაც მხატვრის ხელი სხვადასხვა კუთხით გვიჩვენებს. იგი უშიშაგანდ ჩაეკტილი და სავსებით დამთავრებულია.



თავისი გმირების ვნებების დელილს ვაჟა ფშაველა მიიჩნევს ბუნებას შინით მიმდინარე პოლარობიების ერთ-ერთ სახედ, რანედაც ბუნება ჩვეულებრივად ამალტებულია. ყოველთვის ეს ცნობილია მისი ლირიკული ნაწ. მაგრამ ვაჟას ეპოსში იგი უფრო რთული და ჭეშმარიტად გენიალური ფორმით არის გამოხატული, რაც „სტუმარ-მასპინძლის“ აქტორის მსოფლიო პოეზიის ვიგანტების გვერდით აყენებს.

მართალია, ვაჟას პოემებში ადამიანებსა და ბუნებას შორის ერთგვარი კავშირი სუფევს, ბუნება ზოგჯერ თითქოს იზიარებს ადამიანთა ჭირ-ვარამსა და სიხარულს. აღუდას ბედი ნაწარმოების ბოლოსაა ნაწვევები. იგი თვლქართან ამინდში ჯალაბითურთ ტრეებს მშობლიურ თემს, ხოლო ამის წყარო მტერად დგებიან“. აქ აღვე შეიძლება ვიფიქროთ ბუნების მოჩვენებითი თანაგრძობაზე ადამიანისადმი. იგივე შეიძლება ითქვას „ზახტრიონის“ ზოგიერთი ადგილის შესახებაც. მაგრამ უკვე 1889 წელს დაწერილ „კობალიში“ დევების განადგურების შემდეგ ბუნებაში სიმშვილისა და წესრიგის დასადგურებაა ხაზგასმული:

ღლა საღლის ნიშნს უჯებს,
დღე ღამეს ებრძვის ძალზედა,
ნისლი, ათას მზრით მომდგარნი
დაიხვეწებენ მთაზედა.

ვაჟა-ფშაველას არა ერთხელ აქვს აღნიშნული თავის ლირიკულ ლექსებში ბუნების უფარდებლობა ადამიანთა ბედისადმი, მაგრამ ეპოსში ეს თეალსზრისი მას ჩვეულებრივ გამოთქმული აქვს ტრადიციის დასრულების შემდეგ. მაგ, „სისხლის ძიებაში“ (1897) ქიჩორის დაღუპვის შესანიშნავი სცენის შემდეგ პოეტი ასე ამთავრებს თბრობას:

¹ ვაჟას მხატვრობის ეს მხარე — ეპიზოდების იშვიათი სცენურობა — იმ მხრედაცაა საინტერესო, რომ გვითვალისწინებს პოეტის მიდრეკილებას სიუჟეტის დრამატურგიული აგებობისადმი. ამოთვე აიხსნება ის გარემოება, რომ ქართულ მწერლობაში ვაჟა-ფშაველა აქტიურია ერთ-ერთი საუკეთესო დრამატული თხზულების („მოკეტილი“, 1894). ეს ნაწარმოები სანიმუშაო თეატრალური ტექნიკის თვალსაზრისით — მოქმედების შინაგანი განვითარების ბრწყინვალე ჩვენებათ. სცენიურობით ხასიათდებიან მისი პატარა პიესებიც: „სცენა მთაში“ (1889), „სცენები. (ფშაველების ცხოვრებიდან)“ (1889), „სცენები“ (1889), „ტყის კომედია“ (1911) და დაუმთავრებელი „ბიურო ფშავეში“. არაა შემთხვევითი, რომ ვაჟას მთელი თავისი შემოქმედების მანძილზე არ განელებია ინტერესი ამ ფანტასადში, რაც ჩამოთვლილ ნაწარმოებთა კრიონოლოგიიდანაც ჩანს.

ათასჯერა სწვიმს, სეტყვია,
მთებზე ნისლები ჰკილია,
ბევრი რამ ხდება ქვეყანადა,
შიგ ცოდვა-ბრალი დღია;
ზუნება წარბასაც არ იხრის,
მაინც მშვიდი და მშვიდია.

„ვეკლეს-მჭამელს“ (1901) ფინალში „მოზა-
რე ქალის ფერი მთვარე“ წამით დაამტკრებდა
თავისმკვლელს, მაგრამ აქ მყუდრების პოლი-
ციიდან არის დანახული მინდიას ხვედრი, და
ისიც ერთი გაელვებით. პოემის ბოლო ტაქეები
კი მაინც ასეთ განზოგადებულ დასკვნას შეი-
ცავენ:

ნიავეც მიმოდიოდა
უღარდოდ, სელის მღერითა...
ფრთა ვაკერის წვერსა ხმლისასა
ამოღერებულს ენითა,
შაღებელს ჰიაფერადა
კაცის გულმკერდის წვენითა,
და გათამაშდის მწვანეზე
ლაღად, მოღებენით, სტვენითა¹.

ყველაზე საკვირველი და პირდაპირ შეუდ-
არებელი შესავალი და ფინალი აქვს „სტუმარ-
მასპინძელს“. პოემა იხსნება ქისტის სოფლის
სურათით, იგი „საამო არის საცქერლად დია-
ცის უბესავითა“. მაგრამ იქვე, მომდევნო ტაქე-
ში, იღნიშნულია, რომ

სოფლის თავს ჰძინავს შავს ნისლსა,
რომელსაც ის თვისება აქვს, რომ აქედან
დაიჭრის და

აბნელებს, უხილავად ხდის
ქვეყანას ხილულაწასა.

პოემის ფინალში კი, ტრაგედიის დასრულე-
ბის შემდეგ, როცა დაღუპული გმირების (ღვია-
დაურის, ჯოჯოლას და ალაზას) ლანდები ძმე-
რად მიესალმებიან ერთმანეთს და როცა მათი
„ცქერით კაცო ვერ მღება“,

..... განიღება ჯანი რამ
ქრუმად შავის ფერთა,
დაეფარება სანახავს
წერა-მწერელის წერთა,

მამასადაამე, შავი ნისლი (იგივე „შავი ფე-
რის ჯანი“), რომელსაც პოემის დასაწყისში
გადაწეული ფარდის მსგავსად² „სოფლის თავს

¹ შტრ. მოთხრობის „დარეჯანის“ დასასრუ-
ლი: „დარეჯანი საუკუნოდ გამოეთხოვა წუთის-
ოფელს. ზეცაც დაბნელდა, მთებმა შავი ნაბ-
დები (ნისლები, ა. გ.) წამოსხეს და მაღლიდამ
ამაჟად გადმოსცქირეს არავეის ხეობას. არაკვი
შეუღმერთად, უღარდელად მიაქანებდა თავქვე
ტალღებს“...

² „მოკვეთილი“ ერთი ქისტი გასცქერის ბუ-

ენინა“, ეშვება და ამიერიდან ერთ წუთსთვის
საბოლოოდ დაეფარება სანახავს... წერა-მწერე-
ლის (ე. ი. ბედის წერის, ა. გ.) წერთა“: ეს
იგივე ბერძნული მოიარა და ვეფას იგი შემო-
აქვს ხელოცენებაში ხალხური წარმოდგენების
საფუძველზე გამომუშავებული და პერსონიფი-
ცირებული სახელწოდებით („წერა-მწერელი“).

ვეფას არაერთხელ აქვს გამართებული ეს
სახელწოდება. იგი ამბობს: „ფშაველი ფაბა-
ლისტი: კაცს, რაც შეიძლება აწერია, ის არ
ასცდება; კაცი უმწერლოდ, ესე იგი თუ არა
წერით არ მოკვდება“. მეორე ადგილას ვეფა
საგანგებოდ განმარტავს: „წერა-მწერელი: და-
ხადებდიდანვე ღმერთი კაცს ბედს, ან უბედუ-
რებას დაწერსო. უმწერლოდ კაცი არ მოკვ-
დებაო, ამბობს ფშაველი“. ამ რწმენითა ვამს-
კვალელი ვეფას ზოგიერთი პოემის ვმირი. მაგ.
„ხის ბეჭენი“ მონადირის ეუბნებთან „უმწერ-
ლოდ მწერიც არ კვდება! რატომ არ იცი, ვე-
ფაო“. მთელ რიგ მოთხრობებსა და ენოგრაფი-
აფულ წერალებში („გასამართლებელი ჩიბუ-
ხი“, „ჩაღხია“, „შობაბედილებანი“, „ფშაველი
და მისი წუთისოფელი“ და სხვ.) მწერლის პერ-
სონაჟები აგრეთვე განგებულს შეილებად თვლი-
ან თავს... შეიძლება ვიფიქროთ, რომ თვით
პოეტისათვისაც ბუნების შიგნით მიმდინარე
დრამატული კოლიზიები წამიერი ხილვა იყო
მზოლოდ. ერთი წელი და ათასი ბარდაბარია
ქამისაო — ამბობდა ვეფა. ბევრი მისი პოემის
მიხედვით ზოგჯერ ძნელი სათქმელია — სად
თავდება ფანტასტიკური და სად იწყება სინამდ-
ვილე. ცხადია, მზოლოდ—ვეფას ხიბლავს, მსგა-
ვსად გოეთესი („მგზავრის დამეული სიღერა“) და
შექსპირისა („ქარიშხალი“), ბუნების დამოშ-
მინება, დისონანსების მიხედვება, დრამატული
კონფლიქტების დაცხრომა, — საერთოდ, ბუ-
ნებაში მიმდინარე პოლაროზაციის დასრულება.
ყველაფერი იმთქმება მარადისობაში, რათა
ოდესღაც ხილულსა და ხელშესახებს სიზმარე-
ულის სახე მიეცეს და იმ შავი ფარდის მიღმა
დარჩეს, რომელიც წერა-მწერალს ხელთ უკუ-
არია. ამ ფარდას კი

ვერც შეულოცავს მლოცველი,
ვერც აიხლება ხელითა...

ასე წარმოვედიგება ჩვენ ვეფა-ფშაველა —
შემოქმედი, რომლის მხატვრულმა ნიჭმა მსოფ-
ლიო პოეზია გაამდიდრა ქართული მითოსის
სიღრმეებიდან მომდინარე ხილვებით.

ნებას და ამბობს, რომ მთებს ნისლი აქეთ
მობმულიო. რემარკაში შემდეგ ეს „ნისლი
აიწვეს“. „მთათა ერთობის“ ფინალში ნათქვამია,
რომ „გადეხური ეთი ძაძაჲ მთებს ჯანი მი-
რით-პირამდიო“. ნისლის ფარდას აქ ალგო-
რიული მნიშვნელობა აქვს შეტანილი.

3. გეგმვილი

ვაჟა-ფშაველას რომანის პუბლიცისტი

ვაჟა-ფშაველას ლიტერატურულ მემკვიდრეობაში მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს მის პუბლიცისტურს, რაც თითქმის მთლიანად თავმოყრილია პოეტის თხზულებათა VII ტომში.

ვაჟა ფრიად მაღალი წარმოდგენისა იყო, საერთოდ, ბეჭდვითი სიტყვის მოყვანი, იმას უნდა ედღეობდეთ, „ვეგები სასარგებლო რამ ვაჟა-გონოთ ქვეყანას, შეემატოთ რამ მის გონებას და ხეობასაო“ („რამე-რემე“, 376). იგი მუდამ იმის ნატვრაში იყო, „რომ ვეგები ჩვენი მწერლობა გაძლიერდეს, ნაბეჭდმა სიტყვამ მოპოვოს ბინა ხალხის გულსა და გონებაში“, წერა-კითხვა, ეჭრანალ-გაუთებში, წიგნები ფართოდ გავრცელდეს, რადგან, მისი რწმენით, „მწერლობა ძალია, ერთი უმთავრესი იარაღთაგანი, ერის წინსვლისა, მისი გონების და ცხოვრების გაუკეთებისა“ (იქვე, გვ. 377). მაგრამ ამგვარი შედეგის მიღწევისათვის საჭიროა, რომ მწერლობას „ყოველი წელით, ავი თუ კარგი, თავის ქვეყნისა ესმოდეს, შეგნებული ჰქონდეს მისი საქირება და სხვესაჲ შეაგნებინოს“.

ვაჟა ვადამით ებრძვის შეხედულებას, თითქმის ზელოვნება, კერძოდ, მწერლობა მართოდენ ზელოვნებისთვის იყო მოგლენილი. იგი ზელოვნების ცხოვრებისეული ინტერესებისა და დამორჩილების იდეას ქადაგებს. „მწერლის სული და გულის ქონა იქიდამა სიანს, აქვს რამე იდეალი, უყვარს რამ ამ ქვეყანაში, უნდა ქვეყნისათვის, ცხოვრებისათვის სიყვით, თუ არა. თავი და თავი მიწის შევლია, ჩემის ფეჭრით. ცხოვრება უნდა იყოს, მისი სიყვით-სიყვით. მწერალი კიდე, როგორც გამოშატეული ცხოვრებისა, ესათოდ ამ წრეში უნდა ტრიალებდეს, მისი გრძობა იმას უნდა დადგოდინებდეს, თვისი ცხოვრებდავე გამოდინარე, თვით ცხოვრებისაგან შობილი“ (ფეჭრები“, 1891 წ. გვ. 193).

ნიმუშად ვაჟა ილია ჭავჭავაძის, სერვანტისის, შექსპირის, ლომონოსოვის შემოქმედებას ასახელებს. ჭეშმარიტი „ზელოვნება ქვეყნის საქირებას თან მისდევს“ განუხრებლად. საზოგადოებრივი ცხოვრების მიერ წამოჭრილი საქირების საშისხური ზელოვნების, მწერლობის პირველი მოგლენიებაა. „ტუთილად ვინმე იტყვის იმას, რომ ვე ტენდენციური პოეზიის საქმეა და არა

ნამდვილის პოეზიისაო... სინამდვილეში აქველა პოეტური ნაწარმოები, ასე თუ ისე, ტენდენციურია, მხოლოდ თვით ტენდენცია სხვადასხვა კერძისაა“ (გვ. 381).

ზელოვნება, უწინარეს ყოვლისა, სიმართლეს უნდა ქადაგებდეს. კერძოდ, მწერლობას სიმართლის სათქმელად ორი ფორმა აქვს, „ერთი პოეტური-ბეღეტრისტული და მეორე — პუბლიცისტური“ (გვ. 378). როგორც მხატვრული, ასევე პუბლიცისტური მწერლობა ერთსა და იმავე მიზანს ემსახურება, ორივეს ერთი საგანი აქვს. ესაა „ცხოვრება, მისი მოგლენა, ძველი თუ ახალი, მიზეზი ამ მოგლენათა და შედეგი“. საერთოდ, პირველი — მხატვრული მწერლობა — უფრო ძლიერია, მეტ შთაბეჭდილებას ახდენს, უფრო ღრმად აღლევებს ადამიანს. „პუბლიცისტი კი ცხოვრების მოგლენათა არაკვევს და მის მიზეზებს უჩვენებებს... პუბლიცისტიკა მეცნიერება, პოეზია, ბეღეტრისტიკა — ზელოვნება.“

პუბლიცისტი მოწოდებულია აღწეროს არა მხოლოდ მოგლენები, შედარებებისათვის სტატისტიკური ცნობები მოიშველიოს და სხვ., არამედ გააშუქოს საზოგადოებრივ ცხოვრებაში მიმდინარე სიღრმისეული პროცესები. მასთანადავე, გამოიკლიოს მათი მიზეზები და უჩვენოს კანონზომიერებანი. ვაჟა იზიარებს კ. ბიორნეს, ამ „აღდებულ პუბლიცისტის აზრს“: „თუ ვინდა ორგინალური, თავისებური მწერალი დაგვიბიონ, სწერე, ისე, რასაც ჰფიქრობ, ისე, როგორც ჰფიქრობ, როგორც შენს სულსა და გულს უნდოდეს, მოსწონდესო“. (VII, 192).

ვაჟას შეხედულებით, ეჭრანალისტი პირველი ამოცანაა არსებული ცხოვრების ნაყოფანებათა კრიტიკა და უკეთობის მოძიების გზის გაშუქება. ამ ასპექტში იგი უდიდეს ბოროტებად თვლის ყოველგვარ შეზღუდულობას. რადგან „გონების მართლობას სული მართლობა მოსდევს“ (გვ. 92) და შედეგად კიდე ადამიანის ცხოვრება „უსავნო, უხეირო, უკეთური. უგერვილო“ ხდება, უხემ ძალაზე, სიშტებზე დამყარებული ცნებურა, ესაა ადამიანის ვნახე დაღებული „ღვიდ მძიმე ბოჭკილო“, რათა მან „არ გამოაცხადოს თავისი უმეყოფილება, არა სთქვა ის, რაც უჭირს, რაცა სტიკია, არამედ იყოს

ჩემად, მოკრძალებით, მოწიწებით, მუნჯად, ცოცხალ-მკვდარი“ („ვინ არის მართალი“, 1905, გვ. 275).

ვაჟა ენერგიულად იბრძოდა ქართული ლიტერატურული ენის განვითარებისა და გამდიდრებისათვის. იგი წერდა: „ახლანდელი ლიტერატურული ენა ახალია და სიახლის გამო ბევრს ფორმებს, ბევრს სიტყვებს მოკლებული არის. უკვლა ეს ფორმები და სიტყვები ხალხშია დამარხული, ხალხი, ვრი დედა ენისა. იგი პაადებს და შრდის ენას, როგორც დედა შვილს. უოველი ეთნოგრაფი და საერო მწერალი მოვალეა უკვლა საყურადღებო ხალხური სიტყვა, ან ფორმა ვაიენოს ლიტერატურულს ენას, თუ იგი სიტყვა და ფორმა შეეფერება ენის ხასიათს, იმის ბუნებას“ („მკითხვენიშენა“, 1888 წ., გვ. 175).

იმ შემთხვევაში თუ ხალხურიდან შეტანილი სიტყვა შეუფერებელი აღმოჩნდა, სულ ერთია, ლიტერატურული ენა მის არ მიიღებს. საერთოდ, ენა თანდათან წარმატებაში შედის, წინ მიდის, მაგრამ ისე-კი არა, რომ ბუნებასა და ხასიათს იცლიდეს“ (176).

ახალ მწერლობაში ქართული ენის შებღალვის მთავარ მიზეზად ვაჟს ეს მიანიჩა, რომ „უკვლა ჩვენთაგანს სწავლა მთელია უცხო ენის მეოხებით“ („ენა“, 1901, გვ. 225). მაგრამ უკვლასათვის „ერთნაირად საზარალო არ უოფილა ეს ამბავი“. გამოჩენილი ქართველი „მწერლები ერთბაშად უცხო მწერლობით არიან ნაკეენნი“ და მაინც ზინებულად ფლობენ ქართულს, რისთვისაც „საჭირაა ენის სულისა და გულის შეგნება“, ხოლო ამ შეგნებისათვის კი „საჭირაა ის ღირსება და შადლი, რომ თვით მწერალს უცემდეს ქართულად გული და შაჯა“ (გვ. 225). ვაჟს შეხედულებით, იგი დედა ენისა და ერის შვილია მხოლოდ ის მგოსნაი, მწერალი, ვისაც როგორც „მშობლის სისხლი და ხორცი“ შეუთესებია მისი ენა და მხოლოდ ასეთი მწერალი შეიძლება იყოს „თავის მშობელთან ისე დაახლოებული“, რომ ესმოდეს მისი შაჯისცემა, აწმყო და მომავალი.

სათავე ქართული ლიტერატურული ენისა გახლავთ ძველი ნიჭიერ მწერალთა ნაწარმოებნი, ის ქართული თეშები, სადაც დღევანდლამდე შენახულია შეუბღალავად, უმწიკვლოდ ქართული ენა“. ამგვარად, ლიტერატურული ქართული, კლასიკური მწერლობისა და ხალხური მეტყველების ფორმებით სულდგმულობს და ვითარდება. ამ გზით ახალი ფორმების შემოტანა „კაინიშანი მგონია, ხოლო ფორმების გატანა და შემკირება — ერის ვალაჟავად, შეურაცხყოფად, დამკირებად მიმანჩაო“ (გვ. 226) აცხადებს იგი.

და, საერთოდ, ცხოვრების პროგრესს და თავგამოდებით იბრძოდა, რათა მისი ქვეყანა მოწინავე ხალხთა რიგებში ყოფილიყო.

ვაჟა საზოგადოების წინსვლის შემაფერებებელ დრომოკმულ ადათ-ჩვეეებსა და ცრუმორწმუნებს უარყოფს. „შეცხრამეტე საუკუნის ტენიკურმა საკვირველ-მოკმედებამ დასცა, დაამცრევა ზესთამუნების ძალთა საკვირველები“ (გვ. 112). ასეა განსაკუთრებით დაწინაურებულ ქვეყნებში, სადაც ერთგან „თურმე ზღვის ძარში რკინის გზის გაყენას ამირებენ“ და შრავალ სხვა აღმოჩენა-გამოგონებათა წყალობით ცხოვრება სწრაფად უშეკობესდება, წინ მიდის (გვ. 189).

ვაჟა აცხადებს, რომ განათლება სინათლეა. ხოლო „დღევანდელ ძალას კი სინათლე წარმოადგენს“ („ბევსურეთის თავი“, 1910, გვ. 167). ამიტომაც იგი ძალ-ღონეს არ ზოგავს ხალხში მწიგნობრობის, ცოდნის გავრცელებისათვის. „განათლება ბევრი რამ ბუნებრივი უარყო და თავის გემონებაზე გადააკეთა, თავისის აზრის, მისწრაფების სასარგებლოდ გამოიყენა“ („ყოველდღიური ფიქრები“, 1901, გვ. 228).

აღამიანის ფიქრის, გამოგონებლობითი უნარის, მეცნიერული ანალიზის „ერთი საქებური თვისება — მოკლენათა მიზეზის ძიებაა. როცა აღამიანის ფიქრი კითხულობს: რადა? რისთვის? საიდან და როგორ?“ ეს ნიშანია აღამიანის კეთილგონიერებისა. სწორედ ამისთანა ფიქრების ბრალია კაცობრიობის წინსვლა: რკინისგზა, ტელეგრაფი, ტელეფონი, ფონოგრაფი და სხვა ათასი მანქანა, აღამიანის ფიქრისა და ცოდნის ნაყოფი“ („ფიქრები“, 1902 წ., გვ. 248). გონებრივი განათლების შედეგია, რომ აღამიანი თავის ცხოვრების აკვარგინობის მიზეზს ეძებს. „სწორედ ამ რადა-რისთვისანობისა ბრალია დღეს, რომ უწყევად და ვერულეთ ძლიერა, როცა სუსტს ჩავგავს, — როცა მდიდარი ღარიბს ატყავებს“ (გვ. 248-9) ამასთანავე, „შართალია, განათლებამ, ცივილიზაციას რომ ვეძახით, სწორედ საკვირველი მოკმედება გამოიჩინა სხედასხვა ასპარეზზე, ხოლო ზნეობის საშფლობელითა კი რა მოგახსენიო“. იგი ფიქრობს, რომ ზოგიერთ შემთხვევაში განათლებამ ზნეობის დაქვეითება გამოიწვია და ეს სწორედ კლასობრივი, ბურჟუაზიული საზოგადოების ბრალია.

ვაჟა კარვად ხედავს, რომ ცივილიზაციის წარმატებათა ცენტრი ქალაქია და რომ მისი შედეგებითაც უმთავრესად ისევე ქალაქი სარგებლობს. ამასთანავე, ქალაქის კაცი, თუნდ სკოლა თვალითაც არ ენახოს, ბურჟუაზიული ბეერის მკოდნეა სოფელზე“ (გვ. 254). ამიტომაც ინტელიგენცია დღენიადაც უნდა ცდილობდეს, რათა „სოფლად სწავლა-ოდნა მოვიშველოთ. საცა სწავლა, ქალაქიც იქ არის, თვით უდაბნოც სწავლის ძალით უნივერსიტეტად გარდაიქმნება“ (255). მეცნიერებას, უწინარეს ყოვლისა, კვლევა-ძიების



ვაჟა-ფშაველა ყოველთვის შეხაროდა განათლების, მეცნიერების, ტექნიკის

სწორი მეთოდი სჭირდება. საზოგადოებრივ მოვლენათა კრიტიკის აზრი ისაა, რომ „ჩვენი რწმენა, შეგნებული და მკვიდრი, ამოუფხვრელი აყოს და, მასთანვე ნაყოფიერი“. კრიტიკულად განსახილველი საგნის საფუძვლიანი შესწავლა და „სწორი მეთოდი კვლევისა“ თუ არა აქვს ადამიანს, მისი კვლევა-ძიება კარგ „ნაყოფს არ გამოიღებს და ჩირთი-ფურთხებად გადაქცევა“ (316). ამ ასპექტში იგი მკაცრად აკრიტიკებს პროფ. ნ. მარს, რომელიც იმ ხანებში „უფხვის-ტყაონის“ სიტუეტის სპარსელობის დამტკიცებას ლამობდა და, ამგვარად, ჩრდილს აყენებდა მის გენიალურ ავტორს. „შოთა რუსთაველი იგივე საქართველოა და საქართველო იგივე ავეფხისტყაოსანია, რის გამოც უწინარეს ყოვლისა საჭიროა დიდი სიფრთხილე და აღჩქარებულობა, საყთხის ღრმა მეცნიერული შესწავლა, სანამ ამ ერის საშვილიშვილო განძის განხილვას შევდგებოდეთო.



ვაჟა-ფშაველა წოდებებდა, კ ლ ა ს ე ბ ა დ დ ა-ყოფილ საზოგადოების ანალიზს იძლევა. „როგორც კაცია, ფიქრებიც ისეთი აქვს. ავაზაკს ავაზაკური ფიქრები მოსდის თავში, ვაჟარს ვაჟრული, მუშას მუშური, ჭიანჭველს კაცა კატური და სხვ.“ („ყოველდღიური ფიქრები“, 1901, გვ. 227). კაცობრიობის განვითარების საფეხურები ისტორიის პროგრესულ ეპოქებს წარმოადგენდნენ. არც მონობას ჩაეღვია ისე, სარგებლობა არ მოეტანოს, ვინაიდან მეცნიერება და ხელოვნება მან დაჰადა და არც დღევანდელი „კაი-კაცის“ დეაფლი ჩაივლის ისე, რომ ქვეყანას, მის ყოფაცხოვრებას არაფერი არავის“ (გვ. 229).

ვაჟას შეხედულებით, ქართველი ერის ცხოველყოფილობის „ქუშმარტი ძალა“ მდებარეობს ხალხში. ის „ერის ნივთიერი სიმდიდრის შემოჭმუნება და ფეხიც არ მოუსხლეტა, მაგრად უდგა სამშობლო მიწა-წყალსა და მამამამის კერაზედ“ (გვ. 236). ამასთანავე ვაჟა აღნიშნავდა, რომ ერის წარმმართველი ძალა მაინც „ინტელაგენცია უყოფლა და იქნება, იგი ბელადია“ (გვ. 235).

ვაჟამ ღრმად განიცადა ილია ჭავჭავაძის ტრავგიული სიკვდილი. „მოგვიყვანს სუკეთესო, პირველი აღამაინი, ჩვენის მწერლობის სულის ჩამდგმელი, მოღაწე, დიდი მოამაგე ქართველი ერისა“. ვაჟა აღხადებს: „ილიას მკვლელებს რომ შეებლოთ, საქართველოსაც მოკლავდნენო“ (ერ მოკლეს“, 1907, VII, გვ. 294). ილიას ცხედარზე წარმოთქმულ სიტყვაში ვაჟა აღნიშნავს, რომ ილიას მოკვლას უპირებდნენ 60-იან წლებ-

შიც „მხოლოდ იმიტომ, რომ იგი შეეჭმუნა ცხოვრების დახასხებულ ფორმას, მატონქმობას“, რომ „მთელი 50 წელი განსვენებულმა საქართველოს ბედი კალთით ატარა, იყო მისი დარაჯი... მოსულს მტერს, ვინც საქართველოს ისრებს ესროდა, იგი პირველი აგებებდა თავის მკერდს“. ვაჟა გულისტყვილით აღხადებს, რომ ზვენი გამოვარდნის ისეთი, რომელიც თვით საქართველოსა ჰკლავენ: უარყოფენ ენასა, ეროვნებასა და თვით ტერიტორიასაც“ („სიტყვა ილია ჭავჭავაძის ცხედარზე“, 1907, გვ. 298).

მრავალ უმნიშვნელოვანს პუნქტში ვაჟა-ფშაველა ილია ჭავჭავაძეს ეხმარება. ვაჟა განვითარებას: მე რომ მეთხოვო, ერის წინაშე „რომელი უფრო სინდისიერად ასრულებს თავის სოწოდებას, თუ მოვალეობას, უკანასკნელი გლეხი, თუ თავმოწონე რომელმე ინტელიგენტი? გლეხი-მუთქი, გიბასუბეთ“ (გვ. 235). გლეხობა ერის არა მხოლოდ გამრავლების, არამედ, საერთოდ, მატერიალური წარმოების გამრავლებელი ძირითადი ძალაა. „რაც ეოდნა და გამოცდილება მამა-პაპამ უანდერძა გლეხკაცობასაჲმან კარგად შეინახა: საცა ვენახი ხარობს, მწვენიერად შემეშვებული ვენახი აქვს; საცა საქონლის მოშენებას უწყობს ადგილი ზელს — საქონელი ჰყავს მოშენებული და, ხენა-თესვას თუ ვერყვით, რიყესა და კლდეზდაც სუღადი, პური მოკყავს“ (გვ. 237). ამასთანავე, „არც ერის ახალსაშენებას, თუ მანქანას არ უფრთხის იგი (გლეხობა — მ. გ.), როცა დინახავს მის სარგებლობას — ენაწილის შეწამლვა, ახალი ჯერის გუთნების შეძენა, უველგან გახშირებულია, როგორც კახეთში, ისე ქართლში და სხვ“ (გვ. 237). ოღონდ ისაა, რომ გლეხობის განათლება, ცოდნა არ უფრთხის და სწორედ ამ მხრივ — ხალხში განათლების შეტანით — უნდა გამოავლინოს ინტელიგენციამ თავის სულიერ მისწრაფებათა და იდეალებიდაღმე ერთგულება, ჩამდენდაც ცხედზე უცხადესია, რომ „მარტო თავად-აზნაურობა არ არის ერის ძალა“, როგორც გინდ კეთილშობილური ამბებიო არ იყოს ამოძრავებული მისი საუკეთესო ნაწილი.

ვაჟას აზრით, ეთიკოლოგიის განვითარებამ აღამაინი უფრო ღრმად ჩაახედა საზოგადოებრივი ცხოვრების აკარგინაობაში და მისი მიზეზების ძებნა დააწყებინა. მდიდართაგან ღარიბთა ექსპლოატაცია, ძლიერთაგან სუსტთა ჩაგვრა საზოგადოებრივი აზრისაგან გაიცხებულა. მგარამ ტერიტორიული ბედისათვის ზრუნვა სჭირად თვალთმაქცურია. ვაჟას კარგად ესმის ბერეულობის ალტრუიზმის სიყვალზე, რომლის მიზანია მუშათა ექსპლოატაციის მიჩქმალვა. „ალტრუიზმი, ჩემო მეთხოველო, ფილოსოფოსთაგან მხოლოდ ტეინის მოსაფხანად ყოფილა გამოგონილი“ (გვ. 255).

ვაჟა ამ ასპექტში განიხილავს ბერეულობის ორგანიზაციებისა და თვით მოაზრეთა ღონისძიებათ, რაც ვითომ მუშათა ცხოვრების გაუმჯობ-

¹ ჟ. ე. ნ. გ. ე. ს. ი., „ანტიდურნიზმი“, გვ. 213, 1932, თბ.
10. „მნათობი“, № 7

ბუნების ემსახურება. „დღევანდელ განათლებულს ქვეყნებს თავის სამტერვედა აქვთ მუშათა საქმე და, თუ რომელიმე ფაქტობს და ცდილობს მუშათა ყოფა-მდგომარეობის გაუმჯობესებას, ეს ამიტომ როცა, ვითომ უყვართ ისინი ან ებრალებათ, არა, სხვა ფაქტი ამოქმედებთ: სამეფოში სამეფო აიცილნონ თავიდან. ასეთი სიყვარული ზომ არსენისაც გამოუცხადა ერთ ღრის სომეხში, როცა მან ფული მოსთხოვა ხმა-ამოღებულმა: «არსენჯან, პო, შენ მხარბექს კი ვენაცვალეო» (გვ. 250). დასავლეთ ევროპის ბურჟუაზიულ საზოგადოებათა ცხოვრებას ვაჟა იმიტირებდა, რომ თავისი ქვეყნის მდგომარეობაში უფრო ღრმად გაერკვეს. «ეინ არ დამეთანხმება, რომ ევროპაში 9% ღარიბთა, ბოგანო ხალხისა ბევრით მეტია, ვიდრე ჩვენში». მაგრამ ჩვენი ღარიბი მოსახლეობა დიდად განსხვავდება მისგან, რადგან „ჩვენს გლეხ-კაცობას მკვიდრად უღვა ფეხი მშობელს დედამიწაზე, იმას ეალერსება და იმას ეხუტება და იხუტებს გულ-მკერდში“. მართალია თავისი მიწაწყლის, კერძოდ მიწათმოქმედების ესოდენ ძლიერი სიყვარული ზოგიერთი მხრივ საზიანოც არის. მაგრამ საბოლოოდ კი დიდად და ბევრად სასურველია ჩვენთვის, ვინაიდან ტერიტორია გვენახება და ზომ მოგვსენებათ, უმიწაწყლო ერთიგვარი, რაც უფროდ ფრინველი, უწყლოდ თევზი და უხეიროდ სიციხლე“ (გვ. 251).

ვაჟა-ფშაველა უფლებრივად დაზარალებული გლეხობის ინტერესების სადარაჯოზე გამოდიოდა — მემამულეთა, ჩარჩა-კუპართა, მეტროპოლის ბიუროკრატის, ღორმუცელახეცობის, საერთოდ, „სოფლის მჭამელთა“ ყოველგვარი ხროვის წინააღმდეგ, იგი მიუთითებდა, რომ თავადები სათემო მიწების დაწმენვისა და, მაშასადამე, გლეხებისათვის ღალის შეწერას ლაშობენ. უკანასკნელნი ამ დროს, გასული სიუკუნის რეფორმის პერმინდელ პერიოდში, ცხადია, ყოველმხრივ ცდილობენ მემამულეთა უღელის გადაადებას. თავადს პოლიცია მეუფეულედა. და როდესაც „სიტყვის მაგიერობა მათრახს დაუთმეს... მათრახში მათრახი გამოიწვია, ძალდატანებამ წინააღმდეგობა. საქმემ გუბერნატორშიც მიიღწია, გუბერნატორმა სარბევი (გვზეკუილი) დანიშნა...“ („თანაური ფელეტონი“, 1891 გვ. 204-205). პოტიტ გაბედულად ჩაერია საქმეში და ფშაველი გლეხობის ახალი შევიწროების ამბავი პრესის მეშვეობით ფართო საზოგადოებრივობის მსჯელობის საგანი გახდა, მან დიდებულად იცოდა ვერძო საკუთრების ორბიტში მიქცეული გლეხის ფსიქოლოგია, მისი ძლიერი მოსწრაფება მიწისაღმია. ამიტომაც იგი თავს ესხმოდა ქართულ თავადაზნაურობას, რომელიც თავის მიწებს უცხოტომელებზე ჰყდიან და ექონიაგუპოდა გლეხობას, რომლის „ერთადერთი იღვალი“, როცა ფულს იძენს, ისაა, რომ „მამული იყიდოს და დამოუკიდებლად იცხოვროს“, რადგან ამ გზითაა იყო, ამდროინდელი მიწინავე

ქართული ინტელიგენციის ერთი ნაწილის წარმოდგენით, შესაძლებელი, რადგან უკანასკნელ ტერიტორია შეენარჩუნებინა.



ვაჟა-ფშაველას პუბლიცისტიკაში, მთელ შემოქმედებაში განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს მთისა და ბარის ურთიერთობას. ვაჟამ კარვად დაინახა და შეიქონა ბარიდან მთისკენ დამრული ახალი ცივილიზაციის გამოწვეული ღრმა კონტრასტებით აღსავსე ცივილები. მისი გმირები სწორად ტრაგიკულ კონფლიქტში ვარდებიან საკუთარ თემთან, მაგრამ არა როგორც თემურობის გამტეხნი და გარეშე მტარულ ძალთა აგენტები, არამედ — როგორც კარნატიკალი თემის თვითმყოფლობაზე გონებრივად ამაღლებული თემისშვილები.

ილია პევეკაისისა და აკაკი წერეთლის, ვაჟა-ფშაველასა და ალექსანდრე უახუბეის საზოგადოებრივ მოღვაწეობაში რელიეფური ასახვა პოვა ფეოდალიზმის რღვევისა და კაპიტალიზმის განვითარების, ცივიზიზის ბატონობისა და ნაციონალური ჩაგვრის იმ პერიოდის არსებითად ორი ნაკადის, ბარისა და მთის, ყოფიერების ურთიერთშერწყმისა და გაერთიანების ტენდენციამ.

ილიამ და აკაკიმ თითქმის ბარი მთაზე აზიდეს, ვაჟა-ფშაველამ და ალ. უახუბემა მთა ბარში ჩამოაბრძანეს და, ამგვარად, მთისა და ბარის საეკონომიკურად გათიშული და დაპირისპირებული ყოფიერება — თვით მთა ცხოვრების სინამდვილეში სოციალურ-პოლიტიკური კონსოლიდაციის ობიექტურად მიმდინარე პროცესთა საწყისებზე — ერთი იდენისათვის, ერთი მისწრაფებისათვის აამოძრავეს. მთისა და ბარის ამ ერთიანობის ლეიტმოტივი, რამდენადაც იგი ხსენებულ მოღვაწეთა და, საერთოდ, იმ ეპოქის ქართული საზოგადოებრივი ცხოვრების ცნობიერებაში იხსებოდა, ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა უნდა ყოფილიყო, და იყო კიდევაც.

ვაჟა წერს: „თავდაპირველი მშობელი დედა და აგვიან მთის ბარი იყო. დროთა ვითარებისა და ისტორიულ მიზეზებისა გამო მთისაც ბევრჯელ ჰხედა წილად დედობა და აკენობა ვაჟა ბარისათვის; მტრისაგან დაწიოკებულნი, შევიწროებულნი ბარულნი სწორად ივლტოდნენ მთებში, როგორც ციხე-სიმაგრეში თავის დასაფარავად; ვგრეთვე მთიდან ეკონომიურ პარობებისა გამო, იძულებულნი აფარებდნენ თავს ბარის მდიდარ და უხვ კალთას“ („ლაშარის ჯვრის დღეობა ანუ ლაშარობა“, 1903, გვ. 121). მე-19 საუკუნეიდან მოყოლებული თანდათანობით შეწყდა იძულებლობა მტრისგან შევიწროებულ ბარულთა მთებში გახიზნვისა, სამაგვიროდ — სულ უფრო გაიზარდა და ვაჟა-

თოვდა ეკონომიკურად შევიწროებულ მთიელთა ბარისკენ, ქალაქისკენ მიმავალი გზებში. მთიელს ბარში ჩამოაქვს თავისი ნაწარმოები— მეცხოველეობის პროდუქტები: ერბო, ყველი, კარაქი; ყოლის თვით პირტუცკს: ცხენარს, ძროხას და სხვ., აგრეთვე შინამრეწველობის ნახელავს— წინდებს, შალეულს, ხის გაბეჭურჭელსა და ა. შ. ბარში სულ უფრო მრავლდება საშოვარზე გასულ მთიელთა რაოდენობა რაც რეფორმის მერმინდელ პერიოდში დაქირავებულ შრომის ევოლუციის შესაბამისად მით უფრო იჭერს მთავარ ადგილს მთისა და ბარის ურთიერთობაში, რაც უფრო ბარი აგზავნის მთაში თავის ინტელიგენტურ ძალებს— მასწავლებელს, გემოს, მიწის მშომელს, ადვოკატს, მოსამართლეს და სხვ., თავისი ინდუსტრიის პროდუქციას, რაც მთაში ავიწროებს ოჯახურ მრეწველობასა და მერმე თვით შინამრეწველობასაც და, მამასადამე, კიდევ უფრო აზრალეებს სოფლისმეურნეობრივი წარმოების შეზღუდვლობით თავისუფალ მუშახელს. მთის გარდამეტე მოსახლეობა ადრე თუ გვიან ბარისკენ უნდა დიხრას.

ვთქვამ, როგორც პუბლიცისტმა გეზი აქლო ამ პროცესს და იგი ამ მხრივ შეიქნა მთისა და ბარის დაახლოების გამოჩენილი მოღვაწე. მან უწინარეს ყოვლისა, ეთნოგრაფიული მონაცემების საფუძველზე შეცნობადად ახსნა და დაასაბუთა, რომ მთიდან მოსახლეობა ბარში შეცხრაშეტე საუქუნებზე ადრეც ჩამოდიოდა, აქ გატიანებულ მიწებზე სახლდებოდა და ქმნიდა ახალ სოფლებს. „და კუშმარიტობის შევკვილია ესაჭკვათ, რომ ბარით მომდინარე დღეს ლაშარში მლოცავები ძველად ბარში გადასახლებულნი ფშაველები არიან, უკვე „გაქახებულნი“. ...ჩვენ ეიცით კახეთში, ვაღმა მხარეთში, სხვათა შორის, ორი სოფელი, დამატკიცებული ჩვენის აზრისა: სოფელი ფშაველი და ყვარელი; პირველი თავის ვინაობას თვითონ ყვერუნება, ხოლო მეორის სუნია — სოფ. ყვარა დღესაცა ფშაველი სოფლად და იმიტომ არც საკვირველია, ბარელთაგან მლოცავი ლაშარის ჯვარს ამ სოფლიდან უფრო მეტი ჰყავს. ბარელების ლაშარის ჯვარში სალოცავად სიარულის მიზეზი ნათესაობაა მთის ხალხთან“ (გვ. 121—122).

ვთქვამ-ფშაველამ გააცამტკერა ცარიზმის ბიუროკრატის მიერ გავრცელებული შეზღუდვება, თითქმის მთიანეთის მოსახლეობა არ მრავლდებოდა და დახმარების სახით აუცილებლად იყო მათი მთლიანად ბარში გადასახლება. შეზღუდვება მით უფრო სახიფათო შეიქნა ქართველი ხალხის ტერიტორიული ორგანიზაციისა და, საბოლოოდ, თვით ქართველი ორგანიზმისათვის, რომ იგი ვაიხზარა ზოგადრთმა „მსუბუქი კუთხე მერტყველმა“ ქართველმა პუბლიცისტმა და დაიწყო ქაღადი დესახალ „ორგანიზებულმა“, ე. ი. არსებობად იძულებითი დონისძებვა მთელი მთიანეთის ბარში ჩამოსახლე-

ბისათვის, ვთქვამ-ჯერ კიდევ მაშინ ამხილა ეს ევრაელი ზრახვები და უჩვენა, რომ მთის მოსახლეობის ბუნებრივი ნამატით ბარში არა ერთი სოფელია დაფუძნებული და რომ სწორად ესა, ე. ი. შინაგანი კოლონიზაციის მიზეზი, რომ თვით მთაში მოსახლეობა არ მრავლდება, რამდენადაც სოფლისმეურნეობრივი წარმოების გაფართოების შესაძლებლობა იქ ვაძნელებულია, ამ ამოწერული.

დიდძალი ფაქტობრივი, ისტორიული, ეთნოგრაფიული მასალების სისტემატიზაციის და ანალიზის მეოხებით ვაგა-ფშაველამ დაამტკიცა, რომ საქართველოს მთიანეთი იყო და არის რეზერვი საქართველოს მოსახლეობის, საკეთორად ქართველი ხალხის გამრავლებისა და რომ ეკონომიკურად შევიწროებულ მთიელთათვის საქართველო დახმარების გავევა უნდა გამოიხატოს არა მთის სოფლების მთლიანად, არამედ მოსახლეობის მხოლოდ ქარბი ნაწილის (რომელთა მწარმოებლური შრომით ადგილზე დასაქმება არსებულ პირობებში მოუხერხებელია); ბარში ჩამოსახლებაში — ამასთანავე საქირთა სრული ნებაყოფლობისა და თვითშერჩევის პრინციპზე, ოდითგანვე არსებული ტენდენციის შესაბამისად, ყოველმხრივ ზელს ეუწყობდეთ და ვაქებებდეთ ამ ჩამოსახლებას.

თუ რამდენად ბუნებრივი იყო ეს ტენდენცია, ამის მრავალი მაგალითი მოჰყავს ვაგას. „სიღარინზე ზევსურეთისა მეტისმეტად დიდია... მთის ზევსა და დელებში რაც საცოდავი სახანავი მინდერები იყო, გამოთიგა და მოსავალს აღარ აღევა, ტყე ვაიკეთა და სალი კლდე უარესად გასალა და გატიტელდა, რადგან საქონელს ნეკერითა ჰკეებავენ. მთის საშოვარი იმდენად არაა, რომ საქონელი შეინახონ ბლომად და იმითი არჩინონ თავი“ (იხ. „ზევსური შეინძარა“, 1907 წ., გვ. 163). ამგვარად, ზევსურთ მეტი ჯანი არა იქეთ: „საშომლოს“ თავი უნდა დაანებონ და ბარში ჩავიდნენ.

მაგრამ ბარი მთიელს ზელგაშლილად აღარ იღებს. მეტროპოლისის ბიუროკრატის ბარის „თავისუფლად“ მიწებზე დისასახლებლად გლუხობა სხვა ქვეყნებიდან მოჰყავს. ასეთია ქართული ეროვნული ორგანიზმისა და ქართველი ხალხის ტერიტორიული ორგანიზაციის დამლის დიდმპრობებლური პოლიტიკა, რასაც თავგამოდებით ებრძვის ვაგა. ბარში „ხომ უველას ასახლებენ, აძლევენ მამულს, სახლებს უშენებენ, თავზე ზელს უსვამენ და ჩაა-შაქარს უგზავნიან. ზევსურებმა რაღა დაამეეს?“ — კითხულობს იგი (გვ. 163).

მწერალი საქვეყნოდ აცხადებს, რომ ზევსურებმა თბილისის გუბერნატორს სთხოვეს, „უნება მოგვეციოთ გადავიდეთ და მოგვეციოთ სახელმწიფო ადგილი, აქ ცხოვრება აღარ შეგვიძლია“. მაგრამ ამოღო. ზევსურთ გული ვაუწყობდათ ლოდინით. ბარიდან უცნაური ამბები მო-

დის შთაში, — ერთობა, ძმობაო. პაერი გაივლინ-
თა ამ სიტყვებით. ეს რა ერთობაა, როდესაც
ხეხურს მტკაველა მიწა არა აქვს, რომ წლის
საზრდო კვირს მოიყვანოს“. იგი კიდევ სხვა
შემთხვევებს ასახელებს უცოდურესად გაღარიბე-
ბულ მოის სოფელთა წარმომადგენლების კავკა-
სიის წამსტრინიისადმი თხოვნით ჩამოსვლისა —
ბარში საშობასლო ადგილებსათვის (გვ. 299—
300). და, ბოლოს, აღმოფთვებული ვეა ამბობს:
„აი, ასეთი გაღატაკებული, უადგილობით სი-
ციცხლე-გამწარებელი ხალხი ამოდ ექვბს ად-
გილს იქ, სადაც სხვას შორიდან ეპატებებიან,
გზის ფულს აქლენენ, სახლებს უშენებენ და
ასახლებენო“ (გვ. 164).

თითქმის მთელი თავისი სიცოცხლის მანძილზე
ვეა თავს დასტრილებდა მთელთა ბარში, მა-
გალითად, შირაქში, ჩამოსახლების საქმეს და,
ამ მხრივ, მას დაუფასებელი დეწლი მიუძღვის
ჩვენი ქვეყნის შინაგანი კოლონიზაციის, ე. ი.
ქართული ხალხის ეროვნული ორგანიზმისა და
ტერიტორიული ორგანიზაციის განმტკიცების
საქმეში. მისი ურჩადლების საგანი იყო არა მხო-
ლოდ ზოგადი საკითხები მთელთა შირაქში და-
სახლებისა, არამედ მათი ბინათმშენებლობის, სა-
კირო მასალით, ტყით უზრუნველყოფის, მიწათ-
მოწყობის, საბაღათთა იჯარის მოწესრიგების,
გადასახლების სიღიდის და სხვ. საკითხები (გვ.
224, 251, 340-342, 347, 431-432, 435). იგი არა
მხოლოდ კალმით, როგორც მწერალი და პუბლი-
ცისტი, არამედ უშუალოდ, საქმიანად ესმარბო-
და გლეხობას. 1900-იანი წლების დასწყევს თუ-
რებმა და ფშაველებმა ვეა აირჩიეს თავის
არწმუნებულად „შირაქის საშობასლო და სა-
რგარდ დასატურთებისა მთიულისათვის, საზო-
გადოდ ქართველთათვის“ და იგი ყოველის ღო-
ნისძიებით ხელს უწყობდა, მოუწოდებდა მთიე-
ლებს — შირაქში დასახლდითო (გვ. 293).

ვეა-ფშაველამ სპეციალურად შეისწავლა სა-
ქართველთა სხვადასხვა რაიონის უმიწო გლეხთა
მიერ თავისუფალი სახნავი ადგილებისაკენ სწრა-
ფის საკითხი. იგი ამ მიზნით გავეცო XIX ს.
70-იან წლებში ქსნის ხეობიდან ჩრდ. კავკასია-
ში გადასახლებულ გლეხთა მდგომარეობას და
აგვიწერა, თუ მიწათსარგებლობის მიმეე პირო-
ბებშიც როგორ მიერეკებოდნენ იქ მათ ერთი
უძვე გაყაფული და დამუშავებული ადგილიდან
ახლისაკენ. ამგვარად, „უქვეყნულ მოწყობა და
ბინის გაენა 35 წლის განმავლობაში მარტო უკა-
ტრონო ქართველს შეუძლიან“, რომლის წიწიი-
ლის ამბები „არაფრით ჩამოუვარდება ბედკრულ
ოდიესების თავდადასავალს“ (გვ. 300). ვეა მწიე-
ვედ განიციდა უმიწო ქართველი გლეხობის
სამშობლოდან აყრასა და გადასახლებას, მით
უფრო, რომ ცარიზმის მოხელეებმა აქ „წარ-
სულ საუკუნეში რაც თავისუფალი სახნავი იყო
ახა-ვერობიდან მოსულებს უფშეშაბო... ადა-
მიანის გონება ვერ მისუფდება ამ სისსატრესა
და უსამართლობას. ნახევარი ტფილისის გუბერ-

ნიისა უცხოეთიდან მოსულებს „გუბრემქს“ სხმა-
რად და სამკვიდროდ და კიდევ ვერც დასტრინენ,
არ ისვენებენ... სამარეს უშმახდებენ იმ მკვიდრ-
სა, რომელიც ათას წლობით იღდა აქა და სწო-
რედ რომ სისხლითა და ოფლით აქვს მოარწყუ-
ლი ეს პატარა ქვეყანა“ (გვ. 299).

ჩრდილოეთ კავკასიაში გადასახლებულმა ქარ-
თველებმა ვეას კითხვაზე, „რატომ საქართვე-
ლოსკენ არ ქენით პირით“, უსასუხეს: „პატრო-
ნი არ გვეადა, არავინ გვიწინამძღვრიაო“ („შინა-
ური ამბები“, 1907, გვ. 301). და, აი, ვეამ თვით
იყარა ქონებრივად გაღატაკებული, ეროვნულ-
დადაწარებული, უფუფელო გლეხობის პატრო-
ნობა, მისი შეთურბობით 1901-2 წწ. „იყარა
მთა და შირაქის ველ-მინდორს მიაწყდა. თვალის
დახამხამებაზე გაჩნდა ორი უშველებელი სოფე-
ლი 700-800 კომლიანი“. მეტროპოლისის ბიურო-
კრატია ამოძრავდა. თვითნებურ ახალმოშენეთ
წინადადება მისილს „გულდასაბადი იკრიფეთ და
მიბრძანდით იქ, სადანაეე ჩამოსტრინებართო“,
ახალმოშენეთ ფეხიც არ მოიცივალეს: „პური რა
ხილი იყო აქ გავიგეთ. ნებით ვერ წაავალთ...
ჩვენც ხალხი ვართ... თუ ჩვენი სიცოცხლე არ
გინდათ ცეცხლით ამოგვწყით, რადგან მუდამ
შინშილს და ბაღლების საცოდავობას, სიკვლე-
ლი გვიჩვენებიაო“ (გვ. 300).

ფშაველებს, თეშებს, გულდასურვლო, მითე-
ლებს, ხეხურებსა და მოხვეეთ — თიანეთისა
და დეშეთის მხარის „მთაში სიღარიბისა და ში-
შილისაგან შეწუხებულს ხალხს მასპინძლად
გულუბეე ბუნება და ნაყოფიერი დედაიწა და-
უხვდათ შირაქში“, სადაც გაშენდა ზემო — და
ქვემო ქედი და მათ შუა არხილოს კალი („ქარ-
თველთა ახალშენი შირაქში“, 1913 (გვ. 338). და
ახლა ბიუროკრატია აქედან მათს ვარკვეას ღა-
მობდა. ვეამ ცარიზმის იგვერტებს დაუცხრომე-
ლი ომი გამოუცხადა. საზოგადოებრივი აზრი,
ბრესა აახმურა ასეთი აშკარა უსამართლობისა
და ძალმოპრეობის წინააღმდეგ.



ვეა-ფშაველას სახით ქართველი გლეხის ჩო-
ხაში დადიოდა თავისი დროის უღარესად განა-
თლებული, დიდი მოაზროვნე, აღმაშენის სუ-
ლიერი ცხოვრების ღრმა მცოდნე, შორსმჭკრე-
ტელი და საოცარი თავისებურების ადამიანი.
იგი, არწივის თვალთ დასტქროდა ხალხ-
თა ცხოვრებას, ხოლო უწინარეს, საყუარით
ქვეყნის საზოგადოებრივ ყოფიერებას და უდი-
დესი ერუდიციის მეოხებით თავისებურად აგვი-
რდებოდა და აშუქებდა როგორც წარსულ, ისე
თანამედროვე ურთიერთობათა ურთულეს სიღ-
რმისეულ პროცესებს.
როგორც მწერალი, ვეა მშვენივრად ერკვეო-
და თანამედროვე მსოფლიოს სახელმწიფოებ-

რაც, პოლიტიკურ და ეკონომიკურ მოვლენებში, მკვრივად აღწერისა და შესწავლის საგნად თითქმის მხოლოდ თავისი სამშობლო ჰქონდა აღებულ. „თუ ჩვენ თითონ არ შევისწავლეთ ჩვენი ქვეყანა, სხვები ჩვენ ვერ შევისწავლიანო“ („თამარის ცხარი ფშევი“, 1902, გვ. 118).

ვაჟა-ფშაველამ ცხადყო და სასტიკად გააკრიტიკა მხოლოდ სახელის მქონე სოციოლოგის მ. კოვალევსკის უხამსი მსჯელობანი საქართველოს მთიანეთის საზოგადოებრივი ყოფიერების რაც საკითხში. საზოგადოებრივი მოვლენების ახსნა-განმარტებში ვაჟა-ფშაველა უაღრესად ფრთხილ და აუჩქარებელ მიდგომას, მეცნიერული მეთოდის გამოყენებას მოითხოვს. „რაცა თეორეტიული სჯაა საქირო, უნდა ეხებოდეს ნაწინაოდ მეცნიერულის მეთოდის, საღის მისაზრებით, იმ მასალის გარკვევა-გახსრავით, რაც ხელში გვექნება და რაც უსათოდ საქიროა ნამდვილის გამოსაჩვენად“ („გაზვიადებულ საკითხავი“, 1893 წ., გვ. 222).

გამოჩენილი ისტორიკოსთა, ფილოსოფოსთა წიგნებს ვაჟა ხშირად აყენებს მარტოოდენ როგორც მასალას. იგი მკაცრად აკრიტიკებს საყოველთაოდ აღიარებულ სოციოლოგებს. „განაკონტებმა, კანტებმა და სპენსერებმა რომ სისულელე წამორჩინონ... ჩვენ ამათ პირიდან ამოსული ბაჯალი ოჭროდ უნდა მივიღოთ? განა სპენსერი არ მოტყუვდა ადამიანის სხეული საზოგადოებრივს სხეულს რომ შეუღარა და შეუბაღდა, რათა ვაეშართლებინა, პირნათლად გამოეყვანა ქვეყნის თვალში მონარქიული ბურჟუაზიული წყობილება?“

საზოგადოებრივ თუ ბუნებრივ „მოვლენათა გასაგებ-შესაგნებლად“, ვაჟას შეხედულებით, „მეთოდი სასწორია, საზომი, რომლითაც უნდა აიწონოს და გაიზომოს ასაწონი და გასაზომი. ხშირად შეიძლება, რომ ეს საზომი ყალბი იყოს და მაშინ სანდობი არ არის... რამდენს უშლიდა ძველს მეცნიერებს და მწიგნობრებს ამ ნამდვილ მეცნიერული მეთოდის უქონლობა“ („უფლებს ტყაოსნის შესახებ“, 1890, გვ. 180). მას მავალითად მოჰყავს ძველი მემბტიანენი. რომელთაც გულუბრყვილოდ სჯეროდათ, რომ საზოგადოებრივი ცხოვრება ღვთის განგებით იყო მოწყობილი.

ვაჟა-ფშაველას, როგორც ეთნოგრაფის, შორსმჭერტმა გონებამ შეაღწია და მეცნიერულად ახსნა თუშ-ფშაველურთა ყოფიერების რიკა ბერუსთი მოცული მოვლენა და, ამ მხრივ, ვტყობა, მკითროდენ როლს როდი ასრულებდა ის მომენტები, რომ იგი იყო დიდი პატრიარქიული მათი ზნე-ჩვეულებებისა. ვაჟა უაღრესად პრინციპული პუბლიცისტი და შორალისტი.

სხვადასხვა ხალხთა წინააღმდეგობებით აღსავსე ალათები ყოველთვის ანციფრებდა ადამიანის გონებას. ჩვეულებათა გაქვეყნებულ ნორმებში მძიმე ლოღითი აწევბოდა და ხუთავდა კრიტიკულ აზრს. მაგრამ შრავალწახანავად,

ერთიერთდაპირისპირებულ თუ შეჭეჭმებულ ჩვეულებათა მთელი ერთობლდევბის შესწავლა, იმავე დროს, უდიდესი იარაღია საზოგადოებრივი ცხოვრების უსასრულოდ ჩაბართული ქრონიკის მეცნიერულად ახსნისა და გაშუქებასათვის.

როგორც ეთნოგრაფი, ვაჟა ქართული ოჯახის სიმტიციისა და სიწმინდის მესტიყევა. ქართულ დიასახლისს „ჩინერგული აქვს ღრმად გულში და თავში, რომ ოჯახი წმინდათა-წმინდაა, კერა წმინდა ტრაპეზია, სადაც შეიწირების მსხვერპლა ცოცხალთა სადღევრებლოდ და მვედართა მოსახსენებლად“ („ფშაველები“, 1914, გვ. 137). ვაჟა აცხადებს, რომ „უმთავრესი ნაწილი ოჯახისა კერაა და კიდევაც სწორედ ამ კერას ფლობს და განაგებს დედაკაცი, როგორც დიასახლისი: კერა წმინდაა, მადლიანი, რადგან, პირველ ყოვლისა, მახედ ცეცხლი ანთია, გამთობობელი და გამაშრობელი, როგორც შინაურის, ისე გარეულისა, ვინც ოჯახს ესტუმრება;“ „ქართული საზოგადოებრივი აზრი და ჩვეულება, ამრავად, დედაკაცს ბევრ მოვალეობას ადებს კისრად და ყოველთვის ეს მოითხოვს მისგან მხნეობას, შრომას, მომპირნეობას;“ „დედაკაცის უფლება ოჯახში და მისი ძალა, მნიშვნელობა დიდია საზოგადოდ ცხოვრებაში“. ვაჟას შეხედულებით, „როგორც დღეს, ისე მომავალში დედაკაცი უმთავრესად უნდა ემსახურებოდეს ოჯახს და შეილების აღზრდას“ („ქალთა შესახებ“, 1814 გვ. 348).



ვაჟას ისტორიული თვალთახედვა ფრიალთა-ვისებურია. მას არ აკმაყოფილებს ძველ მემბტიანეთა ცალმხრივი ქრონიკები. „ყველა ხალხების მემბტიანენი ვხას უტყვევენ მდბიო ხალხის მდგომარეობას, მათ ჩვეულებას და სხვადასხვაგვარ ცხოვრების აკარგაინობას“. იგი მაინც არ კიცხავს ძველ მესტიარეთ, რადგან „არ იყვენ ისინი იმდენად გონებაცხოველნი, რომ სცოდნოდით, რა უფრო გამოსადეგი იქნებოდა მათის შეილებისათვის, — ჩვენივეს“ („ფშაველები“, 1886, გვ. 8). როგორც ძველ ანაღლებში, ასევე ძველ ზღარებსა და პოეზიაშიც „ეკრავდართი წადლი, ღლადისი ისმის: ვაეკაცობა, მამაკობა, გულადობა“—უმთავრესად, რა თქმა უნდა, ისევ მეფეებისა, რინდებისა. ეს გასაგებია, რადგან „ძველი ღრო იყო ღრო ვაეკაცობისა, ძალისა, მტრობისა, მუშტისა და ხმლისა“ (VII, 100), სწორედ ამიტომ, მაშინ „გმობის ამათი სულდგმულობდა ხალხი“, იგი იყო მისი ნუგეში და იდეალი. გმობი: აუჩქარებელი, პირდაპირი, ნამუსიანი, თავმდაბალი. იგი „მტრის სისხლის მტყვევლიც არის და წმინდანიც, როგორც მფარველი თავის თემისა“ (VII, 69). გმობი არ შეიძლება იყოს მჭვალთან. „ვაეკაცს, დიაცის მიშყოსა, საშარც დეკეუთება“, გმობი მსხვერპ-

ლია სოფლისა. „გმირი იმდენად თავისთავისთვის არ ცოცხლობს... რამდენსაც თემისათვის“. კაი ყმა „დააძლებს ამანაგებებსა, თავად მშობერა მგელა“ („გმირის იდეალი ფშაური პოეზიის გამოხატულებით“, 1889, გვ. 70). მაგრამ დრო იცვლება. „ყველა დროს თავთავისი იდეალი აქვს. კაცობრიობაც. დროების მოთხოვნის მიხედვით ცვლის ზოლმე იდეალებს“ („ფშაველი დედაკაცის მდგომარეობა და იდეალი ფშაურის პოეზიის გამოხატულებით“, 1889, გვ. 67).

ვაყის მახვილი გონება კარგად ხედავს, რომ „ახალში სტირია იმადება, როდესაც ხალხის ცხოვრება იცვლება და ერისი წყობიდან შეორევი გადადის“ (გვ. 19). მისი თანამედროვე მოსახლე ფშაველები „ემდურებიან ლექსის შინაარსის გამოცვლას: ჩვენს დროს... წაწლობისას და უწმარობისას არ იმდროდნენო“ „ეს პარტალია, შენიშნავს ვაჟა, მაგრამ რა ქნას ახლის დროის ფშაველმა, საგმირო საქმე აღიარა აქვს და გულს იფხანს სხედასხვა საგნებზე შიარობით“ (გვ. 19). ახალი ეპოქა ძირეულად განირჩევა ძველისაგან. მას განსხვავებული იდეალები აქვს. „ახალი პოეზიაში სიღარიბეს და სიმდიდრის უქირავს ადგილი“, აქ წინა პლანზე გამოდის „ეკონომიური წესილი“, რაც ძველი მწერლობის მიხედვით, თითქოსდა არც ეი არსებულყო. ამგვამად „უმთავრესი ძალა ერის გონებისა მიმართულია ცხოვრების ეკონომიურს მხარეზე“ („ძველი და ახალი ფშაველები პოეზია“, 1896, გვ. 103). მაინც — ძველი თუ ახალი ისტორიის ცოდნა უძლიერესი საშუალებაა ერთიანი გათვითცნობიერებისათვის. კიდევ მეტი. წარსულის ცოდნა ერს თავმოყვარეობას უღვიძებს, მომავლის იმედს ანიჭებს. სწორედ ამიტომ ვაჟა დიდის მოწონებით იხსენიებს ისტორიკოსს დ. ბაქრაძეს, „რომელმაც მკერდ-ხაეხიან საქართველოს წარსულს მოაქვინა ნათელი, რომელმან აღზარდა ჩვენში ეროვნული თავის ცნობა, თავის ვინაობის შეგნება, გაველივინა იმედი მომავლისა და ჩვენს ფრთებ-შევეცილს ეროვნულს გრძნობას ფრთები შეასკა“ (გვ. 178—179).

ამგვარად, ვაჟამ ისტორიის აზრი ერის თვითმყოფლობისა და თავისუფლების იდეას დაუკავშირა. მას უყოფნათ სწამს უკეთესი მომავალი, ზაფხული თავისი ქვეყნისა, რომელიც „შესაღობია“ და სწებს, რომ „ჯერ ცხოვრების ზაფხული არ დამდგარა და მხოლოდ დროის ფერის ცვალებით“ ამჩნევს მის მოახლოებას („სახაფხულოდ“, 1891, გვ. 199). პოეტი შეხარის არა მხოლოდ თავისი ქვეყნის, არამედ ყველა ხალხის თავისუფლებას და თანასწორობას. „ჩვენთან, მაგალითად, არავითარი კავშირი და არაფერი ნათესაობა არა აქვს დევეტი, ბურჯების სარდალს, მაგრამ ყველასაც გვიყვარს იგი, რადგან თავკანონიერულად იზრძვის თავისი ქვეყნის გულისათვის“.

ვაჟა გულისწერობას არ ეშურებს კოლონიზატორთა გასაქცევად და თანაგრძობისა. უცხადებს დაპყრობილ და ეროვნულად დამარცხებულ ხალხებს. მაგრამ იგი იმასაც შენიშნავს, რომ „სიბრალოდ, ცოტა არ იყოს, ბატონმშობერი გრძნობაა. მე რა უფლება მაქვს შებრალებოდეს ვინმე, მე, რომელიც, იქნება, თვითონ ვიყო შესაბრალონი?“ („ფიქრები“, 1891, გვ. 197). ვაჟა მთელი არსებით თანადგრძნობდა ინგლისის კოლონიზატორული პოლიტიკის წინააღმდეგ მებრძოლ ბურჯებს. მაგრამ მისი უპირველესი საზრუნავი მაინც საყოთარო მამულის თავისუფლება და აღორძინება იყო. „ეს ფიქრი ყველა იმით (სხვა ფიქრებს— ბ. გ.) დასტრიალებს თავსა... რადგან ჩვენი ერის და ქვეყნის ფიქრი დღეს ესევეა და მეც, როგორც ერთს, მრავალთა შორის, ესევე მეფიქრება და მენატრება...“ („ყოველდღიური ფიქრები“, 1901, გვ. 230).

ყოველგვარი მოვლენა ერთნაირ მითით როდია განათებული. წინააღმდეგობები უთუოდ მოიპოვება მის დიდ შემოქმედებაში. ეს წინააღმდეგობები სწორედ იმ წინააღმდეგობრივი ცხოვრების ასახვაა, რა პირობებშიაც იმყოფებოდა ვაჟის დროინდელი საქართველო, მისი მთა და მისი ბარი¹. მაგრამ როგორც არ განვიხილოთ, ვაჟა ფშაველა უაღრესად პრინციპული რეალისტი, მატერიალისტი იყო. ამავე დროს, იგი შეურიგებელი მტერი იყო ტრაფარეტის, ტრივიალურობის, კონფორმიზმისა. მას ცხოვრება ყოველგვარ დოგმაზე უფრო რთულ მოვლენად ჰქონდა წარმოდგენილი. „არც ერთი კრიტიკოსის თვლით არ გახლავართ შებოკილიო“ — ხმაშალა აცხადებდა იგი („სად არის პოეზია?“, გვ. 369).

ვაჟას სასაცილოდ არც ეი ჰყოფნის შეხედულება, საერთოდ, ერისა და, კერძოდ, ქართველი ერის დაბერების შესახებ. „ერი მუდამ ცოცხალია და არც მოკვდება, ვიდრე მისი ყოფაცხოვრების პირობები მაცხოვრებელისთვის იმასთან არიან რომელ ვერსაც ეს კარგად ესმის და სასიცოცხლო პირობებს იცავს, იწაბვს, იგი მუდამ ცოცხალი, ბედნიერი, ჯანდონით საესევა, იმას არც სიბერე მოკვდება, არც სიკვდილი“ (გვ. 234). „ერს დააბერებს მხოლოდ შინობა, ისეთი ცხოვრების პირობები, როცა მას საყუთარი ნების, ძაღლის გამორჩენის საშუალება მოეპობა... სხვაფრივ ერის სიბერე და სიკვდილი შეუძლებელია...“ („ზოგი რამ ფიქრებიდან“, 1915, გვ. 361). ვაჟა ახალი, უკეთესი მომავლის

¹ შეად. ვ. ლენინი, ლევ ტოლსტოი როგორც რუსეთის რევოლუციის სარკე: თხზ., ტ. 15, გვ. 236-245.

შეადგებელია და წარსული ცხოვრების სიყვესიას თუ არ ივიწყებს, მხოლოდ იმიტომ, რომ იგი ახალი ცხოვრების ამყენებისას მასალად და ზოგიერთის მხრივ, იქნებ, ნიმუშად იქნეს გამოყენებული.

ერისა და ისტორიისადმი, წარსულისადმი ვაჟის შეხედულებაში თვალსაჩინო ადგილი უნდა დაეთოს მის წერბის „რამე რუმე მისა“ (1892 წ.). ავტორი და მისი „პირ-ღამაზი შეზობელი თორღვა“, სოფლის ფილოსოფოსი, ქვეყნის პირ-ვარამზე მასალათმუნ. თორღვა ლექსების, ზღაპრების, ანდაზების, ძველი ამბების ნამდვილი საღაროა. „შერე ვანა მოიწიანდება ჩემი“ დარბაისელი, თუნდ ზუთი დღე-ღამე ვაჭრით დაესვა და ვაჭრად, ოღონდ წარსულისას გეოგრაფი და მიაშობდეს!“ (გვ. 211). თორღვასთან ვაჟის საუბარი რამდენადმე მოგვაგონებს ტომას მორის პითლოდეუსთან მსჯელობას.

თორღვა „დაბეჯითებით ვიამბობთ მეფეთა ქველობის, ვაეცათა გმირობის ამბებს, რაშიც მათქვამა დარწმუნებულია თავად და მსმენელსაც არწმუნებს. თორღვას არ იტყობის ქალაქური ცხოვრება, ინტელიგენცია, ავტარი. სოფელი მტკიცედ იცავს ტრადიციას, ზნეობრივ სიწმინდეს. „ქალაქ ადგილის კი ყველა საზოგადოდ ჩვეულებისაგან ავარჯილებს და ავს თვალთაშეხედავენ“ („სადაღმარებელი“, 1899, გვ. 90). თორღვა აცხადებს: „ჩვენთვის ფილოსოფოსებიც თავდა ვართ, პუბლიცისტ-ჟურნალისტებიც, ასტრონომ-მეტეოროლოგებიც, ერთი სიტყვით ყველაც და ბოლოს პოეტ-მეფანდრებიც“.

მაგრამ თორღვას, ტრადიცია, წარსული იტაცებს არა მხოლოდ თავისი ისტორიული გმირებით, რაინდობით, ჭაღის მანდილის პატავისეებით, არამედ, და იქნებ უფრო მეტად, იმისათვის, რომ მისი წარმოდგენით, ხალხი მაშინ თავისუფალი იყო. „თორღვას იმით უყვარს კიდევ წარსული, რომ ხალხს მაშინ მახტა არ უღია; ზამთარს ის არ უწუხებია, ვამუდგებელი ზაფხული ყოფილა; ხალხს ერბო და ყველი სრულ თავსაყრული ჰქონია“ (გვ. 211). — ასეთი ნეტარი ყოფილა ვითომ თამარის დრო.

პოლიტიური რეჟიმით მთავრი შეჭრილი ახალი ცივილიზაცია თორღვას არაფრად ეგაშნიკება, სულს უხუთავს. მას მიაჩნია, რომ იგი მის შემომტანთაე ჩაგრავდა. „...ცირიბის იქით ვადაკარგულს ამბობენ... კე, ნეტაიე ჩვენთვის ხელი არ ეხლო და თავად რაც უნდა მოხლოდა...“ (გვ. 219). ეს ცივილიზაცია ბარის გზით მოდიოდა.

თორღვას მიაჩნია, რომ, შავალითად, კაცობაში ქრისტიანობის აღმადგენელი საზოგადოების მოქმედებით, ბარის მთას უპატრეველად ეყვრობოდა და თავს იცავდა. „ჩვენ აბუხად ნუ გვიკურათ: პატროსანი, დარბაისელი ხალხი ვართო“ (გვ. 214); „თქვენი საყდრები და სალოცავები, ჯერ თქვენს მღვდელ-მონაზვნებსაც აღარა მსწამთ“ და ჩვენ რად გვაძალბებთო. იცოდეთ, რომ „ჩვენც, ჩვენს ადგილსაც, ჩვენ სალოცავ ხატ-ჯვარსაც, ჯამ-კოვსაც კი, უძველად თავისებურება ამშვენებს“ (გვ. 218). თორღვა არ ებოტრინება სხვისგან მნიშვნეულ თავისუფლებას რადგან „ჩვენი სავალი გზა და ზიდი დიდი ხანია მისა-შაის გეუქეთებია...“ იგი აცხადებს: „ჩვენ რომ არავის გაუწუხებთ, თქვენი რაღა ვინდათ ჩვენგან, თქვე კი კაცებო. რას ეჩხიბებთ ჩვენ საქმეებში? ვინა გთხოვთ მობრძანდითო? ...ჩანს, თავისუფლება თქვენ მხოლოდ თქვენთვის გეზოგებთ“ (გვ. 218). იგი აღშფოთებულია მეტროპოლის ბიუროკრატის თარეშით, მოსახლეობისგან სხედასხვა გადასახდელთა გამოძალისა და მათთან ახალი კულტურის შეღწევის პოლიტიკური შეთხედებით, ზარბაზნებარ ადვირახსნილი პარბა, შით (გვ. 219—220).

მაგრამ თორღვა მეტარსაც არ მალავს: „ჩვენ, მშვიდობიანი ხალხი ვართ, არავის არც საშინაო, არც საგარეო საქმეებში არ გვიინდა ვაეკრფინეთ, თორემ, იცოდეთ სარწმუნოებასაც, სხელმწიფოქ წყობილებასაც, თანამედროვე პოლიტიკა-ღობ-ლომატიასაც, კანონებსაც, საზოგადოებასაც, ადამიანს და ყველა სხვა სულდგმულსაც—ფერი და ფერი შეეცვლებოდა“ (გვ. 218). თუმცა რაა, „მე და თორღვას სიმამაცე მხოლოდ ორწყალს ზეცითა მრისხანებს, ზოლო ქვემოზე მისსა ჩამოდავრისება ცოტა „იავაშ-იავაშით“ ვიცით ხოლმე“ (გვ. 219).

ვაეა (მწარია) თორღვას „რამე-რუმეების“ პასუხური მსმენელი როლია. მათ შორის დავაა სარზოგადოებრივ მოვლენათა გავებისათვის. მაგრამ მთავარი ისაა, რომ მათ „ერთი ხასიათები“ აქვთ და ამიტომაც ამ გაბმული მასალის გავლენით „ღამის მკე ვაე თორღვა ვეკედ დე დისიე გამწარიე დეს“ შენიშნავს ვაეა. იგი ცხადად ხედავდა, რომ მისი „ხალხის გონება და გრძნობა ისევ ძველი დროისკენ იხედება... იღვალად ძველთა ცხოვრება აქვს დაყენებული“ (გვ. 105). მაგრამ ვაეა აცხადებს: „არ მინდა შეურაცხველი მისი წარმოდგენა, მისი რწმენა“ (გვ. 274). საქმე ისაა, რომ ხალხის გათვითცნობიერება უნდა მოხდეს განათლებისა და არა ძალდატანების გზით. სინამდვილეში თვით ვაეა არასოდეს არ გათორღვაკებულა. და თუ თორღვასაეიად ისიც გატაცებული იყო ისტორიული წარსულის გმირებითა და მოვლენებით, იმიტომ კი არა, რომ

1. იხ. „საქართველოს ეკონომისტი“, 1959, №2.

მხოლოდ უკან იხედებოდა, თავის იდეალს წარსულში ხედავდა, არამედ იმ მიზნით, რომ არსებული სინამდვილის უარყოფის შესაძლებლობა, როგორც ბუნებრივი განვითარების აუცილებლობა, ემტკიცებინა, რომ ძველ გმირთა ქება-დიდებას ლექსებისა და პოემების სახით ცხოვრების ვარდამქმნელ ამაღლებულ აღზრდისათვის სახელმძღვანელო კოდექსები შეედგინა.

რამდენადაც მეცნიერება უშუალოდ საზოგადოებრივი ცხოვრების ორგანიზაციის შევსება, ვაჟის შეხედულებით, იგი სამ მიზანს უნდა ემსახურებოდეს. ესენია: 1. ქონების სწორად, სამართლიანად განაწილება, 2. ცოდნის გავრცელება და 3. ერის გამარჯვება.

აქ („ფიქრები“, 1902) ვაჟი განსაკუთრებით ჩერდება გამარჯვების საკითხზე, რამდენადაც გამარჯვება, ქართული ხალხის ინტერესების თვალსაზრისით, მსჯელობის პირველხარისხოვან საგნად მიიჩნია. გამარჯვება „ორ გზას აძლევს ერს თავის დაცემა-შენახვისა“. 1. იქ, სადაც მოსახლეობის სიმჭიდროვე დიდია, მაგალითად, იმერეთში, სადაც „მცხოვრებთა რიცხვი შოვრია დედამიწას“, მოსახლეობის მოშტებულ ნაწილს მიდის საშოვარზე, ხდება დაქარავებული მუშა, ხელოსანი, ვაჭარი, მრეწველი, რაც ასევე აუცილებელია ერის თვითმყოფობისათვის; 2. მოსახლეობაში, რომელიც თავისდავე მწიას შერჩება, „უნდა რამ ღონე გამოსძებნოს, გონების ჩარხი დატრიალოს, რათა მცირე ნაწილმა მიწისამ საკმაო საზრდო მისცეს“. ორსავე შემთხვევაში ერთი წარმატებაშია, ვინაიდან ადამიანი „გონების ვარჯიშობას, ფიქრს ჰყოლებს ხელს; აქედან იწყება სხვადასხვა სატეხნიყო იარაღების მოგონება და სხვა“. (გვ. 252). ერმა თავისი ინტერესები უნდა შეიგნოს და შეიგრძნოს, რადგან „შეგნება ხმალი ამ წუთისოფლის ბრძოლაში, ხოლო გრძნობა თავის დაცვისა — ფარია“. ვაჟი დაასკვნის: ჩემი საფიქრებელი ის ვახლავთ, რომ უნდა გავნააღდეთ და გავმარჯვდეთ!

მაგრამ პოეტს ამ მიმართულებით ნაციონალიზტური ინტერესები არ ამოირავებს. იგი გმობს ძლიერ სახელმწიფოთა დაპყრობითს პოლიტიკას. მისწრაფება — „რაც შეიძლება მეტი მიწა-წყალი შევიძინოთ, მეტი ქვეყნები დავიპყროთ, დავიმორჩილოთ“, ხოლო მათი მოწყობა კი ღმერთზე მივატოვოთ, — ესაა ხიშტის, ძალმომრეობის პოლიტიკა. მსოფლიო ცივილიზაციის განვითარების ინტერესი მოათხოვს კეთილგონიერად აღზრდას არა მხოლოდ კერძო ადამიანებისას, აგრეთვე ცალკე ერების აღზრდასა სპირით, რათა კაცობრიობა წარმოადგენდეს განვითარებულს ჯგუფს“. ყოველი ერთი უნდა ცდილობდეს არა სხვის დაპყრობას, არამედ კაცობრიობის საღაროში თავისი საკუთარი შემოქმედებითი ენერჯის ნაყოფის შეტანას.

ამ მიმართულების კეთილნაყოფიერი მაგალითია ის, რომ „ყველა გენერაციის ნაციონალიზტმა ნიადაგმა აღზარდა, მღვთავცემს ქვეყანადიდა იქამდის, რომ სხვა ერებმაც კი მიიღეს ისინი საკუთარ შვილებად“. ასეთი გენიოსებია, მისი აზრით, ედისონი, შექსპირი, სერვანტესი, გოტე, რუსთაველი და სხვ. („კოსმოპოლიტიზმი და პატრიოტიზმი“, 1905, გვ. 280-281).

ბუბლიცისტი ხედავს, რომ თანამედროვე ომები კლასობრივი „საზოგადოების დამახასიათებელი მოვლენაა. „მოსკეთ დღევანდელი ეკონომიური უკუღმართობა და, უპეველია, მანში მოისიზება ერთისაგან მეორის ჩასამოქმედელ მისწრაფება, „ერთმანეთის რბევა, ომები, რომელიც დღეს გამეფებულია დედამიწის ზურგზე“. ხოლო ის, „ვინც უარყოფს თავის ეროვნებას, თავის ქვეყანას იმ ფიქრით, ვითომღა კოსმოპოლიტი ვარო, ის არის მახინჯი გრძნობის პატრონი...“ იგი მტერია, აგრეთვე, კაცობრიობისა.

ერთა თავისუფლებისა და თანასწორობის მქადაგებლის, ვაჟის აზრით, „ყველა ერთი თავისუფლებას ეძებს, რათა თავად იყოს თავისთავის პატრონი, თვითონ მოუაროს თავს, თავის საკუთარის ძალღონით განვითარდეს. ცალკევე ეროვნებათა განვითარება აუცილებელი პირობაა მთელი კაცობრიობის განვითარებისა“, — ასეთია ვაჟის დევიზი, რაც თანამედროვე კაცობრიობის ყველაზე პროგრესული კეთილი ნების აღმონათა ოცნების საგანსაც შეადგენს. ვაჟეფშაველა სავსე იყო ნათელი მომავლის იმედით: „დაგვატკობს ერთხელ ჩვენაცა თავისუფლების დღეობაო“, — ღიადღებდა იგი.

• •

ვაჟი-ფშაველას აზროვნებაში განსაკუთრებულად ადგილი უჭირავს საზოგადოებრივი ცხოვრების, საერთოდ, ბუნების კანონზომიერებათა შესახებ შეხედულებას. აქ ბუნების ყოველი მოვლენა, საგანი სიცოცხლენარჩიანია. „სიცოცხლე მინდვრად, სიცოცხლე ტყეში, სიცოცხლე ზღვაში, წყალში, სიცოცხლე ცაში“. ამქვეყნად ყოველგვ, თვით არაორგანიზული ბუნება აცხადებს საკუთარი სიცოცხლის არსებობისა და დაუსრულებლობისათვის („სავაზაფხულო ფიქრები“, 1915 წ., გვ. 364-366). „თავიუფალი თავისი უფლებისათვის“ შექმნილ მსოფლმშვედველობაში ბუნება თავისთავად არსებული მატერიალური სინამდვილეა. ბუნებას და ცხოვრებას თავისი საკუთარი წესი და რიგი აქვს და ზვენი თეორიები მას ვერ შეუღლიან არსებულ გზაზე სელას“ („სად არის პოეზია?“, გვ. 371). ყველფერი, ყოველგვარი საზოგადოებრივი მოვლენა ბუნების ნაწილია. „რაც უნდა განვითარების უმაღლეს მწვერვალს მიაღწიოს კაცობრიობის ცხოვრებამ, მინც მასში უნდა ჩანდეს ისევე ბუნება საერთოდ... ზვენი ბუნებაში ვართ — იგი ჩვენიმ“ (გვ. 373).

ადამიანს არ შეუძლია ბუნების კანონების შეცვლა. თვით ადამიანი ბუნების ნაწილია და, ამდენადვე, ადამიანშიც ბუნება და მისი კანონები მოქმედობენ. მაგრამ ბუნება იმდენად მომხიბლავი, მიმზიდველი და საიდუმლოებრივი პროცესია, ხოლო ადამიანის გონება, ფიქრები, „ტენიის სიციცხლე“ იმდენად ფაქიანი და „უსაზღვროა ვითა საყვარო“, „მოვლენათა მიზეზების მაძიებელი“, — რომ არაა გამოირკვენილი ადამიანის ფანტაზიამ, თუნდაც საზოგადოებრივი ზნეობის (ეთიკის) მიღმა არსებული საშუალებებით, შეაღწიოს ბუნების საიდუმლოებაში. თავის პოეზიასა და პუბლიცისტიაში ვაჟამ ააფრთიანა ადამიანის ეს წარმტაცი ოცნება. მინდია გველის ჰამამ ვახადა ბრძენი. გველი ემსახურება ლუხუმს, რადგან იგი ბრძენია¹. ბუნებამ ადამიანში სიბრძნე შეიტანა. ბრძენი შეიქნა ბუნების შესაიდუმლო. მაგრამ ბრძენი მხოლოდ ადამიანია, ბუნების ნაწილი და ამიტომ არაბუნებრივია, ე. ი. არსებული მორალის ნორმებსა და ფორმებს ეწინააღმდეგება, ბუნების ცხრაკლიტულში ადამიანის შეღწევა, რამდენადაც ამით თვით განმტკიცებული მორალი, ჰვეულებები, მთელი საზოგადოებრივი ყოფიერება, რაც კიდევ ბუნების ნაწილია, უნდა დაირღვეს. მხოლოდ ამ მოვლენათა კოალიზითაა პირობადებული ბრძენის ტრაგიკული მდგომარეობა.

ვაჟამ თორღვა გაიწვია პაექრობაში, თორღვა ძველის ქადაგია, ვაჟა დაუსრულებელი განახლებისა და განვითარების მესიტყვეა. ურთიერთის შეტყინებული წარმავალისა და მომავლის ძალთა ჭიდილში ძნელია უპირატესობათა დადგენა, განსაკუთრებით, მორალურ ღირებულებათა შორის. ადამიანის გონებას ბევრი რამ ძველი ხიბლავს, მრავალი რამ ახალი იტაცებს. კიდევ მეტი: თვით ძველ მატერიალურ ქმნილებათა შორისაც ცოტა რაღია განუყოფელი, ისეთი, რასაც ახალი დრო ვერ დაფარავს თავისი

ბრწყინვალეობით და, ამდენადვე, ვერც შეეძლება ძველი ეპოქების ნივთიერ თუ ფორმის ქმნილებათაგან ვაჟა მხოლოდ ისეთ ბრძოლიანტებს არა ჩვეს და, თანაც, ისე, რომ თორღვას ნებისმიერად შეუძლია თავის გრძელ მიზეზი სხვა ბრძველია ნივთებიც თავისუფლად ათამაშოს. თორღვას მიზეზის დამამწვენებელი შარგალიტიც დროთა ვითარებაში დაიფრთღლება და აორთქლდება.

ვაჟას საყვაროში ურთიერთგავერზე აგებული ყოველგვარი მოვლენა² მარტოოდენ გამოვლინებაა უნივერსალური ბუნებრივი კანონისა, რაც ყველგვარს აწესრიგებს და განაგებს და ესოდენ ინდივიტენტულია ადამიანისა და თვით საზოგადოებრივი ცხოვრებისა და შეგნება-შეგნებულებისადმი. ბუნება განუწყვეტლავ ცვალებადობაშია. „ყველა ენებას, ყველა გრძნობას თავისი ბუნება აქვს, თავისი აგებულება, საათი დაბადებისა, ხანა სიყვარისა, სიკაბუქისა, და სიკვდილისა“ (გვ. 375). ბუნებაში, საზოგადოებაში განუწყვეტელი ბრძოლაა ძველსა და ახალს შორის. „ბებერი აზრები და ჩვეულებანი ღიბხანს სციცხლოვან“ და ხელს უშლიან ახალს, რამაც სხვა ადამიანს სხვა ბედნიერება უნდა მიანიჭოს.

ძველი აზრების, შეგნების განდევნა ძნელია. „ისინი უკვე ჩვეულებად ქცეულან“ (გვ. 360). ძველ ჩვეულებათა სიმაგრე მათი მოსობის ძლიერ საშუალებას იწვევს. ადამიანიც განუწყვეტელ ბრძოლებშია. სულ უფრო მეტი ზომით უნდა მოხდეს ბუნების ძალთა საზოგადოების საშაბურში ჩაყენება.

ვაჟა-ფშაველა აღფრთოვანებით მიესალმა 1905 წლის რევოლუციას, როდესაც ახალ, მომავალ საზოგადოებრივ ურთიერთობათა ძალებში სხა აიმაღლეს ძველის, დრომოჭმელის წინააღმდეგ, როდესაც დაზაგრულნი „ედილობენ ადამიანური უფლებები მოიპოვონ“ (გვ. 272).

ვაჟა-ფშაველა ვერ მოეწრო ამ განახლებას, მისი სამშობლოს აღორძინებასა და აყვავებას. მხოლოდ საბჭოთა წყობილებამ გაახადა შესაძლებელი მისი დიდი ლიტერატურული მემკვიდრეობა მთელი ქართველი ხალხის კეთონილება გამხდარიყო.

¹ გველი, როგორც სიბრძნის სიმბოლო, ანტიკური ეპოქიდან მოდის. მაგრამ მხატვრულ ლიტერატურაში ვაჟასებური აზრით მას იუენებენ თანამედროვე ევროპელი მწერლებიც. იხ., მაგ., ახალი ფიქრის ლიტერატურის ფუქემდბლის აღიქმა კივის „შეიდი მია“ (1870 წ.).

თამაზ ჩხენკელი

აღზრდა ქეთევანური

პოემა იწყება რიტმულად მისფრია, აჩქარებულ-
 ლი, დინამიკური სურათით. პირველივე ორი
 სტრიქონით გადმოცემულია ბრძოლის საგანგაშო
 მდგომარეობა და ეს მიღწეულია მაქსიმალურად,
 მხედრული ლაკონიზმით გამოთქმულ ფრაზაში:
 „მაინე მოიდა შატილსა: ქისტებმა მოგვეცეს ზი-
 ნი“. შემდეგი ორი სტრიქონი დაკონკრეტებაა
 იმისა, რაც მოხდა და იქვე, სულმოუთქმელად
 იწყება იმ კაცის დახასიათება, ვისაც უშუალოდ
 ეხება ეს ამბავი და ვინც ყველაზე უკეთ შესძ-
 ლებს მომხდარ სიტუაციაზე რეაგირებას. რამ-
 დენიმე კომპაქტური სტრიქონით მკითხველი ვე-
 ნობა აღუდა ქეთვლურს, „დავლათიან“, კვიან
 კაცს, ფიცს და შემმართებელ მეომარს. პოემა
 ეს პირველი მონაკვეთი ერთი რითმითაა გაწყო-
 ბილი, რითაც ხაზგასმულია ვანუყოფლობა სახი-
 ფათო სიტუაციაში და მასში საშოქმედოდ აღჭ-
 რული გმირისა. იგი მთავრდება თვალისმიმჭრე-
 ლი, უჩვეულო პოეტური სახით:

ქისტებს წაუტყამ ცხენები
 აღუდასიცი ფთიანი.
 გუმან აქვ, გადაავლიონ
 არხობის თავი მთიანი,
 გადაბერტყინონ ნალითა
 ქუჩი მთებისა ცვრიანი.

უჩვეულო-მეთქი იმიტომ, რომ მეომრული გა-
 ნწყობილების ფონზე, რომელიც გარკვეული სა-
 ზოგადოების ინტერესების შელახვამ გამოიწვია.
 პოეტი სწრაფად შენაცვლებული რაკურსით, დიდ
 პლანში გვიჩვენებს თითქოსდა უმნიშვნელო რა-
 მეს: ქისტების ცხენთა ნაღებით გადაბერტყილ
 მთების ცვრიან ქუჩას. ქუჩი მთის წმინდა ბაღახია
 და აქ ბუნების შეუბღალავ სიმშვენიერებს ასახი-
 ერებს. ამ პოეტური სახის უცნაურ ნათელში,
 რომელსაც მომდევნო სტრიქონებში დახატულია
 გარიგარეის მშვიდი სურათი ამბავებს /-გათი-
 ნებისას ქიუსში შურთხმა დარეკა ზარიო, ძა-
 ლებს კი სძინავ თოვზე, ჯერ არ გამულიდა ცხეა-
 რიო“/. კონტრასტის ზერხით აქცენტირებულია
 წუთისოფელში კაცთა მდრტენიანი და შფოთით
 საესე ცხოვრების დაუდგარომლობა.

აღუდა — „კლდის შავარდენი“ მალე დაეწევა
 ქისტებს.

მარჯვედღე დადაეწია
 თოფმა გალო ჩქამიო:
 ერთ ქურდ-კინტალას დიდდელსა
 ცუდი დაუდგა წამიო.
 გადავარდება ცხენებით
 ყელთაჲმეა ეკიდებისა,
 ნატყვიარი სვირს ბუქის თავს
 ზედ ცეცხლი ეკიდებისა:
 ამხანიგ-მოკლულ დიდდელი
 ჩაბხასხა ეხიდებისა.

უკიდრესი თვალსაზრისით წარმოსახული
 ბრძოლის ამ სურათით იწყება აღუდასა და მე-
 ცალის სტიქიონური მძინეზარებიო აღბეჭდილი
 ორთაბრძოლა. უკვე ზემოთ მოტანილ ნაწილებში
 ავტორი ისეთი ექსპრესიული ძალმოსილებას აწ-
 ვლენებს, რომ მკითხველი თვალმომხილველის
 მდგომარეობაშია ჩაყენებული. ზედისუდ განმეო-
 რებული სამი ზეთმარცვლოვანი ზმნური რითმით
 ცხენზე ყელთაჲმეა დაკიდებული კაცის მიწაზე
 ხათქახეთქის ბეგრით-რიტმული შთაბეჭდილება
 გადმოცემული. რითმები სულმოუთქმელად ერ-
 ყმინ ერთმანეთს, რითაც სისწრაფის უცნაურად
 ცხოველი შვებრძნება ფუფუნება მკითხველს ამ
 ნაწილებში, ისევე როგორც მის მომდევნო ბრძო-
 ლის აღწერალობაში ვაჟის პოეტური მტკიცე-
 ლებას ბეგრით-რიტმული სტრუქტურა სრულყოფი-
 ლად განვსაყვანებებს მებრძოლთა ფსიქიკე-
 რი და ფიზიკური მოძრაობის დინამიკას. ორივე
 მეომარი თავდავიწყებით, პიროვნული განცდების
 შიველი სისხვითა და სიღრმით არის ჩაბმული
 ბრძოლის მდინარებაში. მოწინააღმდეგენი საბ-
 სამაჯერ ესრითან ერთმანეთს, მესამე ტყვეით
 აღუდა ჰკლავს ქისტს. სინამდვილის ხელშეშახე-
 ბი თვალნათლივობით არის წარმოსახული მეცა-
 ლის უკანასკნელი გაბრძოლება:

მეცალს არ სწადის სიკვდილი
 ფერს არა ჰკარავს მგლისასა,
 მაკლავებს, დაიდევს წყულდელშია
 მწვანეს ბალახსა მთისასა...
 ერთიც ესროლა აღუდას,
 ხანს არა ჰკარავს ცდისასა.
 თოფიც აღუდას გადუგლო,
 ერთს კიდევ ეტყვის სიტყვასა:

იხლა შენ იყოს, რკელბაღლო,
ზელს არ ჩაგარდეს სხვისასა.
სიტყვა გაუმარა პარზედა,
დაბლა გაერთხა მიწასა.

აქ ზღემა მოულოდნელი რამ. აღუდა არამც
თუ იარაღს არ აპყრის მეცალს, არამედ ზელ-
საც არა სტრის, მაგრამ ჩვენ უკვე ვიცით,
ხოლო შემდეგ ვიგებთ, რომ მან „ბევრ ქისტს
მაჰკრა მარჯვენა“, რომ მის ქვეზე „მარჯვენა-
ბის ხილია. „მტრის განწირული შემართებით
გულშეპრული აღუდა დაიბრუნეს მეცალს,
გვარს დაულოცავს, გამედღს შეუქებს და მისი
მისამართით აქვე დასცდებდა პირველად უყოლად
წარმოუდგენელი „ღმერთმა გა ც ხ ი ნ ა
შეღღაროა“.

მეცალთან ორთაბრძოლის შემდეგ ქეთელაუ-
რის ქვევასა და აზრებში ისეთი რამ წნდება,
რაც მას არასოდეს გამოუვლინებია, ამ შერკი-
ნებაში და რამაც ზოლოს იმ საზოგადოებას-
თან კონფლიქტამდე მიიყვანა აღუდა, რომლის
იდეალურბა და ცხოვრების წესსაც მანამდე სავ-
სებით იზიარებდა. ცხადია, მხოლოდ დიდ შინა-
გან შერყევას შეეძლო გამოეყვია პიროვნების
ასეთი ღრმა ფერისცვალება. რა ვითარებაში და
რანაირად შეიძლება მონაწილეობა ეს ფერის-
ცვალება?

აღუდა ქეთელაურის ძალგულოვანი ტემპე-
რამენტო მხოლოდ ღირსეულ მოწინააღმდეგე-
სთან ბრძოლას შეეძლო გამოეყვინებია სრულ-
ად. მხოლოდ განსაკუთრებულად მძინეარე
შერკინებაში, რომელიც ადამიანთრ ძალთა
უკიდრესია ინტენსივობით დაძაბვას მოითხოვს,
შეიძლება განთავისუფლებულიყო პიროვნე-
ბის დიდი შინაგანი ენერჯია, რაც მხოლოდ
იშვითად, უპირატესად მწვავე კრიზისულ სა-
ტრუციუმში იზნეს ზოლზე თავს. მასში უნდა
ამოქმედებულიყო პოტენციურად მოვლემარე
ინსტინქტების ღრმა შრეები. ასეთ ვითარებაში
აღუდა ქეთელაურს შეეძლო უნებურად ისეთ
რამეს მისწვდომოდა, რაც გამოირცხული იქნე-
ბოდა სხვაგვარ სიტუაციასში.

პირველი, რაც ორივე მომარმა იგრძნო
უშუალოდ და ინტუიციურად. ურთიერთის მხე-
დრელი ზელოვნებისა და გაუბრუნებელი შემარ-
ღების აღიარება იყო. ეს ჯერ სიკვდილს მიწუ-
რეილა მეცალმა გამოამყვანა. როცა მძინეარე
გულწრფელობით აღსაქვს შეძახილით გა-
დაუვლო აღუდას თოფი. მეცალი, შესაძლოა
იმბროტო, რომ სასიკვდილოდაა განწირული,
ამზე შორს აღარ მიდის, რაც კვლავ გამოეთ-
რებს ტრადიციულ „რკელბაღლოს“, აღუდას
ქვევანობიერი წვდომა უფრო ღრმაა. აღუდა
ინსტინქტურად ზედება, რომ მეცალი მისივე
მსგავსი ადამიანია. „ღმერთმა გა ც ხ ი ნ ა
ვტყვის იგი მეცალს, იქნე, ბრძოლის დასრუ-
ლებიას, ხოლო შემდეგ, უკვეა რა ხევესურებს
მტერთან ბრძოლის ამბავს, ავება იმეორებს:

„იმ ცხოვნებულსა მეცალსა რკინა, სდებოეო
გულადა“. როცა მას შეინშინავენ, ქისტის ცხო-
ვნება არ შეიძლებაო, აღუდა პასუხობს: „მით
ვაქებს ვაეკაცობასა, არ იყიდება ფულადა“.
აღუდასათვის ვაეკაცობა და ადამიანობა თავი-
ანთი მნიშვნელობით ფარავენ ურთიერთს. მან,
როგორც შემობრად დაბადებულმა კაცმა, ადამი-
ანობის ამ ერთი ასპექტით მოახდინა თავისი
თავის პრაქტიკობა მეცალზე. შინაგანი წვდო-
მით იგი იმ აზრამდე მიდის, რომ განსხვავებულა
სარწმუნოება არ იძლევა ადამიანთა შორის
განსხვავების მუარ საფუძველს. „კარგი გყოლია
გამედღი, ღმერთმ ვიდღეგრძელოს გვარია,“
ლოცავს მოკლულ მტერს აღუდა, ხოლო შინ
მობრუნებული, ხევესურებთან საუბარში ეკვით
ამბობს:

ჩვენ ვიტყვიოთ კაცნი ჩვენა ვართ,
მარტო ჩვენ გველიან დედანი.
ჩვენა ვსცხონდებით, ურკულთ
კუპრში მიელის ქვევანი.
ამის თქმით ვწარამარაობთ,
ღთიშვილთ უკეთეს იციან.
ყველანი მართალს ამბობენ
განა, ვინაეცა ჰქვიციან?!

აღუდას ეგვიროვება ტომობრივი ფანატიზმით
შეზღუდული სარწმუნოება. მას ეეკვიება სის-
წორე ზოგიერთი ტრადიციული დოქტრინისა,
თუმცა სწამს, რომ „ღთიშვილთ უკერეს იცი-
ან“. ამის რწმენა გააბედვინებს შემდგომში
აღუდას უფლისათვის მსხვერპლის შეწირვას
მეცალის ხელის მოსახსენებლად.

აღუდა მარჯვენის მოსაპურად ვერ იმეტებს
მოკლულ მეცალს. რატომ? იმიტომ, რომ მასში
გაღვიძებული უღრმესი ადამიანური ინსტინქტა
ჰყარნახობს, რომ ეგ ადამიანისათვის
არამუნებრივი საქციელია: „გული გამოწყრა,
აბა ქენა, რაც საქენია ძნელადა“. შემდგომ
აღუდა აბსოლუტურად ვეღარ ეგუება ასეთ
სიველურეს. პოემის მკითხვე თავში, როცა შინ-
დაა მეცალის მოჭრილ მარჯვენას მოუტანს,
მას შეხედვად ეხარება იგი: „წაიღე, თუ გვიამ
უფალი, ნელარ მანყევბე თვალითა“. ამას
იტყვის აღუდა ქეთელაური, რომლის ქვეზე
„ხელებ ჯღრდესავით ჰქვიდა“.

ამრიგად, მეცალთან სამკვდრო-სასიცოცხლო
ორთაბრძოლაში პიროვნული განცდების მთელი
სიღრმითა და სისავით ჩაბმულ აღუდას უნე-
ებურად გაეხსნა რადიკალიზო შინაგანი თვალი
თუ გულისუფრო. ამ წამიდან იგი დაკენებით უს-
მენს საკუთარი არსების უღრმეს შრეებში გან-
ხმულ, მისთვის ჯერ კიდევ ბუნდოვან ქვევან-
რიტებათა ხმას.

აღუდა დანთქმულია საკუთარ გულში. მას
„პირს დასწოლია ნისლემა გულით ნადენი შა-
ვია“, რაც სხვა არაფერი შეიძლება იყოს, თუ
არა მძინე უნებრები. გამარჯვებულ აღუდას არ
ეწონება თავი. აღუდა შინაგანად ფერშეც-

გული უახლოვდება შატოს. მაგრამ შატოლი ისევ ისეთაა, როგორც აღუდას წასვლამდე იყო. შეურყეველი, გველისაგან ლიზოგაქრებული ქვეებით, რომლებზეც ურჯულთა ხელებს მზის შუავე სხივები აღნობს. და მომდევნო მონაკვეთში ვაი აღწერს წუთისოფელში კაცთა მტრობის შემზარუნ, გოგოზბოთურ სურათს. შატლის პირქვეში ცხოვრების ფონზე ეს წიაღსვლა აღუდას მძიმე, ქვეცნობიერი განწყობილების შესატყვის აზრთა მდინარეებს უნდა გამოხატავდეს:

ვისაც მტრობა მსწერდეს,
გააღოს სახლის კარია,
სისხლ დაიგუბოს კერაში,
თვითონაც შიგვე მდგარია.
ღვინოდაც იმის დაძლევდეს,
პურადაც მოსასმარია.
პირჯვარი დაიწეროდეს,
მითამ საყდარში არია,
სისხლშია ქონდეს ქორწილი,
იქ დაიწეროს ჯვარია,
დაიპატიოს სტუმრები,
დაამწკრიოდეს ჯარია.
სისხლში დაივოს ღვინო,
გვერდს დაიწვიოს ცალია.
ბევრი იყოლოს შეილები,
ბევრი ვაეი და ქალია.
იქვე საფლავი ვათხაროს,
იქ დაიმარჩოს მკვდარია.
შენ რომ სხვა მსკეა, შენც მოკვალენ,
მკვლელს არ შარჩენს გვარია.

აღუდა ამ მარადი მტრობის მორცხვია ჩათრეული. დაბადებიდან სიკვდილამდე სისხლში ღვას კაცის მკვლელი კაცი. იგი სისხლსა სემს ღვინოდ და სისხლსა სემს პურად. მისი ხვედარი მარადი სისხლისღვრა და ბოლოს მტრის ხელით მიღებული სიკვდილია.

პოემის ეს ერთერთი უძლიერესი ადგილი ვაჟას რემპაის ფარგლებში რჩება, ვინაიდან ქეთელაურისათვის აქ გამოთქმული აზრები ჯერ კიდევ არ არის გაცნობიერებული. ზემოთ მოტანილ ნაწყვეტთან ორგანულ კავშირშია აღუდას სიზმარი, სადაც კონკრეტული თვალსაჩინოებობაა მოცემული ის, რაც ზოგადად არის გამოთქმული პოემის მეორე თავში. აღუდას სიზმარი ფსიქოლოგიურად უღარესად საინტერესო ადგილია, სადაც გმირის სულში მიმდინარე უღრმესი პროცესები არის ნაჩვენები. ეს უკვე აღარ არის რემპაკა, სიზმარს თავად აღუდა ჰყვება, რაც არა მარტო იმაზე მეტყველებს, რომ მას კარგად ახსოვს სიზმარი /და ამდენად სიზმარი მნიშვნელოვანია მისთვის/, არამედ იმაზედაც, რომ ადრე თუ გვიან აღუდა მის სრულ ობიექტივაციას მოახდენს. სიზმარი ასე იწყება: მიცვალებულის ირგვლივ სალაშქროდ გამხადებული ხეესურები ისხდნენ

და იდგნენ. აღუდაც იქ იყო და სხვეებსაც ვით „სალაშქროდ ქონდა“ გუშანო... სიზმრის ასეთი დასაწყისი იმას ვეაფხვებს, რომ აღუდა ქეთელაურში ძველი ჩვევა მოკლელისათვის სისხლის აღებისა ჯერ კიდევ ძლიერია, რომ მას საბოლოოდ არა აქვს დათრგუნვილი დაბადებიდან სისხლში გააქდარი ტრადიციული ზნეჩვეულებანი. „ხანი მოვიდა წასვლისა“ და ამ დროს აღუდას „ხანჯრის ტარი“ ჩაუდგა ხელში ვიღაცამ. აღუდამ შეხედა და მუცალი იცნო. მაგრამ როგორ წარმოუდგა ქეთელაურს მუცალი?

გულზე ემწინეა ნიშანი
მე-ღ იმის ბრძოლის წამისა,
ფვინა ნატყვიარშია
ლუგა საფევი ბრძამისა.
კლდედ იღვა, ვაუტეზადა...

ეს ნაწყვეტი ანალოგიურია შატოს მობრუნებული აღუდას მიერ მოყოლილი ბრძოლის სურათისა. აღუდა ხვესურებს უყვება თავის ორთაბრძოლის ამბავს და არ ავიწყლება აღნიშნოს, რომ:

მეკრღზე ნაკრავმა ტყვიამა
კაუნაჰომა გულია.
ნატყვიარს ბრძამით იფეედა,
ისრე დალია სულია.
სულს არ აცლიდა ამოსვლას,
კიდევ მიხსენა რჯულია.

აღუდას ცხოვლად ჩარჩა გულში სახე თავგანწირული შემართებით მეზბოლი მუცალისა იმიტომ, რომ ბრძოლის ამ კულმინაციურ მომენტთანაა დაკავშირებული ქეთელაურში მომხდარი დიდი ფერისცვალების აქტი. სიზმარში, სალაშქროდ წასასვლელად ამდგარს აღუდას, რაც მისგან უარყოფილი ძველი ჩვევების კვავ გამოარჯვების ჯადოა იქნებოდა, მუცალის სახით მოვლენილი, მასში ახლად გაცნობიერებული ჰუმანურობის ინსტიტუტი აჩერებს, რადგან ძველი გზით სიარული მისთვის შეუძლებელია. უცრემლო მუცალი სიკვდილს ეგადრება აღუდას:

თქვენ დაგრჩეს წუთისოფელი,
მე კი წაიღე ქვეყნითა.
დაძლით ხვესურთ შეილებო,
ლაშქრობით, ხმლების ქნევიითა.

მუცალის ეს სიტყვები თვალნათლივ დაანახებს აღუდას თავის უკვე განვლილ, სისხლიან ცხოვრებას, რომელშიც იგი სისხლს ღვინოდ და პურად ხმარობდა. აღუდა მთელი სისავსით და სიკვადით საცნაუროფს თუ რას ნიშნავს „ღამქრობით ძლიმა:

დაეჯე, ჯამ ვინამ დამიღვა,
კაცის ზორც იყო წვნიანი,
ესკამდი, მზარადა თუმცადა
კაცის ხელფეხი ძელიანი.

რას ვსწავლი, ვსჯავრობდი,
უშსგავსი, შანგენებელი,
ჭამეო, რამამ მიძახა,
ნუ ჰხდები გამტერებელი...

ალუდა ქეთელაურის გაღვიძებულმა ადამიან-
ნერვმა გულმა იგემა საშინელება კაცუკამოზი-
სა და ტანჯუითა და წამებით განვლო ეს ჯოჯო-
ხეთი, რათა მეტად არასოდეს მობრუნებოდა
მას.

„ალუდა ქეთელაური“ წინა პლანზე წამო-
წეული მძაფრი ფსიქოლოგიური მომენტებით
დატვირთული სიტუაციები და გმირის სულიე-
რი მდგომარეობის გამსწავლი წიაღსვლები. ყვე-
ლაფერი დანარჩენი უკანა პლანზე გადადის ან
სრულიად ქრება.

ქისტებმა ხვესურებს მოპარეს ცხენები, რო-
მლებშიც ალუდას „უთიანიც“ ერია. ალუდა
ცხენების დასაბრუნებლად დაედევნა ქისტებს.
მისი მთავარი მიზანი ვგ იყო. პოემის მთელ მა-
ნიძიზე ერთი სიტუაცია აღარ არის დამტრიალი ამ
ცხენებზე და მხატვრული თვალსაზრისით ეს სა-
ვსებით გამართლებულია. პოემის მაგისტრალუ-
რი იდეის სიმძიმე სხვა პირობებზე ვადატა-
ნილი, რომლის მიმართ ცხენების წასვლა მხო-
ლოდ სახალისი მნიშვნელობის იმარტულებს.

ალუდამ მარჯვენა არ მოსტრა მეტალს. შა-
ტილიონებს ჰკონიათ, რომ ქეთელაური გამოექ-
ვა ქისტისშვილს. „მართლის“ გასაგებად ბრძო-
ლის ადგილზე მიდის დარბაისელი მინდია:
„დღესაც მოგვით მინდია, მანამ დამრძანდეს მრ-
ავაო“ ე. ი. დღემამდე მყოფი. ალუდა ცის-
კრის ეამს წაეიდა საომრად და შუადღეს დაბ-
რუნდა შატილს, ამიტომ მინდიას ეს სიტუაციები
დამაჯერებლად ედერს. მინდია მიდის. ამ ად-
გილს მესსე თავი მოსდევს, სადაც ალუდა უარს
ამბობს ეამსამზე: წუხელ ცუდ სიზმრებ ვის-
ჯავო“. „წუხელში“ ნაფელისსმევი ალუდას შა-
ტილში მოსვლის პირველი ღამე. მაგრამ გადის
მეორე ღამეც და მხოლოდ გათენებისას ჩნდ-
ება მინდიას „წითლაი“. მინდია ორ დღედავზე
მერ ხანს უნდება წასვლა-მოსვლას. აქ ამკარა
შეუსაბამობაა დროში. რას უნდა გამოიწვიო ეს
შეუსაბამობა? მე ვფიქრობ, მესამე თავის ჩამ-
ბრებას, რომელაც სიუჟეტური ხანის ვარგვან
დგას და რომელიც აუცილებელი იყო ალუდას
სიღრმისეული ბუნების გასწავლისთვის. პირველ-
ხარისხიანი მნიშვნელობის ფსიქოლოგიური
მომენტი პოემაში ერთგვარად ავიწროებს და
ნაწილობრივ არღვევს მეორეხარისხიანი მნი-
შვნელობის მხატვრული ელემენტის მთლიანო-
ბას.

ზემოთქმული იმაზე მიუთითებს, რომ პოემა-
ში დომინანტური როლი მიუთითებული აქვს
გმირის შინაგან ბუნებაში მიმდინარე ფსიქიკუ-
რი პროცესების ჩვენებას. მათი ძირითადი სიმ-
ძიმე გადატანბილია ისეთ ადგილებზე, რომელ-
თაც უშუალო კავშირი არა აქვთ სიუჟეტურ ხა-

ზთან, „ალუდა ქეთელაური“, ვეცას სხვა პო-
ემებისაგან განსხვავებით, ეს პროცესები მხო-
ლოდ ნაწილობრივ იხსნება სიუჟეტის საზღვრე-
ბში. სხვაგვარად შეუძლებელი იქნებოდა ალუ-
დას მთლიანობაში წარმოადგენა. მას მეტალთან
ორთაბრძოლის შემდეგ დიდი საფიქრალი გაუ-
ჩნდა და ალუდასაგან იგი ღრმა დაუნჯებას მო-
ითხოვდა. ბრძოლიდან შატილს წამოსულ ალუ-
დას „გულით ნადენი, შავი ნისლი დასწოლია
პირზე“. როცა ალუდა მეტალთან ბრძოლისა და
ხელის არმოკრის ამბავს მოუყვება თვისტომთ,
სისინი „ტყველად“ გადაიქცევიან, „ხმელად შეუ-
ძრახინან“ და „ქაულად გადაქცევიან“ დაბარლუ-
ბენ ალუდას. მოსალოდნელი იყო, რომ ფიცები
ალუდა გაბრახდებოდა ამ სიტუაციაზე, მაგრამ
იგი ინდიფერენტულად შეხვდება მათ კაცებსა.
ალუდა არავითარ რეაქციას არ აშუადგენებს,
იმიტომ, რომ მას უფრო დიდმნიშვნელოვანი
რამე ადევნებს, რაზედაც გამუდმებით ფიქ-
რობს.

პოემის მეორე და მესამე თავი ალუდას ქვე-
ცნობიერი განწყობილებებისა და ფიქრების შე-
სატყვის აზრთა მდინარებას გამოჰხატავს. იგი
ხატობაზეც დაფიქრებული მოვა — „ნისლივით
მოდგება“. არის ცაუნება ეს პოეტური სახე
გაიზრო, როგორც მეტალთან ალუდას შერკ-
ნების შემდეგ ქეთელაურის გულიდან „ნადენი
ნისლის“ ანუ ფიქრის მიერ მისი არსების სრუ-
ლად გამსჭვალვა. ალუდა თითქოს საკუთარ
გულში აღტრულმა ფიქრმა ე. ი. ნისლმა სრუ-
ლად მოიკვა და ამიტომ თითქოს „ნისლივით
მოდგა“. რა თქმა უნდა, ნაკლებად დამაჯერ-
ებელია, რომ ვეცას ასეთი გააზრება ჰქონოდა, მა-
გრამ გამორიცხული არც ისაა, რომ ავტორის
უნებურად ამ პოეტურ სახეს სწორედ ეს აზრი
ჰქონდეს.

ხატობაზეც გამოაშკარავდება უკვე მოწიფე-
ბული კონფლიქტი ალუდას უჩვეულებად ვაზრ-
და პიროვნებასა და შატილის კონსერვატიულ
საზოგადოებას შორის. ეს საზოგადოება ხვეის-
ბერის პირით დასწყველის და მოიკვეთს ქეთე-
ლაურს, როგორც უღირსსა და მისთვის საწმ-
პიროვნებას. „პოემა მთავრდება კლასიკური
ტრაგედიის ღირსი განდობილება სერათით“
/გ. ქიქოძე/. თოვლსა და ქარბუქში მისი გუ-
კვალავ ბილიკებზე მიდის მგზავრი, რომელსაც
უკან ჯალაბი მოჰყვება. მგზავრის შეგნებული
აქვს თავისი ზვედრის ვარდუელობა, რაიც მი-
სმა მტკიცე და შეთრფივებლად გადაწყვეტილია-
ბამ მიაგო მას. იგი სტოიკური სიმშვიდით იღებს
ამ ზვედრს, რადგან იგი მისივე რწმენის ნამუ-
რია. დედისა და ცოლისათვის, ისევე როგორც
დანიარჩენ თვისტომთათვის გაუგებარია ამ „მალ-
ლად მხედი“ კაცის ახალი რწმენა. მგზავრმა
უნდა გადალახოს ჰელი. აქ იგი მიობრუნებს
თავს, რათა უკანასკნელად გამოეშვიდებოდეს თა-
ვის სალოცავეებს, მიწაწყალს, სახლკარსა და
„შტერად დამდგარ“ მწვერვალებს.

გაღვიდენ, ქედი გარდაეღეს,
თხრილი აღარ ჩანს ქვალისა.
ერთი მისმა შორითა
მწარე ქეთინი ქალისა.

აღუდა ქეთელური ზოგადი სახეა ადამიანისა, რომელიც რაკი ერთხელ მისწედება მისთვის მანამდე დადარულ ქეშმარიტებას, პიროვნული ძლიერებისა და მონოლითური ბუნების გამო, ბოლომდე ჩაჰყვება და გაიცინობიერებს მას, ხოლო შემდეგ შეუდრეცლად მოახდენს მის აქტივიზაციას. აქედან გამომდინარე, მისთვის სახიფათო შედეგების მიუხედავად, აღუდა ტიტანურ სულიერ ენერჯიას ამედიანებს, სძლევის რა მისთვისა და მთელი მისი გეარტომისათვის სისხლსორცეულად განინაგნებულ მამაბაბურ ჩევეებსა და რელიგიურ კანონებს. აღუდას ცოცხალი ადამიანური გულის ქეშმარიტება შემოაქვს თემის სამართლისა და სარწმუნოების ტრადიციულ წესებში. საზოგადოების თვალსაზრისით იგი დიდ მკრებელობას ზადის, როცა თავად ჰკლავს მუცალის სულის მოსახსენებლად შეწირულ მსხვერბლს. მაგრამ ეს მკრებელობა სარ-

წმუნობას უარყოფამდე არ მიდის. აღუდა მხოლოდ მის გაქვავებულ ფარმებს ტრელოფს, ფორმებს, რომლებიც აღასწერს მისი პიროვნებაში გაღვიძებულ ახალ ქეშმარიტებათა უფრო მაღალ შინაარსს. ქეთელურს სწამს უზენაესობა გუდანის ეჯარისა, ამიტომ ახვეწებს ასეთის გულმუხრვალებით ბატონს მუცალის სულს და ამიტომვე ტუქსავს დიაცებს პოემის უკანასკნელ თავში „ეჯარს არ აწყინოთო“. მაგრამ იგი არ იზიარებს ტომობრივი ფანატიზმით შებოჭილ მის დოქტრინებს, რომლებიც მას „მონათლავში“ გმირის ე. ი. თავისი მსგავსი ადამიანის დანახვას უტარადავენ.

„აღუდა ქეთელური“ „აშენებელია“ მარტივ ხეესტრულ თქმულებაზე; ეს თქმულება ემბრიონალურად შეიცავდა პიროვნების შინაგანი ბუნების განვითარებისა და ამაღლების იდეას. ვაჟამ მისთვის ორგანულად მახლობელი მთიელ ქართველთა ცხოვრების მიკროეთნოგრაფიულ, სოციალურად არქაულ წიაღში გაშალა იგი, რითაც იშვიათი დამაჯერებლობა და განუყოვრებლობა მიანიჭა ნაწარმოებს.

ახალ ღვინავში

ვაჟა-ფშაველა და საბავშვო ლიტერატურა

ვაჟა-ფშაველას პროზამ ქართულ საბავშვო ლიტერატურას ღრმა კვალი დააჩნია, მისი პროზის სურათოვნება განსაკვირებელი და მომხატვრულია, იკითხება როგორც უმწვენიერესი პოეზია, მოსასმენია როგორც ემოციური სიმფონია. ვაჟამ არა მარტო ბუნების სილამდე გადაშალა და გააძლიერა მისი ნისლის საფარი, არამედ მკითხველს დაანახა მისი უკიდურესი და უსაზღვრო შეცნობის საიდუმლო სიღრმეც. ვაჟას პროზაში განსაკუთრებულია უღრმობით არის გამოსახული ბუნების სილამაზე, ფრინველთა, ცხოველთა და მცენარეთა გააღრმავებული განცდათა ძალა. მწერალში საუცხოოდ გამოვლინა თავისდროინდელი უკუღმართობა და სიბოროტე. ვაჟა-ფშაველას სწამს მაღალი სიყვარული, მაგრამ სიბრალულს უფრო მაღლა აყენებს. სიყვარული ყველას შეუძლია. სიბრალული კი არა. აი ეს სიბრალული, ჰუმანურობა ახასიათებს ვაჟას პროზას. მის გვერდით იგი ბრძოლას უცხადებს უსამართლობას, დაუღმარებლობას და ცხოვრების ყველა მანკიერ მხარეს, რომელსაც ასე მოქნილად ჰკიცხავდა ბუნებიდან აღებული მისალი. შეიძლება თავისთავად ბუნება არ იყოს დაკავშირებული იდამიანთან, მაგრამ იდამიანი რომ არა მარტო დაკავშირებულია ბუნებასთან, არამედ მისი მფლობელიც, ეს ვაჟას ბუნებრივ მოვლენად მიიჩნევა.

ვაჟა-ფშაველას არა მარტო პროზა არის შეუსწავლელი, არამედ მისი ბავშვებისათვის დაწერილი ლექსებიც არ არის სითანადლო შესწავლელი. ისიც უნდა ითქვას, ბევრი მისი ლექსი თავისი მაღალი პატრიოტული იდეით, მორალით არ გამოყოფილა ცალკე უმარტოებისათვის და საერთო თხზულებებში მათთვის თითქმის შეუმჩნეველი რჩება. ვაჟას უბრალოდ კი არ ითქვამს ერთ თავის ბრწყინვალე ლექსში:

რად პალოდ ვაგაკის დარდას,
გვითხარ, რად სტარის, რაზედა?
ვაგაკის დარდის შატყობა
სხვათა მთავრის კვაზედა!

ჩვენ საქართველოში მიგვაჩნია ცალკე იყოს შესწავლელი ვაჟას ლექსები, რომლებიც უმარტოების შრდის გულმართობას, რაინდობას,

გმირობას, სამშობლოსა და მომშობთა სიყვარულს, უსამართლობის წინააღმდეგ ბრძოლის უნარსა და ქვეყნის მტრის სიძულვილს.

•
•

ვაჟა-ფშაველას საბავშვო პროზა დაშორებული არ არის მისი მშალავი შემოქმედების ძირითადი იდეებისგან, როგორც ეს ვიხილავთ ვაჟა-ფშაველის, ირ. ევდოშვილის, ლეო ქიანელის და მრ. სხვათა ნაწერებს, არამედ წარმოადგენს მისი კანონზომიერ თანდათან, მწერალი საბავშვო პროზაშიც ააშკარავებს უბედლო ოსტატობას, მაღალ მხატვრულ აღზოიანობას.

ვაჟა ბავშვებისათვის ლექსებსა და მოთხრობებს შემთხვევით არა წერდა, რადგან მის საბავშვო ლიტერატურაზე საერთო შეხედულება აქონდა. მწერალს არასოდეს დაუჯერავს მაღლა — ქვეყნიერებისათვის ეცქირნა ბავშვის გულბრწყვილო თვლებით, მისი ბუნების დიდი სიყვარულით, რომ ცხოვრება მისთვისაც, როგორც ბავშვებისათვის, ყოფილიყო რაღაც მომხატვრული და ზაბარო. გულბრწყვილობა და სიბრალე, იღუმელობა და სიზუსტე, წინაგრძობა და დაკვირვება, შესაძლებელი და დარწმუნება — ყველა ეს კონტრასტი ერთ მთლიანობით არის შეკრული ვაჟას საბავშვო პროზაში და მომდინარეობს მხოლოდ მწერლის ნათელი გონებიდან, ნაზი, დარბაისლური, ლირიკული განწყობილებებიდან, სიხარულიდან და მწუხარების შეთანახმებულობის გრძობიდან. იგი ფაქტობრივად არჩევდა ისეთ თემას, რაც ბავშვის სულს ზეამაღლებდა, განასტვავებდა, მაღალ ჰუმანურობას განუფითარებდა, სამშობლოს ცის და მიწის შეაყვარებდა.

ვაჟა-ფშაველა გარკვეულ შეფასებასა და იდეოლოგიას ანიჭებდა ერთს ცხოვრებაში საბავშვო მწერალს. ე.ე. ვაშაშვილის იმ წერილით აღფრთოვანებული, რომელიც მიმდევნა შოი მღვიმელის, „იმ უმარტოთა გულთა მშალავის“ მოღვაწეობის ოცდაათი წლისთავის აღსანიშნავ საღამოს, ვაჟა წერდა: „შოის ყველანი პატარა კაცად სთვლიან; ჩვენი შოი, ჩვენი შოი და არავინ ფიქრობს იმას, რომ ეს პატარა კაცი

იმევე დროს ძალიან დიდი კაცია; მისი დეაწლი დიდიწინწელოვანია. ვინც ბალებს კეთილ-გონიერად ზრდის, იგია აღმზრდელი და გამა-ბედნიერებელი ერისა, ვინაიდან სიყრმის დროს დათვისლი კეთილი თესლი დიდობაში უჭვად გამოიღებს ნათესს... ნერავის ჰგონია ადვლი იყოს საბავშვო ლექსის და მოთხრობის დაწე-რა, ყველაზე ძნელი სწორედ ესაა და თუ არ ლუთიერი ნიჭით მირონცხებულს და სულით მდიდარს, რაღე ერთგვარად 5-6 წლის ბავშვს უახლოვებს 40 წლის ადამიანს (ე. ი. დიდსაც საამოვნებას ჰგვრის, ა. დ.) არ შეუძლიან გაზ-დეს საბავშვო მწერალი.

ვაგა-ფშაველა ამ მოვალეობის შეგნებით მიუ-დგა საბავშვო ლიტერატურას და ფასდაუდებე-ლი შემკვიდრება დაუტოვა თავის ქვეყნის მომავალ თაობებს. მსოფიანი საბავშვო მწე-ლის ნინო ნაკაშიძის გადმოცემით, ვაგა დრო-დიდრო ჩამოდიოდა ჩარგალიდან და „ხურჯი-ნით ჩამოქონდა დასტა-დასტად დაწერილი სა-ბავშვო მოთხრობები და ლექსები და მათი დაბეჭდვისათვის თავგამოდებით იბროდა“. ოღონდაც! მწერალს ამ უბრალო ხურჯინით ჩამოქონდა ლიტერატურული უძვირფასესი მარგალიტები, თითოეული მარჯვე მოქანდაკე-სათუი რომ ჭარწავდა და, ცხადია, ცლილობდა მის დაბეჭდვასაც, იყოდა, რომ ქართული ბავ-შვის ფორმირებას ჰემანერ მიმართებას მის-ცემდა მისი ნაწერები.



ვაგა-ფშაველას უკვე ხუთი წლის ლიტერატუ-რული გამოცდილება ჰქონდა, როდესაც 1885 წელს პირველად დაბეჭდა მამინდელ ერთოდ-ერთ საბავშვო ჟურნალ „ნობათში“ თავისი ლირიკული შედევრი „შელის ნერკის ნა-ამბობი“, რომელმაც მამინ ქართული მკითხ-ველი მოხიბლა, ხოლო ბავშვებისათვის იმ დღიდან დღემდის ერთ უსაყვარლეს საკითხვე მოთხრობად იქცა. ამ თავის პირველს მწერა-ლა რატომღაც ოთხი წელიწადი ელოლივა და არ გამოაქვეყნა. ვაგა თავის წერილში „ტრიტი-კა ბ. იმ. ვართავგასი“ წერს: „უველა ჩემი ნაწერები, გარდა „შელის ნერკის ნამბობისა“, „მოხუცის ნათქვამისა“ და „დარჯჯანისა“, იმ წელს არიან დაწერილი, რა წელსაც იბეჭდე-ბოდნენ, ხოლო პირველი ორი მეოთხე წელს დაბეჭდია...“ ვაგამ თუ „შელის ნერკის ნამბო-ბი“ ოთხი წელიწადი უბოთ ატარა, ეს ხომ არ არის იმის მაჩვენებელი, რომ მას ბავშვებისათ-ვის ჰქონდა რა დაწერილი, არ უნდოდა სადი-დო ჟურნალ-ვახუთში დაბეჭდვა და ადრესა-ტისათვის დაეკარგა. თავისი წინაგრძობით დი-მედებული თითქმის საბავშვო ჟურნალის დაბა-დებას უცდიდა, ამას ვარდა, როგორც ჩანს, ეს ბრწყინვალე მოთხრობა ვაგა-

ფშაველას სამწერლო ასპარეზზე გადმოსვლის პირველ წელსვე შეუქმნია თანამგრობე-წაფეობის პერიოდში. ეს ხომ უსტეტაკის პე-რიოდია, როცა ვაგაწილი ყველაფერს კითხუ-ლობს გულის თრთოლით და დიდად განიცდის. ვაგა საბავშვო ჟურნალების „ნობათში“, „ჯე-ჯილისა“ და „ნაკადელის“ მუდმივი და ერთ-გული თანამგრობელი იყო.

ვაგა-ფშაველას საბავშვო მოთხრობები, რო-გორც უემოთაც ვთქვით, არის კარბზე პატარა ზამიანების ბუნების სამყაროში შესასველად, რაც მათთვის დიადია, თვალწევდენი და საკვირ-ველი.

ვაგასათვის უცხოა ყოველგვარი რიტორიკა და ყალბი პათოსი, მისი მოთხრობების მაღალი ღირსება სწორედ ის არის, რომ მწერალი არა-სოდეს „აბავშვებდა“ ბავშვებისათვის დაწერილ-თავის მოთხრობებს, ჰქმნოდა მათ ხელოვნების მაღალი ნიმუშიად.

ვაგა-ფშაველა ფშაველესურათის მობინად-რეა, მისი არწივი. ის მუდმივად ჩარგალში ცხოვრობდა და ქალაქის მხოლოდ რამდენიმე დღის სტუმარი იყო. ვისაც არ უნახავს ჩარგა-ლი, არ აუვლია მისი აღმა ამავალი ქვა-ღორ-ლიანი გზები, თვლი არ მოუტყავს გზას აყო-ლებულ ტაფობისათვის, კლდის შვე ნაპარლისა-თვის, ასე მგონია ვერ დაინახავს „ხიკეთა ქორ-წილს“, ან „ხმელ წიფელს“, ან „კლდე სალი“ სურნელებას, სუნთქვას, სინამდვილეს. ვაგა ამის მტად ახლოს გრძობდა და ვისაც უნდა ეს იგრძნოს, ბუნებასთან ახლოს უნდა იდგეს.

ვაგას ჩიტები, ხეები, მწერები, შინაური და გა-რეული ცხოველები, ტყის მობინადრენი, აწვეა-ნებული და ხან დათოვლილი მინდორ-ველები, დაღუპებული მთები, დაბურული ტყეები თავის აზლობლებად, ცოცხალ არსებებად მიიჩნია, მათი დაბადების, ზრდის, სიყდილის, ვახშობის, დაქვნიბის ახლო მოწამვა და მათ მესილდუშ-ლელად დასახა თავი პოეტმა: მათ ესიყვარულემა, ესაუბრება, შეხმარის, შეხმარის, მათი მწუხ-არების გამზიარებული თანამგრძობობა: „ახ, რა-მოდენა სიამოვნებას ვგრძნობდი, როცა დავინა-ხე მიდამო ჩემის სოფლისა. უწნოა ყვე-ლაფერი, რასაც ვხედავ, მაგრამ რამდენს რასმე ეუბნება ჩემს გულს ეს ტყე გამარდნელის თოვლითა“, — აღტაცებით იგონებს მწერალი თავის „სამოზაბო მოთხრობაში“. მსავალი გრძნო-ბების გამოშხატელთა: „შელის ნერკის ნამ-ბობი“, „ბუნების მგონება“, „ხიკეთა ქორწი-ლი“, „ქურდული“, „მთის წყარო“, „ხმელი წიფელი“, „ტრედები“, „კლდე სალი“, „ჩვენი მომავალი“, „ამოდის ნათლება“, „ფესვები და სხე.

წებტა ვის შევსტირო, ვის შევეხვეწო, ვინ არის ისეთი ძალეში, რომ დედაჩემის თვალბ-



შე ჩამახედოს, დამატებოს იმისის აღერისით... ვტარი და ეს არის ჩემი წუგეში; დაუდვიარ და შეესტარი ხეებს, მთასა და კლდეებს, დავსტარი წყალსა და ბალახს, მაგრამ, ჩემთვის დედა არა ჩნდება, დედაჩემს ვეღარ ვხედავ; ვარ ობოლი..." — მოსოქვამს ახალდაბობულბული, ბავშვივით ატირებული შვილის ნუკრი. ნუკრი ადამიანივით მოგონებებით იმშვიდებს თავს, ის იმ ბედნიერ წუთებს იგონებს, როცა დედა ცოცხალი ჰყავდა, დედა, რომელიც ასე ეალურსებოდა, ასე ზრუნავდა მისთვის, რომელმაც შვილი გადაარჩინა „ბორბოტი ადამიანის თვისსავან“, თვითონ კი შვილის სიცოცხლეს ემსახურებოდა: სხბრალი პაწია ნუკრი, ის ხომ მეორე დედას ევლარ... ევლარ იპოვის!

ამ პატარა ნოველაში დედაშვილური გრძნობა, სედა და გლოვა დაკარგულ მშობლებზე უსბეტრავს სიმულღმდის არის ატანილი. პატარა მკითხველისათვის დაუეწყარი ხდება ეს შთაბეჭდილება.

მარტო შვილის ნუკრი როდია ადამიანებზე ვენლატენი! ავარ ლამაზი, პაწია იაც! მას ხომ მხოლ ხნის სიცოცხლე აქვს, მაგრამ ასხვისას ოცდაოთხი თვის სიცოცხლეს სჯობს, რადგანაც ყველას უნდა მასთან მივიდეს, აკოცოს, გაუცონოს, მოტალერსოს; იაც სიამოვნებას აგრძნობინებს მათ. ვეყას ია შედარებით სხვა იებთან (ღეს არ უწერია ამ ნახ და ლამაზ ყვაეღრზე!) ჯანსაღი განწყობილებიანა; ის თანავგრძნობითაც კი უყურებს თავის თანამომებთ, ტყის მცენარეთ, რომელნიც მის თვალწინ იღებებიან, ხოლო ადამიანების თვალხარბობასა და სიბეეეს მწარედ ღსციენს: „რა შეუბრალეებელია კაცი?! რასაც კი დაინახავს, უნდა რომ თავის სასარგებლოდ მოიხმაროს! ალბათ ვერ აფასებს წვეწის სიღამაზეს!“ ასეთი განაჩენი გამოუტანა პაწია იამ დიდ ადამიანს.

უღიშლამო და მწარე დღეებთან ერთად ტყესა, ველ-მინდორს და მათ მრავალგვარ მობინადრეებს თითქოს უღგბათ დღეები თავდაუფრეებული ერთბაშისა, მზიარულებისა, საზეიმო განწყობილებისა. ამ მზიავ შესანაშნავია „ჩხიკთა ქორწილი“. ამ თვითუღი დეტალი დახვეწილი, თვალნათლივი და უაღრესად დამაჯერებელია. თვითუღი ფრინველის მოქმედებას, მის იერ-გამოხედვას ისე ცოცხლად წარმოადგენს მკითხველი, თითქოს თვითონაც ამ ქორწილის მონაწილეა და გულთანად ეციენება წრუწუნას გაბედულებასზე.

ევა-ფსაველას ნაწარმოებებში ფრინველცხოველნი მუტყველნი არიან, მათ გაანიათ გრძნობა, ცხოვრების წესი, ზვეულება. „ნუ სტანჯავთ, ნუ სჩავრავთ, ნუ უსპობთ სიცოცხლეს! — შესთბოეს ევა თავის მკითხველებს და ეტებს თანამგრძნობლებს. ავარ იპოვა კლდეაც ახალგაზრდა ენაცი, „ბუნების მგოსნებში“, ვანოს შინაგანათ გაანჩია მიგნების

უნარი: ბუნებიდან აღებული ეტყვეობისად გასაოცარი განკვრეტით გაიგვეფეს ცხოველებს შესატყეის თვისებასთან. ვანოს ახრით, ბელბული ფრინველებსათვის ის არის, რაც აღამიანებისათვის ხელოვნების მსახტრნი. ფრინველებიც ბელბულს თითქოს ისევე უმარათვენ იებოლეს როგორც ადამიანები დამსახურებულ მოღვაწეთ. ძნელია ეინემ თუნდაც რაძენიმე ფტრცალზე, გადმოსცეს ხელოვნების მაღალი დანიშნულება ისე ოსტატურად, როგორ ვეყას აქვს გადმოცემული ამ მოთხრობაში. ვანომ ცოცხლად წარმოადგინა ფრინველთა ეს დღესასწაული — ბელბულის იებოლე და თავდაუფრეებით გადმოსცემს იქ წარმოტქმული სიტყვების შინაარსს და ახრს, ზოგიერთის მამებულრსასა და უხამს სიტყვას. ვინ არ ვსრება ამ დიდებულ ზეიმს: არწივები, სეაეები, შვარსდნები, ქედნები, ვნოლები, ჩხიკები, უორნები, კაებები. მერცხლები, — ე. ა. მტაცებლნი და უწყინარნი. ყველა ამითგანი საყუთარი ღირსების მიხედვით აფასებს ბელბულს. იანნი თავის თავზე უფრო ღამარაკობენ, ვიდრე ბელბულზე. არწივი, როგორც დიდი და ღონიერი ფრინველი, ბელბულს უღონობასა და სინახეს უწუნებს. მამაშებელი და მლიქნელი სეავი ცელიობს ღამარაკში არწივს მიპაძოს, ცელიობს არაფერი წამოსცდეს არწივის საწყენი, უნდა აამოს, რადგან სეავის კება, უზრუნველი უოფნა, არწივზე დამოკიდებული. სეავი თავს იწონებს არწივის წინაშე, მას ეთანხმება ყველაფერში, თავიც ჭევიანად მოაქვს, მაგრამ ამის ნატამალიც არ გაანჩია, უფრო მეტიც, ის იმღენად უგონოა, ტლანქი და უხეში, ბელბულის გალობით გამოწვეული სიამოვნება ვერ შეუცენია: „მე შენი გალობა ბევრჯერ მესმის და კმაყოფილიც ვარ, მხოლოდ ერთი რამა მწყენს: შენი გალობა ღესის მადან მკარავებს. თუ კარგად დაუგდო კაცმა ყური შენს გალობას, გულში ეწვეთება ისეთი მძივე, მწვავე ცვაჩები, არ ვიცი ეს ცვაჩები რისაა; მხოლოდ ვგრძნობ და ვიცი ის, რომ გულზე აღიბეჭდება და იწერება შემდღეი სიტყვები: „ნუ მოკლავ, სისხლს ნუ დაღვრი! მამ რა ვქნათ? ბლახი ემოკოთ?...“ რაოდენ სიბრძნეა ჩაქსოვილი ამ ამონაწერში; რა უღონოა და საბრალი ის ადამიანი, ვისაც ვერ შეუცენია ხელოვნების ზემოქმედების სიღამად! ვინც არ იცის, რომ ხელოვნება თაობებს აყავშირებს, რომ იგი შველს ადამიანს შეიციოს თავისთავი და მისი გარემო საწყარო, რომ იგი ადამიანს იტაცებს სრულყოფილობაშდის.

ბელბულის გალობის კემმარბიტი შემფასებელი თითქმის არავინ არის, მხოლოდ უხეში და ხებრე ფრინველები მანიც გრძნობენ ბელბულის გალობის დიდ მნიშვნელობას, თუმცა ვაგების უნარი არ გაანჩიათ. შვარსდენი გულახდილად ამბობს: „მე კარგად მესმის შენი გა-

ლობისა, თვით შენი მნიშვნელობა. შენ რომ არ გვყავდე, ფრინველები ერთმანეთს მესრს გავადლებდით... შენი მშვენიერი ხმა ჩვენ სასტიკ მოსისხლე მადის გვიწვდებოდა". გულწრფელი მადლიერი მხოლოდ ქედანია. იგი უსახლჯრო მადლობას უხდის ბებულს, მისი ზეგავლენით „შენაა მღერამ, დიდებულმა პანგმა და ტბილი-მა ხმებმა აღმზარდეს ასეთი მშვიდი და უწყებელი ფრინველი“.

ამ შესანიშნავ მოთხრობაში აღამიანთა უცილობა, თვალთმაქცობა, მღიქველობა, ამპარტუცობა, მიაგვარლობა მწერალს დიდი ტაქტიით და წინდახედულობით გადააქვს ფრინველებზე და მიუთითებს: უციკმა, ღრძო გულის პატრონმა არ უნდა შეაფასოს ის საგანი, რაც არ იცის, რაც არ ესმის. თვით ფრინველებზე მწერალი ისეთი დარწმუნებით გვესაუბრება, თითქოს მართლაც არწივი, სეავი, შვებარდნი, ქედანი და სხვა წერილი ფრინველები სწორედ ასეთს და არა სხვანაირს სიტყვას იტყუოდნენ. ამიტომ ვენდობით მწერალს და ამიტომაც დიდია მისი ზემოქმედების ძალა დიდსა და პატარა მკითხველებზე.

ვაფასებ ფრინველებს სხვა თვისებებზე მიეწერება. მათაც შეუძლიანთ ცასავეთ შეკრან პირი, ამხედრდნენ ერთსულდენად და გალოაშქრონ ბოროტებისა და თვალხარბობის მოსასპობად. ამ მხრივ მეტად საინტერესოა უბრალო მოთხრობა „ქედოვანი“, რომელშიაც ღრმა აზრია გატარებული.

სარდონი ამაგი კაცია. დამბევობა მიიღო და უფრო გაამყადა. დღევანდრად ცხოვრობდა, უციკლმზრავ ძველი ზომად მოსდიოდა. ამ დოვლათით სასევ აღამიანს ერთ საფხულის დღეს საცოდამა კაქკაქმა (მის ბალში ბუდუ რომ ჰქონდა) სულ პატარა ნაკერი ყველი მოსტაცა რათა თავის საყვარელი ბარტყუბისათვის წავლო. გაგულისდა სარდონ ბატონი! ბრძანებლითა და მუქარით გამოუძახა თავის ხელქვეითებს, რათა მათ კაქკაქი ცოცხალი დაეჭირათ. მისი ბარტყები კი დაეხცათ. სანამ ბიჭები მოვიდოდნენ, სარდონს გულმა ვერ მოუთმინა და თვითონ დაუწყო კენჭების სროლა, თან უტოფრად შეკეფდა: „პაო შე წყულო, ჩამოაგდე ყველი, გიბრძანებ, ჩამოაგდე“ რა თოფები არ დაიკლა ამ უწყო ბუდის ჩამოსანგვრად დაუხოვეს ბარტყები კაქკაქს. გამწარებული დედა დიდხანს დასტროდა თავის ბარტყებს და თან შურისძიებაზე ფიქრობდა. მართლაც კაქკაქმა უჩიოდა ფრინველთა მეფე არწივთან. მან ათაკლა თავის ქვეშევარდომის შეწუხება. შეუარა ფრინველი, ამათ მიუშველათ თავებო, მდინარე კი ყველა ამათ უნდა გაეცამტრეწნებინათ საჩლიონის დოვლათი. მართლაც შეუპოვრად დაესხნენ თავს ეზოში მოთიკლუ შინაურ ფრინველებს; მდინარემ და თავებმა

ერთ წამს გაეცამტრეწნეს საჩლიონის საცხობი-ბელი და, რაც მთავარია, გატრეწნეს [წწ] მცოდნის ქედები, ენც მათ ებრძოდა. სარდონი ქალაქში გაიქცა ქედის საყიდლად. გზაზე ერთ ალაგას ცუდი გასავალი იყო, ცხენები დაფრთხნენ, ღრანტეში ჩავარდნენ და დამბევი მვედარი მოასვენეს შინ.

ამ, თითქოს ფორმით სახუმარო, ამავე დროს მეტად სურათოვან მოთხრობაში, მართალია, პაწია სულის პატრონი, თვალხარბი აღამიანთა გამოყვანილი სარდონის — დამბევის სახით, რომელსაც თავისივე სიმბოტე ქლუპავს; მაგრამ ამასთანვე უფრო მეტ რამეს გვეუბნება ავტორი: სადაც ერთსულდენებაა, გამაზრკვებაც იქ მოიპოვება. თუ ეს უნარი ფრინველებს მოეპოვებათ, აღამიანებს ხომ უფრო უკეთ შეეძლებათო.

შეშარბიტად კლასიკური ნაწარმოების ნიმუშად ქვედა მივსინით „როგორ განდნენ ბუეზი იქვეუანაზე?“

ამ ზღაპრის ერთ-ერთი ვარიანტი აღ. ხახანაშვილს აქვს ჩაწერილი და 1886 წელს დამბედილი. აღ. ხახანაშვილის ზღაპარში ძმები არიან, ხოლო დედინაცვალი უმნიშვნელო პიროვნება, მამა კი სრულიად არა ჩანს. ვაჟა-ფშაველამ ხომ ზედმიწევნით იცოდა ჩვენი ხალხური ზღაპრები. შეიძლება ზევით დასახელებულ ზღაპარს იცნობდა ან სხვა მსგავსს, მაგრამ ვაჟას თავის მოთხრობა ისე აქვს ჩამოქნილი, ბუნება ისე აქვს ამოქმედებული, ხოლო შრობილი; უკეთ მამის სიუჟარული შეიღებისადმი ისე შეამალლებულია — რომელი ზღაპარი შეედრება მას.

მოთხრობაში პირველ ყოვლისა გესლიანად დახასიათებულია დედინაცვალი, რომელიც იოთამმა ტყიდან ნადირივით მოიტაცა. იგი „ქუ ვუხუხესა ჰგვანდა, გველ-ხოკრასავეთ სქელი, შავი ნაწნავები ზოგი უჯან, ბეჭებზე ჰქონდა გადაყრილი, ზოგიც წინ, გულმკარზე ელფი, პირისაზე მოსინელ სილინქს მიუგავდა. პატარა ბიჭს, იოთამთან ნაყოლს, ბუჭეს აწოვებდა... ვუხუხის ლეკვი ვუხუხის ბუჭეს შეიჭებდა...“

ახლა იოთამი ვნახათ როგორია. იგი მშლავარი და მამაკი ვაჟაკია. თუმცა, მწერლის თქმით, იგი შეიძლება მოუხეშავიც იყო, ბრიყვიც, სასტიკიც, მაგრამ „ძალიან უყვარდა პირველ ცოლიდან დარჩენილი შვილები, ქალ-ვაჟი, შწია და ვუხუხია“. ამიტომ იყო, შემოდგამდა თუ არა ეფეს სახლში, წამს იკითხავდა: „ბაბლები სად არიანო“. და ერთხელ, რომ შეიტყო, დაკარგული ძროხების საძებნელად წასულიყვნენ, იოთამმა დვედლი გადამაყარა ცოლს და ვაჟმურა შეიღების საძებნელად და აქედან იწყება მისი ტანჯვა. მკითხველმა უთუოდ თვითონ უნდა გაიხსენოს ამ შესანიშნავი მოთხრობის ის გასაოცარი ამბებულება მთელი ტყისა.



კლდისა, ფრინველებისა, იოთამის მიერ მგლის და ღათის დახოცვა, რათა შეემოწმებინა მათ მიერ ზომ არ იყვნენ შექმენი მისი შეილება, მისი დამეგობრება ეფხებთან, რომლის ფეხსაც იოთამმა უქეჩა და ასე დაძრწის ტყე-კლდეში იოთამი და დეძებს თავის შეილებს. საყვარელი ის არის, რომ იოთამს თავის დახრწობა უნდოდა, ცხრაჯერ გადავარდა მდინარეში, მაგრამ წყალმა ვარცხათ. აერორი გვეუბნება „წყალი არ არიბდა, ჰყოფადა, ენანებოდა“ თითქოს თანაუგრძობდა იოთამს. მაგრამ ამით იოთამს შეება არ მიეცა. წყალს თუ ენანება, კლდეს არ ენანება, იმიტომ რომ ის კლდეა, ამიტომაც იოთამს ეუბნება: „ახლა ტირილით და ჩივილით ვერადგვარს უშველი... დავიწყებული ჰყავთ მამა, სიტყვა მამა აღარ არსებობს მაგათთვის“. არც მდინარემ დააკლო იოთამს გაკეცვა. ამიტომ იმ მდინარემ თუ არ დახარხო იოთამი, არა იმიტომ, რომ ჰყოფადა ან ენანებოდა იოთამი, არამედ დიდი დანაშაული მიუძღოდა ბავშვების მიმართ და ამ დანაშაულისათვის უნდა გაქვავებულიყო, კლდედ უნდა ქცეულიყო. ეს ფსიქოლოგიურად დამაჯერებელია. ადამიანი ზომ მართლაც ქვასავით უგრძნობი ხდება დიდი დანაშაულის, დიდი მწუხარებისა ან თუნდა სიყვარულის განცდის დროსაც. იოთამი გააკლდევა ბავშვების მიმართ დანაშაულმა, მათდამი დიდმა სიყვარულმა, იოთამი სულ სხვა მამაა, ვიდრე „წიქარას“ მამა, თუმცა იმ ზღაპრის სხვა მიზანდასახულმა აქვს.

„როგორ განზღწენ ბუბები ქვეყანაზე“ ერთერთი ბრწყინვალე მოთხრობაა ვაჟა ფშაველას პროზაულ ნაწარმოებებში.

ვაჟა-ფშაველას გაგება, ტრფილი ბუნებისადმი ფეტიშისმამდის არ მიდის. იგი ადამიანის გონებას სრულიადე არა ზღუდავს და ბუნების მონად არა ხდის, რათა მან ხელი აიღოს ბუნების დამორჩილებამზე. პირიქით, ვაჟა თუ ადამიანებს მოუწოდებს ფრინველთა და ცხოველთა მიმართ ძალ-მომრევობაზე ხელის აღებას, მათი სიცოცხლის დაზოგვაზე, — მისი რწმენით ადამიანში პატარაობიდანვე ბუნებრივად განვითარებული კემანერობა, ბუნებისადმი სიყვარული, ფრთხილი, დამოკიდებულება, დაკვირვებოდან განვითარებული ფანტაზია, მეცნიერული ცოდნა — საუკეთესო საშუალებაა ბუნების სრული დამორჩილებისათვის და მის გამოსაყენებლად მომავალი ცხოვრებისათვის.

ვაჟა-ფშაველა არა ნაკლებ არის დაინტერესებული ადამიანთა ფსიქოლოგიით, მათი ცხოვრებით. კერძოდ თავისი კუთხის სოფლის ყოფაცხოვრებით, მათი ზნე-ჩვეულებებით: ამ სახის მოთხრობებში ვაჟა ზოგჯერ მოაღებრს, ზოგ-

ჯერ კეთილი დამეცნაი, არსებობდა მათი თანამგრძობი და დამცველი. „შეხუდდით მოგვარ არწივის ბუდესავით მიმალულა მთის გულზე ფშაველების პაწია სოფელი. იცით, რამდენი ვასპირი ადგია თავზე ამ ხალხს, ამ მთის შვილებს: უგზობა, მკაცრი ზამთარი, სასტიკი ქარ-ბუქი, შიმშილ-წყურველი. იტანჯება მთის ხალხი, მიანც ველს არ იტებს, მეზობელი მეზობელს ეხმარება, სტუმარი ღეთის მოციქულად მიჩნია და მტერიც რომ მივიღეს მასთან სტუმრად, სიყვარულით გაუმასპინძლებს, თავის ღამის ქონში ღამეს გაათევენებს და არავის ნებას არ მისცემს, რომ ძვირფას სტუმარს თითო შეხონ“.

კითხვობით ამ სიყვარულითა და წესილით დაფურცლ სტრიქონებს და კარგად გესმით ვადასდროინდელი ფშაველის მწიბრი ცხოვრება. იმეოათი ლირიზმით, სიყვარულითა და სიბოროთი არის დაწერილი მოთხრობა „გასამართლებული ჩიბუხი“. ამ პატარა ამბავში, მისი გმირის — ღეთისუნელას გაპოეტებაში, მის დახასიათებაში ვაჟამ თითქოს მთის მთელი ხალხის, კერძოდ ფშაველების, ზოგჯერ ბავშვური, ბუნება დახატა.

გულბურჯული და უდარდელი ღეთისუნელა „გულფოდა და პირიდან არ იშორება“ თავის სახელოვან ჩიბუხს. „მძინარეს გამოღვიძება უხაროდა, ადგომა ეხალისებოდა — ჩიბუხს მოეწეო. ისე საგანგებო ტკბილულლობა, სუნელოვანი თაფლიანი — სასუტკა — როგორ დაატკბობდა, ასიპოვნებდა მწყემს ბაღს, როგორც ღეთისუნელს ჩიბუხი ანებარებდა... მსუტავდა ჩიბუხს და თან თვალებს ჰქუსავდა. ყრილობაში, სახლში, გარეთ საქმეში, ყველგან და ყოველთვის, საცა ჩიბუხი იყო, ღეთისუნელაც იქ იყო... და, სადაც ღეთისუნელი — იქვე ჩიბუხი თავის ავლადიდებით... ღეთისუნელას თეთრულ სიტყვასა და მოქმედებაში იგრძობა მხოლოდ ჩიბუხისადმი გატაცება, სიყვარული. ჩიბუხის ზეგავლენით იქმნებოდა მასში გუნების განწყობა. ბავშვები იმიტომ უყვარდა, რომ ჩიბუხისათვის ცეცხლს მიუტანდნენ, მუდლყ იმიტომ უხაროდა, დაკარგულ ჩიბუხს იგი მოუძებნიდა, მეზობელთან შეხვედრა იმიტომ ენატრებოდა, რომ ღობის ძირზე მისემდა მას და ჩიბუხის კეამში შეავტრებდა მასთან საუბარს, მინდორში წასვლა საშუაოდ იმიტომ მიუხაროდა, რომ იქ თავისუფლად სტკებოდა ჩიბუხის მოწეოთ. ერთი სიტყვით ღეთისუნელას მთავარი მაცოცხლებელი ძალა ჩიბუხი იყო, ამქვეყნად სიცოცხლე ჩიბუხისათვის უნდოდა. ბოლოს ამ ჩიბუხმა სამახსოვრო ორნი უყო. ახალწლის ღამეს მეზობელთან დაითხო, შინ ევლარ დაბარუნდა, აინჯა სამძქელი დავუწინათ, რათა იქ ძილისპირს თავისუფლად გაემოლებინა ჩიბუხი. მთვარალმა ჩიბუხი ევრ გამობურტყა, ისე დაე-

ძინა. ჩიბუხიდან გადმოვარდნილი ცეცხლი ჩილას მოედო, გადიწვა საბრძელი, ოჯახისა და საქონლის წლის საკვები. ღვთისუნელა ვადარჩა თოვლში გაგორებით...

ფშავლების ადათის მიხედვით დამნაშავე სახალხოვრ უნდა გაასამართლონ, მეზობელთა დაზარალებული. დარცხენილი ღვთისუნელა ხალხთან პირშებრუნებული ზის. დაიწყო გასამართლება. ხალხმა გაამართლა: მტრობით არ უქნიაო. მაგრამ დამნაშავე ზომ ვიღაცა არის! ერთმა მოხეტემა ღვთისუნელა მოახედა, — ამას როგორც ვამარჯვებულს, ჩიბუხი უცვლად ვაგებოლებინა — და უთხრა. ვისი და რისი ბრალია? რა უნდა გაეგოთ? ვისი ბრალია? მაგის ბრალია, პირში რო გჩრავ და, როგორც ძალი ვერ ვშევაბა ძვალს, რაც უნდა გამოხრული იყოს, ისე შენ ვერ შიამუბებიარ — უთხრა და თან ჯობი დაუკრა ჩიბუხს ისე მარჯვედ, რომ ჩიბუხი ხალხში გადავარდა, — აი ეგ არი ჩემი სამართალი!“. ხალხმა შევებით ამოისუნთქა, დამნაშავე აღმოაჩინა, „...აჩოქოლღ: ხალხი. ეცნენ საბრალო ღვთისუნელის ჩიბუხს და დაუწყეს წეწა, ზოგი მტვრისა სცემდა, სხვა ფეხქვეშ იგდებდა, სირა დაქვემაცეს და აქეთ-იქით გადაყარეს. გამტყნარებულმა ღვთისუნელამ, როდის, როდის წარმოსთქვა „ეაჰმე ჩემი უალიონი! ღმერთი იწამეთ, უალიონი არ გამიტეხით!“.

ხალხი კი როგორც იყო დაშოშვინდა. მაგრამ

დაზარალებულს რა მალამო დაედო! აქაც ისევ მოხეტე წამოეშველა ღვთისუნელას ვინაიდან მას უნდა ეზლო ზარალი, მისი საშველენა კი არა სქონდა, მათ შამაპის წესს არ გადაუხვიეს და გამოიღეს, ვისაც რამდენი ჭირნახული შეეძლო. დიდხანს ისმოდა ხალხის კმაყოფილება, არც დაძანებათ შეწევნა და დაზარალებულს ერთიორად იუნაზღურდა ჭირნახული. მართალია ღვთისუნელა და დაზარალებული მეზობელი აქვე შეროგდნენ, მაგრამ ღვთისუნელა კი მეტად დამმარებული და უკმაყოფილო იყო მისი საუჯარული ჩიბუხის დასჯის გამო!

ამ მოთხრობაში გასაოცარი სისადავით არის წარმოდგენილი მთის ხალხის ადათი, მისი შინაგანი ბუნების კეთილშობილება, გულბრწყინლობა; შესანიშნავად არის ასახული მათი ურთიერთდახმარებით გამოწვეული მორალური კმაყოფილება...

ვაჟა ფშაველას საბავშვო მოთხრობები საღმრთოდღლო და პოეტური აღმაფრენის განძია ჩვენი ბავშვებისათვის. ისინი შეიხველს ოპტიმისტურ განწყობას უქმნის, უნერგავს მშობლიური მხარის სიყვარულს, აჩვენებს ბუნებაზე დაკვირვებას, იცნობს შემეცნებითი ხასიათის მდიდარ მასალას, ფრინველთა და ცხოველთა რთულ ეკოლოგიას. ვაჟა ფშაველას საბავშვო მოთხრობები წარუბოცელ შემოქმედებას ახდენს, განსაკუთრებით ფაბულისა და ენის სიმპლიფიკაციით, რაც ცალკე შესწავლის ინტერესს აცხველებს.

განო ლოგოჯინიძე

ბუნების ესთეტიკური აღქმა ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაში

„რაც უნდა განვითარების უმაღლეს მწვერ-
ვალს მიაღწიოს კაცობრიობის ცხოვრებამ, —
წერდა ვაჟა, — მაინც მასში უნდა სჩანდეს
ისევ ბუნება საერთოდ... ჩვენ ბუნებაში ვართ—
იგი ჩვენშია. საით, როგორ შეგვიძლია იგი თა-
ვიდან ავიშოროთ, იმას ვავეუქნეთ, დავემა-
ნეთ?! ცოცხალნიც მისი ვართ, მკვდარნიც“¹.

გაგზომიყველი სინამდვილის ესთეტიკური
აღქმის საფუძველს ვაჟა-ფშაველა ბუნებისა და
ადამიანის ერთიანობაში — ბუნების ადამიან-
რობასა და ადამიანის ბუნებისმიერობაში ხე-
დავს. დებულება — „ჩვენ ბუნებაში
ვართ — იგი ჩვენშია“ შექმნილი გა-
მოთქვა ისეთ პოეტსა და მოაზროვნეს, რო-
მელსაც საესთეტიკო და მთლიანად ესმოდა ბუნე-
ბის მშვენიერების ადამიანური, სოციალური
შინაარსი. აქედან გამომდინარეობს ვაჟა-ფშავე-
ლას მართებული წარმოდგენა ბუნების მშვენი-
ერების ობიექტურ სახეებებსა და კრიტიკულ-
მწე-ჯადოსნური სარკე, რომელიც ვაჟას ხელთ
უპყრია, რათა ბუნების მშვენიერების სულსა და
გულში ჩაიხედოს — ეს ადამიანია. სხვათაგან
შეუღებელია გვესმოდეს ვაჟა-ფშაველას შემ-
დეგ სიტყვები: „აჰ პატარა არსებას — ადამი-
ანს, თითქოს მთელი ბუნება თავის ენათაში
შიორთავებია... ნამდვილად ასეა, დიდება და
სახელი მწერალს, რომ ეს შეუწამავს“². უნდა
ვიფიქროთ, რომ აქ ვაჟა გოეთეს გულისხმობს.
გოეთე, როგორც თვითონ აღიარებს, ცხოვრე-
ბისა და შემოქმედების ბოლო პერიოდში ძირი-
თადად დიალექტიკურად აყო თავისთავადი ბუ-
ნების ობიექტური კანონების მეცნიერული გა-
მოკვლევი. ვაჟა-ფშაველას ინტერესს კი ბო-
ლომდე შეაღგენდა ბუნების ესთეტიკური ხილ-
ვის საიდუმლოება და მისი პოეტური წარმოსა-
ხვა.

ბუნების უძლიერესმა ესთეტიკურმა შეგრძ-
ნებამ განაპირობა ის ვარაუდი, რომ ვაჟა-
ფშაველა უდიდეს პედიანისტად და ჯადო-გმორა-
ლისტად გვევლინება მაშინაც კი, როდესაც იგი

ბუნების მკვლარი, უსულო აგნების შესახებ
გვესაუბრება. მთის ანკარა წყაროს მშვენიერე-
ბა თუ იმაში მდგომარეობს, რომ მას შეუძლია
გახტრებული გული გააგრილოს და წუთრივ
მოკლას, მაშინ ბუნებაში გახტრებული გულისა
და წუთრივლის მქონე არსება უნდა იყოს,
რათა მთის წყარომ მისი კუმშარტი მშვენიერე-
ბა გამოავლინოს და ამით თავმოწონებულეს
კიდევ. ბუნების მოვლენებისადმი ადამიანის და-
დებითი ან უარყოფითი დამოკიდებულება, ვაჟას
თქმით, თვით ბუნების „სიბრძნევა დამოკიდე-
ბული“³. „ასე რომ არ იყოს, — განაგრძობს
ვაჟა, — ყურძნის მაგივრად კრიკინას გვამდით,
გულაბი მსხლის მაგივრად, — პანტას, ნაცვლად
თურაშელისა — შაგალს“⁴.

ვაჟას ვაგებით, უოველი საგანი და მოვლენა,
რომელიც მარგებელი და მშვენიერია, ან არა-
მარგებელი და არამშვენიერია, ბუნებაში რეა-
ლურად არსებობს და რაღაცდნად გააჩნია ის
თვისებანი, რომლის გამოც ისინი სწორედ ასე-
თები არიან და არა სხვაგვარნი. მაგრამ ამ
ნიშნითვისებათა გამოვლენა ხდება ადამიანთან
მიმართებაში. კუმშარტება, რომ წყალი ორი
ატომი წყალბადისა და ერთი ატომი ეანგბადი-
საგან შედგება, ადამიანთან წყლის მიმართებაში
როდენ გამოვლინდება. თავისთავადი ბუნების
ამგვარი ობიექტური კანონზომიერებანი ვაჟას
თეორიული და მით უფრო პოეტური რეალექ-
სირებისა და წარმოსახვის საგანს არ წარმო-
ადგენს. მთის ანკარა წყარო რომ გახტრებულ
გულს გააგრილებს, გემრიელი და მშვენიერია —
ეს ბუნების ამ მოვლენის ადამიანთან მიმართე-
ბაში გამოვლინდება და ბუნების მოვლენათა
ობიექტური შეფასების ეს უტილიტარულ-ესთე-
ტიკური თვალსაზრისი ბუნების ვაჟასეული
აღქმის ძირითად თვალსაზრისს შეადგენს.

ადამიანი ბუნების ნაწილია და ამიტომ კაცთა
ცხოვრების პარამონია და მშვენიერება საყოფ-
რება თვით ბუნებისა. „არის უცვლელი კანონი
ბუნებისა, — წერს ვაჟა, — არის მასში თავი-
სებური პარამონია. ბუნებას თავისივე კანონი

¹ ვაჟა-ფშაველა, თხზ. ტ. VII, 1956 წ. გვ. 373.

² ვაჟა-ფშაველა, თხზ. ტ. VII, გვ. 373—374.

³ იქვე, გვ. 375.

აქვს კაცთა ცხოვრებისათვის დამყარებული, რომელიც არის დამოკიდებული სხვადასხვა პირობებზე, მიზეზზე; იგი ბუნებამ შექმნა¹, ბუნება მშვენიერია იმით, რითაც იგი ადამიანის წარმოშობისა და მისი ადამიანური ყოფის მიზეზი და საფუძველია. ბუნების ესთეტიკურ-ემოციური შეგრძნობის ვაჟსეული გაგება შემდეგნაირად უნდა გვესმოდეს: ღრმად შეიშვენიერება მრავალფეროვანი ბუნების სულიერი და უსულო საგნები, მთელი სისრულითა და სიციხივლით იგრძენი პარმონია, წესი და კანონი ბუნებისა — თუ ვსურს იცნობდე ადამიანს, მის სულსა და ვულს, მის ფიქრსა და ოცნებას, კაცთა ცხოვრება ბუნების ნაწილია, ხოლო ბუნებაზე მალა მდგომი არსად არაფერი არ არსებობს. ამიტომ ამბობს ვეია, რომ „ბუნება არის თავის ძალით მმართველი კაცთა სიცოცხლისა“.

ვეია-ფშაველას კარგად ესმის, რომ ადამიანები თავისთავს შეიშვენიერებენ სინამდვილის საგნებსა და მოვლენებთან ურთიერთობაში. „ჩვენი ცხოვრება სრული გამოშხატელობა ბუნებისა — წერს ვეია, — უველა ის, რაც ბუნებაშია, დამოკიდებულება ცხოველთა შორის, მცენარეთა, ცისა და დედამიწის შორის, წყალსა და ჰაერთან, უველა ის ჩვენ, კაცთა შორის ზღბება“². ვეია-ფშაველას, როგორც პოეტსა და მოაზროვნეს (და არა ფილოსოფოსს ამ სიტყვის პირდაპირი მნიშვნელობით), წარმოუდგენელია უფრო ნათლად და გასაგებად გამოეთქვა ის (მეცნიერული) თეოდანტისი, რომ ვარემოცუველი სინამდვილის საგანთა ურთიერთობის შეშვენიერება ნიშნავს თვით ადამიანის შეშვენიერებას, რამდენადაც ამ ურთიერთობაში თვით ადამიანია ჩართული. ადამიანურად გარდაქმნილი ბუნება ეს ისეთი ობიექტია, რომლის შეშვენიერებაც ადამიანი თავისთავს შეიშვენიერებს³.

მართებულია ვეია-ფშაველას დავიერება, რომ ბუნების სუიარული, ბუნების ესთეტიკური აღქმის სიძლიერე ადამიანის სულიერი განვითარების დონეზეა დამოკიდებული. „ბუნება, — ვეიუზუნება ვეია, — უველა ადამიანს ერთნაირად არ გვიყვარს, ხოლო მისი მოძულე ძვირად მოიპოვება ადამიანთა წრეში. თვით ბუნებისთან მებრძოლი მიწის მუშა, ბევრნაირად მისგან შეშინებული და დამაგრული, დამცველ-დალაღლი. სიამოვნებით გადააყვებს თვალს ახლად ამოსულს იას, გაბზინებულს ტყეს — უხარია

რომ ზაფხული მოდის... ხოლო განვითარებულს, აზრიანს კაცს იგი სხვა ბუნებს რამდენადაც მოაგონებს იმის-და მიხედვით, რამდენადაც... სულიერად მდიდარია იგი“¹.

სინამდვილის ესთეტიკურ აღქმას, საგანთა და მოვლენათა ესთეტიკურ განსჯას ადამიანის იდეალები, მისი სოციალური მისწრაფებანი განაპირობებენ. „ნუთუ ია, ბუნებით და ეკლბებით დარდილული, — წერს ვეია, — არ მოგვაგონებს დამაგრულს სიმართლეს? ეს მცენარე კაცთაგანს არავის დაურავს, არ მოურწყავს და ისე არ მოუყვანია; მას ბუნება ზრდის, იგია მხოლოდ მისი მშობელი დედა; მზე ათბობს — ეს ღლია, მინც კი ღამისია. ამ ბუნებრიობაშია დამალული მისი მშვენიერება“². ია მისი ბუნებრიობით, უშუალოდ ამის მშვენიერებას. ასევე ადამიანის მშვენიერებაც მის ბუნებრიობაშია. კითხვაზე, თუ როგორ უნდა გვესმოდეს თავისი ღირსებითა და ნაკლით ადამიანის მსგავსება ბუნებასთან — ვეია-ფშაველა მარტივად, მაგრამ სურათოვნად უპასუხებს: „ბუნებაში ვხედავთ ძლიერების წარმომადგენელთ: ღმს, ვეფხვს, არწივს. ჩვენს საზოგადოებაშიც არიან ისინი, მხოლოდ აღმწიფა უნდა. ღმის სურათი ხომ გვიყვარს და არა ნაკლებ მასზე ღმისა-ცისა მოგვეწონს...; იგრეთვე არწივის და ვეფხვის მსგავსი ადამიანი. მოგვეწონს ესენი, თუმც კეთილს ძალიან ცუტას წარმოადგენენ თავის ვინაობით და მხოლოდ იმით მოგვეწონს, რომ გამოშხატელობა პირადის ძლიერებისა. როგორც კაცთა საზოგადოება ვეაძლებს მარტოოდენ მანებელს ადამიანს, — ვეერს, იგრეთვე ბუნება, — სხვადასხვა გეხლიან ქვეწარმავალთ, რომელნიც ჩვენ გვიზიზღება“³.

მართლაც და არაბომ უნდა მოსწონდეს ადამიანს მზეცთა მეფე — ღმი? ჩვენ მას ვერ მოვიწონებთ იმის გამო, რომ ნაღირთა მეფის შეუძლია წამის განმავლობაში ნადღებობად აქციოს ადამიანი. ღმის მოწონების დროს მის მზეცურ ნიშან-თვისებათაგან სრულ განყენებას ვახდენთ. ჩვენ ღმი მოგვეწონს მისი ძლიერების, შეუპოვრობისა და შეუდრეკლობის გამო. რატომ? იმიტომ, რომ თავად ადამიანი ძლიერი, შეუპოვარი და ქედღებური, კარგია, მოსაწონია. ამიტომ ადამიანს, რომლის მიმართაც ჩვენ გვეურს ანტიპათია გამოვხატოთ, იშვეათად, რომ ღმი უწოდოთ. პირაქით, სახელი ღმიკაცისა სიმპათიისა და მოწონების გამოშხატელობა ანტიპათიისა და ზიზღის გამოშხატელობად უველია მებად გველის სახელი გამოდგება, იმიტომ რომ გველი შეიძლება ფიზიკურად ძალიანაც სუსტი იყოს, მაგრამ იგი არაპირდაპირ ბრძო-

¹ ვეია-ფშაველა, თხზ. ტ. VII, გვ. 371.

² ვეია-ფშაველა, თხზ. ტ. VII, გვ. 374.

³ უწინარეს ყოვლისა ამ მიმართებულებითაა საესებით მართებული ლ. ფიორბაბის ცნობილი დებულება, რომ „ობიექტის შეშვენიერება არის ადამიანის თვითშეშვენიერება“. კ. მარქსი კი წერდა, რომ ადამიანი „თავის თავს კვრეტს მის მიერვე შექმნილ საშყაროში“.

¹ ვეია-ფშაველა, თხზ. ტ. VII, გვ. 372.

² იქვე.

³ იქვე, გვ. 373.



ლას გაგიმართავს: მოგვებარება, დაგვესლავს და სიუცხლეს გავიგასაღმებს. ადამიანისათვის სუღრთია, გველის შხამით იქნება დაგვესლიო, თუ ლომის ძლიერი კლანჭებისა და კბილებისაგან იქნება დაფეთლიო. მაგრამ ლომთან ან ვეფხვთან შებრძოლებას, და თუ გნებავთ ტრალიველ დაღუპვის, ხომ მაინც თავისი შინა და ღაზით აქვს. ლომი და ვეფხვი პირდაპირს, ვაგაკურს ბრძოლას გაგიმართავს, ძალას გაივენებს. თუ კარგი ვაგაკი ხარ, ძალას ძალა შეაჭედრე და, თუ დამარცხდები, პირდაპირი და შეუპოვარი ბრძოლის მონაწილე მაინც იქნები.

ვაგა-ფშაველა კარგად გრძნობს, რომ ბუნების მოვლენებისადმი ადამიანების დამოკიდებულებაში პრაქტიკულ-ეტიოლოგიური და ესთეტიკური თვალსაზრისი ერთმანეთს ერწყმის. მეწყურის დროს, ამბობს ვაგა, მოდი და პატარა გერბივართ აღეარებუდი და მივარდნილი მდინარის სანახავად. მოვარდნილი მდინარე მოგვეწონს და გვიტაცებს ბობოქარი, ყოელისგაღამალებელი ძლიერების გამო. „ხოლო თუ ვაღას-ვლა გვირდა ამისთანა მდინარეზე, მაშინ იგი ცუდნიუნება, ვწყველით მას, ვუჩივით“.

კავშირგეული შიების მწვენიერების განცდა ხომ ვაგამ ესთეტიკური ტემპობის უშაღლეს მწვერვალზე აიყვანა. პოეტის ღრმა რწმენით, „მთა ყველაზე მაღალია, ყველაზე დაღმებული, რასაც კი ღიბო უღდა დედაშიწის ზურგზე“. მთა მუდამ, წლის ყველა დროს დაღმებული და მწვენილია. პოეტი სადა, მაგრამ საოცარი სიძლიერის შედარებებს იყენებს მთის სიდიდის გამოსახატავად, მთასთან გატოლება, მთის მწვერვალზე დგომა უძლეველობისა და დიდების ნომინიტიბელია:

მთას ვიუხვ, მწვერვალზე ვიღებ,
თვალ წინ მეფინა ქვეყანა,
გულზე მესვენა მზე-მოვარე,
ვლაპარაკობდი ღმერთთანა.

ღმერთი მორწმუნის ჩვეულებრივი წარმოდგენით, საღდად იქ — ცაში არსებული, ყველაზე ამაღლებული, სრულყოფილი და დიდებულ-ლია. მაგრამ ვაგას მიერ შექმნილ პოეტურ სახეში ამაოდ დაეძებენ ღმერთის ანარქილს ვაგა გვეუბნება, რომ ამ ქვეყნად ყველაზე ამაღლებული და დაღმებული მთა; და თუ კი მის მწვერვალზე დაღვები, მაშინ ვონების თვალწინ გადაგეშლება მთელი ქვეყანა, გულზე დაგვეგენება მზე-მოვარე, იქნები ისეთი ამაღლებული, ისეთი ღიალი, როგორც ღმერთთან მოლაპარაკე ადამიანია მორწმუნეთა წარმოდგენით. ამიტომ არის, რომ „მთიდან თავქვე ჩამოვალა“ ვაგას სიამაყისა და სიდიადის და-კარგვად, დამდაბლებად და გატიალებად მიიჩნევა:

რად მივალ, თავქვე რად მივალ,
ჩემს თავს რად ვიხდი ტალად?

იმ მთის თავს რისთვის ვანებებ,
თუნდ ვიქვე ტანჯივს ვიღალდე?

გაუგებრობაა, როდესაც ამ ლექსში ჰხედავენ პოეტის მიერ ბარად, ქალაქად ცხოვრების უარყოფასა და მთაში ყოფნისა და ცხოვრების გაიდგალებას. ასე გამართლებულად შეუძლებელია ვაგას გენიალური პოეტური სახეების წაითხვა. ვაგა-ფშაველა სიდიადისა და უკვდავების მომღერალი პოეტია და ამიტომ არის, რომ ქება დაღმებული მთებისა არაის არ უთქვამს ისე ძლიერ, ისე ამაღლებულად როგორც ეს ვაგამ თქვა. ვკითხვლობთ ვაგას პოეტურ შედეგებს და ჩვენ თითქოს გვესმია მთათა გოდება და კვნესა, თითქოს ვგრძნობთ მთების ფიქრსა და ოცნებას. „ცაზე გამჭარლან ვარსკვლავნი, პირი ეშატვის მთვარესა, მთანი თავ-ბაშქინიანები ფიქრს მისცემიან შწარესა“. მთები ფიქრობენ, მაგრამ ფიქრი საღ არის, ფიქრს ხომ გამოშატველი ესაჭიროება? პოეტის ჯანსაღი ფანტაზია ადვილად პოულობს ფიქრების გამოხატვის ამ საშუალებას — „ნისლი ფიქრისა მთებისა, იმათ კაცობის ვივარჯინა“. იმ პოეტური სახე — ადამიანის გულისა და სულის შემქრელი. საკვირველია, ვაგა-ფშაველას ამ და სხვა მსგავს მხატვრულ სახეებში კაცობა რატომ ან როგორ უნდა დაინახოს ანიმისტური თუ პანთეისტური მსოფლგაგების გადმონათობი.

ვაგამ შესანიშნავად იცის, რომ ერთადერთი არსება, რომელიც ფიქრობს, აზროვნებს და საამისო ორგანოც გააჩნია — ეს ადამიანია. ამასთანავე ფიქრი და ადამიანი ერთმანეთისაგან განუშორებელია. „აქლიანიც რომ არ ეწადოს, — ამბობს ვაგა, — ადამიანის ტვინს დაჩეხებული აქვს ფიქრი, ეს მისი თვისებაა. ფიქრია ტვინის სიუცხლე. იგი ძლის დროსაც არ ასვენებს ადამიანს და სხვადასხვა სურათებს უხატავს. ხოლო როცა ადამიანი კვდება, მისი წილი ფიქრიც კვდება. რამდენა კარგი თუ ავი ფიქრი განიცვენებს დედაშიწის გულ-მკერდში უბოლ, უსიტყვიდ“¹.

მრავალჯერს აღენიშნავთ და ათასჯერაც უნდა ითქვას, რომ, მხატვრული მეტყველების თვალსაზრისით, ფიქრის ნისლიან შედარება კუშმარხიტად დიდი პოეტური აღმოჩენაა. რასაკვირველია, ჩვენ უნდა გვესმოდეს თუ რის თქმა უნდა ვაგას, რამია ამ პოეტური სახის დედა-ზრია. ადამიანი ტვინით და მისი ფუნქციით: გრძნობებითა და გონებით ადამიანობა. ტვინის სიუცხლე, ვაგას თქმით, „მაღლიანი, ბარაქიანი ფიქრებია“. და ვისაც ცხოვრების ავ-კარგზე ერთხელ მაინც ბარაქიანად უფიქრია, მას შეუძლებელია არ განეცადოს და არ ვგრძნოს ტვინზე ფიქრების მოწილა და დამაშვარალი გონების ფიქრებით ისე ჩამობურთვა, როგორც ამას ჩვენ

¹ ვაგა-ფშაველა, თხზ. ტ. VII, გვ. 248.



თვალხილულად ვხედავთ ცათაზიდული მთების მწვერვლებზე ნისლის მოწოლისა და ჩაობურვის სახით. ვეას ერთი წამით არასოდეს არ უფიქრია, რომ ესეულ მთები ფიქრობენ და ოცნებობენ. ვეას პოეტური დამახტურება იმაშია, რომ მან „უენ-პირი ბუნებაში“ ამაღლებული და დიადი მოვლენები შეარჩია და ჰაინის უმღერა კაცის ნამდვილი კაცობის ნიშანსა და გვიჩვენებს — „ამდღიან და ბარაქან ფიქრებს“.

ვაეა-ფშაველა გარემომცველი ბუნების მოვლენათა განსუღიერება — გამაროვნებით, ესეულ საგნების ადამიანური ნიშანთვისებებით შემოკეთით თვით ადამიანს გვიხატავს, მის სიხარულსა და სიმძიმეს გვაყნობს. ბუნების მოვლენებს ეს, ე. წ. ანთროპომორფისტული წარმოსახვა ადამიანებისათვის საერთოდ არის დამახასიათებელი. მხატვრულ ლიტერატურაში კი, მებრწყალევი ზომით, ყველა მწერალი მიმართავს მოვლენათა განსუღიერება-გამაროვნებისა და ადამიანისდაგვარად დახატვის ხერხს. ცნობილია, რომ შ. გორკი ბუნებისადმი ადამიანის ესთეტიკურა და მოკიდებულების, მხატვრული წარმოსახვის ანთროპომორფისტულ საშუალებას მაღალ შეფასებას აძლევდა.

ანთროპომორფიზმს, როგორც სინამდვილისადმი ადამიანის ესთეტიკური დამოკიდებულების მხატვრული გამოსახვის საშუალებას, ვეა-ფშაველა თეორიულად აღიარებს და მხატვრულ შემოქმედებაში მას მთელი შესაძლებლობით იყენებს. მაგრამ საქმე ის არის, რომ ვეას შემოქმედებაში ბუნების მოვლენათა განსუღიერება-გამაროვნების, სინამდვილის ადამიანისდაგვარად წარმოსახვის გამო ჩვენს ლიტერატურულ კრიტიკას წარსულში ძალიან უყვარდა გარდასულ ვაშთა ვითარების გამოხატეული „ოზმების“ შესახებ სჯა-ბაასი, რაც ზოგიერთ მკვლევარს ჯერაც არ მოსწყენია. რაკი ვეა ესეულ საგნებს აცოცხლებს და ანსუღიერებს, ამიტომ იგი ანიმისტიია. თუ ანიმისტიია, როგორ შეიძლება წარმართი არ იყოს? ბუნების მოვლენებს ანთროპომორფისტულად გამოხატავს — ესეც ვეას ანიმისტიბაასი, წარმართობაასი და რაღაც პირველყოფილ სიმბოლისტიბაზე მიუთითებს; ვეას შეხედულებით, ღმერთი იგივე ბუნებაა, ბუნება იგივე ღმერთია და, მასხადაამე, იგი პანთეისტიია და სხვა და სხვა. ასე უმოწყალოდ, უოველგვარი საპიროების გარეშე, იფლანგებოდა ვაშთა სვლისაგან მტყარაწერილი „იზმები“ და ჩვენი ლიტერატურათმცოდნეობა და კრიტიკა ქართული პოეზიის არწივის მიმართ დიდ ცოდვებდას იღებდა. რაკი კვირველია, ვეა-ფშაველას მდიდარი პოეტური შემკვიდრებების უშესანიშნავეს და ურთულეს არაბესკრებში სწორი გზის გაცვლევა ძნელი საქმეა. მაგრამ ძირითადი პრობლემების მართებულად გაშვება და გადაწყვეტა გარანტირებულად იქნებოდა, თუკი ვეა-ფშაველას თეორიული და

კრიტიკული ხასიათის მოსაზრებანი სთამადაოდ იქნებოდა გათვალისწინებულად მტყარაწერულად. მაგრამ, სამწუხაროდ, მტყარაწერულ და კრიტიკული ხასიათის წერილებს სულ უკანასკნელ დრომდე თითქმის არავითარი ანგარიში არ ეწეოდა. ეს მით უფრო საწუენია, რადგან ვეა-ფშაველა, როგორც პოეტი და მოსაზროვნე, არსებითად ემთხვევა ერთმანეთს.

უოველგვარი ეჭვი და გუგებობა რომ გიფიქროს, ვეა სპეციალურად მიუთითებს იმ გარემოებაზე, რომ შეძოქმედის მიერ „უენ-პირი“ ბუნების მოვლენების გაცოცხლება-გამაროვნება სრულად არ ნიშნავს ამ საგნების ნამდვილი სიცოცხლის აღიარებას. აი რას წერს ვეა: „ახედავთ კარგად, ბუნებას, რომ თვალები არა აქვს, არც თაეი აბია და ტვინი სად ექნება? მაგრამ მისი წესი და რიგი, მისი სიმტკიცე აზრისა და მისწრაფებისა ჩვენ გვიოცებს, გვაკვირებს. მისი გონიერი მოქმედება ადამიანის გონიერებას ბევრით აღემატება. ყველა დიდებულე ადამიანი თვით ამ ბუნებას ჰგავს ღირსებით და ნაკლით“.

ბუნება ერთია და როდესაც ჩვენ მას განაწევრებთ ადამიანებად და გარემომცველ სინამდვილად, უნდა გვახსოვდეს, რომ ეს „ნაწილები“ ერთმანეთს გვანან, ბერა რამეში ერთმანეთს გამოხატავენ. ამასთანავე ეებს გარეშეა, რომ უთავო და უტეირო, უსულო და უფულო ბუნება მისწრაფებასა და გონიერებაზე ვეა ღაბარაკობს არა პირდაპირი მნიშვნელობით, არამედ მხოლოდ იმ აზრით, რომ ბუნების მოვლენებს შორის კანონზომიერი დამოკიდებულება, პარმონია სუფევს, ბუნება თვისს წესსა და რიგს ემორჩილება. ბუნება უმადლესი მშრამანებელია და თავისი თავის მონამორჩილია. აქ გვეუბნება ვეა — „ბუნება მშრამანებელია, იგივე მონაა თავისაო...“

გახა შეიძლება შემოქმედმა, რომელიც ბუნების მოვლენების ანიმისტიური ან პანთეისტიური გაგების თვალსაზრისზე დგას, თავისი პოეტური და მოქალაქეობრივი ანდერში, გამოთქმული ლექსში „ნუგეში მგონისა“ შემდეგი სიტყვებით დაასრულოს:

ესეულ საგნებს სული ჩიებერე,
ავსაუბრე ლოდები კლდისა
და, როგორც მუფე, გვათამაშე
მწიბრი ბალახი, ის ქუჩა მისსა.

ცნობილია, რომ ბუნების ესთეტიკური აღქმის ძლიერი ქველი თან მოჰყვებოდა ძველ ქართულ ლიტერატურას, რაკი ცერტაველიდან დაწყებული, ლიტერატურის განვითარებისა და მისი მხატვრული სრულყოფის კვალბაზე იგი თანდათანობით მრავალფეროვანი და სრულყოფი-

1 ვეა-ფშაველა, თხ. ტ. VII, გვ. 374.



ლი ხდება. ბუნების ესთეტიკური შეგრძობი-
 ვანეთაარებისა და სრულყოფის ახალ საფეხე-
 რზე აიყვანეს ქართველმა რომანტიკოსებმა. ამ
 შემთხვევაში ჩვენს ინტერესს არ შეადგენს ბუ-
 ნების რომანტიკული გრძნობის თავისებურება.
 ეს ვერძო საკითხია ჩვენ მხედველობაში ვაჟას
 ბუნების ესთეტიკური შეგრძობის უაღრესი
 სიკბოველე ქართველ რომანტიკოსთა შემოქმე-
 დებაში. ამ მხრივ განსაკუთრებით გამოირჩევა
 ნიკოლოზ ბარათაშვილის შემოქმედება. ძირი-
 თადი და დამახასიათებელი ის არის, რომ
 ნ. ბარათაშვილი ბუნებისა და ადამიანს, თავის-
 თავსა და გარემოს უშუალოდ სურათით
 მიმსგავსებაში წარმოსახავს. მაგალითად, ლექს-
 ში „შემოღამება მთაწმინდაზედ“ პოეტი მოგ-
 ეიანობს, თუ როგორ მიზიდოდა იგი ნაღ-
 ლიანი მთაწმინდის ბილიკებზე და ბუნდოვან
 მთაწმინდას „უთო მევგობარს შემოვტრფოდო,
 რომ ჩემებრ იგი იყო მწუხარ და სველიანი“.
 სველიან ფიქრთ გასართევლად მტკვრის პირად
 წასული პოეტი გრძნობს, რომ „აქაც ყოველი
 არემარე იყო მოწყენიო“. ჩვენ თვალნათლივ
 ვხვდებით, ერთი მხრივ, სვედისა და ნაღველის
 პატარავბელი პოეტის, ხოლო, მეორე მხრივ,
 ასევე „მოწყენილი“, „დამწუხარებელი“ და
 „სველიანი“ ბუნების ურთიერთ თანაგრძნობას,
 ტრფილასა და დამეგობრებას. ვაჟა-ფშაველას
 კი, ნიკოლოზ ბარათაშვილის ადგილას, ლექსები:
 „შემოღამება მთაწმინდაზედ“, „ფიქრი მტკვრის
 პირას“ და სხვ. შეეძლო დაეწერა ისე, რომ
 თავისი თავის ან სხვა ადამიანის სულიერი მდგო-
 მარეობაზე პ ი რ დ ა პ ი რ, უ შ უ ა ლ დ ა რ ე
 ერთი სიტყვა არ ეთქვა. ვაჟას შეეძლო დაეხა-
 ტა თვით ბუნების სურათი, ავტოგრაფიებისა
 სულიერი და უსულო საგნები და ამ გზით ადა-
 მიანის მსოფლიო სევედა და ნაღველი ისევე
 გაღმოეცა, როგორც ეს ნ. ბარათაშვილმა გად-
 მოეცა.

სრულიადე არ გვინდა იმის თქმა, თითქოს
 ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაში ადგილი არ
 ჰქონდეს ბუნების სურათების უშუალო მიმს-
 გავსებას ადამიანის სულიერი მდგომარეობისა-
 დნი, მათ პარალელურად დახატვას სწორედ
 ადამიანის სულიერი, თუ სოციალური მდგომარ-
 ეობის მეტი სიმართლის წარმოსახვისათვის.
 მაგრამ საქმე ის არის, რომ ვაჟა-ფშაველას დამ-
 საბურება ბუნების ესთეტიკური შეგრძობის
 განვითარებაში ამით არ ამოწურება და, რაც
 მთავარია, იგი არც არის საკითხის არსებითი
 მხარე. პრინციპული სიახლე და მრავალფეროვ-
 ნება, რაც ვაჟამ ბუნების ესთეტიკურ შეგრძ-
 ნობაში შეიტანა, სხვა სიბრტყეზე უნდა ვეძიოთ.

დავაკვირდეთ, მაგალითად, ვაჟა-ფშაველას
 ისეთ მოთხრობებს, როგორცაა: „სხელი წიფე-
 ლი“, „მთანი მადლი“, „მთის წყარო“, „ია“,
 „ქუში“, „ვერხვი“, „ფესვები“, „შელის ნერვის
 ნააბზობი“, „ჩხიკეთა ქორწილი“. ბუნების

შეგრძობი“, „ტრადები“, „ტყე ტირიფი“ და
 ლექსებს: „არწივი“, „ხეხერიუ ღუფაჟი [ფუ] სხეუ-
 ბუნების უსულო და სულიერი საგნები ამ
 მოთხრობებსა და ლექსებში ისეა ავტოგრაფი-
 ბული, ისე ადამიანისდაგვირად არის დახატუ-
 ლი, რომ შეთხველი იქ, უწინარეს ყოვლისა,
 თვით ადამიანის ტანჯვასა და ტკივილებს, სი-
 ძულელსა და სიმძიმის, სიხარულსა და სიყ-
 ვარულს ჰგრძნობს და ჰხედავს. ზოგიერთ ზემოთ
 დასახელებულ მოთხრობაში ადამიანებზე გამო-
 ნდებთან ხოლმე გარკვეული სიტუაციის შესაქ-
 მნელად. მაგრამ ადამიანი ასეთ შემთხვევაში
 თვით გაადამიანებულ ბუნების ესთეტიკურ
 წარმოსახვის დამხმარე საშუალებად არის
 გამოყენებული.

ვაიხსენოთ ვაჟა-ფშაველას პატარა მოთხრო-
 ბა — „ტყე ტირილი“. ეს მოთხრობა დიდად
 და პატარაა ერთმეულისა და სიხარულის აღწე-
 რით იწყება. ადამიანია ეს უსაზღვრო სიხარუ-
 ლი ზარიანის მოკელით იყო გამოწვეული.
 მაგრამ ტყე, მისი ყოველი ხე და ბუჩქი მწარედ
 გოდებდა. ვაჟას გულის შემწარავად აქვს აღწე-
 რილი მიზნები ტყის გოდებისა: „ტყე არას
 ირმის დედა, — ვეუბნება ვაჟა, — ძებტე ტყე
 აწოვებდა, აყვანი ტყე უარყვდა, სახანაღე ტყე
 ეხტებოდა. ტყე შეპარადა და შეჭლოდინებ-
 და ხარ-ირემს, თავი მოსწონდა ტყესა, რომ
 ასეთი ახოვანი, მშვენიერი შეილი გახარდა“.
 „ირმის მშვენებაში თვით ტყისავე მშვენება
 იყო ჩაქსოვილი. სიტბრფე ირმისა დამამტკი-
 ცებელია ტყის მშვენიერებისა. ულანათოს, უმ-
 ნისა განა შეუძლიან ქვეს მშვენიერება? ირემში
 ტყე თავისთავსა ჰხედავს, ირემი ამაგია ტყისა.
 ამა, სიქეთ — ტყეს, რახედაც კი ირემს თვა-
 ლი და პირი მიუწვდებოდა, თუ დეუზოგია?!
 მიუვალ ტყეს ირემი უფლობდა, როგორც სრულ
 საყურებას; ტყეს ეს უხაროდა, როდეს წყინდა:
 უნდოდა მისი შეილი, თავისი აღზრდილი, დამ-
 დგარიყო ლამაზი, ახოვანი, გონიერი და ღონი-
 ერი, სახელოვანი ვაჟაკი“. „ირმის სიკეთე იყო
 სიკეთე თვით ტყისა, როგორც შეილის სიკეთე
 არის მუდამ დიდება მშობლისა“.

ვფიქრობთ, ერთადერთი შეილის დამკარგვე-
 ლი დედა ვერ შესძლებდა უფრო ძლიერად და
 გულში ჩამწვდომად გაღმოეცა საკუთარი მწუ-
 ხარება, ვიდრე ტყემ თავისი სიტბრფე და
 მშვენება — ხარ-ირემი გამოიტერა. მოთხრობა-
 ში უფაქიზესი დედამშვილური გრძნობა და სიყ-
 ვარულია დახატული. მაგრამ რამდენადაც ჩვენ
 გამოთქმა „უფაქიზესი დედამშვილური გრძნობა
 და სიყვარული“ გამოვიყენებ, ამით მოთხრობ-
 ის ნამდვირ და გამართლ იფიქრებდაც მივუ-
 თითვთ. ლაპარაკია ტყესა და ირემზე, მაგრამ
 ადამიანი — დედა და შვილი იგულისხმება. ტყე
 თავის ნამავარს, იჯისივე ძებტეთი გამოზრდილ
 ირემს ისეთივე ცხარე ცრემლებით დასტირის,
 როგორც მშობელი დედა — საყუთარ შეილს.

ტყე დასტირის არა მხოლოდ ირემს, არამედ თავისთავსაც. ამიტომ, რომ „ირემში ტყე თავისთავსა ჰქვადვდა, ირემი ამავეა ტყისა“. ორიოდ სიტყვით გამოთქმული დებულების: „ირემში ტყე თავისთავსა ჰქვადვდა“ — გადაჭარბებით შეფასება შეუძლებელია. ეს დებულება სრული იდენტურია ვეია-ფშეველას ჩვენთვის უკვე ცნობილი დებულებისა: „ჩვენ ბუნებაში ვართ იგი ჩვენია“. ერთი და მეორეც შექმლო გამოკვეთვა დიდ პოეტსა და ასევე დიდ მოაზროვნეს, ბუნებით შობილ ფილოსოფოსს, როგორც სინამდვილეში იყო ჩვენი ვეია-ფშეველა.

ისმის საეთხი: იქ კი ტყეს ირემით მოსწონდა თუ, თუ იგი თავისთავს ირემში ჰქვადვდა, მაშინ რით შეიძლება თავი მოიწონოს მთელმა ბუნებამ, რომლის ნაწილსაც ტყე და ირემი წარმოადგენს? ვაყბაძან ამ კითხვანზე მართებულნი პასუხის მოძებნა ძნელი არ არის. ბუნებას შეუძლია თავმოწონებოდეს ადამიანით, ვას შეუძლია თავისი თავი დაინახოს ადამიანში. ბუნების სიტრფისა და სიღამაზის უშალღესი ქმნილება — ადამიანი. ბუნებას სწორედ ამდენად შეუძლია იყოს სარკე ადამიანისა, რამდენადღე თვით ადამიანი სარკეა ბუნების. ვეამ ხომ უოვედგვარი ორმაროვნების ზარემე ვეეთხრა: „ამ პატარა არსებას — ადამიანს, თითქოს მთელი ბუნება თავის ეინაობაში მოუთავსებიაო“. ამ დებულების შექმნე ირემისა და ტყის დამოკიდებულების შესახებ ვეას აზრის ზუსტი პერიფრაზი ასეთი იქნებოდა: „ადამიანში ბუნება თავისთავსა ჰქვადვს, ადამიანი ამავეა ბუნებისა“. გარდა ადამიანისა ბუნებაში არ შეიძლება მოიძებნოს სხვა რომელიმე მოვლენა, რომელშიაც მთელი ბუნება თავის თავს დაინახავდა. ბუნების ესთეტიკური გრძნობის განეითარებაში ეს იყო უშალღესი მწვერვალი, რომელზედაც ძლევამოსილად ავიდა ქართველი გენიოსი.

ბუნების ესთეტიკური შეგრძნობის საქმეში ვეია-ფშეველამ მთელი ვადარტილება მოახდინა. ბუნება, როგორც ესთეტიკური აღქმის ობიექტი, მან ადამიანის ამქვეყნიურ, ქემსარიტად ადამიანურ, საზოგადოებრივ ყოფნაში აღმოაჩინა. პოეტის ღრმა რწმენით, ამიტომ არის, რომ ბუნების ყველა სხვა მოვლენას შორის ადამიანს სპატიობ, სრულიად გამატონებელი მდგომარეობა უეყვია. ადამიანი ბუნების მთავარი საზრუნავი და სადქრებელი.

ყველა ქარგია, ყველა ტურფია,
რასაც კი აწყობს, ან ქშლის ბუნება;
მდღამ მშრომელი, დუცხრომელი
ერთის საენისკე მვეშურება.
გაგვავებინოს სიტკბო. სიცოცხლის,
რომ შევავყვაროს მან თავი თვის,
ამისთვის ზრუნავს, ამისთვის იღწვის,
ეს უმთავრესი ფიქრია მისი.

ყოველივე ეს არ ნიშნავს იმას, თითქოს მთელმა ბუნებამ ყოველი მისი მოვლენა ადამიანს დაუმორჩილა, ადამიანსა შედს ამაყუნა. რამდენადაც მთელი ბუნება თავისთავს ადამიანში ხედავს, სწორედ ამდენად თვით ადამიანი ბუნებას ისე, როგორც, ვაგალითად, ირემი ტყეს, მებატრონის თვლით უქქვარის. ირმისათვის დაბერული ტყე მთელი თავისი სინდღირით შესანიშნავი და სრულიად საყმარისია. ადამიანისთვის კი ივევე მოვლენა სპატიობ, აუცილებელი და მშვენიერია, მაგრამ საყმარისი სრულიადაც არ არის. დედამიწის ზურგი მთლიანად ტყით თუ დაფარებოდა, მაშინ ადამიანის არსებობისთვის ადგილი აღარსად დარჩებოდა. ამიტომ ადამიანს არ შეუძლია ვარემომოყველი ბუნებისადმი ემოციურ-ესთეტიკურ დამოკიდებულებას ადამიანური ყოფნის ეკვიბრება. ამ დაუღვას საფუძვლად. ბუნების ადამიანური გარდაქმნაც ხომ ამის გულსხმობს. ადამიანის სხევეარ დამოკიდებულებას ბუნების მოვლენებისადმი, მათ შესახებ სხევეარად ფიქრებს, ვეია-ფშეველი არასწორ დამოკიდებულებას, არაჯანსაღ ფიქრებს უწოდებს. „ფიქრი, — წერს ვეია, — ესაზღვროა, ვითა საწყარო და ეკეთდ ადამიანი მიჰყვა ფიქრს, ვინ იყოს, სადამდინ მიყუყანს, შეიძლება კლდეზედაც ვადარჩებოს, ხოლო ისიც შესადლებელია, — საპოთხეში ამოაყოფინოს თავი; შეიძლება ისე ვავიფიქროთ ფიქრი, ბერისა ვეღარ ვეამდო და წყალსაც ვეღარა ვესამდო, — ცოდავო, ვამბობდეთ, ვეღარ ვაბიჯებდეთ დედამიწაზე ფეხს — შეურაცხყოფას ვაყენებო; ვეღარცა ვხნავდეთ დედამიწას, რადგან ხენა კელასა ჰეავს — სახნის-საკეუთელის მიწაში ვატარება ხმლისა და ხანჯლის ცხოველის სხეულში ვატარების მსგავსია“¹.

ადამიანი რომ ბუნებას მებატრონის თვლით უქქვარის, ეს, ვეას მართებული რწმენით, ბუნების წესისა და კანონის დარღვევა კი არ არის, არამედ, პირიქით, მისი (ამ კანონის) გამოვლენის აუცილებლობა. ვეა სხვა წერილი შევბო მებარლების გრძნობის საეთხის და ყოველგვარი ორმაროვნების ვარემე მიუთითო, რომ ჩვენ — ადამიანები ცხოველსა ვეღვით და ხესა ვჭრით ყოველთვის. როდესაც ამის სპატიობისა და აუცილებლობის წინაშე ვეგვეართ. ასეა წესი ბუნებისა, — ვეუბუნება ვეა, — და სხევეარად მოქვეყნა რომ მოვიწადინოთ ძალან გულით, ვერ მოვიქვეით. სიცოცხლის, ცხოვრების ლოღია არ ვეაძღვებს ამის ნებას. ბუნება დაუძღვრებულს ყველაფერსა ჰელავს და ხელსე ვეაჩენებს: ჩვენც როგორც ვამოგვაადგება, ისე ვამოიყუყუებთ, თუ არა და ვეღვავთ მიწაში, ან ვეგავქეს სანაგვეზე“².

¹ ვეია-ფშეველა, ობზ., ტ. VII, გვ. 247.

² იქვე, გვ. 359.

ადამიანი ბუნების უმაღლესი შვილია და მისი არსებობის ლოგიკა ყველა სხვა არსებათა ყოფნის ლოგიკაზე უფრო ძლიერი და მაღალია. პოემა „გველის-შემამელში“ ვაჟა-ფშაველამ მოგვცა გენიალური დასაბუთება ამ აზრისა, რომ მიწიამ შეუძლოა დაუშვა, როდესაც ცხოვრების ამ რყინის კანონს შეეჭვიდა. მართო მზია კი არ არის „თავისა სასიამოვნოდ წუთისოფლისა მცნობარე“, არამედ ჩაღბია, ბერღია და ყველა ხალხი, კაცობრიობა. კარგი და მშვენიერი შეიძლება იყოს მხოლოდ ის, რაც ადამიანის ცხოვრებას არგებს, განამტკიცებს და წინ წასწევს. ის, რაც ადამიანის ცხოვრებას ზღუდავს, აიწროვებს და ფრთებს აკეცავს, ცუდი და მიუღებელია.

ყოველივე ზემოთაღნიშნულს თუ გაერთიანდისწინებთ, უნდა დაეკენათ, რომ ვაჟა-ფშაველა, როგორც პოეტი და მონაზოვენი, სრულიადაც არ იზარებს თავისთავადი ბუნების ესთეტიკურობის მცდარ თვალსაზრისს. აქედან ის დასკვნაც გამომდინარებს, რომ ვაჟა პრინციპულად წინააღმდეგია მცენარეთა და ცხოველთა უოფნის „ეგოისტური“ თვალსაზრისისა და შეუძლებლად მიანია ბუნების ამ მოვლენათა ისეთივე შეზღაბება, როგორადაც ადამიანს ადამიანი უნდა ებრალებოდეს. მთავარი ის არის, რომ ვაჟა თავისთავად ბუნებას და ბუნებას, როგორც ესთეტიკური აღქმის ობიექტს, ერთმანეთისაგან ასხვავებს. საიქონის ამ მხრის გათვალისწინებას პრინციპული მნიშვნელობა აქვს იმიტომ, რომ ძირითადად ყველა მცდარი დასკვნა, რომლებიც კრიტიკოსებს ბუნების ვაჟა-ფშაველა გაგებრიდან გამოჰყავთ, შედეგია თავისთავადი ბუნების და გააღამიანურებულ ბუნების, როგორც ესთეტიკური აღქმის ობიექტის, ერთმანეთთან გაიგეების. ასეთი გაიგეება თეორიულად მცდარია და იგი ვაჟა-ფშაველას თვალსაზრისს ეწინააღმდეგება.

რასაკვირველია, საკითხის დაყენება იმის შესახებ, რომ თავისთავადი და გააღამიანურებულ ბუნების ერთმანეთთან გაიგეება არ შეიძლება — სრულიადაც არ ნიშნავს გააღამიანურებულ ბუნების ობიექტიურობის უარყოფას. წინააღმდეგ შემთხვევაში მშვენიერების ობიექტიურობა უნდა უარჯვეყო. საქმე ის არის, რომ თავისთავადი ბუნების ესთეტიკურობის უარყოფა არ ნიშნავს მშვენიერების ობიექტიურობის უარყოფას. მშვენიერება ობიექტიურობა იმიტომ, რომ ბუნება თვით ამ ბუნებაშივე ადამიანის საზოგადოებრივი ყოფნითა და ცხოვრებით არის მშვენიერი. ამიტომ ვამბობთ, რომ გააღამიანურებული ბუნება თვით ამ ბუნების შესახებ ადამიანის ესთეტიკური განსჯის საფუძველია. „მშვენიერება მხოლოდ ადამიანთა ტვისებაა“. — წერს ვ. ლენინი „ფილოსოფიურ რეკლამებში“. „მშვენიერება ბუნებისადმი ადამიანის საჩუქარი“ (მ. გორკი). მაგრამ საქმე ის არის, რომ

მშვენიერება ბუნებისადმი ადამიანის ისეთი საჩუქარია, რომელსაც ბუნება ადამიანის კრებობის ყოველ ვერ ინარჩუნებს. ადამიანს თავისი ყოფნითა და არსებობით ანუ ბუნებას მშვენიერება.

იმის თქმა როდი გვინდა, თითქოს ვაჟა-ფშაველას პირობების ეს მხარე შეაკერი თეორიული რეფლექსიების საგნად გაეხადოს. მაგრამ აქვს გაჩუქება, რომ ვაჟა ამკარად გრძობს პირობების ამ მხარეს. ხელოვნებისა და პოეზიის საგნისა და არსობის გარკვევის დროს ვაჟა ყოველთვის გამოდის საკითხის ამგვარი დაყენებისა და გადაწყვეტისაგან. ვაჟას მხატვრულ შემოქმედებაშიაც საკმაოდ მრავლად გვხვდება ისეთი ნიმუშები, რომლებიც საკითხის ასეთ გაგებას გულისხმობენ. პოემაში „მთათა ერთობა“ ვაჟა ერთმანეთს უპირისპირებს თავისთავადს, „უენ-პირი ბუნებას“ და კაცთა ცხოვრებას. პოეტს ამ შედარება-შეპირისპირებიდან გამოჰყავს დასკვნა, რომ უენ-პირი ბუნებას სრულიადაც არ მიეწერება ვითურე და ესთეტიკური კატეგორიები, რომლებიც კაცთა ცხოვრებისათვის არის დამახასიათებელი. ამ მხრივ ბუნება, თავისთავად, სრულიად განსხვავებული და დაშორებულია კაცთა ბუნებისაგან, მისი ამქვეყნიური ყოფნის წესისაგან. კაცთა ცხოვრება საეხვა ცოდეა-ბრალით, სიყვარულითა და სიხარულით. მაგრამ თავისთავადი ბუნება? იგი დგას თავისთავის მშვიდად, წარბშეუბრელი

ათასჯერა წვიმს, სეტყვავა,
მთებზე ნისლები ჰკილია,
ბევრი რამ ხდება ქვეყნადა,
შიგ ცოდეა-ბრალი დილია;
ბუნება წარბსაც არ იზრის,
მანც მშვიდი და მშვილია
(„სიციოხლის ძიება“).

რასაკვირველია, ყოველგვარი სიკეთე და მშვენიერება, რითაც ადამიანი ხარობს და ტუბება, ბუნებაში მოიპოვება. ბუნება ამ მხრივ უღვეულებელია. მაგრამ იმის თქმა მინც არ შეიძლება, თითქოს თავისთავადი ბუნება, მისი მოქმედების წესი და კანონი ყოველგვარ პირობებში ემსახურებოდეს ადამიანს. წინააღმდეგ შემთხვევაში ბუნება თავისთავადი, დამოუკიდებელი, მშვიდი და წყნარი აღარ იქნებოდა. დებულების შესტი, რომ მშვიდობის შემთხვევაში უნდა გვეთქვა, არ ბუნება ადამიანის მიმართ არც კანონიერების, არც უკანონობის ჩამდენი არ არის. თავისთავად ბუნებას თავისი წესი და რიგი აქვს, რომელიც ზოგჯერ ხელსაყრელი, სასარგებლო და მშვენიერია ადამიანისათვის, ზოგჯერაც კი გამწირავი და დამლუპველი. იგი ზოგჯერ ტუბილს გვასმევს და გაგვალაღებს. ზოგჯერაც მწარეს გვასმევს და გაგვთავებს. „ხან რომ გვალაღებს, ტუბილს გვასმევს, ხან

მოგვაწოდებს მწარესა. ეს იმას ნიშნავს, რომ ბუნება სიკეთისა და სიკეთის, თეთრისა და შავი საქმის ერთდერად მტვირთველია; სადაც „პირი-მზეს ახარებს, იქვე მთხრელია ზევისა“, მაგრამ იგი მაინც-ღამაში არის, „მაინც სიტურფით ყვავისა“. ვაჟა ადვილად ახერხებს ღრმა ფილოსოფიური აზრი პოეზიის გაუბუნებელ ფარნაში გამოაწყოს და მეთხველის გრძნობა და გონება „შებოქოს“, „დაიმორჩილოს“, „დაიმონოს“. გადუქარებულად შეიძლება ითქვას, რომ ვაჟა-ფშაველას ლაღად გაშლილმა და მდიდარმა პოეტურმა ფანტაზიამ ჩვენ ზე აგვიყვანა და ბუნების მშვენიერება, სიტურფე და სილამაზე იმ სიმძლილდამ დაგვანახა, რომლიდანაც ჩვენ ის აქამდე არასოდეს არ გვეჩილაგს და არ გვეგრძნობა. დამატარებელი სურნელება ვაჟას პოეზიისა ბუნების მშვენიერების უზენაესი განცდის შედეგია. შკოტხელი იმას კარგად გრძნობს და ჩვენი სასიკადადლო მგონის გულსმშასთან ხმა-შეწყობილი დამტყბარი გულითა და ამბულტბული სულით, — მოკუეება დუღუნს:

მადლი შენ, ყველა ერთმანეთს,
უფალო დაუმონია;
ამაზე ტურფა და კარგი
შე სხვა აღარა მგონია.
ხვეი მთას ჰმონებს, მთა-ხვეისა,
წააღნი — ტყეს, ტყენი — მდინარეთ,
ყვავილნი მიწას და მიწა
თავის აღმზრდელთა მცენარეთ.
და მე ხომ ყველას მონა ვარ,
პირზე ოფლ გადამდინარეთ...

ვაჟა ბუნების პარამონის, მისი სიტურფისა და მშვენიერების შემეცნებელი და ამდენად ბატონ-პატრონია; და განა შეიძლება კაცო, რომელმაც ამოდენა სიმძლიდრე შეიძინა პირზე ოფლგაამდინარე არ იყოს? ბუნების პარამონის, ადამიანისა და ბუნების ერთიანობა-დაპირისპირების შემეცნებამ ვაჟა თავისუფლების უმაღლეს მწვერვალზე აიყვანა. თავისუფლების სიღლიად ვაჟამ მთელი არსებით იგრძნო და შეიგნო. კაცო რომელსაც რიგაინი ტანთსამოსი არ უტარებდა, ცხოვრებისა და შემოქმედების შესაფერისი პირობები ერთ დღესაც არ ჰქონია. მაინც ყველაზე მდიდრად თვლიდა თავის თავს და ჭედს არაფრის წინაშე არ იხრიდა:

სავმობიც ვიყო, ჭედს არ ვხრი,
თავი მდიდარი მგონია,
ისეთი, თქვენმა მშობამა,
ჯერ არვის გაუგონია.

წვეყანა, რომელიც პოეტს ეკუთვნის, სიმძლიდრისა და სიბუნების, სიკეთისა და ბოროტების,

სამოთხისა და ჯოჯოხეთის საწყაულოა, ბუნება ადამიანს ვკუთვნის და თვით ადამიანს ბუნებასვე ეკუთვნის არა მესამედად, არა მხოლოდ, არამედ მთლიანად, მთელი თავისი ავტარვიანობითა.

ადამიანის საბით ბუნებამ თავისთავს მშვენიერება არქაა, მაგრამ იგი ასე უხვად რომ დახარჯულიყო, საამისო სიმძლიდრე უნდა ჰქონოდა კიდევ; და, მართლაც, კაცნი მთელი თავისი ყოფნითა და ცხოვრებით ბუნების ასეთი ნახარჯია, რომლის შესახებაც ვაჟა იტყობდა: „ნახარჯი ერთის ჯიბისა მეორეს შაურჩენია“. ვაჟა კოხვას სვამს: „ტურფა რამ შექმნა ბუნება, ასე რამ გააფერადა?“ — და თითონვე უპასუხებს, — სიტურფე და მშვენიერება ჭვეუნად ადამიანმა საკუთარი მხრებით მოიტანა, მაგრამ ადამიანი თვით ბუნების ნაწილია, ბუნების ისეთი ნახარჯია, რომელშიაც ბუნება თავისთავს ხედავს და პირიქით. თუ გამარჯვებას უსურვებ ადამიანს, გახარებას მისი ცხოვრების განაფხული, თავისუფლება და საყვარელი, მაშინ მადლიერების გრძნობით აღვსე და საღამო უთხარი ბუნებას, რომელსაც ადამიანისათვის ძეძვე ყოველთვის რაით სავსე აქვს. კაცთა სიყვარულმა, ჰუმანიზმის უმაღლესმა იდეალებმა ვაჟა-ფშაველა ბუნების სიტურფისა და სილამაზის მომღერლად გადააქცია. არა გზგონია, რომ სხვა ვინმემ ჰიანი ბუნებას ვაჟა-ფშაველაზე უკეთ უმღერა:

მოგესალმებით ჭედობო,
მომაქვს საღამო გვიანი,
ჩემსამც სამარეს ამკობენ,
თქვენი დეცა და ლეიანი!
თქვენგანა გულობს ეს გული,
მე გრძნობა უდღეს ლეიანი.
თქვენი მიწოვაც მეც ძეძვე,
ლაღიან, ბარაქიანი.
ნემც გაჯეგრდება პირიმზე,
ნემც დამწყველიან იანი,
რომ იმათ დედის ძეძვეთა
ესუქდები ცოდაღიანი.
მეც მიგემეზად იგი რძე,
რითაც თქვენ დაიხარდენით;
თქვენავე გარგებთ, დობილნო,
თუ უხვად დაიხარჯენით!...

ღიას, ბუნება ადამიანისათვის უხვად დაიხარჯა, მაგრამ ამით ხომ თავისი თავის მშვენიერებასა და სიტურფეს არგო?! ბუნების სიკეთიერარი აღქმის ამ ჭეშმარიტ საფუძველს ეწყობება ვაჟა-ფშაველას დიდებული პოეტური შემოქმედება.

პალკინან იორნიშვილი

ვაჟა-ფშაველას წინაპრები

(ეთნოგრაფის დღიურიდან)

1956 წლის ზაფხულში ყაზბეგის რაიონში წარმოებულ ეთნოგრაფიული მუშაობის დროს შემთხვევით შევხვდით ვაჟა-ფშაველას მემკვიდრეებს. მისი დედა — სალომე უთნიელიშვილი ალექსანდრე ყაზბეგის დედასთან, ელისაბედ თარხნიშვილთან შეზრდილი და დაახლოებული იყო. პატარა იაგორი ალ. ყაზბეგისათვის მოუნათლებელია, ქართული წერა-კითხვა იაგორს ალ. ყაზბეგმა შეასწავლა, ხოლო რუსული ენა — სოფლის მწერალმა პავლე ლუდუშკინმა — „ლილა მოხევის“ ფსევდონიმით ზვეგი კარვად ცნობილი რეპორტიორებისა და პოეტის ნიკოლოზ ლუდუშკინის მამამ.

1905-1907 წ. წ. ი. ლუდუშკინი აქტიურად ჩაება რევოლუციურ მოძრაობაში. მის ახლო ურთიერთობა ჰქონდა თავის ნათლისთან და მასწავლებელთან — ალ. ყაზბეგთან, ჩვენს სალიტერატურო კრიტიკაში იაგორი საქმოდ ცნობილია, როგორც ალ. ყაზბეგის თხუთმეული შვილი პირების გადაშვარი და მწერლის ბიოგრაფიის კარგი მკვლევარი. იგი აქტიურად გამოეხატა ალ. ყაზბეგის ვარშოვი ატეხილ დავას და მრავალი საინტერესო ფაქტი გამოამხუერა.

საერთოდ, ი. ლუდუშკინი ადვილად თვალს მოხვევდა უოველდღიურ ცხოვრებას, მანაწილედ და საზოგადოებრივ საქმიანობაში, ქართული პერიოდული პრესის ფურცლებზე ბევრად აღეჭრებოდა და კორესპონდენციებს და შეძლებისდაგვარად მნიშვნელოვანი წვლილი შექმნიდა თავისი მშობლიური კუთხის კულტურულ ცხოვრებაში, მის არქივში შეხვდებით სხვადასხვა თემაზე დაწერილ ლექსებს, ეთნოგრაფიული ხასიათის ჩანაწერებს, ავტობიოგრაფიულ ცნო-

ბებს, ქართულ მოღვაწეებთან მიწერილი ბარათების პირებს და მოგონებებს. თითოეული ხელნაწერი თავისთავად მნიშვნელოვანი და გამოსადეგია, მაგრამ მათი მიმოხილვა ამჟამად შორს წაგვიყვანდა. ჩვენი მიზანია შევეჩვოდეთ მხოლოდ ერთ დოკუმენტზე, რომელიც ვაჟა-ფშაველასთან მის შეხვედრას ეხება და დიდი პოეტის გვარის გენეალოგიის გარკვევის საშუალებას იძლევა.

ვაჟა-ფშაველასთან შეხვედრის თაობაზე ი. ლუდუშკინის მიერ ფანქრით დაწერილი „მოგონება“ მოიცავს ჩვეულებრივ რეველას მ გვერდს. ამას გარდა აჩვენებს „მოგონების“ მეორე დაუმთავრებელი ვარიანტი და რეველის უღის ნაგლეჯებზე მოთავსებული ორი ფრაგმენტი.

სრული ტექსტისაგან განსხვავებით, დაუმთავრებელ ვარიანტსა და ამ ორ ნაწყვეტში გადასწულია მხოლოდ ზოგიერთი წინადადება, რაც მართო მცირეოდენ სტილისტურ სხვაობას იძლევა და არა შინაარსობრივ განსხვავებას. ამის მხედველობაში მიღებით, საკუროდ ეცნობო მართო პირველი ვარიანტის შინაარსის იმ სახით გამოცემას, როგორც ეს ი. ლუდუშკინს აქვს, რათა დოკუმენტმა შეინარჩუნოს თავისი პირველადი სახე და დამაჯერებლობა.

ხელნაწერის საერთო სათაურია „მოგონება“, ქვესათური — „მე დე ვაჟას პირველად გაეცნობა 1896 წ.“. ხოლო შემდეგ იწყება თხრობა:

„ჩემ ახალგაზრდობაში ხშირად ვხედავდი ვაჟა-ფშაველას ფსევდონიმით ლექსებს, მომეტებულად მთის და მისი გმირების შესახებ, რომელთაც სიამოვნებით და სიამაყით კითხულობდი, როგორც მთის მკონის ნაწარმოებს. მისი „ბახტრიონი“ ისე შეითვისეს ჩვენს მოხევეებმა, რომ ბევრმა შეიძინა შეისწავლეს და ფანდურს დამდურა. ვგრძობე ჩემი მასწავლებელი ბელეტრისტი სანდროსაგანაც (ალ. ყაზბეგი) შევხვდი ვაჟა-ფშაველას, რის გამოც სანატრელად შევხვდი მას შემდეგ ვაჟას პირადი გაეცნობა.

აი, სწორედ ჩემი დღეში იყო დაწერილი

დროს მოულოდნელად ქუჩაში დავინახე სამი ცხენებელზე გამოშვებული ფშურ ტანსაცმლიანი მანდილოსანი და მათთან ერთად სამი ვაჟაკი. ჩემი ურადლება მიიპყრო მანდილოსნების შევერცხლა ტანსაცმელმა და მათთან ერთად იმ შეატანის ვაჟაკმა, რომელიც მათთან ჩაცმულობით გამოირჩეოდა. მას ეცვა ჯიჯაბი (ყავისფერი — ე. ი.) ჩოხა, ღერჯი ჩერქეზული ქუდი და მიდიდო შევერცხლალი ხანჯალი. ესენი ყველანი ერთად შემოვიდნენ იმ სადგურში, სადაც მე ვიმყოფებოდი, როგორც მგზავრი. აქვე იყო სამიკიტროც, საიდანაც გამოვიდა მე-პატრონე ნ. ზარაშვილი ხელში გახუთებით და დაუძახა (როგორც მეგობარს) — ვაჟა! აი შენი გახუთები მხოლოდ დღეს მომიტანეს ფოსტი-დანაო, აქ ზემოხსენებული ჩოხოსანი, რომელმაც ჩემი ურადლება მიიქცია, მივიდა და ჩამოართო გახუთები. მე მაშინ მივხვდი, რომ ეს ვაჟაკი უნდა უოფილიყო ვაჟა-ფშაველი, რამაც დამინტერესა, როგორც მონატრის, მისი პირადი გაცნობა. საჩქაროდვე ჩემკენ მოტრიალდა გახუთების გადამცემი და დამძახა: ლუღუღაურსო! აი ჩვენი ვაჟა, რო იჯონებ ზოღუგო, მოდი გაიცანი. მე სიამოვნებით მივესალმე მთის არწივ ვაჟას, როგორც მთის მგოსანს, დღესახელე ჩემი სახელე, გვარი, ჩამომართო ხელი და ხელგაუშევებმა დამძახა ვაჟო! მე შენი ლექსები წაგიკითხე „კვალში“ „მეინვაჩი და მთიელი“, „ჯიჯაბი“; მოხარული ვარ, რომ ჩვენი სანდროს შემდეგ კიდევ გავიგონე მოხუერ კოლოზე ვაჟაკური ლექსები. ყოჩაღ, ვაჟო! არ გწინებია ეკლიანი გზისო, და დღესატა: „შიში არ იხსნის სიკვდილსა, ცუდია დღარჯილობაო“ — ასე თქო ჩვენმა უკუდავმა მოთამ; ჩამავლო ხელი და გამწია ბინისკენ, სადაც სწორედ ჩემი დამის სათვეიც იყო.

— ნიკო! მამა გიცხონდეს, გახურებელი ვარ, როგორც ნამგზავრი, და ამ ორ მთიელს გული გაგვიგრილვ. — დასძახა ვაჟამ.

— ბატონი ბრძანდებით! — უპასუხა ნიკომ და ისეთი სისწრაფით მიტრიალდა, როგორც ბზრი-აღა. მოაბრუნა ისევ ვაჟამ და უთხრა: — ვაჟო! შენც ხომ სომეხი არა ხარ, ბატონები სად არიან არ იყო?

— მამარტვე, ჩემო ვაჟა, დამავიწყდა, — უპასუხა ნიკომ და საჩქაროდვე შემოგვეგზავნა „ხელადა“ ღვინო კუთვნილი საუხშით, იმ უსი-ნათლო ოთახში, რომელსაც ვწუნობდით, თავისივე ამბანაგ ფშველებთან, სადაც გაიხსენა აღ-ყაზბევი, მასთან ძმური განწყობილება, მასთან, თვატრი, ოხუნჯი შვირ-ლექსობა.

მეც, რასაკვირველია, უამბე როგორც მწერ-ნიბდა თვალთ ნაკლულეწობის დროს ნაკუწუ-ბიდან თავის ნაწერებს, ბოლო დროს უდიან დიდ რვეულ „ხევის ვეშაპში“, 1889 წს.

ვაჟა თავის ამბანაგ ფშველებთან ერთად მე-

ორე დღეს უნდა გამოცხადებულყოფოდა დუშეთის სასამართლოში. 1

გეზულისკენა

ჩვენმა მუსიაფმა ჩაიარა ტუბილი სიამოვნე-ბით. მრავალი ლექსებით შეავსეთ ის ცოტად ესინათლო ოთახი, რომელიც შემდეგ გაგვტუბა. აქვე შემოვიდა ვაჟას კაი მეგობარი ბარათაშვი-ლი (დუშელი), რომელმაც ლექსობაზე წაგვხან-ლისა. მე ვაჟას შევთავაზე პატარა ლექსი:

ნუ დაგველაღვი, პოეტო.
 მთას ნუ დასტოვებ, ბრალთა,
 აღარ გვექნება ლახათი,
 არცა ვინ შენი ცალია.
 რას გვარგებს მარტო მელავები,
 თუ მკლავს არ შესწევს ძალია,
 თუ არ გვექნება მთიელთა
 შენი ნაღესი ხმალია?
 — მეც შენ მოგბამე, მთიელო,
 შენკენ მეჭირა თვალთა,
 თუ ჩიხმას კვსნა უძტუნია,
 არ აიფთქებს ფალია.
 ჩვენ რა მოტრეგთ მოხვეეთ?
 უღროდ დეკარგეთ მწერალი,
 ტანჯულ-ლიაგრული ერისთვი,
 თვალურმლიანი, მტრირალი.
 თუშ-ფშავ, ხევისურსა, მოხვეეს
 აღარ გვექნება მღერალი.
 სტვა ვინ შეგვიკობს მთის კალთებს,
 თუ არ თქვენებრი მწერალი.

პასუხი ვაჟასი
 მოხვეეს ლექსი უხდება,
 შეამკობს მბატერულ ფერადა;
 მე მისთვის მიუვარს მოხვეე,
 რომ სწოველი ვარ ძირადა
 წინაპარ მევენადა მოხვეე,
 მკავთონა შეილიშვილდა! —
 გამოქქვევია სიკვდილსა,
 ფშავი რგებია წილადა.

მისმა ამ სიტყვებმა იქამდის დამინტერესა, რომ შევეკითხე: ჩემო ვაჟა! — ეს სოფელი სწო საიდან გამოხატე უცხო?

ვაჟამ ამ ჩემ გუდიან შაკითხვებზე მიპასუხა შემდეგო:

— თავის შეზობელ ფშველებთან მე მაიჩე-მისიავან გამოგონია, რომ ჩვენი წინაპარი ყოფილა ხტუსი, სოფ. სწოდან გამოქვეული, რომელსაც რაღაც ავაცოხბა ჩაუღვინა, საგვარეულოს გა-ნუძრახია მისი იქიდან გაძეება. თითონვე დაუ-

1 რვეულის ყდაზე მოთავსებულ ერთ ფრაგ-მენტში ი. დუღუშეთრი შენიშნას: „...აიამ მით-ხრა, რომ მასთან მყოფი მანდილოსნები და ის ორი კაცი მეორე დღეს სასამართლოში იყვნენ დაბარებულნი და, როგორც ნათესავეებს, ეთ-ხოვნათ სასამართლოში დახმარება“.



სწვრია, გაუტეხია სამლოცველო, გამოუტანია ხატი, ჩაუსვამს ვეღაში, მოუპარია ვისიმე ცხენი, შემჯდარა და ხევესტრეთს მიბრძანებულა. ის იქ დამკვიდრებულა თავის ხატით ისევე უცუცისი ადგილზე. ის ყოფილა მოუსვენარი ავი კაცი. იქაჲ აეკაცობა ჩაუდენია და შემდეგ გადმოსულა ფშავეში. მამაჩემი იტყოდა — ხეცესობა მოგვიღვესო!

მე მამიჩემის ბებია 130 წლის წინოსაგან მაქვს გაგონილი (შენიშნავს თავის მხრივ ი. ლუღუშაური — ვ. ი.), რომ სწოდან (ქველად სალღუშაური) გადასახლებულნი არიან სამუხრანოში და ფშავეშიო, რომელნიც წინათ სპარსანგელოზობა — ათენგენობაზე აქ მოდიოდნენ სალოცავადო. ეგრეთვე სოფ. სწოდან არიან ქველად გადასახლებულნი ლუღუშაურები ხევეშივე — ყახზეგმა და სიონში. არიან საგურამოში და მკადისჯვარში, თვით თბილისში, როგორც დიდი გამრავლებული გეაიო, რომელსაც ადგილმდებარეობამ აღარ შეუწყო ხელი ცხოვრებაში.

ჩემი ვაჟასთან გაცნობის მეორე წელს, ვ. ი. 1897 წელს, მოხვევ იაგორა ზაგაშვილთან ერთად მოვიხილა ფშავეში ცხურის სასყდელად წისვლა, სადაც ზურამიუ ნადირას სახლში, ქორწილში, შემთხვევით შევხვდა თიანეთიდან მომავალი ვაჟა. ჩასაკვირებელია ორივეთ გავიხიარდა. ბევრი სიამოვნების დროს ჩვენთან იყვნენ ჯორჯილში დამსწრე ქალებიც, რომელნიც ჩვეულებრივ ფანდურით და ლექსებით გეასიამოვნებ-

1 თაობიდან თაობაში გადასული ამბავი ლუღუშაურებიდან რაზიკაშვილებსა წამომოველობისა ვაჟას მამას — ბავლე რაზიკაშვილს წერილობით აქვს ფიქსირებული. ის წერს: „ჩვენის გვარის მომდინარეობის დასაწესით, როგორც ბებისჩემისა და მამისჩემისაგან გამოგონია, სუ ქველისძველად ხველად მოსულან ცაბაერთას (სოფელია ფშავეში — ვ. ი.). ლუღუშაურები ვართო და მართლაც სწეში (სწოში — ვ. ი.) მე თითონაც მოხვეისაგან ვავიგონე — ჩვენის გვარისები ხართო — გოგოქურეებო“ [რაზიკაშვილებს გოგოქურებად მოხსენიება დეკავშირებულა თქმულების სახით შემონახულ ერთ ამბავთან, რომელიც დამოწმებული აქვს სოლომონ უზბაიციშვილს (იხ. მისი „ვაჟა-ფშაველა“, 1937 წ. გვ. 6-7) და მას საერთო არა აქვს რა ხევისტო გოგოქურთა საგვარეულოთან — ვ. ი.]. მისივე ცნობით, ლეკების მუდმივი თავდასხმების გამო, მათ არა ერთგზის გამოუცვლიათ საცხოვრებელი ადგილი. რაზიკაშვილების ნაწილი დაღისტანსა და ოსმალეთში ტყვედაც წაუყვანიათ. „ეს რა ნამდვილია, — დასძენს ბავლე. — მას ის ამტკიცებს, რომ იქ ისევე ტყვე მოსულა დაღისტანთ და იმაზე გაფთხებულვართ. მეტს სახალს იმის მიზნითაა ლეკთაწინთ გვესაბიან“ (დასახელებული წიგნი. გვ. 7).

დნენ, სადაც მე და ვაჟაც ვიდექოდეთ ეტობა მონაწილობას. შემდეგ ვაჟამ უფროსი ვართ მწვენიერ ქალს — ნათელაჲ! თუ ჩემი ხათრი ვაქვს, ეს ჩემი მოხვეე გამილექსე, ესაც მთიელი პოეტია.

— არა, ჯერ მიგის ლექსი ვავიგონოთ უნდა. ჩამოვართვი ჩანგური და, როგორც ცოტათი ნაქორწილარმა, დაემღერე:

კარგა შამიხდა წამასელა,
გზა დავისწავლე ფშავეისა,
უცოლო ბიჭი დავდივარ,
მიწანება მინდა ქალისა.

ნათელა — რა გამაგონე, მოხვეევე,
ქალი რად გინდა ფშავეისა?
დაწუნებული ეტეობი
თორო ქალი სჯობს ხევისა.

მოხვეე — ცხორჩი ნახარდი ბიჭი ვარ,
ქალი რას მარგებს ხევისა?
რუსელად ჩაქმია-დახებუა,
ჩვენნი ნებაა ქალისა.
მე ფშაველის ქალი მწადია,
გამთენებელი ღამისა,
არ უყოთო ქინძი-ქანძერი,
მამებარი ვარ ამისა.

ნათელა — გულჩი ცხო გიძეს, ეშმაკო
მე შენი ცოდვილ ავივისი.
კიო ვაჟაჲ ეტეობი,
გქონავ ლექსების ხალისი.
ქალთა მუშტაროც კაი ხარ,
ქალთ ავიღელეს ზაფიო,
თუ გინდა აქვე მიირთვი,
თუ გინდ საცხებად წაიხვი.

მოხვეე — თუე დამანებეთ, ქალებო,
არა მინდაა შარისა,
საითაც მოვე, იქ წაველ,
არ შემიწინა ღამისა.
თოფიც მაქვ, ცხენიც კაი მყავ,
იმედოცა მაქვ მელავისა.

ნათელა — ეტეობი ქალთა მუშტარი,
გქონავ ქალების ხალისი,
შენ სუვეულასა შირთოე,
თუ გინდა შეხვდის თავისი.
ამალამ დარჩი, მგზავრი ხარ,
მეც მაქვ ლექსების ხალისი.
თუე შოგობრალე, მოხვეევე,
მე შენი ცოდვილ ავივისი,
ეს ჩემი თსაჲ მიირთვი,
თუ ექვე ხალისი ამისი.
არ გაწუნინებო სტემაჩ ხარ,
იმედი გქონდეს ამისი.

მოხვეე — ცხენს მიმიარეთ, ქალებო,
ხატი გწალობდესთ ფშავეისი,
თუ თქვენი წყალობა შეწნა,
ჯავრი არა მაქვ ღამისი.

ნათელა — ეშმაკე ყოფილხარ, მოხვეევე,
არ გმინებია ავისი,

მამწონხარ ვეკეცობითაც,
 მე უნდა შავრთა თავისი.
მობევე — შენ თავ მიცოცლას, ნათელავ,
 მეც იმეღე მაქვ ამისი,
 სიკეთეს სიკეთე მაქვ,
 აეს ეწინოდეს ავისი.
 შენც გაიხარე ნათელავ,
 მეც სიხარულით ავიესი,
 როცა ერთურთსა გავიენობთ,
 ვიქნებით როგორც თავისი.

აქ ყველათ ტაში დაქერეს, მე და ვაჟას ქალე-
 ზმა თასი გვითავაზეს. ვაჟას ოხუნჯობას სამ-
 ძღვარი არა ჰქონდა. ქორწილის პატრონი იყო
 ვაჟას ნათლიმაჰა, რომელმაც დიდი პატივი გვცა.
 ვაჟა ზენ ლექსაობას სიტყვაისტყვეთ სწერდა.
 როდესაც სიხალხით წაიკითხა ეს ლექსი, ნათე-
 ლამ გაღიწვრა. ნათელა იყო იმ ოჯახის დისწუ-
 ლი, ვაჟაც კაი ცნობილი მოლექსე 22 წლისა.

ი აგორ ღუღუშაური.

როგორც ვებდავთ, ი. ღუღუშაურის „მოგო-
 ნება“ მრავალმხრივი შინაარსის მომცველია. მის
 მიხედვით ვეწნობით თვით „მოგონების“ ავ-
 ტორის შთაბეჭდილებებს და ვაჟას შემოქმედე-
 ბისადმი დამოკიდებულებას, ვაჟას ხასიათის
 თავისებურებასა და ხალხთან ურთიერთობას,
 შეხვედრის ეპიზოდებს და იქ მომხდარ ამბებს
 და ა. შ. მაგრამ ჩვენს განსაკუთრებულ ყურად-
 ლებას იქცევას ის მასალა, რომელიც დიდი პოე-
 ტის გვირის გენეალოგიას არკვევს.

ერთი მხრივ, ი. ღუღუშაურისადმი ვაჟას მიერ
 მიღწერილი საპასუხო ლექსის დედააზრისა და
 მეორე მხრივ, „მოგონებაში“ ჩართული ავტო-
 რისეული კომენტარის მიხედვით ამჟღავნდება,
 რომ ვაჟა-ფშაველას წინაპარი სოფ. სნოდან
 ფშაველი გადამხვეწილი ღუღუშაური ყოფილა.
 „მოგონების“ შინაარსიდან ყველაფერი ეს
 თვალნათლივ წარმოგვიდგება, მხოლოდ, ამასთან
 დავაუშინებთ, ცნობის სახით უნდა დავუმატოთ
 შემდეგეთ: 1951 წლის ზღვხულში ხვეწი ეთნო-
 გრაფიული მასალის ჩაწერას ეწარმოებდნენ და
 ღუღუშაურის სავარაუდოს გენეალოგიის გე-
 მოკლევასაც შევეცადე. სითანადო წერილობ-
 ზით საბუთების უქონლობის გამო ძირითად წყა-
 როდ გამოიყუყუნე მოხუცთა მონათხრობი,
 რომლის რამდენიმე ვარიანტის ფიქსაცია-
 შეჯერების საფუძველზე ასეთი სურათი წარ-
 მოგვესახა:

ღუღუშაურთა წინაპარი ყოფილა ვილაც
 სნო. მისი ეინაობის საყითხი ბნულით არის
 მოცული, მაგრამ ერთი რამ მინც ირკვევა —
 პირველი ის დამკვიდრებულა დღევანდელი სოფ.
 სნოს ტერიტორიაზე და სოფლის სახელწოდებაც
 მისივე საკუთარი სახელიდან წარმომდგარა
 ხ უ რ თ ი ს ი ს, ს ტ ე ფ ა ნ წ მ ი ნ დ ი ს ა დ ი
 ქ ო ს ე ლ ი ს ანალოგიურად.

სნოს თავი გამოუჩენია ოსტების წინააღმდეგ
 დარიალის ხეობაში მებრძოლ გახტმწესელებრგა-
 ნალის წინაშე, რის გამო ვახტანგ მეფეს მასთან
 დანათესალება მოუწადინებია და, განზრახვის
 სისრულეში მოყვანის მიზნით, მისი ვაჟი მოუნა-
 თლავს. ნათლობის საჩუქრად მეფეს ბავშვის
 სახელზე გ ო რ თ ა ნ ა ს (აღვლილ სოფ. სნოს
 ტერიტორიაზე) ციხე აუშენებია ხოლო ნათლე-
 ლისათვის სახელად ღუღუშაური დაერქ-
 მევია. ღუღუშაური სამი ვაჟის მამა გამხდარა.
 ამათგან ორის სახელი ცნობილია (პაპიაა შიო-
 ლა), ხოლო მესამე შვილის სახელი მონათბე-
 ლების მესხეგრებიდან გამჭრალა. სამაგბროდ,
 შემორჩა სახელდენობი მესამე ძმის ვაჟის —
 ისმელაას სახელი. ამიტომ, ღუღუშაურისა
 შთამომავლობის ამ უძველესი „განაყრობ-
 ის“ საფუძველზე წარმოქმნილი ერთეულების
 სახელწოდებებიც ცნობილია პ ა პ ე თ „შიო-
 ლ ე თ დ ა ი ს მ ე ლ ე სახით.

თითოეული აქ დასახელებული ერთეული
 დროთა განმავლობაში იზრდებოდა და თავის
 მხრივ ახალ სოციალურ უჯრედებად დანაწი-
 ლებას განიცდიდა. ეს პროცესი, რომელიც, სა-
 ერთოდ, დამახასიათებელია გვირის ბუნებრივ-
 თვის, თაობიდან თაობამდე ვრცელდებოდა
 საღუღუშაურის ფარგლებში, რამაც გამოიწვია

1 ს. მაკალათია წერს, თითქმის „ღუღუშა-
 რები თავიანთ წინაპრად თვლიან ცნობილ ში-
 ოლა ღუღუშაურს.“ (იხ. მისი „ხევი“, 1934 წ.
 გვ. 95). რაც, სინამდვილეს არ შეეფერება.
 ღუღუშაურებმა ძალიან კარგად იცოდნენ რომ ს.
 მაკალათიას მიერ ნაგულისხმევი შიოლას სო-
 ციაცხელში მათი საგვარეულო მიხედვით გვიართ
 შორის უმძლავრეს ერთეულს წარმოადგენდა და
 არა მაშინ ისახებოდა. თუ ს. მაკალათიას დამა-
 ჯერებლად ეჩვენება ეს განცხადება, რალს
 უშვრება ამავე წიგნის 43-ე გვერდზე მოტანილ
 არგუმენტაციას იმის შესახებ, რომ შიოლა ღუ-
 დუშაურის მოღვაწეობის ხანაში „ღუღუშაური
 ძლიერი გვირის იყო, რომელსაც თავისი მაგარი
 ციხეც ჰქონდა...“და ა. შ. სინამდვილეში კი
 ღუღუშაურების წინაპრად ითვლება ჩვენ მიერ
 დასახელებული სნო, ხოლო მისი შვილის —
 ღუღუშაურის სამი ვაჟიდან — ერთ-ერთი
 მათგანი — შიოლაა ამ სავარაუდოს პირველ
 განაყართა ერთი შტოგვირის — შიოლეთ მოთა-
 ვედბა აღიარებული. რაც შეეხება ახაგვის
 ერისთავების წყალობით გააზნარებულ შიო-
 ლას, რომელიც ხვეში შევილიას სახელითაა
 ცნობილი, იგი მოღვაწეობდა XVII საუკუნის
 პირველ მეოთხედში. მისი გამოცხადება ღუღუ-
 შაურთა წინაპრად გვაბეძლებდა, რომ ამ გვირის
 ისტორიის სათავედ მხოლოდ XVII საუკუნე
 მიგვეჩნია. რაც სინამდვილის ამჟარა გაყალ-
 ბებას გამოიწვევდა.



12 გვარისა და 80-ზე მეტი „განაურობის“ წარმოქმნა...

ჩვენთვის მშველია ისმელეთ გენეალოგიის განვითარების პროცესის ზუსტი და თანმიმდევრული ჩამოყალიბება, მაგრამ შესაძლებელია ამ გავრთიანებაში შემავალი ცალკეული ერთეულების დასახელება. ასეთი ერთეულებია: ჯობანენი, ლომინენი, თათულენი, თადილენი, თათარენი, ვასეფენი, ფირანინი, ვარძეკენი, აქენი, ხევიდან საგურამოში გადასახლებული ისმაილიშვილები და სამეფენი. მათმა მერტმა ნაწილმა გვარის სახეც გამოიკვამა და ლდუშუარობის მაგიერად განაურობის სახელს ფუძედ გამოყენებისა და „შვილას“ მიმატებით გვარის ახალი სახელი დამკვიდრა. მავალითად, ფირანინთ ის ნაწილი, რომელიც ხევში მოსახლობს, ფირანაშვილად იწერება, ხოლო წარსულ-წამოსტედიდან ზოგი ფირანაშვილად და ზოგად ლდუშუარად.

ამ მხრივ ანალოგიური ვითარება შეინიშნება ვარძეკეთ მავალითხედაც, ხევში მყოფი მათი ძირითადი ბირთვი ვარძეკაშვილად იწერება, ხოლო შირაქში გადასახლებულმა მცირე ნაწილმა ძველი მდგომარეობა შეინარჩუნა — გვარად ისინი ლდუშუარები არიან, ხოლო განაურობის სახელის მიხედვით — ვარძეკენი.

აქენი ძირითადად თავიანთ პირველსაცხოვრისში არიან დამკვიდრებულნი და აქიაშვილობაზე იწერებიან.

ჯაბანეთ დიაროვეს გვარის უძველესი სახელი — ლდუშუარი და ლდუშუ შეინარჩუნეს ვეღჯან, სადაც კი ისინი მოსახლეობენ (სნოში, ს. თოთში და ხევის ფარგლებს გარეთ).

ისმელეთ ჭვეგანაყოფი ისმელენიც კვლავ ლდუშუარებად იწერებიან და ეს გავრთიანება თავის მხრივ ზოიციკს; ლომინეთ, თათულეთ, თადილეთ, თათარეთ, ვასეფეთ და ფირანინთ ნაწილს.

ისმელეთ გავრთიანების ვეღჯანზე გაზრდილ და თავის მხრივ მრავალი საგვარო უჯრდოს შიშველ სეგმენტირებულ ერთეულად წარმოგვიდგება სამეფენი, რომელთა დანაწილების თავდაპირველ ეტაპად გვესახება მათი მამიშვილობიდან ყაზიეთ, ტუხეეთ და ეფხეთ გამოსვლა და სოფ. სტეფანწმინდაში დამკვიდრება დამოუკიდებელი უჯრედების სახით. სნოში რჩება აღნიშნული გავრთიანების მთავარი ბირთვი სამეფენი, რომლის წევრები გვარად იმტკიცებენ სამეფაშვილობას. რაც შეეხება სოფ. სტეფანწმინდაში დამკვიდრებულ ერთეულებს, ამითგან პირველი ორი განაურობა კვლავ ლდუშუარების გვარს ატარებს, ხოლო მესამე ეფხოშვილობაზე დაიწერა ვასული საუკუნის ბოლო ხანებში.

სტეფანწმინდაში დამკვიდრებული ამ სამი 12. „მნათობი“, № 7

ერთეულის გამოყოფის შემდეგ, გაცილებით გვიან, მომხდარა სამეკეთ ერთ-ერთი წარმოშობა. დგენელის — ისმაილის: იმის მიერ კაცის მკვლელობა ჩრდილო ოსეთში, რის გამო, როგორც მკვლეული, ისე ისმაილი და მათი ოთხი ძმა (სახელების დადგენა ვერ მოხერხდა) ხევიდან გადახვეწილან. ისმაილი ჯერ მისაქციელში დასახლებულა, შემდეგ ბელაჩაურში, ხოლო საბოლოოდ საგურამოში დამკვიდრებულა და მისი შთამომავლობა, რომელიც დღესათვის რამდენიმე კომლს შეადგენს, ისმაილაშვილებად დაწერია.

გადმოცემის თანახმად, ამავე სამეკეთ შტოგვარის წევრი იყო რაზიკა ლდუშუარი, რომელიც, სოფლად ჩადენილი რალაყა დანაშაულის გამო, მთელმა ლდუშუარებმა შეინიშნა, თავისი ფარგლებიდან გააძევა და, რაკი საპაწაყრილსა და გვარადან მოკვეთილ პირს თავის სამშობლოში აღარ ეცხოვრებოდა, იძულებული გამხდარა ჯერ ხეესურეთში, ხოლო, იქ ჩადენილი ახალი დანაშაულის გამო, ფშაში გადახვეწილიყო. ის დამკირწინებულა ფშაველ ქალზე და მისი შთამომავლობა დაწერილა მისივე საკუთარი სახელიდან წარმოებულ გვარზე — რაზიკაშვილობაზე.

მთბრბელების მტკიცებით, რაზიკას გამძველებულ საგვარეულო ბჰოზაში მონაწილეობა მიუღია არაგვის ერისთავების სამსახურში დაწინაურებული შიოლა ლდუშუარის მამას. იმის მხედველობაში მივლეთ, რომ შიოლა XVII საუკუნის პირველ მეოთხედში მოღვაწეობდა, საფიქრებელია, რომ რაზიკას განდევნა დაახლოებით ამ ხანებში მომხდარიყო. ამ ვარაუდის საშუალებას გვაძლევს ის გარემოებაც, რომ ბჰოზაში მონაწილე აუცილებლად ხანდაზმულ უნდა ყოფილიყო. შიოლას მამის მონაწილეობა კი დასაშვებია ან იმ ხანებში, ანდა შიოლას მოკვლის შემდეგ, რადგან ახლგაზრდა კაცს გვარის თავკაცთა რიგებში ყოფნის უფლებით არ შემოსავდნენ. ვ. ი. რაზიკას გამძვებიდან ლდუშუ დაახლოებით სამი საუკუნე ჩანს ვასული.

სოფ. უბნანეშვილის მიერ შედგენილი რაზიკაშვილების გენეალოგიის მიხედვით (იხ. მისი „ვაჟა-ფშაველა“, გვ. 45), ვაჟა-ფშაველა რაზიკადან მეშვიდე თაობის წარმომადგენელია, მაგრამ აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ გენეალოგია უწყვეტი სახით არ არის წარმოდგენილი, რადგან ზოგიერთი თაობის შესახებ გადმოცემაში ცნობა არ შეინახება. უბნანეშვილითად ჩანს რომ სამი თაობა მაინც ვეფლისხმობი, მაშინ ვაჟა რაზიკადან მეათე თაობის წარმომადგენლად უნდა ჩავთვალოთ. თაობათა ასეთი ჩაოდენობა კი საშუალოდ 3 საუკუნის სიგრძეზე შეიძლება აითვალოს, თუ ერთი მამიდან მეორემდე დაახლოებით 30 წელს ვიანგარიშებთ.

ამგვარად, როგორც ვეა-ფშეველას მიერ იაგორ ღუღუშაურთან ნათქვამის, ისე ე. ღუღუშაურის მოწმობითა და ჩვენ ხელთ არსებული ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით ირკვევა, რაზიკაშვილების წინაპარი საღუღუშაურის ფარგლებში შემავალი უძველესი შტო-გვარის — ისმელეთ ერთ-ერთი ძველი „განაყრობის“ — სამეტეთ წარმომადგენელი იყო, რომელსაც სახელად ერქვა რაზიკა, და არა ვინმე ლეკის ნაშთი, როგორც ეს ს. ურუხანი-შვილის წიგნში წარმოდგენილი მასალებიდან ჩანს. მისმა შთამომავლებმა მამის სახელი გვარად გაიყეთეს და აქედან დაიწყო რაზიკაშვილების გენეალოგია, როგორც ამის უამრავი შემთხვევა იმავე ღუღუშაურების ვაერთიანებაშიც მოხდა და სხვა გვართა ცხოვრების სინამდვილეშიც არაიშვიათად მოწმდება. საქუთარი სახელიდან გვარის სახელის წარმოქმნა და ამ გზით ერთი წინაპრიდან მომდინარე თაობათა სხვადასხვა გვარზე დაწერა საყოველთაო მოვლენა, რასაც ვერც რაზიკაშვილების გვარი ასცდა. თაობიდან თაობამდე გადმოცემის გზით მოღწეულმა ზეპირმა ცნობებმა ჩვენამდე მო-

ტანეს თავი და ვაეის გვარის გენეალოგიის სიღრმეში ჩაგვახედეს.

ზემოთქმულს ისიც უნდა დავუმატოთ, რომ ღუღუშაურები რაზიკაშვილებთან დამოუკრების შესახებ საკითხის დასმასაც კი მომაკვლინებელ ცოდვად თვლიდნენ და ეგზოგამიის დაცვის აუცილებლობას უაღაგებდნენ ერთი საერთო წინაპრიდან წარმომავლობის მოტივით. მათი ერთობის ტრადიცია თავის გამოხატულებას პოელობდა, აგრეთვე, რელიგიური დღესასწაულების შესრულებაშიც, როდესაც რაზიკაშვილები სოფ. სნოში ღუღუშაურთა საგვარო დღეობა **დარეუობაზე** მოდიოდნენ საკლავ-სასმელ-საწირით, წინაპართა თავდაპირველ სალოცავში ზიარების მიზნით.

უოველივე ამის გათვალისწინების შემდეგ ვრწმუნდებით რაზიკაშვილებსა და ღუღუშაურებს შორის ოდესღაც არსებულა ერთობის სინამდვილეში. შემდეგში, ამ ურთიერთობის დარღვევის მიუხედავად, საქარწინო და სარწმუნოებრივი ხაზით ძველი ტრადიცია კვლავ განაგრძობდა სიცოცხლეს.

ს. ხაშიშვილი

ილია ბრძოლების კარიკბმსთან

(სამოციანი წლების მოძრაობის ასი წლისთავისათვის)

„ციცკრის“ 1861 წლის აპრილის ნომერში პეტერბურგის უნივერსიტეტის სტუდენტმა ილია ჭავჭავაძემ დაბეჭდა წერილი, რითაც უშუალოდ დაიწყო გასული საუკუნის სამოციანი წლების დიდი მოძრაობა. ეს იყო მწერლის პირველი კრიტიკული თხზულება „ორიოდე სიტყვა თავად რევან შალვას ძის ერისთავის კოზლოვიდან „შეშლილის“ თარგმანზედ“.

ილია ჭავჭავაძის ამ კრიტიკული წერილის აზრის გასაგებად საჭირო იქნებოდა საკმაოდ ვრცელი მიმოხილვა XIX საუკუნის პირველი ნახევრის ქართველი ხალხის ისტორიისა, იმ მოღვაწეთა გახსენება, ვინც თავის მხატვრულ-პუბლიცისტურ-ჟურნალისტურ შემოქმედებასა და მოღვაწეობაში გამოხატა პროტესტით აღსავსე განწყობილება; იმათი გახსენება, რომელთაც სამოციანი წლების ბეჭედად იმსჯელეს ქართველი ხალხის პოლიტიკური, სოციალური და იურიდიული ვითარების შესახებ და თავის ნაშრომებში დააყენეს საკითხი ლიტერატურის, როგორც სინამდვილის ასახვის საშუალების, მხატვრული შემოქმედების ეროვნული საფუძვლებისა და სალიტერატურო ენის დემოკრატიზაციისა, საკმაოდ პრინციპულით გაიკაცხეს ბატონყმობა და მისგან გამომდინარე უსამართლობანი, რეალისტური სურათები შექმნეს ბერევაზიული ურთიერთობის ზრდა-განვითარებისა და სხვ. ამ პერიოდის განხილვა იმითაც იქნებოდა საინტერესო, რომ ილია ჭავჭავაძის მოღვაწეობა წარმომდგარა იყო როგორც ბრწყინვალე გამოვლინება ქართული აზროვნებისა, პრინციპული საფუძვლების დამდგენი იმ ტრადიციისა, რაც მან, პუბლიცისტმა და კრიტიკოსმა, ჯერ თუმცა მეტად ახალგაზრდად, გამოიყენა. ილ. ჭავჭავაძის ამ ცნობილ წერილს საფუძვლები და წინამძღვრები შეუქმნეს ისეთმა მწერლებმა და საზოგადო მოღვაწეებმა, როგორებიც იყვნენ სოლომონ ლოდუაშვილი, დიმიტრი უიფიანი, მიხეილ თუმანიშვილი, ნიკო ბერძენიშვილი, ალექსანდრე ჭავჭავაძე, ნიკოლოზ ბართაშვილი, გრიგოლ ორბელიანი და სხვ.

ილ. ჭავჭავაძის გამოსვლა მნიშვნელოვანი იყო მით, რომ მან შესწლო არა მხოლოდ შერყევა ფეოდალური თეორიების საფუძვლისა, არამედ მათი დანგრევა და ახალი დროის მოთხოვნა-ლებებით გამტკიცებული დებულებების წამოყენება, რაც ახალი თაობისათვის სახელმძღვანელო უნდა ყოფილიყო.

1857 წლის 15 აპრილს ილია ჭავჭავაძემ დაწერა ლექსი „ყვარლის მთებს“. იგი წლის ჭაბუკმა ფიცი მისცა სამშობლოს, რომ მის სახებ არაფერი დაეწიებოდა — „თქვენ, — მიმართავდა იგი ყვარლის მთებს — სამშობლოს, — ჩვენთან იელით გაუფრედა, ვით ჩემი გული“. ილიას აღივლებდა ქართველი ხალხის ბედი, აღიქვამდა ის დიდი მომავალი, რომელიც მან ქართლის დედისადმი მიძღვნილ ლექსში გამოხატა, აღივლებდა შორეულ ჭავჭავაძეთა ეროვნული გათავისუფლების ბრძოლის ზმა და, ამასთან ერთად, ის ცხოველი სიტყვა, რომელიც ბელინსკისა და ჩერნიშევსკის წიგნებიდან მოდიოდა. ოთხი წლის განმავლობაში პეტერბურგში დაწერილ ლექსებში საოცარი სიძლიერით გამოხატა ილია ჭავჭავაძემ საზოგადოებრივი და პირადი ტყვეობები, ზრუნვა და ფიქრი სამშობლოზე და ხალხზე, რაც „მგზავრის წერილებში“, ახალი თაობის ამ საბრძოლველ თხზულებაში, ესოდენ წარუფლად და ზუსტად გადმოსცა.

რუსეთში ყოფნის პირველ წლებში ილ. ჭავჭავაძე ჯერ კიდევ ვერა ვრძნობდა იმ ღონეს, რომელიც საპირო იქნებოდა სამშობლოსათვის მიცემული ფიცის აღსასრულებლად, მაგრამ სულ მალე იგი დაიჯიკიდა და მზად იყო ეროვნულგაბრუნების წინამძღვრობა გაეწია შემოიკაცია ძალიანსათვის, ოღონდ მიზნისთვის მიეღწია:

დაე თუნდ მოკვდებ, არ შეშინიან,
მაგრამ კი ისე, რომ ჩემი კვალი
ნახონ მთ, ვინცა ჩემს უკან ვლიან,
თქვან: აღასრულა მან თვისი ვალი.

პეტერბურგში გატარებული ოთხი წლის მანძილზე ილია გამოიბრძმედა, საზოგადოებრივი

სამსახურისათვის და 1861 წელს სრულად გა-
ზედულად შემოვიდა თერგის ვიწროებში, რომ
მყინვარისათვის თვალა გაეწორობინა და თერ-
გის ღრალში ხელისაღწევი ამბობრებულა
ცხოვრება გამოეცნა.

ილია ჭავჭავაძემ თითქოს მახარობლად გა-
მოგზავნა პეტერბურგიდან თავისი „ორიოდე
სიტყვა...“ და თვითაც მალე ჩამოჰყვია წერილს.
„ერთადერთ ბოხის ოდენა ტყავის ხურჯინი-
ჭონდა მას რუსეთში დაწერილი ლექსები, აგ-
რეთვე „გლახის ნაამბობი“, „ღვდა და შვილი“,
„რამდენიმე სურათი ანუ ეპიზოდი ყაჩაღის
ცხოვრებიდან“, „ანარდლი“, გონებაში სრუ-
ლიად გარკვეულად ჩამოყალიბებული შეზღუდ-
ლებანი ზელოვნებისა და სინამდვილის ურთი-
ერთობაზე, ქართული ლიტერატურის მოვალე-
ობაზე და ლიტერატურული ნაზრტვის ხალხის
მასხამადე მითანის ვგებზე და სიშეალებებზე.“

ვიდრე ილია ჭავჭავაძე პეტერბურგიდან სამ-
შობლოში დაბრუნდებოდა, მასი წერილი უკვე
წყობილი ჰქონდა ქართულ საზოგადოებ-
რობას, რომელიც აღელვებულ-აღაპარაყებულ
დახვდა წერტილის ავტორს, ილიას შეგნებული
ქონდა თავისი თხზულების მნიშვნელობა. მან
იცოდა, რომ „ციცკარის“ საზოგადოება, საერ-
თოდ, ბატონყმობისა და ყოველი ძველის მომხ-
რენი იოლად არ დაეთანხმებოდნენ მის შეზღ-
დულებს. ამიტომ დასაწყისშივე მკვეთრი
ტონი იოლ მან. ვანაცხადა, რომ იგი არ დაე-
მორჩილებოდა არსებულ სალიტერატურო ენის
ნორმებს, რომ „ეს ასოები (იგულისხმება ე. წ.
ზედმეტი ნიშნები ძველი ქართული ანბანისა—
ს. ხ.) არ გვიხმარია ჩვენ სტატიაშიო. საჭირო
შემთხვევაში, თუ ვინმეს ეს ენის საწინააღმდე-
გო ფაქტად მოეჩვენებოდა, წერილის ავტორი
შიად იყო ყველასათვის პასუხი გაეცა (ეს პასუ-
ხი მან მართლაც გასცა მეორე წერილში —
„პასუხი“).

ამ ე. წ. „ზედმეტი ასოების“ შესახებ სქო-
ლიოში გაკრიათ თქმა, რომ ისინი არ გვიხმა-
რიო, იყო მტკიცე განცხადება, რომ ლიტერა-
ტურის ენა ხალხისათვის გასაგები, გამარტივე-
ბული უნდა ყოფილიყო. ძველი ქართული ან-
ბანის ზოგიერთი ზელოვნური ასო-ნიშანი, ან
XVIII საუკუნეში შემოტანილი, ილია ჭავჭავა-
ძის ღრის ქართულ სიტყვა-ხმარებაში სადუძ-
ველს იყო მოკლებული, ქართულ ენაში მათ
ფონეტიკური გამართლება არ ჰქონდათ, ერთი-
ანი სალიტერატურო ენის დადგენაში სიძნელეს
ქმნიდნენ და ამიტომაც, ენის დემოკრატიზაციის
სურვილით აღსაესე ილია ჭავჭავაძემ ამ „ზედ-
მეტ ასოებს“, თავისი ბუბლიცისტური მოღვაწე-
ობის დასაწყისშივე ბრძოლა გამოუცხადა, რაც
გამოხატავდა ზრუნვას ქართული სამწერლობი
ენის გამარტივებაზე. ეს იყო ილიასაგან წამო-
ყენებული პირველი სერიოზული დებულება.

რომელსაც საკმაოდ ბევრი მოწინააღმდეგე გა-
მოუჩნდა შემდეგ.

ილია ჭავჭავაძისაგან წამოყენებული დებუ-
ლებები იმ ეპოქისათვის შესაფერისი ლიტერა-
ტურის სტილის გამომწვევების საქმეს ემსახუ-
რებოდა და გამომწინარეობდა ცხოვრების ცოდ-
ნიდან, იქიდან, რომ შინაარსის შეცვლა აუცი-
ლებლად მოითხოვს ფორმის შეცვლასაც. ის,
რაც იყო ძველად და თავის დროზე შეეფერებო-
ბოდა საზოგადოების, ლიტერატურის განწყო-
ბილებას, არ შეიძლებოდა შეცვლილი, უცვლელად
და ყოველთვის კანონიერი ყოფილიყო. იცვლება
ადამიანთა ურთიერთობა და საზოგადოებრივი
ცხოვრება, იცვლება მათი გამომსახველი საშუა-
ლებანიც.

ლიტერატურა ილ. ჭავჭავაძეს მიანდა საზო-
გადოებრივი ცხოვრების მაჯისცემის გამომხატ-
ველ საშუალებად. თუ ლიტერატურა ჩამორჩე-
ნილია ცხოვრებას, იგი მკვდარია, უმოქმედო
და უსარგებლო. ილ. ჭავჭავაძემ ამის დასადას-
ტრებლად მოხდენილად ისარგებლა რვეზ
ერისთავის მიერ სათარგმნელად შერჩეულ
რუსი პოეტის კოზლოვის შემოქმედებით. კოს-
ლოვი სენტიმენტალური ლიტერატურული მი-
მართულების მწერალი იყო, რომელსაც თავის
დროზე გასაეალი ჰქონდა XIX საუკუნის 20-
იან წლებში, ხოლო სამოციანი წლებისათვის
და ისიც ქართული ლიტერატურისათვის კოზ-
ლოვის „წიარლიანი“ პოეზია, როგორც ილია
ჭავჭავაძე იტყობდა, სრულიად უნარო და უმე-
ნო იყო. პირველი მკითხველისათვის რომ
ეჩვენებინა, თუ რამდენად უღრმო და ჭუნე
იყო კოზლოვის ორიგინალური პოეზია, ილიან
მისი თხზულებები განიხილა, საერთოდ, და
აგრეთვე, რამდენადმე, კოზლოვი, როგორც
მთარგმნელი (ეს ილია ჭავჭავაძეს სხვადასხვა
განწყობილების მქონე პოეტების დასასასათუ-
ბად უნდაც). მან აღამ მიუცევიჩისა და ჯორჯ
ბაირონის თხზულებების კოზლოვისეულ თარგ-
მანებზე თქვა, რომ კოზლოვმაო „უკეთესნი“
ყვავილნი პოეზიისანი“ თავისი თარგმანებით
უსუნო ყვავილებად აქცია, ხოლო ბაირონის
„მეხი სიტყვა“, ის „საკვირველი ძლიერი სული“
ბაირონის გენიისა“ გაუთვებურა და მნიშვნე-
ლობა დაუცარგაო.“

ილ. ჭავჭავაძის წამოყენებული ერთ-ერთი
დებულება შეეხებოდა ისეთ მწერალთა შემოქ-
მედების თარგმნას, რომელნიც ვარჯიან ხალ-
ხის გონების აღსაზრდელად. ამ შემთხვევაში
ილია ჭავჭავაძე გარკვეულ გრადაციას ახდენდა
რუსი პოეტებისა და „უპირველეს ადამიანებად“
პუშკინი, ლერმონტოვი და გოგოლი მიანდა.
რომელთა შემოქმედება უსაზღვროდ ადამიანე-
რი და მდიდარი, უნდა გამომდგარიყო ქართუ-
ლის გონების გასავითარებლად. ილიასთვის ისეთ
მწერალსა ჰქონდა აზრი, „რომელსაცა ცრემ-



ლის მაგიერ მდღეობა ტყვია სცევა თვალ-
თიან და კალმის მაგიერ ხელთ უწყობა მუხი.
თუ ასეთი იყო ბაირონი, არანაღლებ მნიშვნე-
ლოვანდ მიანდა მას დასახლებული რუსი
მწერლები, რომელთა შემოქმედება ილიას აღ-
ტაცებას იწყებდა უოველთვის.

ილ. ჭავჭავაძის შეხედულებით, ლიტერატუ-
რული ნაწარმოები აუცილებლად ეროვნული-
ობით უნდა იყოს გამსჭვალული, მისში უნდა
ჩანდეს ის ღვრიტა, რომელიც თითოეული ხალ-
ხის ცხოვრების საფუძველშია დადებული. მხა-
ტრატული ნაწარმოები სწორედ ამ ეროვნული
ძირის გამოვლინებული უნდა იყოს, რადგან
ეროვნულად უმისამართო ნაწარმოები მოკლე-
ბულია შემეცნებით და აღმზრდელიობით ძალას.
რევაზ ერისთავისაგან სათარგმნელად აღებული
ახზულება — კოზლოვის „შეშლილი“, არ იყო
რუსული ეროვნული სულის მატარებელი, „ბევ-
რიც რომ წაყოთხოთ, მაინც ქართული ვერ
გაიციობს ფრჩხილის ოდენასაც რუსის სოფ-
ლის გოგოსა, იმიტომ, რომ ეს შეშლილი გოგო,
თუმცა კოზლოვი ამბობს რუსისააო, მაგრამ
რუსის სარდანიც არ აცვია ზედა. ეგ ჩალიც
ურუსო იყოი...“ იმიტომაც ეს ნაწარმოები
უგარგისო იყო ხალხის გონების დაქვეითდუ-
ბისათვის, იგი ვერ მისცემდა ქართველს რაიმე
ენობას რუსი აღმამანის ეროვნულ რაობაზე,
მას შემეცნებითი არსი არ გაანდა.

ილია ჭავჭავაძემ მოურიდებლად ამხილა რე-
ვაზ ერისთავის უხეშად დამახინჯებული ქარ-
თული, მან დასაბუთა, რომ ერისთავისეული
თარგმანის ენა დამახინჯებაა იმ მაღლიანი და
ძარღვიანი ქართულისა, „რომელზედაც დათ-
ლილია ჩვენმა უცდავმა რუსთაველმა თავისი
რედავი „ვეფხისტყაოსანი“, ის ენა, რომელ-
ზედაც დაიგალობა თავისი ლათინური სიმღერე-
ბი თავად ალექსანდრე ჭავჭავაძემ, ის ენა,
რომელზედაც თავად ნ. ბარათაშვილიმ. მგ
უდროოდ დამარხებლმა ჩვენმა იმედმა, პარმო-
ნიულად და ნაღვლიანად დაიმღერა „ქართლის
ბედი“ და თავისი მართლა-და ზეგარდმო შთა-
კონებული წერილი ლექსები“ ილ. ჭავჭავაძემ
ეს ქართული პოეტები გაპოაცხადა სანამღმოდ,
მათი ენა ქართული პოეზიის უმაღლეს მიღწე-
ვად, ხოლო ამ მიღწევის გამოყენებლობა —
დაუდღერობად.

საზოგადოებრივი მნიშვნელობა ჰქონდა ილია
ჭავჭავაძის შეხედულებას ქართული ეტრნალის-
ტიკის მდგომარეობაზე გასული საუკუნის საზო-
ციან წლებში, როცა ერთადერთი ბეკდვითი
ორგანო „ციცქარა“ იყო. ქართული ეტრნალის-
ტიკის მდგომარეობა ილიას ავებდობად მიანი-
და, რადგან ამ ეტრნალისტიკას, მის ბეკდვით
ორგანოს, „საყოთარი საარსებო ფინანსიური
ლონი არ შესწევს ისეთი გეზის ასაღებად, რაც
არ იქნებოდა დამოკიდებული რომელიმე ხე-

ლისმოწერის ეტრნალისაზე. „ციცქარა“ არ
განდადა ერთი გარკვეული მიმართულება, ერთი
გარკვეული პარტიული ინტერესი. ზოგიერ
ეტრნალში იბეკდებოდა ისეთი რამ, რაც ხე-
ლისმოწერთა და ეტრნალის ეკონომიურად
დამხმარეთა შეგნების წინააღმდეგ იყო (მაგა-
ლითად „სტრამის ციხე“), მაგრამ ასეთის გამო-
ქვეყნება უოველთვის იწყებდა მრავალთა გუ-
ლისწყრომას და მექიარასაც რედაქტორის მი-
მართ, რომ ეტრნალზე ხელისმოწერას შეწყვეტ-
დენდ და ა. შ. „ციცქარის“ ერთერთ დამსახურე-
ბად ილ. ჭავჭავაძემ მიანდა ის, რომ ასეთ
დამოკიდებულ მდგომარეობაში მან მაინც მოა-
ხერხა და გამოქვეყნა თითო-ორი ნაწარმოე-
ბი ალ. ჭავჭავაძისა, ნ. ბარათაშვილისა და გრ.
ორბელიანისა.

ილ. ჭავჭავაძის პირველი კრიტიკული წერი-
ლის უდღესი ნაწილი რევაზ ერისთავის თარ-
გმანის განქებებას მიეძღვნა. წერილის ავტორ-
მა ფაქტობრივად, ცხოველი ნიმუშებით დაამტ-
კიდა თარგმანის უსუსტრობა, დასაბუთა, რომ
ასე უდღერად მოქცევა მშობლიური ენის მი-
მართ არაა საპატიეული — „სხვისა არ ვიციო
და ჩვენ კი მშობელ მამასაც არ დაუთმობდიო
ჩვენ მშობლიურ ენის მიწმასან გასწორებას“, —
დაასკვნა ილია ჭავჭავაძემ.

ილია ჭავჭავაძის წერილი რომ მხოლოდ
რევაზ ერისთავის თარგმანს არ ეხებოდა და
რომ მასში დაყენებული საკითხები მომწიფე-
ბული იყო, იმით დადასტურდა, რომ „ორიოდე
სიტყვამ...“ დღი გამოისმურება ჰყო „ციცქ-
არის“ მწერალ-პუბლიცისტების წრეში. რევაზ
ერისთავისადმი მიმართულ კრიტიკულ წერილ-
ში ძლიერ ბეგრამა დაინახა საკუთარი „მოღვა-
წეობის“ შეფტება და სწორედ ეს იყო საბაბი
რომ ილიას საპასუხოდ აღსდგა მთელი წვება
მწერლებისა. 1861 წელს მაისს „ციცქარაში“
დაიბეკდა ბარბარე გორჯაძის „თ. ილია ჭავჭა-
ვაძის კრიტიკაზედ“, გიორგი ბარათაშვილის
„წერილი რედაქტორთან“ და რევაზ ერისთავის
„პასუხი თ. ილია ჭავჭავაძის კრიტიკისა“. „ციც-
ქარის“ რამდენიმე ავტორის ერთობლივმა პოზი-
ციამ ილიას წინააღმდეგ (მათ დეგმატა „ციცქ-
არის“ მეექვსე ნომერში სარდიონ ალექსი-მესხი-
შვილის „უსტარი ანტიკრიტიკული“, მეცხრე
ნომერში ბარბარე გორჯაძის „პასუხის პასუხი“
და 1862 წლის თებერვლის ნომერში ექვთიმე
წერეთლის „ზემოურთი იმერელი ვარიანტი
წერეთელი ექვთიმე“ — ასე აწერდა ხელს იგი
წერილს) „წერილი რედაქტორთან“, გამოიწვია
მისი მეორე წერილი „პასუხი“ („ციცქარი“,
1861 წ. ივნისი, № 6). შემდეგ კი ილია ჭავჭა-
ვაძის პოზიცია განამტკიცეს ჯერ კიდევ ბებრე-
ბურგში მყოფმა ახალგაზრდებმა — „თერგდ-
ღულებმა“, რომელთაც მტკიცედ დაუპირეს
მხარი ქართულ საზოგადოებრივ-ლიტერატურულ

ცხოვრებაში ნათქვამ ახალ სიტყვას და ბეჭდვით განაცხადეს, რომ „ჩვენ აქა ვართ სამნი შანი, სამნი თერგდალეულთაგანი“, რომლებიც მხარში ამოყუდგებით ილია ჭავჭავაძესო. ესენი იყვნენ: კირილე ლორთქიფანიძე, აქაი წერეთელი და სამსონ აბაშიძე. მათ სულ მალე შეემატნენ გიორგი წერეთელი, ნიკო ნიკოლაძე და სხვები.

ამრიგად მოხდა დაჯგუფება ქართველ საზოგადოებაში და მოხდა, უკეთ დაგვირგვინდა, განხეთქილება ძველებსა და ახლებს შორის, მამებსა და შვილებს შორის, რომელნიც ერთ-ერთისაგან დაცილებული იყვნენ იდეოლოგიური სხვადასხვაობით, ზელოვნების გაგების სხვა

დასხვაგვარი პრინციპებით, ზელოვნებისა და სინამდვილის ურთიერთობის სხვადასხვაგვარი გადაწყვეტით.

ილია ჭავჭავაძის აპრილის სტატიით სამოციანი წლების ახალი თაობა გამოვიდა რევოლუციურ-დემოკრატიული მოთხოვნებით.

სამოციანი წლების დიდი მოძრაობა, რამაც აღმოაცენა ბრწყინვალე შემოქმედება „თერგდალეულებისა“, ახალი ახალგაზრდობისა და მოწინავე დემოკრატიული თაობისა, დაიწყო ილია ჭავჭავაძის წერილით, რომლის გამოქვეყნებიდან 1961 წელს აპრილში შესრულდა ასი წელი.

ოტია იოსელიანის ნოველები

ამ რამდენიმე წლის წინათ ჩვენი ლიტერატურული პრესის ფურცლებზე გამოჩნდა ახალგაზრდა პროზაიკოსის ოტია იოსელიანის ნაწარმოებები. ჩვენდა სასიხარულოდ მისი უოველი ახალი ნაწარმოები გვეგრძნობინებდა, რომ საქმე გვაქვს ნიჭიერ შემოქმედთან, რომელიც თანდათან იზრდება, ფართოვდება აგრეთვე მისი ნაწარმოებების თემატიკაც. ამის ნათელი დასტურებაა „საბუთთა საქართველოს“ მთავარი გამოცემული ო. იოსელიანის „ნოველები“.

ახალგაზრდა მწერალს კარგად აქვს შესწავლილი ადამიანის ფსიქოლოგია, მისი სტრუქტურა გაჩვენებული, ან გარემოსთან ურთიერთობაში ან თვით ადამიანებთან დამოკიდებულებაში. როდელი და მრავალმხრივია ადამიანის სტრუქტურის ცხოვრება. მრავალმხრივია ო. იოსელიანის ნოველების თემატიკაც. ადამიანის სწავლასხვა კუთხიდან შესწავლის ასპექტში, მწერლის მახვილი თვალი კარგად წედება გმირის სტრუქტურისა და დამატებითი მხატვრული ხერხებით გადმოცემის მას.

უფროსი შემთხვევის გამო ორი ეპიკ მიწის მიაპარა ლევანამ, დარდისაგან მათ გაყვა ლევანას ცოლი ზედავაც. სახლში მარტოდ დარჩენილა ლევანა. ბუნებრივია, ასეთ მდგომარეობაში მყოფი ადამიანი მხოლოდღა მოგონებებით ცოცხლობს. ლევანას ცხოვრება ერთი მთლიანი სიზმარია. ლანდების სამყაროში ტრაგედებს ლანდალქცეული. ეს ლანდები კი მისი შვილები და მეუღლეა, სხვა ყოველივე და ყველაფერი მისგან გამოთიშულია. ნასახლარს დაემსგავსა ლევანას კარმიდამო, სახურავი გადაძარცვულა სამზადს, ბალახმა და ანწლმა დაფარა ენო, ხავის მოვლი კიბეებს. უკუნეთი სიბნელე, სიცილილია გამეფებული აქ. მაგრამ სიცოცხლე თავისას ობოლობს, იგი მომავალს ეღს. ბალახი რაა, ბალახიც კი ვერ ძლებს ამ სიცილილი-სა და უმოქმედობის სავანეში, „ბალახი გაძვრა კი მთის რატანეში და გზას გახედა“... ისიც კი თითქმის ვიდაცას ეღს.

ღმის კითხვა: რამ შეიძლება გამოიყენოს აღნიშნული მდგომარეობიდან ადამიანი? რას

შეუძლია დაუბრუნოს იგი ცხოვრებას? სასევდით სწორია მწერალი, როცა ის არ იყენებს შებლონად ქცეულ ხერხებს და ზედმეტად მიაჩნია სხვა პიროვნებების ჩარევა, მათი დიდაქტიური ნოტაციები. „ლანდებმა“ მიიყვანეს, უბრალო შემთხვევის შემდეგ, ლანდალქცეული ლევანა, სახლისთან. შრომა კი ისეთი მძლავრი ფაქტორია, რომელსაც თვით უღიფხუნი სულიერი ტრავმისა და დაძაბუნებინაც შეუძლია გამოიყენოს ადამიანი, რეალობას დაუბრუნოს იგი. დაღლილ-დაქანცულ ლევანას ხარებთან ჩაეძინება: „ღღის სინათლემ გამოადიდა მძინარე. მიმედ მოისრისა თვალები, წინ გაიხედა: ღია ჭიშკარი, ურემი, ლაღაბა სახლის, ხარები. უკან მოტრიალდა და მოქედრული ოღა, შავფარდისანი ფანჯრები, სახურავგადახდილი სამზადი და სამზადის წინ — კარებთან მიწოლილი ბებერი ნაგაზი.“

— შეიღებო! — იკითხა ლევანამ, — შეიღებო! — გაიმეორა უფრო ხმამაღლა.

— შეიღებო! სადა ხარო, შეიღებო, შეიღებო! — უკვე მთელ სოფელს ესმის ხმა.

შვილები არ უნახავს წუხელ სიზმარში ლევანას“. (გვ. 70).

მწერალმა სასევდით დამატებულად დაეცხატა თუ შრომამ როგორ დაუბრუნა ლევანა ცხოვრებას, სხვა გზა, ალბათ, ხელოვნური და არადამატებელი იქნებოდა და მწერლის გამარჯვებაც ისაა, რომ მან ადამიანი შრომის გზას დაუბრუნა მინაგანი გარდატეხის შედეგად.

ადამიანი საზოგადოებრივი არსებაა, იგი საზოგადოების ღვიძლი შეიღა და ადამიანებთან ურთიერთობის გარეშე მისი არსებობა შეუძლებელია. ზოგჯერ ამა თუ იმ ობიექტური ან სუბიექტური მიზეზის გამო ადამიანი მოწყდება ზოლმე საზოგადოებას და საკუთარ ნაქცეში ჩაიკეტება. საჭიროა მისი საზოგადოებაში დაბრუნება და ესაა ძირითადი აზრი ნოველა „ლევანასი“. ამ საკითხს მწერალი ისევ უბრუნდება ნოველა „თეთრ ქალიშვილში“, მაგრამ აქ საკითხი სულ სხვა კუთხითაა გაშუქებული. თუ „ლევანაში“ მწერალმა პიროვნების ჩარევა, დიდაქტიური ნოტაციები ლევანას საზოგადო-

უბამი დასაბრუნებლად, ზედმეტად მიიჩნია, „თეთრ ქალიშვილში“ ნათიას ცხოვრებისეულ ფერხულში ჩაბმისათვის მწერალმა სწორედ ვარჯიანი ჩარევა გახადა აუცილებელი.

ლევანას ცხოვრებასთან დაბრუნებაში სხვა პიროვნებების ჩაერევალობა მოტივირებულია იმით, რომ ლევანი უკვე ხანდაზმული, დიხტი და დავიკრებელი გლეხია, მისი ხასიათი უკვე ფორმირებულია და ჩამოყალიბებული. მხოლოდ იმ დიდ ტრაგედიას, რომელიც მას თავს დაატყდა, შეეძლო მოეწყვიტა იგი ცხოვრებისეულ სარბოლას. სულ სხვაგვარად ღვას საკითხი „თეთრ ქალიშვილში“. ნათიას მოწყვეტა ცხოვრებისაგან რაიმე დიდი სულიერი ტრამვის შედეგად კი არ მომხდარა, არამედ უმოთხრესად აღზრდის შედეგია. ბავშვობიდანვე ფიზიკურად სუსტი ნათია, ზოგიერთი ჩვენი ვაი-ეტიმისა და მშობლის გადაჭარბებული „ყურადღების“ შედეგად, საზოგადოებას თანდათან მოწყდა. მისი მოქმედების არე საკუთარი ქობით და საწოლით შემოიფარგლა. ასეთ შემთხვევაში მწერალმა მიზანშეწონილად ჩათვალა სხვა პიროვნების ჩარევა, მაგრამ იგი ყოველგვარი ჩარევის მომხრე როდია. ნათიასთან ბავშვამდეც დადიოდნენ ახმაწავები, მაგრამ შემდეგ თანდათან ჩამოკლდნენ კიდევ. ნათია უკვე იმ ასაკშია, როცა აღამიანში ქვეყნობიერად იღვებებს ღბოლვა ადამიანის სწორისაკენ“ და ახალგაზრდა ბავშვის თუნდაც ერთბეშად გამოიყენა ნათიას ეზოში, საკმარისი აღმოჩნდება, რომ მასში მთელი სიძლიერით იფეთქოს მოქმედების მოთხოვნილებამ, რომ იგი ცხოვრებისეულ სიტუაციას დაეწაფოს.

ოცნება ოჯახზე, ოჯახის შექმნით გამოწვეული სიხარული გადმოცემულია ნოველაში „ოჯახის იმბაზე“. ნოველა იყოფა ცალკეულ ნაწილებად. თვითეთლი ნაწილი „კომპოზიციურად დასრულებულ ნაწარმოებს წარმოადგენს და ამავე დროს მუილარო კავშირშია ერთმანეთთან.

ნოველის ახალგაზრდა გმირებს — სისოს და თონას ვულწრფელად, ვატაციებით უვებით ერთმანეთი, ოცნებობენ შექმნას ოჯახი, ოჯახი — სიუვარულია და სიკეთის კერა. ისინი ასე შეხმარაინ მუზობელი ივლიანეს ოჯახს: „ქოთანში რძის ჩხრალი არ იმისი, მაგრამ ჩვენ ვვსმის, ვვსმის როგორ მოიმღერის რძე ქოთანში ოჯახის სავალობელს... როგორ ფშინავს ტახტზე წამოწოლილი ოჯახის უფროსი — ივლიანე ვახშმის მილოდინში და მიბნედილ თვალებს არ აცილებს საქმით გართულ ცოლს“.

ეზო შემოირაფავი, ბუხრის მილიდან პარველი კვამლი ამოვიდა, შეიქმნა ოჯახი. ოჯახური სიტუაციის სიხარულს მისცემან სისოს და თონა. ახალი ოჯახის შექმნის შემხარაინ მუზობლებიც; მაგრამ ოჯახს თითქოს რაღაც აქლია, თითქოს და გერ კიდევ არ არის ოჯახური პარზონია და აი, ჩნდება სიუვარული

პირველი ნაყოფი — ახალი სიციცხლე... აღტაცებული მამა ერთ ადგილზე ვერ ჩერდება, მას უნდა მოელ ქვეყანას გააქვინოს ეს იმბაზე, აქაიცი, ეკეი ხაილხო, სოფელი, ქვეყანა, სიციცხლე გაჩნდა აჟ, ამ ჩემს ხალხში, ჩემს ხალხურაქვეშ, მოლით შეხედეთ, სიციცხლე სუნთქავს, სიციცხლე ფეთქავს აგერ, ჩემს პატარა პერქვეშ“. (გვ. 26)

ამ პატარა ნაწარმოებში მწერალი მხატვრული დამაჯერებლობით ვერჩვენებს ოჯახის შექმნას და მასთან დაკავშირებულ ადამიანურ განცდებს.

მარტვი სიუვეტზეა აგებული ნოველა „ჩქარი მხატვრულიდან“. ორიტლშავილის მემანქანის თინაშეშვე მხატვრულიდან ზედანს ოდას, ოდას ოჯახზე ვადმომდგარ გოგონას. ისინი ზელებს ქნევიით ესალმებიან ერთმანეთს. ასე მეორდება ყოველდღიურად და მათ ერთმანეთი შეუვეარდებით კიდევ. ასე მარტივია ამ ნოველის სიუვეტი. ამას ემატება ისიც, რომ ნოველაში მწერალი ერთიდაიმავე სურათს რამდენჯერმე ხატავს თითქმის ერთიდაიმავე ზერხებით, ხშირად წინადადებას ეკრამდენჯერმე განმეორებული. მაგრამ ყველაფერ ამას მწერალი ისე უხამებს გმირის სულიერ განცდებს, რომ მკითხველი სიამოვნებით კითხულობს და განმეორებებს ვერც ვრძნობს. ნოველის წარმატებას ზელს უწყობს ისიც რომ მწერალი კარგად აღწერს ბუნების სურათებს. ძნელია, თითქმის შეუძლებელიც, ბუნების ცალკეული ნაწილებს უბრალო ჩამოთვლით პერიპეიის დახატვა:

„სოფელი, მდინარე, ყანები, ვენახები, აღვები, მუხები, გლეხები, ქალი, კაცი, ცა და დღეამიწა — ჩემი ქვეყანა“. ყველაფერი ამის ჩამოთვლით თითქმის საკმარისი არაა პერიპეიის შეაქმნელად. მაგრამ ეს ისეა დანახული მიმავალ მხატვრულიდან, რომ უკვე მშვენიერ სურათს ქნის.

ადამიანის სულიერ ცხოვრებაში ბუნებრივ მოთხოვნილებებს და ტრადიციებს შორის წინააღმდეგობა — ესაა თემა ნოველის „ქვრივის ცრემლები“. ადამიანის ბუნებრივ მოთხოვნილებას ხშირ შემთხვევაში წინ ელახება ტრადიციები. ქვრივი დარბაც ამ ტრადიციებს ისე დაუბონებია, რომ მისაღში ღალატით ვერც კი წარმოუდგენია. კრიტიკულ მომენტში კი, შინაგანი ბრძოლის შედეგად, დარბის ძილეს ბუნებრივი მოთხოვნილება, ოღონდაც ისე რომ ხალხმგეს სალაპარაკოდ და დისაქმობს საგნად აქციოს. ქვრივი დარბის განცდები საესებით ბუნებრივადაა ვადმოცემული.

სუსტი ნებისყოფის ადამიანის ფსიქოლოგიური სახე დაგვიხატა მწერალმა ნოველა „ხელი მოეპარული“. ნოველის გმირი ანტონა ყოველდღიური ცხოვრების მოთხოვნილებათა ზეგავლენის ქვეშ იმყოფება. ესაა სწორედ მიზეზი იმისა, რომ იგი ხან ცეკვის მასწავლებელია და



ხან ქვის მთელი, ხან კალატონია და ხან საშლერის მასწავლებელი და ფეხს ვერსად ვერ იკიდებს. ანტონა მომენტის შესაფერისად ცულის მიზანს, რითაც შეექმნება უაღბო რწმენა, რომ ის მოქმედება, რომელიც მან განახორციელა საჭირო და აუცილებელი იყო (გაფიხსენოთ ანტონას მსჯელობები ქვის მთელად ყოფნის ან კალატონობის დროს). არწმუნებს რა თავის თავს იმაში, რომ მის მოქმედებას აწმყოს საჭიროება მოითხოვს, ანტონა კმაყოფილებას ვაძლევა, მაშინ როცა სხვა დროს მსგავსი მოქმედებისათვის იგი სხვას ვაპოკხაედა კიდევ. ანტონაში თვითრიტორის უნარის დაუძლურება მომენტითა გამოწვეული, რაც თავისთავად ნებისყოფის სისუსტეზე მიუთითებს და ესაა სწორედ მიზეზი იმისა, რომ იგი ბოლომდე ხელმოიკარული რჩება.

მწერალს რამდენიმე კარგი ნაწარმოები აქვს შექმნილი ბავშვების ცხოვრებაზე, მაგრამ ისინი ჩვენი განხილვის საგანს არ წარმოადგენს. გვინდა მხოლოდ აღვნიშნოთ: მწერალს აქვს უნარი კარგად შეიქონოს და გადმოგვეცეს ბავშვის სულიერი სამყარო, რაც ერთდელ კიდევ დასტურდება სარეცენზიო წიგნში მოთავსებული ნოველა „თამაშით“.

მწერალი ლაკონურად გვიხატავს ჩვენს სოფელში მომხდარ დიდ სოციალურ გარდაქმნებს: „ჩვენში ასე კი არ იყო ძველად, სად იყო ეს ფართო ქუჩა, ახლა რომ ასე არსებინდა ამობრახანდებით მანქანით? ჩვენს ორღობეში აქაური ნოჩილა ურმები თუ ამოზობდებოდა, ან ორი ცხენოსანი თუ გადებოდა ქვებიან და კორტოხებიან გზაზე. ამ ოცდაათიოდე წლის წინ დაიწყეთ ეს გზა... ვანკრიეთ კლდეები, ვასწორეთ

მთები... გავდეთ ხიდები და... მოვედა სოფელში დიდი ხნის ნინატრი გზა. განათლდა სოფელი, გაეხილეთ თვალი, გავერთეთ ქვეყანაში და ერთ დღეს ვაჩნდა მანქანა“ (მასარა) ამ პატარა ამონაწერის გარდა აღნიშნულ ნოველაში ამ თემაზე არაფერია ნათქვამი, მაგრამ აქედანაც ძალუმაღ მორანს ის პრაგმატი, რაც ჩვენმა სოფელმა განიცადა განვითარების, საზოგადოებრივი წინსვლის გზაზე.

ორთა იოსელიანი კარგად იცნობს ქართულს, კერძოდ იმერულს, სოფელს და შესაწინააღმდეგებებს მის სუბათებს: „სოფელში სინათლე იწებდა. ბოლავს საკვამურები. გადმოზრუნებულ ტაშტს უტყაფუნებენ ბავშვები, ჰუკეიტინებს სილორეში გამოიწყვდილები დედა დორი და ძაღლები დაგვიანებულ მგზავრს უტყვენ ღობესთან“. კახელობით ამ სტრიქონებს და ოქვენს წინ იშლება საღამოს სურათი იმერულ სოფელში მთელი თავისი მომზიბველობით.

მწერალი ხშირად მიმართავს იუმორს, რაც ნაწარმოებებს უდავოდ მეტ ღირსებას აძლევს. ობრობა მიმდინარეობს სადად, სხარტად, ლაკონურად. მართალია, ავტორი გმირთა მეტყველების დროს ზოგჯერ აყენებს იმერულ დიალექტს, მაგრამ ჩვენი აზრით აქაც მწერალს არ დაღატობს ზომიერების გრძნობა. რაც შეეხება ავტორის მეტყველებას, იგი წმინდა ლიტერატურულია.

ო. იოსელიანის ნოველების წიგნი უდავოდ საინტერესოა ჩვენს ლიტერატურაში, მკითხველმა იგი კარგად მიიღო, ამაზე ნათლად მეტყველებს ის ფაქტიც, რომ წიგნი მალაზისის თაროებდნად გამოჩენისთანავე გაქრა.

ა. მასიოვილი

ნაშრომი ხევისურულ დიალექტზე

ახლა სოციალისტური ყოფის დამკვიდრებასთან ერთად, სწავლა განათლებისა და კულტურის გავრცელების შედეგად, ჩვენს ქვეყანაში ინტენსიურად მიმდინარეობს კუთხური (დიალექტური) მეტყველების სხვაობათა მოშლისა და მათი სალიტერატურო ენაში შერწყმის კანონზომიერი პროცესი. ამ პირობებში მეტად საშერია ქართული ენის ნაიროფან კუთხურ სამეტყველო თავისებურებათა აღწერისკენ.

აღ. ჰინკარაული, ხევსურულის თავისებურებანი ტექსტებითა და ინდექსით. საქ. მეცნ. აკადემიის გამომცემლობა. 1960 წ. რედაქტორი ა. ჩიქობავა.

შესწავლა, რასაც წინ უნდა უსწრებდეს სანდო დიალექტოლოგიური მასალების შეკრება-ჩაწერა.

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ენათმეცნიერების ინსტიტუტში, ქართული ენისა და სიტყვიერების შემსწავლელმა სხვა სამეცნიერო კერებში კარგა ხანია მოკიდეს ხელი ამ გააუღებელ საქმეს. ფართო შემკრებლობითი და კვლევითი მუშაობის შედეგად ამჟამად უკვე მოგვეპოვეს რთვორც მონოგრაფიები ძირითად ქართულ კლდეებზე (ქართულზე, კახურზე, გურულზე, აჭარულზე და სხვ.), ისე ტექსტურალური მასალები, ლექსიკონები და ცალკეული შრომები ქართულ კილოთამცოდნეობის სხე-

ციალურ საკითხებზე. უკანასკნელ ხანებში გამოსულ ნაშრომთა შორის მნიშვნელოვანი ადგილი უნდა მიეკუთვნოს ალ. კინჭარაძის წიგნი — „ხევსურელის თავისებურებანი“, რომელიც ქართულ კოლოთა შორის მკვეთრი გრამატიკულ-ლექსიკური სპეციფიკით გამოირჩეულ, არქაული სტრუქტურითა და ფორმათა ცვალებადობის მხრით მეტად საინტერესო დიალექტის — ხევსურელის მონოგრაფიული შესწავლის პირველ სერიოზულ ცდას წარმოადგენს.

ხევსურეთზე, საქართველოს შიდაეთის ამ საუბრადადებო კუთხეზე, მის მკაცრ ბუნებასა და არქაული ყოფის გადმოწამებზე, რწმუნასა და ალათ-ჩვევებზე ბევრი რამ დაწერია როგორც ქართულ და რუსულ, ისე უცხოურ ენებზე. მაგრამ ხევსურთა მეტყველებაზე, როგორც ქართული ენის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან კლოზე, დღემდე ზევნი არ მოგვეპოვებოდა სპეციალური ნაშრომი.

ხევსურელს მეცნიერული თვალსაზრისით პირველად ქართული დიალექტოლოგიის ფუნდამენტელი აკად. ა. შანიძე შეეხო, როდესაც თავის სამედიცინო-საანატომიო მოხსენებაში (1913 წ.), ხოლო შემდეგ, ი. ჯავახიშვილის რედაქტორობით გამოსულ შრომების კრებულში (1915 წ.), მთის სტვა კოლოებთან ერთად მოკლედ დაახასიათა ამ კილოს თავისებურებანიც.

1935 წელს გერნალ აწილიწიღებულში, რომელიც ქართული საენათმეცნიერო ორგანოს წარმოადგენდა, ა. შანიძემ ხევსურული მეტყველების საწარმო ტექსტებიც გამოაქვეყნა, ჩაწერილი ნიჟერი მთქმელის ბესარიონ გაბუერის მიერ (ბესარიონი აჭაშად სამგორის ველზე, სოფ. გამარჯვებაში სახლობს). ტექსტებს დართული აქვს მკვლევრის შენიშვნები და მის მიერვე შედგენილი სპეციალური ლექსიკონი. ა. შანიძის სახელსეუ უკავშირდება ხევსურული პოეზიის ვრცელი კრებულის გამოქვეყნება, რომელიც 1931 წ. გამოვიდა შემდგენლის ძვირფასი შენიშვნებითა და ვარიანტებით. ზევნი სტვა ენათმეცნიერები თავიანთ შრომებში ვაგარიან და სპიროებისადმიხედვით თუ ენებოღენენ ხევსურელის ენობრივ მოვლენებს.

ამგვარად, ახალგაზრდა ავტორის ალ. კინჭარაძის ხსენებული ნაშრომი გავრცელება კარგა ხნის წინათ დაწეებული სპირო საქმისა ენათმეცნიერული ცოდნის თანამედროვე ეტაპზე.

წიგნის პირველ ნაწილში წარმოდგენილია დიალექტის ფონეტიკურ-გრამატიკული მიმოხილვა. ფრაზოლოგიაში დამებნილ უხე საილესტრაციო მაგალითებზე დაყრდნობით ავტორს დადგენილი და აღწერილ-განაწარმოებული აქვს ხევსურელისათვის დამახასიათებელი ბევრიოთი მოვლენები, რომელთა შორის შემჩნეული ფაქტების მრავალფეროვნებით, მათი კვალიფიკა-

ციის სიღრმითა და მეცნიერული ვაპირებით ყურადღებას იმსახურებს თანამოყვანო აწილიწი (გვ. 3-9), კომპლექსით მონაცვლეობა (გვ. 17-23), ბგერათა განითიარება (გვ. 25-34); ფონეტიკურ მოვლენათა გათვალისწინების საფუძველზე ავტორს კარგად აქვს მიგნებული ბევრი სიტყვის ეტიმოლოგია, ან მათი ფუძეობრების წარმომავლობა, თუ ცვალებადობა (ინ. სიტყვები: ლუდრია, თაერია, სიპნიერა, მეპრ, ონხზარი, ტუმბო, გრავილი, გვირგვინი, რკალი, გრჯლა, კრეტ-საბშელი და მისთ.).

მაგრამ აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ სასურველი იყო ავტორს ფონეტიკურ საკითხთა შორის ცალკე გამოეყო მახელის საკითხიც. მახვილო ხევსურულში სპეციფიკურია და ენობრივი ცვალებადობის ძლიერი ფაქტორს წარმოადგენს. მისი სპეციალური განმარტვა დასაყრდენს მისეცემდა მკვლევარს ფონეტიკურ საკითხთა რკვევაში.

ხევსურეთი შრომის ავტორის მშობლიური კუთხეა, ამიტომ მკვლევარი კარგად იცნობს ყოველ სოფელს, აზნევეს მეტყველების ნიუანსებს ცალკეული გეოგრაფიული პუნქტების მიხედვით. მას ემარჯება გრამატიკული ფაქტების ხშირებისა და გავრცელებულობის ზუსტი ლოკალიზაცია და ამის საფუძველზე კოლოკაციებისა და ფემების ერთმანეთისაგან გამოიჯნა.

ბევრი საგულისხმო, სპეციალურ ლიტერატურაში უცნობი ენობრივი ფაქტი აქვს აღწესხული და შესწავლილი ალ. კინჭარაძის სახელთა ბრუნების, წარმოების, კომპოზიციის დარგში, განსაკუთრებით ფართოდ ნერდება იგი ზმნაზე (გვ. 93-180), რომლის ფორმათა წარმოება ხევსურულში რაც თავისებურებას ამკვლავებს.

სინტაქსიდან წიგნში მშობლად რამდენიმე სპეციალური საკითხია აღებული განხილვის საგნად: მსახლერელ-სახლერელის ურთიერთობა, სიტყვათა რიგი წინადადებაში, კითხვითი ნაწილაკი ა და ზოგი შენიშვნა წარმოთქმა-ინტონაციის შესახებ.

საანალიზო ფაქტების ზევნებისას ავტორი შესაღარებლად ხშირად იშველიებს ქართული ენის სტვა დიალექტებს (უმათერესად თუმურს) და ენებს (ზანური, სვანური, სომხური, რუსული), არა ერთხელ ავლებს პარალელს ძველ და თანამედროვე სამწერლო ქართულის ფორმებთან. უმეტეს შემთხვევაში ეს შედარება-პარალელები მიზნობრივი და სწორია.

მეორე ნაწილი შრომისა წარმოგვიდგენს დარგობრივ ლექსიკას (გვ. 193—311), რეზიუმეს რუსულ ენაზე, ტექსტებს, საძიებელს, პოზიტიველთა ნუსხას და გამოყენებული ლიტერატურის სიას.

ფრიად საუბრადადებოა ავტორის ცდა მოსახლეობის ყოფა-ცხოვრების და შრომა-საქმიანობის აღწერის პროცესში გამოავლინოს ყველა ტერმინი, სიტყვა და გამოთქმა, რაც დაკავში-



რებელია, კერძოდ, პეტრელის მოყვანისთან, თიბესთან, მესაქონლეობასთან, მშენებლობასა და იარაღ-საბურღლის ზმარებასთან. წიგნში შესაბამისი დარგის ლექსია ცალკე თავებადაა გამოყოფილი, რომლებიც ძვირფას ტერმინოლოგიურ მასალას შეიცავს ზვესურეთის სამეურნეო უოფა-ცხოვრების შესახებ. ეს თავებია: პეტრელის ლექსია, თიბის ლექსია, მესაქონლეობის ლექსია, მშენებლობის ლექსია და აზრის ლექსია.

სარეცენზიო წიგნში საკმაო ადგილი აქვს დამოძილი მეცნიერული სიზუსტით ჩაწერილ (პროზაულ და პოეტურ) ტექსტებს (გვ. 324—440), რომლებიც აქ პირველად ქვეყნდება. ხვესურული მებრუნელების ეს ნიმუშები უფრადლებას იბყრობს როგორც ვანობრები, ისე სიუვეტურ-შინაარსობრივი მრავალნაირობით, ამიტომ, გარდა წმინდა ენათმეცნიერებისა, მოე-

ლი ეს მასალა ძვირფასი და საინტერესო ისტორიულ-ეთნოგრაფიული და ენათმეცნიერული თვალსაზრისითაც.

გამოკვლევაში წარმოდგენილ უმარე ვკამატეულ მოვლენათაგან ზოგის ინტერპრეტაცია ბუნდოვანია, არადამაჯერებლად გამოიყურება, სადალდა მისიანევი ანდა დაზუსტებას საკირობებს (მაგალითად, გვ. 4, 8, 22, 46, 51, 70, და სხვ.). მაგრამ ამისდა მიუხედავად, ალ. კინკარულიის სარეცენზიო ნაშრომი ძვირფასი წვლილია ქართულ საენათმეცნიერო ლიტერატურაში, კერძოდ, დიალექტოლოგიური კვლევაძიების საქმეში. მისი პირველი ნაწილი წიგნის რედაქტორის, ენათმეცნიერის არნ. ჩიქობავას სიტყვებით რომ ეთქვათ, „გეროვან მეცნიერულ დონეზე დგას“, ხოლო მეორე ნაწილი „გადაუპირებლად შეიძლება ითქვას, სანამუშოა“.

ილია მამისაძაძე.

საყუკადღებო ნაშრომი ფილოსოფიის ისტორიის საკითხებზე

სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამოცემლობამ რუსულ ენაზე გამოსცა პროფ. კ. ბაქრაძის წიგნი „Очерки по истории новейшей и современной буржуазной философии,“ რომელიც წარმოადგენს ავტორის მიერ მოფიქრებული ვრცელი მონოგრაფიის პირველ ნაწილს. უნდა ითქვას, რომ ჩვენს ფილოსოფიურ ლიტერატურაში არა თუ ქართულ ენაზე არ მოიპოვება მებრუნელებად სერიოზული გამოკვლევები ბურჟუაზიული ფილოსოფიის განვითარების ამ პერიოდის შესახებ, არამედ ასეთი შრომები თითზე ჩამოსათვლილია რუსულ ენაზედაც კი. მარქსისტული ლიტერატურა აღნიშნულ საკითხებზე შემოიფარგლება თითქმის ერთადერთი, გერ კოდევ 1933 წელს ლუბოლის რედაქციით გამოცემული სტატიების კრებულთ: „Из истории философии XIX века,“ რომელშიაც განხილულია ბურჟუაზიული ფილოსოფიის მხოლოდ ზოგიერთი მიმართულება.

თვალს თუ გადავავლებთ ბურჟუაზიულ ისტორიოგრაფიას გამოყარკვევთ, რომ აღნიშნულ საკითხზე ძალზე ცოტა ლიტერატურაა. ბურჟუაზიულ თვალსაზრისით გერმანელი ბურჟუაზიული ფილოსოფიის განვითარების ახალი პერიოდი, გაშუქებულია უებერგევის, მიიერის, ბოზენსის, და სხვების შრომებში. ამ შრომების უმეტესობაში ეს მიმართულებანი დღაგებულია მებრუნე მოკლედ. ყოველგვარი კრიტიკისა და

შეფასების გარეშე. ასე მაგალითად მიიერის 1949 წელს გამოცემულ წიგნში „თანამედროვეობის მსოფლმხედველობა“, ემპირიოკრიტიციზმს დამოძილი აქვს მხოლოდ 2 გვერდი, ნოკან-დანიერ მიმართულებებს მთლიანად 12 გვერდამდე, პესერლს კი 4 გვერდი.

გერმანელი ბურჟუაზიული ფილოსოფიის განვითარების ის მონაკვეთი, რომელსაც პროფ. ბაქრაძის მონოგრაფიის უკვე გამოქვეყნებული ნაწილი შეეხება, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ განვიდასხვა დროს გამოქვეყნებულ ცალკე სტატიებს, სისტემატური მონოგრაფიული კვლევის ობიექტი გერ არ გამხდარა.

მონოგრაფიის შესავალში კ. ბაქრაძე იხილავა იმ სოციალური ვითარების დახასიათების, რომელსაც განაპირობა ბურჟუაზიული ფილოსოფიის განვითარების საერთო ხასიათი. აქვე ავტორი განვიხილავს იმ იდეურ წინამძღვრებსაც, რომლებმაც ლოგიკურად განაზღვრა მე-19 საუკუნის შეახანების შემდგომი ბურჟუაზიული ფილოსოფია. შესავალშივე მოცემულია შეკუმშული მაგრამ არსებითი დახასიათება ბოლცანოს, შოპენჰაუერისა და ბრუნტანის ფილოსოფიური სისტემებისა. ყოველივე ამის შემდეგ კ. ბაქრაძე გადადის ცალკეულ ფილოსოფიურ მიმართულებათა ვრცელ ანალიზზე. ეს მიმართულებანი: ვულგარული მატერიალიზმი, ემპირიოკრიტიციზმი და მახიზმი, იმანენტური ფილოსოფია, „იდეალიზტური“ (კრიტიკული) პოზიტივიზმი,

ნეოკანტიანური მიმართულებანი (ფ. ა. ლანგე, შარბურგის სკოლა, ბადენის სკოლა), პესერლის ფილოსოფია (პირველა პერიოდი).

ფილოსოფიური მიმართულებების უმეტესობა, რომელთაც ავტორი განიხილავს, მიმართავს ერთობ რთულ ტერმინოლოგიას, ხშირ შემთხვევაში ერთმნიშვნელოვნად არ მოისმარს სიტყვებს, ვრთვეარ თვითნებობას იჩენს ფილოსოფიური ცნებების მიმართ, გულისხმობს რა მათში, საერთოდ აღიარებული მნიშვნელობისაგან განსხვავებულ შინაარსს. ყოველთე ამის ვარდა ზოგჯერ აღგილი აქვს ისეთ მდგომარეობასაც, რომ ამა თუ იმ მოაზროვნის მიერ განვითარებული ფილოსოფიური თვალსაზრისის იმის საწინააღმდეგაა რისი დასაბუთებაც თითქოს და მას უნდოდო.

პროფ. კ. ბაქრაძის მონოგრაფიის ერთ-ერთი ღირსება ის არის, რომ მასში განხილული მე-17 საუკუნის ბურჟუაზიული ფილოსოფიური აზრის ცალკეული მიმდინარეობანი ავტორის მიერ კადმოცემულია ობიექტურად, ამ საქმეში საერთოდ შესაძლებელი ვარკვეულობითა და სიციხადით, ავტორი აღწევს იმას რომ ნათლად და ვარკვევით დალაგოს და ვადმოსკეს ისეთი ბუნდოვანი და დახლართული მიმართულებანი, რომელთა ვაგებაც ერთი შეხედვით შეიძლება შეუძლებელ რამედ მიიჩნიოთ. ამ მხრავ პროფ. კ. ბაქრაძის მონოგრაფია არსებობდა ვანსხვადება ჩვენში არსებული ლიტერატურის მნიშვნელოვანი ნაწილისაგან, რომელთა ავტორებსაც კრიტიკა მანამდე აქვთ დაწყებული, სანამ ამა თუ იმ მოაზროვნის თვალსაზრისს ვაარკვევდნენ.

ვანსახილველი ფილოსოფიური მიმართულებების შინაარსის ობიექტური ვარკვევა ის აუცილებელი წინაპირობაა, რომლის შესრულების შემდგავც ავტორი იწყებს მათ ყოველმხრივ ანალიზს, ამ ანალიზის ერთ-ერთი მხარე არის ის, რასაც ავტორი „იმანენტურ კრიტიკას“ უწოდებს; იგი მას ესმის როგორც ისეთი ლოგიკური ანალიზი, რომელიც სწარმოებს ვანსახილველ ფილოსოფიური მიმართულებების შვიანდინაცე, მათ მიერ წამოყენებული პრინციპების მიღებიდან გამომდინარე. ასეთი ანალიზის გზით ავტორი ავლენს ამ მიმართულებათა შინაგან წინააღმდეგობრიობას, ულოგიკობას. ამ გზით იგი ცხადს ხდის, რომ წამოყენებული პრინციპები მოკლებული არიან ლოგიკურ ვამართლებას.

ვანიხილავს რა ემპირიოკრიტიციზმსა და მახიზმს პროფ. ბაქრაძე მიუთითებს, რომ მახი და ავენაროისი უარყოფენ მეცნიერულ შემეცნებაში ახსნის პრინციპს; მეცნიერებამ უნდა მოახდინოს მხოლოდ აღწერა იმისა, რაც მოცემულია ცდამი. ავტორი ასე აუენებს საკითხს: არიან თუ არა თანმიმდევრულნი მახი და ავენაროისი ამ თვლიანთი მტკიცებაში; თვითონ იმინი, ხომ არ არღვევენ თავიანთსავე მიერ წამოყენებულ მოთხოვნას? საკითხის შემდგომი ანა-

ლიზი ცხადს ხდის, რომ მახიზმს ავენაროისი წამოაყენებენ რა აზროვნებამს კრიტიკის პრინციპს და ცდილობენ რა ამ პრინციპით შემეცნების სტრუქტურის ახსნას, მიმართავენ სწორედ ახსნისა და არა აღწერის პრინციპს! (გვ. 112).

კიდევ ერთი მაგალითი. იმანენტური ფილოსოფია, ცდილობს რა დასძლიოს შემეცნების პროცესში ტრანსცენდენტურის მიღებისთან დაკავშირებული სიძნელე, წამოაყენებს დებულებას, რომ სინამდვილე ცნობიერების შინაარსის წარმოადგენს, რამ ტრანსცენდენტური არ არსებობს. მაგრამ შემდეგში იმანენტებს სრულიად ულოგიკოდ შემოაქვთ „პირველად მიცემული“, „უშუალოდ მოცემული“ ცნებები, რაც ვაგებულა ისეთ რამედ, რომელიც თავს ეხვევა ცნობიერებას, როგორც ვუგებამარი, როგორც რაღაც უცხო (გვ. 168).

ავტორი თუ შეიძლება ასე ითქვას, ყოველგვარ ვარეგან სამოსელს ამორებს ბურჟუაზიულ ფილოსოფოსთა თვალსაზრისს, წარმოადგენს მას ყოველმხრივობაში და სისრულით. იგი მათ მიერ აღიარებული დებულებებიდან ყველა შესაძლო დასკვნას აკეთებს, მათ შორის ისეთებსაც, რომელნიც თვით მათ არ ვაუტეთებიათ, მაგრამ თუ მათ მიერ აღიარებულ ვამოსავალ დებულებებს მივლდებთ, აუცილებლობით მივალთ მათთან, მაგრამ შინაგანი წინააღმდეგობრიობის ვამოვლელა არ არის საქმარისი იმანთისის, რათა არსებობდა იქნან შეფასებელი ეს მიმართულებანი და ავტორისეული „იმანენტური კრიტიკა“ ორგანულად ვადადის ვანხილული ფილოსოფიური მიმართულების არსებით შეფასებაში. აქ კი უკვე თავს იჩენს ავტორის პოზიიცია, თვალსაზრისი, მისი პარტიკულაო ფილოსოფიაში.

მას შემდეგ რაც ვაარკვევა, ამ მიმართულებების ვამოსავალი პრინციპები, და უჩვენა ამ პრინციპების საფუძველზე ფილოსოფიის კონკრეტული პრობლემების ვადაწყვეტის ხასიათი, პროფ. კ. ბაქრაძე დალაქტიკური მატერიალიზმის პოზიციებიდან თანმიმდევრულად ავლენს ამ ფილოსოფიურ მიმართულებათა სიძნელარეს, და აღნიშნავს, რომ საბოლოო ანგარიშით მათი შეცდომები მეცნიერული შემეცნების ობიექტურობის უარყოფაში — სუბიექტივიზმში — მდგომარეობს. ავტორი არ კმაყოფილდება ამ დროს მხოლოდ კრიტიკით, უფრო ზუსტად თვითონ ეს კრიტიკა იმ სიძნელეების დალაქტიკურ — მატერიალისტურ ვადაწყვეტარს გულისხმობს და ეწყარება, რომელთა დაუძლეველობა ვნოსეოლოგიურად ვანაპირობა ამ მიმართულებების სუბიექტივიზმში, იღვალაზმში, და მეტაფიზიკურობაში. ამ მხრიავე ვანსახილველ შრომა ვანსხვადება ჩვენში არსებული ანალიკური ლიტერატურის მნიშვნელოვანი ნაწილისაგან, სადაც კრიტიკა არის, მაგრამ არ არის ნაჩვენები წამოყენებული კონკრეტული საკითხების პოზიტიური ვადაწყვეტარ.

უჩვენა და დასაბუთა რა მე-19 საუკუნის ვე-



რმანელი ბერეუაზიული ფილოსოფიის განხილულ მიმართულებათა სიმცდარე, ავტორი შემდეგ უკვე იმის არკვევს, თუ რამ განაპირობა ამ პერიოდის გერმანული ბერეუაზიული ფილოსოფიის ანტიმატერიალისტური, ანტიდიალექტიკური ხასიათი — და იმ გნოსეოლოგიურ სიძნელებებზე მიუთითებს, რომლებიდანაც ნაწილი ფილოსოფიური აზროვნების განვითარების აღჩეულ პერიოდში იყო აღმოჩენილი, ხოლო ნაწილი კი თვით ამ მიმდინარეობათა წარმომადგენლების მიერ იქნა ვაცნობიერებული. ეს ის სიძნელებებია, რომელნიც განსაკუთრებულად სიმშვედით დაისვა ფილოსოფიური აზროვნების წინაშე ბერკლისა და იუმის შემდეგ, რომლებმაც გადაწყვეტაც სცადა გერმანულმა კლასიკურმა იდეალიზმმა კანტისა და ჰეგელის სახით. რაც კი იყო ამ გადაწყვეტაში რაციონალიზმი, იგი ათეოცენტრიული და შემდგომ განვითარებული იქნა მარქსისტულ ფილოსოფიაში. ბერეუაზიული ფილოსოფიის იმ მრავალრიცხოვანმა მიმართულებებმა, რომელნიც ამ პერიოდში წარმოიშვნენ, არა თუ ვერ ათეოსეს ეს რაციონალიზმის მხარე, არამედ ვერც კი შეამჩნიეს იგი და ამრიგად ასეცნენ რა ფილოსოფიური აზროვნების განვითარების მეგისტრალურ ხაზს ჩინში მოემწყვდნენ. მაგრამ არა მხოლოდ ასეთმა გნოსეოლოგიურმა სიძნელებებმა განაპირობა ამ პერიოდის ბერეუაზიული ფილოსოფიის ანტიმატერიალისტური ტენდენცია. ვადაწყვეტი რალი ამ მხრივ თამამა სოციალურმა ფაქტორმა. მატერიალიზმისა და დიალექტიკის წინააღმდეგ ბრძოლა ბერეუაზიის ეპოქალურ მოთხოვნას წარმოადგენდა ამ ვითარებაში, იმ კლასისა რომელიც იმ დროს გაბატონებული იყო ეკონომიკისა და პოლიტიკის და რომელიც სწორედ ამის გამო ცდილობდა თავისი ასეთი მდგომარეობის იდეოლოგიურ განმტკიცებასაც. ასეთ ვითარებაში ბერეუაზიული ფილოსოფია არ შეიძლება არ უთფილოდ ანტიმატერიალისტური, რადგან იგი უპირობად იმედობდა მეშათა კლასის იდეოლოგიას. (გვ. 9).

ჩვენ ვცადეთ დავეხსიანთ ია ფილოსოფიურ-ისტორიული კვლევის ავტორისეული მეთოდი, რომელიც, ჩვენი აზრით, მარქსისტულ-ისტორიის მეთოდოლოგიის, ფილოსოფიის ისტორიის კვლევის მეცნიერული მეთოდის კონკრეტული გამოყენების კარგ ნიმუშს წარმოადგენს. სწორედ ამა მისცა ავტორის საშუალება ვაკვთოთ ბერეუაზიული ფილოსოფიის განვითარების ამ ერთ-ერთ რთულ პერიოდში, მოეცა ამ დროის ბერეუაზიული ფილოსოფიური აზრის განვითარების სისტემატური სურათი და ცხადი გაეხადა ამ მიმართულებას მიერ ფილოსოფიური პრობლემების გადაწყვეტის სიმცირე და უნიადაგობა.

პროფ. კ. ბაქრაძის მონოგრაფიის მნიშვნელობა არ შემოიფარგლება იმით, რომ იგი სწორი პოზიციებიდან არკვევს ბერეუაზიული ფი-

ლოსოფიის განვლილ, წარსულ პერიოდში მდებარე იმამა, რომ ბერეუაზიულმა ფილოსოფიამ უკარგ სწორად, მცდარად გადაწყვიტა ის პრობლემები, რომელნიც ფილოსოფიური მეცნიერების წინაშე დღესაც დგანან და რომელნიც ვაკვთებულ სიძნელებებს შეიცავენ. აი სწორედ მარქსისტულ-ისტორიული ფილოსოფიის ზოგადი პრინციპების საფუძველზე ამ სიძნელებების გადაწყვეტის დროს მეტად დიდი მნიშვნელობა აქვს ფილოსოფიურ-ისტორიული მასალის იმდაგვარ ანალიზს, რომელსაც პროფ. კ. ბაქრაძის მონოგრაფია იძლევა. ავტორი მხოლოდ იმით კი არ არის დაინტერესებული, რომ ვაკრევიოს, თუ ვინ რას ამბობდა და რატომ ამბობდა, არამედ უპირველესად ყოველისა იმით, რომ დაასაბუთოს, რომ ბერეუაზიული-იდეალისტური ფილოსოფიის სხვადასხვა მიმართულებანი იძლევიან არსებული სიძნელებების ყალბ, არამეცნიერულ გადაწყვეტას. ავტორი ამას აღწევს არსებული პრობლემატიკის მეცნიერული გადაწყვეტის საფუძველზე და ამით მნიშვნელოვანი წვლილი შეაქვს თანამედროვე ფილოსოფიური პრობლემატიკის შემოქმედებით, მარქსისტულ-ისტორიური გაშუქების საქმეში.

როგორც უკვე ითქვა, ავტორი ფილოსოფიურ კვლევის სწორი გზით მიდის და წარმატებით სძლევს მის წინაშე დასმულ ამოცანებს. ამასთან ერთად საჭიროდ მივიჩნია ავტორის ყურადღება მივაქციოთ შემდეგ მომენტებზე. როგორც აღვნიშნეთ კ. ბაქრაძე განიხილავს მე-19 საუკუნის ბერეუაზიული ფილოსოფიის იდეურ წინამძღვრებს. მაგრამ ეს განხილვა არ არის მოცემული მის მიერ სრული სახით და, რაც არააკლებ სასურველია, იგი არ იძლევა ამ წინამძღვრების, თუ შეიძლება ასე ითქვას, ლოგიკურ გაერთმინებულეოვანებას. ფორმულა, რომელსაც იგი იძლევა ამ მხრივ „წინააღმდეგობანი ჰეგელის ფილოსოფიის შეგნით“ ზოგადია და დაკონკრეტებას მოითხოვს. გარდა ამისა, ჩვენი აზრით, იგი არ ამასიათებს სრულად მე-19 საუკუნის ბერეუაზიული ფილოსოფიის იდეურ წინამძღვრებს. შემდეგ, შესავალში, განიხილავს რა ბოლცანოს, შოპენჰაუერისა და ბრენტანოს ფილოსოფიურ თვალსაზრისებს, ავტორი ბრენტანოს ფილოსოფიური შეხედულებების მხოლოდ ვადროცემით გამოყოფილებას და კრიტიკული განხილვის ვაკრევი ტრევის მას. პროფ. კ. ბაქრაძე უფოლდ ამას იმ მოსაზრებით აკეთებს რომ ბრენტანოს თვალსაზრისის ბერეუაზიული ფილოსოფიის შემდგომ პერიოდში განვითარდება და მასში მიიღებს დასრულებულ ხასიათს. ამდენად კრიტიკაც სწორედ მაშინ იქნება მოცემული. ჩვენი აზრით, აქაც საჭიროა მოცემული იქნას კრიტიკული შენიშვნები, მით უმეტეს, რომ ასეთი კრიტიკული გაშუქების ვაკრევი ავტორი არ სტოვებს ბოლცანოსა და შოპენჰაუერის შეხედულებებს.

რ. კვიციანიძე

ფილოსოფიურ მეცნიერებათა კანდიდატი

პეროდოტეს ცნობები საქართველოზე

პეროდოტეს სახელი ყველასათვის ცნობილია, იგი ძველთაგანვე აღიარებულია „ისტორიის მამამთვარად“ და ამიტომ წიგნი, რომელშიც თავმოყრილია პეროდოტეს თხზულებაში დაცული ყველა ცნობა საქართველოს შესახებ, ბუნებრივია, მთხვეულში დიდ-ინტერესს აღძრავს.

პეროდოტე (ძვ. წელთაღრიცხვის V საუკ. მწერალი) ერთ-ერთი პირველი ბერძენი ავტორია, რომელიც გარკვეულ, სისტემატურ ცნობებს იძლევა ქართველი ტომების შესახებ. მართალია, პეროდოტემდეც ბერძნულ წყაროებში ვხვდებით ზოგი ცნობა ქართველ ტომთა შესახებ (პომპროსი, მიმნერმე, პინდარე, ლოგოგრაფოსები...), მაგრამ ყველა ეს ცნობა ფრაგმენტული ხასიათისაა და მხოლოდ პეროდოტეა პირველი, რომელიც გაბმულ ამავე მოვეითხრობს ქართველურ ტომებზე (კოლხებზე, მონსებზე, მონინიკებზე, სასპეირებზე).

პეროდოტეს ცნობები დიდი ხანია უკვე გამოყენებულია ქართულ ისტორიოგრაფიაში; მაგრამ მათი ქართულად თარგმანა და გამოცემა დღემდე არაის უცდია. ამდენად თ. ყუბნიშვილი წიგნის გამოცემა სასარგებლო და მისასაღებელია.

სარეცენზიო წიგნი შედგება სამი ნაწილისაგან: შესავალი, პეროდოტეს ცნობები საქართველოს შესახებ (ბერძნული ტექსტი და ქართული თარგმანი) და სახელთა საძიებლები.

შესავალ წიგნში თ. ყუბნიშვილს მოცემული აქვს: 1. პეროდოტეს ბიოგრაფია. 2. პეროდოტეს „ისტორია“. 3. ლიტერატურის მიმოხილვა. 4. ცნობები საქართველოს შესახებ.

პირველ ნაწილში (პეროდოტეს ბიოგრაფია) ავტორს მოჰყავს ყველა ის მოსაზრება, რომელიც კი ადასტურებს პეროდოტეს ყოფნას საკუთრივ კოლხეთში, ეს კი დამაჯერებლობას და მეცნიერულ ღირებულებას ჰპატებს ამ ისტორიკოსის ცნობებს ქართველურ ტომების შესახებ. შესავალი წიგნის მეორე ნაწილში დახასიათებულია პეროდოტეს თხზულების ბუნებრივ მოდწურული ხელნაწერები, მისი ძირითადი კრიტიკული გამოცემები და ამასთან ერთად შესწავლილია ის არსებითი ხასიათის განსხვავებები, რომლებიც პეროდოტეს ტექსტის სხვადასხვა გამოცემებს შორის არსებობს. აქვე პეროდოტეს ტექსტის სხვადასხვა ენაზე თარგმანების მოკლე დახასიათება და განხილულია პეროდოტეს ზოგიერთი თარგმანი, შესრულებული რუსულ, ფრანგულ, ინგლისურ და გერმანულ ენებზე.

თ. ყუბნიშვილი, პეროდოტეს ცნობები საქართველოს შესახებ. საქ. სსრ მეცნ. აკადემიის გამომცემლობა, თბილისი, 1960.

სასტრეცილი იყო შრომის ამ ნაწილში გამოიღულ ყოფილიყო ავრთველ ლატიშვიის Scythia et Caucasia. საერთოდ, სარეცენზიო წიგნი არსად შეფასებული არ არის ლატიშვიის, რომელმაც პირველად შეაგროვა და გამოისცა ბერძენი ავტორების საქართველო: შესახებ ცნობები. არაა ნახსენები არც განა.

შესავლის შესაშე ნაწილი — „ლიტერატურის მიმოხილვა“ შეიცავს პეროდოტეს შესახებ არსებული ძირითადი გამოკვლევების მოკლე მიმოხილვას, კერძოდ, აქ განხილულია ფ. იაკობის, ვოლფ ალის, მაქს პოლენციის, პაუტელის, მიშენკოს, ვებელიოვის, ლუროვის გამოკვლევები.

შესავლის უკანასკნელ ნაწილში — „ცნობები საქართველოს შესახებ“—ავტორი მიმოხილავს საქართველოს ისტორიის შეკვლევართა ამ შრომებს, სადაც პეროდოტეს ცნობებია შესწავლილი. ლიტერატურის ამ მიმოხილვას თ. ყუბნიშვილი ქრონოლოგიურად ალაგებს, იწყებს ალ. ჭყონიას შრომით („ისტორიული ნარკვევი ანუ ქრისტომატია საქართველოს ისტორიისათვის უძველეს დროდამ ბაგრატიონთა გამეფებამდე“, თბილისი, 1890 წ.) და ამთავრებს ჩვენი დროის უახლოეს გამოკვლევით. მაგრამ ლიტერატურის ამ მიმოხილვაში ავტორი გამოირჩევა ი. ვაჯახიშვილის „Государственный строй древней Грузии и древней Армении“, გამოცემული 1905 წელს.

ლიტერატურული მიმოხილვის შემდეგ, ავტორი ამხვილებს ყურადღებას პეროდოტეს ზოგ ცნობაზე, აქ საინტერესოა ავტორის მიერ მოტანილი მსჯელობა ხალიბების შესახებ. საქმე ისაა, რომ პეროდოტეს ისტორიის VII წიგნის 61-80 პარაგრაფები შეიცავენ ქსერქსეს ჯარების აღწერილობას. ამაში ერთი პარაგრაფი (76) ხელნაწერებში ნაკლები სახით არის დაცული. იგი შეიცავს ერთ-ერთი ტომის აღწერილობის აღწერას და აკლია სწორედ ის აღწერა, სადაც იქნებოდა სწორედ ამ ტომის სახელწოდება, ვისი შეიარაღებაც არის აღწერილი. ამ ნაკულ აღწერას სხვადასხვა გამოცემებში სხვადასხვაანაირად ავსებენ. მაგ., შტაინი მას ავსებს სიტყვით „პისიდი“ — პისიდიელები, მიშენკო — სახელწოდებით ხალიბები. ჩვენი ავტორიც იმ აზრისაა, რომ ამ ნაკულ სიტყვაში სწორედ ხალიბები უნდა იგულისხმებოდნენ და, უნდა ითქვას, ლიტერატურაში პირველად მას შემოაქვს პეროდოტეს ეს ცნობა ხალიბების შესახებ. ეს პარაგრაფი თ. ყუბნიშვილისეულ თარგმანში შემდეგნაირად იკითხება: (ხალიბებს) „პატარა დარები ჰქონდათ გამოტყენილი ხარის ტყავისა და თითოეულს ჰქონდა ორი შუბი ლიკურა ხელაობისა, ხოლო თავებზე — სპილენძის მუხარადები. მუხარადებ-



ზე იყო ხარის ყურები და რქები სპილენძისაგან (ნაყეთები). აქვე იყო ბიბლიოც. მუხლები ძოწველის ნაჭრებით ჰქონდათ შემოხვეული. ამ ხალხს აქვს არესის სამიწისა*.

ლათინურად ეს პარაგრაფი საერთოდ არ შეაქვს თავის Scythica et Caucasia-ში, ხოლო მიშინჯიკოს თარგმანში კათხვის ნიშნის ქვეშ დასმული სახელწოდება „ხალიბები“ ჩვენი მკვლევარების ყურადღების გააქვე დაჩენილია. თ. ყუბჩიშვილის მიერ ამ პარაგრაფის ხალიბებზე მიწერა უდაოდ სწორი უნდა იყოს. ამასი მას მხარს ისიც დაუჭერს, რომ პეროლოტეს მიერ აღწერილ ტომებში სპილენძისაგან ნაყეთები აღკურვებლობა მხოლოდ ამ ტომსა აქვს (თუ არ ჩავთვლით ასირიელებს, რომელთაც, აგრეთვე, აქვთ სპილენძის მუხარადები, VII, 63). ხალიბები კი ტრადიციით სპილენძის პირველი ოსტატები იყვნენ. ამდენად სპილენძებულობა მათ აღკურვებლობაში სრულიად ბუნებრივი ჩანს.

მაგრამ ამ ადგილის თარგმანში ერთგვარი უხერხულობაა „ლოფოს“ ნათარგმნია როგორც ბიბლიო. უმჯობესი კი იყო მუხარადის ერთდაგვარი შესაქობის აღმნიშვნელი ეს სიტყვა თარგმნილიყო ტრადიციული ჯდით. აქვე არის კიდევ ერთი უზუსტობა: „ქე ცნემე“ თარგმნილია როგორც „მუხლი“. უნდა კი ყოფილიყო „წივი“.

შრომის ძირითად ნაწილს წარმოადგენს პეროლოტეს ბერძნული ტექსტი ქართული თარგმანით. პეროლოტეს ტექსტი სარეკენიო წიგნში ამოღებულია კ. პუდეს გამოცემიდან და შედარებულია ფ. ლეგრანის გამოცემასთან. აქ პეროლოტეს შრომის ცხარავე წიგნიდან ამოკრებილია არა მარტო ის ადგილები, რომლებიც საკუთრივ ქართველურ ტომებს (კოლხებს, მოსხებს, მოსინიკებს, სასპეირებს...) ეხება. არამედ ისიც, რაც დღევანდელი საქართველოს მეზობელ ხალხებს ეხება. აქ თავმოყრილია ცნობები სამსრეთ კავკასიის, ჩრდილოეთ კავკასიის, შვი ზღვის სამსრეთ სანაპიროს მკვიდრთა შესახებაც. ამ მხრივ თ. ყუბჩიშვილის შრომა ლათინურად შედარებით წინ გადადგმული ნაბიჯია. ამასთან ტექსტი და თარგმანი ისეა დალაგებული, რომ იგი მთლიანად შთაბეჭდილებას სტოვებს და ამის გაბმულ თხრობას

წარმოადგენს. თარგმანი შესრულებულია დაკვირვებით და კეთილსინდისიერებით; თარგმანის სიზუსტესთან ერთად თარგმანში დატულია ქართული ენის ბუნებაც. ასე რომ თ. ყუბჩიშვილის თარგმანის სახით ჩვენ გვაქვს გამართული ქართული შესრულებული ზუსტი ავთენტიკური პეროლოტესული ტექსტისა.

მაგრამ თარგმანში მაინც აქა-იქ სიზუსტე დარღვეულია. მაგ., იმ პარაგრაფში, სადაც ლაპარაკია კოლხებისაგან სპარსეთისადმი ნებაყოფლობით 5 წელიწადში ერთხელ ას-ასი ქალ-ყავის მიცემის შესახებ, გვხვდება ასეთი გამოთქვა: „კოლხებმაც დაიწესეს საჩქარები“ (III, 97; გამოც. გვ. 76). აქ ბერძნული „ტენ დორენ“ ნათარგმნია საჩქარად. ბერძნული სიტყვა „ჰე დორენა“ მართალია კი ნიშნავს საჩქარს, მაგრამ მას აქვს სხვა მნიშვნელობაც (ძღვენი, შესაწირავი). ამ შემთხვევაში რაკი ამ სიტყვას ტექსტში თან ახლავს პოლიტიკური მომენტაც, უმჯობესი იქნებოდა იგი თარგმნილიყო როგორც ძღვენი და არა საჩქარი. მიშინჯიკოცა და ლათინურად ამ სიტყვას რუსულად თარგმნაან приношение და არა подарок.

ასევე უმჯობესი იქნებოდა კოლხების შეიარაღების თარგმნისას ბერძნული „მახაირა“ თარგმნილიყო სატევრად და არა ღანად. „კოლხებს თავებზე ხის მუხარადები ჰქონდათ, გამოტყენელი ტყავის პატარა ფარები და მოკლე შუბები. ამას გარდა — დანები“ — (VII, 79, გვ. 113) — ეკითხულობთ თარგმანში. შეუსაბამოდ ჩანს, რომ ისეთი მეომარი, რომელსაც სხეებისაგან დასხვავებით მოწონული ფარის მკვირ უკვე ტყავის ფარი აქვს, შეიარაღებული ყოფილიყო მარტვი იარაღით — დანით და არა სატევრით, ხანჯლით. „მახაირა“-ს სატევრად გადმოქართულდება მით. უფრო მიხანწეწილია, რომ ამ სიტყვას ზოგჯერ აქვს ხოლმე ხანჯლის და მხვილის მნიშვნელობაც.

საერთოდ კი თ. ყუბჩიშვილის ამ ახალი წიგნის სახით ჩვენ მივიღეთ მეტად ფაქიზად, საქმის ცოდნითა და გულისყურით შესრულებული თარგმანი პეროლოტეს ტექსტისა. მკითხველის სურვილი იქნებოდა პეროლოტეს მთლიანი ტექსტის ქართული თარგმანიც ენახა ახლო მომავალში.

ახალი წიგნები

სახვრთა მწერალი



- ვაჟა-ფშაველა — ასე ლექსი. რედ. ა. გომიაშვილი. გვ. 223, ფასი 52 კაბ.
ვახტანგ რაჭიკაშვილი — შამანგში ვაჟა-ფშაველა. რედ. ა. გაბესკირია. გვ. 202, ფასი 82 კაბ.
გორტრიდ კელერი — ზედღვილენი. რედ. ი. ჯინორია. გვ. 293, ფასი 1 იან, 10 კაბ.
ნოდარ ნარსია — მზეს გამოჰყვეთი. რედ. ხ. ბერულავა. გვ. 45, ფასი 7 კაბ.
სოლომონ დემურხანაშვილი — გაზაფხული და უცხო ქალიშვილი. რედ. გრ. ნიქოვანი. გვ. 102, ფასი 12 კაბ.
დავით ნოზაძე — შრობელი მხარე. რედ. ნ. გურგენიძე. გვ. 86, ფასი 11 კაბ.
შალვა შვედლიშვილი — სიმღერა ზენზე. რედ. ი. ნონეშვილი. გვ. 57, ფასი 8 კაბ.

„ნაბადული“

- ვაჟა-ფშაველა — აღუდა ჭეთელაური. რედ. ჯ. ჰანტურია. გვ. 31, ფასი 30 კაბ.
ჩვენი საუნჯე — ტომი 13. რედ. ბ. ქლენტი. გვ. 402, ფასი 1 მან, 70 კაბ.
შოი მღვანელი — ვაჟა ფშაველა. რედ. რ. ინანიშვილი. გვ. 26, ფასი 4 კაბ.
ა. ტოლსტოი — ნიკიტას ბავშვობა. თარგ. ეთერ როსტომოშვილისა. რედ. ნ. ჩირაძე. გვ. 120, ფასი 18 კაბ.
აღიქსანდრე გომიაშვილი — ადგილის დედა. რედ. გ. კაჭახიძე. გვ. 107, ფასი 40 კაბ.
ლიდია მერგელიძე — ქეთოს შერცხალი. რედ. ქ. ნადირაძე. გვ. 18, ფასი 23 კაბ.
ზონდო კეშელავა — ეარდის სტუმარი. რედ. გ. კაჭახიძე. გვ. 58, ფასი 10 კაბ.
როსტომ ელანაძე — ტყის ზღაპრები. რედ. ნ. ჩირაძე. გვ. 58, ფასი 7 კაბ.
გიორგი ველაშვილი — როდესაც თენდება. რედ. ხ. ბერულავა. გვ. 109, ფასი 10 კაბ.
ნაწი თარგამაძე, ლიდა სტეფანია, გიორგი წერეთელი, ვივი ჭიჭინაძე — მეგობრები მოლიან (კრებული) — რედ. გ. კაჭახიძე. გვ. 53, ფასი 7 კაბ.
ვ. იანი — ბათო-ხანი, თარგ. ქეთევან ნადირაძისა. რედ. რ. კვიციანი. გვ. 461, ფასი 85 კაბ.
ელ. ანთაძე — სასკოლო აკვარიუმი. რედ. ა. ჯინაშვილი. გვ. 36, ფასი 5 კაბ.
გ. ურჯულმელაშვილი — შწარე გაკვეთილი. რედ. რ. ინანიშვილი. გვ. 32, ფასი 17 კაბ.
ჩვენი მასწავლებელი — რედ. თ. ლაშქარაშვილი. გვ. 250, ფასი 57 კაბ.

ՅՆՆ 80 ՎՅՅ.

6 62/251



ЕЖЕМЕСЯЧНЫЙ ХУДОЖЕСТВЕННО-
ЛИТЕРАТУРНЫЙ ЖУРНАЛ

„МНАТОБИ“

ИЗДАТЕЛЬСТВО «САБЧОТА МЦЕРАЛ»,